

Tanulmányok 20.

ÁLLAM ÉS MAGÁNJOG

*Törekvések és eredmények
az Európai Unió joga,
a nemzetközi magánjog, polgári jog
és polgári eljárásjog keresztmetszetében*

Szerkesztette:

CSEHI ZOLTÁN – RAFFAI KATALIN

PÁZMÁNY PRESS

Állam és magánjog

*Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog,
polgári jog és polgári eljárásjog keresztmetszetében*

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TANULMÁNYOK 20.

Sorozatszerkesztő: *Szabó István*

ÁLLAM ÉS MAGÁNJOG

*Törekvések és eredmények
az Európai Unió joga,
a nemzetközi magánjog, polgári jog
és polgári eljárásjog keresztmetszetében*

Szerkesztette:

CSEHI ZOLTÁN – RAFFAI KATALIN

PÁZMÁNY PRESS

Budapest

2014

A kötet a Magánjogot Oktatók Egyesülete és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara által 2012. június 8-9. napjára szervezett tudományos konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata.

A konferencia helyszíne Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara (1088 Budapest, Szentkirályi u. 28-30.) volt.

Olvasószerkesztő: *Vincze Gabriella*

© Szerzők, szerkesztő, 2013

© PPKE JÁK, 2013

ISSN 2061-7240

ISBN 978-963-308-179-2

Kiadja:
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara,
Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Varga Zs. András dékán

Nyomdai előkészítés és nyomás:
Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

TARTALOM

Előszó..... 9

Nyitó előadások

HARMATHY Attila

Állami beavatkozás – alapvető elvek
a nemzeti jogokban és az Unió jogában..... 13

LÁBADY Tamás

Magánjogi autonómia és állami beavatkozás..... 23

Polgári jog

AUER Ádám

A felelős társaságirányítás lehetséges útjai Magyarországon 29

BODZÁSI Balázs

A nem-járulékos jelzálogjog kialakulása és jogtörténeti előzményei
a német jogban 39

CsÖNDES Mónika

Minőségvédelem és hibás teljesítés 53

DARÁZS Lénárd

Az állami beavatkozás korlátai a tisztességtelen szerződési kikötések
tartalomkontrolljában..... 79

DELI Petra Eszter

A polgári jog térnyerése: a munkavállaló
felrőhatóságön nyugvó felelőssége az új munka törvénykönyvében 103

GONDOSNÉ Pusztahelyi Réka

Az elévülés megszakítására alkalmas-e
a hitelezői igény hagyatéki eljárásban történő bejelentése? 115

GRAD-GYENGE Anikó	
Állami szerepvállalás a szerzői jogban	125
JUHÁSZ Ágnes	
A szerződéses pozícióban bekövetkező alanyváltozás.....	137
LANDI Balázs	
Veszélyes üzemnek minősülhet-e a temető? – avagy az egyedi kárfelelősségi esetek mennyisége átcsapathat-e a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló felelősség minőségébe.	149
NAGY Andrea	
Kodifikációs törekvések és lehetőségek a házassági bontójog körében.....	161
NAGY Éva	
Kölcsönszerződések és állami beavatkozás	179
OROSZ Nóra Natália	
A gazdasági társaságok határokon átnyúló formaváltásának magyar szabályai	195
POGÁCSÁS Anett	
'Az internet szabadnak született' – az állam szerepe az új platform szabályozásában.....	209
STRIHÓ Krisztina	
A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. jogi megítélése.....	219
SZEIBERT Orsolya	
Házassági vagyoni tendenciák Európában és az új Ptk. Családjogi Könyvében	235
TÓKEY Balázs	
Az egészségbiztosítási szerződés – A német modell koncepcionális elemzése	251

VERESS Emőd	
Polgári jogi kodifikáció Romániában	265
Polgári eljárásjog	
Boóc Ádám	
The IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration – Gondolatok az első évek gyakorlata alapján.....	281
CZOBOLY Gergely	
A perelhúzás megakadályozásának eljárásjogi eszközei.....	293
KIRÁLY Lilla	
Új dimenziók a bírósági végrehajtás területén	309
LUGOSI József	
Perindítás polgári ügyekben az angolszász jogrendszerben	331
RAFFAI Katalin	
Az állami bíróság szerepe a választottbíráskodásban – a választottbírói ítélet érvénytelenítése a közrendbe ütközés miatt.....	343
UDVARY Sándor	
Az állam felelőssége a tömegesen jelentkező igények érvényesítése megkönnyítésében	353
Európai jog, nemzetközi magán- és eljárásjog	
ARANYI Péter	
Lesz-e/legyen-e határon átnyúló kollektív fogyasztói igényérvényesítési eljárás az Európai Unióban?.....	361
CSATLÓS Erzsébet	
Hajóroncsok és a beruházás-védelem – A Diana-ügy lehetséges úttörő szerepe	375

KENDERES Andrea

A fogyasztók védelme az új egységes európai adásvételi jog
rendelet javaslatban 387

NÉMETH Ildikó

Állami beavatkozás egyes magánjogi jogviszonyokba
– jogalkotói törekvések a polgári védelmi intézkedések határokon
átnyúló biztosítására – az Európai Bizottság javaslata a polgári ügyekben
hozott védelmi intézkedések kölcsönös elismeréséről 399

SZABÓ Sarolta

Elkobzott műalkotások és állami immunitás
az amerikai bíróságok előtt 409

VÍG Zoltán

Szabadkereskedelem és környezetvédelem:
a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata..... 427

ELŐSZÓ

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara adott otthont 2012. június 8-án és 9-én a magánjogot oktató fiatalok hatodik és a Magánjogot Oktatók Egyesülete negyedik országos konferenciájának. A tanácskozás fő irányát az állam és magánjog viszonya jellemezte, az előadások az anyagi magánjog, az eljárásjog, az európai jog és a nemzetközi magánjog újabb fejleményeit villantották fel.

A szerkesztők viszonylag könnyű helyzetben voltak, a gondosan előkészített kéziratokat öröm volt olvasni. A konferencia felosztása helyett négy nagyobb csoportra osztottuk a tanulmányokat, a bevezető, nyitó előadások mellett az anyagi jog, az eljárásjog és az európai jog, nemzetközi magánjog hármasa jelenti azt a mesterséges határvonalat, amely mentén a tanulmányokat bemutatjuk, jóllehet a jogi gondolkodás napjainkra már meghaladta ezeket a mesterséges határokat. Szerzőink tudásuk legjavát öntötték ezekbe az írásokba, így bármelyik munka kiemelése vagy előtérbe helyezése nem lenne helyénvaló. A nyitó tanulmányokat a kötet elején helyeztük el, Harmathy Attila akadémikus mesteri összefoglalását az alapvető elvek eltérő felfogásáról és változásáról, valamint Lábady Tamás táblabíró elnök úr bölcs gondolatait a magánautonómia alapjairól. A közölt írások egy-egy kutatási részeredményt, egyes szerzőknél a formálódó doktori dolgozat kereső vagy kiérlelt gondolatiságát, másoknál a PhD dolgozat utáni útkeresést mutatják be, egyes szerzőknél egy-egy gondolati szálát villantanak fel. A magánjog gazdagsága, végtelen horizontja és mélysége tükröződik ezekből az írásokból, és mutatja jelen korunk szellemi frissességét és a jogba vetett megújult bizalmat. Ez a hit és elkötelezettség párosul a tudomány éthoszával, és megerősít abbéli hitünkben, hogy az a munka, amit naponta végzünk az oktatás és kutatás terén több értelemmel bír, és a magánjog szellemének több erőt ad, mint amit a külvilág egyes reakcióiból, vagy a gyakorlat keserű tapasztalataiból ki lehet olvasni. Maradjon meg mindnyájunkban ez a töretlen

hit és elkötelezettség szakmánk szépsége és kihívásai előtt, és erősödjön tovább ez a szakmai közösség a tudományos igényesség és tisztesség elvei mentén. Köszönjük mindazok áldozatos segítségét, akik hozzájárultak a sikeres konferencia és ennek a szép és értékes kötetnek a megszületéséhez. Végezetül ez a tanulmány kötet nem születhetett volna meg Tóth Tihamér docens és Szilágyi Pál adjunktus kari tudományos szervezői tevékenysége, Raffai Katalin docens fáradhatatlan igyekezete és szervezése, továbbá Bánhidi Mónika, Csizik Éva, Kocsis Annamária adminisztrátorok és Szeder Andrea munkatársunk szöveg-gondozás érdekében kifejtett szorgalmas munkája nélkül, amely áldozatos tevékenységért ehelyütt is köszönettel adózunk.

Csehi Zoltán

NYITÓ ELŐADÁSOK

ÁLLAMI BEAVATKOZÁS – ALAPVETŐ ELVEK A NEMZETI JOGOKBAN ÉS AZ UNIÓ JOGÁBAN

HARMATHY ATTILA
professor emeritus (ELTE ÁJK)

A konferencia szervezői a széles értelemben vett magánjog egész területének oktatóit mozgósítani akarták akkor, amikor a konferencia témájául az állam és a magánjog kapcsolatát jelölték meg. Még világosabbá tették ezt a célkitűzést az alcím megválasztásakor, amikor az Európai Unió jog, a nemzetközi magánjog, a polgári jog és a polgári eljárásjog területén megnyilvánuló törekvésekre és eredményekre utaltak. Erre az elgondolásra tekintettel olyan témakörben kíséreltek meg néhány jelenséget megjelölni, amely a konferencia által átfogott jogterületen széles körben érdeklődésre tarthat számot. Természetesen nincs szó átfogó feldolgozásról az adott keretek között; csak figyelemfelhívásról van szó.

1. A polgári jog alapelvei a nemzeti jogokban

Az alapvető elvekre gondolva természetesnek látszik az a feltételezés, hogy egyértelmű, miről van szó. A kérdéssel való felületes foglalkozás is azt mutatja, hogy bizonytalan a szóhasználat, a téma megjelölése és nem egyértelmű az sem, mit lehet alapvető elvnek tekinteni.

A magyar polgári jogban (de más jogágakban is) az alapelv szóhasználat szokásos. Ez a kifejezés nem volt azonban mindig általánosan elfogadott. A II. világháború előtti magyar magánjog alapvető megismerési forrása, a Szladits Károly által szerkesztett Magyar Magánjog, a szerkesztő által írt I. címben irányító eszmék kifejezést használja. Ezek az eszmék irányítják a jogszabályokat

és a gyakorlatot. Szladits szerint három alapeszme irányítja a magánjogot: az ésszerűség, az igazságosság és a jogbiztonság.¹

A II. világháborút követő időszak nagy tekintéllyel rendelkező tankönyve ettől a felfogástól nemcsak szóhasználatban tért el, hanem tartalmilag is. A tankönyv szerzői szerint alapelveket nemcsak jogi nézeteknek kell tekinteni, hanem politikai nézeteknek is. A következő alapelveket sorolják fel: a szükséglet kielégítésnek, a személy védelmének, a tulajdon, különösen a társadalmi tulajdon védelmének, a személyes és a társadalmi érdek összhangjának, a szocialista együttműködésnek, a reális teljesítésnek, a kármegelőzésnek az elvét.² Eörsi Gyula a szocialista polgári jog alapproblémáiról szóló művében még nagyobb hangsúlyt helyez az alapelvek politikai jellegére. Szerinte a jogi alapelvek az általános politikai elvek derivátumai. A polgári jog alapelvei ennek megfelelően nem kizárólag a polgári jogra jellemzőek. Csak arról lehet beszélni, hogy ezeknek az alapelveknek a polgári jog területén nagyobb vagy sajátos szerepük van. Az alapelveknek egyébként nincs egyetlen lehetséges listája, mert a politikának a polgári jogra irányadó jogpolitikai tételekben való kifejtése többféleképpen lehetséges.³

A Polgári Törvénykönyv 1959-ben elfogadott szövege sem szóhangzatában, sem rendelkezéseiben nem tükrözi a hivatkozott, politikai szempontokat hangsúlyozó álláspontokat. Az 1–7. §-hoz megadott cím nem alapelvek kifejezést tartalmaz, hanem bevezető rendelkezéseket. A Törvénykönyv tervezetének miniszteri indokolása pedig a bevezető rendelkezések kettős szerepét emeli ki: egyrészt elvi kereteket szabnak a későbbi szabályoknak, másrészt útmutatást jelentenek a jogalkalmazóknak arra az esetre, ha az egyes szabályok alapján nem egyértelmű a megoldás.⁴

A Polgári Törvénykönyvnek a rendszerváltozást követően 1991-ben végrehajtott módosításával kapcsolatban – a törvény előkészítésében aktív szerepet játszó – Kecskés László a bevezető rendelkezések körében végrehajtott módosításokat úgy jellemezte, hogy azok depolitizáló természetűek és hatásukra több korábbi alapelv szétporladt.⁵ Lábady Tamás a korábbi időszakban és a rend-

¹ SZLADITS Károly: A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya. in: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. Budapest, Grill 1941. I. 40–41.

² EÖRSI Gyula – VILÁGHY Miklós: *Magyar polgári jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962. I. 25.

³ EÖRSI Gyula: *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1965. 68, 70.

⁴ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve*. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, közzéteszi az Igazságügyminisztérium, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1959. 21.

⁵ KECSKÉS László: Polgári jogunk alapelveinek változásáról, *Magyar Jog* 1993/1. 4.

szerváltozást követően kialakult szabályozásnak a különbözőségét hangsúlyozta. Kiemelte, hogy az 1950-es években az alapelvek a szovjet jogból átkerült ideológiai tételek voltak, ezzel szemben a rendszerváltozás után érvényesülő vezérmotívumok a magánjog egészét átható követelmények a magánjog eszmei alapját fejezik ki és egyúttal segítik a jogalkalmazást.⁶

Az alapelvekre vonatkozó magyar jogirodalom ismertetése helyett, a fő téma adta keretek között itt elég arra felhívni a figyelmet, hogy az új törvénykönyv kidolgozását végző munkát vezető Vékás Lajos az elméleti előkérdésekről szóló könyvében nem foglalkozott közvetlenül az alapelvekkel. Közvetetten azonban ez a téma is szerepel a magánjog és az alkotmány kapcsolatánál, a szerződési szabadság kérdésénél (ahol utal a gazdaságfilozófiai és gazdaságpolitikai irányzatok szerepére), továbbá a magánjogban érvényesülő etikai szempontoknál, a méltányosságnál.⁷ Az új Polgári Törvénykönyv előkészítői azonban a jelek szerint a gazdaságfilozófiai és gazdaságpolitikai tényezők szerepét inkább a polgári jog egyes területeinél és nem a polgári jog egészénél látták érvényesülni. Így a szakértői javaslat a törvénykönyv egészére vonatkozóan, a bevezető rendelkezések között csak négy alapvető jellegű szabályt jelöl meg. Alapelvként szerepel az értelmezési tétel, a jóhiszeműség és tisztesség követelménye, az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelménye és a joggal való visszaélés tilalma.⁸

Az alapelvekhez hozzászólt magyar jogászi gondolkodás számára meglepő a *common law* rendszerrel való találkozás. A különbözőség már ott kezdődik, hogy az eltérő kategóriákban való gondolkodás következtében már a polgári jog, a polgári törvénykönyv sem szerepel az angol jogász gondolkodásában. Ilyen körülmények között érthető, hogy egy polgári törvénykönyv alapelve fel sem merül. Ettől eltekintve is azt lehet jellemzőnek tekinteni, amit a jogállam, a *rule of law* tételének alapvető forrásként kezelt megfogalmazójáról, Dicey-ről mondanak: kevésbé hitt az elvi tételek általános kinyilatkoztatásában.⁹ Az általános megfogalmazású elvektől való idegenkedés odáig megy, hogy a polgári jognak egy szűkebb területén, a szerződéseknél sem fogadják el a jóhiszeműség és tisztesség elvét általános jelleggel. Ehelyett meghatározott körben, konkrét-

⁶ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus 3. kiadás 2010. 129.

⁷ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG–Orac 2001. 138., sköv., 169. sköv.

⁸ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, CompLex Kiadó Kft. 2008. 69–70.

⁹ Tom BINGHAM: *The Rule of Law*. London, Penguin, 2010. 5.

tabban megfogalmazott tényálláscsoportok körében látnak fellépési lehetőséget az ellen, hogy valaki a szerződő partnert becsapja. Ez a szerződési biztonság előtérbe helyezése az általános elvek alkalmazásával járó mérlegetési, bizonytalansági elemmel szemben egyébként az angol szemléletre jellemző. Az USA joggyakorlata viszont hajlandó a jóhiszeműség és tisztesség elvének a szerződések körében való elfogadására.¹⁰

Az alapelvek szerepe, jelentősége azonban nemcsak a *common law* területén hiányzik. Valójában kétséges ez a szerep Európa országaiban is. A magyar jogászi gondolkodásra hatást gyakorolt az osztrák jog, az osztrák Polgári Törvénykönyv. Szokás hivatkozni ennek a törvénykönyvnek a 7. §-ára, közelebbről e szakasznak a második mondatára. Eszerint más megoldás hiányában a természeti jogelvek alapján kell a jogesetben a döntést meghozni. A törvénykönyv kommentárja szerint azonban ennek a szabálynak, azaz az alapelveknek az alkalmazására csak rendkívül ritkán kerül sor.¹¹

Az alapelvek törvénykönyvekbe foglalásához szokott magyar jogász számára meglepő lehet, de sem a német, sem a francia Polgári Törvénykönyv nem emeli ki alapvető elveket. A BGB történeti alapú vizsgálatát végző kommentár szerzői azt hangsúlyozzák, hogy a BGB előkészítő munkáit végzők álláspontja szerint az alapvető elveknek a törvénykönyv egészéből kell sugározniuk. Különböző helyeken megjelennek ugyan önálló megfogalmazásban egyes elvek, mint a jóhiszeműség és tisztesség követelménye vagy a joggal való visszaélés tilalma, de ezek inkább egy-egy részterület tételeként szerepelnek. Általában az elvek inkább előadásokban szerepeltek alapelveként, nem a törvénykönyvben. A törvénykönyv egészét átható alapelvekről egyébként azt állapítják meg, hogy azok a jogalkotás és jogalkalmazás résztvevőinek közös gondolkodási alapjához tartoztak, nem igényeltek kiemelés.¹²

A történelmi változások következtében az alapelvek értelmezésében változás figyelhető meg. Ennek példaként említhető, hogy a II. világháború utáni időszakban nagy befolyással rendelkező Nipperdey első helyen a tiszta, logikai alapú fogalomképzésen nyugvó szabályozás mellett megemlíti a rugalmas jogalkalmazást lehetővé tevő általános szabályokat (például a jóhiszeműség és

¹⁰ S. J. WHITTAKER: Introductory, in: Hugh G. BEALE (ed.): *Chitty on Contracts*. London, Thomson Reuters, 30th ed. 2008. I. 19–22.

¹¹ Peter BYDLINSKI: Einleitung, in: Helmut KOZIOL, Peter BYDLINSKI, Raimund BOLLENBERGER (Hrsg.): *Kurzkomentar zum ABGB*. Wien, New York, Springer, 3. Aufl. 2010. 11.

¹² Joachim RÜCKERT: Das BGB und seine Prinzipien, in: Mathias SCHMOECKEL, Joachim RÜCKERT, Reinhard ZIMMERMANN (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*. Tübingen, Mohr, Siebeck 2003. I. 42–43, 54–55.

tisztesség elvét tartalmazó rendelkezést), de a hangsúlyt az új Alkotmányból a polgári jogra irányadó elvekre helyezi. Ennek megfelelően a polgári jogban is alapelvként irányadó a szabad, demokratikus, szociális jogállam követelménye, az emberi jogok és a szabadságjogok érvényesülése.¹³

A hangsúlyok eltolódására, az alapelvek átértelmezésére számos további példát lehetne még említeni. Elég azonban arra utalni, hogy – amint a fentiekben is erről említés történt – az alapelvek kapcsolatban állnak a politikai célkitűzésekkel. A XX. század eleje óta ismételten meg lehetett figyelni a jogi szabályozásnak és gyakorlatnak a változásait azzal összefüggésben, hogy liberális irányzat (a piac törvényszerűségeinek zavartalan érvényesítése) vagy erős állami beavatkozás érvényesítése jutott meghatározó szerephez. Mindennek az erkölcsi hatásokkal való összefüggésben is szerepe volt az alapelvek meghatározásában és érvényesülésében is.¹⁴

A francia jogban annyiban eltérő helyzetet lehet megfigyelni, hogy a *Code civil* nem határozott meg alapelveket. Carbonnier az általános elveket a jog történelmi fejlődés során létrejött olyan tételeknek minősíti, amelyeket a bírói gyakorlat és a jogtudomány fogalmaz meg. Ilyen – a jog szelleméből eredeztetett – elvnek tekintette a jogalap nélküli gazdagodást, a házasságkötési szabadságot, a pénztartozásnál a nominalizmus elvét.¹⁵

Marty és Raynaud az alapvető elveket a bírói gyakorlat alkotásának tekinti. Rámutattak arra, hogy ezeket az elveket a társadalmi szemléletből kiindulva, részben analógia alapján a bíróság konkrét esetek elbírálásánál állapítja meg.¹⁶ Jean–Pierre Gridel, a francia Legfelsőbb Bíróság bírója elemezte az alapvető elvek alkalmazásának gyakorlatát. Kifejtette, hogy a gyakorlat ezeket az elveket a jogszabályokból következteti ki a méltányosság és a társadalmi vélekedések alapján.¹⁷ Eredetileg a *Code civil* szerkesztői a méltányosság elvét be is akarták

¹³ Ludwig ENNECCERUS – Hans Carl NIPPERDEY: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Tübingen, Mohr, Siebeck 15 Auflage von Hand Carl NIPPERDEY 1959. 72–77.

¹⁴ Dieter REUTER: Die ethischen Grundlagen des Privatrechts – formale Freiheitsethik oder materiale Verantwortungsethik, *Achiv für die zivilistische Praxis* 1989/3. 201. sköv.

¹⁵ Jean CARBONNIER : *Droit civil, Introduction*. Paris, Presses Universitaires de France, 21e éd. 1992. 256–257.

¹⁶ Gabriel MARTY, Pierre RAYNAUD : *Droit civil, Introduction générale à l'étude du droit*, Paris, Sirey 2e éd. 1972. 234.

¹⁷ Jean–Pierre GRIDEL, La Cour de cassation française et les principes généraux du droit privé, *Recueil Dalloz* 2002. Chr. 229.

venni a törvénykönyv szövegébe, de később ezt a tételt törölték, mert nyilvánvalónak tekintették.¹⁸

Az alkotmányjog, az emberi jogok szerepének megváltozása Franciaországban is ahhoz hasonlítható jelenséghez vezetett, mint amiről a német jognál volt szó: a polgári jogi alapelveket összefüggésbe hozzák az alkotmányos elvekkel, az emberi jogokkal, valamint az Európai Bíróság gyakorlatával. Bár az elméletben a jogbizonytalanságra hivatkozva vitatják az alapelvek jogforrásként történő elismerését, a bírói gyakorlatban számottevő szerepe van az alapelvekre történő hivatkozásnak.¹⁹

Az eddig elmondottak azt mutatják, hogy a polgári jogban az alapelvek felfogása és szerepe szorosan összekapcsolódik az egyes országok jogfejlődésével. Az egyes országok jogfejlődése szempontjából lényeges kérdés egyebek mellett az is, hogy az adott ország jogában létezett-e Alkotmány önálló törvény formájában akkor, amikor a Polgári Törvénykönyv megalkotásra került. Alkotmánytörvény hiányában a Polgári Törvénykönyv olyan kérdéseket is szabályoz, amelyek egyébként nem ennek a jogágnak a keretei közé tartoznak. Ellenkező esetben viszont az Alkotmány a jogszabályi hierarchiában magasabb szinten állva, mint a törvény, hatást gyakorol a törvénykönyvek tartalmára is.²⁰ Mindennek következményei jelentkeznek a polgári jogi alapelveknél is. Az alapelvek kérdése ugyanakkor kapcsolatban áll az egyes időszakokban érvényesülő gazdaságpolitikai áramlatokkal is.

2. Az alapelvek megjelenése az Európai Unió jogában

Az alapelvek kérdése nemcsak az egyes országok jogában jelentkezik, hanem az Európai Unió jogában is. Az általános elvek komoly szerepet kaptak a Bíróság gyakorlatában. Az egyik korai hivatkozás szerint az alapjogok védelme a Bíróság által alkalmazott közösségi jog alapelvei közé tartozik. A Bíróság azt is szükségesnek tartotta ehhez a tételhez hozzátenni, hogy ezeknek a jogok-

¹⁸ R. SALEILLES, *Le Code civil et la méthode historique*, in : *Le Code civil, Livre du centenaire*, publié par la Société d'études législatives. Paris 1904. I. 101.

¹⁹ N. MOLFESSIS, *La notion de principe dans la jurisprudence de la Cour de cassation*, *Revue Trimestrielle de Droit civil* 2001. 700.

²⁰ Dieter GRIMM: *Die verfassungsrechtlichen Grundlagen der Privatrechtsgesetzgebung*, in: Helmuth COING (Hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Privatrechtsgeschichte*. München, Beck 1982. III/I. 17–22.

nak a védelme a tagállamok közös alkotmányos tradíciójából következik.²¹ A jogirodalomban megjegyezték, hogy nehéz megállapítani, minek alapján állapította meg a Bíróság a közös alkotmányos elvek meglétét. A Bíróság ugyanis nem hivatkozik arra, hogy melyek voltak azok az országok, amelyeknek alkotmányait megvizsgálták (mindegyik tagállam, vagy a legfejlettebb államok, stb. joga szolgált-e a döntés alapjául).²² Ez az érvelési mód a későbbiekben sűrűn előfordul a Bíróság gyakorlatában.

Az alapelvek kérdése új módon jelentkezik az Alapjogi Charta 51. cikkének (1) bekezdésében foglalt szövege alapján.²³ Eszerint a Charta rendelkezéseinek címzettjei tiszteletben tartják a Chartában foglalt jogokat és betartják a Chartában foglalt elveket, valamint előmozdítják azok alkalmazását.

A Charta előkészítése során nagyon vitatott kérdés volt az elvek és a jogok megkülönböztetése, az elvek megítélése. A vita szoros kapcsolatban állt a társadalompolitika és a gazdaságpolitika tekintetében megállapítható kötelezettségekkel, tekintve, hogy több ország nem akart kötöttséget vállalni.²⁴ Kérdéses, hogyan alakul majd a Bíróság gyakorlata az elvek alkalmazása tekintetében. A közelmúltban munkajogi kérdéssel kapcsolatban felmerült az elvek alkalmazása, de végül a Bíróság az egyéb kérdésekre adott válaszokra tekintettel szükségtelennek tartotta, hogy állást foglaljon az elvekről.²⁵ Az ügyben Bot főtanácsnok véleménye kitért a kérdésre, de csak annyit rögzített, hogy a Bíróság gyakorlata még nem alakult ki abban a kérdésben, mire terjed ki az elvek alkalmazása. Az egész téma vizsgálatát erősen befolyásolja az a széles körben elterjedt nézet, hogy a Bíróság aktivista magatartása következtében olyan kérdésekben születik bírósági döntés, amelyekben politikai döntésre volna szükség.²⁶ Az elvek értelmezése különösen sok problémát jelenthet ebből a szempontból is.

Az egyes nemzeti jogokban sok vitát kiváltó kérdés a joggal való visszaélés. A magyar Polgári Törvénykönyvben a joggal való visszaélésről szóló szabály

²¹ C-11/70 – Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratstelle für Getreide und Futtermittel [EBHT 1970. 1135] 4. pont

²² Denys SIMON, *La Communauté de droit*, in : Frédéric SUDRE et Henir LABAYLE (dir.) *Réalité et perspectives du droit communautaire des droits fondamentaux*. Bruxelles, Bruylant 2000. 105.

²³ [2010] HL C83. 2010.03.30. 0389–0403

²⁴ Thomas von DANWITZ, Katherina PARASCHAS: A Fresh Start for the Charter: Fundamental Questions on the Application of the European Charter of Fundamental Rights, *Fordham International Law Journal* 2012. 1410–1412.

²⁵ C-108/10 Ivana Scattolon v Ministero dell’Istruzione, dell’Università e della Ricerca [EBHT 2011. 0000] 84. pont

²⁶ Ivola SOLANKE: ‘Stop the ECJ?’ An Empirical Analysis of Activism at the Court. *European Law Journal* 2011/6. 765–766.

a bevezető rendelkezések között található, ami az alapelv jellegre utal, bár alkalmazása tekintetében lényeges eltérés mutatkozik a többi, ebben a részben található rendelkezéshez viszonyítva. Itt ismét csak egy probléma jelzésére kerül sor, mert a magyar jogban is komoly vita alakult ki a joggal való visszaélés lényegéről.²⁷ A joggal való visszaélés bonyolult dogmatikai összefüggésein kívül azért is figyelmet érdemel, mert értelmezése nagyon tág teret ad a polgári jog területén is a joggyakorlás korlátozására, a polgári jog területén kívül pedig alkalmazása nagy veszélyekkel járhat. A joggal való visszaélés ugyanis egyes elméleti megfogalmazások szerint a jog társadalmi rendeltetésével.²⁸ Ezzel kapcsolatban két példára lehet utalni. Az egyik a szovjet joggyakorlat, a másik a náci Németországban kialakult gyakorlat. Az 1922. évi orosz Polgári Törvénykönyv 4. cikkének 1. bekezdése és 5. cikke a jogképességet a társadalmi rendeltetéssel összhangban szabályozta és az 1930-as évek bírói gyakorlata ennek a rendelkezésnek az alapján korlátozta a rendszer számára el nem fogadható személyek jogképességét, meghatározott körben tevékenység végzését.²⁹ A német jogirodalomban Wolfgang Siebert dolgozta ki 1934-ben megjelent munkájában a jóhiszeműség és tisztesség követelménye alapján a joggal való visszaélésnek az új politikai rendszernek megfelelő elméletét. Eszerint nem kap jogi védelmet az a joggyakorlás, amely nem felel meg a közérdeknek a szembenálló érdekek mérlegelése alapján. A joggal való visszaélésnek ezt a tételét azután a közjogban is alkalmazták, nemcsak a polgári jogban.³⁰

A fentiek alapján érthető, hogy gyanakvással szemléli az olvasó a joggal való visszaélés szabályának az Európai Unió jogában, a Chartában való megjelenését. A 54. cikkének szabálya nem látszik veszélyesnek. Megfogalmazása szerint a Charta egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármilyen jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az e Chartában elismert jogok vagy szabadságok megsértésére

²⁷ Az 1945. utáni magyar jogirodalomban monografikus feldolgozás is született a témában: SÁRÁNDI Imre: *Visszaélés a joggal*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1965. TERCSÁK Tamás: *A joggal való visszaélés*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar 2003.

²⁸ Ennek a nézetnek egyik tekintélyes képviselője Louis JOSSERAND: *De l'esprit des droits et de leur relativité*. Paris, Librairie Dalloz 2e éd. 1939. 318–319., 321.

²⁹ Sz. N. BRATUSZ (red.): *Szovjetszkoje grazsdanszkoje pravo*. Moszkva, Juridiceszkaja Lityeratura 4. izd. 1950. 66–67.; Vladimir GSOVSKI: *Soviet civil law*. Ann Arbor, University Michigan Law School, 1948. 316–322.

³⁰ Hans Peter HAFERKAMP: *Ausübung der Rechte*, in: Mathias SCHMOECKEL (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*. Allgemeiner Teil, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003. I. 1057, és Hans Peter HAFERKAMP: *Leistung nach Treu und Glauben*, in: *Reinhard Zimmermann: Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*. Schuldrecht, Allgemeiner Teil, Tübingen, Mohr Siebeck 2007. II/I. 346–350.

vagy a Chartában meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul. Az általános elvként való megjelenés támaszt azonban kétséget az esetleges téves alkalmazás miatt, még akkor is, ha a politikai veszélyek nem állnak fenn. A gyanakvás a túl tág körben, váratlan módon történő jogalkalmazás lehetősége miatt keletkezik. A jogirodalomban egyébként jelentős érdeklődés mutatkozott már néhány éve a joggal való visszaélés szabályának az Unió jogában történő alkalmazása iránt.³¹ Az érdeklődést csak fokozta az a körülmény, hogy néhány éve a Bíróság gyakorlatában ismételten határozatokban jelent meg a joggal való visszaélés kérdése különböző jogterületeken. Ez a körülmény volt az alapja annak, hogy Oxfordban néhány éve konferenciát rendeztek a joggal való visszaélésnek az Unió jogában való alkalmazásáról és a konferencia referátumait a közelmúltban, kötetben meg is jelentették. A kötet bevezetőjében Maduro számos kérdést fogalmaz meg és aggodalmát is jelzi a joggal való visszaélés alkalmazásával járó veszélyek miatt.³² A jelzett megfontolásokat megalapozottnak tartva hívom fel a magyar olvasók figyelmét is az Unió jogfejlődésének erre a Magyarországon talán még nem tanulmányozott elemére.

---

³¹ Karsten Engsig SØRENSEN: Abuse of Right sin Community Law: A Principle of Substance or Merely Rhetoric? *Common Market Law Review* 2006. 423–459.; Annekatrin LENAERTS: The General Principle of the Prohibition of Abuse of Rights: A Critical Position on Its Role in a Codified European Contract Law. *European Review of Private Law* 2010/6. 1121–1154.

³² Miguel Poiares MADURO: Foreword, in: Rita DE LA FERIA, Stefan VOGENAUER (ed.) *Prohibition of Abuse of Law, A New General Principle of EU Law?*, Oxford, Portland Oregon, Hart, 2011. VII–VIII.

MAGÁNJOGI AUTONÓMIA ÉS ÁLLAMI BEAVATKOZÁS

LÁBADY TAMÁS
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Részletesebb történeti elemzés nélkül is nyilvánvaló, hogy az elmúlt száz év – benne a jelennel – a privátautonómiára épülő magánjog autonóm strukturális viszonyai állami korlátozásának, korlátozhatóságának a kérdéseit hozta magával. Mintha a liberalizmus örök dilemmája a magánjogra fókuszálna: hol és mikor kell, hol és mikor lehet egyáltalában korlátozni a szabadságot magával a szabadsággal szemben?

A magánjog ebben a száz évben – bár változó mértékben és intenzitással –, de messze eltávolodott a polgári jogrend kialakulásakor uralkodó ún. klasszikus közgazdaságtan kívánalmaitól, amelyek a teljes versenyszabadságot, a gazdasági liberalizmust és az individualizmust tették meg a magánjog alapeszméiül. Jeremy Bentham-nek, az angol *utilitarizmus* fő képviselőjének, a szélsőségesen individualista *laissez faire laissez passer* elv hirdetőjének korszaka leáldozott, a liberális gazdaságfilozófiai elméletek jelenléte és a liberális gazdaságpolitikai törekvések vissza-visszatérő érvényesülése ellenére is. A vita arra koncentráldik, hogy a társadalmi egyensúly fenntartása érdekében mennyiben és hogyan kell az államnak korlátok közé helyezni a magánautonómia szféráját. Az állam és a magánjogi viszonyok összefüggése ugyanakkor korántsem csak a kötelmi jogviszonyok, a szerződési szabadság korlátozása terén merül fel.

Ugyanezek a problémák – legfeljebb súlybeli differenciákkal – jelentkeznek a tulajdonjog gyakorlása, a vállalkozás szabadsága és a kötelmek más területein, továbbá az eljárásjogokban, sőt még a klasszikus – a kollíziós normákkal operáló és közvetett szabályozást nyújtó – nemzetközi magánjogban is. A *tulajdoni rend* terén egyszerűen csak különféle kötöttségek jelentek meg (elidegenítési és terhelési tilalmak, a hajlék, az otthon védelme, közérdekű tulajdonkorlátozások, stb.) és a tulajdon használatával egyre jelentősebb kötöttségek kezdtek együttjárni. A tulajdon egykori klasszikus funkciója, azaz az egyéni cselekvé-

si autonómia anyagi megalapozása, helyébe a tulajdon szociális funkciójának hangsúlyozása lépett. A tulajdon *szentségének* elvét a tulajdon kötelezettségekkel való megterhelése és az az elv váltotta fel, hogy a tulajdonnak a *közjót* kell szolgálnia.

A *szereződési jogban*, lefelől a munkajogban a gyengéket oltalmazó állami kényszerítő szabályok láttak napvilágot, aztán a szerződési szabadsággal való visszaélések elleni közrendi korlátozások, nem sokkal később pedig a szerződések tartalmába való állami beavatkozások is megjelentek. A klasszikus liberális individualista korszakának lecsengésével kezdődő és napjainkban is tartó ezt a folyamatot a francia Jossierand a szerződések *közjogiasodásának* mondja. Minthogy azonban ez a tendencia egyúttal a magánjog erkölcsi tartalmának a gazdagodását is jelenti, nevezhetjük ezt a fejlődési irányt – Staud Lajossal – a magánjog ethizálódásának, amelyet a német Wieacker is *ethische Aufladung*-ként, a magánjog etikai feltöltődéseként üdvözöl.

A két világháború közötti magyar magánjogtudomány vitathatatlan tekintélyű szellemi vezére, a magánjog géniusza, Szladits Károly szerint a magánjognak ez az átszellemülése, erkölcsi nemesbedése jelenti egyúttal a magánjog fejlődésének jövőbeni irányát is. Annyi bizonyos – írja –, hogy a magánjog már régen megszűnt az *önzés Bibliája* lenni, aminek Heine a római *Corpus Juris*-t nevezte. Aztán Szladits Károly, a kor magánjogtudományának összegzését jelentő monumentális művében néhány oldallal később az állami beavatkozások túlsúlyát hozó *háborús- és válságjogi* intézményeket átmenetinek tekintette, és hangot adott annak a reménységének, hogy a rendkívüli körülmények elmúltával a *magánjog visszanyeri eredeti tisztaágát és fényét*. Hiszen a válságjog nem gazdagítása a magánjog anyagának, hanem annak felfüggesztése, *betegség, amelyből előbb-utóbb ki fogunk gyógyulni*. S bár a privátautonómiát szinte teljességgel romba döntő állami beavatkozás betegségéből a magánjog tényleg gyógyult, mégis a világot megrendítő krízisek nyomán az individualista polgári jogrend lényegesen átalakult, és az továbbra is átszövődött az állam befolyását biztosító közjogi alakulatokkal, melyek folytán a magánautonómia is fokozottabban kénytelen az állami befolyás által közvetített közakarattól kivánnalmaihoz igazodni. Viszont a másik oldalon ugyanígy jelentkezik a közjog–közigazgatási jog átszövődése magánjogi elemekkel.

A klasszikus magánjogi kép elsápadása – ahogy ezt Harmathy Attila oly meggyőzően bizonyítja – jelenti egyfelől a közjog magánjogba való – hol erőteljesebb, hol halványabb – besodródását, vagyis azt, hogy a magánjogot közjogi elemek és tételek hálózák be, másfelől azt, hogy a közjogban is egyre erőteljes-

ebben munkál a magánjog szelleme. Hiszen a magánjog uralkodáshoz szokott jogág.

A kibontakozó új jogrend tehát a magánjogi és közjogi elemek új összetétele – mondhatni szintézise – felé látszik haladni. A magánjog így közjogiasabbá válik, mint volt valaha, a közigazgatási- és alkotmányjog pedig magánjogiasabb arculatot ölt. Szladits Károly, aki ezt a folyamatot végülis természetes és szükségszerű jelenségként szemlélte, aláhúzottan hangsúlyozta, hogy azért a magánjog lényegében véve *szükségképpen individualista jogrend*, amelynek középpontjában természetszerűleg mindenkor az egyén áll. A magánjog szférája a közjogi elemek betódulása következtében megsűkülhet ugyan, de ami belőle megmarad, az fogalmi szükségszerűséggel egyéni érdekvédelem. Szladits azonban – élete korszakára tekintettel – csak a háborús jog és válságjog két-ségkívül átmeneti, a magánautonómiát súlyosan korlátozó állami beavatkozásokkal számolhatott. A háborús jog anomáliái – és a géniusz életműve – óta azonban korszakok teltek el. Így ő már nem vette – nem is vehette – számításba a múlt század kétségkívül legerőteljesebb magánjogi reformáramlatát, a *fogyasztóvédelmet*, továbbá a magánjog utolsó félszázados fejlődésének másik, a fogyasztóvédelemmel összefüggő nagyon fontos jogeszméjét, az ún. *gyengébb fél védelmét*. Arról már nem is szólva, hogy nem lehetett figyelemmel az állam és a magánjog olyan kapcsolatrendszerre, amelyek az Európai Unió és az Emberi Jogi Egyezmény relációjában, a globalizáció sajátosan új válságjelenségeinek összefüggéseiben, a nemzetgazdasági folyamatok egyensúlyának biztosítása vagy akár más, összetársadalmi, pl. környezetvédelmi igények kérdéskörében, kartelljogi és versenyjogi korlátok tekintetében, valamint eljárásjogi és nemzetközi magánjogi kihívások vonatkozásában merülnek fel. Ezek a legfőbb problémakörök azok, amelyek napjainkban a leginkább *árnyalják* az állam és a magánjog kapcsolatát, az állam beavatkozását az autonóm magánjogi jogviszonyokba.

Illyés Gyula a törvényhozónak címzett ódájában: jogot kíván az árnyalatnak, *min a holnap rajza áll. S a kivételnek, melyből lesz talán holnapra szabály*. A magánjogi autonómiába történő állami beavatkozás az *árnyalat joga*. Sok ilyen árnyalati jogi képződménnyel találkozunk, amelyek közül csak egyetlen példát szeretnék jellemzőként bemutatni. A hatályos Ptk. 226. §-ának (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy jogszabály a hatályba lépése előtt megkötött szerződések tartalmát kivételesen megváltoztassa. Ezt a szabályt az új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:59. § (2) bekezdése fenntartja. Ez a rendelkezés a szerződési autonómiába történő állami beavatkozásnak egy jelentős tereuma. A szerződési szabadság ilyen állami beavatkozással történő korlátozhatósága

körében azonban az Alkotmánybíróság – megfelelő árnyalással – a *rebus sic stantibus clausula* analógiájára határozta meg azokat a feltételeket, amelyek mellett jogszabály megváltoztathatja a fennálló szerződések tartalmát. Ez azt jelenti, hogy a magánjogi szerződésekbe történő utólagos normatív beavatkozásra az Alkotmánybíróság szerint csak akkor kerülhet sor, ha a szerződéskötés után megváltozott körülmények miatt valamelyik szerződő fél lényeges és jogos érdeke sérelmet szenvedne, s azt nem egyedi bírói aktussal, hanem – a hasonló szerződések tömeges előfordulására tekintettel – jogalkotási aktussal lehet és kell megszüntetni (32/1991. (VI.06.) AB határozat).

Ennek a konferenciának a tárgya, hogy a felhívott alkotmánybírósági határozathoz hasonlóan *jogot találjon az árnyalatnak*, az állami beavatkozás határainak, amin a ma és a holnap rajza áll. De ennek során nem téveszthető szem elől, hogy a magánjog legfőbb céljai közé tartozik, hogy a lehető legnagyobb teret adjon a polgári autonómiának, a döntési szabadságnak, az alapvető és legszélesebb körű diszpozitív szabályozásnak.

POLGÁRI JOG

A FELELŐS TÁRSASÁGIRÁNYÍTÁS LEHETSÉGES ÚTJAI MAGYARORSZÁGON

AUER ÁDÁM
doktorandusz (SZTE ÁJK)

1. Bevezető gondolatok

Az ezredforduló óta a *corporate governance* terminológiát és a hozzá kapcsolódó megfontolások, elvek létjogosultságát elfogadottnak tekinthetjük. Számos tanulmány, szakkönyv jelent meg ebben a témában a világon, több fogalom kering a jogi köztudatban (*best practices*, *self-regulation*, *corporate governance*, *corporate compliance*), amelyek sokszor még képlékeny tartalommal bírnak, azonban kétségkívül használjuk őket. A felelős társaságirányítás számos területen jelen van, azonban az egyes szegmensekben eltérő céllal került megfogalmazásra, eltérő eszközök útján valósul meg és végső soron eltérő hatást fejt ki. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy Magyarországon a felelős társaságirányítás hol játszik szerepet, milyen területeken jelent meg?

A felelős társaságirányítás hagyományosan a részvényesek az ügyvezetés az ellenőrzés és a *stakeholderek* közötti jogviszonyok összességét jelenti.¹ Ez egy tudományos nézőpontból kellően absztrakt fogalom, azonban gyakorlati szempontból roppant tág teret enged az elemzésnek, mert szinte bármely szervezeti viszonyrendszer értelmezhető ebben a keretben. A felelős társaságirányítás elfogadott jellemzői: (1) klasszikusan a tőzsdén jegyzett társaságokra vonatkozik, (2) *soft law* formában jött létre, (3) önszabályozás vagy állami jogalkotás révén.²

Álláspontunk szerint ma három területen mutathatók ki *corporate governance* jellemzők: a szabályozott piacon jegyzett gazdasági társaságok, és az állami-vagy önkormányzati részvétellel működő gazdálkodó szervezetek körében,

¹ OECD Principles of Corporate Governance. 2004. <http://www.oecd.org/daf/corporateaffairs/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf> [letöltve: 2012. 11. 14.]

² AUER Ádám – BAKOS Kitti – BUZÁSI Barnabás – FARKAS Csaba – NÓTÁRI Tamás – PAPP Tekla: *Társasági jog*. Lectum, Szeged, 2011. 531–532.

valamint egy harmadik kategóriában, amelyet két irányban vizsgálhatunk: az egyik a non-profit szektor, a másik pedig a szabályozott piacon nem jegyzett gazdálkodó szervezetek köre.

2. A szabályozott piacon nem jegyzett gazdálkodó szervezetek köre

A szakirodalom egységesen *non-listed company* névvel kezeli ezt a jelenséget.³ Maga a *governance* itt három pilléren áll. Egyrészt a magja nyilvánvalóan a társasági jogi szabályozás. A második - amely ugyanilyen jelentős - azok a szerződéses mechanizmusok, amelyek meghatározzák a működést. A harmadik pillér az opcionális modellek jelenléte.⁴ Ebben a kategóriában szerepel például a *joint venture* szisztéma, a családi vállalkozások, a kockázati tőkével finanszírozott vállalatoknak a köre. A lényeg az opcionalitás, az alkalmazás lehetősége, nem lehet egységesen alkalmazni szabályokat, hiszen ezen társulási, együttműködési formák jogi megítélése is kérdéses.

Az ecoDa (Igazgatók Intézeteinek Európai Szövetsége) volt, amely első ízben kidolgozta ezt a szektort érintő ajánlásait.⁵ Ebben a dokumentumban lényegében véve szervezet felépítési ajánlások találhatók; például az igazgatóság hogyan épüljön fel, egészen az alapítástól a stabil működésig, mely esetekben kell a feladatokat delegálni.⁶ Ez az ajánlási gyűjtemény elsősorban a korlátozott tagi felelősségű vállalatokra vonatkozik.⁷ Ha szűkebben vizsgáljuk a problémát, akkor a gazdasági társaságok oldaláról a korlátozott felelősség sem feltétlenül alkalmazható, mert bár a kft. számszerűleg a domináns a gazdasági életben, a kkt-bt. tradicionális szerepe is hozzájárul ahhoz, hogy gazdasági élet egyik meghatározó formái legyenek. Ezt a szektort nagymértékben a modellszabályozás és iránymutatás jellemzi. Véleményünk szerint ennek oka, a tág társasági szabályozás (pl.: bt.), valamint a viszonylag egyszerűbb jogi konstrukció működtetése, ezért nem termelődhet ki professzionális menedzser ügyvezetés.

³ Pl. Joseph A McCAHERY – Erik P.M. VERMEULEN: *Corporate Governance of Non-listed Companies*. Oxford, Oxford University Press, 2010.

⁴ McCAHERY–VERMEULEN i. m. 5.

⁵ ECOda *Corporate Governance Guidance and Principles for Unlisted Companies in Europe* http://www.ecoda.org/docs/ECODA_WEB.pdf [letöltve: 2012. 11. 14.]

⁶ Uo. Principles 3.

⁷ Uo. 7.

Azonban figyelembe kell venni, hogy például a *joint venture* vagy más kapcsolatok (például: konzorcium) nem társasági jogi, hanem kötelmi jogi alapon nyugszanak, és a szervezettség szintjén is megmaradnak kötelemként. Az alcímben alkalmazott gazdálkodó szervezet fogalom igen tág, azonban ebben a szegmensben a jogalanyi körre való korlátozás nem véleményünk szerint nem lehetséges.⁸

A *non-profit* szektor az előzőhöz képest egzaktabb kategóriát jelöl, habár a magyar jogszabályok nem találunk egy egységes fogalmat erre a jelzőre, csupán tevékenységi szempontból tudjuk megragadni a tartalmát.⁹ Ha kizárólag a *corporate governance* szempontjából próbálunk vizsgálni, akkor két tulajdonságot lehet kiemelni: nem osztja szét tagjai között a nyereséget, a másik pedig, hogy rendelkezik valamilyen többé-kevésbé állandó szervezettel, szervezetrendszerrel. Véleményünk szerint ezek együttese teheti lehetővé azt, hogy egyáltalán érdemes felvetni a *corporate governance* lehetőségét. A non-profit szférában a *corporate governance* elvek alkalmazásának a célja, hogy a működést tegye hatékonyabbá, ebből kifolyólag a szervezetben tud segítséget nyújtani.¹⁰ Ennek a speciális rendelkezések megállapítása az ügyvezetés, vagy a felügyeleti szervek vonatkozásában, az átláthatóság és a nyilvánosságra hozatal szabályainak megalkotása. A magyar jogban erre vonatkozóan a civil törvény¹¹ hozott új szabályokat. Azonban a non profit *governance* rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek nehezítik a gyakorlati megvalósítást: tipikusan ilyen körülmény, hogy ezek a szervezetek igen erőteljes nemzeti hagyományokkal rendelkeznek. A másik nehézség, hogy nagymértékben megnőtt a pénzmosás elleni küzdelem, ez kiterjed a határon átnyúló tevékenységekre is, amelynek egyik kiemelt területe a non-profit szektor vizsgálata.

A Civiltv. határozza meg többek között a közhasznúság követelményeit, amelyek továbbra is komoly előnyökkel járnak.¹² Ha a *governance* aspektusából

⁸ MCCAHERY–VERMEULEN i. m. 50.

⁹ A 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról (Továbbiakban: Gt.) 4. § (1) bekezdése definiálja a non-profit tevékenységet: nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatása. Ennek ellenére ez ennél egy tágabb fogalmat jelent. Vö. Zoltán CSEHI: Nonprofit organizations in Hungary. In: Klaus J. HOPT –Thomas VON HIPPEL: *Comparative Corporate Governance of Non-profit Organizations*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 327.

¹⁰ CSEHI Zoltán: *A civil társadalom szervezeteinek joga Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2007. 137.

¹¹ 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról (Továbbiakban: Civiltv.)

¹² Például civil szervezettel állami, közigazgatási, költségvetési szerv közszolgáltatási szerződést kizárólag akkor köthet, ha a civil szervezet közhasznú jogállású. Civiltv. 35. § (1) bek.

nézzük ezeket, akkor itt már megjelennek egyértelmű ilyen követelmények: az 5 millió Ft feletti bevétel esetén a kötelező felügyelet szerv felállítása, melynek működését részletesen szabályozza a törvény, és ilyenek az összeférhetetlenségi szabályok is.¹³ Emellett ugyanilyen fontosságú az önszabályozó szervek mechanizmusai,¹⁴ amelyek kódexeket tesznek közzé a *best practices* gyakorlatról például Németországban a *Bundesverband Deutscher Stiftungen* Grundsätze Guter Stiftungspraxis című dokumentuma, amely az alapítványok irányítására vonatkozóan tartalmaz ajánlásokat.¹⁵

3. Az állami-, önkormányzati részvétellel működő gazdálkodó szervezetek köre

A második szféra az állam vagy önkormányzat részvételével működő gazdálkodó szervezetek köre. Véleményünk szerint a *corporate governance* itt két irányban vizsgálható. Az egyik az *intern* viszonyok, azaz az állam, vagy az önkormányzat által létesített, működtetett gazdálkodó szervezetekben hogyan érvényesülnek a felelős társaságirányítás elvei. Erre vonatkozóan az OECD 2006-ban közzétett alapelvei adnak iránymutatást, amely szerint az olyan társaságokra, amelyekben az állam részesedéssel rendelkezik, különös rendelkezések vonatkoznak: a közpénz viszonylatában hatékony jogi szabályozást kell biztosítani az állami vállalatokra, különösen a részvényesekkel való egyenlő bánásmód, és a transzparencia és nyilvánosságra-hozatali szabályok tekintetében.¹⁶ Erre vonatkozóan az MNV Zrt. látja el a feladatokat.¹⁷

A másik irány az *extern* folyamatok vizsgálata, amelynél az állam szerződő félként vesz részt. Az egyik kapcsolódási pont, hogy a nemzeti vagyontól szóló törvény bevezette az átláthatóság fogalmát, amely alapvetően adójogi

---

Valamint külön jogszabály alapján adó- és illetékmentesség vagy adó- és illetékkedvezmény illelheti meg Civiltv. 36. § (2) bek.

¹³ Civiltv. 62. § (2) bek., 40. § (1) bek.

¹⁴ Christoph MECKING: Good and not so good governance of nonprofit organizations: factual observations from foundations in Germany. In: HOPT–VON HIPPEL i. m. 50–51.

¹⁵ http://www.stiftungen.org/fileadmin/bvds/de/News_und_Wissen/Grundsaeetze_Guter_Stiftungspraxis/BvDS_Grundsaeetze_Guter_Stiftungspraxis_erw._Neuaufgabe_2010.pdf [letöltve: 2012. 11. 14.]

¹⁶ OECD: *OECD Guidelines on Corporate Governance of State-owned Enterprises*. 10–13. <http://www.oecd.org/corporate/corporateaffairs/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/34803211.pdf> [letöltve: 2012. 11. 14.]

¹⁷ Az átláthatóságra vonatkozóan az MNV Zrt. naprakész nyilvántartást vezet a 2007. évi CVI. törvény alapján.

szempontok vizsgálatát és a tagság megismerhetőségét jelenti.¹⁸ A nemzeti vagyonnal való gazdálkodás alapelve, hogy csak olyan szervezettel köthető megállapodás, amely átlátható.¹⁹

Ezen kívül az állam beszerzéseiben, a *közbeszerzésekben* is alkalmazhat ilyen elveket. A közbeszerzések keretében megvalósuló beruházások és beszerzések alkalmasak lehetnek arra, hogy a profit mellett más szempontokat is figyelembe vegyenek, ezért a *corporate governance* elvek alkalmazása és érvényesítése is felmerülhet ilyen követelményként. Az Európai Bíróság a C-368/10. sz. Észak-Hollandia ügyében az Európai Bizottság és a Holland Királyság közötti kötelezettségszegési eljárásban hozott döntést.²⁰ A tényállás szerint az Észak-Holland tartomány kávéautomaták üzemeltetésére irányuló közbeszerzési eljárást folytatott le. Az ajánlattevő törekedett arra, hogy megnövelje a bio- és méltányos kereskedelemről származó termékek árusítását a kávéautomatákban.²¹ Ilyen méltányos kereskedelemnek minősül, ha a beszerzés nem zsákmányolja ki az azt előállító termelőket, hanem méltányos 'fair' árat fizetnek a termékeikért. Az ajánlatkérő ennek elérése érdekében a 'Max Havelaar' és az 'EKO' címkéket írta elő követelményként, vagy legalábbis azokkal azonos, vagy hasonló címkék alkalmazását. A Holland Királyság megpróbált amellett érvelni, hogy a címkéket nem követelményként írta elő, hanem csak iránymutatásként szolgált arra, hogy az ajánlattevők mely feltételeknek kellett, hogy megfeleljenek. Az Európai Bíróságnak végső soron abban kellett állást foglalnia, hogy lehet-e a közbeszerzésben érvényesíteni olyan elveket: mint a társaság beszerzéseit méltányos kereskedelemről bonyolítja le, működése során pedig tekintettel van a szociális felelősségvállalásra.²² Az Európai Bíróság ebben az ügyben kimondta, hogy ilyen követelményeket a szerződés teljesítésének előírásai között lehet érvényesíteni. Ezek alapján látható, hogy az ajánlatkérő alkalmazhat ilyen elveket, azonban az ügy egészét vizsgálva megállapítható, hogy az uniós jog alapján ilyen követelményeket kizárólag a szerződés előírásai között kaphatnak helyet,

¹⁸ 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról 3. § (1) bek. 1. pont (Továbbiakban: Nemzetivtv.)

¹⁹ Ez a szempont jelenik meg többek között a 2011. évi CXCVI. törvény a Nemzetivtv. 8. § (1) bek., 12. § (13) bek., 19. § (11) bek.

²⁰ C-368/10 Európai Bizottság-Holland Királyság.

²¹ C-368/10. sz. ügy rendelkező rész.

²² A szociális felelősségvállalás és corporate governance egymáshoz való viszonyához lásd: AUER Ádám: A felelős társaságirányítás és a vállalatok szociális felelősségvállalásának fejleményei az Európai Unióban I-II. *Céghírnök* 2012/6,7. 9–12., 12–14.

ugyanis az Európai Bíróság megállapította, hogy ajánlati felhívásban, műszaki leírásban, alkalmassági követelményben nem lehet előírni ilyen feltételt.²³

4. A szabályozott piacon jegyzett gazdasági társaságok

A harmadik szegmens a szabályozott piacon jegyzett gazdasági társaságok köre, amely kategória a legkiforrottabb és leghatékonyabb rendszert képezi, ennek egyik oka, hogy maga a *corporate governance* gondolata is ehhez a területhez köthető. A szabályozott piac említése azért indokolt ebben a körben, mert a magyar jogszabályok két helyen tesznek említést a felelős társaságirányításról szóló jelentés közzétételéről. A Gt. alapján ha a részvénytársaság részvényei a Budapesti Értéktőzsdén bevezetésre kerültek, az igazgatóságnak az éves rendes közgyűlésen kell a számviteli törvény szerinti beszámolóval együtt a közgyűlés elé terjeszteni a felelős társaságirányítási jelentést; amely jelentésben össze kell foglalni a részvénytársaság által az előző üzleti évben követett felelős vállalkozási gyakorlatot és nyilatkozni kell arról, hogy milyen eltérésekkel alkalmazta a Budapesti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Ajánlásait. A jelentést a részvénytársaság honlapján közzé kell tenni.²⁴ A számviteli törvény általános kötelezettséget ír elő ezzel kapcsolatban azokra a vállalkozókra, amelyek átruházhat értékpapírjait az Európai Gazdasági Térség valamely államának szabályozott piacán kereskedésre befogadták.²⁵ Mindezek alapján a szabályozott piac egy tágabb kategóriát jelöl, ezért indokolt ennek az elnevezésnek az alkalmazása.

A jelentés értelmezésére 2011. év végéig nem állt rendelkezésre bírói gyakorlat, azóta a bírósági információs portálon elérhető egy döntés, amelynek részben tárgya a felelős társaságirányítási jelentés.²⁶

²³ C-368/10. sz. ügy 15., 75., 104. pont

²⁴ A jelentés elfogadásáról a közgyűlés külön határoz. Ha a részvénytársaságnál felügyelőbizottság működik, a jelentés a felügyelőbizottság jóváhagyása nélkül nem terjeszthető a közgyűlés elé. Gt. 312. § (1)-(3), valamint a 312/A. § rendelkezik arról, hogy az igazgatóság vagy igazgatótanács, valamint ahol felügyelőbizottság működik, a felügyelőbizottság tagjainak nevét, valamint a tagoknak e minőségükben nyújtott valamennyi pénzbeli és nem pénzbeli juttatásokat tagonként és a juttatás jogcíme szerint részletezve kell közzétenni évente az éves rendes közgyűlés összehívásával egyidejűleg.

²⁵ 2000. évi C. törvény 95/B. § (1) bek., valamint a (2) bek. a jelentés tartalmát határozza meg.

²⁶ Fővárosi Törvényszék 26.G.40.877/2010/20., Fővárosi Ítéltábla 13.Gf.40.014/2011/9., Kúria Gfv. X. 30.354/2011/8.

A tényállás szerint a Budapesti Értéktőzsdén jegyzett nyilvánosan működő részvénytársaság által 2008-ban meghozott több határozatát hatályon kívül helyezte a Fővárosi Bíróság. Ezek után több évi pereskedés kezdődött, végül 2010-ben a társaság ismételen elfogadta ezeket a határozatokat. A felperesek, akik a társaság tagjai a Gt. 45. §-a alapján társasági határozatok bírósági felülvizsgálata iránt kezdeményeztek eljárást. Ebben több, összesen mintegy 60 határozat felülvizsgálatát kezdeményezték. Ezek közül csak a felelős társaságirányítási jelentés elfogadására vonatkozó megállapításokat emeljük ki. A felperes a felelős társaságirányítási jelentés elfogadását azért vitatta, mivel az előzetes felügyelőbizottsági jóváhagyás, határozat meghozatalában olyan felügyelőbizottsági tag is részt vett, akinek a határozat meghozatalakor nem volt érvényes jogviszonya, ezért nem is közreműködhetett a határozathozatalban; vitatta azt is, hogy a közgyűlés ténylegesen áttekintette a jelentést. A felperes keresetlevelében megjegyezte, hogy egyébként a felelős társaságirányítási jelentés tartalmilag sem volt megfelelő, mert 2010-ben adta meg a vezető tisztségviselőnek a felmentvényt a 2007-es üzleti évre vonatkozóan, amely a társasági törvénybe és az alapszabályba is ütközik. Ezek alapján két kérdést lehet megfogalmazni: 1) Lehet-e tárgya ezen jelentés elfogadása a társasági határozat bírósági felülvizsgálatának?; 2) Lehet-e vizsgálni ezen eljárás keretében ennek a tartalmát?

ad 1) a Fővárosi Törvényszék megállapította, hogy a meghozatal nem volt jogsértő. Bár a felügyelőbizottsági tagnak ténylegesen nem volt már érvényes jogviszonya, viszont a felügyelőbizottság egyhangúlag fogadta el a határozatot, és e nélkül a szavazat nélkül is érvényes lett volna az elfogadása. Ez a megállapítás véleményünk szerint vitatható, azonban maga a tény, hogy a határozat felülvizsgálat tárgya lehet nem vitatható.

ad 2) Ebben a kérdésben a Fővárosi Törvényszék nem foglalt állást. A fellebbezés folytán a Fővárosi Ítéletábla azonban megvizsgálva a kérdést arra a megállapításra jutott, hogy tartalmilag nem vizsgálhatja felül a jelentést, mert erre a Gt. 45. § kifejezetten nem tartalmaz felhatalmazást. A Fővárosi Ítéletábla helyben hagyta az ítélet ezen pontokra vonatkozó részét, azonban kiemelte a felmentvényrel kapcsolatban, hogy azt a társaság utólag adja meg – és tekintetbe véve kifejezett tiltó rendelkezés hiányát, valamint a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségének az öt éves elévülési határidejét, a társaság ezen időintervallumon belül dönthet a felmentvény megadásáról. A Kúria ezeket az álláspontokat elfogadta.

Érdekes kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a társaság határozatai között volt a felmentvényről szóló döntés is, és a bíróság ebben a vonatkozásban elemezte a

felmentvény megadását, nem pedig a felelős társaságirányítási jelentéssel kapcsolatban. Mi következik ebből? A hatályos felelős társaságirányítási ajánlások szabályainak az alapját részben a Gt. rendelkezései jelentik. Például: amennyiben a meghirdetett napirendi pontokhoz kapcsolódóan közzétett előterjesztésekhez a közgyűlést megelőzően részvényesi észrevételek, kiegészítő javaslatok érkeznek, úgy azokat a társaság a beérkezésüket követő két napon belül az előterjesztéshez hasonló módon közzéteszi,²⁷ vagy alkalmazza-e a társaság az egy részvény-egy szavazat elvét.²⁸ Erre vonatkozóan vannak jogszabályi rendelkezések, amelyeket alkalmazni kell. Ezek alapján mindig fellelhető egy jogsértő döntés konkrét jogszabályi háttere.

A felmentvény megadásánál is ez volt a helyzet, a társaság a felmentvényről korábban határozott és ezt vizsgálta a bíróság. Milyen következtetés vonható le az eddigiekből. A kérdés talán egyértelműen akkor merült volna fel, amennyiben a felmentvény megadása szabálytalan. Ebből következően ugyanis akkor a felelős társaságirányítási jelentés tartalma jogsértő lett volna? A kérdést tovább árnyalja, hogy a felelős társaságirányítási jelentéssel kapcsolatban vizsgált fenti kérdések az egyes pontokra vonatkoznak, nem pedig a szöveges értékelésre. A felmentvény megadására azonban ilyen ajánlás és javaslat az FTA-ban nem vonatkozik. Ebből kifolyólag akkor a felelős társaságirányítási jelentésben foglalt szöveges értékelés ugyanolyan jogi relevanciával rendelkezik? A bírósági ítélet ezekre a kérdésekre még nem ad választ, azonban már a jelentés tartalmának a vizsgálata felmerült.

5. Befejező gondolatok

A fentiekben foglaltakat gondolatébresztés gyanánt vetettük fel, és kísérlet volt egy rendszer felállítására. Ami kitűnik, hogy a felelős társaságirányítás kilép a tőzsdei szférából, és több helyen megjelenik. Véleményünk szerint jogalanyi, vagy *alanyi szempontból* jelen helyzetben a felelős társaságirányítás már nem kezelhető. Azonban ha a részterületeket vizsgáljuk, akkor látható, hogy a *corporate governance* klasszikus területei közül kiemelt figyelmet kap minden szegmensben a szervezetrendszerre vonatkozó, jogszabályi háttérrel túlmutató ajánlásoknak a megfogalmazása. Ha az egész rendszert vizsgáljuk, akkor nem

²⁷ Budapesti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Ajánlások (Továbbiakban: FTA) 1.2.10. sz. ajánlása http://bet.hu/topmenu/kibocsatok/tarsasagiranyitas/felelos_tars_ir.html?pagenum=2 [letöltve: 2012. 11. 14.]

²⁸ Uo. 1.1.2.

lehet egységes álláspontot találni: a *corporate governance* eltérő területeken jelenik meg és eltérő eszközökkel kísérel meg hatást elérni.

Jelenleg a szabályozott piac keretei között jelenik meg a felelős társaságirányítás jogi kikényszeríthetőségének a lehetősége, amelyek érdekes kérdéseket vetnek fel, mert az ajánlások és javaslatok egy sajátos normatípust mutatnak. Ugyanis ezek jogszabálytanilag önálló normák, és nem *lex imperfecta*, nem *soft law* jellegűek. A dogmatika és a jogtudomány előtt álló feladat, hogy ezeket a kérdéseket eldöntse és irányt mutasson ebben a kérdésben a joggyakorlatnak.

A NEM-JÁRULÉKOS JELZÁLOGJOG ÉS JOGTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI A NÉMET JOGBAN

BODZÁSI BALÁZS

egyetemi tanársegéd (Budapesti Corvinus Egyetem)
tudományos segédmunkatárs (MTA TK Jogtudományi Intézet)

A jelzálogjog nem-járulékos formáinak szabályozása hazai jogunkban (telekadósság, önálló zálogjog) ráirányította a figyelmet a mintaként szolgáló német szabályozásra.¹ A német BGB *Grundschuld* néven kodifikálta ezt a jogintézményt. Az alábbi tanulmány ezeknek a nem-járulékos zálogjogi formáknak az alaposabb megismerése érdekében kíván egy rövid áttekintést nyújtani a *Grundschuld* kialakulásáról és jogtörténeti előzményeiről.

1. A középkori német jogfejlődés

A *Grundschuld* egy germánjogi hagyományokra épülő jogintézmény, amelynek legkorábbi jogtörténeti előzményei a középkori észak-német Hansa kereskedővárosok jogaiban fedezhetők fel. A *Grundschuld* BGB-ben szabályozott konstrukciója a középkori hamburgi és a lübecki jogok mellett azonban jelentős részben a 18-19. századi mecklenburgi és a porosz jogrendszerekből fejlődött ki.² A *Grundschuld* létrejötte mindemellett szorosan kapcsolódott az absztrakt dologi jogi ügylet tanának, illetve tágabb értelemben az absztrakciós dogmának

---

¹ A német jog mellett az 1920-as évek jogalkotása mintának tekintette a svájci jog megoldásait is. Erről ld.: A jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikkhez fűzött miniszteri indoklás.

² Helmut SENKELMANN: *Die Grundschuld als Sicherungsmittel*. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1963. 33.

a megjelenéséhez is.³ Az absztrakciós tan tekinthető a modern *Grundschuld* egyik jogdogmatikai alapjának.

1. 1. A *Gewere*

A későbbi német jogfejlődés nem lenne érthető a *Gewere* intézményének rövid áttekintése nélkül, amely fejlődésének korai szakaszában a német jogban kiemelkedő jelentőségre tett szert.⁴ Ehhez kapcsolódóan azt is rögzítenünk kell, hogy a germán jog olyan megkülönböztetett elbánásban részesítette az ingatlanokat, amely a római jogban ismeretlen volt.⁵ A középkori német jogfejlődés fő jellemvonása az ingatlanjog területén a jogi aktusok szigorú formai kötöttsége, a formalizmushoz való erőteljes kötődés. Tulajdon és birtok szétválasztása a korabeli jogi gondolkodás számára még teljesen idegen elképzelés volt. Az ingatlanforgalmat a tisztán tényleges, formális, a nyilvánossághoz kötődő momentumok uralták.⁶ A tulajdon-átruházási eljárás a jogszerző ún. kioktatását jelentette. Ennek révén jött létre a dolog feletti uralom, amely korábban a dolog átruházóját illette. Ez a folyamat ment végbe a *Gewere*-átruházás során.⁷

A *Gewere*-átruházásnak a dolog feletti uralom létrejöttén kívül további joghatásai is voltak. A korabeli formalizmushoz ugyanis lényeges bizonyító erő kapcsolódott, amelynek megfelelően nem az anyagi jogi tartalom, hanem a jogot alapító aktus jogszerűsége volt a meghatározó. Egy ingatlanhoz kapcsolódó jogvita nem a tulajdonjogról, hanem a tulajdon-átruházási eljárás jogszerűségéről szólt. A jogvita az átruházás megtörténtét igazoló ún. 'igazi *Gewere*' feltételeinek a teljesülésére irányuló bizonyítást jelentette.⁸ A *Gewere* tehát egy dolog feletti uralom megjelenési formája volt, amely tényleges jelentőségét a dologi jog átruházása során nyerte el.⁹ Az átruházás jogszerűségét nem lehetett

³ Az absztrakciós dogmával kapcsolatban ld.: MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 243. A szerző kiemeli az absztrakt dologi rendelkező ügylet és a jóhiszemű jogszerzés elvének a kapcsolatát.

⁴ Erről magyar nyelven ld.: MENYHÁRD i. m. 99.

⁵ NIZSALOVSKY Endre: *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1928. 12.

⁶ Eugen HUBER: *Die Bedeutung der Gewere im deutschen Sachenrecht*. Bern, Verlag von Schmidt, Franke, 1894. 12.

⁷ Stephan BUCHHOLZ: *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht – Zur Geschichte der Auflassung und der Grundschuld*. Frankfurt a. M., Klostermann Verlag, 1978. 21.

⁸ A *Gewere* egyes típusairól ld.: Otto GIERKE: *Deutsches Privatrecht*. Zweiter Band. Sachenrecht. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1905. 190–203.

⁹ GIERKE i. m. 203.

szubjektív-egyéni összetevők – így például a mai jog által elismert jóhiszemű jogszerzés – alapján megítélni. Annak volt döntő jelentősége, hogy a közösség részéről senki nem emelt kifogást a jogszerzés ellen. Csak a kollektív bizonyítási formák tudták az átruházás jövőbeli megtámadhatatlanságát garantálni.¹⁰

Ebből a jogi környezetből következett a *Gewere* karakterisztikus védelmi funkciója, amely a virágzó középkorban az átfogó jogbiztonság hiányát volt hivatott kiküszöbölni.¹¹

A késő középkori német jogokban ennek az intézménynek további formái jelentek meg és az eredeti, testi-fizikai *Gewere*-ből kialakult az eszmei *Gewere*. Ez az eszmei *Gewere* már az absztrakció irányába tett első lépést jelentette a jogi gondolkodásban. A bíró, vagy a városi tanács előtti átruházás során az átruházandó jog egy formális aktus alakjában már csak eszmeileg jelent meg, ezzel pedig kiváltották a tényleg, testi birtokba adást.¹²

A nyilvánosság ilyen értelemben áthelyeződött egy formális jogalapító aktusba, amely révén a német ingatlanjog jelentős rugalmasságra tett szert. A korabeli német jogban a korlátolt dologi jogok száma és tartalma jelentősen kibővült, emellett pedig különböző használati jogok is megjelentek. Különösen a birtok nélküli ún. '*jüngere Satzung*' tett szert meghatározó jelentőségre.¹³ Utóbb az is gyakorivá vált, hogy a felek a *Gewere*-t biztosítéki céllal alapították, amely a későbbi zálogjognak az egyik fontos középkori jogtörténeti előképe.¹⁴

Ennek a folyamatnak a háttérében az állt, hogy az agrárgazdálkodásra épülő társadalom egyre tagoltabbá vált, a gazdaságban pedig a munkamegosztás egyre jelentősebb szerephez jutott. A földhöz való viszony egyre bonyolultabb jogi formákban öltött testet, amelyhez szorosan kapcsolódott az is, hogy a kölcsönzés formái is egyre összetettebbé váltak.¹⁵

1. 2. A *Satzung*

A *Satzung* szintén egy eredeti germánjogi intézmény volt, amely a partikuláris német jogokban a római jog recepciója után is tovább élt, és amelyet a római jog

¹⁰ BUCHHOLZ i. m. 22.

¹¹ GIERKE i. m. 277.

¹² HUBER i. m. 73.

¹³ BUCHHOLZ i. m. 23.

¹⁴ GIERKE i. m. 809–810.

¹⁵ GIERKE i. m. 191.

zálogjog fogalma érintetlenül hagyott.¹⁶ A *Satzung* teljes mértékben beleillett a leegyszerűsítő középkori német jogi gondolkodásba és megfelelt egy természetes gazdálkodást folytató, cserére épülő időszak igényeinek. Más korai zálogjogi formákhoz hasonlóan, a *Satzung* esetében is a dologi jogi momentum került előtérbe. A személyi és dologi összetevők kettősége - és ezáltal egy funkcionálisan kötött biztosítéki jog léte - még kívül esett ezen az egyszerű jogi konstrukción.¹⁷ A *Satzung* egy önálló, ingatlanra vonatkozó dologi jog volt, amely a személyes követeléssel nem állt semmilyen kapcsolatban. A *Satzung* kezdetben az ingatlan feletti birtok- és használati jog átadására irányuló dologi jogot jelentett (*ältere Satzung*), amelyben utóbb az elzálogosítás egy kezdetleges formáját látták. Ez a fejlődési folyamat a korai középkor kezdetétől, a frank időktől kimutatható.¹⁸

Utóbb a városi jogfejlődés hatására a *Satzung*-nak is több fajtája alakult ki. Az ún. *neuere Satzung* már az ingatlan további megszerzőjével szemben is érvényesíteni lehetett.¹⁹ Külön típust jelentett az ún. *Totsatzung*, amelynél a hasznok a kölcsöntöke törlesztésére szolgáltak, vagyis a zálog idővel önmagát váltotta ki. A *Totsatzung* az ún. haszonélvezeti zálog egy altípusa volt.²⁰ Később megjelent a végrehajtási eljárásból kifejlődött *jüngere Satzung* is, amely már közelebb állt a mai jelzálogjoghoz, mint a többi alakzat, beleértve a római jogi *hypotheca*-t is. A *jüngere Satzung* ugyanis hitelezői oldalon már közvetlen kielégítési joggal járt. Ezzel a fejlettebb és praktikusabb jelleggel magyarázható, hogy ezt az alakzatot a római jog recepciója sem szorította ki.²¹ A *Satzung* szorosán kapcsolódott a *Gewere* különböző formáihoz. Ez a kapcsolódás elsődlegesen az alapítás vonatkozásában mutatható ki.²² Mivel *Satzung* esetében dologi jog alapításáról volt szó, ezért ebben az esetben is szükség volt a megfelelő nyilvánosságra, a bíró, vagy a városi tanács előtti ügyletkötésre.

¹⁶ A *Satzung* egyes formái az erdélyi szász városi jogokban is megjelentek, Magyarországon azonban annak ellenére sem tudott elterjedni, hogy *Werböczy* a Tripartitumban a korabeli magyar zálogbirtok helyett – amelyet uzsorának nevez – a *Satzung* egyik típusát, az ún. *Totsatzung*-ot ajánlotta. Ld.: ÁGOSTON Péter: *A magyar zálogjog története*. Budapest, Politzer-féle könyvkiadó vállalat, 1905. 40–41.

¹⁷ BUCHHOLZ i. m. 36.

¹⁸ GIERKE i. m. 812.

¹⁹ SECKELMANN i. m. 35.

²⁰ ZALÁN Kornél: *A régi magyar zálogbirtok és mai jogunk*. [A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szemináriumának Kiadványai. 3.] Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, 1931. 15. ZALÁN is utal arra, hogy a középkori Magyarországon ez csak az erdélyi szász városok partikuláris jogában jelent meg.

²¹ ZALÁN i. m. 16–17.

²² A két jogintézményre összevonat elnevezését használták: *Satzungsgewere*. Ld.: GIERKE i. m. 813.

A német történeti iskola hívei a *Satzung*-ban az eredeti germánjogi felelősség-fogalom megtestesülését látták. Ezt az eredeti német zálogjogi alakzatot tiszta dologi jogi felelősségként fogták fel, amely alapján a hitelezőt csak a zálogtárgyból való kielégítési jog illette meg, de az adós többi vagyonához – a személyi felelősség hiánya miatt – nem férhetett hozzá.²³

A mai német jogirodalom álláspontja szerint azonban a *Satzung* és a *Grundschuld* között nem állt fenn közvetlen kapcsolat. A *Satzung* ugyan valóban nem volt járadékos jellegű, de ez általában a kezdetleges zálogformák jellemvonása. Mindez sokkal inkább a korabeli német jogban a kifinomultabb jogi megoldások hiányára vezethető vissza, mintsem a jogi tartalom tudatos egyszerűsítésére. Ezt támasztja alá, hogy a recepiált római jog hatására a *Satzung* gyakorlatilag teljesen eltűnt, így a 18-19. századi jelzálogjogi reformok során ehhez a konstrukcióhoz már nem tudtak visszanyúlni.²⁴

1. 3. A járadékvétel (*Rentenkauf*)

A modern *Grundschuld* közvetlen jogtörténeti előzményének sokkal inkább egy másik középkori jogintézmény, a járadékvétel (*Rentenkauf*) tekinthető. A járadékvétel a járadékügyletek tágabb csoportjába tartozott és dologi reálterheknek volt tekinthető. A dologi reálterhek egy adott ingatlan megterhelését jelentették olyan módon, hogy az ingatlanból annak mindenkori birtokosát terhelő, visszatérő szolgáltatások teljesítésére származott kötelezettség. Az ingatlan birtokosa ezért a szolgáltatási kötelezettségért kizárólag az ingatlannal felelt.²⁵ A járadékügyletek lényege az volt, hogy az ingatlant örök időre egy járadék tartozással – fizetési kötelezettséggel - terhelték meg, amelyet örökölni is lehetett. Ennek a kötelezettségnek a teljesítéséért a kötelezett kizárólag az ingatlanával felelt, más vagyontárgyával azonban nem. Ebből az is következett, hogy a jogosult és a kötelezett között semmiféle személyes jogviszony nem állt fenn.²⁶

A járadékügyletek a 12. század közepétől nagyjából azonos időben jelentek meg az észak- és a dél-német területeken. A középkor korábbi szakaszában létező azon ügyletekből fejlődtek ki, amelyeknél pénzfizetési kötelezettség – a pénzgazdálkodás hiánya miatt – még nem állt fenn. Ezekkel a korábbi naturális

²³ GIERKE i. m. 817.

²⁴ BUCHHOLZ i. m. 37.

²⁵ GIERKE i. m. 703. A dologi reálterhek típusairól ld.: GIERKE: i. m. 713-720.

²⁶ Julius FUCHSLOCHER: *Vom Rentengeschäft des älteren deutschen Rechtes zur Rentenschuld des Bürgerlichen Gesetzbuches*. Bonn, Carl Georgi Universitäts-Buchdruckerei und Verlag, 1906. 11.

ügyletekkel szemben a járadékügylet további sajátossága az volt, hogy a kötelezett az ingatlan teljes tulajdonjogával rendelkezett.²⁷ A járadékügyletek önálló ingatlanterhek voltak, amelyek úgy testesítették meg az ingatlan értékét, hogy a személyes követeléssel, illetve az annak alapját jelentő jogvisztonnyal nem álltak kapcsolatban.²⁸ A járadékügyletek közül idővel a járadékvétel emelkedett ki. A járadékvétel alapvetően abban különbözött a többi járadékügylettől, hogy főként a városok gazdasági életében vált meghatározóvá, a városon kívül azonban nem terjedt el. A járadékvétel emiatt szorosan kapcsolódott a pénz- és hitelforgalom korai megjelenéséhez. A járadékvétel kialakulásának a háttérében az állt, hogy a városi kereskedelemről és kézműiparból származó nyereség kamatoztatására biztos befektetési formákra volt szükség.

A 14. századtól kezdve a városokban a polgári jólét egyre jobban kibontakozott és ezzel együtt megindult a tőkefelhalmozás is. A korábbi nehézkes kölcsön- és kamatformák helyett a tőkével rendelkezők új megoldásokat kerestek, ezeknek az igényeknek a kielégítésére pedig a járadékvétel tökéletesen megfelelt. Ezzel magyarázható, hogy a *Rentenkauf* a városok gazdasági életében a 14. és 16. század között virágkorát élte. Tartalmát tekintve a járadékvétel azt jelentette, hogy a jogosult (hitelező) az általa az adósnak nyújtott tőke fejében fix, évente vagy rövidebb időszakonként járó összegre (járadék) tarthatott igényt. A jogosult ezt a visszatérő pénzszolgáltatást mintegy megvásárolta. A hitelező egy meghatározott pénzösszeget adott a tulajdonosnak, amelynek ellenértékeként a tulajdonos az ingatlanát a kölcsönadó javára járadékkal terhelte meg. A vételár a tőke összege volt, a vétel tárgya pedig az ingatlanból fizetendő járadék, amely örök időre fennállt. Ez a fajta adásvétel valójában jövőbeni dolgokra vonatkozott.²⁹ A járadékvétel azonban emellett dologi jogi karakterrel rendelkező reálteher is volt. A tulajdonos a neki juttatott tőkéért (vételárért) cserébe egy állandó jellegű, felmondhatatlan és megszüntethetetlen – örökké fennálló – dologi jogot alapított az ingatlanán. Mindez megfelelt az akkori időszak gondolkodásának és viszonyainak, amelyek alapján a tőke még egyáltalán nem volt mobilizálható, azt szorosan a földtulajdonhoz kapcsolták.³⁰

A járadékjog dologi jogi jellege abban is megmutatkozott, hogy megalapítását követően a járadékteher az ingatlant olyan formában terhelte, hogy a mindenkori tulajdonos az erről való előzetes tudomásszerzéstől függetlenül, kizárólag

²⁷ FUCHSLOCHER i. m. 12.

²⁸ GIERKE i. m. 754.

²⁹ FUCHSLOCHER i. m. 17.

³⁰ FUCHSLOCHER i. m. 28.

tulajdonosi jogállásánál fogva köteles volt a még fennálló járadékösszegek fizetésére. Az ingatlan megszerzője tehát abban az esetben is fizetésre kötelezetté vált, ha nem volt tudomása a járadékterher fennállásáról. Mindebből egyúttal az is következett, hogy az eredeti adós az ingatlan átruházásával szabadult a fizetési kötelezettség alól. Ez a felelősség azonban kizárólag a terhelt ingatlanra vonatkozott, az adós, illetve a későbbi tulajdonosok egyéb személyes vagyonára azonban nem.

Eredetileg a *Rente* örökké fennállt, vagyis felmondásra egyik oldalon sem volt lehetőség. Ez a merev szabály azonban már a 13. századtól fokozatosan lazult és így lehetővé vált a járadékvétel megszüntetése is. Ez adott esetben a visszavásárlási jog kikötését jelentette. A megszüntetés lehetősége később a járadékvétel intézményének a partikuláris jogok által elismert szükségszerű elemévé vált. A megszüntetéshez való jog jogszabályi szintű elismerése a járadéki jog reálteher jellegén nem változtatott, de azzal az egyértelmű következménnyel járt, hogy a járadékvétel közeledett a jelzálogjoghoz.³¹

A járadékvétel még nagyobb jelentőségre tett szert a hiteléletben azt követően, hogy gyakorlattá vált a jogok okiratba foglalása. Ezek az okiratok a hozzájuk kapcsolódó különleges bizonyító erőn kívül azt a hatást is elérték, hogy a bennük foglalt jog forgalomképessége jelentős mértékben megnőtt. Ilyen okiratok kiállítására járadékvétel esetében is sor került, melyet járadéklevélnek hívtak (*Rentenbrief*).³²

Az okiratba foglalásnak is köszönhetően a német városokban a 14. század elejére – a Hansa-kereskedelem virágkorára – egy átfogó, gyorsan fejlődő járadékvétel-piac alakult ki. Elsősorban a távolsági kereskedelemmel foglalkozó városok hiteléletében tett szert vezető szerepre a *Rentenkauf*. Ezekben a városokban a tőkeforgalom leglényegesebb tényezőjévé vált és a gazdasági életben átvette a jelzálogjog szerepét.³³

A járadékvétel később azonban jelentős mértékben közeledett a jelzálogjog irányába. A felmondáshoz, megszüntetéshez való jog jogszabályi szintű elismerése mellett ezt erősítették a végrehajtási szabályokban utóbb bekövetkezett változások. Ez az egybeolvadás a 17. századtól még egyértelműbben kimutatható. A járadékügyleteknek – néhány kivételtől eltekintve, ahol ez az ügylettípus konzerválódott és a 19. század végéig fennmaradt – végül a pénzgazdálkodás

³¹ FUCHSLOCHER i. m. 30.

³² GIERKE i. m. 756.

³³ FUCHSLOCHER i. m. 26.

elterjedése vetett véget.³⁴ A járadékügyletekhez kapcsolódó elvek azonban még a BGB megalkotásakor is kimutathatóak voltak. A járadékvétel egy olyan korszak jellegzetes jogintézménye, amelyben már megjelent a pénzgazdálkodás, de az még nem terjedt el széles körben. A természetes gazdaság már egyre jobban eltűnően volt, de a tőke- és pénzpiac még nem alakult ki abban a formájában, mint az ipari forradalmat követő időszakban. A pénzgazdálkodás még csak kezdeti megjelenési formáit mutatta, az alapvető termelési tényező a föld volt, de az ahhoz kapcsolódó munka már differenciált fejlődésnek indult.³⁵

2. A német jogfejlődés a 18-19. században

2. 1. *A mecklenburgi jog*

A nem-járadékos jelzálogjog modern formája először a mecklenburgi jogban alakult ki. Ez a térség egy meglehetősen konzervatív jogterület volt, amely nagyrészt ellenállt a recepiált római jog befolyásának. Ezzel is magyarázható, hogy ezen a területen a városi könyvekhez kapcsolódóan megőrizték a klasszikus járadékvétel intézményét és a régi lübecki jog hagyományait.³⁶ A mecklenburgi jog fejlődését a 18. század végétől a sorozatos agrárválságok határozták meg, melyek következtében a földbirtokosok eladósodtak, a földbirtokosok személyében pedig jelentős arányú változás bekövetkezett és nagymértékben megnőtt a végrehajtási eljárások száma. A gazdasági válság hatására napirendre került a hitelélet és a jelzálogjogi szabályozás átfogó megújítása. Ennek első törvényi szintű szabályozása az 1819-es jelzálogjogi rendtartás volt, amelynek célja a jelzálogpiac bővítése és a jelzálogjog forgalomképességének, mobilitásának a növelése volt. Ez a jogszabály jelentős lépés volt azon az úton, amely végül a jelzálogjog és a kötelmi követelés közötti kapcsolat megszüntetéséhez vezetett.

Az 1819-es jelzálogjogi rendtartás reformjára 1848-ban került sor. Az 1848-as reform keretében hozták létre az önálló (nem-járadékos) jelzálogjog modern intézményét, amely a későbbi német jogalkotások számára mintaként szolgált.

³⁴ FUCHSLOCHER i. m. 31.

³⁵ FUCHSLOCHER i. m. 28.

³⁶ BUCHHOLZ i. m. 130.

Mindennek a jogtudományi alapját *Victor von Meibom* teremtette meg, akinek a nézetei a BGB. kodifikációja során is hatottak.³⁷

Meibom az absztrakt jelzálogjog intézményét a korábbi német jog intézményeit (dologi reálterhek, járadékvétel, *Satzung*) alapul vételével dolgozta ki. Ezt nagyban megkönnyítette, hogy Mecklenburgban a korábbi német jogból ismert reálterhek - mindenekelőtt a járadékvétel - még a 19. század elején is elő jogintézmények voltak. *Meibom* azonban ezt kiegészítette a kötelmek és a római jogi eredetű járlékos jelzálogjog néhány tulajdonságával, annak érdekében, hogy ez a kevert forma megfeleljen a kor hitelügyeinek. A modern nem-járlékos jelzálogjog így a német reálteher és a római jogi gyökerű jelzálogjog összeolvadásából született meg. *Meibom* nézeteit a jogtudomány és a gyakorlat gyorsan átvette.³⁸ Az 1848-as reform megszabadította a jelzálogjogot a járlékos jellegtől. A törvény a jelzálogjog fogalmához kapcsolódó biztosítéki célt semlegesítette és ezáltal új tartalmi meghatározást tett lehetővé a felek számára. A célmeghatározás szabadsága révén a jelzálogjog egy önálló, forgalomképes, vagyoni értékkel rendelkező joggá válhatott. Ennek hatására gazdasági jelentőségét tekintve a személyes követelés és a dologi jog közötti viszonyban a jelzálogjog vált elsődlegessé, a biztosított követelés pedig másodlagossá. A gazdasági forgalomban az értékesíthető biztosítéki jog került a középpontba.³⁹

1848 után a mecklenburgi jelzálogjog egy sajátos intézményévé a jelzálogjogról kiállított hitelpapír (*Hypothekenschein*) vált. Ez az értékpapír egy absztrakt követelési jogot testesített meg. A jelzálogjog további mobilizálásának érdekében már az első hitelező – a későbbi engedményező – is függetlenedett a telekkönyvhöz kapcsolódó bizonyos korlátozásoktól. Ez az értékpapír, amelyet a jelzálogjog bejegyzésekor állították ki, az alapítás okát (*causa debendi*) elfedte. Valamennyi releváns jogkövetkezmény az okirathoz kapcsolódott. Ennek megfelelően az átruházás is a tiszta tradíciós elvet követte, a joggyakorlás pedig az okirat birtoklásához kötődött.⁴⁰ Az értékpapír szabályozásának központi gondolata a későbbi engedményesek védelme volt. Ezzel állt összefüggésben a kifogások felhozatalának szűkítése. Az adós csak azokat a kifogásokat hozhatta fel, amelyek közvetlenül az első hitelezővel kötött kauzális ügyletből származtak, illetve amelyek közvetlenül az engedménnyessel fennálló személyes jogviszonyra voltak visszavezethetők. Emellett azok a kifogások is érvényesíthetők

³⁷ VICTOR V. MEIBOM: *Zum Hypotheken- und Grundschuldrecht des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich*. AcP, 1889. 337–386.

³⁸ BUCHHOLZ i. m. 248.

³⁹ BUCHHOLZ i. m. 249.

⁴⁰ BUCHHOLZ i. m. 257–258.

voltak, amelyek a telekkönyvi bejegyzés, vagy az értékpapírra történő rávezetés révén abszolút hatályt nyertek. A kifogásokhoz kapcsolódóan a *bona fides* tana speciális deliktuális hatást nyert: a kifogás-korlátozás ugyanis a rosszhi szemű engedménnyessel szemben nem érvényesült. Mindezen formai könnyítések hatására a mecklenburgi jelzálogpapírok az észak-német kereskedővárosokban - mindenekelőtt Hamburgban és Hannoverben – biztos piacra találtak.⁴¹ A mecklenburgi jogban a tulajdonosi jelzálogjog intézménye is nagy jelentőségre tett szert. Ez utóbb a BGB. tulajdonosi *Grundschuld* (*Eigentümergrundschuld*) intézményének a mintájául szolgált. A tulajdonosi jelzálogjog az absztrakt követelési jog dogmatikai rendszerének a részévé vált. A tulajdonosi jelzálogjogot egy olyan jövőbeni jogként határozták meg, amelyhez kapcsolódóan az anyagi jogi jogosultságok csak akkor jöttek létre, amikor a tulajdonos és a hitelező személye elvált egymástól.⁴²

A mecklenburgi jog a tulajdonosi jelzálogjog mindkét formáját elismerte: az eredetit és a származtatottat is. Mindenekelőtt az eredeti tulajdonosi jelzálogjog tekinthető a mecklenburgi jog sajátos alkotásának. Ez a reálteher intézményének egy jól nyomon követhető továbbélése, hiszen az sem feltételezett személyes követelést és a tulajdonost is megillette. A mecklenburgi jogban a tulajdonosi jelzálogjog és az értékpapírba foglalás szorosan egymáshoz kapcsolódott.

A tulajdonosi jelzálogjog kapcsán a végrehajtási- és felszámolási eljárásokban felmerülő problémákat a dologi jogosult hitelező javára oldották fel. A végrehajtási eljárás során ez azt jelentette, hogy a tulajdonos a javára fennálló részt nem tudta pénzzé tenni, az őt megillető értékreszt ugyanis a többi zálogjogosult hitelező javára kellett figyelembe venni. A felszámolási eljárás során hasonló volt a helyzet azzal, hogy a tulajdonost megillető részt a zálogjogosult hitelezők kielégítésére fordítandó speciális vagyontömegbe kellett beszámítani és nem a többi (nem zálogjogosult) hitelező részére fennmaradó általános vagyontömegbe.⁴³

Az 1848-as reform eredményeként a mecklenburgi jogban a jelzálogjog önállósága – amelyet „mecklenburgi dogmának” is neveztek – kiszorította a járulékoság klasszikus elvét. A mecklenburgi jogalkotó teljesítményét leginkább az dicséri, hogy képes volt a korabeli jelzálogjogi szabályozás gyengeségein úgy

⁴¹ BUCHHOLZ i. m. 259.

⁴² BUCHHOLZ i. m. 263.

⁴³ BUCHHOLZ i. m. 263.

túllépni, hogy a járulékos jelzálogjog elve és a forgalomképesség között feszülő ellentmondást is sikeresen oldotta fel.

2. 2. A porosz jog

A 18. században indult reformjogalkotások egyik fő célja a korábbi közös jogból ismert jelzálogjogoknak és egyéb privilégiumoknak a jogrendszerből történő kiiktatása volt. Kimondták, hogy nyilvántartási bejegyzés nélkül a korábbi jelzálogjogok nem rendelkeztek a nyilvános jelzálogjoghoz kapcsolódó elsőbbséggel. Ezt a bejegyzési kötelezettséget az 1722-ben született jelzálog- és csödrendtartás is megerősítette. Ez volt az első olyan jogszabály, amely megteremtette az egész porosz államterületre kiterjedő, modern ingatlan- és jelzálogjog alapjait.⁴⁴ II. Frigyes uralkodása alatt a reformjogalkotás tovább folyt azzal a céllal, hogy a jelzálogforgalom biztonságát növeljék. Az értékpapírba foglalás irányába további lépéseket tettek, amelyek révén a jelzálogjog forgalomképessége és érvényesíthetősége jelentős mértékben növekedett. Az 1794-ben született *Allgemeines Landrecht* mellett a porosz jelzálogjogon kívül az egész német jogfejlődésére jelentős hatást gyakorolt az 1783-ban született *Allgemeine Hypothekenordnung*. Ekkor került bevezetésre a porosz jogba a *reálfólió* elve.⁴⁵

A porosz jelzálogjog fejlődése ezt követően az ún. 'forgalmi jelzálogjog' (*Verkehrshypothek*) kialakulásának irányába mozdult el. A 19. században a porosz jelzálogjog alaptípusává ez a fajta forgalmi jelzálogjog vált. A jogalkotási reformoknak azonban a kifogás-korlátozáshoz, az engedményezés joghatásaihoz, illetve a jóhiszemű jogszerző védelméhez kapcsolódó problémákat is meg kellett oldania. Ennek eredményeként a járulékos jelzálog elvét szűk határok közé szorították. A 18. századi porosz jog azonban még nem törte át teljes mértékben a járulékos jelzálog elvét, az ingatlan jelzálogjog terén viszont a bejegyzési- és nyilvánossági elvre tekintettel lényegesen szűkítették azt.⁴⁶ A 19. század elején a mezőgazdaság fejlődése felgyorsult, a gazdálkodók hiteligénye megnőtt. Ezt a folyamatot csak erősítette, hogy az agrárválság egészen az 1830-as évekig elhúzódott, amelyet aztán az 1870-es évekig tartó hosszú konjunktúra követett. Az agrárválság hatására az 1820-30 közötti évtizedben a nemesi birtokok mintegy 80%-a tulajdonost cserélt.⁴⁷ Ehhez járult az is, hogy a tőke az agrárgazdasági

⁴⁴ BUCHHOLZ i. m. 138.

⁴⁵ Helmut COING: Die Neugestaltung des Liegenschaftsrechts. In: Helmut COING (Hrsg.): *Studien zur Einwirkung der Industrialisierung auf das Recht*. Berlin, Dunkler&Humblot, 1991. 31.

⁴⁶ BUCHHOLZ i. m. 154.

⁴⁷ BUCHHOLZ i. m. 203.

javak helyett az ipari (közlekedési) befektetések felé fordult. Ebből a konkurencia harcából a jelzálogjogi szabályozás nagymértékű átalakulása, fejlődése bontakozott ki.

A BGB előtti jogfejlődés utolsó állomásaként a tulajdonszerzésről és az ingatlanok dologi megterheléséről szóló 1872-es porosz törvényt kell megemlíteni. Ehhez a jogszabályhoz kapcsolódott a telekkönyvi rendtartás is. Ez egyrészt azt tükrözi, hogy az ingatlanszerzés és a jelzálogjog szabályainak a megújítása elválaszthatatlan volt a telekkönyvi szabályok reformjától. Másrészt ez a jogszabály rávilágít arra is, hogy a jelzálogjog egyre inkább az értékpapír-forgalom eszközévé vált. A porosz jogalkotó az absztrakt jelzálogjognak elsődlegesen a mezőgazdasági nagybirtokok hitelezésénél szánt szerepet. Emellett azonban megmaradt a szigorúan járulékos jelzálogjog is, amelyet biztosítéki jelzálogjognak (*Sicherungshypothek*) hívtak. A biztosítéki jelzálogjog a városi ingatlantulajdonosok és a kisparaszti gazdaságok számára nyújtott egy megfelelő biztosítéki formát. Az önálló jelzálogjog és a járulékos biztosítéki jelzálogjog mellett a porosz jog ismert egy átmeneti formát is, a korlátozottan járulékos ún. forgalmi jelzálogjogot (*Verkehrshypothek*). A jelzálogjogoknak ez a fajta felosztása már előrevetítette a BGB zálogjogi szabályainak formai sokszínűségét. A *Grundschuld* körüli fogalmi bizonytalanságok tisztázása érdekében a jelzálogjog és a személyes követelés közötti viszonyt újra kellett definiálni. Ennek során rögzítették, hogy az önállóság valójában azt jelenti, hogy a dologi joghoz kapcsolódó célmeghatározást a jogalkotó a felekre bízta. Amennyiben a felek a *Grundschuld* mellett döntöttek, ezáltal azt juttatták kifejezésre, hogy a biztosítéki érdekekkel szemben a forgalmi érdekeket részesítik előnyben.⁴⁸ Az 1872-es porosz törvény - mecklenburgi mintára - megteremtette az értékpapírba foglaláshoz szükséges feltételeket és megszabadította az engedményezést a telekkönyvi bejegyzéshez kapcsolódó korlátoktól. Ennek révén megalkották a *Grundschuldbrief*-nek a BGB-ben szabályozott előképét.

A kifogások érvényesítéséhez és az adós kétszeres teljesítéséhez kapcsolódó kérdéseket a váltójogi szabályok mintájára rendezték. Különbséget tettek abszolút és relatív kifogások között. Az előbbiek az értékpapírba foglalt jogból származtak, az utóbbiak pedig az alapul fekvő jogviszonyra vonatkoztak. A szabályozás alapelve a harmadik jogszerző fél védelme volt. A jelzálogjog és a biztosított követelés elkülönült átruházása esetén a személyes követelés és az ahhoz kapcsolódó kifogások megszűntek. A *Grundschuld* megalapításával az ingatlan tulajdonosa lemondott a személyes követelésből származó kifogá-

⁴⁸ BUCHHOLZ i. m. 347.

sok jövőbeni érvényesítésének a jogáról. Ezzel szemben a *Grundschuld*-ból származó kifogások továbbra is érvényesíthetők maradtak, így például a biztosítéki cél teljesülése a bejegyzés törlésének alapjául szolgált.⁴⁹ A hitelezőnek választania kellett, hogy az adóssal szemben a dologi (jelzálogi) vagy pedig a kötelmi igényt érvényesíti. Az adós pedig csak a jelzálogjogról kiállított okirat bemutatása ellenében volt köteles teljesíteni.⁵⁰ Az 1872-es porosz jelzálogjogi rendtartás elismerte a tulajdonosi jelzálogjog intézményét is. Ennek mindkét formáját szabályozták: az eredeti és a származtatott tulajdonosi jelzálogjogot is. A származtatott tulajdoni jelzálogjog azt jelentette, hogy a személyes követelés megszűntét követően a jelzálogjog nem szűnt meg automatikusan, arra csak a tulajdonos kifejezett kérelmére került sor. A személyes követelés teljesítését követően tehát a tulajdonos a hitelezőtől igényelhetette a jelzálogjog rá történő átruházását, engedményezését. Ezzel a megmaradó jelzálogjoggal pedig a tulajdonos újra rendelkezhetett. Más jogokhoz hasonlóan, a származtatott tulajdonosi jelzálogjog intézménye a porosz jogban is a reálhitel modernizációjának egy fontos eszközévé vált.⁵¹ Az eredeti tulajdonosi jelzálogjog létrejöttére ezzel szemben még a személyes követelés létrejöttét megelőzően sor került, vagyis a tulajdonos kérhetette, hogy saját nevére jegyezzenek be egy tulajdonosi *Grundschuld*-ot és arról okiratot is állítsanak ki. Az eredeti tulajdonosi jelzálogjog még távolabb állt a járulékoság alapelvétől és a klasszikus zálogfogalomtól, mint a származtatott.⁵²

Az 1872-es porosz jelzálogjogi rendtartás tényleges jelentőségét az adja, hogy a Második Császárság hajnalán a német területeket érintő alapvető társadalmi és gazdasági átalakulás előfutárává és megjelenítőjévé vált.⁵³

2. 3. A BGB előmunkálatai és megszületése

A BGB megalkotását több javaslat megjelenése előzte meg. Ezek közül ki kell emelni *Reinhold Johow* porosz jogtudós tervezetét, aki a BGB dologi jogi szabályainak kidolgozására felállított Első Bizottságot vezette. *Johow* még az

⁴⁹ BUCHHOLZ i. m. 348.

⁵⁰ BUCHHOLZ i. m. 344.

⁵¹ BUCHHOLZ i. m. 349.

⁵² Részben ezzel is magyarázható, hogy az 1872-es rendtartás korábbi tervezetei még nem ismerték ezt a jogintézményt. A porosz igazságügyi miniszter a parlamenti vitában, mint a jelzálogjogi szabályozás egyik anomáliáját jellemezte az eredeti tulajdonosi jelzálogjogot. Ld.: BUCHHOLZ i. m. 350.

⁵³ BUCHHOLZ i. m. 359.

1872-es porosz jelzálogjogi rendtartásnál is nagyobb lépést tett az absztrakt jelzálogjog irányába, tervezete ugyanis a jelzálogjog egyetlen formájaként a *Grundschuld*-ot szabályozta.⁵⁴ Ezt a megoldást az Első Bizottság utóbb alapvetően arra hivatkozással nem vette át, hogy a dél-német területeken a jelzálogjogi szabályozásnak az absztrakt *Grundschuld*-ra való szűkítése nem kívánt eredményre vezetne. Az egyes német államok közötti regionális és gazdasági különbségek indokoltá tették, hogy a BGB jelzálogjogi szabályozása sokszínűbb legyen, így a nem-járulékos *Grundschuld* mellett szabályozásra került a járulékos *Hypothek* is. A jelzálogjogi szabályozás sokszínűsége melletti legfőbb érv az volt, hogy a forgalomnak és a hitelezésnek nagyobb fokú szabadságot kell biztosítani és ezen keresztül a dologi jogi típuskényszeren lazítani kell. Természetesen voltak ezzel ellentétes vélemények is, amelyek szerint ennél kevesebb formát is elegendő lett volna a BGB-ben szabályozni. Utóbb mégis az az álláspont kerekedett felül, amely szerint a modern hiteléletben az azonos biztosítéki érdekek különbözőképpen ültethetők át a jogi szabályozás szintjére, ennek pedig egy logikus következménye a nem-járulékos jelzálogjog szabályozása.⁵⁵

Ehhez képest a BGB Második Tervezetében a jelzálogjogi formák további gyarapodására került sor. A járulékos *Hypothek* okiratba foglalt, illetve nem foglalt formái mellett (*Briefhypothek*, *Buchhypothek*), megjelent az egyetemleges jelzálogjog (*Gesamthypothek*), a keretbiztosítéki jelzálogjog (*Höchstbetragshypothek*) is. Emellett megmaradt a szigorúan járulékos forgalmi jelzálogjog (*Sicherungshypothek*), illetve a *Grundschuld* is. Megjelent emellett a tulajdonosi jelzálogjog intézménye is, amelyet nemcsak a *Grundschuld* (*Inhabergrundschuld*), hanem a *Hypothek* vonatkozásában is elismertek (*Inhaberpypothek*). A kompromisszum eredményeként a régi járadékadósság egy újabb változata is bekerült a BGB-be (*Rentenschuld*). A német parlamentben folytatott vita során bebizonyosodott, hogy a *Grundschuld* szabályozása elsősorban a nagybirtokos agrárkonzervatív köröknek állt az érdekében. Ezzel szemben a joggyakorlat még meglehetősen távolságtartással szemlélte a nem-járulékos jelzálogjog intézményét. A BGB megalkotásakor még korántsem volt az előrelátható, hogy a *Grundschuld* a hitelezési gyakorlatban hét évtizeddel később szinte teljes mértékben kiszorítja a járulékos *Hypothek* intézményét.⁵⁶

⁵⁴ BUCHHOLZ i. m. 395.

⁵⁵ BUCHHOLZ i. m. 398.

⁵⁶ BUCHHOLZ i. m. 401.

MINŐSÉGVÉDELEM ÉS HIBÁS TELJESÍTÉS

CSÖNDES MÓNICA
egyetemi tanársegéd (PTE ÁJK)

Kíváncsúnként jelentkezik a vásárlók, fogyasztók, felhasználók részéről, hogy a dolgok, szolgáltatások minőségi hibái miatti jogi helytállás rendszere azok szakmai (műszaki) szempontból elvárható élettartamának idejéhez (természetes elhasználódás) igazodjon. Elfogadott azonban, hogy ha a dolog szakmailag várható hasznos élettartama letelt, az elhasználódott, amortizálódott dolog felújítása, kicserélése, pótlása a tulajdonos feladata.¹ A minőségvédelmet a jogrendszer egésze szolgálja, minőségi hiba esetén a polgári jog a szavatosság, a jótállás, a kártérítés és a termékfelelősség intézményét biztosítja a jogosultak számára. Az új Polgári Törvénykönyv a jogvédelmi eszközök e tárát egészíti ki majd a termékszavatosság² intézményével.

A minőségi hiba polgári jogi megragadása szempontjából abból kell kiindulni, hogy a szolgáltatásoknak – a termékeknek, áruknak – a jogszabályokban, szabványokban, általános műszaki-szakmai előírásokban meghatározott és a szerződésben külön kikötött tulajdonságoknak kell megfelelniük. A polgári jog nem a hibás terméket, hanem a hibás termék által okozott kárt, illetve a hibás teljesítést szankcionálja. A minőségvédelem és a hibás teljesítés között a kapcsolatot a termékek, áruk cseréjét lebonyolító szerződések teremtik meg³.

¹ KEMENES István: A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdéseinek újraszabályozásához. *Magyar Jog*, 1992/1. 13., KEMENES István: A gazdasági szerződések követelményei és az új Ptk. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/1. 14.

² A tanulmányban a teljesítési érdeksérelm orvoslásával összefüggésben nem vizsgálom a termékszavatosságot. A témában lásd Fuglinszky Réka alapos, kritikai írását: FUGLINSZKY Réka: Néhány gondolat a termékszavatosság jogintézményéhez. In: CSÖNDES MÓNICA – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Merre tart a magyar civilisztikai jogalkotás a XXI. század elején?* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. 107–117.

³ KEMENES (1992) i. m. 13., KEMENES (2001) i. m. 13.

1. Minőségvédelem – fogyasztóvédelem

A magyar polgári jogban a minőségvédelem a II. világháborút követően, illetve a Polgári Törvény megalkotásának időszakában vált hangsúlyossá, mint jogpolitikai célkitűzés. Erre hivatkozással is döntött úgy a jogalkotó, hogy a Ptk.-ban a hibás teljesítés szabályait a szerződések általános szabályai között helyezi el, és nem az egyes szerződésfajták külön szabályai körében és az egyes szerződésekre külön-külön állapítja meg.⁴ Nemcsak a szabályok rendszerbeli elhelyezését, hanem tartalmát tekintve is arra törekedett, hogy a hibás teljesítés szabályai korszerűek legyenek. A joggyakorlatban azonban gyorsan kiütköztek a Ptk. és más jogszabályok azon szabályozási hibái és hiányosságai, amelyek megnehezítették a jogosultak igényérvényesítési lehetőségeit. A szabályok bonyolultsága mellett különösen sérelmes volt a jogosultak szempontjából az, hogy rendkívül rövid határidő állt rendelkezésükre a szavatossági jogaik érvényesítésére.⁵

A gazdaságirányítási rendszer reformjának bevezetését követően, 1971 első felére szükségessé vált a vásárlókat, fogyasztókat megillető minőségi kifogásra vonatkozó jogi rendezés felülvizsgálata és új szabályozás kialakítása. A jogszabály-előkészítés során a tárcák a fogyasztók, illetve a minőség fokozott védelmét az egyik legfontosabb gazdaságpolitikai célkitűzésként jelölték meg, hogy ezzel a termékek minőségének a javítására, valamint a vásárlók érdekének fokozott védelmére ösztönözzék a vállalatokat. Ezzel összefüggésben vált időszzerűvé és szükségessé is a Polgári Törvénykönyv hibás teljesítési szabályainak reformja.⁶ A jogszabály-előkészítés keretében, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Polgári Jogi Osztálya által végzett vizsgálat eredményeként született zárójelentés megállapította, hogy a jogi szabályozás közvetve alkalmas a minőségi követelmények emeléséhez szükséges objektív feltételek javítására (pl. a felelősségi rendszer szigorítása, minőségi előírások tanúsításának a megkövetelése, a minőségi ellenőrzés rendszerének erősítése útján stb.). Rámutatott

⁴ VÉKÁS Lajos: A hibás teljesítés tényállása és a reális teljesítés alapelve Polgári Törvénykönyvünkben. In: A Kar Tudományos és Módszertani Bizottsága. (szerk.): *A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának actái*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1967. 195–196.

⁵ Már az 1960-as évek második felében vitaülés-sorozatot rendezett az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének Polgári Jogi Osztálya a minőségvédelem néhány fontosabb polgári jogi kérdéseiről. Lásd: HARMATHY Attila – LONTAI Endre: Vita a minőségvédelem polgári jogi kérdéseiről. *Állam- és Jogtudomány*, 1968/3. 474.

⁶ Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete több minisztériummal kötött kutatási szerződés alapján vizsgálatot végzett a vásárlók, fogyasztók, felhasználók minőségi kifogásaira vonatkozó jogi rendezés problémái körében. Lásd: KEMENES Béla: Fogyasztói érdekvédelem – minőségvédelem. *Állam- és Jogtudomány*, 1972/4. 625–626.

ugyanakkor arra, hogy a minőség színvonalának bizonyos emelkedése önmagában és szükségszerűen nem feltétlenül csökkenti a fogyasztói reklamációk számát. Sőt, a fogyasztó jogainak erőteljesebb védelme a minőségi reklamációk növekedésének irányába is hathat.⁷ A zárójelentés a hibás teljesítéssel összefüggő igények érvényesítésére vonatkozó szabályok felülvizsgálatához iránymutató és szövegszerű javaslatokat tartalmazott, amelyek hasznosultak is a Ptk. reformja során, beépültek az 1977. évi novellába.

A témában született jogirodalmi írások azonban – az 1977. évi novella újtársai óta is – azt hangsúlyozták, illetve a joggyakorlat is azt mutatta, hogy a hibás teljesítés és jogkövetkezményeinek Ptk-beli szabályai már a Ptk. hatálybalépése óta nem a gazdasági élet valós viszonyait tükrözik. A jogalkotónak pedig azóta sem sikerült kiküszöbölnie a jogi szabályozás és a gazdasági viszonyok valóságának ellentmondásait.⁸

Erre pedig alkalmat adhatott volna a jogalkotónak a Magyar Köztársaságnak az Európai Közösségekhez való csatlakozása. A Társulási megállapodás alapján⁹ el kellett ugyanis végezni a fogyasztói érdekvédelemmel, a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos magyar jogszabályoknak a közösségi normákhoz való közelítését.¹⁰ A hibás teljesítés szabályainak harmonizálása okán lehetőség lett volna ugyanis arra is, hogy a minőségvédelem szempontjainak figyelembevételével átfogóan – a nem fogyasztói szerződésekre is kiterjedően – módosítsák ezt a szabályanyagot, kiküszöböljék a szabályozás hibáit, hiányosságait.

Jelen tanulmány a hibás teljesítés és jogkövetkezményei 'joganyagának' azt az állapotát mutatja be, amelyben az új Polgári Törvénykönyvvel kapcsolatos kodifikációs munkálatok elindultak.

⁷ A fogyasztói reklamációk számszerű alakulása ugyanis sok mindentől függ. Például a fogyasztó ismeretanyagától, hozzáállásától, de attól is, hogy a jogi védelem eléggé hatékony-e a fogyasztó számára, érdemesnek látja-e eljárás kezdeményezését, a reklamáció intézésével kapcsolatos ügyintézés bonyolultságának nincs-e elriasztó hatása. Függ továbbá a terméki piaci helyzetétől, a kereskedelmi hálózat és a javító hálózat szervezettségétől. Lásd: Uo. 631.

⁸ CSÖNDES MÓNICA: Szavatossági igények kártérítési köntösben. In: ÁDÁM Antal (szerk.): *PhD tanulmányok II. Pécs*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája, 2012. 181–183. A jogi szabályozás és a gazdasági viszonyok valóságának ellentmondásához lásd még pl.: KEMENES (1992) i. m. 15., 17–18., KEMENES (2001) i. m. 13.; PATASSY Benedek: Az igényérvényesítés lehetőségei hibás teljesítés esetén. *Magyar Jog*, 1988/5. 387.

⁹ Az Európai Unió fogyasztóvédelmi joganyagát az jellemzi, hogy közösségi szinten nem jelenik meg egységes fogyasztóvédelmi jogszabály, hanem a fogyasztóvédelmi előírásokat elsősorban áru- és szolgáltatásspecifikus irányelvek és ajánlások tartalmazzák.

¹⁰ Lásd: A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény indokolása. Általános Indokolás.1-4. pont.

2. A minőségi hiba okozta érdeksérelem és reparálásának jogcímei

A szerződés hibás teljesítése¹¹ esetén a minőségi hiba a szerződés jogosultjának különböző típusú vagyoni érdeksérelemet okozhat.

A hibás teljesítés elsődlegesen és alapvetően a jogosultnak a szolgáltatás hibátlan teljesítéséhez fűződő érdekét sérti. Ez a teljesítési érdek sérelme, mely abban áll, hogy a jogosult a hibás teljesítés okán nem jut hozzá ahhoz, mint amit akkor kapott volna, ha a kötelezett elsősre hibátlanul teljesít. Teljesítési érdek sérelmének minősül nemcsak – szűk értelemben véve – a szolgáltatás hibája, hanem a hiba okán magában a szolgáltatásban bekövetkezett értékcsökkenés is. Ez utóbbi nem szükségszerű következménye a hibás teljesítésnek, de ez is a teljesítési érdek sérelmének a körébe tartozik, s amelynek reparálása szintén az eredeti szerződés kötelező erejéből fakad.¹²

A teljesítési érdek sérelmének a reparálására a polgári jog, a Polgári Törvénykönyv objektív szankcióként a szavatosságot és a jótállást biztosítja. A Ptk. 1977. évi novelláris módosítása óta a bíróságok engedik, hogy a jogosult a hibás teljesítéssel okozott, a szolgáltatás hibájában álló vagyoni érdeksérelemét ne csak szavatosság és jótállás, hanem kártérítés útján is érvényesítse. A bíróságok a Ptk. teljes kártérítés elvén nyugvó felelősségi rendszere alapján *'hibás teljesítésből eredő kár'*-nak ismerik el a hiba folytán a szolgáltatás tárgyában okozott vagyoni érdeksérelemet. A bíróságok ezen igények megítélhetőségéről a Ptk. 310. §-a alapján döntenek. A kialakult ítélkezési gyakorlat szerint kártérítés címén a jogosult annak a kárnak a megtérítését is követelheti, amely a jogosultat a hibás teljesítés folytán amiatt érte, hogy maga a szolgáltatás hibás. Ez pedig egyet jelent azzal, hogy a jogosult a szavatossági jogokkal azonos tartalmú kártérítési igényt érvényesíthet; az ilyen igények „szavatossági ruhája” ellenére

¹¹ A törvény nem a minőséghibát, hanem a hibás teljesítést szankcionálja. A hibás teljesítés jogi kategória, mint szerződésszegés nem elsősorban a materiális értelemben vett hibás dolog (terméket) jelenti, hanem azt, hogy adott szerződés keretei között valamelyik fél vállalt szolgáltatása nem felel meg a törvényben előírt vagy a szerződésben külön meghatározott minőségi követelményeknek. A hibás teljesítés fogalmához lásd a Ptk. 277., 305. és 305/A §-ait, továbbá a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről szóló 1/2004. (XII. 02.) PK vélemény 1-5. pontját, illetve a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012. (VI. 21.) PK vélemény 1-2. pontját.

¹² A teljesítési érdek sérelmének fogalmi meghatározásához lásd: KEMENES (2001) i. m. 14., Ádám FUGLINSZKY: *Mangelfolgeschäden im deutschen und ungarischen Recht, Grenzen der Haftung im Kauf- und Werkvertragsrecht: Kritik am Grundsatz der Totalreparation (Studien zum ausländischen und internationalen Privatrecht; 188.)* Tübingen, Mohr Siebeck Verlag, 2007. 165–168.

a Legfelsőbb Bíróság 41. számú GK állásfoglalásának meghozatalát követően meghatározott korlátok között, az állásfoglalás hatályon kívül helyezése óta¹³ pedig korlátok nélkül akkor is, amikor a szavatossági határidők már elteltek.¹⁴ A jogirodalom e károkkal összefüggésben használja jellemzően a 'tapadó kár' fogalmat¹⁵, amely terminológia a bírói ítéletekbe és a gyakorlatba is kezd 'beszűrődni' már¹⁶.

A jogtudományt azóta is foglalkoztatja ennek a gyakorlatnak az összhangja a Ptk. tételes jogi rendelkezéseivel és az azok mögött meghúzódó jogalkotói szándékkal. Jelesül azzal, hogy a hibás teljesítéssel összefüggésben a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett vagyoni érdeksérelem reparálható-e a szavatossági határidőktől függetlenül, illetőleg azon belül kártérítés jogcímén. A szavatossági alapú igények kártérítés címén való megítélése és az ezzel kapcsolatos jogalkalmazási kérdések az 1980-as évek óta állandóan jelen vannak a bírósági gyakorlatban. A Legfelsőbb Bíróság elvi iránymutatásaival igyekezett is ebben az alsóbb fokú bíróságokat segíteni az ítélezés egységességének biztosítása érdekében.¹⁷ A jogosultak részéről pedig gyakorlattá vált, hogy a hibás teljesítési perekben az abban érdekelt fél nemcsak szavatossági vagy jótállási alapon

¹³ A GK 41-t a Legfelsőbb Bíróság 2006. május 22-i hatállyal helyezte hatályon kívül az ítélezés elvi irányítása korábbi eszközeinek felülvizsgálatáról szóló 2/2006. (V. 22.) PK véleményével. (Megjelent: BH2006/ 8. szám)

¹⁴ CSÖNDES i. m. 184–187.

¹⁵ WELLMANN György: A hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdései II. *Gazdaság és Jog*, 2004/12. 12., FUGLINSZKY Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai a vegyes jogrendszerben. Québec, Kanada*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 277., 279.; SÁNDOR Tamás – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi adásvétel. A Bécsi Egyezmény kommentárja*. Budapest, HVG–ORAC, 2005. 436. Mindezekből bizonyosan levonható az a következtetés, hogy a következménykár – a tapadó kárral összefüggésben – a szerződésszegési jogban hibás teljesítés esetén használatos fogalom.

¹⁶ Tapadó kárként a szolgáltatott dologban előállt kár miatt, kártérítésként kijávitási költség, illetve értékcsökkenés pénzbeli megtérítése követelhető. (Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 13–14.). Lásd: Győri Ítéltábla Pf.II.20.221/2009/20. lásd továbbá: Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 351/2006., BDT 2007. 1619, Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 445/2006, BDT 2008. 1800

¹⁷ Lásd az időközben már hatályon kívül helyezett, a Legfelsőbb Bíróság által hozott XXX. számú Polgári Elvi Döntést a jótálláson alapuló jogok érvényesítéséről, illetve XXXI. sz. Polgári Elvi Döntést a szavatossági jogok érvényesítéséről, a Legfelsőbb Bíróság I. számú Polgári Gazdasági Elvi Döntése a hibás teljesítésből eredő jogok érvényesítésének határidejéről. III. pont, Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának 11 és 47, illetve az azóta hatályon kívül helyezett 41. számú állásfoglalása, Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának véleménye a hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, Legfelsőbb Bíróság 2/2006.(V.22.) PK. véleménye az ítélezés elvi irányítása korábbi eszközeinek felülvizsgálatáról. 2006. május 22. (Megjelent: BH2006/ 8. szám). A Legfelsőbb Bíróság a 2011. évre a hibás teljesítéssel kapcsolatos perek jogalkalmazási kérdéseiben országos vizsgálatot rendelt el, melynek ered-

perel, hanem gyakran akár ezek helyett, akár másodlagosan a Ptk. 310. §-ára alapított kártérítési igényt is előterjeszt a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett vagyoni érdeksérelem kiküszöbölésére^{18, 19}

A hibás teljesítéssel okozott érdeksérelemek másik típusa a hibával ok-okozati összefüggésben keletkezett károk: az emberi élet, egészség, testi épség sérelmében jelentkező károk (személyi károk), a jogosultnak más vagyontárgyaiban bekövetkezett károk (dologi károk), a hibás teljesítés további következményeinek elhárítása, illetve az okozott más jellegű vagyoni érdeksérelem enyhítése érdekében eszközölt kiadások, költségek (költségek), illetőleg a hasznot hajtó termelésben gazdasági kiesést jelentkező károk (elmaradt haszon jellegű károk).²⁰ Ezek a károk tehát a hibával ok-okozati összefüggésben a jogosult személyében, egyéb vagyontárgyában, illetve vagyonában keletkeznek²¹. Kezdetben a bíróságok nem illették külön elnevezéssel ezeket a típusú károkat, de jogalapjukban elkülönítették a hibás teljesítés eredményeként a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett vagyoni érdeksérelemtől²². Később a jogirodalom és a joggyakorlat²³ a járulékos kár, többletkár, újabban a következménykár, illetve következményi

---

ményeként megszületett a Kúria Polgári Kollégiuma 1/2012. (VI. 21.) PK vélemény a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről

¹⁸ Jelentős számú bírósági határozat áttekintése alapján megfogalmazott állítást támogatja alá a következő ítéletábrái kollégiumi anyag: A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéletábrá Polgári Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 51. http://www.pecsiitotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (letöltve: 2012. május 10)

¹⁹ CSÖNDES i. m. 177–178.

²⁰ KEMENES (1992) i. m. 14., KEMENES (2001) i. m.14., WELLMANN (2004) i. m. 12.

²¹ Ehhez a rövidebb definícióhoz lásd Fuglinszky Ádámnak a következménykárok német jogban alkalmazott fogalmával kapcsolatos bemutató elemzését. FUGLINSZKY Ádám: A hibás teljesítésből eredő következménykárokról való kártérítési felelősség terjedelme, a felelősség kizárásának és korlátozásának lehetőségei. Elemzés a német és a magyar jog alapján. In: KISFALUDI András (szerk.): *Liber Amicorum Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2003. 120.

²² „A hibás teljesítésből eredő kártérítési követelésnek ugyanis az adott esetben az a többlettényállás adja az alapját, hogy a felperest a hibás teljesítés miatt kár érte, amely természetszerűleg nem térült meg a korábban elbírált szavatossági jog alapján alkalmazott jogkövetkezménnyel.” (BH1995. 638), lásd még: BH1984. 366, BH1985. 196, BH1989. 114,

²³ Lásd például: BDT 2005.1266, Heves Megyei Bíróság G.20.290/2006/17. szám, Fővárosi Ítéletábrá 3.Pf.20.673/2011/4

kár²⁴ elnevezést kezdte használni rájuk. A bíróságok megítélhetőségükről a Ptk. 310. §-a alapján döntenek.²⁵

3. A szolgáltatás hibájában jelentkező vagyoni érdeksérelem reparációjának modelljei

A jogirodalomban a Ptk. 1977. évi novelláris módosítása óta vita tárgya, hogy a szavatosság és a kártérítés a különös–általános viszonyában állnak-e egymással, vagy azok egymással párhuzamosan felhívható jogvédelmi eszközök. Másképpen, a szavatossági jogokkal azonos tartalmú kártérítési igény érvényesíthető-e a jogvesztő szavatossági határidőn belül, illetve annak elteltét követően. A témában rendszeresen publikálók több alkalommal felhívták már a figyelmet arra, hogy e kérdésben a jogalkotónak kellene egyértelműen állást foglalnia. A reparáció jogcímének kérdésben a joggyakorlat és a jogirodalom jellemzően a szavatosság és a kártérítés viszonyára koncentrált. Az alábbiakban a téma könnyebb megértését is szolgálva először ezt dolgozom fel, a jótállást a vizsgálatba ezt követően vonom be.

Egy korábbi tanulmányomban tett összegző megállapítások szerint a jogirodalmi munkák, a joggyakorlat alakulásának ismeretében levonható a következtetés, hogy a szavatosság (a jótállás) és a kártérítés elvi viszonyának a meghatározása során a jogalkotónak a következő szempontokat célszerű figyelembe venni:

- a szavatosság, a jótállás és a kártérítés jogintézményi jellege és rendeltetése
- a kógens fogyasztóvédelmi szabályoknak a Ptk. szavatossági szabályanyagába való beillesztésével kapcsolatos szabályozási alternatívák előnyei és hátrányai
- a szavatossági elévülési és jogvesztő határidők hosszúsága
- a szavatossági jogok érvényesítésének sorrendi szabálya
- a jogosultak érdekei a hiba természetbeli, illetve pénzbeli orvoslása tekintetében
- a jogi szabályozás és a gazdasági viszonyok szerinti valóság

²⁴ Jelen tanulmánynak nem célja a következménykár, következményi kár terminológiájával, és dogmatikai tartalmával részletesen foglalkozni. A témához lásd: FUGLINSZKY (2007) i. m. 1–580., FUGLINSZKY (2010) i. m. 277., 279.; SÁNDOR–VÉKÁS i. m. 436.

²⁵ Érdemes itt utalni arra, hogy a termékfelelősségi törvény szabályai szerint e károkat a jogosult a gyártóval szemben közvetlenül is érvényesítheti.

– a szabályozás átláthatósága.²⁶

A fentiek szerint tehát a szolgáltatás hibájában jelentkező vagyoni érdeksérelem orvoslása több jogcímen, több jogintézmény felhívása útján is megvalósulhat. A reparáció különböző modelljeinek elemzését és értékelését a fenti szempontok figyelembe vételével végeztem el.

3.1 Szavatosság - kártérítés

A tételes jog, a jogirodalom és a joggyakorlat ismeretében az alábbi modellek képzelhetők el a szolgáltatás hibájában jelentkező vagyoni érdeksérelem reparálására a szavatosság és a kártérítés intézményeinek felhívásával.

A szolgáltatás hibájában jelentkező vagyoni érdeksérelem

1. kizárólag szavatossággal reparálható és csak a jogvesztő szavatossági határidőkön belül, a jogvesztő határidőn túl kártérítés címén nem követelhető.
2. a jogvesztő szavatossági határidőn belül csak szavatossági igényként orvosolható, a jogvesztő határidő eltelte után azonban az általános szabályok szerint kártérítés követelhető a szerződésszegésért való felelősség szabályai szerint
  - a) korlátlanul, függetlenül a hiba felismerésének időpontjától, még akkor is, ha a jogvesztő szavatossági határidőn belül felismert hiba érvényesítésével késlekedett a jogosult,
  - b) szűk körben, csak akkor, ha a hiba a jogvesztő határidő eltelte után jelentkezett vagy a jogosult más menthető okból nem gyakorolhatta szavatossági jogait (ha a jogosult indokoltan volt olyan feltevésben, hogy a hibás teljesítést orvosolták vagy orvosolni fogják).
3. a jogvesztő szavatossági határidőn belül szavatossági igényként vagy kártérítés jogcímen is érvényesíthető, a jogvesztő határidő eltelte után kártérítés címén követelhető a szerződésszegésért való felelősség szabályai szerint
  - a) lásd 2. a) pontba foglaltaknak megfelelően
  - b) lásd 2. b) pontba foglaltaknak megfelelően.
4. a jogvesztő szavatossági határidőn belül szavatossági igényként vagy kártérítés jogcímen is orvosolható, a jogvesztő határidő eltelte után azonban kártérítés címén nem követelhető.

²⁶ CSÖNDES i. m. 198–199.

A modellek közötti választás során álláspontom szerint az alábbi kérdésekre kell választ adni:

- 1) Nem jelenti-e a jogvesztő határidők, és ezzel a jogalkotói szándék megkerülését is az, ha a jogvesztő határidő elteltét követően kártérítés címén reparálható a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett vagyoni érdeksérelem? Akkor is igaz ez, ha a jogosult menthető okból nem gyakorolhatta szavatossági jogait? (lásd a 2. és a 3. pontokat)
- 2) Mennyiben szükséges-e a jogvesztő határidőn belül felismert hibák esetén a jogosult választását korlátozni a szavatossági és a kártérítési igények tekintetében? (lásd a 3. és a 4. pontokat)

3.1.1 A szavatossági határidőn túli igényérvényesítés kérdése

A 2. és 3 pontban vázolt modellekkel szemben felhozható az a kritikai érv, hogy ha a dolog hibája miatt előállt vagyoni érdeksérelem rendezését a jogalkotó a szavatosság speciális formájában már rendezte, akkor ugyan emiatt kártérítés címén igény előterjesztése az általános elévülési idő belül lényegében a jogvesztő határidőnek a jogalkotó szándékával aligha találkozó megkerülését jelenti. Jogpolitikailag aligha indokolható, hogy a kötelezett kártérítés formájában is álljon készenlétben a szavatossági jogok keretében reparálandó szerződésszegési következményekért.²⁷ Nem helyes tehát, ha a jogvesztő szavatossági határidő letelte után lehetőség van kártérítés címén a szavatossági alapú igények érvényesítésére. E modelleken belül az a) és b) pontok közötti megkülönböztetést az alábbiak indokolták.

A Legfelsőbb Bíróság I. számú PGED-e és a 41. számú GK állásfoglalása alapján olyan bírói gyakorlat alakult ki az 1980-as évektől, amely lehetővé tette hibás teljesítés esetén az eredendően szavatossági alapú igények orvoslását kártérítés jogcímén a szavatossági határidőkön túl is. Egyöntetű volt ezen igények érvényesítésének megalapozottsága, ha dolog hibája csak a Ptk. 308. §-ának (2) bekezdésében meghatározott jogvesztő határidő eltelte után jelentkezett (rejtett hiba). A jogosulttal szemben a bíróságok követelményként támasztották, hogy a hiba felfedezését illetően kellő gondossággal járjon el, és azt követően pedig ne késlekedjen igénye érvényesítésével. Ha a jogosultat nem terhelte mulasztás ebben, továbbá ha indokoltan volt olyan feltevésben, hogy a hibás teljesítést orvosolták vagy orvosolni fogják, a szavatossági igénnyel azonos tar-

²⁷ KEMENES István–VÉKÁS Lajos: Kötelmi jog. A szerződés általános szabályai. A szerződésszegés. Az 5: 155. §-hoz fűzött kommentár. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, Complex Kiadó, 2008. 833.

talmú igény kártérítésként is érvényesíthetett.²⁸ Az ettől eltérő esetekben a GK 41 értelmében kártérítési igényt sem terjeszthetett elő sikerrel.²⁹ Ezt az elvet a bírói gyakorlat később magánszemélyek közötti jogviszonyban is alkalmazhatónak találta, és ezzel a GK 41 már nemcsak az alapvetően gazdálkodó szervezetek közötti szerződések hibás teljesítésével összefüggő kártérítési igények elbírálására adott iránymutatást³⁰. Emellett élt azonban a magánszemélyek eseti jogvitáiban a szavatosságot és a kártérítést egybemosó, a Legfelsőbb Bíróság BH 1986.60 számú eseti határozatán³¹ alapuló méltányossági joggyakorlat is, amely kártérítés címén az elévült kellékszavatossági igényekkel azonos alapú követelések érvényesítését tette lehetővé olyan esetben is, amikor a jogosult ki nem menthető okból mulasztotta el szavatossági jogainak az érvényesítését.^{32, 33} Ennek megengedhetőségét azzal indokolták, hogy a hibás teljesítésen alapuló kártérítési követelés érvényesítésének nem előfeltétele az, hogy a jogosult a minőségi hibát a szavatossági jogok érvényesítésére előírt határidőn belül bejelentse³⁴. Állandó ítélkezési gyakorlat lett, hogy a szolgáltatás hibájában bekö-

²⁸ Ilyen szellemben született például: BH1996.87. Az újabb bírósági gyakorlatból lásd: BDT 2002.639.

²⁹ Ilyen szellemben születtek például: BH 1988.411, BH1997.245., BH1992.709. Erről a gyakorlatról számol be: PATASSY Benedek: Szavatosság – jótállás – kártérítés. *Magyar Jog*, 1990/7-8. 634., 636. Az újabb bírósági gyakorlatból lásd: Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 302/1998/3. (BDT 2000.167), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 8.G.20.553/2005/35.

³⁰ „Akár gazdálkodó szervezetek, akár magánszemélyek vesznek részt a jogvitában, a Ptk. szabályai e tekintetben egységesek.” Lásd a mostani joggyakorlatot tekintve: Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 302/1998/3 (BDT 2000.167), Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 302/1998/3 (BDT 2000.255), Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 2. Pf. 20 539/2000/4. (BDT 2002.570)

³¹ „A Ptk. 305-309. §-ai szerint a hibás teljesítésből eredő szavatossági igény, valamint a Ptk. 310. §-ára alapított kártérítési igény azonban egymástól függetlenül érvényesíthető. Az a körülmény, hogy a szerződő fél elmulasztja a hibás teljesítésből eredő igényének a Ptk. 308. §-ában írt határidők alatti érvényesítését, nem vonja maga után és nem érinti a szerződő félnek a Ptk. 310. §-ára alapított jogát.” Hasonlóan: BH 1989. 146. Eln. Tan. P. törv. 20 940/19884/4. sz.

³² „A jogosult a szavatossági igénnyel azonos tartalmú kártérítési igényt is érvényesíthet, amely - a szavatossági igény érvényesítésének elkésettsége esetében is - irányulhat a tetőbeadások megszüntetését célzó kijavításokra is.” Lásd: BH1986.117. A szavatossági igények kártérítésbe átfordíthatóságának gyakorlatát említi magánszemélyek közötti viszonyokban: CZIRFUSZ György: Szavatosság és/vagy kártérítés a hibás teljesítés miatt. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/4. 33. (pl. Eln. Tan. P. törv. 20.940/1988/4. sz, BH1989/146.), lásd még: Baranya Megyei Bíróság 11.P.20.449/2005/64. szám

³³ Ezt a kérdést – az I. PGED sem döntötte el az álláspontok megosztottsága miatt. Erre vonatkozó kifejezett kitétel az elvi döntésben nem szerepelt. Az Elvi döntés tervezetében még volt törekvés erre, az azt tartalmazta ugyanis, hogy „nincs jogi akadály annak sem, hogy a jogosult olyan kártérítési igényt is érvényesítsen, amely kellékszavatossági igényként a törvényes határidőn belül is érvényesíthető lett volna”. Lásd: KEMENES (2001) i. m. 21.

³⁴ Lásd például BH 1985.196., Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.20.117/2009/4. szám

vetkezett vagyoni érdeksérelmet a jogvesztő szavatossági határidő eltelte után ugyan korlátok között, de érvényesíteni lehet kártérítés címén az általános, öt éves elévülési időn belül.³⁵

A 2. b) és 3. b) pontban foglalt modellek mellett felhozható érv az, hogy a bíróság ilyenkor figyelembe tudja venni jogosult oldalán felmerülő méltányolandó körülményeket. Ennek a joggyakorlatnak a kialakulása azonban a rendkívül rövid elévülési és jogvesztő szavatossági határidőkkel magyarázható. Ez kiküszöbölhető lenne, ha a jogalkotó megfelelő határidőt biztosítana a jogosultak számára igényeik érvényesítésére. A nem kellően végiggondolt szavatossági igényérvényesítési határidők ugyanis a szavatosság és a kártérítés elvi viszonyának jogdogmatikai szempontból egyébként helyes meghatározása esetén is a szabályozással elérni kívánt jogalkotói célkitűzés diszfunkcionális megvalósulását eredményezhetik a gyakorlatban.

Parttalan igényérvényesítésre lehetőséget adó szabályozási megoldásként értékelhető azonban az, amely korlátlan igényérvényesítésre biztosít lehetőséget kártérítés címén (2.a és 3.a pont szerinti modellek). A Legfelsőbb Bíróság a 2006. május 22-i kollégiumi ülésén kinyilvánította, hogy a 41. számú GK állásfoglalását a jövőben nem tekinti iránymutatónak.³⁶ A Szegedi Ítéltábla eseti döntésében álláspontom szerint okkal jegyezte meg a következőket: „azt pedig, hogy a jogértelmezés mennyiben felel meg a jogintézmények jogalkotó által szándékolt viszonyának, illetve mennyiben áll összhangban a szavatosság és kártérítés viszonyát érintő EU irányelv előírásaival, a Ptk. kodifikációja során a jogalkotó juttathatja kifejezésre”.³⁷ A kollégiumi véleményekben foglaltak a bírósági gyakorlatban azóta érvényesülnek is: az általános elévülési határidőn belül a hibás teljesítéssel összefüggésben érvényesített kártérítési igény tartal-

³⁵ A bírói ítéletekben rendre megjelent az a hivatkozás, hogy „kártérítés címén viszont a jogosult nemcsak az elévült szavatossági igényen felüli többletkár megtérítését követelheti, hanem annak a kárnak a megtérítését is, amely a jogosultat a hibás teljesítés folytán amitt érte, hogy maga a szolgáltatás hibás volt”. Igaz ez a 2000-es évek joggyakorlatára is: Szegedi Ítéltábla BDT2000.167, Győri Ítéltábla Pf.II.20.455/2006/27., Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.20.871/2007/13., Pécsi Ítéltábla Pf.II.20.412/2008/4. szám

³⁶ A BDT2008.1800 számú eseti döntés tanulsága szerint a Szegedi Ítéltábla által elbírált ügyben korábban a Legfelsőbb Bíróság, mint felülvizsgálati bíróság hozott hatályon kívül helyező határozatot, mely határozatban a Legfelsőbb Bíróság – értelmezve a 2006. május 22-i kollégiumi ülésen kialakított álláspontját – maga mondta ki azt, hogy a Legfelsőbb Bíróság 41. számú GK állásfoglalásában rögzített elvek nem alkalmazhatók, és jogszabálysértőnek ítélte az ez ügyben eljáró bíróságoknak azt a következtetését, hogy a szavatossági igény érvényesítésével kapcsolatos mulasztás folytán a szavatossággal azonos tartalmú kártérítési igényt már nem érvényesíthet a felperes. Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 445/2006.(BDT. 2008.1800). Az ügygel alaposan foglalkozik: Pécsi Ítéltábla Pf.II.20.393/2008/4. szám.

³⁷ Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 445/2006, BDT2008.1800

mában akár azonos is lehet a Ptk. 308.§-a alapján már elévült, objektív alapú szavatossági igénnyel³⁸.

Ezt az álláspontot fenntartva, a Kúria a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012. (VI. 21.) PK vélemény 14. pontjában rögzítette, hogy a tapadó károk érvényesítésére nem vonatkoznak az egyes szavatossági jogok érvényesítésének szabályai. Az indokolás szerint: „mind-ezek nem jelentik azt, hogy a kártérítés és a szavatosság viszonyának, a hibás teljesítésből eredő kártérítési igények érvényesítési feltételeinek esetleges újraszabályozása (és ezzel összefüggésben a szavatossági határidőkre vonatkozó szabályok felülvizsgálata, hosszabb elévülési határidők biztosítása, a jogvesztő határidők megszüntetése) ne lenne indokolt. Ennek eldöntése, és az újabb, megfelelő szabályok megalkotása azonban a jogalkotó hatáskörébe tartozik. A Kúria Polgári Kollégiumának fenti jogértelmezése nem ezekben a kérdésekben kíván állást foglalni, hanem kizárólag a Ptk. jelenleg hatályos szabályaira vonatkozik.”

3.1.2 A reparáció jogcímének kérdése a szavatossági határidőn belüli igényérvényesítés eseteiben

A 3. és 4. pontban vázolt modellek szerint a jogosult a jogvesztő határidőn belül választása szerint akár szavatossági, akár kártérítési igényt érvényesíthet. Kérdés, hogy indokolt-e a kétféle jogorvoslati eszköz tekintetében választási lehetőséget biztosítani a jogosultnak.

A téma vizsgálatát onnan érdemes indítani, hogy a 41. számú GK állásfoglalása volt az, amely elvi szinten megteremtette annak lehetőségét is, hogy a jogvesztő szavatossági határidőn belül a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett vagyoni érdeksérelem reparálását akár szavatossági, akár kártérítési alapon lehessen követelni.³⁹

³⁸ Lásd a Győri Ítéltábla Pf.II.20.021/2008/33. számú ítéletét, mely a következő ítéleteket hivatkozva még: Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.20.715/2006/6., Fővárosi Ítéltábla 3Gf.21.064/2006/3. Továbbá: Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.383/2008/6., Fővárosi Ítéltábla 3.Pf.20.790/2011/2., Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.040/2011/6., Győri Ítéltábla Pf.II.20.221/2009/20., Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.473/2010/6., Szegedi Városi Bíróság 16.P.22.962/2008/33, Legfelsőbb Bíróság Pfv. VII.20.142/2011/6., illetve vö.: Pest Megyei Bíróság 11.P.20.139/2008/35, Fővárosi Ítéltábla 3.Pf.20.874/2010/2

³⁹ Az alperes fellebbezési érvelésétől eltérően a Legfelsőbb Bíróság GK 41. állásfoglalása nem azt zárta ki, hogy a jogosult a szavatossági határidőn belül a szavatossággal azonos tartalmú kártérítési igényt érvényesítsen, hanem azt nem tette lehetővé, hogy a jogosult a mulasztása folytán elévült szavatossági igénnyel azonos tartalmú kártérítést terjesszen elő a kedvezőbb – 5 éves – határidő alatt. (BDT2007. 1619)

A jogvesztő szavatossági határidőn belüli igényérvényesítés problémája kapcsán viszont már az 1980-as, 1990-es években markánsan azt az álláspontot képviselte Kemenes és Patassy is, hogy a dolog hibája miatti vagyoni érdeksérellem reparálásának módját a jogalkotó a szavatosság (jótállás) formájában rendezte, így a szavatosság a kártérítéshez képest speciális, különös jogintézmény. Kemenes szerint a Ptk. rendelkezéseiből és a miniszteri indokolásból kiolvasható jogalkotói akarat alapján a jogosultat nem illeti meg a párhuzamos, illetve vagylagos igényérvényesítés joga, hanem csak a szavatosságból eredő jogokat gyakorolhatja⁴⁰. Patassy elvi szinten már az 1990-es évek elején utalt egy tanulmányában arra, hogy a jogvesztő szavatossági határidőn belül kártérítési igény előterjesztésének megengedése már olyan mellőzését jelentheti a szavatosság intézményének, amit „jogszabály-magyaráztatnak, jogszabály-értelmezésnek” aligha lehetne elfogadni⁴¹. Kemenes a tételes jogi szabályokon alapuló, a szavatosság különös, speciális jogintézményi jellegére vonatkozó véleményét később is fenntartva hangsúlyozta: „a jogbiztonság megköveteli azt, hogy a jogalkalmazásban a hatályos jogi rendelkezések a jogalkotói értelmezésnek megfelelően érvényesüljenek.”⁴²

Miskolczi Bodnár Péter ezzel szemben egy 1990-ben íródott tanulmányában a szavatossági és a kártérítési igény egymás mellett érvényesíthető volta mellett foglalt állást, mert álláspontja szerint a szavatosságot és a kártérítést nem a különös–általános viszonya jellemzi.⁴³ Értelmezésében a Ptk. a hibás teljesítésből eredő károk között nem tesz különbséget, így a jogosult magából a dolog hibájából eredő vagyoni érdeksérelmet is érvényesítheti kártérítés címén. Érvelése szerint a szavatosság mellett a kártérítés is felhívható a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás egyenértékének biztosítására, de a kártérítés csak a kötelezett felróhatósága esetén vehető igénybe. Míg a szavatosságnak csak érték helyreállító szerepe van, a kártérítés a felróhatóan tanúsított magatartást is szankcionálja.⁴⁴ Miskolczi Bodnár álláspontja szerint a károkozó oldalán megállapítható felróha-

⁴⁰ KEMENES István: Szavatosság és (vagy) kártérítés a szolgáltatás hibája miatt. *Magyar Jog*, 1985/1. 52–53.

⁴¹ PATASSY (1990) i. m. 634.

⁴² KEMENES (2001) i. m. 15.

⁴³ Miskolczi Bodnár a római jogi jogfejlődésre utalva kiemelte, hogy a szavatosság keletkezésében nem a kárfelelősség felfokozásaként, a felelősség objektívvá válásaként jelent meg, hanem a kártérítéssel nem védett dologhibák miatti újfajta igényként jelentkezett. Lásd: MISKOLCZI BODNÁR Péter: Szavatosság és szerződésen alapuló kártérítés. *Magyar Jog*, 1988/10. 873–874.

⁴⁴ Miskolczi Bodnár Lábady Tamást idézve hangsúlyozta, hogy „a szavatosság lényege [...] az eredményért való helytállás és nem egy gondos magatartásért való felelősség. Lásd: Uo. 875–876.

tóság feljogosíthatja a jogosultat arra, hogy megkerülje a szavatosság bizonyos korlátait. Álláspontja szerint a jog nem kell, hogy ugyanúgy védje az objektív szerződésszegőt és azt, aki a hibás teljesítést felróható magatartásával okozta.⁴⁵

A felelősségi alapú igényérvényesítés esetén azonban utalni szükséges arra az általánosabb jelenségre, amely a szerződésszegésért való felelősség alóli mentesülés tekintetében a kimentés 'objektívizálódása'-ként jelentkezett az 1970-es évek óta a bírói gyakorlatban. Az *adott helyzetben általában elvárható magatartás* követelménye a kodifikált szigorú, vétkességtől független kártérítési felelősségi rendszer hiányában is objektívizált vétkességi tartalommal hatályosult az ítélkezési gyakorlatban.⁴⁶ Ez pedig a hibás teljesítés körében azt eredményezte, hogy legalább is, ami a kimentést illeti, közel került a rendeltetésében alapvetően eltérő, a felróható emberi magatartást szankcionáló kártérítés a szavatossághoz. Mivel a kár megtérítése iránti igény az általános, öt éves elévülési idő alatt követelhető, a jogosult számára jóval hosszabb igényérvényesítési idő is áll rendelkezésre mint szavatosság esetén. A bizonyítási többletkötelezettségek ellenére is kedvezőbb a kártérítés címén való perlés, hiszen a jogosultat nem kötik a szavatosság igények érvényesíthetőségére vonatkozó sorrendi szabályok sem.⁴⁷

A szavatossági határidőn belüli reparáció jogcímének kérdése hangsúlyosabb a gyakorlatban a hibás teljesítés szabályainak jogharmonizációs célú módosításával⁴⁸ vált⁴⁹. A fogyasztói adásvételről szóló irányelv átültetésének eredményeként a szavatossági jogok igényérvényesítésének sorrendje kötötté vált. Azóta az árleszállítás és az elállás csak feltételekkel, mögöttesen, a természetbeni teljesítést biztosító szavatossági jogok, azaz a kijavítás és a kicserélés kimerülése esetén hívható fel⁵⁰. A módosított törvényi szabályozásban az a jogharmonizá-

⁴⁵ MISKOLCI BODNÁR i. m. 876.

⁴⁶ KEMENES–VÉKÁS (2008) i. m. Az 5: 122. cikkhez fűzött kommentár. 809.

⁴⁷ CSÖNDES i. m. 194–195.

⁴⁸ A Ptk. 2002. évi XXXVI. törvénnyel módosították. A hibás teljesítés Ptk-beli szabályainak jogharmonizációs célú, a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetését szolgáló módosítás lényegében nem érintette a 310. §-t, csak mint felesleges rendelkezés maradt el abból a kimentési lehetőségre való utalás.

⁴⁹ A változásokat részletesen tárgyalja: Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 1/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 7–11. old., WELLMANN György: A hibás teljesítés egyes jogértelmezési kérdései I. *Gazdaság és Jog*, 2004/11. 10–14., WELLMANN (2004) i. m. 12–16., JUHÁSZ László: A hibás teljesítés szabályai az új Ptk. tervezetben. In: *Válogatott tanulmányok*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2009. 91–96.

⁵⁰ Lásd a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 10, 11 preambulumbekzdéseit és a

ciós kötelezettségünkéből fakadó jogalkotói szándék jutott kifejeződésre, hogy a szavatosság elsősorban a hiba természetbeni, és nem pénzbeli orvoslására szolgáló jogintézmény⁵¹. Az irányelv alapján a tagállamnak jogharmonizációs kötelezettsége csak a fogyasztói szerződések körében volt. Az irányelv átültetésének értékelése kapcsán Juhász László utal arra, hogy hatályos jogunkban a hibás teljesítés lényegesen tágabb alanyi és tárgyi kört ölel fel, mint az irányelv szerinti fogyasztói adásvétel tárgyi hatálya.⁵² Az átültetés során a jogalkotó eltérő szabályokat alkotott az elévülési és jogvesztő határidőkre. A szavatossági jognak az irányelv szerinti kétlépcsős rendje viszont általános szabályként került bele a Ptk.-ba,⁵³ diszpozitív szabályként a nem fogyasztói szerződésekre is.

---

3. cikk (2) és (3) bekezdéseit. Az irányelv a fogyasztók és a hivatásos kereskedők közötti ingó adásvétel tekintetében szabályozza a hibás teljesítés egyes vonatkozásait.

⁵¹ Szegei Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről. BDT 2004/9. 14.

⁵² Vékás utalt arra, hogy az irányelv tárgyi hatálya nemcsak az adásvételi szerződésekre, hanem a szállítási szerződések körében értékesített, illetve bizonyos vállalkozási szerződéssel megrendelt dolgokra („legyártandó vagy előállítandó fogyasztási cikkeket közvetítő szerződések”) is kiterjed. Lásd: VÉKÁS Lajos: *A fogyasztói adásvételről szóló EK irányelv és átültetése a magyar polgári jogba*. In: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG ORAC, 2001. 110. A bírósági gyakorlat szerint a hibás teljesítés szabályait nemcsak a dolgok átruházására irányuló adási típusú szerződések megszegésénél kell alkalmazni, hanem a tevékenységi eredményszerződések, a használati szerződések, továbbá a vagyoni értékű jogok (szellemi alkotások, számítási program, társasági részeseledés, üzletrész, praxis stb.) végleges vagy időleges átengedése körében is. A dologszolgáltatások körében az ingó dolgok közül kiemelt jelentőségük van az üzletszerűen forgalomba hozott ingóknak, amelyek lehetnek egyszerű, illetve tartós fogyasztási cikkek is. A jogviták azonban nem szűkülnek le erre a körre, legalább ilyen súlyúak a termelési célú termékekkel, az ipari nyersanyagokkal, a félkész termékekkel, a mezőgazdasági szaporítóanyagokkal, stb. kapcsolatos hibás teljesítési perek. A dologfogalom alá tartoznak a Ptk. alapján továbbá a dolog módjára hasznosítható természeti erők és az értékpapírok is. Juhász szerint jól látható tehát, hogy a „törvénymódosításnak a fogyasztói adásvételre szabott modellje és a hibás teljesítés tényleges alkalmazási köre között mekkora a különbség, s ezek óhatatlanul jogértelmezési problémákat vetnek fel”. Lásd: Szegei Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 12. A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 51. http://www.pecsiitlotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. 11. (letöltve: 2012. május 4.) FARKAS Attila – WELLMANN György: A hibás teljesítés bírói gyakorlata I. *Gazdaság és Jog*, 2012/3. 9.

⁵³ Az irányelv átültetése során a jogalkotó számára két lehetőség kínálkozott. Az uniós szabályokat vagy csak a fogyasztói adásvétel körére korlátozva implementálja, vagy beépíti a szerződések általános szabályai közé. A szabályoknak a kötelmi jog általános részébe való átültetése mellett szólt a hibás teljesítés szabályainak az átültetéssel megvalósítható modernizációja, illetve annak biztosítása, hogy megmaradjon a magánjog egységes rendszere. A szavatossági joganyag ne tagolódjon kereskedelmi és fogyasztóvédelmi jogra, ne alakuljon ki tehát egy külön fogyasztói vételi joganyag. Lásd: Complex DVD jogtár. 2002. évi XXXVI. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény, vala-

A bírói gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy a jogosultak részéről jelentős az igény a hiba pénzbeli orvoslására.⁵⁴

A hibás teljesítés Ptk.-beli szabályainak jogharmonizációs célú módosítása akár alkalmat is adhatott volna a 310. § körüli jogértelmezési bizonytalanságok elosztatására, ezt azonban a jogalkotó nem tette meg. A szavatosság és a kártérítés elvi viszonyának a meghatározása összetettebb kérdéssé vált viszont azért, hogy a jogalkotó az irányelvben foglaltaknak megfelelően a hiba természetbeni orvoslásának adott prioritást a szavatosság körében, de nemcsak a fogyasztói, hanem a nem fogyasztói szerződések esetén is. Ez a jogszabályi változás irányította rá viszont a figyelmet az arról való gondolkodásra, hogy engedjük-e a jogosultnak a szavatossági határidőn belül, hogy szabadon dönthessen arról, szavatossági vagy kártérítési alapon perel.

A Legfelsőbb Bíróság a 2011. évre a hibás teljesítéssel kapcsolatos perek jogalkalmazási kérdéseiben országos vizsgálatot rendelt el. A Szegedi Ítéltábla kollégiumi anyaga az előbbi kérdéssel kapcsolatban két álláspontot is közvetített. Az egyik szerint⁵⁵ a szolgáltatás hibája miatt a tapadó kárra kártérítés csak két esetben érvényesíthető: a jogosult követelheti a hiba miatti értékcsökkenés pénzbeli megtérítését, továbbá kártérítésként követelheti a hiba kijavíttatásának költségeit. A szavatossági jogokkal azonos tartalmú, természetbeni kártérítési

---

mint egyes törvények fogyasztóvédelemmel összefüggő jogharmonizációs célú módosításáról. Általános Indoklás.3.1-3.2. pont. Vékás Lajos akadémikus nevéhez kötődik a fogyasztói adásvétel szülő irányelv magyar polgári jogba történő átültetésével kapcsolatos elméleti és módszertani kérdések alapos végiggondolása. Lásd: VÉKÁS (2001) i. m. 104–135. különösen: 125–126., 128.

⁵⁴ A Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről szóló 2/2004. (VI. 17.) számú kollégiumi ajánlása a joggyakorlat tapasztalatait a szavatossági szabályok működése szempontjából tekintve a következőkben összegezte: „A szavatosságnak ilyen [a hiba természetbeni orvoslását szolgáló – kiem. tőlem] funkciója megfelelően működik a kereskedelmi forgalomban értékesített, fogyasztási cikkek értékesítése körében, megfelelően kiépült, háttér szervizhálózat mellett. Más területeken azonban a hiba pénzbeli reparációjára mutatkozik lényegesen nagyobb igény. Így az ingatlanok forgalmában, különösen a magánszemélyek között használt házasingatlanok, lakások adásvétele esetén, de hasonlóan a magánszemélyek közötti ingó forgalomban (például használt gépkocsik vétele), vagy más esetben a nevelésre kihelyezett állatállomány betegsége miatt meghatározóan a hibás teljesítés pénzbeli orvoslása az ésszerű, a hiba természetbeni kijavítása vagy kicserélése nehézkes vagy nem lehetséges. A szolgáltatás hibája miatti érdeksérelem pénzbeli eszközökkel való reparálására ilyenkor a kártérítés alkalmasabb.” (BDT 2004/9. 14. old.) A Szegedi Ítéltábla joggyakorlatában – különösen az üzleti szerződési viszonyokban – viszonylag nagy számban fordultak elő hibás teljesítéssel összefüggő jogviták. KEMENES István – SZEGHŐ Katalin: A hibás teljesítéssel kapcsolatos perek jogalkalmazási kérdései (Vizsgálati előterjesztés a Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma üléséhez). Kézirat. Szeged, 2011. október 26. 1. http://www.szitb.hu/doc/polgari/hibas_teljesites.pdf. (letöltve: 2012. szeptember 30.)

⁵⁵ Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14–15.

igényt a jogosult nem érvényesíthet⁵⁶. Az ítélezési gyakorlatban ismeretes az a felfogás is, hogy a szolgáltatás hibájában álló ún. tapadó kár körében a kártérítés és a szavatosság nincsenek az általános és a különös viszonyában egymással, hanem hibás teljesítés esetén a jogosult a választásának megfelelően, szabadon érvényesíthet szavatossági vagy kártérítési (illetve jótállási) igényt.⁵⁷

A Kúria e kérdésben a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012. (VI. 21.) PK vélemény 14. pontjában a következőképpen foglalt állást: „Miután a jelenleg hatályos Ptk. a teljes kártérítés elvét követi, és a megtéríthető károk körét illetően nem tartalmaz semmiféle korlátozó rendelkezést, a jogosult a Ptk. 310. §-a alapján a hibás teljesítésből eredő mindenfajta kára megtérítésére igényt tarthat [...] A hibás teljesítésből eredő ún. tapadókárok megtérítése iránti igények esetében e vonatkozásban nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy abban az esetben, ha a teljesítés időpontját követően hosszabb idő telt el, a természetbeni kártérítés alkalmazása a felek számára az időközben bekövetkezett változások miatt jelentős érdeksérelemmel is járhat. Ilyen esetekben ezért általában a kár pénzbeli megtérítését indokolt elrendelni.” Ahogy az igényérvényesítési határidők kapcsán, a Kúria itt is hangsúlyozta, a vélemény megállapításai kizárólag a Ptk. jelenleg hatályos szabályaira vonatkoznak.

3.2 Szavatosság – jótállás – kártérítés

A jótálláson alapuló igények érvényesítése kapcsán utalni szükséges arra, hogy a jótállási kötelezettség kizárólag azokra a hibákra terjed ki, amelyek a jótállási idő alatt jelentkeztek, és közöltek is egyúttal. A jótállási idő leteltével a jótállási kötelezettség megszűnik. A jótállási időn belül kifogásolt – tehát jótállási kötelezettség alá tartozó – hibák miatt a jogosult kifejezett korlátozó jogszabályi rendelkezés hiányában jótállási igényét bírósági úton az általános öt éves elévülési időn belül érvényesítheti. A jótállási idő ugyanis nem a bíróság előtti igényérvényesítési határidő, hanem a szolgáltatás hibátlanságért vállalt kötelezettség időtartama.⁵⁸ A jótállási időn túl felismert vagy közölt hiba esetén a jótállás már

⁵⁶ A kollégiumi véleménynek megfelelő álláspontot fejtett ki a Szegedi Ítéltábla több ügyben. A vizsgálati előterjesztés szerint „az illetékességi területen működő bíróságok vizsgálati előterjesztéséből az tűnik ki, hogy a Szegedi Ítéltábla kollégiumi véleményének okfejtését, következtetéseit problémamentesen alkalmazzák”. Lásd: KEMENES–SZEZHŐ i. m. 26., 28–29.

⁵⁷ KEMENES–SZEZHŐ i. m. 29.

⁵⁸ 2002. évi XXXVI. törvény 2. §-ához fűzött miniszteri indokolás. A Legfelsőbb Bíróság az EBH 2009/1/1954. számú határozatában elvi élel mondta ki, hogy a jótállási idő nem igényérvényesítési határidő, ezért a jótállási határidő eltelte nem akadály a jótálláson alapuló igény

nem hívható fel, így a reparáció szempontjából a kérdés újra a szavatossági és kártérítési igények konkurenciájaként merül fel.

A szavatosság, s így a jótállás és a kártérítés elvi viszonyának a meghatározása szempontjából nem a szavatosság és a jótállás alkalmazási esetköreinek az elhatárolása a kérdés, és nem az érvényesítésükre rendelkezésre álló határidők hossza, illetve különbözősége, hanem az, hogy orvosolható-e a szolgáltatás tárgyában a hibás teljesítéssel okozott vagyoni érdeksérelem szavatosság (és így jótállás) mellett akár kártérítés címén is. Megjegyezzük, hogy épp a jogosultra kedvező bizonyítási szabályok miatt a fenti probléma a jótállási határidőn⁵⁹ belül a jótállás és a kártérítés viszonyában kevésbé jelentkezik, mint a szavatosság és a kártérítés tekintetében. Juhász László szerint ilyenkor ugyanis a kötelezett olyan teher alatt áll, hogy a járulékos károk kivételével nincs is szükség a kártérítés intézményének felhívására. A kártérítés címén való igényérvényesítés itt tehát nem jelent alternatívát. Fontos összefüggésekre világít rá ugyanakkor a jótállás és a kártérítés viszonyát illetően Juhász akkor, amikor arra utal, hogy a jótállási határidő eltelte után, de még a szavatossági határidő eltelte előtt (a szavatossági alapú igényérvényesítés alternatívájaként), illetve a jótállási és a szavatossági határidők eltelte után is felmerül a kártérítés intézményének felhívhatósága, alkalmazhatósága a teljesítési érdeksérelem orvoslására.⁶⁰

4. A párhuzamos igényérvényesítés kérdései

Kemenes rámutatott, hogy nem nehéz meglátni a párhuzamot a szavatossági jogok és a kártérítés módjai között, a szavatossági jogok tartalmukban és funkciójukban a kár megtérítésének különböző módjait nevesítik: kijavítás, kicserélés

---

bíróság előtti érvényesítésének. A jogeset indokolása szerint: „Miótan a bíróság előtti igényérvényesítésre a Ptk. 248. § (1)-(5) bekezdése, valamint egyéb rendelkezése külön tételes jogi szabályt nem jelöl meg, ezért a joggyakorlat – a korábban közzétett BH 1990/138. szám alatti jogesettől eltérően – azt követi, hogy a jótállási időn belül bejelentett igény érvényesítésére az általános, vagyis az öt éves elévülési idő áll rendelkezésre”.

⁵⁹ A jótállási határidő tehát azt jelenti, hogy a jótállási kötelezettség alapjául szolgáló hibáknak a jótállási határidőben kell jelentkezniük, és ezen a határidőn belül be is kell jelenteni őket a kötelezetteknek. A jótállási határidő nem igényérvényesítési határidő, vagyis a jótállási határidő eltelte nem akadályozza az igény bíróság előtt történő érvényesítésének más jogcímen. Lásd: EBH 2009. 1954.

⁶⁰ A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéltábla Polgár Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 53. http://www.pecsiitlotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (Letöltve: 2012. május 4.)

– természetbeli kártérítés, árleszállítás, kijavítási költség megtérítése – pénzbeli kártérítés, eredeti állapot helyreállítása – elállás. A különbségek a joggyakorlás feltételeiben vannak.⁶¹ A joggyakorlat azt mutatja, hogy a bíróságok – különösen a hiba pénzbeli orvoslása esetén – a szavatossági határidőn belül ma is engedik, hogy a jogosult szabadon dönthessen arról, igényét szavatossági úton vagy kártérítés címén érvényesíti.

A Ptk. jogharmonizációs célú módosítása óta többen arra az elméleti álláspontra helyezkedtek, hogy indokolt a szavatosság és a kártérítés jogintézményét egymástól teljesen szétválasztani a hiba természetbeli orvoslása körében, azt (kijavítás, kicserélés, a munka újbóli elvégzése) csak szavatossági igényként lehessen kérni, kártérítés jogcímén (természetbeli kártérítésként) pedig sem a szavatossági határidőn belül, sem annak elteltét követően ne lehessen követelni.⁶² Wellmann szerint indokolt lenne azt is kimondani, hogy ne lehessen az eredeti állapot helyreállítását követelve az elállással mint szavatossági joggal azonos tartalmú igényt érvényesíteni a Ptk. 355. § alapján.⁶³ A Kúria a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012. (VI. 21.) PK vélemény 14. pontjában – a fentebb már kifejtett indokok miatt – a Ptk. hatályos szabályaira vonatkozóan akként foglalt állást, hogy ilyen esetekben a Ptk. 355. §-ában foglaltak alkalmazásának nincsen törvényi akadály.

Megállapítható, hogy a hiba pénzbeli orvoslása körében⁶⁴ sokkal inkább jellemző, hogy a jogosultak a szavatossági jogokkal azonos tartalmú kártérítési igényt érvényesítenek, s erre a bíróságok lehetőséget is adnak.⁶⁵

⁶¹ KEMENES (2001) i. m. 16.; KEMENES (1985) i. m. 53.

⁶² Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14–15.

⁶³ WELLMANN (2004) i. m. 13. Ezt nem tekintette akadálynak az 1981. évi Ptk. kommentár. Lásd: BENEDEK Károly: A szerződésszegés. In: EÖRSI Gyula – GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. Második kötet.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 1446–47.

⁶⁴ WELLMANN (2004) i. m. 12–14., Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14–15.

⁶⁵ Vö.: Fővárosi Bíróság, Pf. 632 468/2004., BDT 2006.1511, Legfelsőbb Bíróság Pfv. VII.21.163/2007/11., Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 351/2006, BDT2007.1619.; Fővárosi Bíróság Pf. 632 391/2004, BDT 2007.1531;

4.1 A kijavítás költségeinek megtérítése szavatosság, illetve kártérítés jogcímén

A jogosult a szavatosi kijavítási igény alternatívájaként tekint a hiba pénzbeli orvoslására akkor, ha okkal rendül meg a bizalma a kötelezettben, vagy ha a kötelezett nem is tud a kijavításról megfelelően gondoskodni (vagy maga is úgy tudna eleget tenni, hogy valamely szakcéggel végezteti el a kijavítást).⁶⁶ A bírói gyakorlat ilyenkor is engedi a jogosult számára, hogy a kijavítás/kijavíttatás költségeit kártérítés jogcímén érvényesítse, ez esetben azonban számolnia kell azzal, hogy a kötelezett kimenti magát (ami a gyakorlat ismeretében nem valószínű). A jogosult a hiba ésszerű kijavíttatásával indokoltan felmerült költségeit követelheti, figyelembe véve a jogosultat terhelő kárenyhítési kötelezettséget is.⁶⁷

A kijavítás költségeinek megtérítése azonban nemcsak kártérítés útján követelhető, hanem a Ptk. 306. § (3) bekezdése értelmében szavatossági alapon is.⁶⁸ Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint – noha erre lehetőséget a Ptk. 306. §-ába foglalt tételes jogi rendelkezések nem adnak – akkor is, ha „a jogosultnak a kötelezett általi kijavításhoz fűződő érdeke megszűnt”. A GK 47 értelmében a kötelezett költségére történő javítás/javíttatás éppúgy szavatossági jog. A már kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően a jogosultnak lehetőséget kell adni arra is, hogy a hiba kijavításának a várható költségét akkor is követelje, ha a kijavítás még nem történt meg.⁶⁹

Látható tehát, a jogosult számára sokkal egyszerűbb lehet adott esetben, ha igényét mindjárt kártérítés címén terjeszti elő. Nincs kötve a szavatossági határidőkhöz, és nem kényszerül annak bizonyítására, hogy a kijavítás, kicserélés

⁶⁶ WELLMANN (2004) i. m. 13–14., Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14–15.

⁶⁷ BH1988.410, Pesti Központi Kerületi Bíróság 26.P. 88688/2005/43., „Az alperes a szavatossági felelőssége alapján történő kijavítástól elzárkózott. Ezért a munkálatokat a felperesnek saját költségén kellett elvégeztetnie. A szükséges javítások reális piaci költsége így a felperes számára kárként jelentkezett; e kárt a hibásan teljesítő alperes a Ptk. 310. §-a alapján köteles a felperesnek megtéríteni.” Lásd: BDT2005. 1168, „Miután az alperes a hiba kijavítását megtagadta, a felperesek saját költségükön kénytelenek a hibát kijavítani, amely javítási költség kártérítés címén történő megfizetésére a bíróság helytállóan kötelezte az alperest.” Legfelsőbb Bíróság Pfv.VII.21.504/2010/7. szám

⁶⁸ A GK 47 szerint a javítás, illetőleg a javíttatás átvállalása a jogosultnak nem kötelessége, ezért a kötelezettnek a javítási költség megtérítésére irányuló ajánlatát nem kell elfogadnia. Az állásfoglalás szerint a bíróságnak ilyenkor azt kell megállapítania, hogy a kötelezett helyett való javítás a jogosultnak milyen költségeket okozott.

⁶⁹ KEMENES (1992) i. m. 16.; WELLMANN (2004) i. m. 13–14.

kimerülése okán jogosult a Ptk. 306. § (3) bekezdése alapján a kijavítás/kijavítatás költségeinek a megtérítését követelni.

4.2 Az értékcsökkenés pénzbeli megtérítése árleszállítás vagy kártérítés címén

Kérdés a szavatosi vagy kártérítési alapon való perlés akkor is, ha a jogosult a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett, értékcsökkenésben jelentkező vagyoni érdeksérelmét kívánja reparálni vételárcsökkentés útján vagy kártérítés címén.

A joggyakorlat áttekintése alapján megállapítható, hogy árleszállítás követelésének joga megilleti a jogosultat egyrészt akkor, ha hiba kijavítása lehetetlen, de akkor is, ha a hiba javítható.⁷⁰ A GK 47 értelmében az árleszállítás mértékének meghatározásakor mindig az ellenszolgáltatásból, a szerződésben kikötött vételárból⁷¹ kell kiindulni, „azt kell vizsgálni, hogy a kikötött díjhoz viszonyítva a hiba milyen értékcsökkenést okozott”. Az állásfoglalás szövegéből kiolvasható helyes számítási mód tehát a következő: a vételárat olyan arányban kell csökkenteni, ahogyan a hibátlan dolog eladáskori értéke aránylik a ténylegesen szolgáltatott, hibás dolog forgalmi értékéhez. Más eredményt kapunk ugyanis, ha csak úgy számolunk, hogy a vételárat a dolognak a hibás állapota szerinti értékére szállítjuk le.⁷² Az állásfoglalás szerint „ha azonban a teljesítés után a hiba felismerhetőségéig hosszabb idő telik el és ezalatt árváltozás

⁷⁰ BDT 2006.1511. („A jogosult döntése alapján lehetett jótálláson, szavatosságon alapuló árleszállítási igény, illetve akár a gépkocsi hibája miatti értékcsökkenés miatt bekövetkezett kár megtérítése iránti követelés (Ptk. 310. §)”). Érdemes rámutatni arra, hogy a Pécsi Ítéletábla kollégiumi anyagának összegző megállapítása szerint valamennyi megyei kollégiumi anyag megerősíti azt a gyakorlatot, mely szerint a javítható hibák esetében a bíróság javítási költséget ítél meg szavatosság címén, a nem javítható hibák esetében viszont árleszállítást alkalmaz. Lásd: A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéletábla Polgár Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 29. http://www.pecsiitlotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (Letöltve: 2012. május 4.)

⁷¹ „Az árleszállítás alapja a szolgáltatás ellenértéke, kivéve azt az esetet, ha a szolgáltatás osztható, vagy a hiba a szolgáltatás egészének rendeltetésszerű használatát nem akadályozza. Az árleszállítás alapjának megállapításánál nem az igény érvényesítésekor hatályos árakból vagy forgalmi értékéből, hanem a felek által a szerződésben meghatározott ellenszolgáltatásból kell kiindulni”.

⁷² A római jogban az egy becsléses, illetve két becsléses eljárásról, illetve az árleszállítás kétféle számításáról lásd: JAKAB Éva: Az árleszállítás mértéke a szavatossági perben. *Jogtudományi Közöny*, 2000/9. 331–332., A századelő magyar magánjogban az abszolút és a relatív árleszállítási tanról lásd: MAXINTSÁK Gyula: *A szavatosság a magánjogunkban* (különös tekintettel a kereskedelmi jogra. Budapest, Eggenberger-féle könyvkiadóvállalat (Hoffmann és Vastagh kiadása).1910. 76–77.

következik be, az ár(díj)-leszállítás összegének meghatározásánál ezt is figyelembe kell venni”. Ha a hiba nem javítható „nemcsak a csökkent használati értéket, de az esztétikai hatásokat is értékelni kell. [...] az adott eset összes körülményeit mérlegelni kell és arra kell törekedni, hogy a hibás teljesítéssel megbomlott értékegyensúly az ellenszolgáltatás csökkentésével helyreálljon”⁷³ Az állásfoglalás hangsúlyozza, hogy a díjleszállítás és kijavítási költség iránti igények nem azonosak⁷⁴. A Szegedi Ítéltábla eseti döntésében ki is emelte: „a díjleszállítás...a kijavítás költségeit is magában foglalja, vagyis értékelni kell a díjleszállítás mértéke körében a kijavítás várható költségeit, a megrendelőt ért hátrányokat, kényelmetlenségeket, a használati, esztétikai, forgalmi értékre ható értékcsökkenést egyaránt”⁷⁵

A Szegedi Ítéltábla egy, az árleszállítás mértékének megállapításával foglalkozó ítéletében Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégium 2/2004. számú kollégiumi ajánlására utalva megjegyezte, hogy a konkrét ügyben a felperes által megjelölt összeg kártérítés címén is érvényesíthető lett volna⁷⁶. Az ajánlás szerint a kártérítésként követelhető értékcsökkenés adott esetben nagymértékben lefedheti a kijavítási költség megtérítését is⁷⁷. Kemenesre utalva ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett értékcsökkenés kárként való megtérítése valójában tartalmilag nem is fedi le az árleszállítás szavatossági igényt, mivel nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékegyensúlyának helyreállítására irányul. Az értékcsökkenés megtérítése a szavatossági jogokon

⁷³ Erről a gyakorlatról számol be: A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 30-31. http://www.pecsiitelotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (Letöltve: 2012. május 4.) Lásd például: „Hibás teljesítés esetén az árleszállítás alapja a szolgáltatás szerződésben meghatározott ellenértéke, ebből kiindulva a hiba értékcsökkentő hatásával arányosan kell eldönteni, hogy az ár, illetve díj mennyivel kevesebb. Nem csak a hiba konkrét okát, hanem az azzal okozati összefüggésben keletkezett érdeksérelmet és azok összefüggéseit, hatását is értékelni kell a díjleszállítás mértékének megállapításánál (Legfelsőbb Bíróság GK 47. sz. állásfoglalás I. rész BDT 2007/11/177. sz. jogeset).” Hivatkozva: Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.582/2008/4.szám

⁷⁴ Az ennek megfelelő gyakorlatról lásd: BH1995.212, illetve Pécsi Ítéltábla Gf. IV. 30.180/2007/10., Somogy Megyei Bíróság a Pf. 21.438/2010. sz., melyeket hivatkozva: A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiuma. 2011.EL.II.C.25. 31. http://www.pecsiitelotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (Letöltve: 2012. május 4.)

⁷⁵ Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 351/2006. (BDT 2007. 1619)

⁷⁶ Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.582/2008/4. szám

⁷⁷ Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14.

kívül álló, azok sorrendjétől függetlenül érvényesíthető önálló kárigény, amelynek jogalapjára, a kártérítés mértékére és módjára a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni (például káronszerzés tilalma, kárenyhítési kötelezettség, károsulti közrehatás stb.).⁷⁸ A megismert bírói döntésekből és a hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012. (VI. 21.) PK véleményből kitűnik az is; előfordulhat, hogy a szolgáltatás- és az ellenszolgáltatás között megbomlott értékegyensúly csak több szavatossági jog vagy pedig a szavatosság és a kártérítés egyidejű, együttes gyakorlásával állítható helyre.

Ismét hangsúlyozni lehet, az árleszállítás csak mögöttesen és a szavatossági határidőkön belül, addig a kártérítés címén követelhető értékcsökkenés törvényi korlátok nélkül (tehát nem másodlagosan) és az általános, öt éves elévülési időn belül érvényesíthető, a kötelezett viszont ilyenkor – a Ptk. rendelkezései értelmében – kimentheti magát (ritkán sikerül)⁷⁹.

4.3 Következtetések

A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy a jogosult a szavatossági határidőn belül felismerhető hibák miatt kártérítést nyilvánvalóan akkor érvényesít, ha a hiba természetbeni orvoslása helyett annak pénzbeli orvoslása kedvezőbb számára⁸⁰. A szavatossági igények kötött igényérvényesítési rendje miatt ez pedig kártérítés címén lesz számára egyszerűbb⁸¹. Ha tehát a hiba pénzbeli orvoslása kártérítés útján könnyebben érvényesíthető, a jogosultak azt fogják választani. A vonatkozó joggyakorlat ismeretében állítható, igény van is erre a jogosultak részéről.

⁷⁸ KEMENES–SZEGHŐ i. m. 28.

⁷⁹ Ugyanezt az álláspontot képviseli: A hibás teljesítés és jogkövetkezményei. A szavatosság, a jótállás és a kártérítés egyes kérdései. Tájékoztató jellegű összefoglaló kollégiumi anyag. Összeállította: Dr. Juhász László kollégiumvezető. Pécsi Ítéltábla Polgár Kollégiuma. 2011. EL.II.C.25. 53. http://www.pecsiitelotabla.hu/docs/szakmai/polgari/Hibas_teljesites20111015.pdf. (Letöltve: 2012. május 4.)

⁸⁰ Lásd: KEMENES (1992) i. m. 16., KEMENES (1985) i. m. 53., WELLMANN (2004) i. m. 13.

⁸¹ A Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának ajánlása a joggyakorlat tapasztalatait összegezve felhívja a figyelmet arra, hogy vannak olyan esetek, amikor a szolgáltatás hibája miatti érdeksérelem pénzbeli eszközökkel való reparálására a kártérítés alkalmasabb. Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiuma 2/2004. (VI. 17.) számú Kollégiumi Ajánlása a szavatosság és a kártérítés egyes jogértelmezési kérdéseiről, BDT 2004/9. 14–15.

5. Tanulságok

A jogosultak számára az igényérvényesítés szempontjából fontos, hogy a sokféleség mellett a jogintézmények karakterisztikusak, a rendszer áttekinthető legyen⁸². A szavatossági határidők rövideége, illetve a szavatossági jogok érvényesítésének szigorú sorrendi szabálya minden bizonnyal közrehatott annak a joggyakorlatnak a kialakulásában, amely a jogosultak érdekeire tekintettel elismerte, hogy a szavatossági alapú igények kártérítés címén reparálhatók. A szavatossági határidőknek, a szavatossági jogok igényérvényesítési rendjének és a szerződésszegésért való felelősség szabályainak a tételes jogtól eltérő joggyakorlati hatályosulása intő jel arra, hogy jogalkotónak először e jogintézményekhez kapcsolódó diszfunkcionális zavarokat kell küszöbölnie. Ezt követően tud csak abban kérdésben dönteni, hogyan alakuljon a szavatosság és a kártérítés elvi viszonya a teljesítési érdek sérelmének orvoslása körében.⁸³

Az új Polgári Törvénykönyv Javaslat⁸⁴ a 6:174. §-ban, a *Kártérítés kellekhibás teljesítés esetén* cím alatt akként rendelkezik, hogy a jogosult kártérítés formájában a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett (ún. tapadó) kára megtérítését csak a természetbeni reparációt jelentő kellekszavatossági jogok (kijavítás, kicserélés) kimerülése esetén, és csak a kellekszavatossági határidőn belül igényelheti. A Kodifikációs Főbizottság által választott szabályozási megoldás az általam, a tanulmány 3. pontjában vázolt reparációs modellek közül a negyedikkel egyezik meg. E szabályozási megoldás szerint a szolgáltatás hibájában jelentkező vagyoni érdeksérelem a jogvesztő szavatossági határidőn belül szavatossági igényként vagy kártérítés jogcímén is orvosolható, a jogvesztő szavatossági határidő eltelte után azonban kártérítés címén nem követelhető. Az új Ptk. rendelkezése választ ad továbbá arra – az általam is felvetett és vizsgált – kérdésre is, hogy a jogvesztő határidőn belül felismert hibák esetén mennyiben indokolt korlátozni a jogosult választását a szavatossági, illetve a kártérítési alapon történő igényérvényesítés tekintetében. A szabályozás kialakítása mögött világos a jogpolitikai célkitűzés, érvényesüljön a szavatosságnak a kártérítéssel szembeni ’különös jellege’.

Jól látható azonban, hogy a szavatosság és a kártérítés elvi viszonya meghatározásának problematikája összefüggésben van azzal, hogy a nem fogyasztó szerződésekre a jogalkotó a hiba orvoslását pénzben szavatosság útján csak má-

⁸² KEMENES (2001) i. m. 15.

⁸³ Ld. erről részletesebben: CSÖNDES i. m. 193–196.

⁸⁴ Ld. T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről.

---

sodlagosan, és kártérítési jogcímen is csak feltételekkel engedi. A tanulmányban tett megállapítások és következtetések alapján álláspontom szerint a jogkeresők érdekeire és a forgalmi viszonyokra tekintettel a jogalkotónak a nem fogyasztói szerződések körében a hiba pénzbeli orvoslását a természetbenivel egyenrangú lehetőségként kellene biztosítania.

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS KORLÁTAI A TISZTESSÉGTELEN SZERZŐDÉSI KIKÖTÉSEK TARTALOMKONTROLLJÁBAN

DARÁZS LÉNÁRD
egyetemi docens (ELTE ÁJK)

1. Bevezető¹

A magánjogi viszonyokba történő állami beavatkozás vizsgálatához különösen adekvát téma a szerződési feltételek tisztességtelenségével összefüggő szabályozás, és a tisztességtelen szerződési kikötések érvénytelenségének problematikája. Az egyes szerződési kikötések tartalomkontrollja, az egyes kikötések tisztességtelenné, ezáltal érvénytelenné nyilvánítása ugyanis önmagában egyfajta állami beavatkozásnak tekintendő a szerződési viszonyokba. Így indokoltnak merülnek fel azok a kérdések, hogy milyen határai vannak ennek a beavatkozásnak, és mindez milyen szempontok, illetve célok elérése miatt történik.

A 'tisztességtelen szerződési feltételek' magánjogi problematikájának kezelését megnehezíti az a tény, hogy ugyan ennek magánjogi szabályozása a tisztességtelen általános szerződési feltételek vonatkozásában javarészt a magánjog szerves fejlődésének eredménye, ugyanakkor a 'tisztességtelen szerződési feltételek' kérdése az egyik legfontosabb csatlakozási pont a klasszikus magánjogi szabályrend és a fogyasztóvédelem magánjogi eszközökkel (is) történő megvalósítása között. Ez tetéződik még azzal, hogy a fogyasztóvédelmi magánjog oldaláról az Európai Unió közösségi joga erős jogharmonizációs kötelezettséget írt elő a tagállamok számára,² amelynek keretében a tagállamoknak implementálniuk kellett a nemzeti jogba a fogyasztói szerződésekben alkalma-

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² A fogyasztóvédelmi magánjog európai jogforrási alapjairól, valamint az egyes tagállamok jogharmonizációs eredményeiről aktuális áttekintést ad Hans SCHULTE-NÖLKE/Christian TWIGG-FLESNER/Martin EBERS (Eds.): *EC Consumer Law Compendium. The Consumer Acquis and its Transposition in the Member States*. Sellier, Munich 2008. 10–78.

zott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EK irányelvet.³ Így a 'tisztességtelen szerződési feltételek' polgári jogi szabályrendje egyszerre kell, hogy megfeleljen egyrészt a magánjog saját (*sui generis*) védelmi igényének (a jóhiszeműség és a tisztesség⁴ követelményének), másrészt a fogyasztóvédelmi magánjog önálló szempontrendszerének, harmadrészt az európai jogharmonizációs (ezen belül integrációs) célkitűzéseknek.

Maga a polgári jogi szabályozás támpontokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy minek alapján kell a 'tisztességtelen szerződési feltételek' esetében a 'tisztességtelenséget' megítélni. Kérdéses azonban, hogy ennek a gyakorlati megvalósulása, illetve a vonatkozó szabályozás értelmezése során milyen terjedelmű az állami beavatkozás. Megelégszik-e azzal a jogi szabályozás, hogy a tartalomkontrollon keresztül a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének érvényre juttatása érdekében csak a felek belső szerződéses viszonyait vizsgálja, vagy pedig a tisztességtelenség megítélésében további beavatkozási szempontokat, mint pl. különösen a közérdek védelmét akarja-e érvényesíteni? A jelen tanulmánynak ez a centrális kérdésfelvetése.⁵

2. A tisztességtelen szerződési feltételek polgári jogi megítélésének alapvető összefüggései és határai

2.1. A 'tisztességtelenség' megállapításának normatív alapjai

A 'tisztességtelen szerződési feltételek' meghatározó tényállási elemének tekintendő 'tisztességtelenség' fogalmát és kritériumrendszerét maga a polgári jogi szabályozás normatív erővel rögzíti. Ennek során a tisztességtelenségnek

³ Ld. a Tanács 93/13/EK irányelvét (1993. április 5.) a fogyasztói szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési kikötésekről.

⁴ A magyar jogtudományban a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének alapos tudományos feldolgozása leginkább FÖLDI András nevéhez kötődik. Ld. Különösen FÖLDI András: *A jóhiszeműség és a tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*. Bibliotheca Iuridica, Budapest, 2001. legutóbb FÖLDI András: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*. In: Acta Facultatis Politico–iuridicae Universitatis Budapestinensis XLIV (2007), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008. 123–144.

⁵ A vizsgált témakör egyes aspektusait bemutattuk már korábban, így a jelen tanulmány előzményeként hivatkozunk az alábbi műre. DARÁZS Lénárd: *A tisztességtelen szerződési feltételek tartalmi kontrolljának magánjogon túli keretei*. In: Acta Facultatis Politico–iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae XLV (2009), 19–51.

két fogalmat ad, vagyis két esetsorozatban tartja megvalósultnak a 'tisztességtelenséget'.

A polgári jogi szabályok elsőként generálklauszula jelleggel⁶ rögzítik a 'tisztességtelenség' fogalmát. Eszerint „tisztességtelen az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződésben a fogyasztóval szerződő fél által egyoldalúan, előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel, ha a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg”.⁷ A 'tisztességtelenség' másik, általános jellegű, önálló megvalósulási formáját tartalmazza a Ptk. 209. § (4) bek., valamint az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (3) bek. és 6:107. § (2) bek., amely szerint „az általános szerződési feltétel, illetve a fogyasztói szerződésben egyedileg meg nem tárgyalt feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozhatja, ha a feltétel nem világos vagy nem érthető”. Ez utóbbi tisztességtelenségi kategória megfogalmazásával a jogalkotó jogharmonizációs kötelezettségének tett eleget.⁸

A szerződési feltételek 'tisztességtelenségének' fent említett generálklauszula jellegű fogalmának megállapíthatóságához a Ptk. segítséget nyújt azzal, hogy felvázolja azokat a szempontokat, amelyeket a jogalkalmazóknak vizsgálniuk kell a 'tisztességtelenség' fennállásához. Eszerint „a feltétel tisztességtelen voltának megállapításkor vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, továbbá a kikötött szolgáltatás természetét, az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel

⁶ A vizsgált szabály generálklauszula jellege egyértelműen elismert a jogtudományban. Vö. Eva–Maria KIENINGER: in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Band 2, Schuldrecht Allgemeiner Teil, (*MünchKommBGB*) 5. Auflage, C.H. Beck, München, 2007. § 307 Rn. 21–30. Az EU jog által is motivált generálklauszulák általános problémájához ld. Christian BALDUS–Peter–Christian MÜLLER–GRAFF (Hg.): *Die Generalklausel im Europäischen Privatrecht*. Sellier, GPR–Schriften, München, 2006.

⁷ A hatályos Ptk. 209. § (1) bekezdésével lényegében szó szerint megegyező megfogalmazást tartalmaz az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (1) bekezdése is. Ez utóbbihoz ld. VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex, Budapest, 2008. 784–785.

⁸ A hivatkozott szabály nemzeti jogba való beépítési kötelezettsége egyértelműen adódik a 93/13/EK irányelv 5. cikkéből. Maga az Európai Bíróság a „Bizottság/Hollandia” ügyben rámutatott arra, hogy a hivatkozott transzparencia előírással való harmonizáció nem valósul meg pusztán a joggyakorlaton keresztül, hanem azt kifejezetten be kell építeni a nemzeti jogba. Ld. ehhez EuGH 10.05.2001 – Rs–C–144/99: Pflicht zur klaren und eindeutigen Umsetzung der Richtlinie 93/13/EWG, EuZW 2001, 437–440.; A. STAUDINGER: *Das Transparenzgebot im AGB-Gesetz: Klar und verständlich? – Zu den Grundsätzen der Richtlinientransformation*. WM 31/1999. 1546–1553.

vagy más szerződésekkel való kapcsolatát”⁹ Ennek a konkretizálási szempontrendszernek a jelen dolgozat tárgya szempontjából kiemelkedő jelentősége van. Korábban ugyanis a fenti generálklauzula szerű ’tisztességtelenség’ fogalomnál azt láttuk, hogy annak megállapítása lényegében a polgári jogi (a felek közötti szerződéses) viszonyrendszerre korlátozódik. Az említett értelmezési szempontok azonban úgy tűnik, hogy megnyitják a lehetőséget más, polgári jogon kívüli körülmények figyelembevételére számára is. A szöveg szerint ugyanis vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló ’minden körülményt’, amely a szerződés megkötésére vezetett, valamint ’más szerződésekkel való kapcsolatot’ is. Márpedig a szerződéskötéshez vezető ’minden körülmény’ elvileg magában foglalhat polgári jogon kívüli szempontokat is (pl. a szerződő fél piaci helyzetét, az általános jogszabályi környezetet, esetleg a közérdek védelmében munkálkodó hatásmechanizmusokat, hatósági döntéseket). Arról nem is beszélve, hogy a ’más szerződésekkel való kapcsolat’ kitétel sem szorítkozik a felek közötti viszonyrendszerre, hanem elvileg felölelheti bármelyik szerződő félnek más, harmadik személyekkel fennálló jogviszonyainak vizsgálatát is, ami a vizsgált szerződési feltétel vonatkozásában szerződő felek szempontjából külső, esetleg magánjogon kívüli szempontként jelentkezhethet. Végül is ez az a konkrét szabály, amely a tisztességtelen kikötésekbe való állami beavatkozás pontos határai meghatározásának igényét felvetette, és amelynek meghatározására vállalkozik a jelen dolgozat.

2.2. A szabályozás alapvető célja: szerződési tartalomkontroll

A ’tisztességtelen szerződési feltételek’ polgári jogi szabályozása, illetve ezeknek az érvénytelenséggel való sújtása, lényegében a szerződési szabadság¹⁰ polgári jogi eszközökkel történő korlátozásának egyik eszköze. A szerződés tartalmaként kezelt szerződési kikötések számos polgári jogi korlátozó szabállyal

⁹ A hivatkozott szabály, amely egyébként a 93/13/EK irányelvből adódik, szó szerint így található a hatályos Ptk. 209. § (2) bekezdésében, valamint az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (2) bekezdésében.

¹⁰ A szerződési szabadság a helyes megközelítés szerint a szerződési jog egyik meghatározó alapelve, amely a szerződési viszonyokban juttatja érvényre a szerződő felek önrendelkezését, magánautonómiáját. Ld. ehhez HARMATHY Attila: *A szerződési szabadságról*. In: *Liber Amicorum. Studia E. Weiss dedicata*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002. 118.; VÉKÁS Lajos: *A szerződési szabadság alkotmányos korlátai*. *Jogtudományi Közlöny* 2/1999. 53. Vö. még DARÁZS Lénárd: *A szerződési szabadság és a verseny alkotmányos védelme*. Acta Facultatis Politico–iuridicae Universitatis Budapestinensis XLIV (2007), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2008. 35.

konfrontálódnak,¹¹ amelyek között kell elhelyeznünk a 'tisztességtelen szerződési kikötések' érvénytelenséggel való szankcionálását is. Tekintettel arra, hogy a 'tisztességtelen' feltételeken keresztül a felek szerződési egyenrangúsága, a szerződés kiegyensúlyozottsága, a jogok és kötelezettségek harmóniája felborul, ezért a polgári jog beleavatkozik a szerződés tartalmának felek általi szabad meghatározásába. Így a 'tisztességtelen szerződési feltételek' magánjogi szabályozása lényegében a szerződés tartalmi kontrolljának¹² egyik eszközévé válik. A polgári jog közvetett eszközökkel (az érvénytelenségen, valamint a jóhiszeműség és a tisztesség általános elvén keresztül) beleszól a szerződés tartalmának szabad meghatározásába, 'kontrollálja' a szerződési feltételeket azok 'tisztességessége – tisztességtelensége' szempontjából.

A vizsgált jogintézmény egyszerre tekintendő egy klasszikus általános magánjogi rendelkezésnek az általános szerződési feltételek vonatkozásában, valamint döntően az EU joga által motivált fogyasztóvédelmi magánjogi zászlóshajónak, mivel ez a jogintézmény a fogyasztóvédelmi gondolat mindaddig legintenzívebb behatolása a klasszikus magánjogi normák közé.¹³ Ezt a kettős funkciót a magyar jog azon sajátos jogalkotási technikán keresztül valósította meg, hogy az egységes szabályozást tartalmilag a fogyasztóvédelmi magánjogi indíttatású 93/13/EK rendelet szabályai alapján alkotta meg. Ezzel a magyar jogalkotó egy olyan kiterjesztett, általános jogharmonizációt valósított meg, amelynek során a speciális fogyasztóvédelmi magánjogi szempont vált az egész jogintézmény karakterévé, általánosítva azt a jogintézmény egészére.¹⁴ Megjegyezzük, hogy ezzel az erős európai jogi hatással nálunk erősebb és dogmatikusabb jogrendszerek sem tudtak mit kezdeni, és hasonló fejlődést produkáltak. A német jogban például hosszan tartotta magát az a nézet, hogy a 93/13/EK irányelv átvétele elegendő a BGB-n kívüli jogszabályban és csak

¹¹ Ezek közül a legnyilvánvalóbb a jogszabályi tilalmak és a szerződési tartalom kollíziója miatti semmisség. Ld. ehhez DARÁZS Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések érvénytelensége. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 5–6/2008. 14–26.; KEMENES István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2/2002. 7–27.

¹² *MünchKommBGB*/BASEDOW, Vor § 305. Rn. 4.; *MünchKommBGB*/KIENINGER, § 307. Rn. 21–75.

¹³ Ugyanígy értékeli az irányelv szerepét a magánjogban más jogrendszerek jogtudósai is. Vö. pl. Giannantonio BENACCHIO: *Az európai közösség magánjoga*, Osiris, Budapest 2003. 218–219.; *MünchKommBGB*/KIENINGER, Vor § 307, Rn. 4; Richard R. LAWSON: *Exclusion clauses and unfair contract Terms*, 8th edition, Sweet&Maxwell, London 2005.

¹⁴ Az említett problémakörhöz ld. *de lege ferenda* is VÉKÁS Lajos: *Parerga. Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG Orac, Budapest, 2008. 277–280.

a legszükségesebb mértékben.¹⁵ Ám ott is a 2002-ben bekövetkezett kötelmi jogi reform keretében 'európaizálásra' került a BGB többek között úgy, hogy az említett irányelv szinte valamennyi szabálya *expressis verbis* beépítésre került a nagytekintélyű nemzeti kódexbe.¹⁶

Mindennek a fejlődésnek az a konzekvenciája, hogy a „tiszteségtelen szerződési kikötések” tartalomkontrollja egyrészt erősen fogyasztóvédelmi magánjogi jelleget öltött, amely a 93/13/EK irányelv szabályai és védelmi célkitűzései által erősen determinált. Másrészt azonban továbbra is megtalálható benne a tisztességtelen általános szerződési feltételek vonatkozásában az általános magánjogi célkitűzés és jellegzetesség.

2.3. A tartalomkontroll magánjogilag értelmezhető határai

2.3.1. A 'szerződéskötéskor fennálló minden körülmény' törvényi fordulat értelmezése

Ahogy korábban említettük, a 'tiszteségtelenség' konkretizálásához nyújtott jogalkotói támpontok között szerepel a 93/13/EK irányelv 4. cikkéből származó azon fordulat a magyar jogban is,¹⁷ amely szerint „a szerződési feltétel 'tiszteségtelenségének' megállapításánál vizsgálni kell a 'szerződéskötéskor fennálló minden körülményt', amely a szerződés megkötéséhez vezetett”. Kérdésként vehető fel, hogy ennek a törvényi fordulatnak az értelmezése és gyakorlati működése mennyiben tágitja ki a „tiszteségtelenség” konkretizálási szempontrendszerét, és esetleg nyitja meg az utat a magánjogon kívüli, azaz a szerződő felek individuális kapcsolatainak túlmutató aspektusok figyelembevételére számára.

¹⁵ Peter ULMER: *Das AGB-Gesetz nach der Umsetzung der EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen*. In: Karlsruher Forum 1997., *Das Recht der Allgemeinen Geschäftsbedingungen nach der Umsetzung der EG-Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen*, Verlag Versicherungswissenschaft, Karlsruhe 1998. 9., 41.; Peter ULMER: *Integration des AGB-Gesetzes in das BGB?* In: Reinhard SCHULZE–Hans SCHULTE–NÖLKE (Hg.): *Die Schuldrechtsreform vor dem Hintergrund des Gemeinschaftsrechts*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2001. 215–227.

¹⁶ Heinrich DÖRNER: *Die Integration des Verbraucherrechts in das BGB*, in: SCHULZE–SCHULTE–NÖLKE, id. m. 179.; *MünchKommBGB/MIKLITZ*, Vor §§ 13–14, Rn. 32; Thomas PFEIFFER: *Die Integration von „Nebengesetzen“ in das BGB*. In: Wolfgang ERNST/Reinhard ZIMMERMANN (Hg.): *Zivilrechtswissenschaft und Schuldrechtsreform*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2001. 481–525.

¹⁷ Ld. a Ptk. 209. § (2) bekezdését, valamint az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (2) bekezdését.

A hivatkozott szabály szó szerinti értelmezése kétségtelenül lehetőséget adhatna a szerződő felek magánjogi körülményein kívüli szempontok vizsgálatára is, azonban az említett kitélt megszorítóan és szűkítően kell felfognunk az alábbiak szerint. A 'szerződéskötéskor fennálló minden körülmény' nem egy önmagában vizsgálandó, a szerződéstől elvonatkoztatott önálló érték- és szempontrendszer, hanem sokkal inkább a konkrét szerződés megkötéséhez vezető út 'technikai' feltételeinek összessége. Vagyis annak a folyamatnak a vizsgálatát foglalja magában, amely a felek közötti szerződéskötést eredményezi, és amely ebben az értelemben szigorúan magánjogi szempontként merül fel. Azt kell ennek keretében elemezni, hogy a szerződő felek között milyen információáramlás volt a szerződés megkötésének folyamatában, illetve milyen motívációk játszottak közre a szerződéskötésnél.¹⁸ Vagyis mi volt az oka a konkrét felek között annak, hogy az általános szerződési feltételt, vagy a konkrétan meg nem tárgyalt, egyoldalúan meghatározott feltételt a másik fél (vagy a fogyasztó) elfogadta anélkül, hogy egyedi szerződéskötési tárgyalásba bonyolódott volna. A 'minden körülmény' tehát az a 'technika', az a 'folyamat', a feleknek a konkrét 'szerződéses helyzete', a felek konkrét motívációja, amely a szerződéskötéshez vezet, nem pedig a szerződésen és a feleken, így a magánjogon kívüli szempontok területe.

A fentieket jól lehet érzékeltetni az alábbi példán keresztül. Tegyük fel, hogy egy gazdasági erőfölényben lévő vállalkozás kíván alkalmazni általános szerződési feltételt, amely feltételnek a 'tisztességtelensége' a vizsgálat tárgya. Az a kérdés vetődik fel szükségszerűen ilyenkor, hogy a 'tisztességtelenség' támpontjainak konkretizálása során a 'szerződéskötéshez vezető minden körülmény' keretében lehet-e értékelni azt a tény, hogy a vállalat 'gazdasági erőfölényben' van. A helyes válasz az, hogy annak a körülménynek, hogy az általános szerződési feltételt alkalmazó vállalat „gazdasági erőfölényben” van, a tisztességtelenség megállapításában semmilyen szerepe nincs. Tekintettel egyrészt arra, hogy a 'gazdasági erőfölény' egy magánjogon kívüli, versenyjogi kategória, amely kizárólag versenyjogi kritériumok szerint releváns és konkretizálható, másrészt önmagában a 'gazdasági erőfölény' sem a versenyjogban, sem a polgári jogban nem tiltott. A 'gazdasági erőfölény' fennállása a szerződési feltétel 'tisztességtelenségének' megállapításában semmifajta kapaszkodópontot nem jelent, így azt nem lehet figyelembe venni a 'tisztességtelenség' szempontrend-

¹⁸ *MünchKommBGB*/BASEDOW, Vor § 305, Rn. 4.

szerében.¹⁹ Ellenkező esetben ugyanis egyszerre két indokolatlan, és nem kívánatos eredményre is jutnánk. Először is a 'gazdasági erőfölény' magánjogi viszonyokban való vizsgálata (figyelembevétele) oda vezetne, hogy diszkrepancia merülhetne fel a versenyhatósági és a bírósági szempontok és eredmények között. Ebben az esetben ugyanis két állami szerv is vizsgálhatná a 'gazdasági erőfölényt' saját szempontjai szerint, miközben ez a versenyhatóság hatáskörébe tartozik, hiszen a kérdéses fogalom egy *sui generis* versenyjogi jogintézmény. Ennél súlyosabb probléma viszont az, hogy a 'gazdasági erőfölénynek' a 'tisztességtelenség' vizsgálata körébe való bevonása a 'gazdasági erőfölénynek' egy olyan magánjogi 'jelentőséget' adna, amelyet sem a versenyjog, sem pedig a magánjog nem irányoz elő, és nem is akar. Ezért a 'tisztességtelenség' megállapításában annak a 'körülménynek', hogy az egyik szerződő fél gazdasági erőfölényben van, nincsen relevanciája.

Mindezek alapján rögzíthetjük, hogy a 'szerződéskötéshez vezető minden körülmény' fordulat nem alkalmas a magánjogon túli szempontok általános bevonására a 'tisztességtelenség' vizsgálatának körébe, mivel a hivatkozott fordulat döntően a szerződő felek és a szerződés individuális, magánjogilag értelmezhető körülményeire vonatkozik.

2.3.2. Az 'ár-argumentáció' kérdése

Jóllehet a szerződéses főszolgáltatás tárgyát, valamint a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési feltétel a törvény erejénél fogva nem lehet tisztességtelen,²⁰ mégis gyakran felvetődik a jogirodalomban az a kérdés, hogy a 'tisztességtelenség' kritériumai között egy kiterjesztett ökonomiai szempont, a szerződési feltétel általános árviszonyokat befolyásoló szerepe figyelembe vehető-e. Ezt a felvetést hívja a szakirodalom 'ár-argumentációnak'. Az a kérdés tehető fel ugyanis egyes esetekben, hogy pl. a szerződés tisztességtelen feltételét ellensúlyozhatja-e az (és ezért mégsem lenne tisztességtelen a kikötés), ha a kérdéses feltételt alkalmazó különösen kedvező árat (díjat) alkalmazna a szerződésben, mintegy 'ellensúlyozva' a problematikus feltételt. Úgy is megfogalmazható a probléma az ún. ár-argumentáció mögött meghúzódó

¹⁹ Alapvetően ugyanígy *MünchKommBGB*/KIENINGER, Vor § 307, Rn. 3–5, 21, 34. Megjegyezzük, hogy elvétve található az irodalomban ellentétes felfogás is, amely azonban túlhaladott és nem igazolható. Így pl. Andreas FUCHS: In: ULMER–BRANDNER–HENSEN: *AGB-Recht, Kommentar zu den §§ 305-310 BGB und zum Unterlassungsklagengesetz*, 10. Auflage, Dr. Otto Schmidt Verlag, Köln 2006, Vorb. v. § 307 BGB, Rn. 87.

²⁰ Ld. a Ptk. 209. § (4) bekezdését, valamint az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (3) bekezdését.

gondolat szerint, hogy a szerződési feltétel mindig egy komplex (külső) ármechanizmusban, valamint piaci ár- és értékrendszerben értelmezendő-e, amelynek befolyásoló szerepe van a 'tiszteségtelenség' megítélésében. Amennyiben ezekre a kérdésekre igent mondanánk, az végeredményben természetesen azt jelentené, hogy a 'tiszteségtelenség' a felek viszonyrendszerén túlmutató körben, az általános gazdasági hatásmechanizmusokban rejlő okból is megállapítható lenne.

Bár egyes szerzők²¹ hajlanának ennek a gondolatnak a létjogosultságára, mégis ez az ún. ár-argumentáció a jogtudományban döntően, és álláspontunk szerint helyesen, elutasításra talál.²² Az ár-argumentáció ugyanis az individuális jogviszonyoknak olyan elvont gazdasági hatást adna, amelyet maguk a szerződő felek a szerződéskötéskor nem láthatnak át, ők maguk nem ezen szempontok figyelembevételével szerződnek. Márpedig így olyan szempontot hozna be ez az ár-argumentáció, amely mind a felek konkrét szerződési akaratától, mind pedig a szerződési jog individuális jellegétől idegen. Ezért az uralkodó helyes álláspont szerint a tisztességtelenség megállapításában kizárólag a konkrét szerződés individuális (felek közötti) viszonyrendszere, és a szerződés konkrét tartalma, a jogok és kötelezettségek összessége jöhet számításba. A polgári jogon kívüli általános gazdasági (közgazdasági vagy gazdaságossági) megfontolások nem játszhatnak érdemi szerepet a szerződési feltétel tisztességtelenségének konkretizálásában.

2.3.3. Általánosítás vagy egyediesítés?

Különösen a német jogra volt korábban jellemző az általános szerződési feltételeket illetően az a ma már túlhaladott, problematikus felfogás, amely szerint az általános szerződési feltételek a szerződéskötés leegyszerűsítése és a szerződési feltételek standardizálódása révén úgy viselkednek a gyakorlatban, mintha 'jogszabályok lennének', ezért az értelmezésük, jogi megítélésük egy 'általánosító', a konkrét felek konkrét viszonyait háttérbe szorító megközelítés útján lehetséges. Eszerint az általános szerződési feltételek megítélésében a konkrét tényállástól elvonatkoztatott, általánosító mérce lenne szükséges, amelyben egyedi

²¹ Gazdag hivatkozások találhatóak *MünchKommBGB*/BASEDOW, § 310, Rn. 76–77. BASEDOW itt egyébként azt is felveti, hogy ez a gondolat egyértelműen ellentétben áll a hivatkozott normatív kivételekkel (főszolgáltatás, és szolgáltatás–ellenszolgáltatás tisztességtelenség alóli kivételével), így ennek a feloldása csak az Európai Bíróság által lenne lehetséges egy előzetes döntéshozatali eljárásban. Erre azonban ismereteink szerint mindeddig nem került sor.

²² *MünchKommBGB*/BASEDOW, § 310, Rn. 76–77.; FUCHS i. m. Vorb. v. § 307 BGB, Rn. 88.; *MünchKommBGB*/KIENINGER, § 307. Rn. 41–42.

érdekek, a konkrét jogviszony feltételrendszere másodlagos szerepet játszana.²³ Ezzel a felfogással szakított gyökeresen a 93/13/EK irányelv, és ennek nyomán szükségképpen a modern német jog is. A hivatkozott irányelv ugyanis egyértelmű elmozdulást jelent az említett általánosító megközelítéstől egy 'egyediesítő' kezelés irányába. A 93/13/EK irányelv indokolása, és ennek nyomán a harmonizált nemzeti jogok egyértelművé teszik, hogy az említett általánosítás helyett a konkrét szerződés feltételrendszere, a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek játszanak szerepet a 'tisztegtelenség' megállapításában, ahol a tisztességtelenség ugyan objektív kritériumok alapján, de a konkrét jogviszony összefüggéseiben, ilyen értelemben 'egyediesítve' ítéendő meg.²⁴

Jelen vizsgálódásunk számára az említett elmozdulás az 'általánosító' megközelítéstől az 'egyediesítő' felfogás felé azt igazolja, hogy magán a polgári jogon belül is megerősödött a 'tisztegtelenség' kritériumrendszerében a klasszikus polgári jogi értékrend. Ugyanis nagyobb (ma már szinte egyedüli) figyelmet kap a konkrét szerződésből származó jogok és kötelezettségek értékelése, valamint a konkrét szerződés általános viszonyrendszere, mint a kérdéses jogviszonytól elvonatkoztatott, 'általánosító' megközelítési mód.

2.3.4. Harmadik személyek érdekeinek figyelembevétele

A szerződési feltételek tisztességtelenségének meghatározása egy komplex érdekmérlegelési mechanizmus eredménye, sőt maga az 'érdekmérlegelés' a tisztességtelenség megállapíthatóságának legalapvetőbb és legfontosabb eszköze.²⁵

²³ Ennek a szemléletnek jeles képviselője FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 402. Az említett felfogás egyébként a 93/13/EK irányelv német jogba való teljes átvétele előtt eléggé meghatározó volt, amit az is mutat, hogy még az irányelv átültetése során is hivatkoztak az általánosító megközelítésre. RegE, BT–Drucks. 13/2713., 8.

²⁴ Erre mutatott rá (akkoriban meglehetősen forradalmi módon) elsőként Peter HOMMELHOFF/Kai-Uwe WIEDEMANN: *Allgemeine Geschäftsbedingungen gegenüber Kaufleuten und un-ausgehandelte Klauseln in Verbraucherverträgen*, ZIP 8/1993, 562–572. Ld. még ehhez MünchKommBGB/BASEDOW, § 310, Rn. 71–75; Hans–Werner MIKLITZ: in: Martin A. DAUSES (Hg.): *Handbuch des EU–Wirtschaftsrechts*, Band 2, C.H. Beck, München, 2008. H.V. Rn. 232–234.

²⁵ A témához ld. különösen: Dietmar BAETGE: *Allgemeininteressen in der Inhaltskontrolle*, AcP 202 (2002), 972–993; Lorenz FASTRICH: *Richterliche Inhaltskontrolle*, C.H. Beck, München 1992; FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 133–135; Matthias HABERSACK: *Vertragsfreiheit und Drittinteressen. Eine Untersuchung zu den Schranken der Privatautonomie unter besonderer Berücksichtigung der Fälle typischerweise gestörter Vertragsparität*, Duncker & Humblot 1992; Gerrick, VON HOYNINGEN–HUENE: *Die Inhaltskontrolle nach § AGB–Gesetz*, Verlag Recht und Wirtschaft, Heidelberg 1991; MünchKommBGB/KIENINGER, § 307, Rn. 33; Irene TILMANN: *Die Klauselrichtlinie 93/13/EWG auf der Schnittstelle zwischen Privatrecht und öffentlichem Recht*, C.H. Beck, München, 2003.

Ezért a jelen dolgozat tárgya szempontjából is kiemelten fontos annak megvizsgálása, hogy az érdekmérlegelés során hol húzódnak a magánjogi szempontok határai, pontosabban mely személyi kör érdekeinek mérlegelésével lehet a szerződési feltétel 'tisztességtelenségét' megállapítani.

Egyetért a nemzetközi jogirodalom abban, hogy az érdekmérlegelés során a lehető legszűkebb személyi kör vehető figyelembe a szerződési feltételek tartalmi kontrollját illetően.²⁶ Már a szerződési feltétel 'tisztességtelenségének' törvényi fogalmából is az adódik, hogy az érdekmérlegelés során maguknak a szerződő feleknek az érdekei meghatározóak, hiszen a kérdéses feltétel a jogszabály szerint attól tisztességtelen, hogy az azt alkalmazó fél a vele szerződő fél hátrányára állapítja azt meg. Ebből egyenesen következik, hogy a 'tisztességtelenség' megállapításában egy tisztán magánjogi mérce, a szerződő felek szerződési érdekeinek a mérlegelése jöhet számításba a törvény erejénél fogva. Megjegyezzük, hogy ebben az összefüggésben a 'fogyasztó' is tényleges, vagy potenciális szerződő félnek tekintendő, akinek (vagy amely személyi körnek) az individuális érdekei relevánsak.

A szerződő feleken kívüli személyek érdekeinek figyelembevétele csak kivételesen, és szűk körben lehetséges, ráadásul egyes szerzők ilyen személyeket nem is ismernek el jogszabályi alapok hiányában.²⁷ Mégis azt mondhatjuk, hogy a szerződő feleken kívül más személyek, azaz ebben az értelemben harmadik személyek érdeksérrelme is vezethet a szerződési feltételek tisztességtelenségéhez bizonyos speciális konstellációkban. Kik ezek a harmadik személyek? Először is az olyan szerződésekre kell gondolnunk, amely harmadik személyek részére közvetlen jogokat (kötelezettségeket) fogalmazhatnak meg.²⁸ Ilyen pl. az ún. harmadik személy javára szóló szerződés (Ptk. 233. §), amely kétségtelenül eshet abba a körbe (pl. az életbiztosítási szerződések esetén), ahol a szerződési feltétel 'tisztességtelenségének' problematikája felmerülhet. Ilyenkor előfordulhat, hogy a szerződési feltétel 'tisztességtelensége' a nem szerződő, de közvetlenül érintett harmadik személy érdekeinek sérelme miatt lesz megállapítható. Ennél az esetnél sokkal problematikusabb az a felvetés, hogy a kérdéses szerződési feltétel által közvetetten érintett harmadik személy (pl. annak a személynek a hitelezője, akivel szemben az általános szerződési feltételt alkalmazták) érdekeinek sérelme miatt meg lehet-e állapítani a más felek közötti

²⁶ Ld. az előző lábjegyzetet.

²⁷ Pl. a BGB nagytekintélyű Münchener Kommentar-ja a szerződő feleken kívüli személyek érdekeinek a figyelembevételét a tisztességtelenség megállapításában kategorikusan kizárja. *MünchKommBGB*/KIENINGER, § 307. Rn. 48.

²⁸ FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 133.

szerződési feltétel tisztességtelenségét. Ebben a kérdésben már erősen megoszlanak a vélemények, mivel egyes szerzők kifejezetten elutasítják²⁹ a közvetetten érintett személyek (pl. hitelezők) érdeksérelme miatti tisztességtelenség megállapíthatóságát, míg más szerzők erre a személyi körre még kiterjeszhetőnek vélik³⁰ a szerződési feltételek tartalomkontrollja körében az érdekmérlegelést. A magunk részéről ilyen közvetetten érintett harmadik személyek érdeksérelme miatt a szerződési feltétel 'tisztességtelenségét' nem tartjuk megállapíthatónak. Ugyanis ebben a körben számításba jöhető szűk körű esetek mindegyike azt feltételezi, hogy maga a szerződő fél közvetlenül vagy közvetetten érintett legyen a kérdéses szerződési feltétel hatásai által.³¹ Márpedig ekkor az érdekmérlegelés során mégiscsak a szerződő felek jogainak és kötelezettségeinek értékelése történik, miközben a szerződéstől független harmadik személyek önálló érdekei és sérelmei izoláltan nem relevánsak.

Az előző fejtegetésekből következtetésként adódik, hogy a szerződési feltétel tisztességtelensége megállapításának folyamatában (a szerződési tartalomkontroll érdekében végzett érdekmérlegelés keretében) a szerződő felek, valamint a szerződési feltétel által közvetlenül érintett harmadik személyek érdekei veendőek figyelembe. Ezt egészítheti ki rendkívül szűk körben, és a szerződő felek egyidejű érdeksérelméhez kötötten, valamelyik szerződő fél hitelezőjének az érdeksérelme. A szerződési feltétel 'tisztességtelenségének' megállapítása érdekében végzett érdekmérlegelés során figyelembe vett személyek témánk szempontjából feltűnő közös jellemzője az, hogy valamennyi személy konkrétan (individually) meghatározott, az érdekmérlegelés során pedig csak individuális érdekek jönnek számításba. Másként megfogalmazva tehát azt látjuk, hogy a centrális szerepet játszó érdekmérlegelés során a szerződési feltétel 'tisztességtelenségének' megállapításában kizárólag magánjogi szempontok merülnek fel, valamennyi mérlegelendő érdek individuális és a szerződéshez kötött. Így az érdekmérlegelés oldaláról rendkívül erős és determináló magánjogi szempontrendszerrel és megközelítéssel állunk szemben, ahol a magánjogi szabályozás és elmélet meglehetősen szorosra szabja a vizsgálandó szempontrendszer határait, lényegében magánjogi keretek között tartva azt.

²⁹ HABERSACK i. m. 162., 173., 196.

³⁰ FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 134–135; VON HOYNINGEN–HUENE i. m. Rn. 149.

³¹ FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 134–135.

3. A szerződési feltétel hatósági engedélyezése és a tisztességtelenség kérdése

3.1. Kérdésfelvetés

A gyakorlatban számos esetben előfordulnak olyan általános szerződési feltételek (üzletszabályzatok), amelyeket nem csak jogszabály előírása alapján alkotott meg az azokat szerződéses viszonyban alkalmazó, hanem az általános szerződési feltételeket vagy üzletszabályzatot valamely hatáskörrel rendelkező hatóság engedélyezte vagy jóváhagyta. A problémakör érzékeltetése céljából nézzünk erre néhány konkrét példát. A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény meghatározza az üzletszabályzat kötelező tartalmi elemeit, valamint előírja, hogy azt az engedély mellékleteként be kell nyújtani a hatáskörrel rendelkező szervhez. Hasonló rendelkezéseket tartalmaz a befektetési szolgáltatásokat nyújtó vállalkozásokat illetően a tőkepiacról szóló 2001. CXX. törvény, valamint a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdéi szolgáltatásokról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény is. A biztosítóról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény, valamint az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény ugyan hatósági engedélyezést nem ír elő, de az általános szerződési feltételek (üzletszabályzat) tartalmát illetően kötelező szabályokat állapít meg. A távhőszolgáltatásról szóló 2005. évi XVIII. törvény, valamint földgázellátásról szóló 2003. évi XLII. törvény az általános szerződési feltételek (üzletszabályzatok) kötelező tartalmának meghatározásán és hatósági engedélyezésén felül még a fogyasztóvédelmi szervek véleményének a kikérését (ilyen értelemben közvetett előzetes kontrollját) is előírja.

Kérdésként merül fel az, hogy a jogszabály alapján megalkotott, és valamely hatóság által engedélyezett (jóváhagyott) szerződéses kikötések 'tisztességtelensége' egyáltalán vizsgálható és megállapítható-e a polgári jog szabályai szerint, vagy a hatósági (jogszabályi) 'közreműködés' kivonja ezeket a szerződési feltételeket a magánjogi tartalomkontroll alól. Továbbgondolva a kérdést az is felvethető, hogy amennyiben az ilyen szerződési feltételek 'tisztességtelensége' esetleg megállapítható lenne az általános szabályok szerint, akkor ennek a tartalomkontrollnak a szempontrendszer megmarad-e a magánjog keretei között, vagy a hatóságilag engedélyezett általános szerződési feltételek 'tisztességtelensége' magánjogon kívüli aspektusok, azaz az engedélyező hatóság ágazati joga szerint ítélendő-e meg.

Az itt vizsgált problémafelvetésre adott választ megnehezíti az a körülmény, hogy a polgári jogi szabályozás látszólag a fentiekre alkalmazandó rendelkezéseket tartalmaz, amikor rögzítésre kerül a Ptk-ban, hogy „nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg”.³² Sajnos azonban a helyzet nem ilyen egyszerű, az említett jogi rendelkezés a fenti kérdéseinkre nem ad választ, sőt maga is értelmezésre szorul az alábbiak szerint.

3.2. Előkérdés: a 'jogszabálynak megfelelően létrehozott' szerződési feltétel értelmezése

Mielőtt a szerződési feltétel hatósági engedélyezése és a 'tisztességtelenség' összefüggését feltárnánk, ki kell térnünk arra az előkérdésre, hogy miként értelmezhető a fent hivatkozott törvényi kitétel, miszerint „nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg”. Számos esetben előfordul, és maguk a példaként említett fenti jogszabályok is ilyenek, hogy a jogszabály kötelező előírásokat fogalmaz meg az általános szerződési feltételeket (üzletsszabályzatokat) illetően, mégis az így létrehozott szerződési kikötés 'tisztességtelensége' vizsgálendő. Ez a helyzet többfajta variációban előfordulhat, és eszerint modifikálendő a problémára adott válaszuk is.

Az esetek nagyobb részében a jogszabály csak bizonyos technikai kérdésekben (pl. a vállalkozás címének, adószámának feltüntetésére) tartalmaz kifejezett konkrét szerződési tartalom előírást, miközben a jogszabályi rendelkezés döntően csak az általános szerződési feltételben meghatározott 'témaköröket' (pl. elállási jog vagy a fogyasztói panaszok kezelési módjának szabályozását) írja elő, amelynek szabályozása részét kell, hogy képezze az általános szerződési feltételeknek. Vagyis nem a konkrét jogokat és kötelezettségeket (a szerződés tényleges tartalmát) írja elő a jogszabály, hanem a kötelezendően rendezendő tárgyköröket. Ilyenkor a jogszabály által 'megállapított', illetve a 'jogszabálynak megfelelően' létrehozott szerződés megvalósul akkor, ha a szerződési feltétel tartalmaz az adott témakörre vonatkozó szabályokat. Természetesen a hivatkozott Ptk. szabály, amely szerint a szerződési feltétel tisztességtelensége nem állapítható meg, csak annyit jelent, hogy az a tény, hogy az általános szerződési feltétel az adott témakört szabályozza, nem tekinthető 'tisztességtelen-

³² Ld. a Ptk. 209. § (5) bekezdését, valamint az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetének 6:102. § (4) bekezdését.

nek'. Ugyanakkor az adott témakör mikénti (tényleges, tartalmi) szabályozása a magánjogi tartalomkontroll alá tartozik mindenfajta korlátozás nélkül. A 'jogszabálynak megfelelő tartalom' tehát ilyen esetben egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szerződési feltétel tisztességtelensége a polgári jogi szabályok és elvek alapján ne lenne megállapítható.

A fentiekhez képest kvalifikáltabb eset az, ha a jogszabály az általános szerződési feltételek kötelező tartalmi elemeként valamely személyi kör (jellemzően a fogyasztók) védelme érdekében egyoldalú kógens normákat fektet le, amelyeknek meg kell felelnie a szerződésnek. A példa kedvéért vegyük azt a hipotetikus esetet, amikor a jogszabály azt mondaná, hogy „az általános szerződési feltétel az elállási jog gyakorlására 8 napnál rövidebb időtartamot nem állapíthat meg a fogyasztó számára”. Ilyen esetben az általános szerződési feltétel, ha 8 napos vagy annál hosszabb elállási időtartamot fogalmaz meg, természetesen megfelel a jogszabályoknak, és nem lehet azért 'tisztességtelennek' tekinteni, mert az elállási jog időtartamát esetleg 30 napban határozza meg. Egyéb kérdésekben viszont változatlanul fennmarad az általános szerződési feltétel tisztességességi tartalomkontrollja annak ellenére, hogy egyébként az általános szerződési feltétel 'megfelel a jogszabályoknak'.

Végül elméletileg természetesen előfordulhat az is, bár magánjogászként erősen reméljük, hogy erre elenyészően szűk körben kerül sor, hogy a jogszabály az általános szerződési feltétel részévé (és rajta keresztül a szerződés részévé) valamely konkrét jogot (kötelezettséget) tesz. Ilyenkor, hasonlóan az előző esethez, csak a jogszabály által előírt konkrét kötelező szerződési tartalomra vonatkozik a tartalomkontroll alóli kivétel, az általános szerződési feltételek egyéb részeire változatlanul az általános szabályok szerint marad fenn a 'tisztességtelenség' megállapíthatósága.

3.3. Elkülönülő szempontrendszer és függetlenség

Az előzőek alapján úgy véljük, hogy témánk szempontjából az igazi problémát és érdekes kérdést nem az jelenti, ha a jogszabály 'beleszól' az általános szerződési feltétel tartalmi meghatározásába, mivel ez a hagyományos polgári jogi gondolatok mentén az ismert magánjogi arzenállal jól kezelhető és megválaszolható. A lényegi kérdés az, hogy mi történik a szerződési feltételek magánjogi tartalomkontrolljával akkor, ha a már létrehozott általános szerződési feltételeket hatóság engedélyezi, vagy jóváhagyja. Meg lehet-e állapítani ilyen esetben is a szerződési feltétel 'tisztességtelenségét', vagy a hatóság által engedélyezett

(jóváhagyott) általános szerződési feltételek 'kihúzzák' magukat a magánjogi tartalomkontroll szabályai alól?

A felvetett kérdés tisztázása nem csak elvi karakterrel, hanem a gyakorlat számára is komoly jelentőséggel bír. A korábbi német jog tapasztalatai ugyanis azt mutatják, hogy a jogtudomány egyértelmű iránymutatása hiányában a bírósági gyakorlat meglehetősen bizonytalanul, óvatosan és visszafogottan kezeli a hatóság által jóváhagyott szerződési feltételek és a magánjogi tisztességtelenség viszonyrendszerét, komoly belső feszültségeket okozva ezzel a magánjogi kapcsolatok és jogintézmények egységes megítélését illetően.³³

Nem utolsó sorban az említett bizonytalanságok kiküszöbölése érdekében meglehetősen intenzíven foglalkozott ezzel a kérdéssel a jogtudomány, és ma már egyértelmű válasz adható a felvetett kérdésekre. Az uralkodó álláspont szerint a hatósági engedélynek sem az általános szerződési feltételek ezen jellegére, sem pedig a magánjogi tartalomkontrolljára nincsen hatása. A szerződési feltétel hatósági engedélyezése teljesen független és elkülönül a szerződési feltételek tartalomkontrolljától, valamint semmifajta prejudikatív hatása nincsen a magánjogi megítélésre.³⁴ A hatósági engedélyezés csak az adott hatóság szakjoga szerinti 'ágazati' megfelelést igazolja, azonban egyáltalán nem hordoz információt a szerződési feltétel tisztességességének megítélését, azaz a magánjogi tartalomkontrollt illetően. Vagyis a ma már egyöntetűen elfogadott felfogás szerint a hatóságilag engedélyezett szerződési feltételek tisztességtelensége csak a magánjog szempontrendszer alapján vizsgálható, abban nem játszik az a magánjogon kívüli aspektus szerepet, hogy a szerződési feltételek egyébként megfelelnek egy más jogterület elvárásainak és értékrendjének. Mindezek alapján a hatóság által jóváhagyott (engedélyezett) szerződési feltételek 'tisztességessége' kizárólag a magánjog belső értékrendje alapján vizsgálható, és semmi akadálya nincsen annak, hogy a szerződési feltétel annak 'tisztességtelensége' miatt érvénytelennek minősüljön.

Csak a gondolati lánc zártsága kedvéért megjegyezzük, hogy a hatóságilag engedélyezett szerződési feltételek önmagában a hatósági engedélyre hivatko-

³³ BGHZ 52, 86, 92; BGH MDR 1973, 999, 1000. Erre hívja fel a figyelmet többek között Peter ULMER: in: ULMER/BRANDNER/HENSEN i. m. § 305 BGB, Rn. 75.

³⁴ Ld. ehhez különösen Karl August BETTERMANN: *Über Flughafenengebühren – Von der Erfüllung öffentlicher Aufgaben in Privatrechtsformen und von der zivilgerichtlichen Kontrolle der Benutzungsordnungen öffentlicher Anstalten*, in: Heinrich ACKERMANN/Jan ALBERS/Karl August BETTERMANN (Hg.): *Aus dem Hamburger Rechtsleben. Walter Reimers zum 65. Geburtstag*, Duncker & Humblot, Berlin, 1974. 415–443.; Markus STOFFELS: *AGB-Recht*, 2. Auflage, Beck, München, 2009. Rn. 401.; ULMER: in: Ulmer/BRANDNER/HENSEN i. m. § 305 BGB, Rn. 75.

zással nem tekinthetők a Ptk. 209. § (5) bek. azon rendelkezései hatálya alá tartozónak, amelyek szerint „nem minősülhet tisztességtelennek a szerződési feltétel, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg”. A hatósági engedély ugyanis nem azt jelenti, hogy a szerződési feltételek a jogszabályoknak általában megfelelnek, hanem csak a hatóság ágazati joga szerinti szempontok megvalósulását igazolja. A szerződési feltételek ’tisztességtelensége’ kizárólag a szerződésből, a feltétel által meghatározott jogokból és kötelezettségekből állapítható meg, azaz kizárólag a magánjog szempontrendszeré és értékrendje alapján.

4. A közérdek figyelembevételének lehetőségei a tisztességtelenség megállapításában

4.1. Kérdésfelvetés

A közérdek közvetett módon számos formában megjelenik a magánjogi szabályrendszerben is, hiszen pl. a jogszabályba ütköző szerződések érvénytelensége végeredményben a jogszabályok magánjogi viszonyokban is általánosan érvényesülő közérdekével áll összefüggésben.³⁵ Ugyanakkor az egyes magánjogi jogintézmények konkrét tartalmának meghatározásában a közérdek csak rendkívül visszafogott, és közvetett szerepet játszhat. Ellenkező esetben ugyanis a polgári jog ’közjogiasodása’, valamint a magánjog individuum védelmi szerepétől való káros és indokolatlan elrugaszkodás menne végbe. A magánjog ezért fogalmilag nem alkalmas a ’közérdek’ általános és fokozott figyelembevételére, így az egyes jogintézmények tartalmi értelmezése alapvetően a közérdek kizárásával, és a magánjog belső értékrendje alapján kell, hogy végbemenjen.

Ezzel összhangban, a szerződési feltételek ’tisztességtelenségének’ megállapíthatósága feltételrendszerében a magánjogi szempontok kereteinek elemzése körében is, korábban azt láttuk, hogy mind a jogszabályi fogalom, mind a vizsgálendő kritériumrendszer erősen a magánjoghoz kötött és a magánjogra szorító. Ebben szinte kizárólag a szerződésből fakadó jogoknak és kötelezettségeknek, valamint a szerződés magánjogilag interpretálható körülményeinek van jelentősége. Rögzítettük, hogy az érdemérdeklés területén lényegében csak a szerződő felek érdekei vehetők figyelembe, és csak rendkívül szűk körben jelentkezhetnek egyáltalán harmadik személyek védelmi igényei.

³⁵ Ld. ehhez DARÁZS i. m. in: *Polgári Jogi Kodifikáció*, 5–6/2008. 14–26.; KEMENES i. m. 7–27.

Az érdemérlegelés kérdése körében azt kellett megállapítanunk, hogy akár a szerződő felek, akár harmadik személyek vonatkozásában mindig individuális érdekekről, magánjogi érdekvédelemről van szó a szerződési feltételek 'tisztességtelenségével' összefüggő tartalomkontroll keretében.

A fentiek ellenére újra és újra felvetődik az a kérdés, hogy a szerződési feltételek 'tisztességtelenségének' megállapításában játszhatnak-e szerepet mégis a közérdek védelmével kapcsolatos szempontok. Vagyis a magánjog számára releváns individuális érdekek (privátautonomia, szerződési szabadság, szerződési paritás) sérelme mellett, vagy akár helyett, a szerződési feltétel 'tisztességtelensége' amiatt (is) megállapítható-e, hogy a közérdek veszélyeztetése vagy sérelme áll be a kérdéses szerződési feltételen keresztül. Azaz a lehet-e amiatt a szerződési feltétel 'tisztességtelen', mert az a közérdeket sérti? 'Közérdek' alatt ebben az összefüggésben nyilván azt értjük, hogy nem egyedileg megnevezett személyek, vagy személyi kör individuális védelméről beszélünk, hanem a társadalom vagy a gazdaság egészének struktúrája, működési mechanizmusa, a 'közjó' szempontjai helyeződnek előtérbe.³⁶ Ez a probléma elsődlegesen az általános szerződési feltételek gazdasági funkciójával és gazdasági kapcsolatokat közvetlenül érintő jellegével áll összefüggésben, hiszen az általános szerződési feltételek esetleges 'tisztességtelensége' közvetett módon mindig valamilyen parciális piaczavarra,³⁷ a gazdasági mechanizmusok tüneti nehézségeire, és ezáltal a társadalmi–gazdasági folyamatok és működési elvek átmeneti akadozására utal.

A felvetett szempontok miatt nem kerülhető meg annak a kérdésnek az elemzése tehát, hogy a közérdek védelme játszhat-e szerepet a szerződési feltételek 'tisztességtelenségében', és a tartalomkontroll kiterjed-e a közérdeknek való megfelelés vizsgálatára is.

4.2. Elméleti dualitás a magánjog célrendszerében

A jogtudományban már hosszabb ideje elismert tény, hogy a vagyoni viszonyokat szabályozó átfogó és komplex jogterületek, így a magánjog vagy a versenyjog, meglehetősen összetett célrendszerrel rendelkeznek.³⁸ A magánjog közvetlen és közvetett elméleti célkitűzései nem szorítkoznak a vagyoni for-

³⁶ BAETGE i. m. 972–993; FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 133; HABERSACK i. m. 23–24.

³⁷ *MünchKommBGB*/BASEDOW, Vor § 305, Rn. 4–5.

³⁸ Ld. ehhez különösen Ludwig RAISER: Rechtsschutz und Institutionenschutz im Privatrecht. In: *Summum ius summa iniuria. Individualgerechtigkeit und der Schutz allgemeiner Werte im Rechtsleben*, Mohr, Tübingen, 1963. 145–167.; Ernst–Joachim MESTMÄCKER: *Über das*

galom magánfelei szubjektív jogainak (privátautonómia, szerződési szabadság) biztosítására, hanem szem előtt tartják a társadalmi és a gazdasági élet alapvető működési mechanizmusainak védelmét is.³⁹ Ugyanígy a piacgazdasági rend alapvető és meghatározó intézményét védő versenyjog komplex célkitűzésrendszerében közvetetten megjelenik a vagyoni forgalom szereplői individuális jogainak megóvása is.⁴⁰ Ez a bonyolult cél-sokszínűség megfigyelhető az egyes részterületeken is, így például a fogyasztóvédelmi magánjogban, hiszen ennek szabályai egyrészt a fogyasztók individuális (magánjogi) pozícióját kívánják megerősíteni, másrészt a fogyasztók széles körének általános gazdasági pozícióját és funkcióját, a fogyasztók gazdasági 'önmeghatározását' is garantálni hivatottak.⁴¹

A magánjog célrendszerének fenti elméleti komplexitása azonban pontosításra szorul két aspektusból is. Elsőként azt kell rögzíteni, hogy a célrendszer összetettsége nyilván nem vezethet az adott jogterület alapvető célját és funkcióját illetően káoszhoz, és ezen keresztül a jogterület működésképtelenségéhez. Ezért az elméleti célkitűzések között szigorú rangsor áll fenn, amely egyértelmű prioritásrendet takar. Az egyes célkitűzések ebben az értelemben 'közvetlen' (elsődleges) és 'közvetett' (másodlagos) célokként jelennek meg, és csak a 'közvetlen' (elsődleges) célok karakterisztikusak az adott jogterületre. Így a magánjog ugyan elméletileg szolgálja a közérdek védelmét (a társadalmi–gazdasági közjót) is, de ez csak közvetett (másodlagos), azaz nem jellemző célkitűzésként jelenik meg. A magánjog alapvető funkciója, amely a jogterület lényegét meghatározza, a vagyoni forgalom szereplői individuális jogainak és érdekeinek védelme, vagyis a privátautonómia kiteljesítése. Erre a célkitűzésre fűzhetők fel az egyes jogintézmények, amelyek természetesen (közvetetten és másodlagosan) más célokat, így pl. a közérdeket is szolgálják. Másodsorban azt kell megjegyeznünk, hogy az egyes jogterületek elméleti célrendszerének komplexitása az egyes jogintézmények szintjén, azaz a konkrét jogintézmény értelmezésében, tartalommal való kitöltésében, egyáltalán nem játszik szerepet, ezek a célkitűzések ebben az értelemben nem esnek egybe.⁴² Az egyes konkrét jogintézmények így csak a jogterület elsődleges (közvetlen) célkitűzései alap-

---

Verhältnis der Wettbewerbsbeschränkungen zum Privatrecht, AcP 168 (1968), 235–262.; VÉKÁS: *Parerga*, i. m. 23–72., 250–251.

³⁹ RAISER i. m. 148.

⁴⁰ MESTMÄCKER i. m. 235.

⁴¹ Josef DREXL: *Die wirtschaftliche Selbstbestimmung des Verbrauchers*, Mohr Siebeck, Tübingen 1998., 296., 300–301.

⁴² Ugyanígy RAISER i. m. 149.

ján foghatók fel, a konkrét jogintézmények csak az adott jogterület belső összefüggésrendszere szerint konkretizálhatóak.

A fenti gondolatok alapján látjuk, hogy a magánjog elméleti célrendszerében megjelenik ugyan a privátautonómia biztosítása mellett közvetetten a közérdek védelme is, de ez nem karakterisztikus a magánjog számára. A közérdek védelme a konkrét jogintézmény szintjén nem tárgya a polgári jogi szabályozásnak. A magánjogi jogintézmények, így a jelen esetben a szerződési feltétel 'tisztességtelensége', a magánjog belső összefüggésrendszere alapján ítélandók meg, amelyben a közérdeknek közvetlen szerepe nincsen.

4.3. Kivételes közérdek szempontok a tartalomkontroll keretében

A magánjogi szabályozás és a közérdek figyelembe vehetőségének kereteit jól reprezentálják a szerződési feltételek 'tisztességtelenségével' összefüggésben született tudományos megközelítések.

A jogtudomány döntő része az uralkodó, és általunk is helyesnek tartott felfogás szerint karakterisztikusan elutasítja a közérdek figyelembevételét a szerződések tartalomkontrollját illetően. Eszerint a közérdek a szerződési feltételek 'tisztességtelenségének' megítélésében semmifajta szerepet nem játszhat, a tartalomkontroll a szerződő felek (és kivételes esetekben harmadik személyek) érdekeinek mérlegelésével, a szerződésből származó jogok és kötelezettségek figyelembevételével, magánjogi keretek között állapítható meg.⁴³

Természetesen a jogtudományban jelen van olyan felfogás is, amely az általános szerződési feltételeknek a gazdasági folyamatokban és a versenymechanizmusban betöltött szerepét kiemelten hangsúlyozza, ezért a (gazdasági vonatkozású) közérdeknek, elsődlegesen a versenyvédelmi szempontnak szélesebb teret engedne.⁴⁴ Ez a megközelítés sem vallja azonban azt, hogy a közérdek általában releváns lenne a szerződési feltételek tartalomkontrolljában, hanem csak a gazdasági vonatkozásokra helyezne nagyobb hangsúlyt. Annak ellenére, hogy ez a felfogás is csak a gazdasági közérdek irányába nyitna a magánjogi szempont-

⁴³ Reinhard DAMM: *Kontrolle der Vertragsgerechtigkeit durch Rechtsfolgenbestimmung*, Juristenzeitung 1986. 913., 922–923.; FASTRICH i. m. 241–242., HABERSACK i. m. 172–175.; *MünchKommBGB*/KIENINGER, § 307, Rn. 48. Talán nem esünk túlzásba azzal, ha azt a tényt, hogy a közérdek aspektusainak a szerződési tartalomkontrollban betöltött esetleges szerepét a szerződési feltételek tisztességtelenségében (valamint az általános szerződési feltételeknek a megítélésében) a jogtudományi művek döntő része nem is teszi vizsgálat tárgyává, úgy kezeljük, mint a 'magától értetődő' általános felfogással való hallgatólagos egyetértést. Erre utal ugyancsak BAETGE i. m. 973., 978.

⁴⁴ Így különösen FUCHS i. m. § 307 BGB, Rn. 137–139.

okon túlra mutatóan a szerződési feltételek tisztességtelenségének megítélésében, a jogtudományban különösebb visszhangot nem váltott ki, és támogatókra sem talált. Megjegyezzük röviden itt is, hogy a magunk részéről az általános szerződési feltételek tartalomkontrolljában nem látjuk közvetlenül relevánsnak a versenyvédelmi igényt, ezen keresztül pedig a piacgazdasági rendszer védelmének a figyelembe vehetőségét a szerződési feltételek tisztességtelenségének megítélésében.

Végül megemlíjtük a problémakör azon elméleti megközelítését, amely szerint mivel a közérdek védelme nincsen kifejezetten (normatív erővel) kivéve a szerződési feltételek tartalomkontrolljának szempontrendszerébe, így az sincs kizárva, hogy ez az aspektus is számításba jöhessen. Ugyanakkor ez a felfogás is elismeri, hogy a közérdeknek általános szerepe a magánjog jellegéből és funkciójából adódóan a fenti elvi nyitottság ellenére sem lehet. Ezt az ellentmondást pedig úgy javasolja feloldani, hogy kazuisztikusan, azaz lehetséges esetsoportonként kellene meghatározni azokat a jogviszonyokat, amelyekben a közérdek védelme szerepet kaphat a szerződési feltételek tartalomkontrolljában.⁴⁵ Az ilyen parciális megközelítés nyilvánvalóan általánosítható konzekvenciákat nem vonhat maga után. Mégis figyelemre méltónak tartjuk a gondolatot, mivel egyrészt látni fogjuk, hogy a közérdek esetleges szerepe ebben a megközelítésben marginális jellegű jogviszonycsoportokban merül fel pusztán, másrészt a kivétel szabályt erősítő jellegéből adódóan igazolva látjuk az általánosan vallott felfogást, amely a közérdek tartalomkontrollban betöltött szerepét elutasítja.

De nézzük, hogy ezen megközelítés szerint milyen esetekben lenne figyelembe vehető a közérdek a tisztességtelenség megítélésében. Némiképp csalódást keltő persze, hogy a potenciális jogviszonyok átvizsgálását javasoló elmélet is összesen három olyan esetsoportot talált, ahol maga legitimnek gondolja a közérdeket a szerződési feltétel tisztességtelenségének megállapításában. Az első esetsoportba tartozhatnak azok a szerződési feltételek, amelyeket az ezt alkalmazó valamely „különleges közjogi megbízatás ellátása érdekében és során” használ. Az esetsoport indikátora a német privatizációs szervezet⁴⁶ által a privatizációs szerződésekben a munkahely megtartási és befektetési kötelezettségeket biztosító kötbérikötések voltak.⁴⁷ Megjegyezzük, hogy felfogásunk

⁴⁵ Ezt a megközelítést vetette fel és javasolja BAETGE i. m. 972–993.

⁴⁶ A két Németország egyesülése után a keletnémet állami tulajdonban volt vagyontömeg privatizálására és vagyonkezelésére jött létre a Treuhandanstalt Németországban.

⁴⁷ BAETGE i. m. 981., 988.

szerint a privatizációs szervezet szerződési magánjogi viszonyokat rendeznek akkor is, ha maga a privatizáció a közérdek érdekében történik. Így a szerződéses viszonyban a magánjognak, és nem a privatizációs szervezet közérdeket is betöltő funkciójának kell érvényesülnie. Ezért álláspontunk szerint ebben a viszonyrendszerben nem lenne figyelembe vehető a közérdek. A második esetsorozatba azok a szerződési kikötések tartoznának, amelyek a 'közvagyon megőrzését' biztosító jogviszonyban kerülnek alkalmazásra. Az említett jogviszony kiemelésének apropója a közbeszerzési eljárások keretében megkötött szerződések azon feltételei voltak, amelyek a pályázók közötti 'összebeszélést', a pályázati szabályok megsértését küszöbölnék ki bírság előírásával. A közérdek itt a versenyfeltételek szavatolása és a korrupció elkerülése lenne.⁴⁸ Felfogásunk szerint a szerződési feltételek tisztességtelenségének megítélésében az említett szempontok sem játszhatnak szerepet. A közbeszerzési eljárás szabályainak megsértését a jogszabályok sokoldalúan szankcionálják, így a magánjog is (semmisség, kártérítés, szerződéskötés elmaradása). A közbeszerzési eljárásban megkötött szerződésnek is azonban a felek jogviszonyát, a szerződésből származó jogokat és kötelezettségeket kell tartalmaznia, amely szerződési feltételrendszernek ki kell fejeznie a felek szerződési egyenjogúságát, a szerződés paritását. Ezért a szerződési feltételeknek az egyik fél javára, a közérdek védelmére való hivatkozással történő elmozdítása magánjogilag nem indokolható. Végül a harmadik esetsorozatot a hivatkozott elmélet szerint azok a szerződések alkotnák, amelyek bizonyos beavatkozást jelentenének a magánszemélyek privátszférájába, ide sorolva konkrétan a személyes adatok gyűjtésével és kezelésével kapcsolatos szerződési kikötéseket.⁴⁹ Valójában ez az esetsorozat egy német alkotmánybírói határozatsorozatnak az általános leképezése a magánjogi viszonyokra, amely szerint az alkotmányos alapjogok (így például a személyes adatok védelme) nem csak a konkrét személy személyiségi jogait védik, hanem összességében az adatkezelés alkotmányosságával kapcsolatos közérdeket is. Így az adatgyűjtési és adatkezelési szerződések egy közvetett közérdek kontrollnak is alá vannak vetve.⁵⁰ Ebben az esetben elvileg magunk is elképzelhetőnek tartjuk a közérdek védelmét, bár megjegyezzük, hogy nehezen tudunk elképzelni olyan szerződési kikötést, amely a konkrétan szerződő fél magánjogi érdekeit nem, csak 'általában' a személyiségi jogokat

⁴⁸ BAETGE i. m. 982–991.

⁴⁹ BAETGE i. m. 984–986.; 993.

⁵⁰ BVerfGE 7, 198, 205; BVerfGE 39, 1, 41; BVerfGE 89, 214, 229. Ld. ehhez még Thomas BEZZENBERGER: *Ethnische Diskriminierung, Gleichheit und Sittenordnung im bürgerlichen Recht*, AcP 196 (1996) 395., 402.

sérti. Így fennáll annak a valószínűsége, hogy a kérdéses szerződési kikötés tisztességtelensége nem a közérdek, hanem a konkrét szerződő fél érdeksérelme miatt lesz megállapítható.

Összefoglalóan megállapítható, hogy sem az általános elméleti megközelítések, sem a potenciális jogviszonyokat kazuisztikusan vizsgáló felfogás nem jelölt meg olyan szempontokat és konkrét viszonyrendszereket, amelyekben a szerződési kikötések 'tisztességtelenségével' összefüggő tartalomkontrollban a közérdek vizsgálata ténylegesen és érdemben számításba jöhetne.

5. Eredmények

Bár a szerződési feltételek tisztességtelenségével kapcsolatos polgári jogi szabályozás állami beavatkozásnak tekintendő a magánjogi viszonyokba, mégis a szerződési tartalomkontrolljának kizárólag magánjogi eszközökkel és magánjogi értékrend alapján történő megvalósítását irányozza elő. A polgári jogi rendelkezések a szerződésből származó jogok és kötelezettségek elemzését teszik csak lehetővé, amelynek során a tartalomkontrollnak a szerződéshez való kötöttsége minden esetben megmarad. A 'szerződéskötéskor fennálló minden körülmény' vizsgálata során magánjogon túli aspektusok nem vehetők figyelembe, ez a szerződés megkötésének folyamatára és motivációira korlátozódik. A közérdek védelmével kapcsolatos szempontok a szerződési feltételek tisztességtelenségének megállapíthatóságában semmifajta szerepet nem játszanak.

A POLGÁRI JOG TÉRNYERÉSE: A MUNKAVÁLLALÓ FELRÓHATÓSÁGON NYUGVÓ FELELŐSSÉGE AZ ÚJ MUNKA TÖRVÉNYKÖNYVÉBEN

DELI PETRA ESZTER
doktoranda (SZTE ÁJK)

1. Bevezetés

2012. július 1-jén hatályba lépett a *munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény* [a továbbiakban: *új Mt.*]. Az új szabályozási környezet kapcsán jelen előadás tárgyköre a munkavállalói felelősség. A középpontban a munkavállaló munkáltatóval szemben közvetlenül fennálló, szubjektív jogalapú kárfelelőssége áll. Ebben a körben azon pontok áttekintésére törekszem, amelyek – teret engedve a polgári jognak – eltérnek a korábbi szabályozáshoz képest. Érdemes előrebocsátani, hogy a vizsgált jogintézmény ugyan a jövőben is reagál a munkaviszony jogi természetére, a szabályozás szigorodik a munkavállaló terhére.

A jogalkotó alapvetően fenntartja a munkavállalói felelősség korábbi rendszerét. Így a *kontraktuális felelősség* körében a helytállásnak továbbra is három formája különböztethető meg: a felróhatóságon alapuló felelősség,¹ a megőrzési, és a leltárfelelősség. Az előbbi szubjektív, míg az utóbbi kettő objektív jogalapú felelősségi alakzat.² Az egyes felelősségi formák egymáshoz való viszonya sem változik az *új Mt.-ben*. Amíg a felróhatóságon nyugvó felelősség általános, addig a megőrzési és a leltárfelelősség speciális alakzat. Ez egyrészt azt jelenti, hogy amennyiben a megőrzési vagy a leltárfelelősség feltételei megállapíthatóak, azok speciális szabályait kell alkalmazni a felróhatósági felelős-

¹ Az *új Mt. XIV. fejezetének 76. címe*: Felelősség a vétkesen okozott kárért.

² PÁL Lajos [et al.], szerk. KARDKOVÁCS Kolos: *Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata*. Budapest, HVG–ORAC Kiadó, 2012. 284.

séghez képest. Másrészt, ha egyik speciális felelősségi alakzat sem áll meg, az általános forma érvényesül.³

A szubjektív jogalapú felelősség jogpolitikai indokoltsága többretű. Elsődlegesen abból kell kiindulni, hogy a munkavállaló a munkát nem a maga érdekében, hanem a munkáltató javára végzi. Kiemelendő, hogy a munkavállaló rendszerint tartósan bocsájtja rendelkezésre munkaerejét.⁴ A munkáltató a munkaviszonnyal összefüggésben keletkező károkat – szemben a munkavállalóval – jobban képes kalkulálni, biztosítani, illetve a fogyasztókra továbbgörgetni.⁵ Szervezeti, személyzeti és tárgyi szinten egyaránt integrálódik a munkáltató üzemébe.⁶ Ezen körülmények között az esetenként természetszerűen fellépő kár lényegében nem más, mint a hatékonyság ára, amellyel a munkáltatónak szükségképpen számolnia kell.⁷ Miután pedig az üzem, a munkaeszközök és az előállított termék tulajdonosa tipikusan a munkáltató, vagyónának törvényi bekapcsolása a kártérítésbe következetes és indokolt.⁸ Nem utolsó sorban arra is figyelemmel kell lenni, hogy a munkafolyamatok gépiesítése, technikai eszközökkel való támogatása egyrésztől megdöbbenő az apró figyelmetlenséggel összefüggő károkozások számát, másrésztől pedig megnöveli a lehetséges kárösszeget. Mindez természetszerűleg nagyfokú aránytalanságra vezet a jövedelem és az okozott kár tekintetében.⁹

Ezen indokokból következett és következik ma is annak az igénye, hogy a klasszikus (általános) polgári jogi felelősségi klauzulához [*Ptk. 339. § (1) bek.*] képest a munkajogban egy szociálisan érzékenyebb modell kerüljön megalkotásra.¹⁰ Ennek eszközürendszere széleskörű. A munkavállalói felelősség tekintetében eltérő gondossági mérce került előtérbe. A kártérítés összege limitált egyrészt a redukált kárfogalomra, másrészt pedig a kártérítési plafonra tekin-

³ BREHÓSZKI Márta [et al.], szerk. BREZNAY Tibor: *A munkajog nagy kézikönyve*. Budapest, Complex Kiadó, 2008. 863.; BERKI Katalin [et al.], felelős szerk. SIMÁNDI Éva: *A munka törvénykönyvének magyarázata*. Budapest, Complex Kiadó, 2008. 660.

⁴ NAGY László: *Anyagi felelősség a munkaviszony keretében okozott károkért*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964. 58–59., 337–340.

⁵ FRANZ MARHOLD–MICHAEL FRIEDRICH: *Österreichisches Arbeitsrecht*. Mörlenbach, Spingler Wien New York, 2010. 260., FERNINAND KERSCHNER: *Probleme und Entwicklung im Dienstnehmerhaftpflichtrecht*. *ÖJZ*, 1991. 165–166., 165.

⁶ MATHIAS NEUMAYR–GERT–PETER REISSNER: *Zeller Kommentar zum Arbeitsrecht*. Wien, Mansche Verlag, 2006. 1407–1408.

⁷ KARL SPIELBÜCHLER–HANS FLORETTA: *Arbeitsrecht Band 1*. Wien, Mansche Verlag, 1976. 102.

⁸ MICHAEL SCHWIMMANN (Hg.): *ABGB Praxiskommentar (AT) 3. Auflage*. 2005 zu § 2 DHG (Oberhofer) [5] (www.lexisnexis.com)

⁹ KERSCHNER i. m. 165.

¹⁰ EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog általános rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 275.

tettel. Továbbá a vétkesség beszámítási vetülete is szélesebb: annak a köteleességszegésen túl a károkozást is át kellett fognia. Ezen pontok mentén haladva tekintem át az új szabályozási környezet sajátosságait.

2. Vétkesség helyett felróhatóság

Az új Mt. 179. § (1) bekezdése szerint a munkavállaló a munkaviszonyból származó kötelezettségének megszegésével okozott kárt köteles megtéríteni, ha nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Ehhez kapcsolódva a bizonyítási teher (vélelmezhetően benne foglaltatva a kár nagyságát is) változatlanul a munkáltatót terheli [új Mt. 179. § (2) bek.]. A felelősség megállapításának objektív feltételei nem módosulnak. Tehát egyrészt szükséges, hogy a felek között munkaviszony álljon fenn. Másrészt a munkavállaló jogellenes köteleességszegése ehhez a jogviszonyhoz kell, hogy tapadjon. Harmadrészt a köteleességsértő magtartás eredményeként, azzal okozati összefüggésben a munkáltató oldalán kárnak kell keletkeznie.¹¹ A munkaviszony fennállása, mint feltétel kapcsán ki kell emelni a munkajogviszony két különös típusát: egyrészt a munkaező kölcsönzést, másrészt pedig az iskolaszövetkezet és az annak tagja között fennálló jogviszonyt. Ezek ún. háromoldalú jogviszonyok, ahol a munkajogviszony a kölcsönbeadó és a munkavállaló valamint az iskolaszövetkezet és annak tagja között áll fenn. Ugyanakkor – szemben a korábbi szabályozással¹² – alapesetként rögzíti a jogalkotó, hogy amennyiben a munkavállaló kárt okoz, úgy a kölcsönvevő illetve a szolgáltatás fogadója a munkavállalóval szemben kártérítési igényét az új Mt. szerint érvényesítheti [új Mt. 221. § (1) bek., 226. § (1) bek.]. Kiegészítő szabály szerint, kizárólag a felek (tehát az iskolaszövetkezet és a szolgáltatás fogadója, valamint a kölcsönbeadó és a kölcsönvevő) megállapodása szerint van arra mód, hogy az előbbi esetekben az alkalmazott károkozásáért való felelősség polgári jogi szabályai kerüljenek alkalmazásra [új Mt. 221. § (2) bek., 226. § (2) bek.].

A felelősség megállapításának szubjektív feltétele lényegesen módosul. Az új Mt-ben meghatározott gondossági mérce szerint a munkavállalótól megkövetelt, hogy a munkavégzés során úgy járjon el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez összhangban áll a jogalkotó által rögzített azon általános magatartási követelménnyel, amely szerint a munkaszerződés teljesítése során

¹¹ HOVÁRT István: *Munkajog*. Budapest, Novissima Kiadó, 2007. 248.

¹² BERKI [et al.] i. m. 660.

– kivéve, ha törvény eltérő követelményt ír elő [pl. vezető tisztségviselő esetében *Gt. 30. § (2) bek.*] – úgy kell eljárni, ahogy az adott helyzetben általában elvárható [*új Mt. 6. § (1) bek.*]. Mindehhez hozzáigazításra kerül a munkavállaló azon kötelezettsége is, hogy munkáját az általában elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások, utasítások és szokások szerint végezze [*új Mt. 52. § (1) bek. c.*]. A jogalkotó tehát a korábbi – vétkelességen, vagyis ‘az adott helyzetben *tőle* elvárhatóságon’ nyugvó – szabályozási modellhez képest tisztán polgári jogi alapon, a felróhatóságban jelöli meg a gondossági mércét.¹³ Ennek megfelelően az párhuzamba állítható a *Ptk. 339. § (1) bekezdésével*, amely szerint a kötelezett akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben *általában* elvárható. A jogalkotó tehát egy absztrakt, tipizált és objektivált, individualizációtól mentes felelősségi mércét ír elő.¹⁴ ‘Az adott helyzetben általában elvárható magatartás’ meghatározása több lépésben történik. Az ‘adott helyzetben’ fordulat egy-egy szakma illetve munkaterület karakterisztikus vonásait öleli fel. Ehhez csatlakozhatnak csoportismérvek, így többek között tovább árnyalhatja a képet, ha szakemberről vagy, ha pályakezdeőről van szó. A következő lépésben azt kell meghatározni, hogy az így kialakított csoporton belül mi az ‘általában elvárható’ magatartás illetve gondosság. A gondossági mérce az átlagos, megfontolt és lelkiismeretes résztvevő magatartásához igazodik. Ennek megfelelően beszélhetünk például rendes szakorvosról, rendes sofőrrel vagy rendes gépészmérnökről.¹⁵ Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy a csoport tagjaival szemben támasztott elvárások – tekintettel például a foglalkoztatás helyére és idejére, a munkáltató nagyságára – differenciáltak lehetnek.¹⁶ Így előfordulhat, hogy a rendes pénztárossal szemben támasztott gondossági követelmény eltérő egy községben és egy városban. Meghatározó lehet, hogy kisvállalkozásról vagy éppen multinacionális cégről van-e szó. Lehetséges továbbá, hogy a munkavállalóval illetve az annak szakmájával szemben támasztott elvárások – tekintettel a technikai és műszaki fejlesztésekre – a korábbi évekhez képest már magasabbak. Természetesen további pontosítást jelenthetnek többek között jog-

¹³ ARANY Jánosné: A munkáltató lehetőségei a munkavállaló vétkes kötelezettségsszegése esetén. *Gazdaság és Jog*, 1996/6. 18–21., 19., BERKI [et al.] i. m. 668–670.; KISS György: *Munkajog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 267.

¹⁴ CSÉFFÁN József: *A Munka Törvénykönyve és magyarázata*. Szeged, Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2007. 421–422., KERTÉSZ István–PÁL Lajos–RADNAY József: *Munkajogi kézikönyv*. Budapest, HVG–ORAC Kiadó, 2005. 262.

¹⁵ VILÁGHY Miklós–EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I. kötet*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962. 489.; EÖRSI i. m. 278–279.

¹⁶ EÖRSI 279.

szabályok (pl. a KRESZ) illetve egyéb szabályhalmazok (pl. élelmiszerbiztonsági előírások) [ld. hozzá új Mt. 52. § (1) bek. c]. Irányadó a felek ilyen irányú megállapodása is. Nem vehetők ugyanakkor a jövőben figyelembe a munkavállaló egyedi, személyéhez tapadó ismeretei, képességei vagy hiányosságai.¹⁷ Ennek megfelelően például a gondossági mérce nem függ a munkavállaló egyedi teljesítőképességétől vagy a foglalkoztatás körülményeitől (pl. stressz). Ezek a tényezők a jövőben esetlegesen a méltányosság keretén belül, a kártérítés összegének csökkentése kapcsán juthatnak szerephez (új Mt. 190. §).

Hangsúlyozni szükséges, hogy a jogalkotó a felelősség szinonim fogalomként kezeli a vétkességet. Ugyanakkor a két jogi kategória eltérő gondossági mércét jelöl. Habár mindkét forma szubjektív jogalapú, a felelősség mértéke az előbbinél rendes (az adott helyzetben általában elvárhatóság), az utóbbinál azonban enyhe mértékű (az adott helyzetben tőle elvárhatóság). Ennek megfelelően önmagában téves a 'Felelősség a vétkesen okozott kárért' megnevezés (új Mt. 76. pont), miközben a jogalkotó a gondossági mércét a felelősségben jelöli meg. Továbbá a jogalkotó vétkes munkáltatói közrehatást rögzít [új Mt. 179. § (4) bek.], miközben vélelmezhetően nem indokolt és nem is szándékolt a munkavállalóhoz képest alacsonyabb fokban megjelölni a gondossági mércét. Érdeemes arra is utalni, hogy a munkavállalói és a munkáltatói felelősségi szabályok között sem található összhang a kérdésben. Így például nem kell megtéríteni a munkáltatónak azt a kárt, amelyet a munkavállaló vétkes magatartása okozott [új Mt. 167. § (2) bek.], amely alatt a jogalkotó (vélelmezhetően) a felelősséget érti.

3. Változások a kárfogalom kapcsán

A jogalkotó a korábbi szabályozáshoz képest kiszélesíti a kárfogalmat, amelynek eredményeként a megtérítendő kárösszeg magasabb lesz.¹⁸ Sem a munkavállalói, sem a munkáltatói felelősség keretein belül nem található meg a kár törvényi definíciója. Az új Mt. 179. § (5) bekezdésében megfogalmazott utaló szabály szerint a kár megtérítésére az új Mt. 177. §-ban foglalt rendelkezést kell

¹⁷ VILÁGHY–EÖRSI i. m. 489.

¹⁸ A korábbi szabályozás szerinti kárfogalom főszabály szerint csak a tényleges kárt ölelte fel {BERKI [et al.] i. m. 671.; BREHÓSZKI [et al.] i. m. 869–870.; PÁL Lajos [et al.]: *Munkajogi kézikönyv*. Budapest, HVG–ORAC Kiadó, 2011. 276.; BANKÓ Zoltán [et al.]: *A munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény magyarázata II. kötet*. Budapest, 2006. 572.; RADNAY József: *Munkajog*. Budapest, Szent István Társulat, 2009. 194. p.}.

irányadónak tekinteni. Eszerint pedig a nem szabályozott kérdésekben a *Ptk. XXXI. fejezetének* szabályait kell alkalmazni. Ez a fejezet a polgári jogi felelősség módjáról és a kártérítés mértékéről rendelkezik. A *Ptk. 355. § (1) bekezdése* kimondja, hogy a kárért felelős személy köteles az eredeti állapotot helyreállítani, ha pedig az nem lehetséges, vagy a károsult azt alapos okból nem kívánja, köteles a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni. Továbbá a *Ptk. 355. § (4) bekezdése* szerint kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges. Az itt megfogalmazott, polgári jogban irányadó teljes kártérítés elvét ugyanakkor a jogalkotó – figyelemmel a kártérítés összegének limitálására is – két irányban szűkíti.¹⁹ A koncepció követi a *Kodifikációs Főbizottság Új Polgári Törvénykönyvről szóló Javaslatában* foglaltakat. Egyrészt beépül az *új Mt-be* az előreláthatóság szabálya, másrészt fenntartásra kerül a munkáltatói közrehatás intézménye.

Az *új Mt. 179. § (4) bekezdése* alapján nem kell megtéríteni azt a kárt, amelynek bekövetkezése a károkozás idején nem volt előrelátható. A munka törvénykönyvéről szóló T/4786. számú törvényjavaslat indokolása szerint „a munkavállaló azt a kárt köteles megtéríteni, amelynek bekövetkezésével a károkozás idején számolhatott, azonban a magatartásával igen távoli okozati összefüggésben bekövetkezett (ezért általa általában előre nem látható, ún. következményi) károkat nem”. Az előreláthatóság vizsgálata során a károkozás időpontja irányadó. A következményi kár illetve az előreláthatóság fogalmának taralommal való megtöltése a jövőben a bírói gyakorlat körébe utalt. Vélhetően illeszkedik majd a felróhatóság fogalmához. Valamint kapcsolódik az egyes vétkességi fokokhoz.²⁰

Az *új Mt. 179. § (4) bekezdése* szerint azt a kárért sem kell megtérítenie a munkavállalónak, amelyet a munkáltató *vétkes* magatartása okozott, vagy amely abból származott, hogy a munkáltató kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget. A szakasz első egysége lényegében rögzíti azt az általános tételt, hogy mindenki maga felel azért a kárért, amit saját maga okozott.²¹ Ebben a tekintetben irreleváns, hogy a munkáltató vétkes volt-e. A szakasz második egysége a

¹⁹ KENYERES János [et al.]: *A magánjog alapjai*. Budapest, 2007. 199. p.

²⁰ Az előreláthatóság fogalmához, tekintettel a polgári jog kodifikációjára ld. FUGLINSZKY Ádám: *Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia. Magyar Jog*, 2011/7. 412–425.

²¹ Boóc Ádám [et al.]: *A civilisztika dogmatikája*. Budapest, HVG–ORAC Kiadó, 2009. 215.

munkáltatói közrehatás egyik esetkörét, a kárenyhítési kötelezettséget nevesíti. Vélelmezhetően ebben a körben a kárelhárítási kötelezettség is helyet kap. A kérdés, hogy a közrehatás során a munkáltató magatartásának vétkesnek vagy felróhatónak kell-e lennie. Mivel a munkavállalói felelősség kapcsán a jogalkotó törekedett arra, hogy az egyes fogalmakat polgári jogi tartalommal töltsen meg, vélelmezni lehet, hogy a munkáltatói közrehatás vizsgálata felróhatósági alapon történik. A keretszabályt így a *Ptk. 340. § (1) és (2) bekezdése* tölti meg tartalommal. Eszerint a károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget. A *Ptk. 340. § (2) bekezdése* szerint pedig a károsult terhére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős.

Ki kell emelni a nem vagyoni károk jövőbeni megtéríttethetőségének lehetőségét. A *34/1992. (VI. 1.) AB határozat* értelmében „...a polgári jog, mint a polgárok autonómiájának elsődleges jogága egyre inkább túlmegy a tiszta vagyoni viszonyok szabályozásán és a személyek személyhez fűződő jogait is – vagyoni jogaikkal egy sorban – védelem alá helyezi”. A nem vagyoni kárért való felelősség a személyhez fűződő jogok vagyoni szankciója. A nem vagyoni kártérítés pedig az általános személyiségvédelem eszköze. A *Ptk. 75. § (2) bekezdése* szerint a személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell kivéve, ha a védelem – jellegénél fogva (pl. a testi épség és egészség védelme) – csak a magánszemélyeket illelheti meg. A természetes és jogi személyek (mint munkáltatók) személyiségvédelme munkajogi szempontból főképpen a jó hírnév védelmére, a titokvédelemre és adatvédelemre terjed ki. Mivel ezen esetekben tényleges kár nem keletkezik, a korábbi munkajogi szabályozás nem is adott lehetőséget a személyiségi jogok sérelmének orvoslására.²² Ugyanakkor a munkavállaló magatartásával – jelentős sérelmet előidézve – okozhatta a munkáltató negatív megítélését vagy partnerkapcsolatainak beszűkülését. Érdemes megjegyezni, hogy *Kodifikációs Főbizottság Új Polgári Törvénykönyvről szóló Javaslata* tükrében a jogalkotó a jövőben a kárfogalom köréből kivezeti a nem vagyoni kár kategóriáját. Helyette önálló jogi konstrukcióként építi be a sérelemdíjat. A *2:52. § szerint*, akit személyiségi jogaiban megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A sérelemdíjra való jogosultság megállapításához a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. Mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, a felróhatóság

²² BREHÓSZKI [et al.] i. m. 870.

mértékére valamint a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel állapítja meg.

4. A kártérítés mértéke

Az új Mt. 179. § (3) bekezdése szerint a kártérítés mértéke nem haladhatja meg a munkavállaló négyhavi távolléti díjának összegét. Szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozás esetén a teljes kárt kell megtéríteni.²³ A jogalkotó – miközben a gondossági mércét az osztályszociális értékítélet alapján határozza meg – fenntartja a munkavállaló kárhoz fűződő tudattartalmának vizsgálatát és a vétkesség fokaihoz igazított *ex lege* korlátozást. Ugyanakkor megemelkedik a kárplafon összege, illetve megváltozik számításának alapja.²⁴ Az átlagkeresethez való kötöttséget a távolléti díj alapján való számítás váltja fel (új Mt. 148–152. §). Ennek oka, hogy az új Mt. a jövőben nem rendelkezik az átlagkeresetről. Megjegyzendő, hogy a távolléti díj rendszerint alacsonyabb, mint a korábbi átlagkereset összege, hiszen annak nem része többek között sem a jutalom, sem pedig a prémium.

Gondatlan károkozás tekintetében a korábbi speciális szabályok megszűnnek. Ennek megfelelően az új Mt-ben nem található különös rendelkezés a pénzintézet pénztári ellenőre és számfejtője a számfejtés körében előidézett vagy az ezzel összefüggő ellenőrzés elmulasztásával vagy hiányos teljesítésével okozott kárért való felelősség vonatkozásában. Nincsen továbbá speciális rendelkezés a távmunkát végző munkavállaló esetében sem. A vezető állású munkavállalók tekintetében megszűnik a polgári jogi és munkajogi felelősségi szabályok együttes jelenléte. Az új Mt. 209. § (4) bekezdése szerint az ilyen munkavállalók ugyanis a nem vezetői tevékenységük kapcsán gondatlanul okozott károk esetében is a teljes kárért felelnek. Szemben a korábbi szabályozással az új Mt. a vezetői tevékenység körében való károkozás illetve az összeférhetlenségi előírások megszegése kapcsán nem utal a polgári jogi szabályokra. Ennek foly-

²³ A gondatlanság tehát fokok szerint differenciált: a jogalkotó megkülönbözteti a rendes (normál) és a súlyos gondatlanságot. Ezen utóbbi nem válik el élesen a szándékosságtól. A kártérítési plafon kizárólag a rendes gondatlansághoz kapcsolódik. Ezt a megoldást vázolja fel Radnay József is (RADNAY József: A munkavállaló kárfelelősségének egyes kérdései. *Gazdaság és Jog*, 2000/12., 20–22., 22.).

²⁴ A kártérítés összege tehát a továbbiakban sem a kár nagyságához igazodik. Ebből folyik a korlátozás relatív jellege (RADNAY 2005 i. m. 194.; KISS i. m. 269.). Ez azt jelenti, hogy amennyiben a kár összege nem haladja meg a törvényi kárplafont, a kártérítés összege nem kerül redukálásra.

tán ezen esetekben is az általános munkavállalói felelősség szabályait kell alkalmazni.

Az új Mt. 190. §-a szerint a bíróság a munkavállalót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a kártérítés alól részben mentesítheti.²⁵ Ennek során különösen a felek vagyoni helyzete, a jogsértés súlya, a kártérítés teljesítésének következménye kerül értékelésre [ld. hozzá a munkáltató felelőségének körében új Mt. 167. § (3) bek.]. A jogalkotó által figyelembe veendő körülmények felsorolása nem taxatív. Annak definiálása, hogy melyen körülmények lehetnek rendkívüli méltánylást érdemlőek, a bírói gyakorlat keretei közé utalt. Álláspontom szerint ilyen módon értékelt körülmény lehet többek között, ha a munkavállaló nagyon drága gépekkel dolgozik, hiszen ebben az esetben ő kisebb figyelmetlenséggel is rendkívül magas kárt okozhat. Különös méltánylásnak lehet helye akkor is, ha a munkakörhöz vagy munkavégzéshez kapcsolódó jelentős veszély a munkabérben nem kerül ellentételezésre. Meglátásom szerint csak részbeni mentesítés lehetősége következik a törvényszövegből. Azaz a kártérítést teljes egészében nem lehet elengedni a bírói mérlegelés keretén belül. Ebben a körben meg kell jegyezni, hogy az a körülmény ami, mint munkáltatói közrehatás értékelésre kerül, már nem vehető figyelembe a bírói mérlegelés során (kétszeres értékelés tilalma). Természetesen pedig első lépésben a munkáltatói közrehatást, ezt követően pedig a kártérítési tételt kell megállapítani. Kizárólag ezek után van helye méltányossági döntésnek. A sorrend felcserélése a munkavállalóra nézve hátrányos eredményre vezetne. Felvetődik a kérdés, hogy köteles-e a munkavállaló abban az esetben is a teljes kárért való helytállásra, ha ugyan a kötelességszegését a szándékosság, a károkozását már csak a gondatlanság fogja át. A bírói gyakorlatban ugyanis több olyan jogeset merült fel eddig is, ahol a kötelességszegéshez és a kárhoz kapcsolódó tudati–érzelmi állapot egymástól eltér. Így például a közlekedési szabályok szándékos megszegése nem jelentette automatikusan a károkozás szándékosként való értékelését a bírói gyakorlatban, hiszen a megfelelő gyakorlattal rendelkező munkavállaló alappal bízik ügyességében, rutinjában, a vezetett gépjármű ismeretében. Ennek megfelelően, ha a munkavállaló önhatalmúlag, engedély nélkül vagy ittas állapotban vezette a vállalati gépkocsit

²⁵ A Kúria határozatában megállapította, hogy „a bíróság mérsékelheti a kártérítést, illetőleg a jogszabály alapján megállapítható mértéknél alacsonyabb összegben is maraszthalhatja a munkavállalót, ha a károkozás és a károkozó körülményei ezt nyomatékosan indokolják” (LB Mfv. II. 10.344/1997/3.). Ugyanakkor szükséges felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a munkaviszony keretében okozott károk tekintetében kontraktuális felelősségről van szó {BANKÓ [et al.] i. m. 567.}, amelynek keretében a Ptk. 318. § (1) bekezdése kifejezetten kizárja a méltányossági alapon való döntés lehetőségét {BERKI [et al.] i. m. 712.}.

(az ittas vezetés vétségét megvalósítva egyben), ennek alapján csak abban az esetben lehetett szándékos károkozás miatt teljes megtérítést követelni, ha szándéka legalább eshetőlegesen átfogta a károkozás tényét. Önmagában pedig az a körülmény, hogy a munkavállaló jogosítvány nélkül vezette a gépkocsit és közben karambolozott, nem esett az eshetőleges szándék fogalma alá (Fővárosi Bíróság 45. Pf. 27958/64).²⁶ A felelősség vizsgálata kapcsán gondolatébresztő lehet a büntetőjogban alkalmazott vegyes bűnösség kategóriája, ahol – a legáltalánosabb meghatározás szerint – a tényállási elemek egy részére az elkövető szándékossága, míg más részére a gondatlansága terjed ki. Hasonló esetkörrel állunk szemben a munkajog kapcsán is (vegyes vétkesség). Ebben az esetben a teljes kártérítésre való kötelezés oda vezethet, hogy a munkavállaló a szándékán túli eredményért kerül elmarasztalásra. Az *új Mt. 179. § (1) bekezdése* szerint a felróhatóság – nyelvtani értelmezés szerint – a kötelességsértéshez társul. Nem következik a törvényszövegből annak a követelménye, hogy a szubjektív tudattartalomnak a károkozásra is ki kell terjedni. Ezzel szemben uralkodó vélemény szerint a bírói gyakorlat a szubjektív tudattartalmat – a teljes kártérítésre kötelezés tekintetében – a kötelességszegés és az ennek eredményeként bekövetkező károkozás tekintetében is vizsgálta eddig. Az *új Mt.* tekintetében felmerül a kérdés, hogyan illeszthető be ebbe a fogalomrendszerbe a súlyos gondatlanság. Ugyanis a súlyos és a tudatos gondatlanság beszámítási pontjai nem azonosak. A tudatos gondatlanság az előrelátás szerint meghatározott. Ehhez képest a súlyos gondatlanság a gondossági mérce megsértésére tartalmaz értékítéletet. A probléma középpontjában a teljes kártérítésre kötelezhetőség határa áll, amelyet az *új Mt.* szélesebbre kíván vonni. A jelenlegi gyakorlat szerint ugyanis, ha a kárra csak a munkavállaló gondatlansága terjed ki, úgy a munkavállaló korlátozott mértékben áll helyt. Az *új Mt.* értelmében azonban, ha már a kötelességszegést átfogja a súlyos gondatlanság, a munkavállaló a kár teljes egészét köteles lesz megtéríteni azzal a kiegészítő szabállyal, hogy a bíróság a *190. §* alapján csökkentheti a kártérítés mértékét.

²⁶ CSÉFFÁN i. m. 426.

5. Záró gondolatok

Az *új Mt.* koncepciójánál új alapra helyezi a kárfelelősség intézményét. A jogalkotó alapvetően a polgári jogi logika mentén gondolja újra azt. Ennek egyrészt foglalkoztatáspolitikai, másrészt pedig dogmatikai indoka van. Az első Széll Kálmán Terv keretében kidolgozott Magyar Munka Terv a foglalkoztatás területét érintő strukturális változtatásokat irányozta elő.²⁷ Eszerint a kirívóan alacsony szintű foglalkoztatás – az élőmunka magas terhei mellett – arra vezethető vissza, hogy a vonatkozó szabályrendszer rugalmatlan és nagy kockázatú. Ezzel összhangban megfogalmazásra kerültek a munkaviszonyból való menekülést ösztönző elemek. Ezen a körön belül került megjelölésre a kárfelelősség jogintézménye is. Tehát a szubjektív alapú felelősség polgári jog irányába történő terelése magát a munkáltatót célozza: a kárkockázat csökkentésével érdekeltébbé kívánja tenni a potenciális foglalkoztatókat.

A *Munka Törvénykönyvének Törvényjavaslatához* fűzött indokolás szerint az *új Mt.* mögöttes joganyaga a polgári jog.²⁸ A jogalkotó arra a megfontolásra támaszkodik, hogy ugyan a *korábban hatályos Mt.* ilyen irányú kifejezett rendelkezést nem tartalmazott, a gyakorlatban uralkodott az a jogtétel, hogy a munkajogban a polgári jog szabályai illetve jogelvei alkalmazhatók, ha a munkajogi szabályok eltérően nem rendelkeznek és azok nem ellentétesek az alapvető munkajogi alapvetésekkel. A kodifikáció során a jogalkotó így tehát egy közös fogalmi rendszer kiépítésére törekedett. Ugyanakkor eredményében ez egyértelműen gyengíti a munkajog védőháló funkcióját, amely a felek közötti alá-fölérendeltségi helyzet kiegyensúlyozását célozza.

Ezzel összefüggésben kiemelten fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy elengedhetetlen a felelősség intézményének újragondolása kapcsán a vétkesség és a felróhatóság fogalmának pontos és világos elhatárolása, hiszen ennek eredményeként kerül meghatározásra a felelősség határvonala. Ennek segítségével állapítható ugyanis meg, hogy mely tények és körülmények kerülhetnek értékelésre a munkavállaló terhére, illetve javára.

²⁷ Magyar Munka Terv, http://www.kormany.hu/download/e/a7/40000/Magyar_Munka_Terv.pdf [letöltve: 2012. 10. 15.]

²⁸ Munka Törvénykönyvének Törvényjavaslata, <http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagiminitiszerium/foglalkoztataspolitikaert-elelos-allamtitkarsag/hirek/az-orszaggyules-elott-az-uj-munka-torvenykonnye> [letöltve: 2011. 11. 05.]

AZ ELÉVÜLÉS MEGSZAKÍTÁSA ALKALMAS-E A HITELEZŐI IGÉNY HAGYATÉKI ELJÁRÁSBAN TÖRTÉNŐ BEJELENTÉSÉRE?

GONDOSNÉ PUSZTAHELYI RÉKA
egyetemi tanársegéd (ME ÁJK)

1. Általában az elévülést megszakító bírósági és egyéb eljárásokban megvalósuló igényérvényesítésről

A bírói úton való igényérvényesítés formái közül a legfontosabb eszköz a keresetlevél benyújtása, pontosabban ezáltal a polgári per megindítása. A keresetlevél benyújtását kell tekinteni az elévülés szempontjából a bíróság előtti igényérvényesítésnek az elévülés megszakadását kiváltó mozzanataként, tekintettel arra, hogy a Pp. rendelkezése szerint a pert keresetlevéllel kell megindítani, amely a követelést, konkrét kereseti kérelmet, annak jogalapját (jogcímet) és annak alátámasztására szolgáló tényeket, bizonyítékokat tartalmazza.¹

Érdeemes nagytító alá venni, hogy a régi magyar és a hatályos jogban a keresetlevél benyújtásán túlmenően melyek a keresetindítással az elévülés szempontjából azonos hatású más beadványok, kérelmek, melyek tehát – a Ptk. 327. § (1) bekezdése értelmében: a követelés bírósági úton való érvényesítése – az elévülés megszakítására alkalmas eljárások, nyilatkozatok.

A Magánjogi Törvényjavaslat részletesen szabályozta a követelés megítélése illetve megállapítása végetti perindítás és azzal egy tekintet alá eső egyes eljárási cselekmények elévülést félbeszakító hatását. Rendelkezése szerint a keresetindítással az elévülés megszakadása szempontjából azonos hatású: a) fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem előterjesztése; b) követelésbejelentés a csőd eljárásban és a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásban; c) beszámí-

---

¹ Vö. Pp. 121. § (1) bek. c) és e) pont.

tás perbeli érvényesítése; d) perbehívás abban a perben, amelynek kimenetelétől a követelés függ; e) végrehajtás kérése és minden végrehajtási cselekmény.²

Villányi a Magyar Magánjog III. kötetében a perindítással egy tekintet alá esőként kezeli az alábbi eseteket: perbehívás, fizetési meghagyás kérése, a követelés bejelentése csődben, beszámítási kifogás emelése perben, magánjogi igény érvényesítése büntetőeljárásban, míg a végrehajtási jog elévülését csak a végrehajtási kérelem előterjesztése, vagy valamely végrehajtási cselekmény szakítja meg.³

A hatályos Ptk. a bíróság előtti igényérvényesítés esetköreit fel nem sorolva, pusztán annyit rögzít, hogy az elévülést megszakítja a követelés bírói úton való érvényesítése. A bírói gyakorlat azonban kialakította azon értelmezési kereteket, hogy melyek azok a bírósági eljárások, vagy a követelés érvényesítésére indított egyéb eljárások, amelyeknek a megindítása az érvényesített követelés elévülését megszakítja. Elsősorban a polgári per pótlékaiként fel kell sorolnunk: a fizetési meghagyásos eljárást, a közvetítői eljárást és a választottbírósági eljárást. Ezen eljárások keretein belül megvalósuló igényérvényesítés megszakítja az elévülést.

Ezen túlmenően más eljárásokban is a jogosult fellépése – feltéve, ha az az igény érvényesítésének minősül – szintén megszakítja az elévülést. Így ide sorolhatjuk a büntetőeljárásban a polgári jogi igény érvényesítését vagy akár a csődbejelentést. Itt azonban figyelemmel kell lenni arra, hogy ezen eljárások megindítása csak akkor minősül a követelés elévülése szempontjából tehát megszakító körülménynek, ha annak célja a követelésnek a kötelezettel szembeni érvényesítése. Ebből a megfontolásból *nem* minősíti a jelenlegi bírói gyakorlat elévülést megszakító körülménynek a követelés hagyatéki eljárásban történő bejelentését vagy az előzetes bizonyítási eljárás lefolytatása iránti kérelmet.

A hatályos Ptk. rendelkezéséhez visszatérve érdemes megfigyelni, hogy a megszövegezését: ‘a követelés bírósági úton való érvényesítése’ az új Ptk. alábbi megfogalmazása váltja fel: ‘a követelés bírósági eljárásban történő érvényesítése vagy csőd-eljárásban történő bejelentése’. Tehát a más által indított csőd-eljárásban is az igény bejelentése a követelés bírói úton való érvényesítésének minősül.

Rudolf Lóránt monográfiájában az elévülést megszakító körülmények vizsgálata során a követelés bírói úton való érvényesítésének tekintette a keresetet,

² Mtj. 1298. § első és második bekezdés

³ VILLÁNYI László: Követelések megszűnése és elévülése. In: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog* III. kötet. Budapest, Grill Kiadó, 1941. 640–641.

a viszontkeresetet, a beszámítási kifogás perbeli érvényesítését, a fizetési meghagyást és a perbehívást. Véleménye szerint a büntetőfeljelentés megtétele, akár a nyomozati eljárás megindítása a követelés érvényesítésének minősül, így az elévülést megszakítja. Rámutatott, hogy az elévülés megszakító hatásához nem szükséges feltétel, hogy a büntetőítéletben a vádlott elmarasztalására sor kerüljön.⁴ Véleményem szerint azonban – az általa vizsgált kérdések közül is – egyrészt a perbehívás kérdése, másrészt a büntetőeljárás megindítása is mélyebb megközelítést igényel.

2. Hitelező fellépése a hagyatéki eljárásban

Sem a régi magánjogi szabályozás és hozzá kapcsolódó bírói gyakorlat,⁵ sem az 1959. évi Polgári törvénykönyv és a hagyatéki eljárásról szóló 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet szabályait alkalmazó újabb bírói gyakorlat sem tekintette a hagyatéki eljárás során a hitelezői igény bejelentését elévülést megszakító körülménynek.⁶ Itt természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy a kötelezett jogutódjának bizonytalansága idejére a követelés érvényesítése menthető akadályba ütközik, ezért ezen időszak az elévülés nyugvására okot adó körülménynek minősülhet. Amennyiben a kötelezett személyében fennálló bizonytalanság elhárultáig az elévülés nyugszik, valóban kérdéses lehet, hogy elévülést megszakító körülményként figyelembe vehető-e a hitelezői igény bejelentése. Itt azonban érdemes azt is megvizsgálni, hogy ha az elévülés nyugvása folytán valóban egyszerűen csak az elévülés szüneteléséről szólunk, azaz a határidő folyása felfüggesztődik, a felfüggesztett határidő megszakításáról való értelmetlen beszélni. Ezzel szemben a magyar jogi szabályzás elévülés nyugvására vonatkozó megoldása nem érinti lényegében az eredeti határidő telését, tehát ez időszakban, annak leteltéig egy elévülés nyugvására okot adó körülmény ellenére az elévülést megszakító körülmény hatást fejthet ki. Villányi szerint a bírói gyakorlat nem tekinti elévülést megszakító körülménynek a hagyatéki tárgya-

⁴ RUDOLF Loránt: *Az elévülés*. Budapest, KJK, 1961. 170–171.

⁵ „Az adott esetben azonban arra utaló adat nem merült fel, hogy az örökhagyó után számottevő értékű ingóság maradt volna; egyébként az örökhagyó ingóságait is a végrendeleti örökösökre hagyta. *A nevezett törvényes örökös az általa bejelentett hagyatéki hitelezői igényt pedig – elismerés hiányában – csak polgári perben érvényesítheti.*” (BH1997.401.) Tehát az adós elismerése hiányában, mivel bizonyítás nem folytatható le, a hitelező igényét csak perrel érvényesítheti, arra a hagyatéki eljárás nem alkalmas.

⁶ Ld. KAZAY László álláspontját in: PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára*. 2. kiadás, 28. pótlás Budapest, HVG ORAC Kiadó, 542/10.

lás során tett bejelentést, bár a gondolathoz fűzött lábjegyzetben megjelöl ezzel ellentétes álláspontot képviselő bírói döntést is.⁷ Rudolf monográfiájában nem vizsgálta a hagyatéki eljárásban a hagyatéki hitelező fellépését.

Érdemes vizsgálat tárgyává tenni, vajon a hagyatéki eljárásnak az új törvényi szabályozással bekövetkezett változásai okok adhatnak-e arra, hogy a hagyatéki hitelezői igény hagyatéki eljárásban való bejelentését az elévülést megszakító oknak minősítsük? Ehhez elsősorban szükség van a Hetv-t megelőző eljárási szabályok és kapcsolódó bírói gyakorlat elemzésére.

Adalékként szolgálhat a nemzetközi jogi szabályozási megoldások vizsgálata is. Amíg a *Draft of Common Frame of References* rendelkezései között a kötelezett halála miatti igényérvényesítési akadály az elévülési határidő kitoldódását jelentő eseményként szabályozza,⁸ addig a *CISG New Yorki Elévülési Egyezménye* a követelés érvényesítésére irányuló egyéb eljárások között említi a kötelezett halála miatti jogi eljárást is, tehát az elévülést megszakító okok között elismeri.⁹

2.1. A He. szerint kialakult bírói gyakorlat

A hagyatéki eljárásról szóló 6/1958. (VII. 4.) IM rendelet [a továbbiakban: He.] 31.§-a szerint a hagyatéki eljárás a hagyatéki hitelező bejelentése alapján is megindulhat. Ezt követően a hitelező a hagyatéki tárgyalásra idézést kap, (illetve az a hitelező is, aki a követelését a közjegyzőnél bejelentette), amely tárgyaláson egyébként más érdekelt idézés híján is megjelenthet.¹⁰ Amennyiben a rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a hagyatéki eljárásban bizonyí-

⁷ Vö. VILLÁNYI László i. m. 641. és 55. lj.

⁸ „Where the creditor or debtor has died, the period of prescription of a right held by or against the deceased's estate does not expire before one year has passed after the right can be enforced by or against an heir, or by or against a representative of the estate.” (DCFR III. – 7:306: Postponement of expiry: deceased's estate). Vö. Christian von BAR–Eric CLIVE–HansSCHULTE–NÖLKE–HughBEALE–JohnnyHERRE–JérômeHUET–MatthiasSTORME–Stephen SWANN–Paul VARUL–Anna VENEZIANO–Fryderyk ZOLL: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference* (DCFR) Munich, Sellier, 2009. 273.

⁹ „A 13. és 14. cikkben nem említett jogi eljárásban az elévülési idő megszakad, amikor a hitelező azzal a céllal, hogy kielégítéshez jusson vagy, hogy a követelését elismerjék, az eljárásra irányadó jog szabályai szerint követelését érvényesíti, ideértve azokat a jogi eljárásokat, amelyeket a) az adós halála vagy cselekvőképzetlenné válása, b) csőd vagy a fizetési képtelenség egyéb olyan esete, amely az adós teljes vagyonát érinti, vagy c) az adós vállalat, kereskedelmi társaság, társulás vagy egyesülés feloszlata vagy felszámolása bekövetkezése folytán indították meg.” (ld. 1989. évi 1. törvényerejű rendelet 15. cikk)

¹⁰ He. 40. § d) pont

tás felvételnek nincs helye.¹¹ Felmerül tehát az a kérdés, hogy a hagyatéki eljárás a bejelentett hitelezői igény elbírálására alkalmas-e? Ezzel összefüggésben érdemes megvizsgálni, vajon a hagyatéki eljárásban hozott hagyatékátadó végzés (ideiglenes vagy végleges) rendelkezik-e jogerővel, tehát a bejelentett igények érdemi illetve teljeskörű elbírálását jelentheti-e? E kérdésre a korábban hatályos eljárási rendelkezések alapján csak nemleges válasz volt adható.

A közjegyző hagyatékátadó végzésének érdemi minőségét firtató bírói döntések vizsgálata során az alábbi véleményem formálódott ki.

A közjegyző hagyatékátadó végzése érdemi döntésnek minősül abban a tekintetben, hogy saját végzéséhez általában kötve van,¹² és azt csak a He. felhatalmazása alapján változtathatja meg. Imregh Géza is rámutat, hogy a közjegyzői végzésekhez anyagi jogerő nem, csupán alaki jogerő fűződik.¹³ Tehát általában a hagyatékátadó végzés felülvizsgálati kérelemmel támadható. A Legfelsőbb Bíróság elvi határozata azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy egyrészt az ideiglenes átadásnál figyelembe nem vett igényeit az érdekelt csakis öröklési perben érvényesítheti. Ebből következően, ha az öröklési perben hozott bírói határozat az ideiglenes végzéstől eltér, akkor a közjegyző csak a bírósági határozattal nem rendezett igények tekintetében hoz teljes hatályú végzést. Továbbá az elvi határozat rámutat arra is, hogy a hagyatéki eljárásban bizonyítás felvételének nincs helye, tehát a bizonyítékok értékelésére a bíróságnak van lehetősége az öröklési perben, tehát az érdekelt ezzel kapcsolatos igényét csak polgári perben érvényesítheti.¹⁴ Csernák András e döntéssel összefüggésben mutat rá, hogy „a jogvitában való döntés, valamint a bizonyítás lefolytatása tipikusan nem tekinthető olyan sajátos elemnek, mely a nemperes eljárásokra jellemző lenne...”¹⁵ A Legfelsőbb Bíróság 2004-ben hozott eseti határozata már pontosított a fenti elvi határozat megszüvegezésén. Rámutatott ugyanis rendelkező részében, hogy „A hagyatékátadó végzésnek anyagi jogereje nincs – Az öröklési igénynek per útján történő érvényesítése esetén az ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzésben megszabott határidő elmulasztása és a hagyatékátadás teljes

¹¹ He. 55. §

¹² Vö. BH 1985. 27.

¹³ IMREGH Géza: *A közjegyzői eljárás*. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2003. 220.

¹⁴ EBH 2003.295. Legfelsőbb Bíróság határozatainak hivatalos gyűjteménye 2003/2. A határozat rendelkező része megtevesztő lehet: „A hagyaték ideiglenes hatályú átadása tárgyában született jogerős végzés az ügy érdemében hozott jogerős végzésnek minősül, ezért felülvizsgálati kérelemmel támadható [6/1958. (VII. 4.) IM r. 57. §].” (vö. korábban: BH1997.401.)

¹⁵ CSERNÁK András: Eljárási garanciák a közjegyző előtti előzetes bizonyításban. *Közjegyzők Közlönye* 56. évf. 2009/03. 3–10.

hatályúvá válása jogvesztéssel nem jár.”¹⁶ A Kúria PK 262. sz. állásfoglalása is kimondja: „A hagyatékátadó végzésnek ugyanis anyagi jogereje nincs, ezért bármely érdekelt az esetleges öröklési igényét perben utóbb is érvényesítheti.”

Hasonlóképpen foglalt állás a Pécsi Ítéltábla is egy eseti döntésében, amikor rámutatott arra, hogy a hagyatéki eljárásban a hitelezői igény bejelentése elévülést megszakító körülményként nem értékelhető.¹⁷

Ezzel ellentétes megközelítést sugall egy eseti döntésben az alperesi érveles: „Arra hivatkoztak, hogy a végrehajtást kérő a hagyatéki hitelezői igényét az 1988. április 9-én jogerősen befejezett hagyatéki eljárásban és az 1996. október 10-én lezárt póthagyatéki eljárásban sem érvényesítette, az örökösöknek pedig a tartozásról nem volt tudomásuk, a követelés ezért az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 324. §-ának (1) bekezdése szerint elévült...”¹⁸ Ezek szerint ugyanis, ha a hagyatéki eljárásában bejelentette volna, akkor ezáltal az elévülés megszakadt volna.

Bókai Judit véleménye szerint a közjegyző azért sem döntheti el a felek közötti jogvitát, mert hiányoznak az ehhez szükséges garanciális elemek.¹⁹

Gáspárdy Professzor cikkében a hagyatéki eljárásról szóló IM rendelet vizsgálata kapcsán végighalad a hagyatéki eljárás egyes mozzanatain, szabályain és sorra veszi, mely esetek azok, amikor a He. saját jogi rendelkezései érvényesülnek, és melyek, amikor a Polgári perrendtartás szabályai mögöttesen, tehát megfelelően alkalmazandók. Bár kitért arra, hogy nincs alkotmányos akadálya, hogy a hagyatéki eljárás bírói hatáskörön kívülre kerülhet,²⁰ azonban sürgette az idejétmúlt rendeleti szabályozás felülvizsgálatát. Az új hagyatéki eljárásról szóló törvény továbbra is fenntartotta a Polgári Perrendtartás mögöttes jellegét, méghozzá oly módon, hogy a közjegyzői nemperes eljárásokra vonatkozó

¹⁶ BH 2004.466.

¹⁷ Ld. Pécsi Ítéltábla Pf.III.20.287/2011/6. számú határozatát: „Téves a felperesnek az elévülés megszakítására vonatkozó fellebbezési hivatkozása is. A Ptk. 327. § (1) bekezdése alapján a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás, a követelés bírósági úton való érvényesítése, továbbá megegyezéssel való módosítása – ideértve az egyezséget is –, végül a tartozásnak a kötelezett részéről való elismerése szakítja meg az elévülést. Egyéb tények elévülést megszakító joghatással nem bírnak. A fellebbezésben hivatkozott felszólítások és bejelentés a Ptk. 327.§ (1) bekezdésének tartalmi körén kívül eső egyéb tények. Az elévülés megszakadását nem eredményezték.”

¹⁸ Vö. BH 2002.272.

¹⁹ Vö. BÓKAI Judit: A közjegyzői nemperes eljárások In. NÉMETH János (szerk.): *Polgári nemperes eljárások*. Budapest, Ligatúra, 1996. 510.

²⁰ „Az igazságszolgáltatás bírói monopóliumára vonatkozó tétel indirekt módon, alkotmányosan megengedi, hogy a jogszolgáltatás azon szektorai, amelyek nem minősülnek igazságszolgáltatásnak, az állami szférán kívülre is telepíthetők legyenek.” Ld. GÁSPÁRDY László: A hagyatéki eljárás kapcsolata a polgári perjoggal. *Közjegyzők Közlönye* 48. évf., 2001/07–08. 3.

törvény (2008. évi XLV. tv.) rendelkezéseit a hagyatéki eljárásban nem rendelni alkalmazandónak.

Felmerül a kérdés, vajon a hagyatéki eljárásról szóló új törvény módosításai, a megteremtett garanciális feltételek alátámasztják-e azt, hogy a hagyatéki eljárás során a hitelező fellépését, igényérvényesítését az elévülést megszakító jogi tényként értékeljük?

A hagyatéki eljárásban a hagyatéki hitelezői igények minél teljesebb körű érdemi elbírálása gyakorlati haszonnal jár, erre mutat rá *Tóth Zoltán*.²¹ Az örökös hagyatéki eljárás során tett nyilatkozatait, esetleg a hagyaték visszautasítására vonatkozó szándékát is döntően befolyásolhatja az, hogy tudomással bír a hagyatéki tartozásokról. A közjegyzőnek ezzel összefüggésben a He. szerint is kötelezettsége volt eljárása során teljes körűen feltárni kik és milyen jogcímen támasztottak és támaszthatnak igényt a hagyatéokra. A Ptk. 681. §-ában ezzel összefüggésben az örökös kérelmére az ismeretlen hitelezők hirdetményi felhívását is elrendelte, mindamellett, hogy a korábbi He. erre nem teremtette meg a konkrét eljárási hátteret. A felhívásra határidőben nem jelentkező hitelező nem kifogásolhatja sem a kielégítési sorrendet, sem az adott kielégítési csoportban meghatározott arányosságot, tehát a hagyatéki eljárásban való fellépéséhez, igénye bejelentéséhez a hitelezőnek is komoly érdeke fűződik – még a He. szabályai alkalmazása mellett.²²

Összefoglalva tehát a korábbi hagyatéki eljárási jogszabály mellett született álláspontokat és bírói gyakorlatot, az alábbi tényezők befolyásolhatják a hagyatéki eljárás során bejelentett hitelezői igények érdemi elbírálására vonatkozó jogalkotói célkitűzést, amellyel összefüggésben felmerülhet a bejelentés elvülést megszakító hatásának vizsgálata.

1. A hitelezői követelés–bejelentéshez fűződő kiemelt hitelezői és örökösi érdek (nemcsak annak hitelezői igény érdemi elbírálása, hanem a kielégítés során annak figyelembevétele).
2. A hagyatéki eljárás jogvitában való döntésre alkalmas, azaz kontradiktórius eljárási elemekkel bővíthető-e? (értve ez alatt a bizonyítás lefolytatását, a felek meghallgatását a tárgyaláson)
3. A hagyatéki eljárás nemperes jellegével alkotmányos szempontból összeegyeztethető-e igazságszolgáltatási funkció?

²¹ TÓTH ZOLTÁN: A hagyatéki hitelezői jogállás a hagyatéki eljárásban. *Közjegyzők Közlönye* 56. évf. 2009/04. 3–19.

²² Vö. Tóth Zoltán i. m. 10.

4. A közjegyző előtti hagyatéki eljárás garanciális elemei (amelyet elsősorban a hagyatéki eljárás saját és a mögöttesen alkalmazandó Pp. szabályai teremthetnek meg), amelyek a hitelező jogállását védik.
5. A közjegyző kötelessége a tényállás, azaz a hagyaték aktíváinak és passzíváinak teljeskörű feltárása és a jogosultak személyének megállapítása.

2.2. A hitelezői követelésbejelentés hatása az új Hetv. tükrében

A keresett válaszok, mint szempontok mentén tekintsük át az új hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény [a továbbiakban: Hetv.] egyes rendelkezéseit.

A Hetv. 2.§ (2) bek. szerint „A hagyatéki eljárásban a közjegyző eljárása az elsőfokú bíróság eljárásával azonos hatályú.” E rendelkezés arra utalhat, hogy bizonyos esetekben a hagyatékátadó végzéshez anyagi jogerő párosulhat. Különösen, ha figyelemmel vagyunk arra is, hogy a Hetv. rögzíti, hogy a közjegyző végzése a jogorvoslat szempontjából a helyi bíróság által hozott végzéssel azonos hatályú.²³

A Hetv. lehetőség biztosít közvetítői eljárás lefolytatására,²⁴ amely eljárásról már megállapítottuk, hogy az eljárás megindítása az elévülést megszakítja. A közvetítői eljárás kapcsán itt érdemes kitérni arra, hogy a közjegyző is, elsősorban polgári ügyben közvetítői szerepet vállalhat, közvetítői tevékenységet végezhet. Ennek lehetőségeit ismerteti Székely Erika.²⁵

A törvény általános indokolása kitér arra, miszerint fontos, hogy a hagyatéki eljárásnak, mint polgári nemperes eljárásnak a permegelőző, perelhárító jellege továbbra is érvényesüljön: „az eljárásban teljes körűen feltárják az örökség átszállásának alapjául szolgáló tényállást, s az alapján olyan megalapozott döntés születik az örökség átadásáról, mely az esetek legnagyobb hányadában továbbra sem teszi szükségessé bírósági jogorvoslat igénybevételét.” Ún. másodlagos öröklési jogi igény esetében pedig ez az igény érdemi elbírálását vonja maga után.²⁶ Imregh Géza a közjegyzői eljárás legfontosabb céljaként a perelhárító és permegelőző tevékenységet emeli ki, felhívva a közjegyzőkről szóló

²³ Hetv. 113. § (1) bek.

²⁴ Vö. Hetv. 57. §

²⁵ Ld. SZÉKELY Erika: A közjegyzők, valamint a közjegyző helyettesek által végezhető egyes közvetítésfajták. *Közjegyzők Közlönye* 56. évf. 2009/3. 10–14.

²⁶ A korábbi He. nem tekintette öröklési vitának ezt az esetkört, így a vitatott hitelező követelés ellenére megtörténhetett a hagyaték teljes hatályú átadása.

törvény első szakaszát, miszerint a közjegyzők azért nyernek közhitelességet, hogy a jogviták megelőzése érdekében pártatlan jogi szolgáltatást nyújtsanak.²⁷

Az ismeretlen hagyatéki hitelezők felhívását a Ptk. 681.§-a rendeli el.²⁸ A Hetv. rendelkezései segítik az ismeretlen hitelezői igény hagyatéki eljárás keretében való érvényesítését, mivel lehetőség van a hitelező hirdetményi úton való felhívására, hogy igényét jelentse be: „Az ismeretlen hagyatéki tartozás jogosultját a közjegyző bármely, öröklésben érdekelt kérelmére a hirdetményi kézbesítés szabályait megfelelően alkalmazva hirdetmény útján hívja fel arra, hogy követelését a kézbesítéstől számított 30 napon belül a közjegyzőnél írásban jelentse be.²⁹ „Bár továbbra sincs lehetőség a közjegyzői eljárásban széleskörű bizonyítás lefolytatására, azonban a közjegyző előtti előzetes bizonyítási eljárás eredményére a közjegyzőnek a hagyatéki eljárás során figyelemmel kell lennie, tehát rendelkezésre állnak azok a bizonyítékok, amelyek a követelés érdemi elbírálását adott esetben lehetővé teszik.³⁰

A hitelezői követelés bejelentés elévülést megszakító hatását támasztja alá az a rendelkezés is, miszerint: a hagyaték teljes hatályú átadására csak akkor kerülhet sor, ha nincs öröklési jogi vita (ebbe beleértve a másodlagos öröklési jogi vitát), vagy ha csak másodlagos öröklési jogi vita merült fel, az igény előterjesztője ehhez hozzájárult, vagy kellő biztosítékot kapott (a követelésével

²⁷ IMREGH i. m. 135.

²⁸ Ptk. 681. § (1) Ha alaposan fel lehet tenni, hogy ismeretlen hagyatéki tartozások vannak, az örökös kérheti, hogy a közjegyző hívja fel az ismeretlen hagyatéki hitelezőket követeléseik bejelentésére. (2) Az a hitelező, aki követelését a közjegyzői felhívásban megszabott határidő alatt nem jelentette be, a jelentkezésig történő kielégítéseket a sorrend megtartása és a csoportjához tartozók kielégítési aránya szempontjából nem kifogásolhatja, Ha a hagyatéki osztály már megtörtént, az örökösztársaktól csak az örökrészeikhez igazodó aránylagos kielégítést igényelhet, kivéve mindkét esetben, ha az örökösnek a követelésről a bejelentés nélkül is tudomása volt.

²⁹ Hetv. 65. § (1) bek.

³⁰ Vö. Hetv. 13.§ (1) és (2) bekezdését:

„13. § (1) Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a hagyatéki eljárásban – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – bizonyítás felvételének nincs helye, azonban a hagyatéki eljárásban érdekelt és az eljárásban részt vevő más személy álláspontja alátámasztására okiratot csatolhat be.

(2) Ha a hagyatéki eljárásban érdekelt a hagyatéki eljárásban a hagyaték átadását érintő lényeges kérdésben a Kjnp. szerinti előzetes bizonyítás felvételét vagy igazságügyi szakértő kirendelését indítványozza, az ezen eljárás lefolytatására a hagyatéki ügyben eljáró közjegyző kizárólagosan illetékes. A közjegyző nem köteles a hagyatéki eljárás befejezését ezen eljárás befejezésétől függővé tenni, de a hagyaték átadásakor – ha ezen eljárás addigra már befejeződött és abban a kérdésben, amelyben az előzetes bizonyítás felvételére vagy igazságügyi szakértő kirendelésére került sor, a hagyatéki eljárásban bizonyításnak van helye – azt figyelembe véve dönt.”

egyező pénzösszeg közjegyzői letétbe helyezése, vagy annak erejéig a hagyatékbba tartozó ingatlanra jelzálogjog bejegyzése által).³¹

Végezetül, mintegy keretként érdemes visszatérni a közjegyző, mint jogszolgáltató szerv lényegi jellemvonására. A 46/1991. (IX. 10.) AB határozat megfogalmazása szerint „...a közjegyző által – általában nem peres eljárásokban – saját törvényes jogkörében hozott határozatokat ugyanolyan vagy aggálytalanul hasonló garanciális eljárások előzik meg, mint a bírósági határozatokét. A közjegyző saját közvetlen eljárásai alapján kiadott végzései és jóváhagyásai ezért a bíróság határozataival egyenlő hatályúak.”

Mindezen érvek és szabályozásbeli változások figyelembevételével *indokolt lehet a hagyatéki eljárásban való hitelezői követelés bejelentést is az elévülést megszakító oknak minősíteni*. Azonban véleményem szerint erre nem a bírói gyakorlat, hanem a Ptk. rendelkezések felülvizsgálata körében a jogalkotó hivatott, ugyanúgy, ahogyan a csődeljárásban való bejelentést is elévülést megszakító okként nevesítette az új Ptk. Törvényjavaslatában.

³¹ Hetv. 83. § (1) b) pont és (2) bek.

ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS A SZERZŐI JOGBAN

GRAD-GYENGE ANIKÓ
egyetemi docens (KRE ÁJK)

A szerzői jog magánjogi jogosultság,¹ amelynek gyakorlása – e jellegéből fakadóan – alapvetően mérsékelt állami szerepvállalást igényel, és ha igen, akkor elsősorban a jogérvényesítés, a jogviták körében. Ugyanakkor a szerzői jog területén – nem csak Magyarországon, nemzetközi kitekintésben is – az utóbbi évtizedben mégis az érzékelhető, hogy az állami szerepvállalás a jogérvényesítésen túlhaladóan is egyre intenzívebbé válik. Ennek több oka is lehet. Például az, hogy a jogi védelem egyre szélesebb hatálya sok esetben elnehezíti (vagy el is lehetetleníti) az egyedi, eredeti jogosult joggyakorlást. Ilyen helyzet jön létre, ha nagyon sok jogosult, vagy nagyon sok felhasználó vesz részt a felhasználásban. A jogosultak helyébe ilyen esetben gyakran egy őket összefogó, tárgyalási pozíciójában ennél fogva erősebb közvetítő szereplő lép. Ennek a szervezetnek a magatartása sok szempontból térhet el egy 'egyszerű' (természetes személy) szerző magatartásától, ami állami kontrollt igényelhet (ha éppen nem az állam válik közvetítő szereplővé). Egy másik oka lehet az állami szerepvállalás erősödésének az, hogy a védelem szélesedésének (különösen az időbeli hatálya bővülésének) eredményeként az idő előrehaladtával nehéz a művek jogosultjait megtalálni, ami szintén több fokozatú beavatkozást, 'a piac megsegítését' teheti indokolttá.

---

¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 86. § (1) A szellemi alkotás a törvény védelme alatt áll. (2) A védelmet – e törvény rendelkezésein kívül – az alkotások meghatározott fajtáira, valamint egyes rokon tevékenységekre a szerzői, az iparjogvédelmi (a szabadalmi, a védjegy-, eredetmegjelölés-, származásjelzés- és mintaoltalom), valamint a hangfelvételek előállítóit védő jogszabályok határozzák meg.

T/7971. törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről 2:55. § [Kisegítő alkalmazás] E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről rendelkező törvények nem szabályoznak.

A Magánjogot Oktatók Egyesülete által szervezett konferencián tartott előadásban² arra kerestük a választ, hogy jó-e az állami beavatkozás erősödésének tendenciája, illetve hova vezet(het) egy ilyen erősödés, különösen az olyan értékekre, mint a kulturális sokszínűség, a vállalkozás szabadsága és a tulajdonjog alapjogi védelmére figyelemmel. Az előadás arra is választ keresett, hogy mi lehet (vagy mik lehetnek) ennek a tendenciának az alternatívája. Ezt megelőzően azt az álláspontunkat fejtjük ki, hogy maga a szerzői jog (a szerzői jog állam általi biztosítása) sem más, mint hatalmi döntés, amelyet ma már számos európai uniós és nemzetközi norma is megkövetel. Ennek az alapvető háttérnek a felrajzolása elengedhetetlen ahhoz, hogy lássuk, a szerzői jogon belüli állami beavatkozásnak milyen hatásai lehetnek.

1.A szerzői jog, mint demokratikus hatalmi beavatkozás

Bár egyes 17. századi filozófusok szerint a szerzői jog eredeti jogosultsága az embernek,³ valójában ahhoz, hogy érvényesülni tudjon, már a 17. században is szükség volt hatalmi erővel való támogatásra is. A kulturális javak előállítás, társadalmi elosztása, a hozzájuk való hozzáférés feltételeinek meghatározása a mindenkor hatalom önkéntes vagy kikényszerített döntésén múlt. E tekintetben megkülönböztetünk arisztokratikus és demokratikus rendszereket. Az arisztokratikus rendszerekben – végeredményben a mai szerzői jogi rendszer alapját megteremtő, 1709-ben az angol Anna királynő által alkotott statútumot megelőző rendszerekben – a kulturális javakhoz való hozzáférés arisztokratikus elven nyugodott: kegyen alapult, tartalma és tartama is kiszámíthatatlan volt és szorosan összeforrt a művekbe foglalt információhoz és magukhoz a művekhez való hozzáférés korlátozásával (a cenzúrával).⁴

A klasszikus ókori társadalmakban a mecénások (vagy általában a támogatók) ugyan honorálták a számukra megrendelésre alkotókat, de hogy ki, mit,

² 2012. június 8. „Állam és magánjog – Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog, és polgári eljárásjog keresztmetszetében” c. konferencia keretében tartott előadás „Állami szerepvállalás a szerzői jogban” címmel.

³ JOHN LOCKE az „Értekezés a polgári kormányzatról” című írásában fejtette ki elméletét, amely szerint az embernek eredendő tulajdona van saját személyén, önmagát fejleszti, az a legfőbb tevékenysége (munkája) és az ebből fakadó eredmények mind a tulajdonát képezik. Az általa létrehozott javakon legsajátabb tulajdona keletkezik még akkor is, ha saját munkáját már meglévő dolgokhoz adta hozzá. (27. §) A munka tulajdonjogot eredményez. (45. §) Gondolat, Budapest, 1987.

⁴ Ld. ezekről részletesen: BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai*. Typotex, 2010.; LENDVAI Zsófia: *Szerzői jog az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 2008. június 57–79.

milyen tartalommal és milyen feltételek között alkothatott (különösen nyilvánosan és ellenszolgáltatás fejében), az legtöbb esetben nem az ő autonóm döntésén, hanem a mecénásén múlt (és ha ezt esetleg megszegte, akkor végső esetben száműzték). Az így létrejött művekhez kiváltságosok igen szűk köre férhetett hozzá: gyakran csak a mecénás legszűkebb társasága élvezhette az alkotásokat. Azt ehhez szükséges természetesen hozzátenni, hogy a technológia fejlettsége sem segítette hatékonyan a hozzáférés szélesebbé válását, még ha erre egyébként sem volt szándék.

A késő-középkor és a koraújkor időszakát jellemző privilégium-rendszer – legyen az uralkodó, az egyházfő által a kiadónak vagy a tömeges gyártásra technológiailag már képes nyomdának nyújtott privilégium – ugyan már a korábnál szélesebb körben tette hozzáférhetővé a műveket, ugyanakkor azonban a rezsim is alapvető módon befolyásolta azt, hogy a kiadó vagy a nyomda mit és milyen tartalommal adhat ki, nyomtathat, és végső soron terjeszthet. A cenzúra a rendszerbe kódoltan működött. Ezáltal pedig a szerző még mindig nem alkothatott szabadon. A szerzői jogi rendszer kiépülése, a privilégiumok lebontása demokratizálta a hozzáférést: a védelem hatalmi döntéstől függetlensége, automatikussága, tartalmának előre kiszámíthatósága és nem utolsósorban a formára szűkítése (azaz a tartalom, a műben megjelenő információ kizárása a védelemből) egyszerre biztosítja az alkotói szabadságot, ennek keretében a véleménynyilvánítás relatív korlátlanágát és a közönség információhoz jutásának akadálytalanságát.

A modern szerzői jog születése a kulturális javakhoz való hozzáférés feltételeit a fentiek szerint definiálta újra azáltal, hogy a hatalmat a felvilágosodás forradalmi mozgalmi megfosztották a közvetlen és a közvetett befolyásolás lehetőségétől, és egyben lehetővé tették a kulturális javak piaci elveken nyugvó termelési és fogyasztási rendjének kialakulását. A modern szerzői jog alapvető eszköze a szerzőnek (és nem másnak) juttatott kizárólagos jellegű (monopol-pozíciót eredményező) rendelkezési jog, amelynek célja a szerző számára a társadalom (és benne a felhasználást végzők, illetve a közönség) morális és anyagi elismerésének biztosítása, az újabb alkotások létrejöttének ösztönzése. Az anyagi elismerést az biztosítja, hogy a mű felhasználása csak a szerző hozzájárulásával (engedélyével) végezhető, amelynek fejében a szerző ellenszolgáltatásként díjat (jogdíjat) kérhet.⁵ A morális elismerés eszköze annak biztosítása, hogy a szerző követelhesse a művel kapcsolatban szerzőként való megjeleníté-

⁵ A hatályos szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) III., vagyoni jogi fejezete biztosítja ezeket a jogokat.

sét, megakadályozhassa a műve torzítását, illetve maga dönthesse arról, hogy mikor bocsátja a közönség rendelkezésére azt és meddig teszi ezt.⁶ Mindezeket a modern jogrendszerek magánjogi eszközökkel biztosítják, a szerzőt és a felhasználót, illetve a műélvező közönséget egyenlő felekként tételezve, és a hatalmi viszonyokat, befolyást kiiktatva, vagy legalábbis a lehető leginkább háttérbe szorítva. A legújabb kori technológiai fejlődés hatása azonban az, hogy a tiszta magánjogi viszonyrendszer nem képes a maga zavartalanságában működni. A műszaki fejlődés egyik legfontosabb következménye a különböző védett alkotások piacainak rohamos bővülése, a hozzáférés sokszínűségének kialakulása. Ennek már-már 'ősinek' mondható technológiái a könyvnyomtatás, a hangrögzítés és a filmrögzítés, újabb eszközei a frekvencián megvalósuló továbbítás, a legújabb módjai pedig a digitális rögzítés, illetve továbbítás.⁷ Ez önmagában csak a jogviszonyok mennyiségének léptékekkel való növekedését eredményezi. A technológiai fejlődéssel lépést tartani kívánó, és ilyen módon folyamatosan bővülő anyagi jog magával hozta a jogérvényesítés eszköztárának bővülését is, részben a jogsértések volumenének növekedése, részben a jogsértések új típusainak megjelenése miatt.⁸ Mivel az egyedi joggyakorlás a felhasználások tömegessége miatt egyes pontokon egyszerűen lehetetlenné vált, az engedélyezés helyét átvette az átalánydíj, amely anélkül kompenzálja a szerzőt a tömeges felhasználások fejében, hogy minden egyes felhasználási cselekményhez az ő engedélye lenne szükséges.⁹ Ez a jogsértések volumenének jelen-

⁶ Az Szjt. II., személyhez fűződő jogi fejezete biztosítja ezeket a jogokat.

⁷ A szerzői jogi védelem ezek kialakulását lekövetve bővült gyakran úgy, hogy új, önálló felhasználási módok jöttek létre (például a sugárzás, nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tétel), vagy a már meglévő felhasználási módok tartalmának bővítő értelmezésével (például az eredendően csak nyomtatással megvalósult többszörözés körébe tartozik ma már a digitális többszörözés).

⁸ Ide tartozik a polgári jogi eszköztár bővülése a nem csak a jogsértő ellen érvényesíthető adatszolgáltatási igényvel [Szjt. 94. § (4) bekezdés], a hatásos műszaki intézkedések megkerülése [Szjt. 95. §], illetve a jogkezelési adat megsértése elleni védelem [Szjt. 96. §] kialakulása, vagy a büntetőjogi eszköztár bővülése (a hatályos Btk. eredetileg csak a bitorlás tényállását ismerte [a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 329. §], ma már a szerzői és kapcsolódó jogok megsértése [329/A. §], a hatásos műszaki intézkedés megkerülése [329/B. §] és a jogkezelési adat meghamisítása [329/C. §] is önálló tényállások. Az új Btk. (a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény) ezeken nem változtat, viszont hatálybalépésével egy időben várhatóan bevezetésre kerül a szabálysértési tényállások körébe a szerzői és kapcsolódó jogok megsértése. (A kézirat leadása idején még csak a társadalmi vitára bocsátott tervezet ismert.)

⁹ Ilyen például a magáncélú többszörözések fejében fizetendő üreshordozó díj (ld. Szjt. 20. §), vagy a reprográfiai díj (Szjt. 21. §).

tős csökkentését is eredményező megoldás lehet,¹⁰ másrészt a szerző is bevételhez juthat olyan felhasználásokból, amelyeket 'uralni' egyébként nem tudna, de tömegességük miatt nem lenne indokolt a teljes szabaddá tételük sem.¹¹ Ez kulcsfontosságú fordulat a szerzői jogban: a magánjogi alapokon nyugvó rendszerben ugyanis minőségi változás csak akkor történik, amikor a jogviszonyok már nem tudnak egyedileg (meghatározott jogalanyok között) létrejönni és ez köztes, kényszermegoldásokat hív elő. A tömeges számban megvalósuló felhasználások uralása sok esetben a szerzői kontroll elveszését eredményezi azáltal, hogy a jogalkotó (engedélyezési jog nélküli) díjigényeket vezet be, másrészt az átalakuló kontroll más személy(ek)hez települ: a szerzők közös képviselőjét el-látó jogkezelő szervezethez,¹² illetve a felette felügyeletet gyakorló államhoz.

2. A szerzői jogba való állami beavatkozás

2.1. Regisztrációs szükséglet?

Ahogy erre már utaltunk, a felvilágosodás egyes filozófusai a szerzői jogot egyenesen természetes jognak, az alkotót magától értetődően megillető jognak tartották, ezt éppen ettől az időszaktól fogva mégis a jogalkotás is biztosította. Az eredeti jelleg megnyilvánulását lehet látni abban, hogy a szerzői jogi védelem – éppen a cenzúra megakadályozása okán – a legtöbb országban mindig mentes volt az alaki előírásoktól.¹³

Az első multilaterális nemzetközi egyezmény, a Berni Unió Egyezmény is rögzíti ezt,¹⁴ amelyhez az elmúlt majd' 130 évben már szinte valamennyi, a szer-

¹⁰ Ld. erről részletesen: FALUDI Gábor–GYENGE Anikó: A fájlmegosztás – hazai és uniós jogi szemmel. *Szerzői Jogi és Iparjogvédelmi Szemle* 2011. november.; MEZEI Péter: *A fájlcsere-dilemma* című kötetét. HVG–ORAC Kiadó, 2012.

¹¹ Ld. erről részletesen: GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. HVG–ORAC Kiadó, Budapest, 2010.

¹² A 318. lábjegyzetben említett díjakkal kapcsolatban: Szjt. 20. § (2) bekezdés; 21. § (3) bekezdés.

¹³ Az európai országok valamennyien ezt a modellt követik. A magyar szabályozás soha nem követelte meg a művek nyilvántartásba vételét a védelem feltételeként. A téma legfrissebb, átfogó feldolgozását ld. különösen: Stef van GOMPEL: Formalities in Copyright Law: An Analysis of Their History, Rationales and Possible Future, *Information Law Series 23, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2011.*

¹⁴ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege. Magyarországon a jelenleg hatályos szövegét kihirdette a 1975. évi 4. törvényerejű rendelet. 5. cikk (2). E jogok élvezete és gyakorlása nincs kötve semmiféle alakszerűséghez és független attól, hogy a mű a

zői jogokat ismerő ország csatlakozott. Témánk tekintetében emblemikusnak kell értékelni az USA 1989-es csatlakozását, amely ezt megelőzően csak a US Copyright Office-ban regisztrált alkotásoknak biztosította a védelmet, alakszerzési feltételhez kötve a védelmet. Ez mára addig enyhült, hogy csak az USA-ban nyilvánosságra hozott művek esetében szükséges a regisztráció és csak egy esetleges jogérvényesítés esetén, bizonyos igények érvényesítéséhez.¹⁵

Ez az alapelv átjárja a világ lényegében valamennyi szerzői jogi rezsimét, így – ha úgy tetszik – paradigma-jelleggel él a rendszerben. Ennek ellenére számos olyan hatása azonosítható, amelyek alapján szükséges vele kapcsolatban egy alapvető kérdésnek az újból és újból való megvizsgálása. Méghozzá annak, hogy az eredetileg a cenzúra ellen bevezetett tilalom ma is eléri-e a célját, vagy esetleg a cél már teljesült (vagy más úton biztosítható), illetve hogy nem akadályozza-e más érdekek érvényesülését ez a megoldás.

Három olyan sajátossága is van a mai szerzői jognak, amely indokolja ezeknek a kérdéseknek az újra feltételét. Mindenekelőtt az, hogy a szerzői művek védelme egyre hosszabbá válik: a szerzői jog hajnalán biztosított, egyszer meghosszabbítható 14 éves védelmet mára a szerzőt és jogutódjait a teljes életében és a halálát követő 70 évben megillető védelem váltotta fel, amely egyre gyakrabban teszi lehetetlenné a leendő felhasználó számára a jogosult fellelését és tőle a felhasználáshoz szükséges engedély megszerzését. A szerzői művek mozgása soha nem állt meg az országhatárokon, az internet hatása azonban ezt a forgalmat meghatványozta. A művek felhasználásának nemzetközi nyomon követése (egyáltalán: annak megállapítása, hogy az adott mű valamely országban védelmet élvez-e) szintén gyakran állítja nyilvános, megbízható, közhiteles nyilvántartások hiányában komoly kihívás elé a leendő felhasználót. A határokon átlépő felhasználások további aspektusa az engedély fejében járó jogdíj megfizetésének – szintén határon átlépő – kötelezettsége, és ezzel összefüggésben az elszámolás problémái. A hatályos jogi rezsimek ezeken a problémákon önkéntes, és az állam által különböző erősséggel promotált regisztrációval igyekeznek segíteni.¹⁶ Az önkéntes adatbázisok – különösen amiatt, mert nem

---

származásának országában védelem alatt áll-e. Ennél fogva – az ezen Egyezményben foglalt kikötéseken kívül – a védelem terjedelme, valamint a szerzői jogainak védelmére biztosított eszközök igénybevétele tekintetében kizárólag annak az országnak a törvényei irányadók, ahol a védelmet igénylik.

¹⁵ A magyar irodalomban ld. erről BOYTHA György: A hatályos szerzői és szomszédos jogi sokoldalú szakegyezmények. In: GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Wolters-Kluwer, Budapest, 2006.

¹⁶ Az egyes államok gyakorlatáról ld. a Szellemi Tulajdon Világszervezetének (World Intellectual Property Organization – WIPO) összeállítását: *Second Survey on Voluntary Registration and*

is kifejezetten erre a célra jöttek létre – nem egységesek, céljuknak rendelt módon gyűjtik az adatokat, és egyáltalán nem is biztos, hogy mindig az aktuális, friss, az engedélyezéshez szükséges adatokat tartalmazzák. A hagyományosan nagy adatbázisokat működtető közös jogkezelő szervezetek ilyen gyűjteményei lehetnek ebből a szempontból a leginformatívabbak, hiszen nekik (jogdíjbeszedési és felosztási) feladataik ellátásához elengedhetetlenül szükségesek ezek az eszközök.¹⁷ Még akkor is állítható ez, ha egyébként ezek a gyűjtemények sem lehetnek hibátlanok, teljesek: nem véletlen, hogy az Szjt. maga is külön rendelkezéseket tartalmaz azokra a művekre vonatkozóan, amelyek jogosultja nem beazonosítható, emiatt pedig a beszedett jogdíj számára nem kifizethető.¹⁸

Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a magánkezdeményszerzésre, önkéntes alapon létrejövő szerzői nyilvántartásokon túlmenően az állam is észleli az ilyen adatbázisok szükségességét: az Szjt.-be 2006-ban került be a Magyar Szabadalmi Hivatal (ma: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala) önkéntes műnyilvántartási hatásköre,¹⁹ amely azonban még mindig – összhangban a fent említett nemzetközi és uniós²⁰ kötelezettségekkel – önkéntes és nem az oltalom léte függ tőle, hanem csak egy megdönthető szerzőségi vélelmet keletkeztet.²¹ Fontos azt látni, hogy egy olyan tilalmi eszköznek, amely a modern szerzői jog hajnalán garanciális jelentőséggel bírt, mára sok szempontból az eltörlése (vagy legalább a lazítása) vált inkább kívánatossá, éppen a nemzetközi egyezménybe való ’kőbe vézése’ miatt aligha változtatható meg. Emiatt pedig az állam szerepe az önkéntes adatbázisok, nyilvántartások támogatására vonatkozhat csak és nem terjedhet ki arra, hogy – a korábbi USA-beli megoldást alkalmazva – a védelmet magát tegye függővé a nyilvántartásba vételtől. Nem tartjuk azonban kizártnak azt, hogy a szerzői jogi rendszer átfogó reformját célzó kezdeményezések komolyan fontolóra vegyék a kötelező regisztráció bevezetésének gondolatát.

Deposit Systems. http://www.wipo.int/copyright/en/registration/registration_and_deposit_system_03_10.html

¹⁷ Ld. részletesen Mihály FICSOR: *Collective Management of Copyright and Related Rights*. WIPO, 2002.

¹⁸ Szjt. 89. § (8)–(9) bekezdések.

¹⁹ A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 115/H. § (4) bekezdés e) pont.

²⁰ A szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről szóló 2004. április 29-i 2004/48/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 5. cikk.

²¹ 94/B. § (2) bekezdés. Ld. továbbá: 26/2010. (XII. 28.) KIM rendelet a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala által vezetett önkéntes műnyilvántartás részletes szabályairól. http://www.sztnh.gov.hu/szolgaltatasok/onkentes_munylvantartas.html

2.2. Felügyeleti szükséglet?

A művek felhasználása egyre sokszínűbbé válásának következménye az, hogy a felhasználói kör is szélesedik, egyes felhasználási módok esetén a felhasználók köre tömegessé válik. Ilyenek a magáncélú többszörözések. Esetenként viszont a felhasznált művek szerzőinek köre válik tömegessé (például egy rádiós felhasználás esetén). Bármely oldalon is következik be ez a mennyiségi léptékváltás, szükségessé válik egy engedélyező közvetítőszervezet beiktatása az engedélyezési folyamatba.

A közvetítő szervezet az egyedi jogosultakhoz képest megerősödött tárgyalási pozíciót bír, amit tovább – egy piaci monopolhelyzet létrejöttéig – erősíthetnek a csoportos joggyakorlás hatékonyságát szolgáló különféle intézkedések (kiterjesztett jogkezelés,²² képviseleti vélelem,²³ esetleges törvényi monopólium²⁴). Egy monopolhelyzet pedig mindig felveti a visszaélések veszélyét: a túl magas díjak megállapításával, a nem tisztességes szerződési feltételek meghatározásával, a nem hatékony, nem átlátható felosztási renddel. Egy törvénybe ágyazott monopolhelyzet megkívánja az erős állami kontrollt is, akár az általános versenyjogi eszközökkel, akár *sui generis* hatósági felügyelet útján, akár bírósági hatáskörökkel (vagy ezek valamilyen kombinációja útján). Ugyanakkor a törvényi monopólium megszüntetése sem feltétlenül jelenti a verseny (azonnali) beindulását, vagy hatékony működését, emiatt a piac állami felügyelete sem válik szükségtelessé, sőt: a szerzői jog kulturális funkcióinak (elsődlegesen a szerzők joggyakorlásának) hatékony érvényesítése további szempontok beemelését teheti indokolttá.

A jogkezelés felelősíti azt a jelenséget is, hogy egyes jogosultak nem találhatók meg (a felhasználási engedélyhez már nem is kell őket megkeresni): a helyettük, nevükben, törvényi felhatalmazás alapján beszédett jogdíjak ezekben az esetekben értelemszerűen nem is tudnak eljutni hozzájuk. Az ilyen módon a rendszerben maradó díjakat a jogkezelő szervezetek visszaforgatják a felosztási alapokba, de lehetséges olyan testületi döntésük is, ha ezt a működésüket szabályozó jogszabály lehetővé teszi, hogy tartalékok képezve általában valamely, a tevékenységükhöz közvetlenül kapcsolódó kulturális, szociális célt valósítsanak meg. A szabályozás általában önmegtartóztató ennek a befolyásolásában: igencsak ritkának mondható az, ahogy a magyar jog beavatkozik ezen marad-

²² Szjt. 87. § (1) bekezdés.

²³ Szjt. 87. § (2) bekezdés.

²⁴ Az Szjt. 2012. január 1. előtt hatályos szövege: 86. § (2) bekezdés.

ványdíjak hasznosításába, amikor meghatározott összeget elvesz belőle és saját és nem a szerzők által meghatározott kultúrpolitikai céljaira fordítja.²⁵ Olyan megoldások ismertek a külföldi gyakorlatban, hogy maguk a jogkezelő szervezetek a valamilyen oknál fogva nem felosztható jogdíjakat különböző, általuk (jogosultjaik által) meghatározott célra fordítják.

A magyar szabályozás azonban megbontja ezzel a megoldással a szerzők önrendelkezését a beszedett jogdíjak felett és a szerzői jogdíjakból elkülönített összegek egy részének (70%-nak) állami támogatási célra történő felhasználását írja elő. A szabályozás komplexitása és a törvényi monopólium lebontását követően is fennmaradó részleges (*de facto*) monopólium miatt a rendszer szükségszerűen nem lehet állami ellenőrzés nélkül, de a magánjogi funkciók figyelmen kívül hagyása deformitásokat, a szerzői jog eredendő céljától eltérő érdekek érvényesülését eredményezheti. Ezen a területen jelenleg az államnak már nem csak támogató, hanem kifejezetten alakító szerepe van: mind a piaci szereplők piacra lépéséről dönt, mind az általuk begyűjtött jogdíjak elosztását/felosztását befolyásolja, sőt, ezek egy részének kultúrpolitikai célok alapján történő újraosztása is a feladatává vált, befolyásolva ezzel a jogterület magánjogi jellegét és eredeti, piacszabályozási célját is.

2.3. Résztvételi szükséglet?

A szerzői művek életének természetes velejárója, hogy nem maradnak szorosan összeláncolva a szerzőjükkel, hanem a nyilvánosságra hozatalukat követően önálló életet kezdenek élni. Ez azt jelenti, hogy eljutnak másokhoz (a felhasználókhoz vagy a közönséghez), és jelenti azt is, hogy a vagyoni jogok átruházásra kerülnek más személyekre, így a mű felhasználását ezt követően már nem az alkotó, hanem valaki más fogja engedélyezni. A védelmi idő hosszúsága okán előadódhat olyan helyzet, hogy nem is lehet többé beazonosítani az alkotót, vagy nem lehet tudni, hol tartózkodik. Ez utóbbi helyzet, a művek elárvulása a szerzői jogi gyakorlatban megoldhatatlan helyzetekhez vezethet, hiszen a jogszerűen eljárni kívánó felhasználónak nem lesz kitől engedélyt kérnie a felhasználásához. A megoldás kereshető a szerzői jog jelenlegi eszköztárával is. Az árva művek kerülhetnek szabad felhasználás hatálya alá (amikor is a törvény megszünteti az adott felhasználás engedélykötelezettségét és jogdíjat sem kell fizetni érte), kiterjedhet rájuk átalányengedélyezés (amikor is egy képviselő szedi be a jogdíjat egy törvényi alapú, valamennyi árva műre kiterjedő

²⁵ Sztj. 89. § (11) bekezdés.

felhasználási engedély fejében, illetve megoldhatja a helyzetet az is, ha a szerző helyébe ideiglenesen az állam lép és egy általa felhatalmazott szerv/hatóság adja meg a felhasználási engedélyt).²⁶ Az utóbbi megoldás esetében a szabályozás kulcselemei azok a garanciák, amelyek nem adnak a hatóság számára érdemi mérlegelési jogkört az engedély megadása tekintetében: a jogszabályban rögzített objektív kritériumok fennállása esetén meg kell adnia a felhasználási engedélyt.²⁷

A magyar jog – egyébként létező, kanadai minta alapján – most ez utóbbi megoldást követi,²⁸ ugyanakkor a nemsokára átültetendő EU-s irányelv²⁹ nem ezt az utat választja, hanem – szűk lehetőséget hagyva más tagállami megoldások számára – szabad felhasználássá teszi a felhasználást. Felmerül itt az a kérdés, hogy egy magasabb társadalmi költséggel járó szabályozás visszatartó hatású-e a leendő felhasználók számára. Vajon tud-e olyan hatékony (különösen objektív, rugalmas, könnyen igénybe vehető, olcsó) lenni az állami engedélyezés rendje, hogy az versenyképes legyen a szabad felhasználás megoldásával?

Álláspontunk szerint, ha az állami engedélyezési rendszer mindezt nem nyújtja, akkor az akadályozó hatású, ilyen módon pedig az irányelv átültetése során feltétlen megfontolást igényel az, hogy fenn kell-e tartani, illetve milyen körben kell ezt megtenni, hol lehet bevezetni helyette az irányelv által lehetővé tett szabad felhasználást.³⁰

3. Összegzés

A tanulmány első felében bemutattuk, hogy a szerzői jog maga is hatalmi beavatkozás: a kulturális javakhoz való hozzáférés útjainak meghatározása, méghozzá az alkotó számára demokratikus megközelítésen nyugvó alkotási feltételek teremtésével, a közönség számára pedig a kiszámítható hozzáférés

²⁶ Ld. ezen megoldási lehetőségek előnyeiről és hátrányairól, az ezeket mérlegre tevő szakirodalomról: GYENGE Anikó: Árva mű nevelőszülőt keres. *Magyar Jog*, 2009. március.

²⁷ Ilyenek például azok a szabályok, amelyek meghatározzák, hogy a felhasználónak milyen módon kell keresnie az jogosultat azt megelőzően, hogy a hatóságtól kérne engedélyt a felhasználáshoz, vagy azok, amelyek a felhasználási engedély maximális hatályát határozzák meg, vagy az eljárás fejében fizetendő díjra vonatkoznak.

²⁸ Szjt. 57/A–D. §.

²⁹ Az árva művek egyes megengedett felhasználásairól szóló 2012. október 25-i 2012/28/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

³⁰ Erről ld. részletesen: GRAD-GYENGE Anikó: Magyar árvák valahol Európában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2012. december.

feltételével. A szerzői jogi eszköztáron belül az állam szerepe változóban van. A nyilvántartások területén úgy tűnhet, az állam egységesítő szerepének erősítése elkerülhetetlen – a teljes jogi szabályozás működőképességéhez járul hozzá. A jogkezeléssel foglalkozó szervezetek felügyeletének a törvényi monopólium lebontását követő további megerősítése, és különösen pedig a támogatási eszközök beépítése a piaci logika helyébe lyukat üt a szerzői jog célrendszerén, amely éppen azokat a tendenciákat erősítheti, amelyek ellenében a modern szerzői jogi szabályozás létrejött. Az államnak a szerző helyébe – kivételes helyzetben való – belépése csak igen részletes szabályozás mellett elfogadható megoldás, de mindenképp végső választásnak tekintendő. Amíg csak lehetséges a helyzet alapvető szerzői jogi logika mentén történő kezelése, addig a jogalkotó számára az a választandó megoldás.

A SZERZŐDÉSES POZÍCIÓBAN BEKÖVETKEZŐ ALANYVÁLTOZÁS

JUHÁSZ ÁGNES
egyetemi adjunktus (ME ÁJK)

Bevezetés

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény (a továbbiakban: Ptk. [2009]) elfogadását, majd hatályba nem lépését követően a polgári jogi kodifikáció tovább folytatódott, és úgy tűnik, lassan a végéhez közelít, hiszen a Vékás Lajos vezette Kodifikációs Főbizottság 2012 februárjában nyilvánosságra hozott javaslata ma már törvényjavaslat¹ formájában [a továbbiakban: ÚPtk. Javaslat] az Országgyűlés előtt van.² Az ÚPtk. Javaslat a 2009-ben elfogadott törvény szövegéhez képest számos ponton változtat, részben üdvözlendő, részben vitatható újdonságot tartalmaz; a leendő új polgári jogi kódex hatálybalépésével mindenesetre a magyar polgári jog számos új jogintézménnyel gazdagodik majd.

A hatályos Ptk., az 1959. évi IV. törvény által alkalmazott modellel szemben például a jogosulti és kötelezetti pozícióban történő alanyváltozások tekintetében az ÚPtk. Javaslat egy sokkal cizelláltabb és részletesebb szabályozást vezet be: az eddig nem nevesített (bár törvényileg szabályozott) 'rokon-tényállások' (mint például a tartozásátzállás és a törvényi engedmény) önálló megnevezés alatt nyernek megfelelő elhelyezést a rendszerben, s az engedményezés és tartozásátvállalás mellett a leendő kódexben megjelenik a szerződésátruházás és a jogátruházás intézménye is.

Előbbi a szerződéses pozícióban bekövetkező olyan alanyváltozást jelent, amely a felek közötti szerződéses jogviszonyban nem csupán egyes követelé-

¹ T/7971. sz. törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, Budapest, 2012. július.

² A tanulmány kéziratának lezárása idején a törvényjavaslat még a 2012. november 17–18-ára kitűzött általános vitára vár.

seket, illetőleg tartozásokat érintően eredményez módosulást, hanem az adott szerződéses pozíció az ahhoz kapcsolódó valamennyi joggal és kötelezettséggel együtt átruházásra kerül. A szerződésátruházás eredményeként az eredeti szerződő felet a jogügylet megkötésétől kezdve egy új, harmadik személy váltja fel a szerződésben, az eredeti szerződő fél pedig szabadul a kötelemből. A hatályos Ptk. a szerződésátruházás jogintézményét nem tartalmazza, noha az a gyakorlatban jól ismert, éppen ezért a gazdasági élet fejlődése, változásai és igényei sarkallták a jogalkotót arra, hogy törvényi szintre emelve dolgozza ki annak jogi kereteit.

A következő néhány oldalon a szerződésátruházás szabályozási rendszerének kialakításával kapcsolatosan felmerülő egyes problémák mentén haladva jutunk el a vizsgált jogintézményre vonatkozó, a Ptk. Javaslat által rögzített rendelkezésekhez, közben ki-kitekintve az európai és nemzetközi magánjogi fejlődési tendenciákra, valamint az európai magánjogi harmonizáció eredményeire.

1. 'Minek nevezzek?' – Dilemmák a jogintézmény megnevezésével kapcsolatosan

A hatályos jogban nem szabályozott, ugyanakkor a gazdasági életben annál inkább ismert jogintézmény, a szerződéses pozíció, vagyis a szerződő felet megillető jogok és terhelő kötelezettségek összességének átruházása normatív szintű szabályozásának szükségessége már a kodifikációs folyamat kezdeti szakaszában megállapítást nyert. Míg azonban a kodifikációs munkálatokban közreműködő szakértők (és a joggyakorlat képviselői) a szerződésátruházás jogintézménye törvénybe iktatásának szükségessége tekintetében viszonylag egységes álláspontot képviseltek, addig a szabályozás mikéntjét illetően annál több kérdés merült fel, s az álláspontok már a jogintézmény megnevezését érintően is jelentősen különböztek egymástól.

Maga a Ptk. Koncepció a szerződéses pozíció átruházását *szerződés-engedményezés* néven kívánta szabályozni.³ Ezzel szemben *Lászlófi Pál* és *Leszkoven László* a szerződés-engedményezés fogalmát helytelenítve (és ezt érvekkel is alátámasztva) a *szerződésátruházás* kifejezés használata mellett foglalt állást,⁴ és 'jobb híján' ezt az álláspontot fogadta el *Gárdos Péter* is, egyúttal felhívva

³ 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat az új Polgári Törvénykönyv koncepciójáról és tematikájáról (Megjelent: *Magyar Közlöny*, 2003. évi 8. szám), 102.

⁴ LÁSZLÓFI PÁL–LESZKOVEN LÁSZLÓ: Gondolatok a szerződés-engedményezés jogi természetéről, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/4. 17–21.

a figyelmet arra, hogy a vizsgált jogügylet tartalmát valójában egyik terminus technikus sem fedi le teljes mértékben.⁵

Lényeges megemlíteni, hogy a terminológiai egységesség hiánya nem pusztán magyar sajátosság, hanem az a nemzetközi és európai fejlődési trendekre egyaránt jellemző. Miközben ugyanis az Európai Szerződési Jogi Alapelvek (a továbbiakban PECL) a szerződés átruházásáról rendelkeznek,⁶ addig az UNIDROIT Alapelvek a szerződés-engedményezés kifejezést használják,⁷ az időközben (2009 folyamán) nyilvánosságra hozott Közös Referenciakeret Vázlata (a továbbiakban DCFR) pedig már egy harmadik megoldást alkalmaz, a szerződéses pozíció átruházásáról beszél.⁸

A hazai kodifikációs folyamat résztvevői – figyelembe véve a nemzetközi tendenciákat is – végül a szerződésátruházás kifejezés használata mellett döntöttek, így a 2009-ben elfogadott normaszöveg ilyen cím alatt tartalmazta a szerződéses pozíció átruházására vonatkozó szabályanyagot, s ezt változatlanul hagyta a 2012-es Úptk. Javaslat is.

2. A szabályozás módja

A szerződéses pozíció átruházásának pontos megnevezése kérdését ugyanakkor jócskán meghaladta a szabályozás mikéntjét övező viták jelentősége, amelyek középpontjában annak eldöntése állt, hogy a szerződésátruházásra vonatkozóan önálló rendelkezések kidolgozására kerüljön sor, avagy a magyar jogban most nevesítésre kerülő új jogintézményre már korábban is létező és több szempontból is rokon intézmények (nevezetesen az engedményezés és a tartozásátvállalás) szabályait rendelje a jogalkotó alkalmazni.

A szabályozás alapjául szolgáló vita kiindulópontját a szerződésátruházás jogintézményének kettős felfogása képezi. A germán (német és svájci) jogirodalomban ugyanis az ún. elválasztási elmélet (*Zerlegungstheorie*) képviselői a szerződésátruházást mint engedményezés és tartozáselvállalás egyfajta kombinációját, egységét fogták fel.⁹ Az elmélet alaptézise szerint az adott kötelmi

⁵ GÁRDOS Péter: Szerződésátruházás, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2005/2. 20–26.

⁶ Principles of European Contract Law, Art. 12:201 Transfer of Contract.

⁷ Unidroit Principles of International Commercial Contracts, Art. 9.3.1. Assignment of Contract.

⁸ Draft Common Frames of Reference, Art. III. – 5:302. Transfer of Contractual Position.

⁹ Dominik KLIMKE: *Die Vertragsübernahme*. Jus Privatum 150., Mohr Siebeck, Tübingen, 2010. 21.

jogviszony tartalmát képező jogok (követelések) és kötelezettségek (tartozások) egymástól elválaszthatók, így a szerződésátruházás az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályainak direkt, illetőleg analóg alkalmazásával megoldható, s annak önálló jogintézménykénti kezelése szükségtelen.¹⁰

A másik oldalon az egységes elmélet (*Einheitstheorie*) hívei viszont a szerződésátruházásnak az engedményezés és tartozásátvállalás határain túlnyúló, önálló jogintézménykénti kezelése mellett foglaltak állást, ahol jogok, követelések és tartozások egységként való kezelésére, és ily módon egységes átruházására kerül sor. Ez indokolja, hogy a szerződésátruházást ne az engedményezés és a tartozásátvállalás 'hibridjeként' kezeljük, hanem egy sajátos jogintézményként, amely érdemes az önálló szabályozásra.

Az említett dogmatikai viták ellenére azonban a szerződésátruházást a példaértékűnek tekintett német BGB sem szabályozza általános jelleggel, a vizsgált jogintézményre (a német kifejezés szerint *szerződés-átvételre*¹¹) vonatkozó – speciális – rendelkezést a BGB egyedül az utazási szerződés szabályai között tartalmaz,¹² amikor lehetővé teszi, hogy az utazás megkezdéséig egy harmadik személy belépjen a szerződésbe és az utas helyére lépjen az utazási szerződésből eredő jogok és kötelezettségek vonatkozásában. Hasonlóképpen nem találunk általános jellegű rendelkezést a szerződésátruházásra vonatkozóan a svájci OR-ben, noha például a bérlet kapcsán a törvény kifejezetten tartalmazza ezt a lehetőséget.¹³

A német és svájci jogirodalomból ismert elméletek a Ptk. kodifikációja során hazánkban is megjelentek.¹⁴ A Ptk. Koncepció a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezések kialakítását még kombinációs alapon, az engedményezés és tartozásátvállalás szabályainak összedolgozásával, vegyítésével kívánta volna megoldani. (A Ptk. Koncepció a szerződéses pozíció átruházását eleve engedményezési szempontból közelítette meg, így a kombinációs modell alkalmazása érthető.)

A szerződésátruházás szabályozásának módjáról folyó hazai dogmatikai viták azonban tovább folytak, egyes vélemények – így például a korábban már

¹⁰ Christoph BAUER: *Parteiwechsel im Vertrag: Vertragsübertragung und Vertragsübergang. Unter besonderer Berücksichtigung des allgemeinen Vertragsrechts und des Fusionsgesetzes.* Schweizer Schriften zum Handels- und Wirtschaftsrecht, Dike Verlag, Zürich – St. Gallen, 2010. 40.

¹¹ „Vertragsübergtragung”

¹² BGB, 651b. §

¹³ OR, 259/II. §

¹⁴ A szerződésátruházás szabályozásával kapcsolatos elméletekről ld. bővebben: GÁRDOS i. m.

említett Lászlófi és Leszkoven – például arra hívták fel a figyelmet, hogy a szerződésátruházás intézményének törvénybe iktatása új, önálló rendelkezések megalkotása útján lenne kívánatos, minthogy Ptk. Konceptió által javasolt kombinációs alapú szabályozás nem érné el a kívánt jogalkotói célt.¹⁵

A viták csak hosszabb idő elteltével jutottak nyugvópontra. A 2009-ben elfogadott normaszöveg azonban már új szemléletet tükrözött: a Ptk. [2009] a szerződésátruházásra már önálló rendelkezéseket tartalmazott, miközben mögöttes jelleggel a követelések tekintetében az engedményezés, a tartozások tekintetében pedig a tartozásátvállalás szabályai nyertek volna alkalmazást.

Hasonlóképpen jár el az ÚPtk. Javaslat is, amikor külön rendelkezéseket (és konkrétan meghatározott definíciót) rögzít a szerződésátruházásra vonatkozóan. Az új kódex szövege azonban utal a több évtizede szabályozott jogintézményekkel, vagyis az engedményezéssel és a tartozásátvállalással való szoros kapcsolatra is, s – részben az ismétlések elkerülése végett – úgy rendelkezik, hogy egyebekben a követelések és jogok tekintetében az engedményezés, a kötelezettségek tekintetében pedig a tartozásátvállalás szabályait kell megfelelő módon alkalmazni.¹⁶

3. A szerződésátruházás alapjául szolgáló megállapodás

A Ptk. [2009] 5:178. §-a a szerződésátruházást olyan *háromoldalú megállapodásként* definiálta, amelyet a jogviszonyból kilépő fél, a jogviszonyban bent maradó fél és a jogviszonyba belépő fél köt egymással, a kilépő felet megillető jogoknak és terhelő kötelezettségeknek a jogviszonyba belépő félre történő átruházásáról.

Az ÚPtk. Javaslat a szerződésátruházást szintén *sui generis* háromoldalú megállapodásként definiálja, ahol a jogviszony valamely eredeti 'szereplőjének' helyét tehát egy harmadik személy, a jogviszonyba 'belépő fél' veszi át.¹⁷

A hazai szabályozás mellett ezen a ponton ismét figyelmet érdemelnek az európai és nemzetközi magánjog korábban már hivatkozott eredményei is. A PECL ugyanis a szerződésátruházást szó szerint helyettesítésként aposztrofálja, olyan (kétoldalú) megállapodásként kezeli, amely az egyik szerződő fél és

¹⁵ LÁSZLÓFI – LESZKOVEN i. m. 22.

¹⁶ ÚPtk. Javaslat, 6: 201. §

¹⁷ ÚPtk. Javaslat, 6:208. § (1) bekezdés

a harmadik személy (a 'szerződésbe belépő fél') között jön létre.¹⁸ Kimondja ugyanakkor, hogy a szerződő fél helyettesítésére irányuló ügylet azonban csak akkor hatályosul, ha ehhez a másik szerződő fél hozzájárul, és az eredeti szerződő fél személyét törlik (a szerződésből). A szerződésátruházó ügyletre egyebekben a PECL is más jogintézmények szabályait rendeli alkalmazni, oly módon, hogy a követelések tekintetében az engedményezés (PECL, 11. fejezete), a kötelezettségek átruházását illetően pedig a tartozásátvállalás szabályai (PECL, 12. fejezet, 1. szakasz) nyernek alkalmazást.

Tekintettel arra, hogy az UNIDROIT Alapelvek a szerződéses pozícióban bekövetkező alanyváltozást engedményezésként fogják fel, az ügylet alanya is ennek megfelelően engedményezőként és engedményesként határozzák meg, akik között létrejön a megállapodás az engedményezőnek egy harmadik személlyel szemben szerződés alapján fennálló jogainak és kötelezettségeinek átruházásáról.¹⁹ (Megjegyzendő, hogy az engedményezés alapú megközelítés dogmatikailag nem teljes mértékben helytálló, hiszen abban a pillanatban, amikor a szerződéses pozícióban bekövetkező alanycserére úgy kerül sor, hogy az adott alannak nemcsak követelései, hanem tartozásai is vannak, az engedményezés kifejezés nem értelmezhető.)

A DCFR – a PECL rendelkezéseit részben fenntartva – ugyancsak a szerződő fél helyettesítéséről beszél, melynek érdekében a szerződő fél a harmadik személlyel, azonban a másik szerződő fél előzetes hozzájárulásával állapodik meg.²⁰ Ilyenkor az ügylet ez utóbbi (a szerződésben bent maradó) fél értesítésével hatályosul. Egyebekben a DCFR fenntartja a PECL korábban már említett rendelkezéseit, s a követelések tekintetében az engedményezés, a kötelezettségek vonatkozásában pedig a tartozásátvállalás szabályait rendeli alkalmazni.

A német jogban a szerződésátruházás szintén egy kétoldalú megállapodáson alapul, amelynek hatályosulása a harmadik fél hozzájáruló nyilatkozatától függ.²¹ A svájci jogirodalom szerint azonban a jogintézmény alapjául már egy háromoldalú megállapodás, a szerződésben maradó, a szerződésből kilépő és a szerződésbe belépő harmadik fél konszenzusa szolgál. Másrészt viszont – mint joghatásában azonosat – elismerik a szerződésből kilépő fél és a szerződésbe belépő harmadik fél megállapodásán alapuló szerződésátruházást is, azzal,

¹⁸ PECL Art. 12:201, para 1

¹⁹ Unidroit, Art. 9.3.1.

²⁰ DCFR: III. – Art. 5: 302, para 1

²¹ KLIMKE i. m. 95.

hogy az ügylet hatályosulásához a szerződésben maradó fél hozzájárulása szükséges.²²

A magyar jogalkotó eltér az európai és nemzetközi magánjogban kidolgozott szerződésátruházás–modellektől, s a kétoldalúság és a harmadik fél hozzájárulásának szükségessége helyett a harmadik felet is a megállapodás részesévé teszi, ezzel háromoldalúvá emelve a megállapodást. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a hazai bírói gyakorlat is az ügylet háromoldalúsága mellett foglal állást.²³)

Az ÚPtk. Javaslat ugyanakkor – a tartozásátvállalás esetén alkalmazott szabályhoz hasonlóan²⁴ – ehelyütt is lehetővé teszi a szerződésben bent maradó fél jognyilatkozatának előzetes megtételét, ezzel részben átültetve a DCFR korábban ismertetett szabályát. Az ÚPtk. Javaslatához fűzött miniszteri indoklás azonban nem utal az európai jogharmonizációs eredményekre, pusztán visszautal az indokolásnak a tartozásátvállalás hivatkozott szakaszához fűzött részére, miszerint az előzetes nyilatkozattétel lehetővé tétele elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy a jogosulti hozzájárulás a gyakorlatban ne nehezítse az ügyletkötést.²⁵

Abban az esetben tehát, amikor a felek között nem háromoldalú megállapodás jön létre, hanem a szerződésből kilépő és a szerződésbe belépő fél a szerződésben maradó fél előzetes hozzájárulásának birtokában állapodik meg a szerződéses pozíció átruházásáról, az ügylet hatályosulását a szerződésben maradó fél értesítése eredményezi.

A tartozásátvállalásnál rögzített rendelkezésekhez hasonlóan a jogalkotó a szerződésátruházás esetén is rögzíti az előzetesen megtett *hozzájáruló nyilatkozat visszavonása fenntartásának jogát*. Kérdésként merül viszont fel: amennyiben a jogalkotó szükségesnek tartja normatív módon rögzíteni a nyilatkozat visszavonás fenntartásának jogát, úgy vajon a nyilatkozat visszavonhatatlansága lenne a főszabály? Noha a szöveg megfogalmazásából ez következne, a nyilatkozat visszavonhatatlanságának főszabállyá emelése ellentétben állna a jogintézmény céljával, hiszen az a szerződésben maradó fél számára jelent védelmet, minthogy a nyilatkozat visszavonhatatlansága esetén a szerződésben maradó félnek a nyilatkozat előzetes megtételét követően semmilyen ráhatása nem lenne a szerződésátruházás folyamatára, ez pedig rá nézve adott esetben

²² Eugen BUCHER: *Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil*, 2. Auflage, Zürich (Schulthess), 1988. 592.

²³ SZIT Gf.I.30.146/2011.

²⁴ ÚPtk. Javaslat, 6:204. § (1) bekezdés

²⁵ ÚPtk. Javaslat miniszteri indokolása, 604.

komoly kockázatot jelenthet. Erre tekintettel tartja tehát a jogalkotó szükségesnek egyfajta – a nyilatkozat visszavonhatóságában testet öltő – garancia biztosítását.

Tekintettel arra, hogy a nyilatkozat főszabálykénti visszavonhatósága, illetőleg visszavonhatatlansága kérdésében ezen a ponton a miniszteri indokolás szintén nem nyújt segítséget, így kénytelenek vagyunk ismét visszanyúlni az indokolásnak a tartozásátvállalás kapcsán kifejtett megállapításaihoz. A nyilatkozat visszavonására vonatkozó jog fenntartása kérdésében (tartozásátvállalás esetén) az ÚPtk. Javaslatahoz fűzött miniszteri indokolás a következőképpen foglal állást: a nyilatkozat előzetes megtételek a jogosultnak egyértelművé kell tenni, hogy nyilatkozata visszavonható-e, s ha igen, úgy milyen módok, illetőleg körülménynek esetén.

Az indokolás kitér arra is, hogy ilyen nyilatkozat hiányában a jogosult nyilatkozatát visszavonhatónak kell tekinteni, vagyis főszabály a visszavonhatóság, s amennyiben a jogosult e jogával nem kíván élni, úgy azt az előzetes nyilatkozat megtételek egyértelműsíteni kell. (Megjegyezendő, hogy mivel a tartozásátvállalás szabályai a szerződésátruházás esetén a kötelezettségek tekintetében mögöttesen alkalmazandók, a tartozásátvállalás kapcsán a miniszteri indokolásban foglalt érvelés szerződésátruházás esetén is helytálló.)

Az előzetes jognyilatkozat visszavonhatósága, mint főszabály rögzítése kapcsán említést érdemel, hogy ez szintén egyfajta változás a korábbi, 2009-ben elfogadott, de végül hatályba nem lépett szöveghez képest, hiszen a Ptk. [2009] még úgy rendelkezett, hogy a jogosult az előzetes jognyilatkozatát csak abban az esetben vonhatja vissza, ha e jogát fenntartotta. Ellenkező esetben a nyilatkozat nem vonható vissza,²⁶ vagyis a Ptk. [2009] szerint a főszabály a nyilatkozat visszavonhatatlansága volt.

4. Az eredeti szerződés jogi sorsa, jogok és kötelezettségek

A Ptk. [2009] szerint az átruházó jogügylettel a 'kilépő fél' és a 'bent maradó fél' közötti szerződés megszűnik, és új szerződés jön létre a 'belépő fél' és a 'bent maradó fél' között, azonban az eredeti szerződéssel azonos tartalommal.²⁷ Az elfogadott normaszöveg tehát a hatályos jog által nem ismert jogintézmény,

²⁶ Ptk. [2009] 5:181. § (2) bekezdés

²⁷ Ptk. [2009] 5:178. § (2) bekezdés

a *nováció* alkalmazását vezette volna be, melynek szükségessége, helyessége azonban erősen vitatható.

A kérdéshez kapcsolódóan ugyanakkor érdekes adalékként szolgál a Szegedi Ítéltábla korábban már hivatkozott ítélete, amely szerint „a szerződésátruházás (szerződés-engedményezés) esetén háromoldalú megállapodás jön létre, amely megállapodás teremt kapcsolatot a két szerződés között, és amelynek eredményeként az új felet a kilépő féllel azonos jogok illetik és kötelezettségek terhelik. A jogviszonyból kilépő és a kötelemben maradó fél közötti jogviszony megszűnik és a korábbival azonos tartalommal új szerződés jön létre a jogviszonyban belépő és a kötelemben maradó fél között.”²⁸ Mint látható, a szabályozás hiányossága a bírói gyakorlatban is sajátos megoldást szült: az eljáró bíróság a jogintézmény megnevezését is kétféleképpen, szerződésátruházásként és szerződésengedményezésként ismerteti, amelyet ugyanakkor egyértelműen háromoldalú megállapodásként definiál. Érdekesség viszont, hogy a gyakorlat láthatóan a novációs megoldás mellett foglal állást, mint ahogyan tette ezt a Ptk. [2009] is.

A Ptk. [2009] elfogadott normaszövegének hivatkozott, a *nováció* hatályos jog által nem ismert jogintézményének alkalmazását tartalmazó bekezdése azonban – legalábbis a szabályozás célját tekintve – helytelennek tekinthető. A jogosulti vagy kötelezetti pozícióban bekövetkező *alanyváltozások* ugyanis a *szerződés alanyának megváltozását*, így véleményünk szerint *egyfajta szerződés-módosulást eredményeznek*, ahol az eredeti szerződés megszűnése fel sem merül. A *szerződésátruházás* – az engedményezéshez és a tartozásátvállaláshoz hasonlóan – *pozícióbeli alanyváltozást jelent*, amely ily módon szintén nem vezethetne az eredeti szerződés megszűnéséhez, még akkor sem, ha nem csupán a követelések vagy a tartozások szállnak át, hanem azok, mint komplex egész ’cserélnek gazdát’. Tekintve tehát a fenti érvelést, mindenképpen helyesebb lett volna, ha a jogalkotó a szerződésátruházás jogkövetkezményeként nem az eredeti szerződés megszűnéséről és egy új – a korábbival azonos tartalmú – szerződés keletkezéséről rendelkezett volna, hanem a ’kilépő fél’ kötelemből való szabadulását és a ’belépő félnek’ a ’kilépő fél’ helyébe lépését rögzítette volna.

Az említett – dogmatikai szempontból helytelen – megközelítést úgy tűnik, az Úptk. javaslat már mellőzi, hiszen a 6:209. § (2) bekezdése a novációs megoldást elvetve nem említi sem a szerződés megszűnését, sem új szerződés keletkezését, ehelyett – a hatályos Ptk.-ból ismert terminológiát alkalmazva – rögzíti, hogy „a szerződésbe belépő felet megilletik mindazon jogok, és terhelik mindazon kö-

²⁸ SZIT Gf.I.30.146/2011.

telelezettségek, amelyek a szerződésből kilépő felet a szerződésben maradó féllel szemben a szerződés alapján megillették és terhelték.” Az ÚPtk. által alkalmazott megoldást a külföldi minták is alátámasztják, hiszen közös jellemzőjük, hogy egyik sem alkalmazza a nováció jogintézményét, amelyet kezdetben a magyar jogalkotó kívánatosnak és megfelelőnek tartott volna a szerződésátruházás jogkövetkezményeinek rendezése szempontjából. A magunk részéről szerencsésnek tartjuk, hogy a kodifikációs folyamat során e rendelkezés kikerült a leendő törvény szövegéből, és az új Ptk. a szerződésátruházást egyfajta sajátos, a szerződés alanyait érintő módosításként fogná fel.

Az ÚPtk. javaslat értelmében ugyan a szerződésbe belépő felet megilletik mindazok a jogok és terhelik mindazon kötelezettségek, amelyek a szerződésből kilépő felet a szerződésben maradó féllel szemben a szerződés alapján megillették, illetőleg terhelték, azonban az említett ’teljesség’ egyes jogok vonatkozásában mégsem érvényesül. Ilyen a *beszámítás joga*, hiszen a szerződésbe belépő fél nem jogosult beszámítani a szerződésből kilépő félnek a szerződésben maradó féllel szemben fennálló egyéb követelését, és hasonlóképpen, a szerződésben maradó fél sem számíthatja be a szerződésből kilépő féllel szemben fennálló egyéb követeléseit a szerződésbe belépő féllel szemben.²⁹

5. A szerződést biztosító mellékkötelezettségek sorsa a szerződéses pozíció átruházása után

Az ÚPtk. javaslat normaszövege a jogok és kötelezettségek mellett rendezi a szerződést biztosító mellékkötelezettségek jogi sorsát is, s általános jelleggel rögzíti, hogy ezek a szerződés átruházásával megszűnnek. Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy – tekintettel a tartozásátvállalás szabályainak mögöttességére – a felek (amennyiben érdekeiknek ez felel meg), rendelkezhetnek úgy is, hogy az egyes mellékkötelezettségek továbbra is fennmaradnak.

A jogalkotó ugyanakkor a zálogjog esetén sajátos ’továbbélési’ helyzetet teremt: az átruházásra került szerződéshez kapcsolódóan ugyan valamilyeni biztosíték, így a zálogjog is megszűnik, azonban a törvény lehetőséget ad arra, hogy az eredeti zálogjog helyén egy új zálogjog jöhessen létre. Az ÚPtk. javaslat említett megoldása sajátos: látszólag a zálogjog novációjára kerül sor, minthogy az eredeti zálogjog megszűnik és új keletkezik. Az új zálogjog kelet-

²⁹ ÚPtk. javaslat, 6:208. §, (2) bekezdés.

kezésére azonban nem egy új jogügylettel, hanem a zálogkötelezett hozzájárulásával kerül sor, vagyis nem beszélhetünk tisztán novációról.

Annak érdekében, hogy megértsük, a jogalkotó miért emelte ki a zálogjogot az egyéb szerződést biztosító mellékkötelezettségek közül, az ÚPtk. Javaslat miniszteri indokolását hívjuk segítségül. Meglepő módon azonban az indokolás nem segítséget nyújt, hanem éppen ellenkezőleg, további problémát generál: a hozzáfűzött miniszteri indokolás is ellentmondásba kerül egymással, amikor előbbi a zálogkötelezett hozzájárulását követeli meg, utóbbi pedig üdvözli a megoldást (nevezetesen a zálogjogosult hozzájárulását), amely a szerződésbe belépő fél és a zálogjogosult érdekeire egyidejűleg tekintettel van.³⁰

6. A szerződésátruházás és az elévülés

A szerződésátruházás jogintézménye kapcsán végül egyetlen gondolat erejéig ki kell térnünk az elévüléshez való viszonyára is, amelyre nézve a korábban vizsgált külföldi minták nem nyújtanak segítséget.

A Ptk. [2009] a vonatkozó rendelkezések között rögzítette a szerződésátruházás jogintézményének elévülést megszakító voltát.³¹ Ennek szükségességét azonban a kapcsolódó miniszteri indokolás nem magyarázta. Az ÚPtk. Javaslat azonban a szerződésátruházás elévülési időt megszakító voltáról nem rendelkezik. Ennek oka vélhetően abban kereshető, hogy az ÚPtk. Javaslat a jogintézmény szabályozásából a novációs megoldást elhagyja, s a szerződésátruházást a kötelelem egyfajta alanybeli módosításaként kezeli, s minthogy a kötelelem megegyezéssel történő módosítása szerepel az új kódex 6:25. § (2) bekezdésében felsorolt elévülést megszakító okok között, a szerződésátruházás e jellegének külön történő rögzítése nem szükséges.

Összegzés

Az új polgári törvénykönyv elfogadása immáron küszöbön áll, s ez ismét reflektorfénybe helyezi a polgári jogi kodifikáció folyamatát, különös figyelmet szentelve a több, mint egy évtizedes folyamat utolsó perceinek, az elfogadás záróakkordjának.

³⁰ ÚPtk. Javaslat miniszteri indokolása, 606.

³¹ Ptk. [2009] 5:180. § (2) bekezdés.

Az ÚPtk. által bevezetésre kerülő rendelkezések mind a polgári jogot oktatóknak, mind a polgári joggal foglalkozó, azt alkalmazó gyakorlati szakembereknek komoly kihívást jelentenek majd, így feltétlenül szükséges, hogy még a kódex hatályba lépése előtt megismerkedjünk azokkal a modern gazdasági életben gyakran használt jogintézményekkel, amelyek szabályozása egyfajta – a gazdasági élet szereplőinek oldaláról megfogalmazott igényre adott – válaszként fogható fel.

Egyik ilyen ismert és újonnan szabályozott intézményünk a jelen tanulmányban vizsgált szerződésátruházás, amelynek gyökerei ugyan egészen a régi magyar magánjogig vezetnek vissza, azonban a hatályos jogon belüli elhelyezése, gyakorlati alkalmazása számos problémát felvet még. Az elmúlt néhány oldalon ezen új jogintézmény legfőbb vonásait kívántuk bemutatni, s egyúttal felhívni a figyelmet a leendő szabályozás néhány – már jelenleg is érzékelhető – hiányosságára, aggályosságára. Látható, hogy az elmúlt években a vizsgált jogintézményt övező viták eredményre vezettek, s mára az engedményezés és tartozásátvállalás kombinált szabályainak alkalmazásától eljutottunk odáig, hogy a jelenleg általános vitára váró ÚPtk. javaslat a szerződésátruházást már sajátos jellegzetességekkel bíró szerződésnéként kezeli, amely önálló jogi szabályozást igényel.

Az ÚPtk. közeljövőben történő elfogadása a polgári jog területén oktató és kutató kollégák számára a kihívások mellett számos újabb lehetőséget és kutatási irányt rejt, s vélhetően újra vizsgálódások középpontjába állít, és újra felfedez majd olyan régi–új jogintézményeket, amilyen a szerződésátruházás, s ezzel megválaszolásra kerülnek (vagy legalábbis magyarázatok és megoldási javaslatok születhetnek) a jelen tanulmányban is felvetett problémákra, kérdésekre.

VESZÉLYES ÜZEMNEK MINŐSÜLHET-E A TEMETŐ?

(avagy az egyedi kárfelelősségi esetek mennyisége átszaphat-e a fokozott veszéllyel járó tevékenységért fennálló felelősség minőségébe?)

LANDI BALÁZS
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

1. Temetni nemcsak veszélyes, de közjogilag is korlátozott

Bár az utóbbi években határozott változás mutatkozik a társadalmi – vagy éppen fogyasztói – szokásokban, még mindig elmondhatjuk, hogy döntő módon sírjaink – manapság is – a temetőekben domborulnak.

Temető tulajdonosa ugyanakkor csak az állam, a települési- vagy kisebbségi önkormányzat, és az egyház lehet. Ezeken felül gazdálkodó vagy közhasznú szervezet csak akkor lehet tulajdonos, ha azok többségi tulajdonosa az állam vagy az önkormányzat.¹ S mivel a temető fenntartója – *ex lege*² – a temető tulajdonosa, a temető fenntartása és üzemeltetése közszolgáltatás. Az Alkotmánybíróság több határozatában is kifejtette, hogy a tulajdonjog alkotmányos védelme nem terjed ki a tulajdon megszerzésére, vagyis a tulajdonszerzés joga nem alapjog.³ A tulajdonjog és a közérdek mérlegelése és összeütközése viszonylag korán beépült tehát a magyar jogállami gyakorlatba, mint a tulajdon 'társadalmi terheinek' (Sozialgebundtheit) doktrínája.⁴ Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság is megerősítette, hogy a közérdek megkívánja a temetkezésre vonatkozó és egyéb – építési, népegészségügyi, járványügyi – jogsza-

¹ A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény, 4. § (1)–(2) bekezdése [a továbbiakban: Ttv.].

² Ttv. 6. § (1) bekezdés.

³ 35/1994. (VI. 24.) AB határozat.

⁴ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 206.

bályokban írt követelmények betartását és ennek ellenőrizhetőségét, márpedig ha a magánszemélyek és szervezetek korlátlanul szerezhetnének jogosultságot temetők létesítésére, azok számának is növekedésére tekintettel rendeltetésszerű funkcionalitásuk, illetőleg kontrolljuk nem volna biztosítható.⁵ A temetőkről és temetkezésekről szóló törvény azonban még ezen is túlmegegy, és kimondja, hogy a temetési hely (sírhely) sem lehet magántulajdon tárgya, azon csak meghatározott időre szóló és megújítható használati jog (rendelkezési jog) illeti meg a temetkezési helyet megváltó személyt.⁶ Vagyis a jogalkotó kizárta annak lehetőségét is, hogy a temető egészének tulajdonosa és a sírhely felett rendelkezési jogot gyakorló személy között közös tulajdon jöjjön létre. A egyéni tulajdonjogi érdek és a közérdek összeütközése e tekintetben is megfelelt az alkotmányossági kritériumoknak. Az indoklás ismételten a fenti gondolatmenetet követte: „E korlátozás azonban ésszerű: a temető társadalmi rendeltetése megkívánja annak oszthatatlanságát, egyébként működése ellehetetlenülne. A sírhelyek tulajdonjogához tapadó, korlátlan időre szóló birtoklás és használat joga a temető rendeltetésszerű használatát, folyamatos működését akadályozná, hiszen a temető befogadóképessége véges, ésszerűen az e célra felhasználható föld nagysága korlátlanul nem növelhető.”⁷

A vonatkozó bírósági joggyakorlat⁸ ugyanakkor már az Alkotmánybíróság fentebb idézett döntését megelőzően kimondta, hogy a sírhelyhasználati jog nem azonosítható a vagyoni jellegű használati jogokkal, az sajátos, kegyeleti jellegű intézmény. A sír területe éppen ezért nem kerül az eltemetettő kizárólagos birtokába, vagyis a sírhely használata nem eredményez kizárólagos használati lehetőséget a sír területe felett. A sírhelyhasználat kegyeleti jogosultság. Rendeltetése a holttest eltemetése, az elhalt földi maradványainak a megőrzése és emlékének fenntartása. Meglepő módon e tekintetben a régi magyar magánjog is hasonlóképpen rendelkezett: „A politikai vagy egyházközség fenntartásában álló temető forgalmon kívüli dolog, amelyen a megváltott sírhely nem áll magánjogi tulajdonban, mert a temetőhely, mint meghatározott rendeltetéssel bíró oszthatatlan egész felett a rendelkezésre álló sírhelyek kiosztása után is a község rendelkezik.”⁹

⁵ 529/B/1999. AB határozat.

⁶ Ttv. 10. §, 22. §

⁷ 529/B/1999. AB határozat.

⁸ BH 1990. 375.

⁹ Hatásköri Bíróság V. 928. Magánjog II. *Jogi hírlap döntvénytára*, Budapest, 1933. 189.

A régi magyar magánjog és a hatályos szabályozás közötti szinte szó szerinti egyezést – a vizsgált témánk szempontjából releváns módon – tovább erősíti, ha összevetjük a végtlen károkozás akkori és a veszélyes üzemek jelenlegi bírói gyakorlat által kimunkált eseteit. Így, ahogy annak idején veszélyesnek minősült – a géperő nélküli tevékenységek közül – a kőoszlop felállítása,¹⁰ a kútásás, vagy a favágás,¹¹ úgy több mint fél évszázad elteltével is „fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősülnek az elmaradt munkamódszerekkel végzett fizikai munkák: [...] csatornázás, fakivágás, oszlopállítás [...]”¹² Azaz a sírgödör kiásása, amint napjainkban a csatornaárok kiásása is egyfelől az elmaradt munkamódszer, másfelől a természeti törvények, ti. a gravitáció és a földmozgás következtében bekövetkező földomlás következtében – gépi erő alkalmazása hiányában is – fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül, melynek körében az objektív helytállási kötelezettségnek volt és van helye egyaránt.

2. A veszélyes üzemi minőség természettudományi és jogpolitikai meghatározottságáról

A veszélyes üzemi jelleg meghatározására több, egyaránt elfogadott és alkalmazott megoldás létezik az EU területén. Németországban az objektív veszélyeztetési (veszélyeztetettség) felelősség (*Gefährdungshaftung*) alkalmazásának előfeltétele a kifejezett törvényi rendelkezés megléte. Ennek nyilvánvaló előnye – pl. éppen a magyar megoldással szemben – a jogbiztonság és a kiszámíthatóság, hiszen a jogalkotó meghatározza, és visszatérő jelleggel felülvizsgálja a veszélyes üzemi felelősségi alakzatok zárt felsorolását. Természetesen ez egyúttal e megoldás hátránya is, ti. a rendszer rugalmatlan, s megfelelő generálklauzula nélkül csak jogalkotói tevékenység által fejleszthető, amely a tradicionálisan demokratikus jogalkotási mechanizmusok rendszerinti igénybevétele és érdemi működése mellett, időigényes folyamat. A francia megoldás, amit a Ptk. is követ, generálklauzulával szabályozza e kérdéskört. Ennek előnye a német megoldás hiányosságára adott válasz, ugyanakkor hátránya, hogy a bíró jogfejlesztő tevékenysége, ti. a veszélyes üzemi jelleg és az objektív alapú fe-

¹⁰ Grill XXIV. 730.

¹¹ MARTON Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In: SZLADITS Károly: *A magyar magánjog*, IV. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942. 924.

¹² OSZTOVICS András (szerk.): *A polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata*, II. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2011. 1306.

lelősség alkalmazhatóságának esetről esetre történő eldöntése gyakorta kiszámíthatatlan, előre nem látható vagy éppen ellentétes határozatokat eredményez.

A Ptk. tehát nem határozza meg normaszöveg szinten, hogy milyen emberi magatartást tekint fokozott veszéllyel járó tevékenységnek, azt vagy külön jogszabályok nevesítik, vagy a bírói gyakorlat hivatott eldönteni. Azonban mindegyik esetében általánosan elfogadott vélekedés, hogy soha nem egy gép, technikai eljárás vagy berendezés alapozza meg önmagában a tevékenység fokozott veszéllyel járó jellegét és minőségét, hanem mindig annak üzemeltetése, működtetése, amely során kis rendellenesség is súlyos károkat okozhat, mert az emberi magatartás környezetére gyakorolt kihatását – annak erejét és/vagy intenzitását – valamely gép, technológia, vagy – éppen bizonyos fizikai munkavégzések esetén – a természet erői (így pl. a gravitáció) megsokszorozzák.

Az állam, különösen annak jogpolitikai (társadalmi, szociológiai, gazdasági, stb.) megfontolásai alapvetően két irányban befolyásolhatják tehát a magánjogot a veszélyes üzemi felelősség körében. Egyfelől akkor, ha a jogalkotói monopóliummal élve valamely emberi tevékenységet közvetlenül és kifejezetten fokozott veszéllyel járó tevékenységként kodifikál, másfelől ha ezen objektív helytállási kötelezettség alól közvetve kimentést enged azáltal, hogy „a technika adott fejlettségi szintjére és a gazdaság teherbíró képességére is figyelemmel” elháríthatatlannak minősíti az okot, vagyis – valamely általa relevánsnak hirdetett megfontolásból, de egyértelműen nem a természettudományi törvényszerűségekre hivatkozással – azt állítja, hogy objektíve nem áll fenn a védekezés lehetősége,¹³ azaz itt is érvényesül egyfajta felelősségkorlátozás. Ezt Marton Gézáat más összefüggésben a következőképp fogalmaz meg: „Adekvát okról beszél, amikor adekvát beszámításról kellene szólnia. Az okfogalmat rontja meg ahelyett, hogy a felelősségi (beszámítási) elméletet javítaná.”¹⁴

A jelenlegi gyakorlaton az új Ptk. tervezet nem kíván érdemben változtatni, azt megőrzi a ’legáltalánosabb különös’¹⁵ felelősségi alakzatként. Ugyanakkor megállapítja, hogy a veszélyes üzemi felelősség köre nemcsak a bírói gyakorlat által változik – többnyire bővül folyamatosan, hanem a jogalkotás is újabb és újabb tevékenységek szabályozása körében rendeli alkalmazni a fokozott felelősségi szabályokat.

¹³ *A kártérítési jog.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1991. 80.

¹⁴ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség.* Triorg Kft., Budapest, 1993. 121. pont

¹⁵ VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* CompLex, Budapest, 2008. 1128.; VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatát magyarázatokkal.* CompLex, Budapest, 2012. 512.

Bármely magatartás fokozott veszéllyel járó tevékenységgé minősítése – történjék az akár a jogalkalmazás, akár a jogalkotás által – nyilvánvalóan egyszerre természettudományi és jogpolitikai kérdés, amelynek megválaszolásában a társadalmi elvárásokra, kihívásokra is reflektáló államnak meghatározó szerep jut. Döntése akár egész szolgáltatói szektorokat hívhat életre, változtathat meg, mint azt például a fokozott veszéllyel járó tevékenységekhez rendelt kötelező felelősségbiztosítások körében tapasztalhatjuk.

A kérdés, hogy mikor él, és mikor nem él ezen lehetőségével az állam és/vagy a bírói jogalkalmazás? Másképpen kifejezve: vajon valóban 'csak' a fokozott veszéllyel járó tevékenységen kívül álló és elháríthatatlan ok biztosít kimentést az objektív helytállás alól, avagy létezik ezek mellett vagy ezek ellenében egy további szempont is, ti. egyfajta objektív, 'be nem számítási' jogpolitikai elmélet is?

3. Jogalkotó által kodifikált veszélyes üzemek

Az állam által jogalkotás útján veszélyes üzemmé nyilvánított tevékenységek általános és jogpolitikai előzményeként utalnék az 1874. évi XVIII. törvénycikkünk körülményeire, már csak azért is, mert széles körben ismert az a valójában téves megállapítás, hogy az 1871. évi porosz vasúti törvény mintájára elkészített, és a vaspálya-vállalatok objektív felelősségét megállapító törvénycikk hazánk első ilyen kodifikációs terméke. Ezzel szemben az ország közjává és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról szóló 1836. évi XXV. törvénycikkünk, amely hazánk közműveit, köz- és vasútjainak fejlesztését volt hivatva előmozdítani, már harmincöt évvel megelőzte az utóbb mintaként használt és állított porosz vasúti törvényt, amikor kimondta, hogy az ilyen vállalatok – természetükre és különösen méreteikre figyelemmel – „[...] az akár véletlenül, akár hibából okozott károkért [...] rögtöni teljes elégtételt szerezzenek, s ezen felül hogy azok, kik szegénységök miatt a kárt megtéríteni nem képesek, ezen Törvény általhágására a büntetés elmaradásának reménységével magokat ne kecsegtethessék [...]”¹⁶ S bár e törvény kifejezetten hangsúlyozta a vállalatok szigorú felelősségét még az alkalmazottakért is, azt mégsem tárgyalta a kibontakozó hazai magánjogtudomány, így végül feledésbe merült. Így a közel négy évtizeddel később, az 1874. évi XVIII. törvénycikk kapcsán sem szolgált

¹⁶ 1836. évi XXV. törvénycikk, 8. §

hivatkozásul: nem ismert, s ezáltal nem is tisztelt nemzeti jogi hagyományunkat könnyedén uralta el a porosz és német jog hatása.¹⁷

Ekkor még az is vitatott volt, hogy vajon jogellenes-e a vaspálya üzem károkozó magatartása? Bár maga az 1874. évi XVIII. törvénycikk kifejezetten nem említi a jogellenesség fogalmát, de egyfelől megállapítja a vaspálya-vállalat kártérítési felelősségét, másfelől utaló szabályként a 11. §-ban kimondja, hogy a „Jelen törvény 1. §-ban nem érintett károk megtérítésére nézve továbbra is fennálló törvények, szabályok és gyakorlat követendő.” Mindezek, valamint a jog logikai zártságának az elmélete szerint,¹⁸ a jog akkor is beszél, amikor hallgat: amiről hallgat, az számára közömbös, vagyis mindent szabad, amit nem tilos; és fordítva, amikor emberi cselekvést ír elő, alanyi vonatkozásokat szabályoz: alanyi kötelezettségeket és jogokat teremt, amelynek jogi hatása, hogy e cselekvés véghezvitele következményeként valamely más emberi cselekvést ír elő jogi kötelesség gyanánt. Mindezt a vizsgált tényállási esetre alkalmazva: ami tilalmazott (vaspálya-üzem körében történő károkozás), azt nem szabad, tehát jogellenes. Hasonlóképpen érvel Reinitz József is, amikor a törvénycikk hivatalos indokolásával ellentétben – amely a bizonyítás nehézségét említi a vaspálya-vállalat vétkességi vélelmének felállítása indokául,¹⁹ – vitatja, hogy a törvénycikk egyáltalán vétkességi vélelmet állítana fel. Meggyőződése szerint a

¹⁷ Vö. az 1874. évi XVIII. törvénycikk indokolása:

„Az újabb időben nálunk nagyobb mérvű fejlődésnek induló személyforgalom szükségessé teszi ennél fogva ily törvény hozatalát. Ezen előbb említett szempontok voltak mérvadók a vaspályákban leggazdagabb államokban ily természetű kártalanítási törvények hozatalánál. Így keletkezett a vasutak hazájában Angliában a 9. és 10. biktoria cap. 93.-ik törvény, vagyis az ismeretes Lord Campbell-féle statute, mely a tárgyban több államnak mintául szolgált. Ezek az elvek voltak mérvadók az Ausztriában 1869. évi március 5-én kihirdetett törvény hozatalánál. Ezekre az egész Németországra kötelező erővel bíró 1871. június 7-én szentesített törvény alkotásánál éppen úgy volt figyelem, mint a jelen törvényjavaslat szerkesztésénél. Amint ezekből látható, a jelen törvényjavaslat gyakorlati iránya leginkább azáltal van kijelölve, hogy nem új, eddig ismeretlen alapelveket akar törvényeink közé felvenni, hanem célja az általános kártalanítási elv sikeres alkalmazását, a vaspályák sajtárszerűviszonyai mellett a külföldi törvényhozásnak e téren tett tapasztalatai alapján a jog és a méltányosság fogalmainak megfelelőleg biztosítani.”

¹⁸ MOÓR Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Filozófiai Könyvtár, Budapest, 1923. II. 240–243.

¹⁹ Vö. az 1874. évi XVIII. törvénycikk indokolása:

„[...] Sokkal bonyodalmasabb és nehezebb azonban a vaspálya kárpótlási kötelezettségét azokban az esetekben meghatározni, mikor üzeme folytán az ember halált vagy sértést szenvedett. Itt a kárpótlási igények megállapításánál tekintetbe veendő jogi mozzanatok oly sajtárságosak és gyakran oly nehezen felismerhetők, hogy általános lett az a meggyőződés, hogy ezekre a sajtárszerű viszonyokra külön törvény hozatal szükséges. A felmerült nehézségek nem a kártalanítási alapelv lényegére vonatkoznak, hanem leginkább onnan eredtek, mivel az új közlekedési eszköznél olyan mozzanatok merültek fel, melyeket a fennálló bizonyítási szabályok alkalmazása mellett bizonyítani, s így a bíró határozathozatala alá vonni nem lehet. A javaslat ennél fogva két alapelv megállapítására volt kiváló figyelemmel.

kártérítési kötelezettség alapja kizárólag a törvényi rendelkezésből fakadó kötelem, amit tovább erősít az a körülmény, hogy a felelősség alóli mentesülés érdekében sem a vétkesség vélelmét kell megdöntenie a vaspálya-vállalatnak, hanem a vaspálya-vállalat és a bekövetkezett balesett közötti okozati összefüggés hiányát ('be nem számítási' jogpolitikai megfontolás meglétét) kell bizonyítania.²⁰

Összességében helytálló tehát ezen kezdeti időszakra Marton Géza értékelése, miszerint: „Az 'ipari *culpának*' (ahogy nevezték) ez a tana fél lábával tehát még a vétkesség gondolatára támaszkodott ugyan, hogy mentse az alapelvet, lényegében azonban már tárgyi felelősséget foglalt magában.”²¹

Érdekes ezzel összevetni a Pécsi Ítéltábla másfél évszázaddal későbbi döntését,²² amely a közoktatási törvény 77. § (3) bekezdése alapján²³ állapította meg az állandó felügyeletre szoruló autista kiskorú gyermeket foglalkoztató bentlakásos intézet felelősségét abban az esetben, amikor a gyermek engedély nélkül eltávozott az intézetből, és elütötte egy autót. A bírósági határozat indoklása szerint a 'megfelelő felügyelet' az eltávozást és ezáltal a balesetet is megakadályozhatta volna, amely így nem volt elháríthatatlan. Vagyis miközben az alkalmazott és meghivatkozott jogszabályi hely bár nem nevesíti a veszélyes üzemi felelősséget, de a felelősség alóli mentesülés feltételét a 345. § (1) bekezdése szerint határozza meg, a bírósági határozat indokolása mégis legalább fél lábbal a vétkességre, ti. a 'nem megfelelő felügyelet' ellátására hivatkozik.

Ugymint: 1. a kártérítésre kötelezett felelősségének terjedelmére; 2. a kártalanítási összeg megállapítását szabályozó eljárásra.”

²⁰ REINITZ József: A vaspálya felelőssége. *Jogtudományi Közöny*, 7/1898. 52–53.

²¹ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Triorg Kft., Budapest, 1993. 92. pont

²² BDT 2011. 2393.

²³ 77. § (3) „Az óvoda, az iskola, a kollégium, illetve a gyakorlati képzés szervezője a gyermeknek, tanulónak az óvodai elhelyezéssel, tanulói jogviszonnyal, kollégiumi tagsági viszonyal, gyakorlati képzéssel összefüggésben okozott kárért vétkességére tekintet nélkül, teljes mértékben felel. A kártérítésre a Polgári Törvénykönyvről szóló törvény rendelkezéseit kell alkalmazni azzal a kiegészítéssel, hogy a nevelési-oktatási intézmény, illetve a gyakorlati képzés szervezője felelőssége alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a kárt a működési körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő. Nem kell megtéríteni a kárt, ha azt a károsult elháríthatatlan magatartása okozta.”

4. A bírói jogalkalmazás által meghatározott veszélyes üzemek

A bírói gyakorlatban másfélszáz év elmúltával is a gépi meghajtású járművek minősülnek veszélyes üzemnek. Ugyanakkor a veszélyes üzem fogalma már nemcsak a fokozott veszéllyel járó tevékenység eszközére korlátozódik. Például a közúton tartózkodó gépjármű esetén mind a gépjármű, mind a közút, mind az adott pillanatban fennálló közlekedési helyzet is beletartozik.²⁴ Ezzel szemben, a leállított gépjárművek veszélyes üzemi jellege körében a Kúria által kifejtett álláspont szerint: „A veszélyes üzem működési körét nem lehet pillanatnyi helyzet szerint megítélni, hanem a veszélyes tevékenység folytatását folyamatában egységesen kell értékelni.”²⁵ Vagyis a Kúria egységes ítélkezési gyakorlata szerint önmagában a parkoló helyzet nem szünteti meg a gépjárművek veszélyes üzemi jellegét sem: „A gépjármű üzemeltetése és ezáltal a tevékenység fokozottan veszélyes jellege akkor szűnik meg, amikor azt szabályszerűen leállítják, azaz elvégzik mindazt a tevékenységet, amely a teljes üzem kívüli állapot létrehozásához elengedhetetlen és megszűnik a gépkocsinak az emberi irányítás alatt tartása.”²⁶

Azonban még a 'adott pillanatban fennálló helyzet' vagy 'folyamat' értelmezésben eltérést mutató bíróságok is egységesek a tekintetben, hogy az üzemeltetés fogalmát azonosítják a veszélyes üzemi jelleg fennállásával. Bata Tímea, bírósági titkár ír erről részletesen, ahol kifejti, hogy: „[...] álláspontja szerint a megfogalmazásban nem esik szó a gépjármű veszélyes üzemként történő működtetéséről, pusztán a gépjármű, mint eszköz üzemeltetéséről, amelyhez természetszerűleg éppúgy hozzátartozik az ajtó kinyitása, mint a csomagtartó fedelének felnyitása. Az üzemeltetés fogalma nem feltétlenül esik egybe a fokozottan veszélyes jelleg fennállásával. [...] Lehetséges volna olyan értelmezés is, amely szerint az üzemeltetés fogalmát kiterjesztően kellene értelmezni, de olyan módon, hogy abba azok a helyzetek is benne foglaltassanak, amikor a jármű fokozottan veszélyes jelleggel már nem bír.”²⁷

Hasonlóképpen kiterjesztő, a veszélyes üzemi jelleget folyamatában tekintő bírói gyakorlattal találkozunk az elektromos berendezések körében is. Így a Kúria a veszélyes üzemi felelősséget alkalmazta abban az esetben, amikor a

²⁴ BDT 2009. 1950

²⁵ PJD VII. 150.

²⁶ EBH 2007. 1692

²⁷ BATA Tímea: A gépjármű veszélyes üzemi jellegének megszűnésével összefüggésben keletkezett károk megítélése a bírói gyakorlatban. *Iustum, Aequum, Salutare*, Budapest, VII. 2011/4. 191.

károsult a villamos vezeték tartóoszlopra javítás céljából felmászott, azonban az oszlop kidőlt, s az így leesett károsult életét veszítette. A vonatkozó határozat szerint: „A Legfelsőbb Bíróság egyetért azzal, hogy a vezetékrendszert és tartószerkezetét is magában foglaló egységes villamos mű működése veszélyes üzemi tevékenység, s mert annak folytatója, a villamos mű üzemmentartója az alperes, az ebből eredő károkért a Ptk. 345. §-ában foglaltak alapján felelős.”²⁸ Azaz a Kúria megint csak a veszélyes üzem egészét, annak folyamatában tekintve minősítette fokozott veszéllyel járó tevékenységnek, tekintet nélkül arra, hogy nem maga az eszköz, ti. a villamos áram, hanem csak egy tartóoszlop kidőlése okozta a kárt.

További kiterjesztő értelmezését adja a Kúria az objektív helytállásnak, ha egyébként önmagukban és egyenként veszélyes üzemnek nem minősülő, bár önmagukban mégis veszélyes eszközök és technológiák találkoznak: „A műtét adott helyzetében, amikor fertőtlenítő szerként alkoholos vegyszeres lemosást alkalmaztak, és egyúttal elkezdték a szegycsont felnyitását is elektromos késsel, akkor az alperes orvosai e két, önmagában is veszélyes szer, illetőleg eszköz együttes használatával fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytattak. Ebből pedig az alperesnek a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdésén alapuló felelőssége következik. Ennek az alapja az, hogy a veszélyes eszközök együttes alkalmazásánál csekély hiba is aránytalanul súlyos következménnyel jár. Maguk az orvosok sem gondoltak a vegyszer felgyulladásának lehetőségére, illetőleg arról nem tudtak, azzal nem is számoltak. A Legfelsőbb Bíróságnak az adott esetre elfoglalt álláspontja nem változtat az orvoslással kapcsolatban kialakult megítélésen, miszerint maga az orvosi tevékenység és az alkalmazott eszközök, műszerek, anyagok, sokszor önmagukban is veszélyesek, mégsem alkalmazandó a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó felelősségi szabály, amely felröhátóságtól független tárgyi felelősség. Az orvoslás módszereinek és eszközeinek fejlődése kétségtelen, ezek azonban a gyógyítás eredményességét szolgálják, de kétségkívül kockázatot is hordoznak magukban. Ezért sem állítható, hogy valamely eszköz, illetőleg anyag önmagában való veszélyessége megalapozza a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdésében foglaltak alkalmazását. Akkor azonban, – miként a perbeli esetben – ha a magas fokban gyúlékony fertőtlenítő anyag alkalmazása mellett egyidejűleg olyan eszköz használata is történik, amely a szokásosat meghaladó kockázatot jelent, akkor a fokozott felelősségi szabály alkalmazása

megállapítható. Ennek alapján pedig az alperes kimentése nem lehetséges, és önmagában is alapja lehet a kártérítési felelősségének.”²⁹

Vagyis e körben a Kúria eljut annak kimondásáig, hogy ha egyébként önmagukban is veszélyes, bár nem veszélyes üzemnek minősített eszközök, technológiák és természeti törvények találkoznak, akkor azok mennyisége, egymást erősítő hatása kiváltja/kiválthatja a helytállás minőségének megváltozását. Vagyis a mennyiség átcsap minőségbe!

5. Nemcsak temetni, de temetőt működtetni is veszélyes

„Hol sírjaink domborulnak”, ti. a temetőekben ott nem csak unokáink, de sajnos a fejkövek (sírjelek) is leborulnak – még akár akaratlagos emberi magatartás hiányában, sőt annak ellenében is. Mind a kárgyakoriság, mind az eldőelő fejkövek (sírjelek) súlya, mind a káresemény által veszélyeztetett személyi és vagyoni érdekek jelentősek. S történik mindez az állam által – a tulajdon ’társadalmi terheinek’ doktrínája értelmében – kizárólagosan tulajdonolt és üzemeltetett temetőben, ahol a temetési hely (sírjel) felett rendelkezni jogosult személy tulajdonszerzési jogosultságát éppen e sajátos közszolgáltatási érdekre, a temetkezésre és az egyéb – építési, népegészségügyi és járványügyi – jogszabályokban írt követelmények betartására és ezek ellenőrizhetőségére, mint jogpolitikai megfontolásra tekintettel korlátozza az állam. A magántulajdon és a közérdek összeütközése azonban nem ér véget a tulajdonlás kérdésének eldöntésével, az kihát a tulajdonból fakadó jogokon túl a kötelezettségekre, hiszen évezredes jogi tétel: a tulajdon nemcsak joggal, de kötelezettséggel is jár.

A – vonatkozó bírói gyakorlat hiányában kizárólag – teoretikus kérdés, hogy vajon lehet-e magával annyira ’nagyvonalú’ az állam, hogy miközben – éppen a közérdekre tekintettel – magának vindikálja a temetők tulajdoni és üzemeltetési jogosultságait, az azokkal együtt járó kötelezettségek terheit nem vagy csak részben viseli? Vajon a sajátos, az egész társadalmat, és annak minden tagját érintő közérdek feltétlen és teljes körű kielégítése és szervezése körében elfeledkezhet-e a temető üzemeltetés árnyoldaláról, a felelősségi helyzetek rendezéséről? Jogpolitikailag indokolható-e, hogy míg a tulajdonlás kérdésében érvényesíti a *Sozialgebundtheit*-doktrínáját, addig a felelősség körében belenyugszik az általános szabályok érvényesülésébe? Van-e létjogosultsága e kettős mércének, s ha igen, az vajon a sajátos közszolgáltatási érdek kielégítését szolgálja-e?

²⁹ BH 2005.251

A fejkő (sírjel) megrongálódásának – és mivel a temetőkben a sírjel általában nem jár (még inkább: se nem áll, se nem dől) egyedül – a 'fejkövek (sírjelek) ütközése' esetén számos, az előzőekben tárgyalt bírósági döntésekben meghatározott szempont bukkan fel.

A lehetséges esetkörök a következők:

Ha a fejkő (sírjel) megrongálódásának oka szándékos, fizikai behatás (sírrongálás), akkor az üzemeltető nem tett eleget a Ttv. 16. § k) pontjában, másfelől – pl. a főváros területén – az 58/2000. (X. 26.) Főv. Kgy. rendelet 18. § (2) bekezdése k) pontjában előírt temetői rend fenntartási kötelezettségének és az n) pontban előírt temető őrzési kötelezettségének.

Ha a fejkő (sírjel) megrongálódásának oka fakidőlés, akkor az üzemeltető megint csak nem tett eleget a Ttv. 16. § k) pontjában előírt rend fenntartási kötelezettségének, márpedig a Ttv. végrehajtásáról rendelkező 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet kimondja, hogy temető üzemeltetését csak olyan személy (szervezet esetén annak olyan vezető és/vagy alkalmazott tagja) láthatja el, aki kertészeti, parkgondozói, kertépítői szakképesítéssel rendelkezik.³⁰

Ha a fejkő (sírjel) megrongálódásának oka egy másik fejkő (sírjel) megdőlése – legyen annak közvetlen kiváltó oka a szakszerűtlen fejkő (sírjel) állítás és/vagy a természeti törvények hatására bekövetkező földrengés – az oka ('fejkövek (sírjelek) ütközése'), akkor az üzemeltető nem tett eleget a 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet 15. § (1) és (2) bekezdésében, másfelől – pl. a főváros területén – az 58/2000. (X. 26.) Főv. Kgy. rendelet 15. § (2) és (7) bekezdésében előírt, 'az állékonyságot, az életet és a biztonságos használatot veszélyeztető állapot' fennállta esetére külön előírt felhívási, illetve a fenti állapot megszüntetési kötelezettségének az elsőként megdőlt fejkő (sírjel) felett rendelkezni jogosult irányában.

Ahogy a Ttv. és annak végrehajtási rendelete, úgy a közoktatási törvény is – mint egy másik, de szintén sajátos közszolgáltatásra vonatkozó jogszabály – fokozott felügyeletet ír elő a közszolgáltató terhére, azzal a különbséggel, hogy a közoktatási törvény nem áll meg a fokozott felügyelet előírásánál, hanem közvetve – a Ptk. 345. § (1) bekezdésével megegyezően – nevesíti az annak elmulasztásáért való objektív helytállási kötelezettséget is. Ehhez képest a Pécsi Ítéltábla idézett döntésében mégis a 'nem megfelelő felügyelet' ellátására utalnak, vagyis a vétkességen és a vétkes károkozásokon alapuló felelősség határán indokolják az üzemeltető felelősségét.

A gépi meghajtású, jól lehet álló járművek, vagy éppen a villanyoszlop kidőlése körében tárgyalt 'adott pillanatban fennálló helyzet' vagy 'folyamat'

³⁰ 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet 54. § (1)–(2) bekezdése

vitájából győztesen kikerülő, a veszélyes üzemeket mindig egészében, azokat folyamatában fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősítő bírói joggyakorlat alapján, a temető üzemeltetése, mint a folyamat egésze (hamvasztás, temetési hely kialakítása (*quasi* csatornázás), fejkő (sírjel) építése (*quasi* oszlop-állítás), parkfenntartás (fakivágás), stb.) – megítélésem szerint – kétségtelenül eléri ezt a minőséget. Különösen igaz ez a megállapítás, ha elfogadjuk az álló gépjárművek esetében tett megkülönböztetést, hogy ti. az üzemeltetés fogalma nem feltétlenül esik mindig egyben a fokozottan veszélyes jelleg fennálltával. Továbbá miért ne volna elfogadható az az értelmezés, amely szerint az üzemeltetés fogalmát úgy lehetne kiterjesztően értelmezni, amelybe azok a helyzetek is beletartoznak, amikor az eszköz (technológia, stb.) fokozottan veszélyes jelleggel már nem bír.

S végül, ha a fenti érvek, analógia közül egyiket sem fogadjuk el, adódik a kérdés: vajon milyen jogpolitikai indokolással lehetne gátat szabni, hogy a mennyiség a temető üzemeltetése körében is átsapjon minőségbe? A Kúria a beteg életét közvetlenül fenyegető, műtét közbeni állapotromlása okán szükségessé vált azonnali – tehát nem tervezett – mellkas felnyitása során, az elektromos kés által lánggra lobbantott fertőtlenítő oldat által bekövetkezett káresemény körében a fokozott veszéllyel járó tevékenységekre előírt objektív helytállási kötelezettséget állapította meg. Pedig önmagukban és egyenként a fenti eseménysorozat egyik eszköze, alkalmazott technológiája sem minősül veszélyes üzemnek, jól lehet, veszélyes jellegük kétségtelenül fennáll. Ami miatt mégis bekövetkezik a helytállás módjának minőségi változása, hogy ezek egymásra gyakorolt hatása, együttes alkalmazása kimeríti a fokozott veszéllyel járó tevékenység általános ismérveit.

Az indoklás több mint tanulságos, ha a temetőben alapozás nélkül és talán még szakszerűtlen építés (ún. csapolás nélküli fejkő állítás) által, több évtizede, akár egy évszázada is felállított, néhány száz négyzetcentiméteren nyugvó, több méter magas és több mázsa súlyú fejkövek (sírjelek), szorosan egymás mellett felállított tömegére gondolunk, hozzáátéve, hogy a temetők többsége – a talajvíz-váltakozás mértékét csökkentendő – magaslatokon (hegyeken, dombokon) kerültek kialakításra, ami a természeti törvényekre is figyelemmel csak fokozza a gravitáció és felszíni vizek talajmozgásokra (megcsúszásokra) gyakorolt hatását.

Mert „Hol sírjaink domborulnak”, ott a ledőlő fejkövek (sírjelek) tekintében a temető többségi tulajdonosa és egyben a temetőt üzemeltető objektív helytállási kötelezettsége (kötelező felelősségbiztosítása) volna a valódi evilági „béke porainkra”.

KODIFIKÁCIÓS TÖREKVÉSEK ÉS LEHETŐSÉGEK A HÁZASSÁGI BONTÓJOG KÖRÉBEN

NAGY ANDREA
egyetemi adjunktus (ME ÁJK)

Egyre többször merül fel a hazai jogalkalmazók és a jogtudomány művelői körében annak a lehetősége, hogy a Polgári Törvénykönyvünk mellett elérkezett az idő a Polgári perrendtartás megreformálására is. Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem a Ptk. kodifikációja eredményeképp megszülető Családjogi Könyv házassági bontójogra gyakorolt hatását, megvizsgálva e körben a Polgári perrendtartás jelenlegi XV. fejezetében foglalt szabályok változtathatóságát.

1. A családjogi kodifikáció hatása a házassági jogra

1.1. Alapelvek a Családjogi Könyvben

A házassági jog vonatkozásában a kodifikációs munkálatok eredményeit 3 dokumentum – a 2006-os Szakértői Javaslat, a 2009. évi CXX. törvény, valamint a jelenleg közigazgatási vitára bocsátott Javaslat – útján kívánom – a Javaslatra fókuszálva – áttekinteni.

A családi jognak a polgári törvénykönyvbe való iktatása változásokat hoz az alapelvek vonatkozásában. Egyrészt azzal, hogy a Családjogi Könyv nem ismétli meg a polgári jog azon alapelveit, melyeket az Első könyv tartalmaz, mint például a jóhiszeműség és tisztesség, joggal való visszaélés tilalma, saját felróható magatartásra való hivatkozás tilalma, és nem rögzíti a családjog alkotmányos alapelveit sem.

Ugyanakkor elengedhetetlen a Családjogi Könyv élén azon alapelvek megfogalmazása, melyek kifejezésre juttatják a családi viszonyok elsődlegességét.¹ A családjogi alapelvek közül dolgozatom témáját a házasság és család védelmének az elve, valamint a házassági perben elsődlegesen a gyermekek érdekének védelme érinti, de emellett meg kell említeni a házastársak egyenjogúságának, a méltányosság, valamint a gyengébb fél védelmének az elvét is.²

A Szakértői Javaslat még nem tartalmazta a házasság és család törvényi szintre emelt védelmét, e helyett a családi kapcsolatok védelmét emelte ki, mivel annak elkészítésekor még legmagasabb szintű jogforrásként, az Alkotmány 15. §-a alkotmányos alapelveként rögzítette. A házasság és család védelmének az alapelvét a 2009. évi CXX. törvény emelte be a Családjogi Könyv Első részébe, annak ellenére, hogy elfogadásakor még a korábbi Alkotmányunk hatályban volt. A 2006-os Szakértői Javaslattal ellentétben a Javaslat megtartotta ennek az alapelvnek a Családjogi Könyvben való külön rögzítését, melynek indoka az azóta bekövetkezett jogszabályi változásokban keresendő.

Az Alkotmány helyett hatályba lépett Alaptörvény a házasság alkotmányos védelme mellett külön sarkalatos törvényre bízta a családok védelme elvének fenntartását.³ Ugyanakkor tekintettel arra, hogy az új Polgári Törvénykönyvet, annak megalkotói a jogforrás hierarchiában közvetlenül az Alkotmány helyébe lépett Alaptörvény alá helyezik,⁴ minden más jogszabályt megelőzően, így logikusnak tűnik és érthetővé válik a házasság és a család törvényi védelmének ismételt, egységes kimondása.

1.2. A házasság megkötése

A Javaslat – tanulmányomat érintő – szabályozási rendszere nem tér el a hatályos szabályozástól. Így egy részben, címenként taglalja a házasságra vonatkozó jogi normák összességét, mely magában foglalja a házasság megkötésére, érvénytelenségére, megszűnésére, a házastársak személyi viszonyaira, a házastársi tartásra és házassági vagyonjogra vonatkozó joganyagot.

¹ Kőrös András: A családjog jövője. *Családi Jog*, 2009. március 1.

² Ld. Negyedik Könyv 4:1. § – 4:4. §.

³ Az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdése kimondja, hogy Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. Míg (3) bekezdése a családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.

⁴ Ld. erről részletesen Szerk.: VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 59.

A családjog újraszabályozásával ismét előtérbe kerültek olyan viták is, melyeket már az 1894. évi XXXI. tc. egyértelműen lezárt. A kodifikációs munkálatok során felmerült az egyházi házasságkötésnek a polgári házasságkötéssel való egyenjogúsítása, azaz annak a lehetősége, hogy az egyházi házasságnak ugyanolyan hatálya legyen, mint a polgárinak.⁵ Azonban a magyar jogban az állami és az egyházi házassági jog 1894-es szétválasztása mély gyökereket eresztett, a magyar társadalom gondolkodásába primátusként beépült, az állami és egyházi házassági jog több mint egy évszázados teljes elválasztásától való eltérés nem indokolt.⁶

Tekintettel arra, hogy a polgári házasságkötés szerepe nem kizárólagos, azaz a magyar jog nem tiltja az egyházi házasságkötést, így lelkiismereti szabadsággal élve a felek saját egyházi szertartásuk szerint is megerősíthetik kapcsolatukat, mely egyházi szertartás az adott felekezet belső jogában meghatározott relevanciával bír.⁷

A fentiek alapján továbbra is nem létező házasságnak minősül a kizárólag egyház által kötött házasság.

A Javaslat a 2006-os Szakértői Javaslatához, és a 2009. évi CXX. törvényhez hasonlóan pontosította a létező házasság létrejöttének a feltételeit,⁸ bármely feltétel hiánya esetén a házasságot nem létezőnek kell tekinteni. A hatályos szabályozás és a Javaslat közötti legfőbb különbség e körben, hogy a Javaslat a létező házasság feltételeként írja elő a házastársak együttes jelenlétét a házasságkötésnél, míg ez jelenleg csak érvénytelenségi okként szolgál. Álláspontom szerint ez nagyon fontos különbségtétel annak ellenére, hogy gyakorlati jelentősége – az esetek kis száma miatt – elhanyagolható.

A létező házasság megkötésének e pontosított meghatározásával a fogalom valamennyi elemét a kódexbe emelnék, megszüntetve az egyes elemek eltérő szintű szabályozását.⁹

⁵ Ld. erről FERENCZY Rita: Az egyházi házasság, mint államilag elismert házassági kötelék. *Jogtudományi Közlöny*, 2002. április 188.

⁶ Szerk.: VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 399.

⁷ SZUROMI Szabolcs – FERENCZY Rita: Újabb szempontok az államilag elismert egyházi házasság kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, 2011. június 338.

⁸ Negyedik könyv 4:5. § (1) Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt. A nyilatkozat feltételhez vagy határidőhöz nem köthető.

⁹ Jelenleg e kérdéskört az 1987. évi 17. az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló tvr. 25/A §-a szabályozza.

Mindhárom dokumentum egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy létező házasság kizárólag férfi és nő között jöhet létre, mely mára az Alaptörvény elfogadásával egyelőre megkérdőjelezhetetlenné vált.

A korábbi utaló rendelkezéssel ellentétben a Javaslat egyértelműen szabályozza – a joggyakorlattal megegyező módon – a nem létező házasság jogkövetkezményeit, illetve annak érvényesítésének a lehetőségeit.¹⁰

A házasság megkötésével kapcsolatos eljárási rend megfelel a hatályos szabályozásnak azzal az eltéréssel, hogy az új Ptk. igazgatási jellegű szabályokat általában nem foglal magában, így az nem rendelkezik a házasság megkötése előtti gondolkodási időtartamról sem.¹¹

1.3. A házasság megkötésekor fennálló hiányosságok jelentősége

A házasság nemlétezése mellett a házasság érvénytelenségének szabályai is pontosításra kerülnek, szűkítve annak esetkörét. Így nem válik érvénytelenné az ún. egyenesági sógorság, azaz a házastárs, volt házastárs egyenesági rokonával kötött házasság.¹²

A hozzátartozói házasságok engedélyezése ezen túlmenően is szabatosabb szabályozást kap azáltal, hogy a jegyző a testvérnek a testvére vér szerinte leszármazójával kötött házassága előtt vagy tartama alatt, felmentést adhat, amennyiben a létrejövő kapcsolat a születendő gyermek egészségét nem veszélyezteti.¹³ A felmentés feltételeit korábban nem tartalmazta a Csjt., így e szabá-

¹⁰ Negyedik könyv 4:6. § (1) Ha a házasság létezése vagy nemlétezése közigazgatási eljárásban nem tisztázható, a házasság létezésének, valamint nemlétezésének megállapítása iránt bármelyik házastárs, az ügyész vagy az jogosult pert indítani, akinek a megállapításhoz jogi érdeke fűződik.

(2) A pert a házastársnak a másik házastárs ellen, az ügyésznek vagy a per megindítására jogosult más személynek pedig mindkét házastárs ellen kell indítania. Ha az a fél, aki ellen a keresetet meg kellene indítani, már nem él, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell előterjeszteni.

(3) A házasság létezését vagy nemlétezését megállapító ítélet mindenkiel szemben hatályos.

¹¹ Jelenleg és a jövőben is a házasság megkötésének részletes szabályait az anyakönyvi eljárásról szóló jogszabályok tartalmazzák. Így azon tény, hogy a kódexből kimaradt a házasságkötés előtti, jelenleg 30 napos várakozási idő, nem jelenti azt, hogy az új Ptk-val el is törlik azt, csupán azt alsóbb, igazgatási jellegű szabályozás körében hagyják.

¹² A Szakértői Javaslat még fenntartotta ezen érvénytelenségi okot – a hatályos szabályozástól eltérően szűkített tartalommal – azáltal, hogy érvénytelennek tekintette a házastársnak a volt házastársa olyan leszármazójával kötött házasságát, akit tartósan saját háztartásában nevelt. [3:13. § (1) d.)] Ezt a 2009. évi CXX. tv. is átvette.

¹³ E körben a 2009. évi CXX. tv. részletesebb szabályokat tartalmazott azzal, hogy a jegyző kizárólag genetikai orvosszakértői vélemény alapján adhatott volna felmentést, illetőleg ha a feleknek már gyermekük született, akkor a feleket tájékoztatni kellett volna a szakértői véle-

lyozás a jegyzői hatáskört kizárólag a genetikai prevencióra szorítja, mellőzve e rokonházasságok társadalmi rosszallásának a kifejezését.

A Javaslat fenntartja a kettős házasság tilalmát is, e körben a két házasság egymáshoz való viszonyának – a jogtudomány és a joggyakorlat által kidolgozott – tételeit törvényi rangra emelte.¹⁴ Megállapítható, hogy az érvénytelenségi okok között továbbra sincs akarati hibára visszavezethető ok, tekintettel arra, hogy nem indokolt a meglévő jogtól való eltérés,¹⁵ mivel ebben az esetben a házasság felbontásának is helye van.

2. A házasság megszűnése

A házasság megszűnésének esetei a hatályos szabályozás szerint kerültek a Javaslatba, így a házasság megszűnésének továbbra is két esete az egyik házastárs halála és a házasság bírósági felbontása.

Emellett, mind a Szakértői Javaslat, mind a 2009. évi CXX. törvény a hagyományos megszűnési esetek mellett harmadik, új okaként bevezetésre szánta az egyik házastárs nemének megváltoztatását is.¹⁶ Az új szabályozást a kor tudományos kihívásaira válaszolva az Igazságügyi Minisztérium kezdeményezte, tekintettel arra, hogy évente növekszik azon transzszexuális személyek száma, akik nemüket műtéttel változtatják meg, mivel egy új magánjogi kódexnek fel kell készülnie arra az esetre, amikor a nem megváltoztatásának orvosi, etikai és jogi feltételei fennállnak. E megszűnési ok bevezetését támasztotta alá az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete is, amikor az, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikkének sérelmét állapította meg, mert a hatóságok nem voltak hajlandóak elismerni a nemet változtató tényleges nemét és végrehajtani az általa kért anyakönyvi módosításokat.¹⁷

---

mény eredményről, annak érdekében, hogy a felek tisztában legyenek házasságuk genetikai veszélyeivel.

¹⁴ Az újabb házasság a korábbi házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnésének időpontjától érvényessé válik. Ha a bíróság a korábbi házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat érvénytelenségét állapította meg, az újabb házasság megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik. [4:13. § (2)]

¹⁵ Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és Szakértői Javaslat.

¹⁶ Ez nem vált volna példa nélkülivé Európában, mivel Olaszországban a házasság megszűnésének egyik eseteként már szabályozásra került.

¹⁷ Szerk.: VÉKÁs Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 411.

Mindkét tervezet szerint ebben az esetben a házasság a megváltozott nem anyakönyvezésének napján szűnt volna meg, mivel az azonos neműek házassága nem létező házassággá válna, mivel a nemét megváltoztató személy, nemének megváltoztatásával a házasság létezési feltételét szüntetné meg. A Szakértői Javaslat számára még eldöntendő kérdés volt, hogy a házasság megszűnésének megállapítását bírói útra terelje vagy sem, erről a kérdéstről nem rendelkezett.

A 2009. évi CXX. törvény külön jogszabályban meghatározott eljárási rendre utalta azzal, hogy amennyiben a házastársak a házasság megszűnésével egyidejűleg a járulékos kérdésekben¹⁸ nem tudnak megállapodni, úgy ezekben a kérdésekben a házasság felbontására vonatkozó rendelkezések alkalmazását írta elő. E körben arról is rendelkezett, hogy amennyiben a házasság az egyik házastárs nemének megváltoztatása miatt szűnik meg és a házasság megszűnése után a korábbi házastársak kilencven napon belül bejegyzett élettársi kapcsolatot létesítenek, akkor a jogok és kötelezettségek fennállása szempontjából a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat időtartama együtt veendő figyelembe.¹⁹

E megszűnési ok magánjogi kódexbe való beiktatásának a lehetőségét több kritika érte. Egyrészt azért, mert a természetes igazságot, létminőséget megfordító egyéni akaratot a javasolt szöveg úgy kezeli, mint emberi méltóságunkból folyó természetes jogot, amelyet a társadalom és a nemét megváltoztató családja elfogadni tartozik. Másrészt azért, mert a házasság megszűnésének ebben az esetében a járulékos kérdések rendezésénél a bírói út általános jellegű alkalmazását kizárta.²⁰

Álláspontom szerint is helyes volt a házastárs nemének megváltoztatása miatti megszűnési okot kivenni a Javaslatból, azonban nem a fenti elvi megfontolás miatt, hanem azért, mert az elmúlt évtizedben előfordult néhány eset jelenleg nem indokolja annak kódex szintű szabályozását.²¹

A házasság házastárs halála miatti megszűnése a hatályos szabályozással megegyező.²²

¹⁸ Járulékos kérdésnek tekintette a 2009. évi CXX. tv. a közös gyermek tekintetében a szülői felügyeleti jogok gyakorlásában, vagy ennek hiányában a szülő és a gyermek közötti kapcsolattartásban, a gyermek tartózkodási helyének, tartásának a rendezését, valamint a közös lakás használatát és a házastársi tartást. [3:21. § (4)]

¹⁹ 2009. évi CXX. törvény 3:21. § (5) bekezdése.

²⁰ ZLINSZKY János: Viszontválasz dr. Gadó Gábor észrevételeire, a Ptk. tervezetnek a házasságot megszüntető okokkal kapcsolatban írott cikkéhez. *Magyar Jog*, 2009. 8. szám 470.

²¹ A tervezetek megalkotóinak ezzel kapcsolatos zavarát a szabályozás átgondolatlansága és következetlensége is megmutatja.

²² 4:20. § (2): A házasságot a másik házastárs újabb házasságkötése esetén akkor is megszüntnek kell tekinteni, ha a házastárs halálára vonatkozó anyakönyvi bejegyzés, a halál tényét

3. A házasság felbontása

A Ptk. kodifikáció abból az alapvetésből indul ki, mely szerint mára a házasság felbontása nem a házasság alapvető erkölcsi értékeit sértő jogellenes erkölcsi magatartás 'szankciója'.²³ A feldúltsági elv a házasság felbontása alapjának a házasság végleges, helyrehozhatatlan megromlását, feldúlttá válását tekinti, amelyben nincs jelentősége annak, hogy feldúlttá válásra valamelyik házastárs 'vétkes' magatartása, vagy egyéb okok vezettek. A bírói gyakorlat alapján a házasságok felbontására a felek közös megegyezése alapján kerül sor a legtöbb esetben, a vita általában a járulékos kérdésekben való megegyezés körül bontakozik ki.

A Családjogi Könyv a házasság felbontása anyagi jogszabályainak részbeni változtatásaival próbál megoldásokat találni az elmúlt évek jogalkalmazói dilemmáira, a jogkereső közönségben felmerülő problémákra.

Az első kérdés magának az eljáró fórum meghatározásához kapcsolódik. A családjogi kodifikáció a jogtudományt és a jogalkalmazókat régóta foglalkoztató kérdésben – a házasság megszűnésének a megállapítását bírói úton hagyja-e, vagy más útra terelje – foglal állást. A bírói út kizárhatatlansága mellett szól, hogy a kötelék felbontása Magyarországon hagyományosan bírósági hatáskörbe tartozik, és az, hogy a házasság ezen megszűnéséhez a személyi állapot megváltozásán túl egyéb jogkövetkezmények is kapcsolódhatnak, rendezetlen járulékos kérdések maradhatnak hátra, melyek eldöntésére részletes bizonyítási eljárás lefolytatását követően ítéleti hatályú, végrehajtható határozattal kerülhet sor. Annak az eldöntése, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott-e, illetőleg az egyezségkötés a felek befolyásmentes és egyező akarata alapján történt szintén bírói mérlegelést igényel.

Mindhárom tervezet fontosnak tartja kihangsúlyozni a házasság felbontásánál a bírói út megtartását, melyet a Szakértői Javaslat azzal támasztott alá, hogy nem lenne indokolt a bírói úttól eltérő, vagy vagylagos (kevert) rendszer bevezetése a közel jövőben. Nem honosodott meg még Magyarországon azon jogi kultúra, amely egy olyan alternatív rendszer bevezetését megengedné, amely

---

megállapító vagy a holtak nyilvánító bírósági határozat hatálya az újabb házasságkötést követően megdőlni, feltéve, hogy az újabb házasságkötéskor egyik házastárs sem tudta, hogy a halál nem következett be.

(3) A házasság megszűnése időpontjának az (1) bekezdés a) pontja és a (2) bekezdés esetében azt a napot kell tekinteni, amelyet a halotti anyakönyvi bejegyzés vagy a bírósági határozat a halál napjaként feltüntet.

²³ Weiss Emília: Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000. évi II/2. szám 9.

az eljárást egyszerűbbé, gyorsabbá és mindenféleképpen az állam számára is olcsóbbá tenné.

A bírói út egyeduralmának fenntartása a kodifikációs folyamat során nem volt mindig megkérdőjelezhetetlen tétel. Az elmúlt évek jogszabályi változásai más fórum, a közjegyző hatáskörébe utalta – a házasság egyező akaratnyilvánítással történő felbontásával rokon jogintézmény –, a bejegyzett élettársi kapcsolat megszüntetését, amennyiben a felek a járulékos kérdésekben megegyeztek.²⁴ Ezt alapul véve a 2009-es törvénytervezetben még szerepelt a házasság közjegyző általi megszüntetésének a lehetősége, ha azt a házastársak befolyásmentesen, közösen kérik, nincs közös kiskorú vagy tartásra jogosult gyermekük, és ha a házastársak az őket egymással szemben terhelő tartási, lakáshasználati kérdésekben, és a közös vagyon megosztásában – közjegyzői vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratban foglaltan – megegyeztek. Számos kritika miatt azonban a 2009. évi CXX. törvény már elvetette a közjegyzői bontás lehetőségét.²⁵

Annak ellenére, hogy számos európai országban²⁶ bevált intézménnyé vált, a Javaslat nem tartja indokoltnak a házasság felbontásának nemperes eljárásra való utalását sem, mivel az, az eljárást nem gyorsítaná, és nem egyszerűsítene le.²⁷ A Javaslat – a korábbi tervezetekkel összhangban – alapvetően nem változtat a magyar bontójog Csjt. által felállított rendszerén, azonban a házasság felbontásának anyagi jogi szabályait jelentősen finomítja, azokat az elmúlt évtizedek tapasztalataihoz és a társadalom elvárásaihoz igazítja, megtartva a már bevált hagyományos elemeket. Az egyező akaratnyilvánításon alapuló és a nem

²⁴ Ld. 2008. évi XLV. tv. 36/A. § (1): A bejegyzett élettársi kapcsolat közjegyző általi megszüntetésének akkor van helye, ha

a) azt a bejegyzett élettársak befolyásmentesen, közösen kérik,

b) egyik bejegyzett élettársnak sincs olyan gyermeke, akinek tartására a bejegyzett élettársak közösen kötelezettek, és

c) a bejegyzett élettársak az őket egymással szemben terhelő, jogszabályon alapuló tartás, a közös lakás használata, valamint – az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése kivételével – a bejegyzett élettársi közös vagyon megosztása kérdésében közjegyzői okiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglaltan megegyeztek.

²⁵ Nem gyorsítaná a közjegyzői út igénybe vétele a házasságok felbontását, mivel ezen feltételek fennállása esetén a bíróság is egy tárgyaláson felbontja a házasságot. Ráadásul a felek a közjegyzői eljárásról áttérhetnek a bírósági eljárásra, és a közjegyző határozata a bíróság előtt megtámadható. VÉKÁS Lajos: Bírület és jobbító észrevételek az új Ptk. kormányjavaslatához. *Magyar Jog*, 2008. 9. szám 580–581.; Ld. JOBBÁGYI Gábor: A Kormány Ptk. tervezetéről. *Magyar Jog*, 2009. 2. szám 98–103.

²⁶ Mint például az olasz, a spanyol és az osztrák szabályozásban.

²⁷ Szerk.: VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 414.

megegyezésen alapuló bontás szabályozását a mainál élesebben választja szét,²⁸ ugyanis jelenleg sem a hatályos Csjt., sem a Pp. nem ad teljesen világos választ a kétfajta bontás közötti különbségre.²⁹ Ugyanakkor a kétfajta bontás szabályai közül részletesen kizárólag a megegyezésen alapuló bontással foglalkozik. Keretényállásként, mindkét esetben a bíróság bármely házastárs kérelmére akkor bonthatja fel a házasságot, ha az teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott.³⁰ A 'bármely házastárs' szóhasználat kiemeli, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben nem indokolt közös kérelemről beszélni, mivel eljárásjogunk nem ismeri az ellenérdekű fél nélküli polgári per intézményét, így a házassági pernek sem lehet két felperese.

E körben nem érték egyet a Szakértői Javaslat indokolásával, mely szerint a 'bármelyik házastárs' kifejezésben benne van, hogy a bontásra az egyik házastárs, valamint a házastársak külön–külön vagy együttesen előterjesztett kérelmére is sor kerülhet.³¹ Álláspontom szerint a házasság felbontása kizárólag az egyik házastárs kérelmére kerülhet sor. Amennyiben mindkét fél külön–külön terjeszti elő a házasság felbontása iránti kérelmet, azaz a keresetet, abban az esetben a Pp. szabályainak megfelelően az elsőnek érkezett keresetlevél alapján kerül sor a per tárgyalására, míg a később benyújtott keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítják.

Nem változtatott azon a gyakorlaton a Javaslat, mely szerint a bíróságnak kell meggyőződnie arról, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. A Javaslat a korábbi bírói gyakorlatot emelné törvényerőre, azáltal, hogy kimondja: a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása állapítható meg különösen abban az esetben, ha a házastársak között az életközösség megszűnt és annak helyreállítására – az életközösség megszűnéséhez vezető folyamat, és a különélés időtartama alapján – nincs kilátás.³² Ezáltal a 'teljesen' a házaselet

²⁸ Nem megegyezésen alapul a házasság felbontása, ha az egyik fél kéri a házasság felbontását, a másik fél pedig ellenzi azt, és akkor sem, ha a felek a járulékos kérdésekben nem tudnak megállapodni, vagy az egyikük nem kívánja mellőzni a házasság megromlásához vezető okok feltárását.

²⁹ Így pl.: a törvény szövegében a házastársak megegyezése csupán, mint a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlásának bizonyítéka, a járulékos kérdésekben való egyezségkötés pedig a véglegességet hivatott bizonyítani. A nem megegyezésem bontásnál a törvény még példálózva sem említi meg, hogy a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása körében mely tényezőket kell figyelembe venni. *Polgári törvénykönyv koncepciója Harmadik Könyv* 2006. március 31-i lezárása 3:22 § -hoz fűzött indokolása.

³⁰ Javaslat 4:20. § (1) bekezdése.

³¹ Szerk.: VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsgazdálkodó Kft., Budapest, 2008. 415.

³² Javaslat 4:21. (1) bekezdése.

valamennyi elemére történő kihatást, míg a 'helyrehozhatatlanul' szó a visszafordíthatatlanságot fejezi ki.³³ A korábbi gyakorlatnak megfelelően életközösség visszaállításának kilátástalanságát a bíróság az életközösség megszűnésére vezető folyamat és a különélés időtartama alapján az eset összes körülményeinek mérlegelésével állapíthatja meg.

A javaslat leegyszerűsíti, világosabbá teszi a megegyezésen alapuló bontás feltételeit, kimondva, hogy a végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes megegyezés esetén a bíróságnak a házasságot a megromlás okainak, folyamatának tényleges és végleges megromlásának vizsgálata nélkül fel kell bontani.³⁴ A bíróságnak továbbra is kötelezettsége marad a felek személyes meghallgatása útján tisztázni a felek tényleges szándékát, a megegyezésre vonatkozó akaratnyilatkozatainak befolyásmentességét, azonban amennyiben a felek között az egység fennáll a házasság felbontása és a járulékos kérdésekben való megegyezés kérdésében, ez önmagában elegendő a házasság felbontására.³⁵

Szakítva a korábbi hagyománnyal dogmatikai jelentőségű szemléletváltással a javaslat vélelmet állít fel a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása mellett, ellentétben a hatályos szabályozással, mely szerint ez 'csak' egy bizonyíték. Álláspontom szerint ez azért vélelem és nem bontó ok, mivel a bontó ok a házassági életközösség fennállása alatt keletkezik, és nem az életközösség megszűnése után. A megegyezésen alapuló bontásnak minden jogrendszerben további feltételei vannak azon túlmenően, hogy a házastársak egyetértenek házasságuk felbontásában. Általában a további feltételek egyik eleme azon kérdések meghatározása, melyekben a feleknek kötelező megállapodniuk. A megegyezésen alapuló bontás alapulhat a házastársak különélésének időtartamán is.

A javaslat elveti a házasság felbontásának azon lehetőségét, mely a házastársak különélésének – jelenlegi 3 éves – időtartamára épül, mivel erre a bírói gyakorlatban elenyészően kevés esetben került sor.³⁶ Az indokolás szerint a gyakorlatban ugyanis nagyon kevés azon perek száma, ahol a bíróság ez alapján bontotta fel a peres felek házasságát. Ennek egyik indoka a magyar lakásviszonyok sajátosságában, másik indoka pedig a felek türelmetlenségében, és a házasság intézményének leértékelődésében rejlik, mivel általában a házassági életközösség megszakadását követő pár hónapon belül már el is indítják a

³³ Kőrös András: 'Fontolva haladás' – az új Ptk. Családjogi Könyve 2. Rész: A házasság megszűnésének szabályai. *Családi Jog*, III. évfolyam 3. szám, 2005. szeptember, 16.

³⁴ Javaslat 4:21. § (2)

³⁵ Ugyanez a szabályozási mód már a 6800/1945 ME. rendeletben megtalálható.

³⁶ Kőrös András: 'Fontolva haladás' – az új Ptk. Családjogi Könyve 2. Rész: A házasság megszűnésének szabályai. *Családi Jog*, III. évfolyam 3. szám, 2005. szeptember, 17.

peres eljárást. Ezáltal a szabályozás nyitva hagyja azt a problémát, amikor a felek tartósabb különélésére tekintettel kizárólag az egyik házastárs szeretné a házasságot felbontani. E körben a bíróságnak nem lenne más lehetősége, mint a házasság megromlásához vezető okok feltárása. Ugyanakkor számos nemzetközi példát találhatunk arra, hogy a tartós különélés, a különélés időtartamától függően, önállóan, vagy bizonyos feltételek fennállása esetén is alapot adhat a házasság végleges, teljes és helyrehozhatatlan megromlásának a megállapítására.³⁷

A tartós különélés, mint a házasság felbontásának egyik alapja 1986-os bevezetése óta elterjedt a köztudatban, és mint látható számos európai országban megtalálható.³⁸ Álláspontom szerint nem volt megalapozott döntés a megegyezéssel bontás e formájának elvetése, és továbbra is indokolt lenne megtartani a tartós különélés esetén azt a lehetőséget, hogy a bíróság a felek valamennyi járulékos kérdésben való egyet nem értése esetén is a házasság megromlásához vezető okok feltárása nélkül bontsa fel a házasságot. Eltörlése helyett inkább a tartós különélés jelenlegi 3 éves időtartamát kellene leszállítani, és így annak szabályait a magyar valósághoz igazítani.³⁹

A Javaslat jelenleg előterjesztett állapotában a megegyezésen alapuló bontás egyedüli lehetősége a járulékos kérdésekben való megállapodás. A Javaslat csökkenti azon járulékos kérdések számát, melyekben a feleknek meg kell állapodniuk. A rendszerváltást követően a vagyoni viszonyok egyre bonyolultabbá váltak, és ezt a Csjt. szabályai nem megfelelő formában követték. Már az 1986-os módosításnál kimaradt az ingatlan vagyon megosztási kötelezettsége járulékos kérdések köréből, mivel a jogalkotó nem kívánta egy gyorsabb válasz lehetőségét olyan bonyolult kérdéssel megnehezíteni, mint az ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése.

A gyakorlatban ugyanilyen éles ellentét forrása, pl. egy gazdasági társaságban való részesedés, befektetés vagy éppen tartozás, vagy a házassági vagyonközösséghez tartozó valamennyi ingóság megosztása. Tekintettel arra, hogy a megosztás körében nemcsak a közös vagyon – különvagyon elhatárolása, hanem azok értéke és a közös tulajdon megszüntetése vonatkozásában is egyez-

³⁷ Ld. német, osztrák szabályozást.

³⁸ Angliában és Ciprusban 5 évi, Franciaországban 6 évi, Írországban 4 évi, Görögországban 2 évi különélés önmagában megalapozza a házasság felbontását.

³⁹ A Szakértői Javaslat előterjesztéséig még nyitott kérdés volt a tartós különélés bontási lehetőség megmaradása. Ld.: KÖRÖS András: 'Fontolva haladás' – az új Ptk. Családjogi Könyve 2. Rész: A házasság megszűnésének szabályai. *Családi Jog* III. évfolyam 3. szám, 2005. szeptember, 17–18.

ségre kell jutni, ezen ingóságok megosztásában való megállapodás a gyakorlatban vagy teljesen ellehetetleníti az egyezségkötést, vagy időben jelentősen elodázza. Ez pedig nem szolgálja a közös kiskorú gyermek és a házastársak érdekeit sem. Ugyanakkor tapasztalati tény, hogy a (volt) házastársak függő jogviszonyaikat a házasság felbontását követően könnyebben rendezni tudják, mivel a felek kizárólag vagyoni kérdésekben való megállapodását nem nehezítik el a házasság felbontása körüli érzelmi nézeteltérések.

A fentiekből is megállapítható, hogy a járulékos kérdések körének meghatározása a házassági bontóper szabályozásának egyik legneuralgikusabb pontja, mivel ezzel a jogalkotó ténylegesen és jelentősen képes befolyásolni a házassági per időtartamát, a házasság felbontásának bonyolultságát. Az egyezségkötési kötelezettség széles köre meg is akadályozhatja a felek megegyezését.

Ezen indokokat figyelembe véve határozza meg a Javaslat azon kérdések körét, melyekben a házastársaknak meg kell egyezniük ahhoz, hogy a bíróság a házasságukat közös megegyezéssel bontsa fel. A járulékos kérdések meghatározása az egyik legképlékenyebb része a családjogi kodifikációnak. Az már a munkálatok kezdetekor egyértelművé vált, hogy változatlanul nem maradhat a járulékos kérdések szabályozása, és e körben a vagyoni jogi kérdések kivétele indokolt.

Ugyanakkor alaptételként érvényesülnie kell a kiskorú gyermek érdekei védelmének, így továbbra is szükséges a gyermeket érintő kérdések rendezése. A gyermek érdekeinek védelme fokozottan jelenik meg a Családjogi Könyvben, egyrészt alapvető szinten, másrészt a részletes szabályozásban. A gyermekek érdeke eltérően jelentkezik a bontóperben attól függően, hogy szülei válásáról, vagy az őt közvetlenül érintő járulékos kérdések rendezéséről van szó.

A bíróságnak a gyermek érdekét már akként is mérlegelnie kell – egyebek mellett –, hogy felbontsa-e a házasságot, azonban arra kell törekednie, hogy a házasság felbontása a gyermek számára a lehető legkisebb megrázkódtatással járjon. A gyermeket érintő járulékos kérdések megítélésénél a gyermek érdeke már nemcsak egy szempont a többi között, hanem elsődlegesen a gyermek érdekeinek kell érvényesülnie.⁴⁰Ezt segítheti elő a gyermek közvetlen, vagy pszichológus szakértő általi közvetett meghallgatása, tekintettel arra, hogy az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének⁴¹ 12. cikke alapján biztosítani kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára azt a jogot, hogy minden őt érin-

⁴⁰ Szerk.: VÉKÁS Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó Jogai és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008. 417.

⁴¹ Az 1991. évi LXIV. törvénnyel került kihirdetésre.

tő kérdésben szabadon kinyilváníthatja a véleményét.⁴² Az egyszerűbb bontási eljárást választó feleknek a közös gyermek tekintetében a szülői felügyelet gyakorlása, a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás, a gyermek tartása, a házastársi közös lakás használata és ez iránti igény esetén a házastársi tartás vonatkozásában kell megállapodniuk.⁴³ A hatályos szabályozás Javaslatához képesti többleteleme a kiskorú gyermek elhelyezésében való megállapodás.

Tekintettel arra, hogy a szülői felügyelet valamelyik szülő általi kizárólagos gyakorlása vonatkozásában történő egyezség magában foglalja a gyermek elhelyezését is, erre nem indokolt külön kitérni. Közös szülői felügyeleti jog esetén azonban meg kell határozni a gyermek lakóhelyét, viszont a kapcsolattartást továbbra sem szükséges szabályozni.

Az egyezségkötés körét szűkíti a Javaslat azáltal is, hogy a közös lakás használatának⁴⁴ rendezése mellett mellőzi a lakáshasználati jog ellenértéke vonatkozásában a megállapodást.⁴⁵

Főszabályként nem kötelező rendelkezni a házastársi tartásról sem, kizárólag akkor, amennyiben ezt valamelyik fél kéri.⁴⁶ Ezáltal, ha a házastárs igénye a tartás iránt felmerül, az erről való megegyezés továbbra is kötelező tartalmi kelléke a megállapodásnak. Ezzel szemben mind a Szakértői Javaslat, mind a 2009. évi CXX. törvény szerint a házastársi tartás kérdésében meg kellene állapodnia a feleknek.

Álláspontom szerint az egyezségi kör ez irányú szűkítésének gyakorlati jelentősége elhanyagolható lesz, és az egyezségkötést sem könnyíti meg. Tekintettel arra, hogy amennyiben a házastársi tartás feltételei nem állnak fenn, illetve a házastárs-tartást nem igényel, ez eddig is nemleges módon került feltüntetésre a megállapodásban. Fennáll annak a veszélye e rendelkezési kötelezettség elhagyása esetén, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró, a házastársi tartásra jogosult házastárs nem szerez tudomást a tartási igényének érvényesítési lehetőségéről. Amennyiben a feleknek nincs közös, tartásra szoruló gyermeke, a feleknek kizárólag a közös lakás használatában kell megállapodniuk. A járulékos kérdések minimum eseteinek meghatározása nem jelenti azt, hogy a házastársak egyéb

⁴² KOZÁK Henriette: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. *Családi Jog*, 2011. március IX. évfolyam 1. szám 23.

⁴³ Javaslat 4:21. § (3) bekezdés.

⁴⁴ Közös lakás az, amelyben a házastársak egyikük vagy mindkettőjük tulajdonjoga, haszonélvezeti joga vagy bérleti joga alapján együtt laknak. [4:76. §]

⁴⁵ A Javaslat alapján lakáshasználati jog ellenértéket a lakást elhagyó házastárs kérelmére ítélt meg a bíróság. [4:84. §]

⁴⁶ Javaslat [4.21. § (3)]

járuvékos kérdésekbén nem egyezhetnének meg. Továbbra is lehetőség van teljes vagyoni elszámolásra is. A Javaslat szerinti, erőteljesen leszűkített egyezségi kör nem feltétlenül szolgálja a házastársak érdekeit. Felmerül az a kérdés, hogy a házastársak későbbi viszonyát hogyan befolyásolja, és a gyermek érdekeit mennyiben szolgálja, ha például a közös lakásban lévő, a háztartáshoz tartozó ingóságok megosztását a közös lakás használatával, és a gyermek elhelyezésével együtt nem rendezik.

E körben figyelemre méltó a német szabályozás, mely szerint a házastársaknak meg kell állapodni a közös kiskorú gyermekek feletti szülői felügyeleti jog gyakorlásáról, a különélő szülő és gyermek közötti kapcsolattartásról, gyermek tartásáról, a házastársi törvényes tartásról és a közös lakás használati- és ingóságait érintő jogviszonyról. Ez utóbbi kifejezetten a 'háztartás' körébe tartozó vagyontárgyakat érinti.

A házasság felbontásának másik útja, a nem megegyezésen alapuló bontás körében a Javaslat nem tartalmaz részletes szabályokat, nem határozza meg, hogy a bíróságnak a házasság végleges és teljes megromlása vizsgálata az egyetlen feladata. Ez hiányosságként nem róható fel, mivel az eljárási szabályokat nem a magánjogi kódexnek, hanem a Polgári Perrendtartásnak kell magában foglalnia.

A Javaslat indokolása alapján a bontóper e formája továbbra is megmarad ún. tényállásos bontópernek, azaz a bíróság kötelezettsége marad a házasság megromlásához vezető okok megállapítása is.

A Szakértői Javaslat és a 2009. évi CXX. törvény szükségesnek tartotta a két pertípus közötti átjárhatóság kimondását,⁴⁷ melyet a Javaslat már mellőz. Álláspontom szerint ez nem jelentheti azt, hogy egyező akaratnyilvánítással való bontásról nem lehet majd áttérni az ún. tényállásos bontásra, illetőleg a nem egyező akaratnyilvánítással történő bontásban ne lehetne egyezséget kötni.

Megszüntetné a Javaslat a házasság felbontása körében kötött egyezség két éven belüli, bírói úton történő megváltoztatásának a korlátait, kiemelve, hogy az egyezség megváltoztatásának jelenleg is a kiskorú gyermek érdekét kell szolgálni, az egyéb kérdésekbén pedig a polgári jog általános szabályai válnak irányadóvá.

A Javaslat külön kiemeli a családjogi jogviták rendezése, feloldása érdekében a közvetítői eljárás igénybevételeének lehetőségét, melynek célja nem a házassá-

⁴⁷ 2009. évi CXX. tv 3:22 § (3) Az (1) bekezdés szerint indult bontóper során a házastársak közös kérelmére a bíróság az eljárást a (2) bekezdés szabályai szerint folytatja és a házasságot ennek megfelelően bontja fel. A (2) bekezdés szerint indult bontóperben pedig bármelyik házastárs kérheti az (1) bekezdés alkalmazásával a házasság felbontását.

gi per helyettesítése, felváltása. A bírósági eljárásba épített családi mediáció[□] legfőbb célkitűzései között szerepel, hogy elkerülje a pereskedés okozta hátrányos következményeket, hogy az éles konfliktusokat enyhítse és a szülők felelősségérzetét növelje a gyermekkel kapcsolatos döntések meghozatalában. Közvetítői eljárás lefolytatását bármelyik házastárs, illetőleg a bíróság is kezdeményezheti egyrészt a házasság, másrészt a házassággal összefüggő jogviták megegyezésen alapuló rendezése érdekében.⁴⁸

A házasság felbontása iránti perekben, a perek előtt, vagy azok tartama alatt lefolytatásra kerülő közvetítő eljárás megkönnyítheti, gyorsabbá teheti a bírósági eljárást, és részben levonná a bíróságokra hárított 'békítési kötelezettség' terhét.⁴⁹ Másrészt segítséget nyújthat a feleknek a megegyezést közelítő megoldások kialakításában,⁵⁰ különös tekintettel a kiskorú gyermekkel kapcsolatos kérdések rendezésénél. A közvetítői eljárás bevezetésével lehetőség nyílik arra, hogy a felek nyugodt és diszkrét körülmények között, szakember segítségével, de saját érdekeik figyelembevételével hozzák létre megállapodásukat.⁵¹ A közvetítői eljárás azonban csak akkor lehet eredményes, ha az önkéntes, azaz nem kötelező a felek számára.⁵² A mediációs eljárás eredményeképpen létrejött megállapodást a felek perbeli egyezségbe foglalhatják, és ennek megfelelően – bírósági jóváhagyás esetén – az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás alapjául szolgálhat. A mediáció eljárási szabályainak kidolgozása azonban az eljárásjogra vár. A pert megelőző közvetítői eljárásról jelenleg is nyilatkozni kell a keresetlevélben, e körben módosítás nem szükséges.

Amennyiben közvetítői eljárás a felek között a per előtt nem volt folyamatban, az első tárgyaláson szükséges lenne a bíróság kötelezettségévé tenni a közvetítői eljárás lehetőségéről történő tájékoztatást. Amennyiben a felek élni kívánnak ezzel a lehetőséggel, ez megteremthetné a házassági bontóperben a

⁴⁸ Javaslat 4:22. §

⁴⁹ Csiky Ottó már 1990-ben felvetette a házastársi konfliktusok bíróságon kívüli szervezetek általi rendezésének a szükségességét. Ld. CSIKY Ottó: A bíróság békítő tevékenysége a házassági bontóperekben. *Jogtudományi Közöny*, 1990. január, 30.

⁵⁰ WEISS Emília: A családjogi munkacsoport 2000. november 9-i, november 16-i és december 12-i üléséről. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001. III. évfolyam 1. szám 32.

⁵¹ SOMFAI Balázs: Közvetítés a gyermek érdekében. *Családi Jog*, 2009. március, VII. évfolyam 1. szám 11.

⁵² Az önkéntesség mellett a családjogi közvetítés alapelvei: a felek egyenrangúságának az elve, a gyermek érdekének védelme, a felek együttes személyes jelenlétének és a jövőre irányultság elve. Ld. erről: NAGYPÁL Szabolcs: A családjogi közvetítés (mediáció) alapelvei és sajátosságai. *Családi Jog*, 2011. március IX. évfolyam 1. szám 18.

szünetelés speciális okát, mely az általános szabályok szerint már beiktatásra került.⁵³

A Családjogi Könyv annak ellenére, hogy az új Ptk. tervezetének része és ezáltal a házassági jognak a rendezésére lenne hivatott, számos eljárási kérdést is felölel.

A kodifikációs lehetőségek átgondolása körében a kodifikációs munkacsoport ülésein többször felvetődött a házassági perek szabályainak alkalmazásának a kiterjesztése a gyermekekkel kapcsolatos egyéb pertípusokra. Ez nem lenne helyes, mivel a gyermekek érdekeinek szem előtt tartását és védelmét az anyagi jogszabályok betartása, és nem a különleges eljárási szabályok alkalmazása hivatott biztosítani.⁵⁴

Ugyancsak felmerült, hogy a családjogi perekben speciális jártasságot szerzett bírák, bíróságok ítélkezzenek a családjogi ügyekben hozott államigazgatási határozatok felülvizsgálata körében. Azonban ez alapvető dogmatikai és jól bevált hatásköri szabályokat érintene, nem is szólva a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatára vonatkozó speciális szabályok alkalmazásáról és a jogorvoslat lehetőségéről. Jelenleg is az egyes ügyek kiszignálásánál figyelembe veszik az ítélkező bírák orientációját, mely a jövőben még egyértelmű lesz, amennyiben a jogalkotó a házassági vagyoni perek körét kiveszi a házassági bontóperrel való együttes elbírálási kötelezettségi köréből.

4. Összegzés

A polgári jogi kodifikáció a magánjog minden, így a házassági jog területén is érdemi hatást váltott ki, annak ellenére, hogy nem tűzte ki célul a családjogi szabályozás gyökeres megváltoztatását. A módosítási javaslatok inkább arra irányulnak, hogy a házasság felbontását (és ezzel együtt a házasságot is) a kor követelményeihez igazítsa.

Ez a törekvés helyesnek bizonyult, tekintettel arra – mint arra már korábban utaltam -, hogy a családi jog és ezen belül a házassági jog mély történelmi hagyományokból felépülő tradicionális intézményrendszere a társadalom köztudatába beépült, mely állandóság a jogbiztonságot is erősíti.

⁵³ Ez a megoldás a német szabályozásban fellelhető. A bíróságnak a feleket személyesen meg kell hallgatnia. A személyes meghallgatásnak ki kell terjednie a házassági bontóperrel érintett valamennyi kérdésre. Ezen kívül a bíróságnak fel kell hívnia a felek figyelmét a mediációs eljárás lehetőségére.

⁵⁴ WEISS i. m. 34.

Éppen ezért a Javaslat fenntartotta és megerősítette a házasság felbontásának két módját, az egyező és a nem egyező akaratnyilvánítással történő bontást. A megegyezésen alapuló bontásnál azonban megváltoztatva a jelenleg élő elvet, a felek járulékos kérdésekben való egyezségkötése esetén vélelmet állít fel a házasság teljes és végleges megomlása mellett.

A megegyezésen alapuló bontás másik fontos változtatása a járulékos kérdések körének redukálása, mely mindenféleképpen a házassági bontóperes eljárás egyszerűsítéséhez, és ezzel együtt a pertartam csökkenéséhez vezet. E körben azonban hiányérzetem megmaradt, mivel álláspontom szerint nem létezik (vagy legalábbis nagyon ritka) a felek viszonyát tartósan rendező olyan egyezség, mely a gyermekkel és az utolsó közös lakás használatával járó kérdések mellett nem rendezi legalább a háztartáshoz (a közös lakáshoz) kötődő ingóságok megosztását.

A Javaslat szakít a kizárólag tartós különélésen alapuló házasság felbontásával, mely álláspontom szerint jelentős visszalépés a mostani szabályozáshoz képest.

A családjogra és ezen belül a házassági jogra vonatkozó azon kodifikációs elképzelések, melyek a 'fontolva haladást' támogatják, megakadályozzák, hogy az egyes európai országokban élő és alkalmazott, valamint az 1945 előtti magyar jogban is ismert olyan eljárások, mint például az ágytól és asztaltól való elválás (különválás) bevezetését, melyek a házasság intézményét erősítik, elterelve a házastársakat a házasság felbontása iránti eljárásról.

A kodifikáció kínálta lehetőséggel élve szükséges lenne az 1894. évi XXXI. tc. által létrehozott 'eljárási szabályok az anyagi jogban' gyakorlattal szakítani. Álláspontom szerint eljárásjogi törvényünkre, és nem az anyagi jogi kódex szabályai közé tartozna a peres felek személyének, illetőleg az ítélet hatályának meghatározása.

A Ptk. átfogó reformja megfelelő alkalom lenne egy új eljárásjogi kódex megalkotására is. Azonban addig szükséges a Pp. házassági perekre vonatkozó szabályainak újragondolása, a kodifikáció és a joggyakorlat által felvetett eljárásjogi kérdések megválaszolása annak érdekében, hogy a bontóperi szabályok megfeleljenek a társadalmi elvárásoknak, és másodlagosan a házasság intézményének megerősítésében is szerepet játszanak.

A kodifikáció által mutatott utat követve szükséges a házasság felbontása két módja – azok specifikumainak figyelembevételével – eljárás szabályainak a szétválasztása is, természetesen fenntartva a két pertípus közötti átjárhatóság lehetőségét. Az eljárásjogra vár a közvetítői eljárás beiktatása a bontóper menetébe, megteremtve annak a lehetőségét, hogy a felek egyáltalán értesüljenek a családjogi mediációról.

KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK ÉS ÁLLAMIBEAVATKOZÁS

NAGY ÉVA

tanszékvezető főiskolai docens (Eötvös József Főiskola)

1. Bevezetés

A gazdasági és pénzügyi válság következtében szerződéses viszonyok ezrei változtak meg Magyarországon, Európában, szerte a világon. Magyarországon a devizahitelek kiemelkedően magas aránya miatt az adósok túlnyomó többsége a hitelfelvétel időpontjában fennálló árfolyamhoz képest jelentősen megemelkedett árfolyamon törleszt, amely akár 40%-al megemelt törlesztőrészt jelent. A válság munkanélküliséget, bérbefagyasztást is magával hozott, így családok ezrei kerültek kilátástalan pénzügyi helyzetbe.

Mivel a jelenség alapja az a kölcsönszerződés, amelyet az adós évekkal korábban kötött a pénzintézettel és amelyben hosszú időre elkötelezte magát, a probléma megoldásakor, vagy az adós helyzetének enyhítésekor is erre a szerződéses viszonyra kell tekintettel lenni, vagyis nem lehet figyelmen kívül hagyni a polgári jogi szempontokat. Az állam alapvetően kétféle úton avatkozhat be a szerződéses viszonyokba: vagy jogi szabályozással, vagy bírósági úton. A jogi szabályozás tipikusan *ex nunc* jellegű, vagyis a már meglévő viszonyokra csak kivételesen vonatkozhat.¹ A bíróság azonban viszonylag széleskörűen avatkozhat bele a már megkötött szerződésekbe, pl. azok módosításával, egyes rendelkezések érvénytelenségének kimondásával, stb.

---

¹ Az Alkotmánybíróság 32/1991. (VI. 6.) AB, (ABH 1991, 146.) határozatában kifejtette, hogy már fennálló szerződések tartalmának jogszabály útján való megváltoztatására csak kivételes esetekben kerülhet sor. A már fennálló szerződések tartalmának jogszabály útján való megváltoztatása általában csak akkor kivételes, ha a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt ésszerűen előrelátható, ugyanakkor túlmegy a normális változás kockázatán és a beavatkozás társadalmi méretű igényt elégít ki.

Jelen tanulmány célja megvizsgálni, hogyan reagált az állam akár jogalkotóként, akár jogalkalmazóként a gazdasági és pénzügyi válság kölcsönszerződésekre gyakorolt hatásaira.

2. Jogalkotói beavatkozások

2.1. Speciális intézkedések

Első lépésként, mondhatnánk 'tűzoltásként' a felmerülő, alapvetően szociális jellegű problémákra az állam olyan intézkedésekkel válaszolt, amelyek korábban nem voltak ismertek a jogrendszerben. Speciális intézkedéseknek tekintetjük őket, mert kifejezetten egy-egy, a társadalom széles rétegeit érintő szociális jellegű probléma megoldására szánták őket és tipikusan átmeneti jellegűek.

Magyarországon ilyen intézkedés volt az árfolyamgát, vagy a végtörlesztés lehetősége,² amelyeket a devizahitelek magas aránya és a nagymértékű árfolyam-emelkedés indokolt. Megoszlanak a vélemények ezen intézkedések hatékonyságáról vagy szükségességéről, mindenesetre jól példázzák a speciális célú állami beavatkozást, ugyanakkor a polgári jog szempontjából kevés relevanciával bírnak.

2.2. Meglévő jogintézmények módosítása

A jogalkotó nemcsak új intézmények bevezetésével, hanem a meglévő szabályozás módosításával is reagált a kölcsönszerződésekhez kapcsolódó problémákra. Magyarországon tipikus példa erre a végrehajtási szabályok módosítása, ezen belül is a kilakoltatási moratórium viszonylag gyakori változtatása.³ A fizetésképtelen adósok lakását előbb–utóbb elárverezik és jelentős szociális probléma a családok elhelyezése. A kiskorú gyermeket pusztán anyagi ok miatt nem lehet kiemelni a családból,⁴ így magát a családot kell átmeneti otthonban elhelyezni. A szűkös férőhelyek miatt egyszerűbb és olcsóbb az állam számára a kilakoltatások számát csökkenteni, mint a családoknak átmeneti szállást biztosítani.

² 2012. évi XVI. törvény a devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXXV. törvény módosításáról, 2011. évi CXXXI. törvény az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról.

³ 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról, 182/A. §, 12/2003. (I. 30.) Korm. rendelet a zálogtárgyak bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésének szabályairól, 8/G. §.

⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, 7. § (1).

Mindez felveti azt a kérdést is, vajon Magyarországon miért nem vezeti be a jogalkotó a magáncsődjogintézményét? A volt szocialista országokban nem volt ismert a magáncsődjog, mivel szükségessége sokáig fel sem merülhetett. A válság nyomán azonban bevezetésre került pl. 2008-ban Csehországban. Azokban a nyugat-európai államokban, ahol a jogintézmény már évtizedek óta ismert volt, a gazdasági válság hatására a magánszemélyek pozícióját erősítő módon módosították a szabályokat. Németországban 2012. januárjában a fogyasztókat magasabb szintű védelemben részesítő módosítást eszközölt a kormányzat⁵. A német igazságügyi miniszterasszony Sabine Leutheusser-Schnarrenberger 2012. március 22-én a Német Ügyvédek 9. Csődjogi Konferenciáján tartott beszédében a magáncsődjog reformjának szükségességéről beszélt. Beszédében⁶ utalt arra, hogy az Európai Bizottság 2012-es munkatervében szerepel az európai csődjog reformja, különös tekintettel a magáncsődjog intézményére, ahol a 'Fresh Start'-ot kell biztosítani a fogyasztók számára. Németország követni szeretné a nemzetközi és európai trendet ezen a jogterületen. Kifejtette, hogy az eladósodás oka gyakran a munkanélküliség, betegség vagy válás, vagyis olyan élethelyzetek, amelyekben érthetőek az okok. Az érdekek összehangolását és az eljárás gyorsítását emelte ki, valamint a fogyasztó helyzetének erősítését. Franciaország hasonlóan reagált, de a szabályozást összevonta az új fogyasztói hitelről szóló irányelv átültetésével.⁷

Álláspontom szerint a magáncsődjog intézményét a magyar jogalkotónak sem szabad mellőzni. A jelenlegi szabályozás mellett ugyanis a devizahitelek által súlyosan eladósodott magánszemélyek akár hosszú évtizedekig is fizethetik annak a döntésnek az árát, hogy a magyar gazdaság teljesítőképességében bízva és a pénzügyi intézetek kínálatát elfogadva devizában adósdottak el. Családok életét ellehetetlenítő helyzetről van szó, amelyben a hitelt kihelyező pénzügyi intézetek szinte alig viselik rossz hitelkihelyezésük következményeit.

⁵ Pressemitteilung: Zweite Stufe der Insolvenzrechtsreform kommt, ld. http://www.bmj.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2012/20120123_Zweite_Stufe_der_Insolvenzrechtsreform_kommt.html?nn=1464496, [letöltve: 2012. 10. 23.].

⁶ Ld. http://www.infodienst-schuldnerberatung.de/fileadmin/user_upload/Rubriken/Insolvenzrecht/2012/Rede_BMJ_Leutheusser_22032012.pdf, [letöltve: 2012. 10. 23.].

⁷ LOI n° 2010-737 du 1er juillet 2010 portant réforme du crédit à la consommation, ld. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022419094>, [letöltve: 2012. 10. 23.].

2.3. A hatósági védelem erősítése

A hatósági felügyeleti tevékenység a fogyasztók védelmének hagyományos eszköze. A hatóság ellenőrzések lefolytatásával, panaszok kivizsgálásával szorítja rá a piaci szereplőket a jogszabályok betartására, amit bíróságok kiszabásával tesz nyomatékosabbá. A gazdasági válságot követően megfigyelhető, hogy a hatósági tevékenység egyre erőteljesebbé válik.

Az Európai Unió 1093/2010/EU rendeletével létrehozta az Európai Bankhatóságot. Az intézkedést – a rendelet preambuluma szerint – kifejezetten a válság következtében szükségessé vált fokozott ellenőrzés iránti igény indokolta, mivel „a nemzeti szintű felügyeleti modellek nem tudtak lépést tartani a pénzügyi globalizációval, és az integrálódó és összekapcsolódó európai pénzügyi piacok valóságával, amelyeken a pénzügyi intézmények egyre gyakrabban határokon átnyúló tevékenységet folytatnak.” A rendelet 9. cikke kifejezetten a fogyasztóvédelemmel és a pénzügyi tevékenységekkel összefüggő feladatokról szól.

Európában a bíróságon kívüli pénzügyi vitarendezés nemzetközi szervezete, a FIN-Net (*Financial Dispute Resolution Network*), melynek tagja a magyar Pénzügyi Békéltető Testület is. A FIN-Net 2012-ben Budapesten megtartott közgyűlésén Szász Károly, a PSZÁF elnöke Európai pénzügyi ombudsmani hivatal felállítását kezdeményezte.⁸ Kifejtette, hogy a Pénzügyi Békéltető Testületnél működésének egy éve alatt már 27 esetben indult határon átnyúló vitarendezési eljárás fogyasztók és pénzügyi szolgáltatók között. A védelem erősítését szolgálná az európai pénzügyi ombudsmani hivatal, ami talán éppen magyar kezdeményezésre jöhet létre a közeljövőben.

Az Amerikai Egyesült Államokban 2010-ben fogadta el az Obama kormányzat a pénzügyi reformot megvalósító ún. 'Dodd–Frank törvény', melynek hivatalos neve '*Wall Street Reform and Consumer Protection Act*'.⁹ A törvény alapján 2011-ben létrehozták a *United States Consumer Financial Protection Bureau*-t, amely új szövetségi ügynökség. Az intézmény a Központi Bank alá tartozik szervezetiileg és tőle kapja a működéséhez szükséges pénzt. Felülvizsgálja a fogyasztói kölcsönöket, valamint körvonalazza a komplex pénzügyi eszközökre vonatkozó új szabályokat. Fogyasztóvédelmi irodája a hitelkártyákkal és jelzálogokkal kapcsolatos visszaéléseket vizsgálja ki.

⁸ http://www.pszaf.hu/hirek_ujdontsagok/12_10_18-FIN-Net.html [letöltve: 2012. 10. 23].

⁹ <http://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr4173> [letöltve: 2012. 10. 23].

Németországban 2012 májusában indult el a német Pénzpiaci Felügyelet reformja, amely során az is felmerült, hogy a pénzügyi szektor saját ombudsmant kap.¹⁰ A javaslat erősíteni kívánja a fogyasztók védelmét, képviselőt kapnak a felügyeletben, aki fellép az őket érintő jogszabálytervezetek vagy más fontos kérdések tárgyalásánál a 'kollektív fogyasztó érdek' képviseletében. A javaslat rámutat, hogy a fogyasztók védelmét a pénzügyi világban gyakran a munkavállalók védelmével kell összekötni. A pénzügyi szektorban dolgozók ugyanis nem abban érdekeltek, hogy a fogyasztót minél inkább felvilágosítsák, sokkal inkább abban, hogy az a pénzügyi intézet számára kedvező döntést hozzon, hitelt vegyen fel, ezáltal nőjön a jutalék.

Magyarországon is megtörtént a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének átalakítása, mely során megerősítették a fogyasztóvédelmi hatáskört, felállításra került a Pénzügyi Békéltető Testület.¹¹ Az újonnan létrejött testület független, szakmai ügyekben nem utasítható pártatlan szervezet, amely a felügyelet szerint a korábbiaknál jobban fogja szolgálni az egyedi fogyasztók bírósági eljáráson kívüli ügyeinek megoldását. Szintén az egyedi fogyasztók polgári jogi igényeinek érvényesítését segíti a felügyelet közérdekű igényérvényesítésének joga, amelynek köszönhetően akár egyetlen fogyasztó követelése alapján is elrendelheti a bíróság az érintett teljes fogyasztói kör számára a jogosnak ítélt követelés megtérítését.

A hatósági védelem erősítését célozza a magyar fogyasztóvédelmi törvény módosítása is. Ebben újraszabályozták a fogyasztói panaszok kezelésének módját és az ügyfélszolgálatokra vonatkozó szabályokat. 2012. január 1-jétől nem lehet ún. '*fogyasztói csoportot*' létrehozni.¹² A fogyasztói csoportok tagjai gyakorlatilag egymásnak hiteleznek, ugyanakkor erről gyakran nem tájékoztatják az oda belépő, hitelt remélő adóst. Az utóbbi időben megszorodott a számuk, mert nem volt rájuk vonatkozóan konkrét jogi szabályozás. Tiltásuk egyértelműen fogyasztóvédelmi célú intézkedés a kölcsönszerződések területén.¹³ A törvényi tiltás betartását a PSZÁF ellenőrzi.

¹⁰ Ld. Christoph BRÖMMELMEYER: Der Ombudsmann im Finanzsektor. *Wirtschafts und Bankenrecht*, 2012. Heft 8. 337–342.

¹¹ Ld. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 2010. évi CLVIII. törvény V. fejezete, a módosítás 2011. július 1-jétől lépett hatályba.

¹² 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről, 16/B. §.

¹³ A fogyasztói csoportokra és az általuk alkalmazott általános szerződési feltételekre vonatkozóan részletes elemzést tartalmaz a Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.059/2007/5. számú ítélete.

2.4. A szerződésekre vonatkozó szabályok módosítása

A szerződésekre vonatkozó általános szabályok módosítása is szolgálhat fogyasztókat védő célokat a kölcsönszerződések területén. Erre jó példa a Polgári Törvénykönyv 239/A. §-nak beiktatása, amely a szerződések érvénytelensége körében kifejezetten a kölcsönszerződések miatt született. „(1) A fél a szerződés érvénytelenségének vagy a szerződés egyes rendelkezései érvénytelenségének (részbeni érvénytelenség) megállapítását a bíróságtól anélkül is kérheti, hogy az érvénytelenség következményeinek alkalmazását is kérné.” A szabályozás indoka, hogy korábban csak akkor lehetett az érvénytelenség megállapítását is kérni, ha egyben az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazását is kérte a fél. Vagyis a bajba került adósnak *in integrum restituciót* kellett kérni, ami nyilvánvalóan ellentétes volt az érdekeivel, mert nem tudott fizetni. Ezek a perek tipikusan azért indultak, mert a fogyasztónak minősülő adós átvizsgálta az általa megkötött kölcsönszerződést és abban tisztességtelen, vagyis érvénytelen szerződési feltételt talált. Perlésének célja inkább az adott kikötés megsemmisítésének elérése és ezáltal a saját helyzetének javítása volt, semmint az eredeti állapot helyreállítása iránti törekvés. A szabályozás 2012. május 26-tól lépett hatályba, rendelkezéseit a hatálybalépésekor folyamatban lévő ügyekre is megfelelően alkalmazni kell.

A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) számos rendelkezését módosította a jogalkotó annak érdekében, hogy a kölcsönszerződést kötött adós helyzetét javítsa. Itt már nem általános szerződési szabálymódosításról van szó, hanem a speciális szabályok megváltoztatásáról. A Hpt. módosítása egyébként nagyon gyakori, az adós védelmét szolgáló egyes intézkedéseket is többször módosították már. A legtöbbet alkalmazott, védelmi jellegű intézkedések a következők: a teljes hiteldíj mutató rögzítése¹⁴ (ún. 'THM plafon'), deviza középárfolyam alkalmazásának kötelezettsége,¹⁵ vételi jog semmissége, ha az az adós lakóingatlanára vonatkozik,¹⁶ a fogyasztót terhelő költségek és díjak szabályozása,¹⁷ pénzügyi intézmény általi egyoldalú szerződésmódosítás szabályozása,¹⁸ az előtörlesztés szabályozása.¹⁹ A jogalkotó

¹⁴ 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) 199. §.

¹⁵ Hpt. 200/A. §.

¹⁶ Hpt. 200. §.

¹⁷ Hpt. 210. § (5a).

¹⁸ Hpt. 210. § (6)–(14).

¹⁹ Hpt. 234/H. § (4).

tehát a kölcsönszerződés megkötését követően felmerülő valamennyi vitához vezető kérdéskört igyekezett a fogyasztók számára kedvezően újrászabályozni. A szabályok betartása azonban már kérdéses, ezen a területen bírósági eljárásra van szükség. Ahogyan azt már említettük, a PSZÁF-nak már van közérdekű kereset indítási lehetősége, így valószínűleg teljesebb jogi védelem valósulhat meg ezen a területen is.²⁰

3. Bíróság általi beavatkozások

3.1. A tájékoztatási kötelezettség megfelelése

A kölcsönszerződésben az adós hosszú évekre elkötelezi magát. Kiemelkedően fontos ennél a szerződéstípusnál a tájékoztatási kötelezettség mindkét fél részéről. Az adósnak értelemszerűen saját helyzetéről, hitelképességéről, pénzügyi teljesítőképességéről kell folyamatosan tájékoztatni a pénzügyintézetet. A pénzügyintézet tájékoztatási kötelezettsége az adós helyzetével, az általa fizetett kamatok, díjak változásával és az általános szerződési feltételek vonatkozásában áll fenn.

A gazdasági–pénzügyi válság nyomán mindkét fél vonatkozásában kiemelkedően fontos lett ezeknek a körülményeknek az ismerte. Az adósok pénzügyi helyzete tipikusan romlott, míg a pénzügyintézetek gyakran változtatják a díjakat vagy éppen a szerződési feltételeket.

Nemegyszer éppen abból származott vita a felek között, hogy a szerződés megkötésekor, a kockázat és a terhek megítélésekor vajon megfelelő volt-e a tájékoztatás. Érdekes 'ítéletcsokrot' dolgoztak ki a német bíróságok a szerződéskötéshez kapcsolódó tájékoztatás körében. Emlékezetes, hogy a pénzügyi válság kirobbanása a *Lehman Brothers new-yorki* pénzügyi cég csődjéhez köthető. Több német bróker cég és bank a csőd előtt éppen az ő részvényeiket kínálta, mint jó befektetést német magánszemélyeknek. A csőd bekövetkezése után ezek a magánszemélyek elkezdtek beperelni a bankokat arra hivatkozva, hogy nem kaptak megfelelő tájékoztatást az üzlet kockázatairól, így a tájékoztatási kötelezettséget számos ítéletben vizsgálták. Az első *Lehman*–ítéletekben a bankok javára döntöttek a bíróságok. Az ítéletekben kirajzolódó bírói gyakorlat körvonalazza a pénzügyintézetek felelősségét az ügyfél információkkal ellátása tekintetében, különösen az ügylet kockázataira vagy rejtett költségeire tekintet-

²⁰ A statisztika kedvéért: 2010 és 2012 júniusa között több mint 10 közérdekű keresetet nyújtott be a PSZÁF, ebből jelenleg 3 jogerős. Ld. <http://privatbankar.hu/fogyaszto/ujabb-bankokat-biztositokat-perel-be-a-pszaf-246482> [letöltve: 2012. 10. 23.].

tel. Az első időszakban azért nyertek pereket a bankok, mert nem volt világos, hogy mikortól terheli őket szigorú tájékoztatási kötelezettség. Végül a Német Legfelsőbb Bíróság kimondta,²¹ hogy a felvilágosítási kötelezettség 1990 óta terheli a pénzintézeteket, így egységessé tette a bírói gyakorlatot, amely innen-től kezdve egyértelműen az ügyfeleknek kedvezett.

A tájékoztatási kötelezettség vonatkozásában a pénzügyi közvetítők szerepének megítélése sem volt sokáig egyértelmű. A közvetítők ugyanis akkor kaptak díjat, ha az ügylet létrejött, vagyis pénzügyi érdekük fűződött ahhoz, hogy minél több ügyfelet rábeszéljenek a szerződéskötésre. Ez pedig akkor sikerült a legjobban, ha a kockázatok tekintetében nem adtak teljeskörű tájékoztatást, hanem csak az üzlet előnyeit domborították ki. A közvetítők tevékenységéhez kapcsolódó tájékoztatási kötelezettség problémája a pénzügyi válság idején előtérbe került. Németországban 2007 májusában lépett hatályba az a rendelet,²² amely az Európai Parlament és a Tanács biztosítási közvetítéséről szóló 2002/92/EK irányelvét ültette át. A rendelet alapján a pénzügyi közvetítőknek dokumentálni kell a tájékoztatási kötelezettség körében elhangzottakat és azokért felelősséggel tartoznak. A rendelet nyomán nem csak a biztosítások, hanem a hitelközvetítés vonatkozásában is általános gyakorlattá vált a pénzügyi tanácsadók körében a dokumentáció. A tanácsadás kötelező dokumentálásának veszélye azonban, hogy újabb 'hosszú, apróbetűs, elolvashatatlan dokumentum' lesz belőle, amit a fogyasztó automatikusan aláír. Ugyanez a szabályozás Magyarországon is megvalósult, a Hpt. XXXI/A. fejezete szól a pénzügyi közvetítőkről, amely egyértelműen kimondja a közvetítő és az általa igénybe vett személy vonatkozásában a közvetítő felelősségét.²³

2011-től Magyarországon is csökkent azon esetek száma, amikor a gombamód elszaporodott hitelközvetítők a jutalék fejében félrevezetették az adósokat. A tájékoztatási kötelezettséghez kapcsolva vizsgálni kell a 'felelősségteljes hitelnyújtás' fogalmát is. A fogalom először a fogyasztói hitelről szóló új irányelv tervezetében jelent meg.²⁴ Azt a követelményt jelenti, hogy a hitelező jóval a szerződéskötés előtt a fogyasztó tudomására hozza a szerződéskötéshez szükséges információkat, azok gyakorlatilag a szerződés minden lényeges körülményére (biztosítékok, díjak, költségek, előtörlesztés, elállás, késedelem, stb.)

²¹ Ld: BGH XI ZR 308/09 (2010. 06. 29.), <http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?ericht=BGH&Datum=29.06.2010&AktENZEICHEN=XI%20ZR%20308/09> [letöltve: 2012. 10. 23.].

²² Versicherungsvermittlungsverordnung vom 15. Mai 2007, Bundesgesetzblatt I. 733.

²³ Hpt. 219. §, hatályos 2011. 01. 01-jétől.

²⁴ KOM (2002) 443. 2002. 09. 11.

kiterjednek. A 'felelősségteljes hitelnyújtás' azt is jelenti, hogy a hitelezőnek kötelező az adósokat nyilvántartó adatbázisból lekérni az adós adatait, megvizsgálva hitelképességét. Az irányelv végleges szövegébe²⁵ maga a fogalom nem került bele, ugyanakkor az irányelv által szabályozott jogintézmények (pl.: 'Általános európai fogyasztói hiteltájékoztató', vagy 'a fogyasztó hitelképességének értékelésére vonatkozó kötelezettség') megvalósítják annak tartalmát. A fogalom a német bíróságok gyakorlatában is széleskörű vizsgálat tárgya lett.²⁶ Az alapügyben egy házaspár vett fel kölcsönt lakásvásárlásra. A pénzügyintézet nem tagadta meg a kölcsönt annak ellenére, hogy küszöbön álló nyugdíjazásuk után a törlesztőrészt nyilvánvalóan nem tudták fizetni. Az ítélet szerint a pénzügyintézet nem tett eleget a felelősségteljes hitelnyújtás feltételeinek, ezért őt terheli a felelősség. Az ítélet szerint a tájékoztatási kötelezettségnek alkalmazni kell lennie arra, hogy megfelelő magyarázattal szolgáljon a fogyasztónak. Képes legyen értékelni, hogy a javasolt hitelmegállapodás megfelelő-e igényei és pénzügyi helyzete szempontjából, amit a német gyakorlat felelősségteljes hitelnyújtásnak hív.

A felelősségteljes hitelnyújtás fogalmát egyébként az európai uniós jogalkotó továbbra is használja, így az Európai Bizottság 'Az Európai Parlament és a Tanács a lakóingatlanokhoz kapcsolódó hitelmegállapodásokról' szóló irányelv javaslatának²⁷ 1. pontja tartalmazza: „A felelősségteljes hitelnyújtás [...] az a gondosság, amellyel a hitelezők és hitelközvetítők olyan összeget hiteleznek, amelyet a fogyasztók megengedhetnek maguknak, és amely megfelel igényeiknek és körülményeiknek. Ugyanígy a felelősségteljes hitelfelvétel azt jelenti, hogy a fogyasztók pénzügyi helyzetükről lényegi, teljes és pontos információt adnak, és ösztönözve vannak tájékozott és fenntartható döntések meghozatalára”. Vagyis nem csupán a hitelezők, a hitelfelvevők is felelősségteljes magatartásra kötelezettek.

A felelősségteljes hitelnyújtás fogalma tehát elterjedt és alkalmazott Németországban, amit az is bizonyít, hogy német fogyasztóvédelmi szerveze-

²⁵ 2008/48/EK irányelv a fogyasztói hitelmegállapodásokról és a 87/102/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 133., 2008. 5. 22., 66–92.

²⁶ Ld. Berlini Tartományi Bíróság ítélete, LG Berlin vom 24. 09. 2010. 4 O 482/09, http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=LG%20Berlin&Datum=24.09.2010&Akte_nzeichen=4%200%20482/09 [letöltve: 2012. 10. 23.].

²⁷ SEC (2011) 355 végleges, [http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/0355/COM_SEC\(2011\)0355_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/registre/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2011/0355/COM_SEC(2011)0355_EN.pdf) [letöltve: 2012. 10. 23.].

tek kidolgozták a felelősségteljes hitelnyújtás elveit.²⁸ Magyarországon sajnos még maga a fogalom sem ismert, nemhogy kidolgozott tartalma lenne.

3.2. Tisztességtelen általános szerződési feltételek

Ahogy a gazdasági és pénzügyi válság egyre több adósnak okozott fizetési nehézséget, elkezdődött a kölcsönszerződések tüzetes átvizsgálása. A szerződés megkötésekor az adósnak nem volt lehetősége annak tartalmát befolyásolni, mert a pénzügyintézetek általános szerződési feltételeket alkalmaztak. Amikor az adós helyzete elnehezült, igyekezett kibúvókat találni, hivatkozott az általa megkötött szerződések egyes rendelkezéseinek tisztességtelenségére. Előtérbe kerültek tehát a pénzügyintézetek általános szerződési feltételei. A Ptk. 205/A. § meghatározása szerint az általános szerződési feltételt 'a felek egyedileg nem tárgyalták meg'. Nem csupán a kölcsönszerződések területén, hanem általánosságban elkezdett terjedni az a szerződéskötési gyakorlat, amikor a fenti kritérium elkerülése érdekében az általános szerződési feltételt alkalmazó fél beleírta a szerződésbe, hogy annak rendelkezéseit a felek egyedileg megtárgyalták és blankettájában a vele szerződő fél ezt is aláírta. Így a tisztességtelen általános szerződési feltételek jogkövetkezményeit azok alkalmazója egyszerűen el tudta kerülni. A jelenségre reagáló magyar bírói gyakorlat egysége érdekében született meg a 2/2011. (XII. 12.) számú PK vélemény, mely szerint „ha tehát a felek között nem vitás, vagy a bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján azt állapította meg, hogy a felek között olyan fogyasztói szerződés jött létre, amely egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott szerződési feltételt tartalmaz, vélelem szól amellett, hogy azt egyedileg nem tárgyalták meg. Ezt megdönteni a fogyasztóval szerződő fél csak úgy tudja, ha minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a vele szerződő fél részére ténylegesen fennállt a szerződési feltétel tartalmi befolyásolásának a lehetősége”.

A Pénzügyi Szervezetek Állami felügyelete – már említett – közérdekű keresetei is szinte kivétel nélkül a tisztességtelen általános szerződési feltételek megállapítása iránt indultak. Így például a bíróság a fogyasztónak minősülő adós kártérítési felelőssége kérdéskörében a tisztességtelenséget megállapította,²⁹ de az előtörlesztésért fizetett díjak vonatkozásában, a zálogként szolgáló

²⁸ <http://www.verantwortliche-kreditvergabe.net/media.php?id=1652> [letöltve: 2012. 10. 23.].

²⁹ Fővárosi Ítéletábra 4.Pf.20.417/2012/3. A PSZÁF pernyertes volt.

ingatlan átadása vonatkozásában, valamint egyes díjak vonatkozásában a nem.³⁰ Egy másik perben a hitelező egyoldalú elállási jogának lehetősége vonatkozásában a tisztességtelenséget megállapította³¹ a bíróság. Részítélet született a hitelező általi egyoldalú, azonnali felmondás megítélése, a vételi jog kikötése és gyakorlása, a zálogtárgy ingatlan kiürítése, stb. tárgyában,³² amely feltételek tisztességtelenségét a bíróság nem állapította meg. Ugyanebben az ítéletben megállapította azonban azt, hogy ha „az adós a kölcsönszerződésből fakadó bármely fizetési kötelezettségével késedelembe esik, akkor a szerződés azonnal, egyoldalúan felmondható” kitétel tisztességtelenségét. Az ítélkezési gyakorlatban, ebben a kérdésben egységes a bíróságok álláspontja, a jóhiszeműség és tisztesség követelményével egyértelműen ellentétes ez a szerződési feltétel.

3.3. Egyoldalú szerződésmódosítás

A legnagyobb társadalmi visszhangot kiváltó problémakör a pénzüzetek általi egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségének és mértékének megítélése. A devizahitelt felvett adós törlesztőrészletei ugyanis nem csupán az árfolyamok emelkedése miatt nőttek, hanem azért is, mert a bankok egyoldalúan emelték a szerződésben meghatározott egyes díjakat vagy éppen újabbakat vezettek be.

A jelenségre viszonylag gyorsan reagált a jogalkotó a Hpt. 210. §-nak módosításával, mely szerint „fogyasztóval kötött kölcsönszerződésben [...] az ügyfél számára kedvezőtlenül kizárólag a kamatot, díjat vagy költséget lehet egyoldalúan módosítani. Egyéb feltétel, ideértve az egyoldalú módosításra okot adó körülmények felsorolását is, egyoldalúan nem módosítható az ügyfél számára kedvezőtlenül. Az egyoldalú módosítás jogát a hitelező akkor jogosult gyakorolni, ha a módosításra okot adó objektív körülmények tételes meghatározását a szerződés tartalmazza, valamint a hitelező árazási elveit írásban rögzítette. [...] [a] módosítást [...] hatálybalépését megelőzően legalább hatvan nappal hirdetményben közzé kell tenni”. Az egyoldalú szerződésmódosításról a Banki Magatartási Kódex is rendelkezik,³³ melyet valamennyi Magyarországon hitel

³⁰ Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.21.240/2011/7. Az itt felsoroltak tekintetében a PSZÁF pervesztes volt, vagyis a feltételek tisztességtelenségét a bíróság nem állapította meg.

³¹ Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.21.240/2011/7. Az itt felsoroltak tekintetében a PSZÁF pernyertes volt.

³² Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.21.272/2011/10. Az itt felsoroltak tekintetében a PSZÁF pervesztes volt, vagyis a feltételek tisztességtelenségét a bíróság nem állapította meg.

³³ A hitelezők vállalják, hogy a lakossági hitel-, illetve kölcsönszerződésekben alkalmazott kamat, díj és költségtevézők egyoldalú módosításának elveit Árazási Elvekben rögzítik, amely

nyújtó pénzüintézet aláírt. Mindezek után mégis meglepő, hogy bírósági eljárások tucatjai indultak, mert a bankok egyoldalúan szerződéseket módosítottak.

Az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó ügyben a Csongrád Megyei Főügyészség adott be közérdekű keresetet a *Partiscum* XI. Takarékszövetkezet ellen az egyoldalú szerződésmódosításra lehetőséget adó általános szerződési feltételek tisztességtelenségének megállapítása iránt. A perben még nincs jogerős ítélet, a Legfelsőbb Bíróság részítéletében³⁴ hatályon kívül helyezte a másodfokon eljáró bíróság ítéletét. Ugyanakkor a felek álláspontja egyértelműen kiderül. Az ítéletből kiemelésre érdemes az a gondolat, mely szerint „A szerződés tartalmát egyoldalúan csak azon feltételek fennállása esetén lehet megváltoztatni, melyeket a Ptk. 241. §-a a bíróság általi szerződésmódosításhoz előír. [...] [A] Ptk. 241. §-a alapján nincs lehetőség szerződésmódosításra akkor, ha annak célja kizárólag az egyik fél kockázati tényezőjének csökkentése, kiküszöbölése. Mindenki maga köteles ugyanis feltárni a szerződéskötéssel együttjáró kockázati tényezőket, és ez az elvárás fokozottan érvényesül a professzionális gazdasági szereplők esetében, amilyenek az alperes is minősül”. Érdekesség az is, hogy az alperes pénzüintézet azzal védekezett, hogy a Magatartási Kódexből ültette át az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó rendelkezést és mivel az – álláspontja szerint – kötelező szabályozás, úgy felróható magatartás alapjául nem szolgálhat. Az említett részítélet alapján „Magatartási Kódex [...] nem jogszabály, annak rendelkezései azokat kötik, akik alávetették magukat a ... rendelkezéseinek”. Annak fényében, hogy a pénzüintézetek minden lehetséges eszközzel tiltakoztak a Magatartási Kódex bevezetése ellen (a bankszövetség elnöke le is mondott), hatalmas ’pálfordulás’, hogy éppen ők hivatkoznak rá, ráadásul kötelező szabálynak tartják. Egyébként – a jogszabályban történő szabályozás vonatkozásában – az ítélezési gyakorlat alapján egyértelmű, hogy „Üzletszabályzat egyoldalú módosítására [...] sor kerülhet jogszabályváltozás, vagy hatósági rendelkezés következtében is. Ebben az esetben az Ügyfél az Üzletszabályzat módosítása ellen nem emelhet kifogást...”³⁵

Felmerült az a kérdés is, hogy vajon – az Európai Bíróság fogyasztói szerződésekre vonatkozó gyakorlata fényében – hivatalból észlelni kell-e a bíróságnak, ha az egyoldalú szerződésmódosítás lehetősége a jó erkölcsbe ütközik. A vonatkozó eljárásban³⁶ a jó erkölcsbe ütközés tekintetében nem bocsátottak

---

üzleti titkot tartalmazhat, ezért nem nyilvános, de azt a PSZÁF kérésére, annak rendelkezésére kell bocsátani.

³⁴ Gfv.IX.30.221/2011/6. szám.

³⁵ Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.207/2008/12.

³⁶ Ítélet: Kúria Gfv.IX.30.275/2011.

iratokat a bíróság rendelkezésére, ennek ellenére érdemes az ítéletet megemlíteni: „A hitel/kölcsön szerződésben a pénzügyi intézmény nemcsak kamatot, hanem díjat és költséget is felszámíthat, ezek felszámítása önmagában jó erkölcsbe ütközönek nem tekinthető. Annak a Hpt. által biztosított lehetőségnek – mely szerint a pénzügyi intézmény a hitel/kölcsön szerződéseket az ügyfél terhére egyoldalúan módosíthatja – a kölcsönszerződésben történő szerepeltetése önmagában nem tisztességtelen, nem minősíthető a szokásostól eltérő gyakorlatnak. Hivatalból nem kötelezettsége az eljáró bíróságnak az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő konkrét szerződési feltételek esetleges jogszabályba ütközésének, jó erkölcsbe ütközésének vizsgálata, ha az adott feltételek a peres iratok részévé nem váltak, a feltételek jogszabályba, jó erkölcsbe ütközésére a felperes nem hivatkozott. Az árfolyam lehetséges változásának becslése a hitel/kölcsön szerződésnek nem kötelező tartalmi eleme”.

3.4. Kapcsolt szerződések

Az ún. 'kapcsolt szerződések' kérdésköre a modern szerződési jogban egyre gyakrabban előforduló jelenség. Olyan szerződésekről van szó, amelyeket egymásra tekintettel köt meg valamelyik fél. Ilyen például, ha azért köt valaki fogyasztói hitelszerződést, hogy abból egy konkrét áruvásárlást finanszírozzon, vagy azért köt biztosítási szerződést, hogy azáltal a kölcsönszerződés biztosítékát képező zálogtárgyat – a pénzügyi intézet által kötelezően előírt – biztosítással biztosítsa. Ezekben az esetekben gazdasági egység áll fenn a szerződések között, azok önállóan, a másik nélkül nem nyernek értelmet, így megszűnésük is automatikusan kihat egymásra. A jelenség számos fogyasztóvédelmi irányelvben szabályozott³⁷ és általánosan ismert.

A gazdasági és pénzügyi válság nyomán a bírói gyakorlat foglalkozni kezdett a kérdéssel, mivel gyakorivá vált, hogy az egyik szerződés megszűnése hatással volt a másikra, ugyanakkor eltérő volt az adós és a pénzügyi intézet álláspontja a kapcsolt jelleg tekintetében.

Németországban a bankok biztosítási szerződést ajánlottak az ügyfeleknek fogyasztási hitelnél arra az esetre, ha tartozás állna fenn. Ennek összege ugyanakkor nem számított bele a hitelköltségek mutatójába, vagyis a nagy összegű fizetési kötelezettség a fogyasztók elől rejtve maradt. Ezen változtatott a Német

³⁷ Pl. 94/47/EK irányelv az ingatlanok időben megosztott használatáról, HL 280/83, 315-319, 97/7/EK irányelve a távollévők közötti szerződésekről, (HL L 144., 19).

Legfelsőbb Bíróság ítéletében,³⁸ amelyben a kapcsolt szerződések problémáját elemezte. Azt a biztosítási szerződést ugyanis, amelyet a tulajdosodás esetére kötöttek a fogyasztók, a fogyasztási hitellel összekapcsolt szerződésnek minősítette, ami azzal a jogi következménnyel jár, hogy a fogyasztási kölcsöntől való elállás erre a szerződésre is automatikus kihat. A német jogirodalom³⁹ szerint az ítélet erősíti a fogyasztók védelmét és az információs kötelezettséget a pénzintézeteknek komolyabban kell venni.

A magyar bírói gyakorlatban az irányelvek által biztosított, fogyasztóvédelmi jellegű elállási jog és a bánatpénz jogintézményének szerződésben történő kiköthetősége merült fel kérdésként. A fogyasztóvédelmi jellegű elállási jog és a kapcsolt jellegen alapuló elállási jog gyakorlása – álláspontunk szerint – európai uniós jogi szabályozáson alapul, vagyis kógens normák rendelkeznek róluk. Egyértelmű, hogy gyakorlásukat nem lehet bánatpénz fizetéséhez kötni. Ennek ellenére számos, árubemutatókat rendező vagy távértékesítéssel foglalkozó cég alkalmazza a bánatpénzt általános szerződési feltételeiben. A Budapesti Békéltető Testület egy árubemutató értékesített és hitelből finanszírozott termék kapcsán BBT/388/2006. számú határozatában kimondta, hogy a fogyasztó, amennyiben elállási jogával él, bánatpénz megfizetésére nem kötelezhető.⁴⁰ Ugyanezt állapította meg a bíróság jogerős⁴¹ határozatában is, mely szerint érvénytelen, ha a „vevő az elállás jogával élhet az áru átvételét követő 8 munkanapot meghaladóan is – de legfeljebb a szerződés megkötését követő 30 naptári napon belül – amelynek gyakorlása esetén köteles a kikötött vételár 25%-át kitevő pénzüsszeget bánatpénz címén [...] megfizetni az eladó részére”.

³⁸ BGH XI ZR 45/09, <http://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=15.12.2009&Aktenzeichen=XI%20ZR%2045/09> [letöltve: 2012. 10. 23.].

³⁹ Kai-Oliver KNOPS: Darlehens- und Restschuldversicherungsvertrag als verbundene Geschäfte – Rechtsfolgen für die Praxis – zugleich Anmerkung zu BGH, Urt. v. 15.12.2009, Az. XI ZR 45/09, *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 2010. 1265–1274., hasonlóan: Martin WOLTERS: Der Widerruf des mit einer Restschuldversicherung verbundenen Verbraucherdarlehensvertrages – Zugleich Besprechung BGH v. 15.12.2009 – XI ZR 45/09, *Zeitschrift für Verbraucher- und (Privat) Insolvenzrecht*, 2010. 209.

⁴⁰ Ugyanezen cég ellen ugyanezen fogyasztói panasz miatt később ugyanilyen döntés született: BBT/483/2008. Ld. <http://www.bekeltet.bkik.hu/ajanlas/50-BBT-483-2008-a-ZEPTEK-International-Ungarn-Kft-1087-Budapest-Asztalos-Sandor-u-9-12-gazdalkodo-szervezet-ellen-inditott-fogyasztoi-jogvita> [letöltve: 2012. 10. 23.].

⁴¹ 15.G.42.362/2010/10.

4. Következtetések

Elemzésünk végén megállapíthatjuk, hogy a korábbi évtizedek gyakorlatához képest a gazdasági–pénzügyi válság arra ösztönözte a jogalkotót, hogy erőteljesebben avatkozzon be a piaci viszonyokba. Fogyasztókat védő szabályozás született több olyan területen is, ahol az korábban nehezen lett volna elképzelhető (kilakoltatási moratórium, árfolyamgát, stb.). A hatóságok tevékenységének megerősítését, új hatóságok létrehozását is megfigyelhetjük.

Korábban nem ismert jogintézmények válnak egyre elterjedtebbé és markánsabbá egész Európában (magáncsőd), ma már az a furcsa, ha valamely állam nem vezeti be ezeket az intézményeket.

A jogalkotó mintha változtatott volna korábbi, közönyös, csak a kirívó esetekre reagáló hozzáállásán és elmozdult a 'segíts magadon' elv alkalmazásának irányába. Olyan jogi környezetet alakít ki, ahol a nehéz helyzetbe került adós meg tudja találni a hitelező pénzügyi intézettel szembeni hatékony eszközöket, de azok nem automatikusan illetik, hanem tipikusan bíróság előtt kell a jogait érvényesíteni.

A bíróság előtti jogérvényesítés módja is megváltozni látszik. Megnőtt a közérdekű keresetek száma, több közérdekű keresetet indítanak az ügyészségek és a PSZÁF is aktívan bekapcsolódott ebbe a folyamatba. Vagyis állami – hatósági – szervek lépnek fel azokban az esetekben, amikor szerződések tömegét érinti egy-egy jogi probléma. A közérdekű keresetek megkönnyítik az adósok helyzetét, mivel az egyes általános szerződési feltételek tisztességtelenségét valamennyi érintett szerződés vonatkozásában kimondja a bíróság. Az adósnak csupán figyelemmel kell kísérni az ítélezési gyakorlatot és ellenőrizni, hogy a pénzügyi intézet eleget tesz-e az ítéletben foglaltaknak. Ezen a területen a fogyasztói érdekérvényesítéssel foglalkozó szervezetek és a média tevékenysége kiemelten fontos annak érdekében, hogy a fogyasztónak legyenek információi.

Hasonló okok miatt elterjedt a pertársaságok létrehozása is. Az interneten számos helyen keresik egymást ugyanazon pénzügyi intézet ügyfelei, hogy egy-egy ügyvédet közösen megfogadva pereljék a bankokat. Úgy tűnik, ebből a szempontból hamarosan felzárkózunk a nyugat-európai trendhez, ahol mindez már évtizedek óta elfogadott.

A bíróságok ítélezési gyakorlatában kikristályosodni látszik egy ún. 'fogyasztóvédelmi szerződési jogi gyakorlat', amely éppen a bíróság előtt gyakran támadott kölcsönszerződések ügyében hozott ítéletekből áll össze. Azt is mondhatjuk, hogy a kölcsönszerződések a hozzájuk kapcsolódó általános szerződési feltételekkel, szerződésmódosításokkal, tájékoztatási kötelezettség megfelelésé-

gének vizsgálatával motorja lett a 'fogyasztóvédelmi szerződési jogi gyakorlat' kialakulásának. Valószínűleg az ezen a területen kimunkált elvek és általános megállapítások a későbbiek során más fogyasztói szerződések megítéléséhez is alapot szolgáltatnak majd.

Van azonban egy probléma, ami nem változott az elmúlt évtized alatt: még mindig nagyon gyakori azoknak a jogszabályoknak a változtatása (elsősorban a Hpt-é), amelyek alapvetően befolyásolják a bank és az ügyfél viszonyát. A gyakori módosítások bizonytalanságot eredményeznek: az adós nehezen találja meg a rá vonatkozó hatályos szabályokat; folyamatosan kérdés, hogy a korábbi szabályozás alapján létrejött jogviszonyokra mennyiben vonatkozik az új szabály és a pénzügyet is gyakran dönt úgy, hogy nincs értelme figyelembe venni az éppen aktuális új szabályt, ha annak megváltoztatására lehet számítani a közeljövőben. Örökérvényű szabályok természetesen nincsenek, ugyanakkor az átgondolt, időtálló szabályozás és a hozzá kapcsolódó rugalmas bírói gyakorlat a fogyasztók érdekeit szolgálná.

A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK HATÁROKON ÁTNYÚLÓ FORMAVÁLTÁSÁNAK SZABÁLYAI

OROSZ NÓRA NATÁLIA

tudományos segédmunkatárs (Technische Universität Dresden)

1. Bevezetés

A folyton bővülő közös piacon a versenyképesség kiépítése céljából és a tagállamok kedvező székhelyei kihasználása érdekében egyre erősödik a gazdasági társaságok határokon átnyúló átalakulása iránti igény. A szabadságjogok elhárítják a tagállami korlátozásokat és a diszkriminációt, a másodlagos közösségi jog pedig kompenzálja ennek a szabályozásnak a hiányosságait: elsődleges közösségi jogi szabályok → másodlagos közösségi jogi szabályok → tagállami szabályozás → határokon átnyúló formaváltás. Optimális esetben ebben a láncolatban nem cserélhetők fel egymással az egyes elemek, viszont ha az egyik kiesik, a következő lép a helyébe, pótolva ezzel az előző láncszem helye szerinti szabályozás hiányosságait. A másodlagos európai jog azonban nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek szabályoznák a gazdasági társaságok határokon átnyúló formaváltását. Vizsgáljuk meg egyenként ezeket a szinteket!

2. Az elsődleges közösségi jogi szabályok

2.1. Az EUMSZ 49. és 54. cikkei

Kérdéses, hogy az EUMSZ 49. és 54. cikkében biztosított letelepedés szabadsága lefedi-e a határokon átnyúló átalakulási folyamatokat is. A társaságok határokon átnyúló mozgásszabadsága nemcsak azt a jogot érinti, amely lehetővé teszi a székhelyáthelyezést egy másik tagállamba, hanem összefüggésbe hozható a gazdasági tevékenység gyakorlásával és minden ahhoz kapcsolódó aspek-

tussal is. ¹Magában foglal továbbá minden olyan intézkedést, amely lehetővé teszi vagy megkönnyíti a székhelytől eltérő másik tagállamba való bejutást és abban a tagállamban gazdasági tevékenység folytatását azáltal, hogy az érintett gazdasági résztvevők számára ugyanolyan feltételek mellett biztosítják a tagállam gazdasági életében való részvételt, mint amelyek a belföldi gazdasági résztvevőkre alkalmazandók.

Az EuB a VALE-ügyben² hozott döntésében megállapította, hogy a társaságok határokon átnyúló átalakulása azok közé a gazdasági tevékenységek közé tartozik, amelyek tekintetében a tagállamok kötelesek figyelembe venni az EUMSZ 49. cikke szerinti letelepedés szabadságának szabályait.

2.2. A letelepedés szabadságának korlátozása és a korlátozások igazolása

Az VALE-ügyben szereplő nemzeti szabályozás a Sevic-ügyben³ vitatott német jogszabályi rendelkezéshez⁴ hasonlóan csak azoknak a társaságoknak az átalakulására vonatkozik, amelyek székhelye már az érintett tagállam területén található. Az említett szabályozás ezzel az átalakulás belföldi vagy nemzetközi jellege alapján eltérő bánásmódban részesíti a társaságokat, ami alkalmas arra, hogy visszatartsa az EUMSZ-ben rögzített letelepedés szabadságának gyakorlásától azokat a társaságokat, amelyek székhelye más tagállamokban található.⁵ Az ilyen eltérő bánásmód az EUMSZ 49. és 54. cikke szerinti, a letelepedés szabadságával ellentétes korlátozást valósít meg, és csak akkor megengedhető, ha jogos és az EUMSZ-szel összeegyeztethető célt követ, és közérdeken alapuló kényszerítő ok igazolja.⁶

A határokon átnyúló átalakulás során alkalmazott, a letelepedés szabadságát korlátozó intézkedések igazolhatók, amennyiben azok a hitelezők, a kisebbsé-

¹ Antonio TIZZANO főtanácsnok indítványa a C-411/03. sz. Sevic-ügyben [EBHT 2005., I-10805. o.] 32. pont.

² C-378/10. sz. VALE-ügyben 2012. július 12-én hozott ítélet.

³ C-411/03. sz. Sevic-ügyben 2005. december 13-án hozott ítélet [EBHT 2005., I-10805. o.].

⁴ *Umwandlungsgesetz* (UmwG), a társaságok átalakulásáról szóló 1994. október 28-i német 1. § (1) bek. 1. pont.

⁵ C-378/10. sz. VALE-ügy (2. lj.) 36. pont, vö. C-411/03. sz. Sevic-ügy (3. lj.). C-378/10. sz. VALE-ügy (2. lj.) 52. pont.

⁶ C-302/97. sz. Konle-ügyben 1999. június 1-jén hozott ítélet [EBHT 1999, I-3099. o.]. Az EuB kimondta, hogy csak akkor fogadható el a közérdekre való hivatkozás, ha a korlátozó intézkedést megkülönböztetés nélkül alkalmazzák a belföldiekre és más tagállambeliekre, továbbá ha a közérdek védelmének nincs más, kevésbé korlátozó módja.

gi részvényesek és a munkavállalók érdekeinek védelmét, valamint az adófelügyelet hatékonyságát és a kereskedelmi tevékenység tisztességét biztosítják. Az EUMSZ 52. cikke alapján a letelepedés szabadságának korlátozását igazoló okok közé tartoznak azok a közérdeken alapuló kényszerítő intézkedések, amelyek a közegészség, a közrend vagy a közbiztonság védelmét⁷ szolgálják.

Amennyiben hiányzik a közösségi jogi harmonizáció, úgy egyedül a tagállamok joga eldönteni, hogy ezeket a törvényi érdekeket milyen szinten kívánják biztosítani, és hogyan kell ezt a minőséget elérni és fenntartani. Ezek kizárólag az arányosság elvére tekintettel és az EUMSZ szabályainak keretében valósíthatók meg. A korlátozó intézkedések a *Gebhard*-teszttel mérhetők,⁸ az arányosság és a szükségszerűség követelményének megfelelő kritériumok szerint igazolhatók, ami azt jelenti, hogy azok csak azokban az esetekben megengedhetők, ha 1. nem diszkriminatív jellegűek, 2. megfelelnek a közrendet és a közbiztonságot szolgáló követelményeknek és az arányosság elvének, 3. alkalmasak az elérni kívánt cél megvalósítására, és 4. nem szabad túllépniük az ennek eléréséhez szükséges mértéket.⁹

2.3. A jogrendek összeütközése

A nemzetközi magánjog átalakulási elmélete¹⁰ szerint a határokon átnyúló átalakulás megengedhetősége mind a kitelepülő, mind a befogadó társaság jogrendjétől függ.¹¹

A nemzetközi székhelyáthelyezéssel kapcsolatos eddigi esetekkel ellentétben a Sevic-ügyben a beolvadó társaság nemcsak a központi ügyintézés helyét (*Verwaltungssitz*) helyezi át egy másik tagállamba, hanem a beolvadással egyi-

⁷ C-302/97. sz. Konle-ügyben 1999. június 1-jén hozott ítélet [EBHT 1999, I-3099. o.]. Az EuB kimondta, hogy csak akkor fogadható el a közérdekre való hivatkozás, ha a korlátozó intézkedést megkülönböztetés nélkül alkalmazzák a belföldiekre és más tagállambeliekre, továbbá ha a közérdek védelmének nincs más, kevésbé korlátozó módja.

⁸ C-55/94. sz. Gebhard-ügyben 1995. november 30-án hozott ítélet [EBHT 1995., I-4165. o.] 37. pont.

⁹ C-515/99. és C-527/99--C-540/99. sz. Reisch és társai egyesített ügyekben és C-519/99–C-524/99. és C-526/99 sz. Lassacher és társai egyesített ügyekben 2002. március 25-én hozott ítélet, [EBHT 2002., I-2157. o.] 33. pont.

¹⁰ Michael JAENSCH: „Der grenzüberschreitende Formwechsel vor dem Hintergrund der Rechtsprechung des EuGH” *Europäisches Wirtschafts- & Steuerrecht* (EWS) 2007. 98.

¹¹ Bernhard GROSSFELD. In: Julius von STAUDINGER: *IntGesR Kommentar*. München, Beck, 1998. 683. pont; Boris PAAL: „RIW-Kommentar zur Sevic-Entscheidung” *Recht der Internationalen Wirtschaft* (RIW) 2006. 142.

dejűleg az eredeti jogi személyisége is 'kialszik'.¹² Az uralkodó szakirodalmi nézet szerint – képletesen értve – a törléssel végbemegy a *corporate suicide*.¹³ Az ellentétes nézet¹⁴ szerint azonban az átalakuló társaság a határátlépés előtt történő 'megsemmisülésével' elveszíti ugyan személyes jogát és nem fejt ki többé 'gazdasági tevékenységet',¹⁵ mégis megmarad a jogképessége,¹⁶ és ezzel nem részesül a letelepedés szabadságának védelmében.¹⁷ Ezt a nézetet támasztja alá a *Centros*-, az *Überseering*- és az *Inspire Art-döntés*¹⁸ is, amelyekben az EuB megkövetelte a székhelyét áthelyezni kívánó társaság jogképességének tiszteletben tartását, tekintet nélkül arra, hogy az elveszíti tényleges székhelyét.

Az egyenlő bánásmód elvét figyelembe véve a letelepedés szabadsága az EUMSZ 49. és 54. cikke szerint az átalakuló társaságra is alkalmazhatóvá válik a határokon átnyúló egyesülés során. Az EuB a *Sevic*- és *VALE*-ügyben hozott ítéletében *expressis verbis* kimondja, hogy a határokon átnyúló átalakulást a tagállamok részéről generálisan nem lehet megtiltani. A *Sevic*-ítélet a határokon átnyúló egyesülés és az átalakulások egyéb fajtái során mind a beolvadó, mind a felvevő társaságot a letelepedés szabadságának védelme alá helyezi.

Az EuB a *VALE*-ügyben hozott ítéletében egyszer sem használja a sok helyen vitatott 'formaváltás' kifejezést. A német jog szerint a *VALE*-ügyben végbemenő átalakulási folyamat „*identitätswahrende Verlegung des Satzungssitzes*

¹² PAAL i. m. 143.

¹³ Walter G. PAEFGEN: „Umwandlungen über die Grenze – ein leichtes Spiel?“ *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts* (IPRax) 2004. 132., 133.; Peter KINDLER, in: MüKo IntGesR (München: Beck 2006.) 878. pont; Guido A. JESTÄDT: *Niederlassungsfreiheit und Gesellschaftskollisionsrecht* (Baden-Baden: Nomos 2005.) 158.; Uwe EYLES: *Das Niederlassungsrecht der Kapitalgesellschaften in der Europäischen Gemeinschaft* (Baden-Baden: Nomos 1990.) 116. és köv., 164. és köv.; Ursula LENNERZ: *Die internationale Verschmelzung und Spaltung unter Beteiligung deutscher Gesellschaften* (Köln: Schmidt 2001.) 77.; Christoph LOUVEN: „Optionen grenzüberschreitender Verschmelzung innerhalb der EU-gesellschafts- und steuerrechtliche Grundlagen“ *Betriebs-Berater Special* (BB Special) 3., 2006. 1., 4.

¹⁴ Volker GEYRHALTER – Thomas WEBER: „Die Schlussanträge des Generalanwalts in Sachen SEVIC Systems AG“ *Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht* (NZG) 2005. 837.; Thilo KNUTZ: „Zur Möglichkeit grenzüberschreitender Fusionen – Die Schlussanträge in Sachen SEVIC Systems Aktiengesellschaft“ *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (EuZW) 2005. 524.

¹⁵ TIZZANO főtanácsnok indítványa a *Sevic*-ügyben i. m. 32. pont.

¹⁶ Tim DRYGALA: „Die Mauer bröckelt – Bemerkungen zur Bewegungsfreiheit deutscher Unternehmen in Europa“ *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (ZIP) 2005. 1996.

¹⁷ TIZZANO főtanácsnok indítványa a *Sevic*-ügyben i. m. 20. pont és köv.

¹⁸ Lásd C-212/97. sz. *Centros*-ügyben 1999. március 9-én hozott ítélet [EBHT 1999., I-1459. o.]; C-208/00. sz. *Überseering*-ügyben 2002. november 5-én hozott ítélet [EBHT 2002., I-9919. o.]; C-167/01. sz. *Inspire Art* ügyben 2003. szeptember 30-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-10155. o.].

unter Wechsel des auf die Gesellschaft anwendbaren Rechts”.¹⁹ A főtanácsnok célszerűnek tartja a jelen ügyben megvalósult jogügyletet „a társaság határokon átnyúló újraalakulásának”²⁰ nevezni, mivel az ilyen jogügylet magában foglalja a 'székhely áthelyezését az alkalmazandó jog megváltoztatásával' együtt.

3. A határokon átnyúló átalakulás az eddigi bírósági gyakorlat tükrében

A nemzetközi székhelyáthelyezés és a határokon átnyúló átalakulás esetei között számos párhuzam vonható, mivel mindkettő a társaságok térbeli átrendeződéséhez vezet.²¹

A társaságok határokon átnyúló formaváltása az egyesüléshez hasonlóan bonyolult jogi segédkonstrukció igénybevétele nélkül biztosítja a különböző tagállamok gazdasági társaságainak nemzetközi átalakulását.

Az EuB a VALE-ügyben hozott ítéletében majdnem szó szerint megismétli a Sevic-ügyben hozott döntését²² – amely lehetővé tette a határokon átnyúló egyesülések akadálymentes működését a belső piacon – és kimondja: „Az EUMSZ 49. és 54. cikket úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely a belső jog szerinti társaságok számára biztosítja az átalakulás lehetőségét, a valamely más tagállam joga alá tartozó társaság számára azonban nem teszi általános jelleggel lehetővé a nemzeti jog szerinti társasággá való átalakulást ilyen társaság létrehozása révén.”

Az EuB a letelepedés szabadságát biztosító rendelkezések alkalmazási körébe tartozó problémaként kezelte a Sevic-ügyet, melyben a korlátozó intézkedés a befogadó tagállam, azaz a magába olvasztó társaság tagállama oldaláról ment végbe. A bíróság a Sevic-ügyben hozott ítéletében a szabad tagállami beavatkozással szembeni álláspontot képviselte, azaz megállapította, hogy a tagállami rendelkezés [UmwG²³ 1. § (1) bekezdés 1. pont] ellentétes az EKSZ 43. és 48. cikkével.

¹⁹ A Német Szövetségi Köztársaság Kormányának 2010. november 19-i állásfoglalása, 9. pont.

²⁰ Grammatikailag nincs értelme az újraalakulás kifejezésnek. Javaslat: újraalapítás vagy átalakítás.

²¹ Lásd közelebb DRYGALA i. m. 1995. 1996.

²² C-411/03. sz. Sevic Systems ügyben 2005. december 13-án hozott ítélet [EBHT 2005., I-10805.] 19. pont.

²³ *Umwandlungsgesetz* (UmwG), a társaságok átalakulásáról szóló 1994. október 28-i német tv.

Ezzel a döntéssel szemben a három évvel később, a Cartesio-ügyben hozott ítéletében az EuB – ’a közösségi jog akkori állapotára’²⁴ történő hivatkozással – nemcsak az akkor már közel húszéves *Daily Mail-doktrínához*²⁵ nyúlt vissza, hanem elővette az *Überseering-ügyben*²⁶ hozott döntésének *obiter dictumát* is, mely szerint bármely tagállamnak lehetősége van arra, hogy korlátozásokat állapítson meg a jogszabályai szerint létrehozott társaság tényleges székhelyének külföldre történő áthelyezése feltételeként, amihez az is hozzátartozik, hogy a társaság megőrizze az e tagállam joga szerinti jogi személyiségét.²⁷ A tagállamok ezzel abszolút szabadsággal rendelkeznek a belső joguk alapján létrehozott társaságok ’élete és halála felett’,²⁸ szabad utat engedve ezzel annak, hogy a letelepedés szabadságának gyakorlására tekintet nélkül ’halálos ítéletet mondjanak ki’²⁹ e társaságok felett.

Maduro főtanácsnok a Cartesio-ügyben tett indítványában amellett érvelt, hogy a nemzeti előírások nem állhatnak szemben a letelepedés szabadságát biztosító közösségi jogi rendelkezésekkel, és ezzel a társaságok határokon átnyúló mobilitását biztosító szabadság megsértésének kimondása mellett szállt síkra: „Az EKSZ 43. és az EKSZ 48. cikkel ellentétes az olyan nemzeti jogszabály, amely lehetetlenné teszi a nemzeti jog alapján létrejött társaság számára székhelyének más tagállamba történő áthelyezését.”³⁰

A főtanácsnok indítványa tudományos szempontból azért jelentős, mert rámutat az EuB joggyakorlatában fellelhető alapvető ellentmondásokra. Egyebek között arra, hogy az elsődleges letelepedés szembeállítása a másodlagossal, valamint a befelé és a kifelé irányuló letelepedés megkülönböztetése sosem volt meggyőző. A fenti megállapítások alátámasztása során Maduro a bíróság korábbi döntéseire (*Daily Mail-*, *Centros-*,³¹ *Überseering-* és *Inspire Art-ügy*³²)

²⁴ Vö. 81/87. sz. *Daily Mail and General Trust* ügyben 1988. szeptember 27-én hozott ítélet [EBHT 1988., 5483. o.] 25. pont és C-210/06. sz. *Cartesio-ügyben* 2008. december 16-án hozott ítélet [EBHT 2008., I-9641. o.] 124. pont.

²⁵ C-81/87. sz. *Daily Mail-ügy* 25. pont.

²⁶ C-208/00. sz. *Überseering-ügyben* 2002. november 5-én hozott ítélet [EBHT 2002., I-9919. o.] 82. pont.

²⁷ C-210/06. sz. *Cartesio-ügy* 107. pont.

²⁸ Poiares MADURO főtanácsnok indítványa a C-210/06. sz. *Cartesio-ügyben* [EBHT 2008., I-9641. o.]26. pont.

²⁹ MADURO főtanácsnok indítványa a *Cartesio-ügyben* 31. pont.

³⁰ MADURO főtanácsnok indítványa a *Cartesio-ügyben* 36. pont.

³¹ C-212/97. sz. *Centros-ügyben* 1999. március 9-én hozott ítélet [EBHT 1999., I-1459. o.].

³² C-167/01. sz. *Inspire Art* ügyben 2003. szeptember 30-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-10155. o.].

hivatkozott, és arra a következtetésre jutott, hogy azok „nem tükrözik megfelelően az ítélkezés alapjául szolgáló logikát”.³³ Maduro ezzel kétségbe vonta a döntések ésszerűségét, mert az EuB különbséget tett a társaságok befelé (*Centros, Überseering, Inspire Art*) és kifelé irányuló székhelyáthelyezésének korlátozási esetei (*Daily Mail*) között. A főtanácsnok kívánatosnak tartotta az egységes joggyakorlat kialakítását.

A *Cartesio*-ügyben hozott ítéletében az EuB következetesen elhatárolta egymástól a Közösségen belüli nemzetközi átalakulás esetét az átalakulás nélküli nemzetközi székhelyáthelyezéstől. Az utóbbira nézve megállapította a tagállamok nemzeti szabályozásának teljes szabadságát, és azt a kérdést, hogy a származási tagállam a letelepedés szabadságát biztosító rendelkezésekkel szemben hozott intézkedéseivel megvonhatja-e a társaságtól a kifelé irányuló székhelyáthelyezés jogát, a tagállam javára döntötte el.³⁴

Az EuB a döntéseivel ugyan képes lenne az európai társasági jog fejlesztésére, a *Cartesio*-ügyben hozott „az állam adta, és bele kell törődni, ha az állam elveszi” végkicsengésű ítélet a *Sevic*-üggyel szemben mégsem illik a letelepedési szabadság modern koncepciójába.³⁵ A fentiekben említett ügyek ismeretében megállapítható, hogy az EUMSZ 49. és 54. cikkének egységes értelmezése és alkalmazása szempontjából az EuB-nak nincs kialakult joggyakorlata. A *VALE*-ügyben hozott ítélet azonban egységesítve az eddigi gyakorlatot, új utat nyitott a társaságok határokon átnyúló mobilitása előtt.

4. A határokon átnyúló formaváltás – a magyar tagállami szabályozás

Az a társaság, amely tevékenységének a származási tagállamban történő megszüntetésével egy másik tagállamba települ, egyúttal áthelyezi döntéscentrumát az átvevő társaság székhelyére, ami azt jelenti, hogy a vállalatpolitikai döntések ez utóbbi társaság székhelyén összpontosulnak.³⁶ A fogadó tagállam vitathatat-

³³ MADURO főtanácsnok indítványa a *Cartesio*-ügyben 29. pont.

³⁴ Ralf FRENZEL: „Immer noch keine Wegzugsfreiheit für Gesellschaften im Europäischen Binnenmarkt – die *Cartesio*-Entscheidung des EuGH” *Europäisches Wirtschafts- & Steuerrecht* (EWS) 2009. 158.

³⁵ MADURO főtanácsnok indítványa a *Cartesio*-ügyben 26. pont.

³⁶ DRYGALA 1996.

lanul meghatározhatja, milyen kapcsolat szükséges ahhoz, hogy a társaságot a nemzeti joga alapján létrejöttek lehessen tekinteni.³⁷

Magyarország a bejegyzés elvét követi. A Ctv. 2007. évi módosításával³⁸ elvált egymástól a központi ügyintézés és a bejegyzés helye. Itt meg kell jegyezni, hogy a központi ügyintézés helyének meghatározása is ellentmondásokhoz vezet az egységes joggyakorlat kialakítására való törekvés során, hiszen a tagállamok eltérő elnevezéseket használnak, és a dogmatikai különbségek értelmezési nehézségekhez vezethetnek. Nem mindegy ugyanis, hogy az 'effektív székhely', a 'tényleges székhely' vagy a 'tevékenység gyakorlásának elsődleges helye' elnevezést használjuk-e.

A nemzetközi magánjogtörvényerejű rendelet szabályozása, azaz az Nmjtvr. 18. § (2) bekezdése szerint a jogi személy személyes joga annak az államnak a joga, amelynek területén azt nyilvántartásba vették. A Ctv. 7. § (1) bekezdése szerint a cég székhelye a cég bejegyzett irodája, amely megegyezhet a központi ügyintézés helyével, de el is térhet attól. Az eltérést fel kell tüntetni a létesítő okiratban. A Ctv. 7/B. § szabályozta a központi ügyintézés helyének (azaz a tevékenység gyakorlásának elsődleges helye) áthelyezését is az EU más tagállamába. Ez a szabályozási folyamat párhuzamba állítható a korlátolt felelősségű társaságokról szóló német törvény (GmbHG) modernizációjára hivatott MoMiG³⁹ rendelkezéseivel, melynek hatálybalépését követően a részvénytársaságokról szóló törvény (*Aktiengesetz*, AktG) 5. § (2) bekezdésének és a GmbHG 4. § a) pont (2) bekezdésének⁴⁰ módosításával a német korlátolt felelősségű társaságok (GmbH) és részvénytársaságok (AG) számára is lehetővé vált, hogy a tényleges székhelyüket, azaz a központi ügyintézés helyét (*Verwaltungssitz*) a formális, társasági szerződésben megnevezett belföldi székhelytől (*Satzungssitz*) eltérő tagállamba vagy az EU-n kívüli harmadik országba helyezték át.⁴¹ A MoMiG

³⁷ C-378/10. sz. VALE-ügy 29. pont.

³⁸ 2006. évi V. tv. a cégnylvántartásról, a cégnyilvánosságról és a végelszámolásról: a C-210/06. sz. Cartesio-ügyben (24. lj.) a régi Ctv.-t (1997. évi CXLV. tv.) kellett alkalmazni, az új Ctv. 2007. szeptember 1-jén lépett hatályba. Szemben az akkori Ctv. szabályaival az Nmjt. alapján Magyarország a bejegyzés elvét követte. Vö. Nmjt. 18. § (2) bek., Ctv. 16. § (1) bek., 2. § (2) bek., Gt. 1. § (1) bek.

³⁹ *Gesetz zur Modernisierung des GmbH-Rechts und zur Bekämpfung von Missbräuchen*, 2008. november 1-jén lépett hatályba.

⁴⁰ Az AktG 5. § (2) bek. és a GmbHG 4. § a) pont (2) bek. a társaságoknak a társasági szerződésben / alapító okiratban megnevezett székhelyeként (*Satzungssitz*) a központi ügyvezetés vagy üzleti tevékenység helyét határozta meg.

⁴¹ A korábbi szabályozással ellentétben a GmbHG 4. § a) pontja és az AktG 5. §-a megkülönbözteti a tényleges székhelyt (*Verwaltungssitz*) a társasági szerződésben megnevezett székhelytől (*Satzungssitz*); ez utóbbira nézve csupán annyit ír elő, hogy az belföldön legyen.

által kieszközölt törvénymódosítások, a GmbHG 4. § a) pontjában és az AktG 5. §-ában lefektetett szabályok, valamint a 2007. évi Ctv.-módosítás úgy értelmezhető, hogy a jogalkotók „csendben eltemették”⁴² a székhely elvének gyakorlását. Azt azonban egyetlen törvényszöveg sem említi, hogy a tényleges székhely (*Verwaltungssitz*) áthelyezésével megőrzi-e a társaság az eredeti jogi személyiségét és a származási tagállambeli honosságát.⁴³

Vizsgáljuk meg a hatályos magyar társasági jogi szabályokat a fogadó tagállam oldaláról, vagyis azt, hogy milyen feltételeket kell teljesítenie annak az olasz társaságnak, amelyik a létesítő okirat szerinti székhelyének áthelyezésével kíván egy másik tagállam, adott esetben Magyarország joga alá tartozó társasággá átalakulni. A Gt. 3. § (3) bekezdése és a Ctv. 57. §-a alapján a gazdasági társaság átalakulással, azaz társasági formaváltással, egyesüléssel és szétválással is létrehozható. A Gt. 69. § (1) bekezdése alapján a gazdasági társaság átalakulására az alapításra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, azaz a Gt. 1. § (1) bekezdése alapján Magyarország területén székhellyel rendelkező gazdasági társaság alakulhat át. A cégnyilvántartásban pedig a Ctv. 2. § (2) bekezdése alapján csak azok a cégek szerepelhetnek, amelyek nyilvántartásba vételét a jogszabály előírja vagy megengedi, azaz kizárólag a magyar társasági jog hatálya alá tartozó, Magyarországon székhellyel rendelkező társaságok.

További problémát jelentett a fogadó tagállam számára, hogy a VALE Építési Kft. kérte a jogelőd cégbejegyzését, aminek a Ctv. 25. § (1) bekezdés g) pontja szerinti nyilvántartásba vétele ugyancsak azt feltételezi, hogy.

Rövid áttekintés a hatályos magyar jogszabályok ismertetéséhez: a gazdasági társaságok átalakulására vonatkozó szabályok (Gt. 69--79. §), a gazdasági társaságok alapításra vonatkozó szabályok [Gt. 1. § (1) bekezdés] szerint 'Magyarország területén székhellyel rendelkező gazdasági társaságok' esetén nem lehetséges a más uniós tagállamban alapított társaság magyar társasággá történő átalakulása.

A Gt. 67. § (2) bekezdése szerint társasági formaváltásnak számít, ha a gazdasági társaság egyetemes jogutódlással más gazdasági társasági formát választ. A fenti vizsgálódásból megállapítható, hogy a hatályos társasági jogi szabályok nem teszik lehetővé a nemzetközi átalakulás semmilyen formáját.

⁴² Jochen HOFFMANN: „Die stille Bestattung der Sitztheorie durch den Gesetzgeber” *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (ZIP) 2007. 1584.

⁴³ Béla KNOF–Sebastian MOCK: „Das MoMiG und die Auslandsinsolvenz haftungsbeschränkter Gesellschaften” *Die GmbH-Rundschau* (GmbHHR) 2007. 855.

Az EuB joggyakorlata azt a szakirodalmi álláspontot⁴⁴ támasztja alá, hogy tilos minden olyan nemzeti rendelkezés, amely 'visszatartja' a gazdasági szereplőket a letelepedési jog érvényesítésétől, azaz a nemzeti területre történő 'belépést' és az onnan való 'kilépést' korlátozza.⁴⁵

5. Javaslat

5.1. A magyar jogszabályok módosítása

Az EuB a VALE-ügyben hozott ítéletében, véget vetve az évtizedeken át tartó jogalkalmazási bizonytalanságnak, a társaságok határokon átnyúló átalakulásának szabadsága mellett tört lándzsát. A gazdasági társaságok törléséhez és a határokon átnyúló formaváltásához fűződő dilemmát tagállami szinten a magyar jogszabályok módosításával, közösségi szinten pedig a másodlagos közösségi jogi szabályozással lehet feloldani.

Vajon képes-e kitölteni a szabályozási hézagot az új Polgári Törvénykönyv tervezete (Ptk.-javaslat)?⁴⁶

Az átalakulás a Gt. 3. § (1) bekezdése (vö. Ctv. 57. §) szerint ma még gyűjtőfogalom: „Gazdasági társaság átalakulással (társasági formaváltással, egyesüléssel és szétválással) is létrehozható.” A Ptk.-javaslatban már nem szerepel a gazdasági társaságoknak a magyarországi székhelyű társaságokra való korlátozása, de az átalakulás fogalmát a Gt. és a Ctv. szabályaitól eltérően határozza meg. A Ptk.-javaslat Harmadik könyve a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat tartalmazó I. részének az 'Átalakulás, egyesülés, szétválás' címet viselő XIII. fejezet 3:36. §-ában az átalakulást a 'jogi személy más típusú jogi személlyé való átalakulásaként' definiálja. Ugyanezen könyv gazdasági társa-

⁴⁴ Harald KALLMEYER – Stephan KAPPES: „Grenzüberschreitende Verschmelzungen und Spaltungen nach SEVIC Systems und der EU-Verschmelzungsrichtlinie” *Die Aktiengesellschaft* (AG) 2006. 226.; Hartwig BUNGER: „Grenzüberschreitende Verschmelzungsmöglichkeit – Anmerkung zur Sevic-Entscheidung des EuGH” *Betriebs-Berater* (BB) 2006. 53., 56.; Walter BAYER – Jessica SCHMIDT: „Der Schutz der grenzüberschreitenden Verschmelzung durch die Niederlassungsfreiheit” *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (ZIP) 2006. 210., 212.; Eva-Maria KIENINGER: „Grenzüberschreitende Verschmelzungen in der EU – das Sevic-Urteil des EuGH” *Europäisches Wirtschafts- & Steuerrecht* (EWS) 2006. 49., 52.; DRYGALA 1995. 1998.; Christoph TEICHMANN: „Binnenmarktmobilität von Gesellschaften nach Sevic” *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (ZIP) 2006. 355., 357.

⁴⁵ TIZZANO főtanácsnok indítványa a Sevic-ügyben 45. pont.

⁴⁶ Új Polgári Törvénykönyv. A Polgári Kodifikációs Bizottság 2011. november 16-i ülésén elfogadott javaslata.

ságokra vonatkozó III. részének 'A gazdasági társaság átalakulása és egyesülése' című XXI. fejezete a XIII. fejezethez hasonlóan már sejteti, hogy az új Ptk.-javaslatban az átalakulás nem a Ctv.-ből és a Gt.-ből ismert gyűjtőfogalomként szerepel, hanem -- a 3:118. § (1) bekezdése szerint -- 'a gazdasági társaság más gazdasági társasággá történő átalakulásaként', azaz társasági formaváltásaként. A Ptk.-javaslat minden további helyen vagylagosan sorolja fel 'a más társasággá történő átalakulás', az egyesülés, a szétválás és a jogutód nélküli megszűnés eseteit.

A *Sevic-ügy* a következőképpen hatott a gazdasági társaságok határokon átnyúló egyesülésére:

A német átalakulási törvény, az UmwG 1. §-a szerint „belföldi székhelyű jogalanyok átalakulhatnak: 1. egyesüléssel; 2. szétválással (különválás, leválás, kiválás); 3. vagyonátruházással; 4. a társasági forma megváltoztatásával.”

A német átalakulási törvény (UmwG) megalkotói a szabadságjogok érvényesülését és a határokon átnyúló átalakulás szabályát a 2005-ben hatályba léptetett egyesülési irányelv kibocsátásától tették függővé,⁴⁷ és úgy döntöttek, hogy a határokon átnyúló egyesülést az UmwG egyetlen önálló fejezete tárgyalja, változatlanul hagyva a törvény 1. §-át. Az UmwG kiegészült a 122. a) §-sal, amely kiterjeszti a belföldi egyesülés szabályait a határokon átnyúló esetekre is.

A VALE-ügyben hozott ítélettel egyértelművé vált, hogy a társaságok letelepedési szabadságának biztosítása érdekében a tagállami jogszabályok módosításának elengedhetetlen feltétele az átalakulásnak mint gyűjtőfogalomnak a következetes jogszabályi használata, majd az egységes fogalomnak, esetlegesen német mintára, a határokon átnyúló átalakulásokra való kiterjesztése.

5.2. A másodlagos közösségi jogi szabályozás igénye

Az eddigi jogszabály-értelmezések⁴⁸ azt igazolják, hogy a származási és a fogadó tagállam rendelkezései vonatkozásában nem lehet egységes szabályozásról beszélni, így felmerül a másodlagos közösségi jogi szabályozás iránti igény kérdése. Az EuB a VALE-ügyben azonban nyomatékosan kifejti, hogy az átalakulás belföldi vagy nemzetközi jellege alapján tanúsított eltérő bánásmód nem igazolható az EU másodlagos jogszabályainak hiányával: „...még ha az ilyen szabályok a nemzetközi átalakulások megkönnyítése szempontjából kétségkí-

⁴⁷ Christoph TEICHMANN: „Binnenmarktmobilität von Gesellschaften nach Sevic” *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (ZIP) 2006. 359.

⁴⁸ Vö. 2.2.1. pont.

vül hasznosak is, nem képezhetik az EUMSZ 49. és EUMSZ 54. cikkben rögzített letelepedés szabadsága érvényre juttatásának előfeltételeit.⁴⁹ Ebből az következik, hogy „mivel az Unió másodlagos joga a jelen állapotban nem ír elő a nemzetközi átalakulásokra vonatkozó különös szabályokat -- az ilyen jogügylet végrehajtását lehetővé tévő rendelkezések csak a nemzeti jogban lelhetők fel”.⁵⁰ Ennek a kijelentésnek azonban ellentmond a határokon átnyúló átalakulásokra vonatkozó egységes tagállami szabályozás hiánya.

A *Sevic*-ügyben hozott ítélet ugyan világosan tisztázza, hogy a határokon átnyúló egyesülések már *de lege lata* megengedettek, de azok megvalósulási menetét és egységes tagállami szabályozási követelményét nem nevezi meg. A tagállamok egységes jogi előírásait az Európai Parlament és a Tanács a tőkeegyesítő társaságok határokon átnyúló egyesüléséről szóló 2005/56/EK irányelve tartalmazza, amely 2005. október 26-án lépett hatályba. Az irányelv célja a belső piacon fellépő akadályok elhárítása, valamint a gazdasági társaságok határokon átnyúló egyesülésének, zavartalan működésének megteremtése érdekében „számos jogi és igazgatási nehézség” leküzdése.⁵¹ Az irányelv szabályozási köre lefedi a beolvadást és a kiválást,⁵² világos jogi keretet teremtve ezzel a társaságok határokon átnyúló egyesülésének az EU-ban.

A nemzetközi székhelyátvezetésre vonatkozó 14. társasági jogi irányelv előkészítési munkálatait az Európai Bizottság a *Cartesio*-ügyre tekintettel függesztette fel 2007-ben. Bár Magyarországon a hatályos Ctv. 2006. évi hatálybalépése óta a *Cartesio*-ügy okozta dilemma már nem áll fenn, az EuB döntése továbbra is megnehezíti a társaságok kifelé irányuló székhelyáthelyezését, melynek során azok aligha hivatkozhatnak a letelepedés szabadságára.

Míg a *Cartesio*-ügyben a személyes jog megváltoztatása nélküli székhelyáthelyezésről, a *Sevic*-ügyben pedig egy, a személyes jog megváltoztatásával végbemenő nemzetközi átalakulásról (egyesülés) van szó, addig a VALE-ügyben a kettő ötvözeteként székhelyáthelyezéssel történő átalakulás (formaváltás vagy újraalapítás) valósult meg:

⁴⁹ C-378/10. sz. VALE-ügy 38. pont.

⁵⁰ C-378/10. sz. VALE-ügy 43. pont.

⁵¹ Sabrina KULENKAMP: *Die grenzüberschreitende Verschmelzung von Kapitalgesellschaften in der EU* (Baden-Baden: Nomos 2008.) 117.; Silja MAUL – Christoph TEICHMANN – Martin WENZ: „Der Richtlinienentwurf zur grenzüberschreitenden Verschmelzung von Kapitalgesellschaften” *Betriebs-Berater* (BB) 2003. 2633., 2635.

⁵² Nils KRAUSE – Norman KULPA: „Grenzüberschreitende Verschmelzungen – Vor dem Hintergrund der *Sevic*-Entscheidung und der Reform des deutschen Umwandlungsrechts” *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht* (ZHR) 2007. 52.

A nemzetközi formaváltással vagy újraalapítással megvalósuló átalakulás első problematikus szintje továbbra is a határokon átnyúló székhelyáthelyezés marad, amely az EuB *Cartesio*-ítélete óta igényli az egységes másodlagos közösségi jogi szabályozást, amely sem az egyesülési, sem pedig a fúziós irányelvvel⁵³ nem pótolható.

---

⁵³ A Tanács 2005/19/EK irányelve (2005. február 17.) a különböző tagállamok társaságainak egyesülésére, szétválására, eszközátruházására és részesedéscseréjére alkalmazandó adózás közös rendszeréről szóló 90/434/EGK irányelv módosításáról.

'AZ INTERNET SZABADNAK SZÜLETETT' – AZ ÁLLAM SZEREPE AZ ÚJ PLATFORM SZABÁLYOZÁSÁBAN

POGÁCSÁS ANETT
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

Egyre gyakrabban hallunk az 'új médiáról' – hol mérhetetlen előnyei, hol óriási veszélyei kerülnek kihangsúlyozásra, de akár így, akár úgy közelítünk hozzá, az tény, hogy a jog világában érdekes megoldásokat kikényszerítő jelenségről van szó. „Az új média szabadnak született, noha persze, nem jogmentes terület, semmiféle cenzúrát, fegyelmező hivatalt nem tűr, ...”¹

Vizsgáljuk meg közelebbről, mit is jelenthet valójában ez a megállapítás, és hogy milyen jellemzői vannak ennek az 'új médiának'. Először is tisztáznunk kell, mit értünk 'új média' alatt, másodsorban pedig át kell gondolnunk, hogy mit is jelent ezen új média *szabadsága*, hogy mitől is lesz szabad egy médium, illetve hogy mi az állam szerepe e szabadság biztosítása, és az adott médium szabályozása kapcsán.

1. Az internet, mint médium

Egyes szerzők szerint maga az internet egyfajta hibrid médium, amely ötvözi az elektronikus médiát és a nyomtatott sajtó sajátosságait.² Ahhoz viszont, hogy az online világról világos képet kapjunk, el kell határolnunk az *internet mint médium* fogalmát az *internetes médiatartalmak* fogalmától. Ez utóbbi körbe azok az internetes szolgáltatások tartoznak, amelyek (a korábbi bírói gyakor-

¹ POLYÁK Gábor–MAJTÉNYI László: A szabadság hazai hagyományának megtagadása – új médiatörvények Magyarországon. *Közjogi Szemle*, 2011/1. 4.

² BAJOMI–LÁZÁR Péter: *Média és társadalom*. Budapest, PrintXBudavár Zrt. – Médiakutató Alapítvány, 2008. 200.

lattal,³ valamint az Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelvvel⁴ is összhangban) az Smtv.⁵ és az Mttv.,⁶ azaz a médiaalkotmány és a médiatörvény értelmében sajtóterméknek, illetve médiaszolgáltatásnak minősülnek. Ezek az interneten található tartalmaknak ugyanakkor csak igen kis részét teszik ki (internetes sajtótermékek, lekérhető médiaszolgáltatások).

Magára az *internetre, mint médiumra* történő hivatkozás során viszont nem a médiaszabályozás tárgyi hatálya alá tartozó valamely médiatartalom-szolgáltatásra, hanem egyfajta általános és igen összetett digitális információ-, illetve tartalomszolgáltatásra gondolunk.⁷ Az internet, mint médium tehát *egyfajta közvetítő közeg*, egy technikai eszköz, amelynek a segítségével elérhető tartalmak között különbséget kell tennünk: egyes tartalmak ugyan médiatartalom-szolgáltatásnak minősülnek, döntő többségük viszont nem.

Ez utóbbi kategória, tehát az interneten található egyéb online tartalmak igen színes csoportot alkotnak. Ide tartoznak a felhasználók által generált tartalmak, a különféle blogok, egyes reklámodalak, a közösségi oldalak stb. Egy részük információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak,⁸ illetve ezen belül elektronikus kereskedelmi szolgáltatásnak⁹ minősül, így sajátos szabályok vonatkoznak rájuk. A legtöbb internetes tartalom kapcsán viszont sokan hajlamosak azt gondolni, hogy egyfajta 'jogon kívüli területről' van szó: az internet szabadnak született, a segítségével közvetített tartalmak nem igényelnek, és nem is tűrnek szabályozást.

³ Ld. a Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.793/2006/3. sz., valamint a Győri Ítéltábla Pf.I.20.369/2005/9. sz. ítéletét, ahol a bíróság az időszaki lap fogalmát kiterjesztően (egyes internetes szolgáltatásokra is) értelmezte.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló (kodifikált változat).

⁵ 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól.

⁶ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

⁷ BARTÓKI–GÖNCZY Balázs–POGÁCSÁS Anett: A médiatartalom-szolgáltatásnak nem minősülő internetes tartalmak szabályozása. In: KOLTAY András–NYAKAS Levente: *Magyar és európai médijog*. Budapest, CompLex, 2012. 573.

⁸ 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről [a továbbiakban: Ekertv.] 2. § f) pont.

⁹ Ekertv. 2. § a) pont.

2. Az internetes tartalmak szabályozása

A korábban idézett megállapítás szerint 'cenzúrát, fegyelmező hivatalt' nem tűrő új médiumról van szó. Vizsgáljuk meg alaposabban e két fogalmat, nehogy abba a hibába essünk, hogy összemoszuk jelentésüket.

Ami az utóbbit illeti, a világ valamennyi médiahatósága tulajdonképpen egyfajta *fegyelmező hivatal*. Látható tendencia, hogy míg például a lekérhető audiovizuális médiaszolgáltatások esetében az egyes országokban nem vitatott, hogy a hatóságok (így hazánkban az NMHH Médiatelepítési Hatóság) eljárhat velük kapcsolatban (tehát összhangban az AVMS irányelvvel, az internet ezen szegmense minden EU tagállamában 'tűri' a fegyelmező hivatalt), addig a szintén online elérhető internetes sajtótermékek esetében már alacsonyabb a tűrésküszöb. A 165/2011. (XII. 20.) AB határozat szerint a sajtótermékekre nézve – így az internetes sajtótermékekre nézve is – bizonyos esetekben alkotmányosan megengedett a tartalmukat befolyásoló (az általános törvényeken, Ptk-n, Btk-n túli) kötelezettségeket telepíteni, melyek betartását egy hatóság felügyelheti, ellenőrizheti is: amíg a bírósági felülvizsgálat lehetősége biztosított, alkotmányossági szempontból nem az a fő kérdés, hogy felügyelheti-e egy hatóság a médiát, hanem hogy a tartalmi korlátok alkotmányossági szempontból megfelelőek-e. A sajtótermékek esetében alacsonyabb szintű hatósági kontroll lehetőségét ismerte el az említett AB határozat, hangsúlyozva, hogy bizonyos követelmények megszegése esetén sajtótermékek esetében elegendő a polgári jogi és a büntetőjogi védelem, ezen túlmenően, jelentősebb állami beavatkozás csak az audiovizuális és rádiós médiaszolgáltatások területén lehetséges, hiszen ez utóbbiak *hatása sokkal erőteljesebb az emberi gondolkodásra*. A hatásmechanizmus érve tehát egyrészt azt értékeli, hogy a televízió és a rádió még az internet növekvő jelentősége mellett is a legelterjedtebb, a társadalom legszélesebb köréhez eljutó tömegkommunikációs szolgáltatás, másrészt azt, hogy az audiovizuális média-tartalmak eleve másképp befolyásolják közönségüket.¹⁰

Mindenképp igaz viszont, hogy az egyes országok médiahatóságai csak és kizárólag a médiatartalmakat igyekeznek fegyelmezni. De mi a helyzet a *többi, interneten található tartalommal*? Ha elismerjük és elfogadjuk, hogy az ilyen egyéb tartalmak esetében sem jogon kívüli területről van szó, akkor milyen módon kell az államnak viszonyulnia hozzájuk? És figyelemmel kell-e lennie arra, hogy ezekben a szegmensekben a felhasználók nem tűrik a szabályozást: azt

¹⁰ KOLTAY András–LAPSÁNSZKY András: Az új magyar mediaszabályozás alkotmányossági kérdései. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. 38–39.

szokták meg, hogy nemhogy fegyelmező hivatal nincs felettük, de felelősség sem hárul rájuk, hiszen az internet világában 'sajátos szokások' alakultak ki.

Kezdetben az internet a mindennapi életünkben marginális szerepet játszó, így a jogalkotó látókörébe sem került eszköz volt, amely aztán fokozatosan óriási teret nyert magának. Az utóbbi tíz évben hirtelen azt vettük észre, hogy az élet minden területét átalakította, formálta ez az eszköz, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy *a nyilvános és a magánkommunikáció határa mára nagymértékben elmosódott*, és ma már helyesebb azt mondanunk, hogy az emberek nagy része *a nyilvánosság előtt folytat magánkommunikációt*. Ha mi magunk még nem is érezzük ezt a kardinális változást, a következő generáció számára már ez a természetes, mint ahogyan az is, hogy az internetről számos 'kulturális terméket' olcsón (sőt többnyire ingyen) megkaphat, számos költséget nem a felhasználó, hanem a reklámozók fizetnek meg, és felelősség az internet világában nem terheli, vagy terheli ugyan, de biztonságban van, hiszen a jogérvényesítés gyakran szinte lehetetlen. A következő generáció(k) számára az internet lételem, tevékenységük nagy részét e platformon keresztül végzik. Bár ma még mint információforrás a többi médium vezető pozíciót tölt be, korcsoport-bontásban vizsgálva a kérdést viszont egyértelmű, hogy a fiatalok körében már uralkodó pozíciót tölt be ez a platform,¹¹ amely *természetes, és számos előnnyel* járó folyamat, de azt is mutatja, mennyire nem szabad lebecsülnünk a kérdést, és hogy az állam(ok)nak komolyan el kell gondolkozniuk a szabályozás, és ezen belül a jogérvényesítés kérdésén is.

Az internet nem egy 'külön univerzum', hanem a mindennapjaink része, egy eszköz, egy egyszerű *kommunikációs platform* – amellyel élnünk és fejlődünk kell, kihasználva mérhetetlen előnyeit. Akármelyik internetes szolgáltatásról, lehetőségről, területről beszélünk azonban, kérdésként merül fel, hogy mit jelent egyáltalán az a kijelentés: az internet már *születésekor is szabad volt?* Ez a kijelentés azt sugallja, hogy az internet mint olyan *egyfajta privilegizált közeg*, és a segítségével közvetített valamennyi tartalom, a segítségével nyújtott valamennyi szolgáltatás *más közeggel ellentétben szabad* – azaz az internet egyfajta jogon kívüli közeg, míg az internet világán kívül szabályok kötnek meg bennünket, felelősséget kell vállalnunk a tetteinkért stb. Ez a szabadság márpedig semmiképp nem jelentheti, hogy az internetet úgy alkot(hat)ták meg, hogy többek között Alaptörvényünk, a Ptk., a Btk. és más jogszabályok ne vonatkoznának rá. Ezt pl. egy elektronikus kereskedelmi szolgálta-

¹¹ Ld. Századvég Médiaműhely: *Médiafogyasztási trendjelentés 2011*. Budapest, Századvég Alapítvány, 2011. 2–3.

tás esetében senki nem vitatja (már csak azért sem, mert az Ekertv. igen kifejezett szabályokat fogalmazott meg rájuk nézve). A blogok, a közösségi oldalak, a különféle tartalmakhoz fűzött kommentek esetében viszont már eltérő véleményekkel találkozhatunk.

Ami miatt a legtöbb felhasználó hajlamos arra a következtetésre jutni, hogy itt *mégis* egyfajta jogon kívüli területről van szó, az az, hogy a *jogérvényesítés* ezen a platformon bizonyos esetekben valóban nem könnyű. Ez egyrészt az anonim felhasználók, valamint egyes szolgáltatások kapcsán a fogalmi bizonytalanságok miatt lehet így, de a felelősség-telepítés kérdése, illetve a joghatósági problémák is nehézségeket okoznak. Mindez a felhasználók személyiségének egyfajta *megkettőződéséhez* vezetett az utóbbi időkben. Sokan bátran kiírják egy közösségi oldalon használt profiljukra azt a gondolatot, amit soha nem mondanánk el nagy közönség előtt a virtuális világon kívül – pedig előfordulhat, hogy így mégis sokkal több ember olvassa el mondataikat. Ebből persze levonhatjuk azt a következtetést, hogy az internet ilyen módon történő használata jó hatással van a társadalomra, hiszen mint a legdemokratikusabb médium nagyobb teret enged a véleménynyilvánításnak. Itt sem szabad viszont összemosnunk az alapvető kategóriákat: ha bizonyos fórumokon akár bűncselekmény elkövetését (pl. becsületsértést) is elnéz az állam, ezzel *nem* a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését segíti elő, hanem alapvető jogok sérülésének ad teret. Arra igenis ügyelnünk kell, hogy az internet előnyeit kihasználva valóban minél szélesebb körben, minél nagyobb tömegek legyenek képesek kifejezni véleményüket – ennek az internet világában is csak és kizárólag az alkotmányosan elismert korlátok szabhatnak határt, cenzúra és egyéb önkényes tartalomszűrés nem. Eközben azt is látnunk kell, hogy a „világhálón is éles a verseny a fogyasztók kegyeinek elnyeréséért. E versenyben az internet szabályozatlansága mellett szóló érvek, a „demokrácia érintetlen rezervátuma” megőrzésének célja már nem releváns. A nagyobb anyagi forrásokkal rendelkező szereplők a világhálón is óriási lépéselőnyben vannak.¹² A leglátogatottabb honlapok olyan cégek tulajdonát képezik, amelyek a virtuális valóságon kívüli, igazi világban is mind–mind meghatározó szereplői a piacnak.¹³ E vállalatóriások, médiabirodalmak a világhálót is megpróbálják saját képükre formálni, és

¹² Seth F. KREIMER: Technologies of Protest: Insurgent Social Movements and the First Amendment in the Era of the Internet. *University of Pennsylvania Law Review*, 2001. 119.

¹³ Andrew CHIN: Making the World Wide Web Safe for Democracy. *Hastings Communication and Entertainment Law Journal*, 1997. 322–325. és 328–329.; James CURRAN – Jean SEATON: *Power without Responsibility*. London – New York: Routledge, 2003. 6. kiadás. 248–250. és 281–282.

bár ez a médium jellegéből adódóan tökéletesen talán soha nem sikerülhet, annyit elérhetnek, hogy széles tömegek internethasználatát az általuk szolgáltatott tartalomra korlátozzák.”¹⁴ Az internet mint eszköz valóban fantasztikus lehetőségeket kínál, azonban könnyelműség lenne azt gondolni, hogy csak az előnyeit fogja használni, megtapasztalni a társadalom – ebből a szempontból a digitális világ épp olyan, mint a ’valódi’.

A szerzői jogi jogsértések kapcsán is gyakran hangzik el az a vélemény, hogy a digitális világban másként kellene értelmezni a szerzői jogokat, mert más a felhasználás jellege egy ilyen közegben, az internetes felhasználói szokások eltérnek a ’hagyományostól’, hiszen a fogyasztók már megszokták, hogy ingyen és gyorsan jutnak hozzá a kulturális javakhoz. Ez a megközelítés magában hordozza azt a veszélyt, hogy az egyes alkotásokat pusztán információként, egyfajta terméként honosítja meg a felhasználók gondolkodásmódjában.

A technika nyújtotta lehetőségeket célszerű használni és élni azokkal, mint ahogyan teszik ezt pl. a jogászok is (ld. videokonferencia során történő kihallgatás, elektronikus cégeljárás stb.). Emellett sokan annak a lehetőségét látják az internetben, hogy az *anonimitás biztonságot adó homályába burkolózhatsanak*. „Az anonimitás valóban ösztönözheti a szólásszabadság érvényesülését, ugyanakkor a *felelősségvállalásra nézve épp ellenkezőleg hat*.”¹⁵ E megállapítás a brit törvényjavaslat-előkészítő bizottság 2011. októberi előkészítő anyagában volt olvasható. Az anonimitás e kettős jellegére tekintettel a törvényjavaslat ezért egy sajátos rendszert vázolt, amelyre 2012 februárjában megszületett a brit kormány válasza¹⁶ is. A törvényjavaslat szerint amennyiben egy becsületsértő bejegyzés névtelenül jelenik meg egy oldalon, az oldal üzemeltetője az azzal szemben érkező panasz esetén azonnal köteles lenne azt eltávolítani az oldaláról, kivéve, *ha a szerző beleegyezik, hogy azonosítsák*. Ez utóbbi esetben, illetve ha a komment eleve azonosítható szerzőtől származik, csak akkor tartozna felelősséggel az *oldal üzemeltetője*, amennyiben az adott tartalmat annak ellenére nem távolítaná el oldaláról, hogy a *bíróság megállapította a jogsértés tényét* a szerző bejegyzése vonatkozásában. Ilyenkor a határozat megszületésé-

¹⁴ KOLTAY András: A médiatartalom-szolgáltatások meghatározása és differenciálása a szabályozásban. In: KOLTAY András–NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, CompLex, 2012. 498.

¹⁵ „Anonymity may encourage free speech but it also discourages responsibility”, Draft Defamation Bill Committee, <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt201012/jtselect/jtdefam/203/20302.htm>.

¹⁶ The Government’s Response to the Report of the Joint Committee on the Draft Defamation Bill, <http://www.parliament.uk/documents/joint-committees/Draft%20Defamation%20Bill/Government%20Response%20CM%208295.pdf>

ig csupán arra lenne köteles az üzemeltető, hogy a panaszt szintén megjelentesse a kifogásolt bejegyzés mellett.

E megoldás választásakor kétségtelen, hogy kiemelt figyelmet kell fordítani a véleménynyilvánítás szabadságának biztosítására, hiszen nem cenzúra bevezetése a britek célja, hanem annak világossá tétele, hogy az anonim véleménynyilvánítás lehetősége nem egy minden áron védendő érdek: mindenkinek joga van véleményét kifejeznie, viszont az állam nem köteles minden áron biztosítani ennek során az anonimitás megtartását. Többen hivatkoznak arra, hogy pl. az Egyesült Államokban biztosított az anonim véleménymondás lehetősége.¹⁷ Ennek az állításnak ellentmond pl. az a New York-i per, amelyben az volt a kérdés, hogy a *Google* ellenőrzése alatt álló *blog* esetében személyazonossága felfedésére kell-e kötelezni a *blog* szerzőjét, aki a kérelmezőt (az ügyben egy ismert modellt) becsmérlő kijelentésekkel illette. A bíró megállapította, hogy a blogíró bejegyzéseiben trágár szavakat és objektív információkat is közölt a kérelmezővel kapcsolatban, és ez kimerítheti a rágalmozás tényállását. Kifejtette, hogy a *blogger* anonimitáshoz való jogát mérlegre kell tenni az internet felelősségteljes használatához és az emberek jogainak internetes kommunikációval való megsértése esetén történő fellépéshez fűződő érdekekkel szemben. Ezek alapján a bíróság kötelezte a *Google-t*, hogy szolgáltatson információt a kérelmezőnek a blogíró személyazonosságával kapcsolatban.¹⁸

Nincs ez másként a jelenlegi brit bírói gyakorlatban sem. Nagy-Britanniában egy aktív állományú rendőr '*Night Jack*' néven írt blogot az interneten, melyen bűnözőkről, valamint a brit rendőri bürokratizmus árnyoldalairól értekezett. A *Times* újság azonban magánnyomozói módszerekkel kiderítette, hogy ki is valójában *Night Jack*, de mielőtt a leleplező cikk megjelenhetett volna, a rendőr keresetet nyújtott be annak megakadályozására. A bíró azonban azzal utasította el a keresetet, hogy *senkinek sincs joga az identitásának a titokban tartásához, amennyiben az általa alkotott tartalmat mindenki számára elérhetővé teszi, különös tekintettel, hogy a társadalom számára fontos témákról írt.*¹⁹

Az anonimitás *előnyei* közé sorolhatjuk, hogy névtelenül, vagy álnév mögé 'bújva' az emberek könnyebben nyilvánítanak véleményt, osztanak meg a társadalom számára fontos információt, melyért adott esetben represszióra számíthatnának például egy elnyomó politikai rezsimtől, vagy a munkáltatójuktól (ld.

¹⁷ „Az USA-ban például az anonim véleménymondás lehetősége alkotmányos védelem alatt áll” http://nol.hu/tud-tech/20111022-vege_az_anonim_kommenteknek.

¹⁸ Eric BARENDT: Bad news for bloggers. *Journal of Media Law*, 2009/2. 141–142.

¹⁹ BARTÓKI–GÖNCZY – POGÁCSÁS i. m. 582.

Kínában a betiltott mikroblog–szolgáltatások esetét). Az álnéven történő publikálás továbbá lehetővé teszi a közlő részére, hogy üzenetét objektíven, személyével szemben felállított prekonceptiók nélkül ítéljék meg, továbbá a vitában álnéven résztvevők között nem tesz különbséget a társadalmi státusz, tudományos fokozat, nem, stb. szerint.²⁰ Azonban az anonimitás által biztosított 'szabadság', mely alapján az emberek olyan dolgokat is meg mernek tenni, amit személyazonosságuk felvállalásával nem, gyakran *visszaélések*hez, jogsértésekhez vezet. Egyesek annak tudatában követnek el jogsértést, hogy nem kell tartaniuk a tettükért való felelősségre vonástól.

Mint annyi mindenben, itt is a középút lehet a járható: az államnak egy olyan rendszert kell felállítania, ahol az *anonimitás* megengedett ugyan, de *nem a társadalmi normákat megsértőket védi*, hanem az anonimitás fenti előnyeinek kibontakozásához járul hozzá.

Mindezek mellett az internet *szabad tud maradni* – feltételezve, hogy a szabadság azon értelmezését fogadjuk el, hogy mindent szabad, amelyet jogszabály nem tilt, illetve amellyel mások jogait és törvényes érdekeit nem sértjük.²¹ Ez pedig *nem platform-függő* megállapítás. Mint ahogyan egy nyomtatott újságban sem tartjuk cenzúrának, hogy nem jelenhetnek meg bennük pl. fajgyűlölő, vagy épp becsületsértő megjegyzések, vagy ha mégis megjelennek, egyértelmű, hogy azért valakinek viselnie kell a felelősséget.

A társadalom nagy része az internet ellen irányuló támadásként értékeli minden – egyéb közegben normális – szabály felemlegetését. Az egyik lelkes 'netizen' így ír: „Az interneten hatalmas kulturális és tudományos ismeretanyag halmozódott fel. Ezt elvben egy szerzői jogi törvénnyel vagy végrehajtási rendelettel hozzáférhetetlenné lehetne tenni, el lehetne tüntetni, meg lehetne változtatni. Valójában viszont mindez nem sikerülhet. A hálózatot a netizenek a józan ész és a kultúrkinccs védelme érdekében eddig szerencsésen megvédték, bár több halottja és nagyon sok meghurcolt, bebörtönzött áldozata van és lesz ennek a harcnak. Egészen addig, amíg az internet az nem lesz, aminek született: egy szabad, mindenki számára egyformán hozzáférhető bábeli digitális könyvtár, amiben minden elérhető.”²² Az aggodalom érthető, ugyanakkor azt nem mondhatjuk, hogy a szerzői jog csak azért létezik, hogy a kultúra szabad áramlásának, vagy épp a véleménynyilvánítás szabadságának akadálya legyen. Egy

²⁰ Uo.

²¹ Vö. LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Pécs, Dialóg Campus, 2010. 142. 300.

²² Kis János: Szabadnak született... (adalek az Internet megrendszabályozási kísérleteinek históriájához). Forrás: <http://www.ahajo.hu/index.php?task=hirek&hirid=427>.

végtelenül leegyszerűsítő megközelítés az internet szabályozás kapcsán igen vérmes vitákat képes generálni: ha a társadalom tagjai nem tesznek különbséget a cenzúra és a létező, elismert alapvető jogok érvényesíthetőségének biztosítása között, vagy a szerzői alkotások és az információk között, egyszerűen elbeszélnek egymás mellett.

3. Hogyan tovább?

Nem állíthatjuk, hogy az államnak nincs szerepe az internet szabályozásában. Ez a szerep viszont kétségkívül nem a cenzúra, hanem egy olyan közeg kialakítása, ahol tisztázottak a felelősségi kérdések, és ahol jogsérelem esetén nem csak a sérelem észlelésére, de az alapvető jogok érvényesíthetőségére is lehetőség van. Ez épp a felhasználók érdeke. Természetes, hogy e cél elérésekor különös gondot kell fordítani a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülésére is. Az internet szabadságát valóban számos veszély fenyegeti, mely veszélyeket nem szabad lebecsülnünk. Azonban abba a hibába sem szabad esnünk, hogy az „internet szabadsága” jelszóval minden más jogállami vívmányt engedünk elenyészni – ez ugyanolyan rossz út lenne, mintha az 'internet szabályozása' jegyében elfeledkeznénk a véleménynyilvánítás szabadságáról. Ma már jól artikulált alapelv szerte a világon az *internetsemlegesség elve*, amely az utóbbi pár évben került kidolgozásra, és egyre több ország törvényben, egyéb jogforrásban rögzítetten is kiáll mellette.²³ Ez azt jelenti, hogy a hálózaton keresztül haladó forgalom a forrásától és tartalmától függetlenül diszkrimináció mentesen kerül továbbításra a küldőtől a címzett számítógépig, továbbá, hogy a végponthoz a felhasználók (fogyasztók és szolgáltatásnyújtók) korlátozás nélkül csatlakozhatnak, alkalmazásokat fejleszthetnek, szolgáltatásokat nyújthatnak. Ez az elv azért is fontos, hogy a közvetítő szolgáltatók se kényszerüljenek az összes átvitt tartalom felügyeletére, hiszen ez könnyen vezethetne cenzúrához. Az internet szabadnak született, és ügyelnünk kell arra, hogy *szabad is maradjon*. Ez azonban semmiképp nem jelenti az internet szabályozatlanságát – sőt. Nem az internet az egyetlen platform, ahol a véleménynyilvánítás szabadsága ütközhet más alapvető jogokkal: ez a probléma az 'analóg világban' is folyamatosan felüti a fejét. A 'bitek világában' is igaz, hogy a szólásszabadság védendő érték, ráadásul az internet különösen alkalmas e jog érvényesülésének biztosítására.

²³ Ld. pl. az Európa Tanács internetsemlegességről szóló 2010. szeptember 29-i ajánlását (Declaration of the Committee of Ministers on Network Neutrality), vagy az Európában elsőként elfogadott holland internetsemlegességi törvényt.

A – sajnos különösebb hagyományokkal még nem rendelkező – önszabályozás mellett azonban szükség van a felhasználók tudatosságának fejlesztésére, és a különféle tartalmak és azok minősítésének világos elhatárolására. Ha valamennyi érdekeltre, és minden alapvető jogra figyelemmel akarunk lenni, e cél elérése ezen a platformon is kompromisszumokat igényel majd. Meggyőződésem, hogy ahhoz, hogy az internet nyújtotta fantasztikus előnyöket, hatalmas lehetőségeket *használni* tudjuk, e lehetőségek *kihasználása* felett nem hunyhatunk elnézően szemet. Nem az állami szabályozástól való mentesség az, amely e platform szabadságát biztosítja – hanem épp egy következetes szabályozás.

Erre nézve a nemzetközi törekvések gyerekcipőben járnak, a területi megoldások pedig szükségszerűen bicegők – azonban határozott elmozdulás érezhető abban, hogy az államok belátták, nem halogathatják tovább a mindennapjaink részévé, elsőszámú kommunikációs fórumunkká váló internet szabályozásával kapcsolatos lépések megtételét, különösen ügyelve mindezek során az internet semlegesség és a szabad véleménynyilvánítás biztosítására.

Az internet, mint médium valóban *nem kell, hogy eltűnjön semmiféle cenzúrárt*, de az államnak tudatosítania kell valamennyi felhasználóban, hogy erre a platformra sem tudunk a személyiségünk egyfajta virtuális, felelősség nélküli énjével fellépni.

A NEMZETI ESZKÖZKEZELŐ ZRT. JOGIMEGÍTÉLÉSE

STRIHÓ KRISZTINA
gyakornok (SZTE ÁJK)

1. Bevezetés

Jelen tanulmány a Magánjogot Oktatók Egyesületének 2012. június 8–9-i szakmai rendezvénye alkalmából készített előadás dokumentált változata. A konferencia a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, Raffai Katalin szervezésével az 'Állam és magánjog' címmel került megrendezésre. A szerző témaválasztásának háttérében az a körülmény áll, hogy a 2010–2011-ben felszínre törő gazdasági válság és annak komoly, a társadalom nagy részét érintő, sújtó hatásainak enyhítésére és/vagy kezelésére komplex megoldás (csomag) iránti igény merült fel. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. létrehozatala és működése, az irányadó normatív háttér megalkotása önmagában jelzi a témaválasztás aktualitását, emellett megfigyelhetjük a Magyar Állam sajátos jelenlétét a magánjogi jogviszonyok területén. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt-hez kapcsolódó területek vizsgálata eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy egy teljesen szabályozott, több jogterületet érintő jogi jelenségről van szó.

A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. létrehozatalának indoka, célja

Az utóbbi évtizedben drasztikusan megnőtt a hitelkonstrukciók típusainak és a kihelyezett hiteleknek a száma. A folyamat eredményeképpen jelentősen megemelkedett a fogyasztási típusú eladósodás mértéke. Az említett jelenséggel párhuzamosan sajnálatos módon globális szinten bontakozott ki a gazdasági válság, hatásait éreztetve az egész világon, a társadalom legkülönbözőbb rétegeit érintve.

A Központi Statisztikai Hivatal felméréséből derül ki, hogy a tavalyi év tavaszán az összes háztartás 15 %-a rendelkezett lakáscélú jelzáloghitellel (576. 000 háztartás, mintegy 1,9 millió érintett személy). A családok fele devi-

zaalapú hitelével összefüggésben adósodott el, továbbá a jelzáloghiteles háztartások 12 %-a, míg a devizahitelek 21 %-a nyilatkozott oly módon, hogy a vizsgálati időszakot megelőző tizenkét hónapban csak késedelmesen vagy egyáltalán nem tudták fizetni az aktuális törlesztőrészletet.¹ Egy országos kiterjedésű felmérés adatai szerint a közel 725.000 háztartás rendelkezett 2011-ben jelzálog alapú hitellel és közülük közel 130.000 háztartás küzd törlesztési gondokkal.² A hitellel érintett háztartások szociális jellemzőinek áttekintésekor megállapíthatjuk, hogy a likviditási problémákkal szembesülő családok esetén a következő kockázati tényezők jelentek meg: jövedelmi viszony, munkakerő-piaci helyzet, a háztartásban nevelt gyermekek száma, továbbá a lakóhely szerinti település országon belüli elhelyezkedése és annak típusa. A felsorolt körülmények szinte teljes mértékben összefüggnek és együttesen befolyásolják a visszafizetési hajlandóságukat, sokszor lehetőségüket, nehezítik meg az érintett családok életét. A törlesztési gondokkal küzdő lakáscélú devizahitelek vonatkozásában kiderült, hogy az alsó jövedelmi *decilisbe* tartozók körében 40%-ra tehető a nem- vagy késedelmesen fizetők köre. A második és a harmadik tizedbe sorolható háztartások egyharmada-egynegyede legalább egy alkalommal nem fizette meg határidőben a törlesztő részletet. A lakáscélú devizahiteles háztartások egyötödénél nincs egyetlen kereső családtag sem, az ő körükben egyharmadra tehető a törlesztési problémákkal küzdők mértéke, míg ugyanez az arány a legalább egy aktív taggal rendelkezők esetében 20%. A fizetési nehézség általában a gyermekek számának növekedésével együtt mutat emelkedő tendenciát. A késedelmesen vagy nem teljesítők többsége 50 négyzetméter alapterület alatti lakásban laknak, közülük már minden negyedik háztartás vonatkozásában keletkezett hátralék.³

Hazánk kormánya sokrétű problémakezelés keretében karolta fel azon személyeket, azon családokat, akik az általuk felvett lakáshitel, különösen a devizaalapú jelzáloghitel-szerződés következtében adósodtak el. A kormányzat prioritási pontjai közé tartozó gazdasági, pénzügyi és társadalmi szempontból egyaránt megoldásra váró kérdés rendezése céljából került meghirdetésre az *Otthonvédelmi Akcióterv*. Az ötpontos program keretében állapodott meg a kormány és a bankok az árfolyamgát; a fokozatos, limitált árverezés; a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. (továbbiakban a kapcsolódó program NET program), a szigorú feltételekhez kötött devizaalapú lakáshitelezés és az otthonvédelmi ka-

¹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel21109pdf> [letöltve: 2012.08.10.]

² A hitellel rendelkező háztartások jellemzői. *Statistikai tükör*, 2011/77. 1.

³ A hitellel rendelkező háztartások jellemzői. *Statistikai tükör*, 2011/77. 4–5.

mattámogatás intézményéről. A társadalom jelentős részét érintő, a társadalom számára is jelentős terhet jelentő folyamat hatásának mérséklésével alapvető célként jelenik meg a fizetőképesség helyreállítása, az emberhez méltó lakhatás biztosítása és a szociális biztonság megteremtése és megőrzése, így csökkentve azok számát, akik a perifériára szorulva a szociális zónába kerülők számát növelik.⁴

1.2. A tanulmány szerkezeti felépítése

A bevezető részt követően bemutatásra kerül az alkalmazandó jogszabályok köre, kitérve annak kötelmi jogi és társasági jogi aspektusaira egyaránt; a lehetséges szereplők, jogalanyok köre, az általuk kötött és köthető megállapodások jellemzői, a jogosultsági feltételek. A dolgozatban kiemelten foglalkozunk a Nemzeti Eszközkezelő Zrt-vel, mint jogalannyal (a társasági jogi vonatkozásokkal is); az érintett szereplők helyzetével (adós, hitelező és a Magyar Állam); a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. által kötött jogügyletek minősítésével, elemzésével és azok összehasonlításával a kapcsolódó klasszikus kontraktusok vonatkozásában, különös tekintettel az adásvételi szerződésre és a bérleti szerződésre, beleértve a bérleti díj 'sorsát' is; a visszavásárlás kritériumaival; a garanciális szabályokkal; végül a záró gondolatok körében problémafelvetéssel.

2. A jogszabályi háttér

A Nemzeti Eszközkezelő működésére és az általa kötött jogügylet(ek)re alkalmazandó jogszabályok köre viszonylag szerteágazó, azonban egyértelműen megjelölhető. Az irányadó rendelkezések megnevezése elengedhetetlen már a Nemzeti Eszközkezelő, mint gazdasági társaság, továbbá az általa kötött szerződések és az ezek alapján esetlegesen keletkező jogviták rendezése szempontjából is. Érdemes különválasztani a vizsgálódási kört az Eszközkezelő vonatkozásában:

- egyrészt annak jogalanyi mivoltához kapcsolódóan;
- másrészt a működése során, kifejezetten a jogalkotó által kitűzött keretek között és megjelölt célból kötött ügyletekkel összefüggésben.

⁴ STRIHÓ Krisztina: A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. *Hivatali Tájékoztató*, 2012/6–7. 13.

2.1. Társasági jogi jogszabályi háttér

A normatív háttér társasági jogi vonatkozásai a Nemzeti Eszközkezelő Zrt-t kifejezetten, mint gazdasági társaságot veszik figyelembe. Az alábbi jogszabályok irányadóak a társaság, mint jogalany keletkezésére (bejegyzésére), működésére és esetleges megszűnésére.

2.1.1. Az alapítására és a működésére irányadó a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (Gt.) és

2.1.2. A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (Ctv.).

2.1.3. Egyéb cégjogi rendelkezések tekintetében a speciális szabályozási szinten elhelyezkedő a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról szóló 2011. évi CLXX. törvény, amely az általános szabályokhoz képest számos eltérő rendelkezést tartalmaz, például nem alakulhat át, nem válhat szét és más társasággal nem egyesülhet.⁵

2.1.4. Az (állami) vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény, hiszen a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. működése során állami vagyonnal gazdálkodik.

2.2. Kötelmi jogi jogszabályi háttér

A NET programmal összefüggésben létrejövő szerződéses struktúrából kiindulva célszerű a kötelmi jogi rendelkezések körét áttekinteni, a speciális rendelkezésekből kiindulva az általános felé haladva, figyelemmel az ismert *lex specialis derogat legi generali* elvére.

A Nemzeti Eszközkezelő által, a programban résztvevőkkel kötött jogügyleteinek az alapját a hitelező és az adós (az ingatlan tulajdonosa, aki egyben a zálogkötelezett is, vagy a tulajdonos mellett belép a jogviszonyba a zálogkötelezett is, ha a kettő pozíció elválik egymástól), tekinthetjük alapjogviszonynak. Az alapjogviszonnyal összefüggésben keletkezhet a jogalkotó által meghatározott feltételek teljesülésekor a Zrt. (vevő, bérbeadó) és a tulajdonos vagy a zálogkötelezett (eladó, bérlő) relációjában egy adásvételi szerződés és egy bérleti szerződés. Az alábbiakban ismertetjük felsorolásszerűen a kötelmi jogi normatív háttérrel.

⁵ 2. § (3) bek.

2.2.1. A hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról szóló 2011. évi CLXX. törvény.

2.2.2. A lakások és a helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény, különösen: (a 2011. évi CLXX. törvényben foglalt eltérésekkel)

- a lakásbérlet létrejötte: 2–5. §§
- felek jogai és kötelezettségei: 6–22. §§
- lakásbérlet megszűnése: 23–31. §§.

2.2.3. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. működésével kapcsolatos egyes szabályokról szóló 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet, amely az értelmező rendelkezéseket (bérbeadó, bérleti szerződés, bérlő, lakbér) követően a szociális rászorultsággal összefüggő szakaszokat, a megvásárolható lakóingatlanok számát és kiválasztásának a módját, a lakbér mértékét, annak növelésének a módját és mértékét, a bérleti jog cseréjét, a bérbeadó felmondási jogát, a Kijelölt Szolgáltatóra vonatkozó rendelkezéseket rendezi.

2.2.4. A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény szubszidiárius jelleggel.

2.2.5. A szociális rászorultság vonatkozásában a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény.

A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. működésére vonatkozó 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 2012. június 28. napi hatálybalépésével jelentősen megváltozott a szabályozás. Korábban a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. és a bérlő között létrejött lakásbérleti szerződés szerinti lakbér mértékéről és a lakáscseréhez történő hozzájárulás feltételeiről szóló, azóta hatályon kívül helyezett 72/2012. (IV. 12.) Korm. rendelet rendezte a lakbér mértékét, annak növelésének módját és mértékét, valamint a bérleti jog cseréjének lehetőségét. Az utóbbi, alig egy oldalas jogszabály számtalan kérdést nyitva hagyott, utalva a már meglévő hatályos rendelkezésekre. A jogalkotó ez év nyaratól a rendezetlenül hagyott körülmények pontosítása és az érintett alanyi kör speciális helyzetére tekintettel, védve egyúttal a társadalom valamennyi tagjának érdekeit, vezette be a részletesebb rendeletet (12/2012. számú Korm. rendelet).

3. A szerződéses konstrukció alanyai

Jelen pontban kerülnek bemutatásra a Nemzeti Eszközkezelőnek és az általa, a program keretében kötött megállapodások jogalanyainak a megnevezé-

se, továbbá annak ismertetése, hogy milyen jogalanyok lehetnek, illetve, hogy az adott jogalanyi pozícióba való kerülésnek van-e plusz feltétele. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. tevékenységével összefüggésben tipikusan hárompólusú jogviszony jön létre, amelynek szereplői a hitelező, az adós és a Nemzeti Eszközkezelő Zrt.

3.1. A hitelező

Hitelezőnek minősül az a pénzügyi intézmény⁶ és a pénzügyi intézménynek nem minősülő jogosult, akinek javára a lakóingatlanon jelzálogjogot jegyezték be az ingatlan nyilvántartásba.⁷ Egyetlen feltételt jelöl meg a jogalkotó a hitelező vonatkozásában, nevezetesen a hitelezői körből kiemeli a zálogjogosultat azzal, hogy a lakóingatlanra kell, hogy bejegyezve legyen a jelzálogjog (a zálogtárgy lakóingatlan), tehát ezen feltételtől eltekintve bármilyen jogalany kerülhet hitelezői pozícióba.

3.2. Az adós

Adósnak minősül az a tulajdonos, aki egyben a zálogkötelezett vagy a tulajdonos mellett a zálogkötelezett, ha a kettő személye elválik egymástól.

Adósi pozícióba kerül az a természetes személy, akinek pénzügyi intézménnyel szemben jelzáloghitel szerződésből eredő lejárt és nem teljesített fizetési kötelezettségéből a mindenkori kötelező legkisebb munkabér havi összegének kétszeresét, törvény hatálybalépésének napján 180 napot elérő vagy meghaladó késedelmes tartozása áll fenn.⁸ A hivatkozott értelmező rendelkezés alapján adósi pozícióban kizárólag természetes személy állhat, amennyiben a jogszabályban meghatározott többlet előírásoknak megfelelően.

3.3. A Magyar Állam (Nemzeti Eszközkezelő Zrt.)

A Magyar Állam lép be a hitelező és az adós viszonylatában keletkező alapjogviszony tekintetében harmadik jogalanyként a Nemzeti Eszközkezelő Zrt.

⁶ Pénzügyi intézménynek minősül a hitelintézet és a pénzügyi vállalkozás a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt.) 4. § (1) bek. Pénzügyi intézménynek minősül a hitelintézet és a pénzügyi vállalkozás [Hpt. 4. § (1) bek.], így hitelezői pozícióba kerülhet bank, faktoring társaság, vagy követeléskezelő társaság.

⁷ 2011. CLXX. törvény 1. § c) pont

⁸ 2011. CLXX. törvény 1. § b) pont

tevékenysége révén. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. egy olyan egyszemélyes gazdasági társaság, amely kizárólag forgalomképtelen törzsrészcéggel rendelkezik. A céget a Magyar Állam alapította, az alapítói jogokat az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter a Magyar Vagyonkezelő Zrt. útján gyakorolja.⁹ Az egyszemélyes részvénytársaság 2012. szeptember 13-án került bejegyzésre, 100.000.000 HUF értékű alaptőkével.¹⁰

A gazdasági társaságokra vonatkozó általános szabályoktól eltérően a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. nem alakulhat át¹¹ annak érdekében, hogy a jogalkotó által kitűzött célját maximálisan elérhesse és hatékonyan tudjon működni a kijelölt feladatok ellátása érdekében.

4. A kapcsolódó szerződések, a szerződéses konstrukció

A további elemzés érdekében célszerű áttekinteni azon megállapodások lehetséges körét, amelyet a fent megjelölt alanyok köt(het)nek. A bemutatásra kerülő szerződések egymásra épülnek és ezáltal egy összetett rendszert képeznek.

4.1. A szerződéses konstrukció elemei

A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. által köthető kontraktusok vizsgálatakor érdemes a hitelező és az adós közötti alapjogviszonyból kiindulni, hiszen a további megállapodások szempontjából gyakorlatilag előfeltételként funkcionál a *jelzáloghitel szerződés*. Jelen esetben egy egymásra épülő szerződéses rendszer jön létre, amennyiben a felek között valamennyi lehetséges megállapodás megkötésre kerül. A következőkben tekintjük át az egyes szerződések megkötésének feltételeit, sajátosságait.

Az *adásvételi szerződés* eladói oldalán a jelzáloghitel szerződés adója áll, míg vevői minőségben a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. jelenik meg. Az adásvétel tárgyát kizárólag azon lakóingatlan¹² képezheti, amely jelzálogjoggal terhelt

⁹ 2011. évi CLXX. törvény 2. §, www.e-cegjegyzek.hu [letöltve: 2012. 06. 01.].

¹⁰ www.e-cegjegyzek.hu [letöltve: 2012. 06. 01.]

¹¹ 2011. évi CLXX. törvény 2. § (3) bek.

¹² Lakóingatlannak minősül a lakás céljára létesített és az ingatlan nyilvántartásban lakóház vagy lakás megnevezéssel nyilvántartott vagy ilyenként feltüntetésre váró ingatlan – ha arra használatbavételi engedélyt adtak ki – a hozzá tartozó földrészlettel; továbbá tanyaként feltüntetett lakó-, gazdasági épület, épülecsoport és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó föld együttese [2011. évi CLXX. törvény 1. § f) pont].

és az irányadó törvényben meghatározott feltételeknek megfelel. Például az eladásra felkínált ingatlan forgalmi értéke a jelzáloghitel szerződés megkötésekor Budapesten és a megyei jogú városokban legfeljebb tizenöt millió forint lehet,¹³ továbbá a hiteladós vagy a vele egy háztartásban élő házastársa vagy élettársa a Kormány rendeletében foglaltak szerinti szociálisan rászorult személynek minősül.¹⁴ *Szociálisan rászorultnak* tekinthető a hiteladós, a zálogkötelezett vagy a vele egy háztartásban élő házastárs vagy élettársa, amennyiben a következő konjunktív feltételeknek megfelel a következő körülmények tekintetében:¹⁵

- a) a háztartásban legalább egy gyermeket nevel, akire tekintettel a hiteladós, a zálogkötelezett vagy a vele egy háztartásban élő házastársa vagy élettársa családi pótlékra jogosult, és
- b) szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény alapján
  - ba) aktív korúak ellátásban, vagy
  - bb) lakásfenntartási támogatásban részesül.

A szociális rászorultság kritériuma abban az esetben is megállapítható, ha a hiteladós, a zálogkötelezett, vagy a vele egy háztartásban élő házastársa vagy élettársa a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény alapján ápolási díjban részesül, kivéve a települési önkormányzat képviselő-testülete által megállapított ápolási díj.¹⁶

A lakóingatlan megvásárlásának a lehetőségéről a jelzálogjoggal rendelkező pénzügyi intézmény értesíti írásban a hiteladóst, illetőleg a zálogkötelezettet. Az adós (szükség esetén együttesen a zálogkötelezettel) a jelzálogjoggal rendelkező pénzügyi intézmény útján, egy írásbeli szándéknyilatkozat benyújtásával kezdeményezheti az ingatlan Nemzeti Eszközkezelő általi megvásárlását. A szándéknyilatkozat érvényességének feltétele az írásbeliségen túl a következő mellékletek csatolása:¹⁷

- a) a szociális rászorultság fennállását tanúsító igazolások, nevezetesen a családi pótlékra való jogosultságról a Magyar Államkincstár részéről, és
- b) az aktív korúak ellátására való jogosultságról, vagy a lakásfenntartási támogatásra való jogosultságról a lakóingatlan fekvése szerinti települési önkormányzat jegyzőjének az igazolása, illetve

¹³ 2011. évi CLXX. törvény 8. § (1) bek. g) pont első fordulat

¹⁴ 2011. évi CLXX. törvény 8. § (1) bek. a) pont

¹⁵ 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 2. § (1) bek.

¹⁶ 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 2. § (2) bek.

¹⁷ 2011. évi CLXX. törvény 11. § (1)–(3) bek.

- c) ápolási díjban való részesülés esetén a jogosultságról a lakóingatlan fekvése szerinti települési önkormányzat jegyzőjének a szándéknyilatkozat benyújtásának az időpontjához viszonyítva harminc napnál nem régebbi igazolása¹⁸
- d) az adós nyilatkozata arról a tényről, hogy a jelzáloghitel szerződés ingatlanfedezetét kizárólag az államnak megvételre felajánlott lakóingatlan képezi
- e) az adós (zálogkötelezett) nyilatkozata arról, hogy a lakóingatlant végrehajtás alá vonták-e, amennyiben a tulajdoni lap alapján nem állapítható meg; valamint arról, hogy a lakóingatlan tulajdonjogának az államra történő átruházása feltételeit és annak jogkövetkezményeit tudomásul veszi.

A szándéknyilatkozat benyújtásától számított nyolc napon belül megvizsgálja a pénzügyi intézmény, hogy a jogszabályban meghatározott feltételek fennállnak-e, továbbá harminc napon belül dönt arról, hogy a lakóingatlan tulajdonjogának átruházásához hozzájárul-e.¹⁹ A Nemzeti Eszközkezelő az irányadó kormányrendeletben foglaltak szerint jár el a megvételre felajánlott lakóingatlanok kiválasztása és az adásvételi szerződés megkötésekor.²⁰ A megvásárolt ingatlan állami, vagy önkormányzati tulajdonba kerül. A lakóingatlan ingyenes önkormányzati tulajdonba adását a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. abban az esetben kezdeményezi az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszternél, ha a települési önkormányzat a közigazgatási területén levő összes, a Nemzeti Eszközkezelő által az állam nevében megvásárolt lakóingatlant átveszi.²¹ Az adásvételi szerződés tartalmazza a visszavásárlási jog feltételeit is, amely joggal az egykori tulajdonos (zálogkötelezett) az adásvételi szerződés megkötésének hónapját követő hatodik hónap első napjától az adásvételi szerződés megkötésének hónapját követő 24. hónap utolsó napjáig gyakorolhatja.²²

Az adásvételi szerződés megkötését követően a szerződő felek *bérleti szerződést* köthetnek abból a célból, hogy az eladó/adós, mint bérlő a szerződés tárgyát képező lakóingatlant birtokolhassa és használhassa, ezáltal megoldva lakhatási gondját. A lakásbérleti törvényben foglaltakhoz képest is szigorúbb előírások vonatkoznak a Nemzeti Eszközkezelő Zrt-vel kötött megállapodásra. A devizahitelek megsegítésére irányuló rendelkezések számtalan megkötést tartalmaznak

¹⁸ 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 2. § (3) bek.

¹⁹ 2011. évi CLXX. törvény 12. §.

²⁰ 2011. évi CLXX. törvény 12. § (3) bek.

²¹ 2011. évi CLXX. törvény 7/A. §.

²² 2011. évi CLXX. törvény 10. § (1) bek.

annak érdekében, hogy a kormányzati célokat elérjék, így például a futamidő alatt van ugyan lehetőség cserére, de csak a Nemzeti Eszközkezelő által működtetett programban részt vevők viszonylatában azzal a feltétellel, hogy a feleknek nem lehet lakbértartozásuk.²³ További eltérés például, hogy bérlőtársi jogviszony kizárólag abban az esetben jöhet létre, ha a jelzáloggal terhelt lakóingatlanok több tulajdonosa volt, egyebekben még a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. hozzájárulásával sem létesíthető²⁴ ilyen jellegű jogviszony. A lakbér mértéke és annak növelésének módja, mértéke is minden esetben kötött, eltérően az általános szabályoktól, stb.²⁵

4.2. A szerződések tárgya

Az alapjogviszonyra tekintettel kötött adásvétel és bérleti szerződés vonatkozásában megvizsgálandó az adott kontraktus közvetlen és közvetett tárgya.

Az adásvételi szerződés tárgya: közvetlen tárgyként az általános szabályokkal egyezően a tulajdonjog átruházása jelölhető meg, míg a kontraktus közvetett tárgya speciálisan alakul, hiszen kizárólag jelzálogjoggal terhelt lakóingatlan lehet, amely törvényben meghatározott feltételeknek kell, hogy megfeleljen, például kényszerértékesítésre kijelölt, meghatározott maximális forgalmi érték mellett.²⁶

A bérleti szerződés közvetlen tárgya állami tulajdonban álló lakóingatlan birtoklása, használata azzal, hogy a hasznosítás kizárt, még a hozzájárulással sem, mivel annak lehetősége sem merül fel. A kontraktus közvetett tárgyát olyan lakóingatlan képezheti, amely korábban a bérlő tulajdona volt. A szerződés futamideje alatt lehetséges a csere is azzal a feltétellel, hogy csak a NET programban résztvevők relációjában, amennyiben az érintett bérlők terhére nem állapítható meg lakbértartozás.²⁷

5. Tartalmi megközelítés

A fent bemutatott szerződéses konstrukció egyes részei közül kiemelésre kerül a bérleti szerződés és annak sajátosságai. Az alábbiakban ismertetjük a lakásbérleti szerződés tartalmi vonatkozásait, az általános szabályoktól való kieme-

²³ 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 6. §.

²⁴ 2011. évi CLXX. törvény 23. § b) pont.

²⁵ STRIHÓ i. m. 15–17.

²⁶ A jelzálog hitelszerződés megkötésekor Budapesten és a megyei jogú városokban 15 M Ft.

²⁷ 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 6. §.

lése révén, egyúttal az összehasonlítás módszerét is alkalmazva. A lakásbérleti szerződésre alkalmazandó generális rendelkezéseket a lakások és a helységek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény, míg a különleges összefüggéseket a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról szóló 2011. évi CLXX. törvény, valamint a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. működésével kapcsolatos egyes szabályokról szóló 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet alapján ismertetjük.

5.1. A szabályozás jellege

A szabályozás az általános és a speciális jogszabályok esetén egyaránt kötelező jellegű, kógens.

5.2. A jogügylet célja

Az általános rendelkezések a birtoklás és a használat joga mellett lehetőséget biztosítanak a hasznosítás jogának is, míg a speciális szakaszok a hasznosítást eleve kizárják. Mindkét esetben közvetve, másodlagosan megjelenhet a tulajdonjog-szerzés is adásvétel esetén.

5.3. A jogviszony alanyai

Az 1993. évi törvény értelmében bérlői pozícióban állhat bármilyen típusú jogalany, és bérbeadó is lehet a Magyar Állam, önkormányzat vagy egyéb jogalany. A NET program keretében kötött bérleti szerződés alanyai csak 3. pontban ismertetett speciális feltételeknek megfelelő alanyok kerülhetnek.

5.4. Birtoklási, használati kötelezettség

Az általános szakaszok értelmében nem terheli a bérlőt birtoklási és használati kötelezettség, azonban a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. kikötheti az életvitelszerű használatra irányuló kötelezettséget.

5.5. A szerződés közvetett tárgya

A generális rendelkezések alapján a szerződés tárgya lakás és helyiség, tehát nem lakás is lehet, a NET programba azonban csak lakóingatlan, vagyis lakás

céljáró szolgáló ingatlan kerülhet, amennyiben megfelel a jogszabályban meghatározott egyéb feltételeknek.

5.6. A szerződés alakszerűsége

Mindkét esetben egyszerű írásbeliséget ír elő a jogalkotó.

5.7. A szerződés időtartama

Az 1993. évi törvény értelmében határozott és határozatlan időtartamra is köthetik a felek a bérleti szerződést, viszont a Nemzeti Eszközkezelő kizárólag határozatlan időre létesíthet megállapodást.

5.8. Az ellenszolgáltatás mértéke, ütemezése

Az általános szabályok a felek megállapodásától teszi függővé az ellenszolgáltatás mértékét és ütemezését, a speciális rendelkezések viszont százalékosan határozzák meg annak nagyságát és növelésének módját, mértékét (a hitelszerződés kötésének időpontjában meghatározott forgalmi érték alapján).²⁸

5.9. Az ellenszolgáltatás sorsa

Az általános szabályok esetén az ellenszolgáltatás sorsa függ a tulajdonos (bérelő) jogalanyi mivoltától, mert eltérően a NET programtól, nem csak az állam vagy önkormányzat lehet, hanem egyéb jogalany is.

5.10. A 'befogadás' lehetősége

Az 1993. évi törvény alapján az állami, önkormányzati tulajdonban álló ingatlan esetén a bérbeadó írásbeli hozzájárulása nélkül is befogadható a bérlő házastársa, a gyermeke, a befogadott gyermekének a gyermeke és a szülője. Egyéb jogalany vonatkozásában kizárólag a bérbeadó írásbeli hozzájárulásával engedi a befogadást a jogalkotó, a kiskorú gyermek, továbbá a befogadott gyermeknek az együttlakás alatt született gyermeke kivételével.

²⁸ A lakbér növelése infláció arányában történik (KSH által közzétett fogyasztói árinдекс), amely a piaci viszonyokhoz képest lényegesen kedvezőbb, hiszen például 10.000 Ft lakbér esetén 5%-os inflációval számolva 10.500 Ft lesz.

A NET programban résztvevők esetén a bérlő csak az irányadó jogszabályban felsoroltakat, így a bérlő házastársát, az élettársát; saját, házastárs, élettárs nevelésében álló, családi pótlékra jogosító gyermek; a családi pótlék számítása szempontjából figyelembe vett gyermek; a zálogkötelezett; a hiteladós tartozkodhat életvitelszerűen a bérleti szerződés tárgyát képező lakóingatlanban.

5.11. Bérlőtársi jogviszony

Az általános szabályok lehetővé teszik bérlőtársi jogviszony létesítését, míg a speciális rendelkezések alapján kizárt annak lehetősége.

5.12. A bérleti jog cserelehetősége

A generális rendelkezések a bérbeadó hozzájárulásával lehetővé teszi a bérleti jog vonatkozásában a cserét azzal, hogy a csereszerződést írásba kell foglalni, továbbá önkormányzati lakás esetén csak másik lakás bérleti jogára vagy tulajdonjogára cserélhető.

A speciális szabályok alapján szintén lehetséges a csere, de csak a program keretein belül, azzal a kikötéssel, hogy az érintett bérlők vonatkozásában ne álljon fenn lakbértartozás.

5.13. A bérbeadó felmondási joga

Mindkét esetben meghatározza a jogalkotó a felmondás alapjául szolgáló okokat azzal a kiegészítéssel, hogy a NET programban résztvevők esetén többlet indokot is nevesít a jogalkotó, nevezetesen az adásvételnél bemutatott hamisított vagy valótlan tartalmú iratok.

5.14. A bérbeadó által gyakorolt felmondás esetén cserelakás vagy más elhelyezés lehetősége

Az 1993. évi szabályok lehetővé teszik, a jogszabályban meghatározott feltételekkel, a NET program keretén belül azonban kizárt a bérbeadó által gyakorolt felmondás esetén cserelakás vagy más elhelyezés biztosítása.

5.15. *A bérlő halála esetén a bérleti jog 'sorsa'*

Az általános szabályok szerint folytatható a bérleti jog gyakorlása, ha van lakásbérleti jog folytatására jogosult személy.

A speciális rendelkezések alapján az elhalálozott bérlő által befogadott személyek jogosultak a bérleti jog folytatólagos gyakorlására.

5.16. *Tulajdonjog szerzésének a lehetősége (adásvétel jogcímén)*

Az általános szabályok lehetővé teszik az adásvételi szerződés kötését például, tehát lehetséges az átruházás.

A speciális rendelkezések értelmében a szintén lehetséges a tulajdonjogszerzés a már megkötött adásvételi szerződésben kikötött visszavásárlási jog alapján.

5.17. *Tulajdonjogszerzés esetén a vételár mértéke*

Az 1993. évi lakásbérleti törvény szerint a vételár mértéke a felek megállapodásának függvénye.

A NET program esetén a vételár mértéke az irányadó jogszabályban meghatározottak szerint alakul.

5.18. *Tulajdonjogszerzés esetén a vételár sorsa*

Az általános szabályok esetén a vételár 'sorsa' a tulajdonos jogalanyi mivoltától függ, míg a speciális rendelkezések esetén állami irányultságú minden esetben.

6. **Összegzés, problémafelvetések**

Az adásvétel és a bérleti szerződés megkötésével bezárólag a konstrukció erőteljesen emlékeztet *a visszlízing lehetőségére*, amelynek célja éppen a likviditási gondokkal küszködő tulajdonos problémájának orvoslása oly módon, hogy továbbra is birtokolhatja, használhatja a szerződés tárgyát. Lényegi különbség mutatkozik azonban a két szerződéstípus – a jogalkotó által, *kógens* módon szabályozott bérleti szerződés és a visszlízing – között az ellenszolgáltatás tekintetében, hiszen a jogszabályban meghatározott bérleti díj mértéke méltányos, eltérően a piaci viszonyokhoz igazodó lízing díjtól.

Jelentős lépésnek tekinthetjük, hogy a Magyar Állam meg akarja menteni a szociálisan rászorulókat, jelen esetben gyermekes családokat, hogy ne kerüljenek a társadalom perifériájára. A vonatkozó jogszabályi háttér megalkotásával lehetőség nyílik a gazdasági válság ez irányú hatásának az enyhítésére, továbbá az érintett ingatlanok külföldi tulajdonba való kerülésének a megakadályozására is.

A NET programhoz, a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. tevékenységéhez kapcsolódó szerződéses konstrukcióban szereplő alanyok közül az adós vonatkozásában kérdésként merül fel, hogy az adós fogalmánál hitelező már csak pénzügyi intézmény lehet (eltérően a hitelező definitív meghatározásától), így más jogalany nem. Álláspontunk szerint a hatékony kontroll miatt valóban célszerű és indokolt leszűkíteni a Hpt. hatálya alá tartozó jogalanyokra a hitelezői kört, így biztosítva a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének a vizsgálódási–ellenőrzési jogkörét. Az adósi körrel kapcsolatban további problémaként merülhet fel, hogy a jogalkotó kizárja (?) azokat az adósokat, akiknek a törvény hatályba lépését követően, például két nappal később érik el a 180 napos 'kvázi moratóriumot' (a jogalkotó célja a gazdasági válság hatásának mérséklése irányul, azonban a törvény hatályba lépését követően is érezteti hatását, közgazdasági mutatókkal igazoltan; célszerű lenne ezen mutatókkal egy általános határt szabni). Az alkalmazandó jogszabályok értelmében az adós nem jogosult befogadni életvitelszerű tartózkodásra azon gyermeke(i)t, aki(k) már nem vehetők figyelembe a családi pótlék számításánál, ez utóbbi rendelkezés nem feltétlenül segíti elő a likviditási gondokkal küszködő családok helyzetét.

Összességében megállapítható, hogy a jogalkotó a rendezendő élethelyzetekre tekintettel a biztosítja 'a devizahitelek' számára adósságuk rendezését és lakhatásuk megoldását, egy a versenyszféra hatásai alól kivont konstrukció révén, egy méltányos bérleti díj bevezetésével. A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. működése vélhetően olyan mértékű költségekkel jár, amelyeket nem fedeznek a program keretében befolyt lakbérek. Kérdésként merül fel azonban, hogy hol a készítés, hol a motiváció arra, hogy az érintett családok kitorjjenek ebből a helyzetből és például tíz év múlva ők is a költségvetés befizetői oldalára kerüljenek, hiszen például a bérleti szerződést a felek határozatlan időre köthetik.²⁹

²⁹ 2011. évi CLXX. törvény 22. § (1) bek.; 128/2012. (VI. 26.) Korm. rendelet 1. § b) pont.

HÁZASSÁGIVAGYONJOGITENDENCIÁKEURÓPÁBAN ÉS AZ ÚJ PTK. CSALÁDJOGI KÖNYVÉBEN¹

SZEIBERT ORSOLYA
egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK)

1. Házassági vagyonjog Európában – némi történeti visszatekintés

Noha az alábbiakban elsősorban a mai házassági vagyonjogi szabályozással foglalkozunk, a tendenciák bemutatása feltétlenül igényli a jövőbe történő tekintést. Ez utóbbi pedig – némi időbeli teljesség kedvéért – igényt keletkeztet arra, hogy a közeli múlt európai házassági vagyonjogi rendelkezéseit is érintsük, legalább némiképp jelezve azt, honnan érkeztek a ma Európában fellelhető házassági vagyonjogi modellek.

Amikor megszületett az első nagy klasszikus polgári törvénykönyv, a francia *Code Civil*, már álltak a későbbi évszázad(ok) vagyonjogi rendszereinek alapjai:² egyrészt a *római jogi eredetű dotális rendszer*, amely a vagyon elkülönítésén nyugszik és a *vagyonközösség germán rendszere*.³ A napóleoni kódex egységes házassági vagyonjogi rendszert teremtett, egyfajta korlátozott vagyonközösségi rendszert, mindemellett fenntartotta a patriarchális családmodellt: a vagyonkezelés joga kizárólag a férjet illette meg. A feleségnek és gyermekeknek a férj hatalma alá rendelése háttérbe szorította az egyént, előtérbe helyezte a családot

¹ A tanulmány az OTKA PD 83548 ny. számú kutatásának keretében készült.

² NIZSALOVSKY Endre: *A család jogi rendjének alapjai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 153.; Masha ANTOKOLSKAIA: *Harmonisation of Family Law in Europe: a Historical Perspective*. Antwerpen – Oxford, Intersentia, 2006. 77.

³ A dotális rendszer és a germán vagyonközösségi rendszer előzményeiről, alakulásáról részletesebben: SZEIBERT Orsolya: A házassági vagyonjog és házassági vagyonközösség eredete, célja és jövője – egyenlőség, autonómia, szolidaritás. *Családi Jog*, 2010/2. 1–7.

és különösen a családi vagyont, ezt az összetartott családi vagyont pedig a férj egyedül mobilizálhatta. Ez megakadályozhatta a vagyon felaprózódását.⁴

A szinte egy évszázaddal később hatályba lépett *BGB*-ben szintén patriarchális szemléletű családjog nyert szabályozást. A családot – férjet, feleséget, gyermekeket – a *BGB* egységnek tekintette, arra a modellre építve az igazgatási közösségi jellegű házassági vagyoni rendelkezéseket, hogy a család valamennyi tagja egyúttal termelési, gazdálkodási közösséget is alkot.⁵ A feudális, konzervatív családjogi hagyományok továbbélése abban is megmutatkozott, hogy viszonylag széles – privilegizált – körben továbbra is lehetővé tette a partikuláris szabályozást.⁶ A XIX. század második felében Angliában olyan házassági vagyoni kérdéseket rendező törvény született, amely a korábbiakkal ellentétben nem eredményezte automatikusan azt, hogy a feleség vagyona a házasságkötéssel a férj tulajdonába kerüljön.

A XIX. században, illetve a XX. század első éveiben a kontinentális Európa nemzeti házassági vagyoni rendszereinek alakulását egyaránt befolyásolta a *Code Civil*, a nemzeti jog egységesítésének igénye, ugyanakkor a nők egyenlőségi törekvései is.⁷ Noha ezek részben ellentétes hatásokat jelentettek, Európában alapvetően egészen a második világháború végéig jellemzően a *konzervatív, hagyományos családjogi szemlélet* érvényesült. Ez vagyoni kérdésekben a férj elsőbbségét jelentette, amely – bármilyen házassági vagyoni rendszerben is éltek –, a családi vagyon megőrzését szolgálta. A férj nagyon konkrét jogosítványokban megfogható családfői szerepe (hatalma), s így a nők családjogi jogviszonyokban való alávetettsége annak ellenére maradt fenn, hogy egyéb téren a női emancipálódás lassan valóban érvényre jutott.⁸ Éppen a férj és feleség eltérő pozíciója miatt nehéz a házassági vagyoni rendszerek mai értelemben vett értékelése, a XX. század első felétől azonban mégis kirajzolódtak a különböző – kontinentális – európai országokban napjainkban is funkcionáló házassági vagyoni rendszerek: *a vagyoni közösségi rendszer különböző formái* (amelyek egyetlen kivétellel nem jelentettek teljes vagyoni-

⁴ EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. 140.

⁵ FRANZ WIEACKER: *A History of Private Law in Europe*. Oxford, Clarendon Press, 1995. 380.

⁶ EÖRSI i. m. 155.

⁷ ANTOKOLSKAIA i. m. 224.

⁸ ANTOKOLSKAIA i. m. 257.

közösséget),⁹ az értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösség rendszere, illetve a vagyonekülönítés rezsimje.¹⁰

A második világháború évei után a tradicionális családjogi megközelítés továbbélt Európának a szocializmus által nem érintett országaiban, s akkor nem mutatkoztak jelei annak, hogy ezt a szemléletet és életformát bármi megváltoztatná. Mint később kiderült: ez csak vihar előtti csend¹¹ volt a hatvanas-hetvenes években bekövetkező és a családi életet, családi együttélési formákat, társadalmi szemléletet radikálisan átformáló változás előtt. Ezt a változást elsősorban az emberi jogok szélesebb körű elfogadása hozta magával.

A szovjet hatás alatt álló kelet-európai, közép-kelet-európai országokban jellemzően a házastársi vagyoni közösség rendszere került a negyvenes évek végén, ötvenes években bevezetésre. Ez összhangban állt egyúttal azzal a fel-fogással is, amely szerint a szocialista rezsimben a családjog kapcsolata alapvetően megszakad a polgári joggal. Noha megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy a családjog egyáltalán szabályoz-e vagyoni viszonyokat, abban egyetértés alakult ki, hogy ha szabályoz is, akkor azok más természetűek, mint a klasszikus polgári jogi jogviszonyok.¹² A házastársi vagyoni közösség magyar jogban jelenleg is törvényes házassági vagyoni rendszerként szabályozott formája mutatkozott olyannak, amely megfelelő egyensúlyt teremt a 'kenyérkereső' és 'otthonteremtő' tevékenység között,¹³ szemben a közszerzeményi jellegű rendszerekkel, illetve különösen a vagyonekülönítő rendszerrel, amelyek határozottabban az individuumra helyezik a hangsúlyt, és nem a családtagok közötti szolidaritásra.

2. Napjaink házassági vagyoni rendszerei Európában

Az európai országok házassági vagyoni rendszerei összességében meglehetősen tarka képet mutatnak; alapvetően azonban az alapján kell különbséget tennünk, hogy egyáltalán ismert-e a házassági vagyoni rendszer önálló intézménye. A *common law* jogrendszerű Angliában a házasság jogi értelemben nem érinti a házastársak vagyoni viszonyait, mindkét fél csak különvagyonnal

⁹ ANTOKOLSKAIA i. m. 456.

¹⁰ Nizsalovszky veti össze a fenti rendszereket a XX. század második világháború előtti, illetve a század ötvenes-hatvanas éveire koncentráltan. NIZSALOVSZKY i. m. 158–160.

¹¹ ANTOKOLSKAIA i. m. 257.

¹² EÖRSI i. m. 95.

¹³ NIZSALOVSZKY i. m. 160–161.

rendelkezik, s nem áll rendelkezésre olyan elkülönült szabályrendszer, amelynek segítségével feltétlenül számítani lehetne bármely félnek arra, hogy a kapcsolat megszűnése után vagyoni kiegyenlítéshez jut. Mindez azonban jelenleg mégsem jelenti teljességgel azt, hogy a házasság egyetlen esetben sem érinti a felek vagyoni helyzetét,¹⁴ tekintve, hogy az ítélkezési gyakorlat nyitottabbá vált arra, hogy mérlegelés alapján kompenzációt nyújtson.

Ami a kontinentális Európa házassági vagyoni jogi rendszereit illeti, áttekintésünkben az Európai Családjogi Bizottság (*Commission on European Family Law*) világos, tiszta rendszerét követjük. Az Európai Családjogi Bizottság tudományos testülete 2007-ben határozott úgy, hogy a házastársak vagyoni viszonyaira vonatkozóan kíván elveket (modellszabályokat) megfogalmazni. Ahhoz azonban, hogy az ennek munkálatai valóban megkezdődjenek, ki kellett dolgozniuk azt a nagyon részletes kérdőívet, amelyre a vizsgálatba bevont nemzetek – huszonöt európai ország – szakértői válaszokat adnak. (Nem részletezve tovább az eljárást, jelezzük, hogy a házastársi tartás és a bontójog, illetve a szülő–gyermek jogviszony, szülői felügyelet témájában más alkalmazott gyakorlatot követték a házassági vagyoni jog terén is.) A kérdőív összeállítása előtt – annak érdekében, hogy a kérdésekre adott nemzeti válaszokat, nemzeti jelentéseket érdemben hasznosítani, azokat egymással összevetni tudják, – rendszerezni kellett az európai házassági vagyoni jogi rezsimeket. Ennek eredményeként öt házassági vagyoni rendszert különböztettek meg. Noha az egyes kategóriákon belül találhatóak eltérések, az elhatárolás – ahogyan említettük – világos, egyértelmű elhatárolások alapján történt, így jól fedi a valóságos helyzetet.

Az európai vagyoni jogi rendszerek – a *common law* országait is beleértve – az alábbi csoportokba sorolhatók: *vagyonközösség, késleltetett vagyonközösség, közszerzemény, vagyonelkülönítés, továbbá vagyonelkülönítés az utólagos kiegyenlítés lehetőségével*.¹⁵ Hozzáteesszük: egy-egy fenti rendszeren belül to-

¹⁴ Bente BRAAT: *Matrimonial Property Law: Diversity of Forms, Equivalence in Substance?* In: Masha ANTOKOLSKAIA (ed.): *Convergence and Divergence of Family Law in Europe*. Antwerpen – Oxford, Intersentia, 2007. 239–240.

¹⁵ Ezt a rendszert követi a nemzeti jelentések ismertetése: Katharina BOELE–WOELKI–Bente BRAAT–Ian CURRY–SUMNER (eds.): *European Family Law in Action. Volume IV. Property Relations between Spouses*. Antwerp – Oxford – Portland, Intersentia, 2009. 1–1242. A kötet alapján az európai országok házassági vagyoni jogi rendszereinek rövid bemutatását lásd SZEIBERT Orsolya: *Házassági vagyoni jog az európai országokban – 1. Rész (Családi Jog, 2009/3. 31–36.)*, illetve *ua. címmel – 2. Rész (Családi Jog, 2010/1. 28–32.)*. Ennek megfelelően ismertette a házassági vagyoni jogi rendszereket Dieter MARTINY a Magyar–Német Jogászegyesület 2009 decemberében Budapesten tartott családjogi konferenciáján (erről az ismertetést lásd: VARGA Kornél: *Családjogi konferencia az új Polgári Törvénykönyvről a Magyar–Német Jogászegyesület és az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara szervezésében. Családi Jog, 2010/3. 42–43.)*.

vábbi kategorizálás is lehetséges, így például megváltoztatja a vagyonekülönítő rendszer tényleges arcát az, hogy milyen általános szabályok szolgálják a család védelmét, milyen rendelkezések enyhítik a vagyoni szigorúan vett elkülönítést. Hasonlóképpen, a vagyoni közösségi rendszeren belül is eltéréseket jelent az, hogy szinte teljes mértékű a vagyoni elkülönítése vagy olyan, amely a vagyoni elemek jelentős hányadát különvagyoni utalja. Természetesen kevesebb kategória is létrehozható akár azon az alapon, hogy van-e szerzeményi közösség vagy nincs. A vagyonekülönítő rendszer nem produkál közös szerzeményt, a vagyoni közösségi, késleltetett vagyoni közösségi és közszerzeményi rendszerek igen, csak más módon részeltetik a házastársakat a szerzeményben. A kategóriák számát azáltal is csökkenthetjük, ha azon az alapon teszünk különbséget, hogy tulajdonközösségi jellegű a rendszer, illetve tulajdoni igényt keletkeztet, vagy csak részesedés, megtérítés követelhető.

A volt szocialista blokkba tartozó országok – ahogyan arra utaltunk – jellemzően a *vagyoni közösségi rendszerét* követték, s ezzel nem szakítottak a rendszer megváltozása után sem. (Mi a vagyoni közösségnek az akkori Szovjetunió, Csehszlovákia és Lengyelország által is alkalmazott változatát kodifikáltuk.)¹⁶ Vagyoni közösségi a rendszer Franciaországban (annyiban szintén korlátozott – akár nálunk is – hogy elsősorban a házasság alatti szerzemények, illetve a jövedelem kerül a közös vagyoni); ehhez közel áll a belga rendszer, ugyanakkor Hollandiában főszabályként a közös vagyoni gyarapodik.¹⁷

Késleltetett a vagyoni közösség az északi államokban, ahol az eredeti rendelkezések értelmében valamennyi, az életközösség előtt, vagy annak során szerzett vagyoniakat a házastársak külön-külön önálló vagyoniaként kezelték – bizonyos határok között – az életközösség során, a házasság felbontása esetén azonban valamennyi vagyontárgy figyelembevétele alapján került sor a vagyoni megosztásra. Ez az erősen a teljes vagyoni közösség felé hajló rendszer a XX. század folyamán annyiban változott, hogy jellemzően nőtt azoknak a 'különvagyoni' vagyontárgyaknak a száma, amelyeket a vagyoni megosztásnál nem kell figyelembe venni, s így azokból a másik partner nem részesedik.¹⁸

A *közszerzeményi rendszer*, amely Németországban törvényes házassági vagyoni jogi rendszer, nálunk sem volt korábban ismeretlen. A házastársak ebben az esetben önálló vagyonszerzők, az elszámoláskor pedig mindkét házaspár kö-

¹⁶ NIZSALOVSZKY i. m. 151.

¹⁷ BOELE-WOELKI-BRAAT-CURRY-SUMNER (eds.) a vonatkozó nemzeti jelentések, továbbá ANTOKOLSKAIA i. m. 456–457., 459.

¹⁸ BOELE-WOELKI-BRAAT-CURRY-SUMNER (eds.) a vonatkozó nemzeti jelentések, továbbá ANTOKOLSKAIA i. m. 462–464.

vetelheti a másiktól a házasság alatti vagyongyarapodás felét. Ez egyértelműen megtérítési igényt jelent, és meghatározott vagyontárgyakat, a tulajdonképpeni különvagyon körét nem kell figyelembe venni a vagyongyarapodás megállapítása – a közszerzemény kiszámítása – során.

Ausztriában a *vagyonekülönítő rendszer* a törvényes házassági vagyoni jogi rendszer, ugyanakkor lassanként bevezettek olyan intézkedéseket, amelyek legalább mérsékelt kiegyenlítést szolgálnak; noha ez törvényi úton történik, hasonló megy végbe Angliában (Walesben) is, hiszen – ahogy utaltuk rá –, az ítélkezési gyakorlat tesz lépéseket a kiegyenlítés megvalósíthatósága felé.

3. Elképzelhető-e egységes európai házassági vagyoni jogi szabályozás?

Nem kérdés, hogy a házassági vagyoni jog szabályozása minden államban tradíciókon nyugszik, az adott társadalom tagjai egy-egy adott házassági vagyoni jogi szabályrendszer szerint szocializálódnak. Emellett abban a kérdésben, hogy indokolt-e változtatni ezeken a rendelkezéseken, a jogalkotó felfogása is meghatározó.

Kérdés, hogy valóban olyan nagyok-e a fent vázolt alapszabályok közötti eltérések, hogy lehetetlen egy *egységes vagyoni jogi rendszer* kimunkálásának ötlete. Vannak szerzők, akik a hasonlóságot hangsúlyozzák, vannak, akik inkább a különbségeket, bizonyos az, hogy Európa valamennyi házassági vagyoni jogi rendszerének szabályaiban, illetve a vonatkozó ítélkezési gyakorlatában kimutathatóak *azonos tendenciák*, így a családvédelem bizonyos szintjének garantálása, mindkét fél legalább bizonyos mértékű részeltetése a vagyomból, ezzel egyidejűleg az autonómia elismerése – tény ugyanakkor az, hogy a *megoldások rendkívül eltérőek*.

Az Európai Családjogi Bizottság egyértelműen azt fogalmazta meg, hogy bár sok a közös elem, az eltérések mégis olyan mértékűek, hogy a most fennálló rendszerek elemeinek felhasználásával egyetlen vagyoni jogi rendszert nem lehetne kiépíteni.¹⁹ Az eltérések akkor is élesek, ha azokat tompítják az adott vagyoni jogi rendszerek tartalmi, érdemi hasonlóságai, sőt akár tartalmi egyenértékűségükről is lehet beszélni.²⁰ Ez a hasonlóság, egyenértékűség a szabályozás által elérni kívánt célban nyilvánul meg, azaz funkcionális szinten valóban

¹⁹ Elhangzott a CEFL Szakértői Értekezletén, 2011 szeptemberében.

²⁰ Az éles különbségek tompíthatóságára hívja fel a figyelmet Braat. BRAAT i. m. 243–244.

megfigyelhetőek a rendszerek között közeledések (különösen az utóbbi húsz év vagyoni jellegű jogszabályi módosításait figyelembe véve), ugyanakkor a technikai megoldások szintjén ilyen közeledések nincsenek.²¹

Az Európai Családjogi Bizottság *vagyoni modellszabályai* jelenleg kidolgozás alatt állnak. Noha nem arra törekednek, hogy feltétlenül a fennálló vagyoni rendszerek elemeiből alakítsák ki a modellül szolgáló rendszert, a kidolgozott szisztéma nyilván erősen fog kötődni a létező megoldásokhoz. A modellszabályok kidolgozása során alapvető kérdésként merült fel, hogy racionális megoldás-e egyetlen rendszer szabályait a nemzeti jogalkotók elé terjeszteni, vagy szerencsésebb lenne két szabályrendszert kimunkálni, hogy azokból az ezeket a modellszabályokat lehetséges mintának tekintő jövőbeli jogalkotók kiválaszthassák azt, amelyik közelebb áll saját nemzeti hagyományukhoz, jogi attitűdjükhöz. Ez a kérdés még nem dőlt el, modellként azonban várhatóan vagy a közszerzeményi rendszer vagy a (korlátozott) vagyoni közösségi rendszer szabályait fogják megfogalmazni; illetve a fentiek tükrében az sem kizárt, hogy a két rendszert, mint két lehetséges törvényes házassági vagyoni szabályösszességet állítják egymás mellé.

4. Európai házassági vagyoni harmonizációs törekvések

Az Európai Családjogi Bizottság, bár közvetve a harmonizációt kívánja elősegíteni, tudományos alapon közelíti meg a házassági vagyoni kérdését. Ennél lényegesen gyakorlatiasabb az Európai Unió utóbbi években tapasztalható, családjogi nemzetközi magánjogi, illetve nemzetközi polgári eljárásjogi területeken való munkálkodása. 2011 tavaszán az Európai Unió Bizottsága *két rendeletjavaslatot* terjesztett elő, egyik *a házassági vagyoni rendszerekkel*, másik *a bejegyzett élettársi közösségek vagyoni joghatásaival* kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, a határozatok elismerése, illetve azok végrehajtása körét érinti.²²

²¹ Antokolskaia is utal erre, az utóbbi körben kiemelve az angol bírói gyakorlatot, mely leginkább a késleltetett vagyoni közösség irányába mozdítja a vagyoni megoldást. ANTOKOLSKAIA i. m. 483.

²² A Tanács rendeletjavaslata a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról [COM (2011) 126.], illetve a Tanács rendeletjavaslata a bejegyzett élettársi közösségek vagyoni hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról [COM (2011) 127.].

Bár mindkét rendeletjavaslat lefedi az európai magánjogi és polgári eljárásjogi kérdésköröket, magát a családjogot, azaz a családjog anyagi jogi szabályait nem érinti. Bármely joghatósági szabály alapján jár is el az adott fórum, s bármely választott családjogi szabályozást is alkalmaz, valamely nemzet családjogi, témánk szerint házassági vagyoni rendelkezései kerülnek majd alkalmazásra. Hogy az Európai Unió törekedne-e családjogi – s ezen belül is házassági vagyoni – egységesítésre, az kérdéses. Maga a zöld könyv, amelyet a Bizottság 2006-ban terjesztett elő a házassági vagyoni rendszerekre vonatkozó témakörben,²³ a kollíziós szabályozás szükségességének indokolása során kifejezetten arra utalt, hogy jelenleg *nem képzelhető el az anyagi jogi szabályok harmonizálása*.²⁴

Mielőtt a házassági vagyoni rendelkezések valamiféle egységesítése egyáltalán szóba jönne, kérdés, mi lesz a fenti rendeletjavaslatok sorsa. A bejegyzett élettársi közösségek vagyoni joghatásaival, vagyoni ügyeivel kapcsolatos nemzetközi magánjogi, illetve polgári eljárásjogi kérdések ilyen szintű rendezését többen korainak tartják.²⁵ A házassági vagyoni rendszerek, illetve a házasság vonatkozásában bizonyosan nem lehet azt állítani, hogy a rendezés korai lenne, ugyanakkor nem kérdés, hogy egyes tagállamok rendkívüli módon visszariadnak attól, hogy bíróságaiknak számukra idegen, hagyományaiktól, kultúrájuktól teljesen eltérő jogot kelljen alkalmazniuk. Mindez meg is fogalmazódott az Európai Családjogi Bizottság 2010 tavaszán tartott konferenciáján, ahol a zöld könyvvel kapcsolatos észrevételek hangzottak el, s így az is, hogy érzékelhetőek az aggályok: miként lehetnek a bírák elég felkészültek arra, hogy megfelelő módon alkalmazzák egy másik jogrendszer vagyoni szabályait.²⁶ Anglia és Wales részéről a tartózkodás még erőteljesebb, tekintettel arra, hogy önálló intézményként – ahogyan arra feljebb utaltunk is – a házassági vagyoni rendszer ismeretlen jelenség. Elképzelhető, hogy az Egyesült Királyság kivételével kerül majd sor a rendelet(ek) hatálybalépésére, de az is, hogy – a Róma

²³ Zöld könyv a házassági vagyoni rendszerekre vonatkozó kollíziós szabályokról, különös tekintettel a joghatóságra és a kölcsönös elismerésre [COM (2006) 400]. A zöld könyvvel kapcsolatos kérdéseket ismerteti Wopera Zsuzsa. WOPERA ZSUSZA: *Az európai családjog kézikönyve*. Budapest, HVG–Orac, 2012. 221–222.

²⁴ Zöld könyv [COM (2006) 400], 4.

²⁵ Így utalt erre Wautelet. Patricik WAUTELET: *Draft Matrimonial Property Regulations*. A Preliminary Appraisal. Trier, 2011. szeptember konferenciaanyag.

²⁶ A konferencián elhangzottokról részletesebben: SZEIBERT (2010) i. m. 8. és 11.

III rendelethez hasonlóan – csupán a tagállamok szűkebb körére korlátozódnak a hatályuk.²⁷

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság megtárgyalta a fenti rendeletjavaslatokat és 2011 szeptemberében meghozott állásfoglalásában kitért arra, hogy indokolt lenne megfontolni egy választható európai alternatív vagyoni jogi rendszer, az ún. '28. rendszer' kidolgozását, amely szintén megfelelő garanciákat biztosítana a nemzetközi párok számára.²⁸ Ez a gondolat egyébként korábban is felmerült, már a zöld könyv alapjául szolgáló összehasonlító tanulmány támogatta ezt, a zöld könyv ugyanakkor meg sem említette ennek lehetőségét. Az európai harmonizációt – más vélemények szerint is – szolgálhatja egy olyan megoldás (az Európai Családjogi Bizottság tevékenységétől függetlenül), amely egy új, 'európai' rendszert dolgoz ki.²⁹ Hasonló megoldás született Németország és Franciaország között 2010-ben, amikor aláírták a választható közszerzeményi rendszerről szóló német–francia megállapodást.

5. Német–francia megállapodás a választható közszerzeményi rendszerről

2010 februárjában Németország és Franciaország aláírt egy *kétoldalú megállapodást*,³⁰ amely szerint egy új házassági vagyoni jogi rendszert – a francia és a német házassági vagyoni jogi rendszerek elemeiből alkotott rezsimet – választhatnak alkalmazandó jogként azok a párok, akiknek házassági vagyoni jogi viszonyaira a kollíziós szabályok szerint a német jogot vagy a francia jogot kellene alkalmazni.

Ami az előzményeket illeti, negyven évvel a *Konrad Adenauer* és *Charles de Gaulle* által aláírt Elysée Megállapodás után, 2003-ban *Gerhard Schröder* és

²⁷ Dagmar COESTER–WALTJEN: Neues aus dem Bereich des europäischen internationalen Ehegüterrechts. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 2012/2. 228.

²⁸ Opinion of the European Economic and Social Committee on the Proposal COM (2011) 126 and Proposal COM (2011) 127. Adopted on the 474th Plenary session, held on 21 and 22 September 2011. 2.

²⁹ Erre a lehetőségre utal Martiny, illetve René de Groot nyomán Braat is. Dieter MARTINY: Is Unification of Family Law Feasible or Even Desirable? In: Arthur HARTKAMP et al (eds.): *Towards a European Civil Code*. Ars Aequi Libri. The Hague – London – Boston, Kluwer Law International, 1998. 165.; BRAAT i. m. 245.

³⁰ Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über den Güterstand der Wahl–Zugewinnngemeinschaft/Accord entre la République fédérale d'Allemagne et la République française instituant un régime matrimonial optionnel de la participation aux acquêts.

Jacques Chirac közös nyilatkozatot írtak alá, amelyben foglalkoztak a két ország jövőbeli fokozott együttműködésével. A nyilatkozat részben a nemzeti jogszabályok harmonizálását is célozta, különös tekintettel a családjogra. Ennek a folyamatnak lett az eredménye a kétoldalú megállapodás.³¹

Az új rendszer részletszabályai értelmében a házasulók, illetve a házastársak szerződésben állapodhatnak meg a megállapodás szerinti szabályok alkalmazásáról; a szabályok egy része kogens, másik részük módosítható. A rendszert alapvetően a *német közszerzeményi rendszer* határozza meg, amelynek értelmében a felek között nem jön létre közös vagyon és az együttélés alatt mindkét házastársnak a vagyona különvagyon. (Ugyanakkor bizonyos kérdésekben a szabályozás a *francia házassági vagyonjog jellegzetességeit* viseli magán.)³² Különvagyonával mindkét partner önállóan rendelkezhet, ugyanakkor a közös háztartás vagyontárgyaival, illetve a közös otthonnal való egyoldalú rendelkezést a szabályok keretek közé szorítják, ehhez rendszerint a másik házastárs hozzájárulása is szükséges. A közös háztartást érintő, illetve a gyermek szükségleteivel kapcsolatos szerződéseket bármely házastárs megkötheti, ám a felek főszabályként közösen felelnek az ebből keletkezett adósságokért. A vagyonjogi rendszer hatályát veszti, ha egyik fél meghal, a felek felbontják a házasságukat, más rendszert kötnek ki, illetve bíróság dönt ennek a vagyonjogi rendszernek a megszüntetéséről.

A vagyon megosztásának alapja a felek házasságkötéskor (illetve a rendszer hatálybalépésekor) meglévő vagyona és az elszámoláskor meglévő vagyon összevetése, az adósságok levonását követően. A közszerzeményi rendszerben rendszerint követett megoldás szerint kiszámítják mindkét fél vagyonában a közszerzeményt (alapvetően a kezdő és a rendszer megszűnéskor meglévő vagyon különbségét), ezeket egymással összemérik, és az a fél, aki kevesebb közszerzeménnyel rendelkezik, a két közszerzemény különbségének felét követelheti. Az igény nem haladhatja meg a másik házastárs teljes vagyonának felét; s a bíróság is mérsékelheti méltányolható okból a követelt összeget.³³

A rendelkezések az alapul szolgáló német közszerzeményi rendszernél egyszerűbb és átláthatóbb rendszert rajzolnak ki, nyilván kérdés, hogy ha valóban alkalmazásra kerül, miként alakul a gyakorlat.³⁴

³¹ Andreas FÖTSCHL: The COMPR of Germany and France: Epoch-Making in the Unification of Law. *European Review of Private Law*, 2010/4. 882–883.

³² COESTER–WALTJEN i. m. 227.

³³ FÖTSCHL i. m. 885–886.

³⁴ COESTNER–WALTJEN i. m. 272.

A rendszer egyébként nem korlátozódik a német és/vagy francia házastársakra, állampolgárságtól függetlenül azok a házastársak is választhatják (majd), akikre a rájuk vonatkozó kollíziós szabályok szerint, valamely kapcsolóelv megléte esetén akár a francia, akár a német házassági vagyoni jogi rendszer szabályai alkalmazandók lennének. A megállapodás egyébként nem zárja ki azt, hogy *más európai uniós tagállamok* esetleg csatlakozhassanak. Noha ez kétségtelenül pozitív lehetőségnek mutatkozik, számos kérdés is felvetődik. Miután a fenti közszerzeményi rendszer két európai uniós tagállam politikai együttműködésének eredményeként született, ez akadály lehet annak, hogy más államok is csatlakozzanak.³⁵ Ha azonban más tagállamok is hasonló bilaterális vagy többoldalú megállapodásokat hoznának létre, az hosszú távon nem vezetne feltétlenül az anyagi jogszabályok egységesítéséhez.³⁶

6. A magyar házassági vagyoni jogi szabályozás jelene – rövid múltbeli visszatekintés mellett

Magyarországon a XIX. század végén még továbbéltek a *hagyományos házassági vagyoni jogi intézmények*, így a női szabadvagyon, a hozomány, a hitbér, s tradicionális intézményként a *közszerzemény* is.³⁷ 'Közszerzői' viszony állt fenn a nem nemes házastársak között (nemesek, *honorátorok*, jászkunok között alapvetően nem). A közszerzemény pontos megállapítása, megnevezése nem egyszerű, tekintettel arra, hogy az együttélés alatt a házastársak önálló vagyonszerzők, ugyanakkor a házasság megszűnésekor különös jelentőséget kap az, hogy mi minősül a vagyonukban különvagyonnak és mi tekintendő közszerzeménynek. Így a házasság tartama alatt valóban nem lehet beszélni közszerzeményről,³⁸ illetve ha lehet is, a közszerzeménynek akkor nincs gyakorlati hatása.³⁹ A házasság alatt mindkét házastárs szabadon rendelkezhetett a vagyonával,

³⁵ FÖTSCHL i. m. 886., 888.

³⁶ Fötschl vázol fel egy lehetséges scenáriót erre az esetre. FÖTSCHL i. m. 888.

³⁷ Kifejezetten családjogi szempontból a fenti intézményeket lásd: BARZÓ Tímea: A magyar családjog múltja, jelene és jövője. I. Rész: A házassági jog és a házassági vagyoni jog fejlődésének rövid történeti bemutatása. *Családi Jog*, 2006/1. 8–10.; SZEIBERT (2010), i. m. 3–4.

³⁸ KATONA Mór: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. Pozsony, Stampfel Károly Kiadása, 1899. [Reprint kiadás. Közjegyzői Füzetek – Studia Notarialia Hungarica tom VII. 2008. Budapest] 200.

³⁹ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata*. II. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1933. 351.

de ha megszűnt a házasság, mindkét fél követelhetette, hogy a másik fél adja ki annak a vagyonszaporulatnak a felét, amely a házasság alatt keletkezett.

1946 és 1952 között a szerzeményi közösség rendszerének hatályát mindenkire kiterjesztették, s ezt a rendszert váltotta fel 1952-ben a ma is hatályos Csjt. és a házastársi vagyonszaporulat rendszerére. Ez a rendszer (különösen annak kögens jellege miatt) meghatározó eltérést jelentett a korábbi – közszerzeményi és vagyonszaporulat – rendszerektől.⁴⁰

A vagyonszaporulat mellett történő állásfoglalást kifejezetten az indokolta, hogy ez védi a legerőteljesebben a munkaerőpiacon való megjelenés mellett a háztartásban és a gyermeknevelés terén végzett munkát. A vagyonszaporulati rendszer pedig *a szerzés időpontjától kezdődően közös tulajdont keletkeztet a házastársak között, azaz a házasság, illetve a házassági életközösség alatt nem ingyenesen szerzett vagyon a szerzés pillanatától kezdődően a házastársak közös vagyonába tartozik,*⁴¹ a közös vagyon pedig már az életközösség alatt jogilag határozottan elkülönül a felek különvagyonaitól.

A szerzemény közös jellegének védelme érdekében az ítélkezési gyakorlat számos *vélelmet* hozott létre, amelyek, bár a jogszabály szelleméből és a vagyonszaporulat lényegéből következnek, a Csjt-ben kifejezetten nem jelennek meg.

Miután a Csjt. értelmében a vagyonszaporulat csak a házassági életközösség idején áll fenn, a felek közötti vita esetén nagy jelentőséghez jut az a kérdés, hogy valamely vagyontárgy szerzése az életközösség idején történt-e, azaz fennállt-e az életközösség. Az ítélkezési gyakorlat értelmében vélelmezni kell, hogy a házasságkötéssel létrejött a felek között az életközösség, s ennek ellenkezőjét annak a házastársnak kell bizonyítani, aki arra hivatkozik.⁴² Ezzel összhangban a közös vagyon vélelmét is kialakította, s következetesen érvényesíti az ítélkezési gyakorlat. Ennek értelmében az életközösség fennállása alatt szerzett, illetve az életközösség megszűnésekor meglévő vagyontárgyakat közös tulajdonba tartozóknak kell tekinteni, s ezzel szemben bizonyítható a vagyontárgy különvagyon jellege.⁴³ A vagyonszaporulati rendszer erejét jól mutatja az, hogy a közös vagyon jelleg melletti vélelem fennáll akkor is, ha közhiteles nyilvántartás alapján csak az egyik házastársat kell tulajdonosnak tekinteni. Végül

⁴⁰ NIZSALOVSKY I. M. 152.

⁴¹ KŐRÖS ANDRÁS: Házassági vagyonszaporulat. In: KŐRÖS ANDRÁS (szerk.): *A családjog kézikönyve*. Budapest, 2007. 128.

⁴² KŐRÖS (2007) I. M. 135.

⁴³ KŐRÖS (2007) I. M. 142.

arra nézve is vélelem áll fenn, hogy a közös vagyoni vagyontárgy a házasfelek egyenlő arányú közös tulajdona.⁴⁴

A vagyonközösség rendszere olyan házastársakat tételez fel, akik teljes erejükkel azon vannak, hogy a közös életet előremozdítsák, vagyongyarapodásukat elősegítsék. A rendszer egyik alapvető rendelkezése, hogy a házastársak a közös vagyon felére támaszthatnak igényt, s ha a bíróság osztja meg a közös vagyont, mindkét házastársat a közös vagyon egykettede illeti meg. A fele–fele arányban történő megosztás azonban azokban az esetekben is feltétlen alkalmazást kíván (és a bíróságok így is alkalmazzák), ha nyilvánvaló, hogy csak az egyik fél tett meg mindent a közös boldogulás érdekében. Harmadik személyekkel szemben a közös vagyonnal való rendelkezési jogát rendező vélelmek miatt ugyanakkor a vagyonközösség eszméje mégsem feltétlenül érvényesül maradéktalanul, s ez az egyik házastárs számára előnyös lehet, míg a másik házastárs sérelmét okozhatja.

7. Az új Ptk. Családjogi Könyvének házassági vagyoni rendszerei

Az új Ptk. tervezetét⁴⁵ ez év júliusában terjesztette a kormány a Parlament elé, a tanulmány lezárásakor⁴⁶ az általános vita még nem zárult le. Ami a Ptk. részét képező Családjogi Könyv házassági vagyoni rendelkezéseit illeti, a Ptk. Konceptiójának 2002-ben történő közzététele óta eltelt tíz évben azokban lényeges változás nem történt, az alapkoncepció pedig kifejezetten érintetlen maradt. A 2003-ban közzétett Konceptió és Tematika⁴⁷ leszögezte, hogy *a hatályos házassági vagyoni rendszer változtatása nem indokolt*; ugyanakkor feltétlenül szükséges az alternatív, házassági vagyoni szerződés keretei között választható vagyoni rendszerek kidolgozása.⁴⁸

A hatályos házastársi vagyonközösség értékelésére ilyen módon nem került sor – fel sem vetődött kérdésként, hogy mint törvényes házassági vagyoni rendszert fenn kell-e tartani. Ami a választható, alternatív vagyoni rendszereket illeti, a házassági vagyoni szerződés hatályos szabályai ugyan lehető-

⁴⁴ Kőrös (2007) i. m. 143.

⁴⁵ T/7971. A Polgári Törvénykönyvről.

⁴⁶ 2012 októbere.

⁴⁷ Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és Tematikája, Magyar Közlöny 2003. évi Különszám.

⁴⁸ Konceptió és Tematika 43–44.

séget adnak arra, hogy a házasulók vagy a házastársak a különvagyon, illetve közös vagyon körét eltérően határozzák meg, azaz akár részben egy másik vagyoni jogi rendszert hozzanak létre, ám erre nyilvánvalóan részben éppen azért nem kerül sor, mert nem állnak rendelkezésre kidolgozott szabályok. Ennek pótlását a Koncepció és Tematika azért is lényegesnek tartotta, mert ez mutatkozott, illetve mutatkozik olyan megoldásnak, amely kógens rendelkezéseket rögzít, ezzel védve a feleket. Az, hogy melyek legyenek a választható vagyoni jogi rendszerek, szintén már ekkor körvonalazódott: a közszerzeményi és a vagyonekülönítő rendszer.

2005 júniusában a Kodifikációs Szerkesztőbizottság elfogadta a Családjogi Könyv szakértői tervezetét, ennek házassági vagyoni jogra vonatkozó rendelkezései mind normaszöveg, mind indoklás szintjén változatlanok maradtak a 2008 márciusában közzétett Szakértői Javaslatban is. Bár mind a szakértői tervezet, mind a Szakértői Javaslat kitért indokolásában arra, hogy milyen irányú módosításokat indokolnak az 1952 óta szűkszavúságukban nem változott szabályok, azzal ezek az anyagok sem foglalkoztak, hogy mi indokolja a vagyoni közösség további fenntartását. Maguk a módosítások elsősorban az évtizedek alatt az ítélkezési gyakorlatban kimunkált megoldások kodifikálását vagy a gyakorlat megfelelő útra irányítását célozták.⁴⁹ Utaltak arra is, hogy a társadalmi–gazdasági életben bekövetkezett változásoknak megfelelően fokozottan érvényre kell juttatni a házastársak autonómiáját, továbbá a felek kielégítő védelmét, ennek megfelelően biztosítani kell, hogy mindkét fél valóban részesedjen a vagyonszaporulatból.⁵⁰

Az új Ptk. Negyedik Könyve, a Családjogi Könyv a fenti kívánalomnak megfelelően a házastársak *önrendelkezési jogának gyakorolhatóságát* kiemelten említi meg, a vagyoni jogi rendelkezések azonnal jelzik azt, hogy a házastársak egymás közötti vagyoni viszonyaikat a házassági életközösség időtartamára *házassági vagyoni szerződéssel* rendezhetik. Ezt követően a jelenleginél lényegesen részletesebben rendezi a törvényes vagyoni jogi rendszert, nagy hangsúlyt tulajdonítva a közös vagyoni és különvagyoni tartozások kérdésének, továbbá a közös vagyon használatának és az azzal való rendelkezésnek, továbbá a rendelkezési jog megsértéséből eredő felelősségnek.

⁴⁹ Kőrös András: „Fontolva haladás” – az új Ptk. Családjogi Könyve. 3. rész: A házastársi vagyoni közösség. *Családi Jog*, 2005/4. 1.

⁵⁰ Kőrös András–MAKAI Katalin: Harmadik Könyv. Családjog. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez*. Budapest, Complex Kiadó, 2008. 427.

Az alternatív rendszerek közül elsőként a *közszerzeményi rendszer* szabályait fogalmazza meg, ennek során védelmet nyújtva annak a házastársnak, akinek közszerzeményi részesedését (illetve annak várományát) a másik fél által felhalmozott adósságok veszélyeztetik. A *vagyonekülönítési rendszer* elsősorban arra koncentrál, hogy melyek azok a területek (közös háztartás, közös gyermek), ahol mindenképpen közösen viselik a kiadásokat.

8. Az európai házassági vagyoni jogi tendenciák és az új Ptk. vagyoni jogi szabályai

Az európai házassági vagyoni jogi rendelkezések áttekintése, megismerése nemcsak elméleti szempontból jut jelentőséghez. A magyar bíróságok a vonatkozó nemzetközi magánjogi rendelkezésekből adódóan jelenleg is kerülnek olyan helyzetbe, hogy más állam vagyoni jogi szabályait kell valamely ügyben alkalmazniuk. Ha elfogadják a házassági vagyoni jogi rendszerekkel (illetve a bejegyzett élettársi közösségek vagyoni jogi hatásaival) kapcsolatos ügyekre vonatkozóan – többek között – az alkalmazandó jogot meghatározó uniós rendeleteket, még több ilyen helyzet keletkezhet. Az unió részéről a tiszta, átlátható, az uniós polgárok számára kiszámítható helyzetek megteremtése fogalmazódik meg érdekként, így feltétlenül szükség lesz az *egységes gyakorlatra*. A szkeptikus véleményeket éppen az váltja ki, hogy komolyak a kétségek: miként lesz lehetséges az, hogy az uniós tagállamok egy-egy tagállam jogát egységes módon alkalmazzák.

Az európai megoldások a házasságot olyan közösségként fogják fel, amelynek keretei között a házastársak szolidárisak egymással, s magával a családdal, ugyanakkor igyekeznek teret adni az egyéni autonómiának is. Ez utóbbi hangsúlyozása annál is inkább érthető, mert a házasságok jelentős hányada bontással végződik, így egyre kevesebben vannak az olyan házasságban élők, akiket valóban csak a halál választ el egymástól. Amennyiben pedig a házasság nem egy életre szól, számolni kell azzal az időszakkal is, ami a házasság megszűnése után következik.

Noha a *törekvés iránya azonos*, a rendszerek egészen *eltérő szabályokkal* dolgoznak – a jogalkalmazók életét megnehezítve. Az új Ptk. házassági vagyoni jogi rendelkezései emellett, hogy szervesen épülnek a hatályos szabályozásra és ítélezési gyakorlatra, *célkitűzésükben teljességgel igazodnak* a fent összefoglalt európai országokban jellemzően követett célokhoz.

Kérdés, hogy maga a házastársi vagyontársaság rendszere mennyire európai a XXI. század elején. A vagyontársasági rendszert más jogrendszer is alkalmazza, részben tradicionálisan, részben pedig attól a meggyőződéstől vezéreltetve, hogy ez szolgálja legjobban a családi érdekek védelmét, valamint annak a félnek a helyzetét, aki csekélyebb jövedelemmel rendelkezik, de sokat tesz a családi otthon fenntartása érdekében. Ebből következően *igazán európai megoldásról* van szó.

Annak azonban, hogy a szerzeményi közösség a reálszerzés elvén alapszik, nemcsak előnyei vannak, hanem komoly *hátrúti* is – ezek azok a hátrányok, amelyek miatt a közszerzeményi jellegű rendszereket működtető jogrendszerek visszariadnak a vagyontársaság lehetőségétől. A közös szerzés főszabálya nemcsak az élet napos oldalát jelenti, hanem az árnyékosat is: a vagyontársaság passzívumai, azaz a tartozások is a közös vagyontársaságba tartoznak, azaz azt terhelik, s a felek ezeket a tartozásokat közösen viselik. A másik nehézség szintén a rendszer lényegéből fakad: míg a közszerzeményi rendszerben a házastársak főszabályként önállóan rendelkeznek a vagyontársaikkal, a vagyontársasági rendszerben a közös vagyontársaikkal csak közösen rendelkezhetnek. Miután a közös rendelkezés az élet rendes menetével valamennyi esetben nem fér össze, a másik házastárs hozzájárulását számos esetben vélelmezni kell. A vélelmek a piaci forgalmat megkönnyítik ugyan, de akár a hozzájárulását ténylegesen nem adó házastárs, akár a harmadik személy (hitelező) könnyebben kerülhet védteletlenebb helyzetbe.

Az Európai Családjogi Bizottság egyelőre nem döntött arról, hogy milyen modellt javasol az európai jogrendszerek jogalkotói számára: vagyontársasági és/vagy közszerzeményi rendszert. A német–francia megállapodás, amely jelenleg még nem került alkalmazásra, a közszerzeményi rendszer mellett foglalt állást.

AZ EGÉSZSÉGBIZTOSÍTÁSI SZERZŐDÉS – A NÉMET MODELL KONCEPCIONÁLIS ELEMZÉSE¹

TŐKEY BALÁZS
egyetemi tanársegéd (ELTE ÁJK)

1. Bevezetés

A társadalombiztosítási rendszer fokozódó forráshiányára tekintettel egyre növekszik azon magánbiztosítások szerepe, melyek a betegség és az egészségügyi ellátások kapcsán felmerülő költségeket hivatottak fedezni (a továbbiakban: egészségbiztosítás). Hazánkban azonban a jogalkotó még nem alkotta meg az egészségbiztosításokra vonatkozó részletes szabályozást.

Mivel ezek a jogviszonyok a többi biztosításhoz képest speciálisak – többek között a biztosítottaknak nemcsak a vagyoni, hanem a személyhez fűződő jogaik is sérülhetnek; jellemzően tartós, több évtizedig is fennálló biztosítások – különösen indokoltnak tűnik a részletes szabályozás mielőbbi kidolgozása. Ehhez egyik kiindulási alapként szolgálhat a német modell.

2. A német egészségbiztosítási rendszer felépítése

Közismert, hogy a mai német társadalombiztosítás és az annak részét képező egészségbiztosítási rendszer alapjait Bismarck fektette le még a XIX. században. A több évszázadon átívelő fejlődés eredményeként kialakult a törvényi vagy állami egészségbiztosítás (*gesetzliche Krankenversicherung*, a továbbiakban: GKV) és a magán egészségbiztosítás (*private Krankenversicherung*, a

---

¹ A Magánjogot Oktatók Egyesülete és a PPKE Jog- és Államtudományi Kara által szervezett, „Állam és magánjog – Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog, és polgári eljárásjog keresztmetszetében” című, 2012. június 8–9-én megrendezett konferencián elhangzott előadás szöveges változata. Az előadás a Max–Planck–Gesellschaft ösztöndíjának támogatásával végzett kutatás eredményeire támaszkodik.

továbbiakban: PKV) szerves együttélésén alapuló, a mai napig folyamatosan változó német egészségbiztosítási rendszer.

2.1. A GKV és a PKV közötti fő különbségek

A fentiekből is következően a német egészségbiztosítási rendszer egy vegyes biztosítási rendszer, amely két pilléren nyugszik. Az egyik és méretét tekintve a meghatározó pillér a szolidaritás elvére épülő GKV. Ezt egészíti ki a PKV, amely alapvetően egyéni biztosításnak tekinthető, és az egyenértékűség elvére épül.² A GKV és a PKV közötti legfőbb különbségeket az alábbiakban lehet összefoglalni:

- a biztosítási jogviszonyt a GKV esetén a *Sozialgesetzbuch* (SGB) V. könyve határozza meg, a PKV-nál viszont elsődlegesen a szerződés rendezi a felek jogait és kötelezettségeit;
- GKV-nál mind a biztosítottak, mind a biztosító szerepét betöltő egészségbiztosítási pénztárak számára kötelező a biztosítás megkötése, a PKV rendszere azonban alapvetően a szerződési szabadság elvére épül;
- a biztosítási díj a GKV-ban csak a biztosított jövedelmétől függ, a PKV szerződéseinek díját viszont a biztosított jövedelme nem befolyásolja, azt jellemzően a biztosított kockázata alapján állapítják meg;
- a szolgáltatások körét a GKV esetén jogszabály határozza meg, a PKV keretében lehetőség van arra, hogy a biztosított a meghatározott díj függvényében több szolgáltatási csomag közül választhasson;
- a GKV rendszeréből hiányzik a tartalékképzés a jövőben folyamatosan növekvő költségek fedezésére; ezzel szemben a PKV-ben a befizetett díjak egy részét előgondoskodásként elkülönítik;³
- a GKV alapvetően természetbeni szolgáltatásokat nyújt a biztosítottaknak, bár az SGB V. könyvének 13. §-a alapján lehetőségük van a biztosítottaknak arra is, hogy a természetbeni szolgáltatások helyett az utólagos megtérítést válasszák,⁴ ezzel szemben a PKV-ben az a jellemző, hogy a biztosító utólagosan megtéríti a biztosítottak az egészségügyi ellátás során felmerült költségeit, tehát ez utóbbi rendszerben a pénzbeni szolgáltatás az elsődleges.

² Theo LANGHEID és Manfred WANDT (szerk.): *Münchener Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz*. München, Verlag C. H. Beck, 2009. 3. kötet 14.

³ Jan BOETIUS: *Alterungsrückstellung und Versicherungswechsel in der Privaten Krankenversicherung*. *Versicherungsrecht*, 2001/16. 664.

⁴ Michael QUAAAS és Rüdiger ZUCK: *Medizinrecht*. München, Verlag C. H. Beck, 2008. 106–107.

2.2. A lakosság megoszlása a GKV és a PKV között

Németországban az egészségbiztosítás e két rendszere egymással elválaszthatatlan kapcsolatban áll, a PKV piaca attól függ, hogy a GKV mekkora teret enged neki. Ezt a mindenkori szociálpolitika határozza meg. A PKV-nak a GKV-tól való függése két szinten is jelentkezik:

- egyrészt jogszabály határozza meg azok körét, akik számára kötelező a GKV-ben való részvétel: ennek megfelelően a teljes körű szolgáltatást nyújtó biztosítások területén eltűnnek a potenciális ügyfelek köréből azok a személyek, akiket a jogalkotó a GKV-be kényszerít;
- másrészt szintén meghatározó a PKV piaca szempontjából, hogy milyen szolgáltatásokat nyújt a GKV rendszere: ha ezek a szolgáltatások széles körűek, akkor a GKV-ben résztvevőknek nem lesz igénye arra, hogy további, a saját kötelező biztosításuk által nem fedezett szolgáltatásokra kiegészítő egészségbiztosítást kössenek a PKV-ben, ellenkező esetben viszont nő a potenciális ügyfelek száma a kiegészítő biztosítások piacán.

A GKV és PKV tagjainak koreloszlása a fentiek ellenére megegyezik a lakosság koreloszlásával, tehát mind a fiatalok, mind a középkorúak, mind az idősek lényegében azonos arányban oszlanak meg a két egészségbiztosítási rendszer között. A német egészségbiztosítási piac a következő képet mutatta 2007-ben: több mint 70 millióan rendelkeztek a GKV-ben biztosítással, ez a lakoságnak körülbelül a 85%-a. Ebből a 70 millió biztosítottból 62 millió (a lakosság kb. 75%-a) kötelezően biztosított személy (tehát a jogszabály írta elő számukra, hogy a GKV rendszerében kell biztosítást kötniük), viszont több mint 8 millióan (a lakosság 10%-a) szabadon választották a GKV-t, azaz dönthettek volna úgy is, hogy magánbiztosítást kötnek, de ők inkább az állami biztosítás mellett tették le a voksukat.⁵ További 3 és fél millió személy (a lakosság több mint 4%-a) számára az állam közvetlenül biztosítja az egészségügyi szolgáltatásokat a GKV rendszerében való részvétel nélkül is (például rendőrök, katonák, szociális segélyre jogosultak és családtagjaik stb.).⁶

Ennek következtében 2011-ben „csupán” körülbelül 9 millió személy⁷ (a lakosság 10%-a) rendelkezett a GKV-t kiváltó egészségbiztosítással a PKV-ben.

⁵ A 2007-es reform óta nincsen lehetőség arra, hogy valaki egyáltalán ne rendelkezzen valamilyen típusú egészségbiztosítással.

⁶ LANGHEID és WANDT i. m. 3. kötet 14. és 17–18.

⁷ Ld.: <http://www.pkv.de/zahlen/> [letöltve: 2012. október 28.]

Ráadásul ennek a körnek kb. a fele Beihilfe⁸ jogosult, azaz közalkalmazottként (Beamte) az egészségügyi kiadások jelentős részét a munkáltató fedezi, és csak a nem fedezett részre köt magánbiztosítást. Végül további 22,5 millió olyan személynek van kiegészítő biztosítása, aki egyébként a GKV-ben biztosított.⁹

3. A PKV szabályozása

3.1. A szabályozás felépítése

A PKV-re vonatkozó joganyag meglehetősen terjedelmes, részleteiben kidolgozott. A szabályozás fókuszában a helyettesítő biztosítások (a társadalombiztosítási rendszer keretében nyújtott egészség- és ápolási biztosítási védelem teljes vagy részbeni kiváltására képes biztosítások) állnak. A nem helyettesítő biztosítások (pl. kiegészítő biztosítások)¹⁰ területén a felek a biztosítási szerződések megkötésekor szélesebb mozgástérrel rendelkeznek.

A magánjogi szabályozás¹¹ szempontjából természetesen kiemelkedő jelentége van a német polgári törvénykönyvnek (*Bürgerliches Gesetzbuch*, BGB), amelynek általános szabályai értelemszerűen alkalmazandóak minden magán egészségbiztosítási jogviszonyban is. A legfontosabb biztosítási magánjogi rendelkezések azonban a *Versicherungsvertragsgesetz*ben (VVG) találhatóak. A német kereskedelmi törvénynek (*Handelsgesetzbuch*, HGB) viszont a PKV szempontjából nincsen különösebb jelentősége, mindössze néhány biztosítás-technikai (tehát valójában biztosítási közjogi) szabályt tartalmaz.

Annál fontosabb rendelkezéseket tartalmaz a PKV-t tekintve a biztosítási szerződésekhez kapcsolódó tájékoztatási kötelezettséget szabályozó rendelet (*Verordnung über Informationspflichten bei Versicherungsverträgen*, VVG-InfoV). E jogszabály az összes biztosítási szerződésre vonatkozó előírásokon túl olyan különös szabályokat is tartalmaz, amelyek kifejezetten a PKV-re irányadók.

⁸ A Beihilféről ld.: Fritjof WAGNER: *Beamtenrecht*. Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2004. 121–122.; Manfred WICHMANN–Karl–Ulrich LANGER (szerk.): *Öffentliches Dienstrecht*. Stuttgart, Kohlhammer Deutsche Gemeindeverlag, 2007. 451–458.

⁹ Ld.: <http://www.pkv.de/zahlen/> [letöltve: 2012. október 28.]

¹⁰ A helyettesítő és nem helyettesítő biztosítások elhatárolása egyáltalán nem egyértelmű, ld.: Manfred WEBER: *Krankenversicherungen „nach Art der Schadensversicherung“*. *Versicherungsrecht*, 2011/31. 1346–1347.

¹¹ A közjogi szabályozásra terjedelmi okok miatt nem térünk ki.

Végül a szabályozás megkerülhetetlen részét képezik a jogszabálynak nem minősülő, de minden biztosító által kötelezően alkalmazandó szerződéses mintafeltételek (*Musterbedingungen*, MB). E mintafeltételeket már a törvényi szabályozás megszületése előtt alkalmazták a biztosítók, és a jogalkotó ezek alapján alkotta meg a VVG egészségbiztosítási szerződésekre vonatkozó szabályait.

3.2. A szabályozás néhány sarokpontja

3.2.1. A biztosító szolgáltatása

A VVG 192. § szerint a biztosító köteles a felek megállapodásának megfelelő mértékben megtéríteni a betegség vagy baleset okán felmerülő, orvosilag indokolt egészségügyi szolgáltatások költségét, de nem köteles megtéríteni azokat a költségeket, amelyek feltűnő aránytalanságban állnak a ténylegesen nyújtott egészségügyi szolgáltatásokkal.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a biztosítónak csak a betegség vagy baleset miatt szükséges, az orvosilag és gazdaságilag indokolt egészségügyi ellátások költségét kell megtérítenie. E meghatározásból három kérdés is felmerül:

1. Mi a betegség?
2. Mikor indokolt orvosilag egy egészségügyi szolgáltatás?
3. Mikor indokolt gazdaságilag egy egészségügyi szolgáltatás, azaz a költségek meddig arányosak a ténylegesen nyújtott szolgáltatással?

E három kérdés megválaszolásának feladata a bírói gyakorlatra hárult. Számptalan olyan jogesetben kellett állást foglalniuk a német bíróságoknak, ahol a fenti felvetések legalább egyikére kellett választ adniuk. Az egyes eseti döntések alapján nem betegség például önmagában az erektilis diszfunkció, a kisebb, az életkor előrehaladtával együtt járó látáscsökkenés vagy a menopauzával együtt járó tünetegyüttes. Betegség viszont az alkoholizmus, a tartós nátha és a szemölcs. A túlsúly önmagában nem betegség, de ha az elhízás már tüneteket okoz, akkor igen.¹² Érdekes és vitatható a meddőség bírói megítélése, ennek ellenére a Bundesverfassungsgericht is megerősítette egyik határozatával azt a gyakorlatot, miszerint csak házaspárok igényelhetik a meddőségi kezelések költségeinek a megtérítését, élettársak viszont nem.¹³

¹² Michael TERBILLE (szerk.): *Münchener Anwalts Handbuch Versicherungsrecht*. München, Verlag C. H. Beck, 2008. 1239–1240.; Peter BACH és Hans MOSER (szerk.): *Private Krankenversicherung – MB/KK -und MB/KT-Kommentar*. München, Verlag C. H. Beck, 2009. Teil C §1 II. 16. széljegyszám

¹³ BACH és MOSER i. m. Teil C §1 II. 18. széljegyszám

Abban a kérdésben, hogy mikor indokolt orvosilag egy beavatkozás, a bírói gyakorlatot úgy lehetne összefoglalni, hogy az nem vár el biztos eredményeséget az egészségügyi szolgáltatásoktól, azonban a nagyon alacsony hatékonyságú kezeléseket nem tekinti olyannak, amelyek megfelelnek az alkalmasság mércéjének. De minden esetet egyedileg kell mérlegelni tekintettel a beteg állapotára is: minél súlyosabb a betegség, annál kevésbé eredményes beavatkozások is megfelelőnek minősülhetnek. A bíróságok emellett a lehetőségekhez képest figyelembe veszik az orvosok terápiás szabadságát is.¹⁴

Végül a gazdaságossági szempontból való indokoltságot a bíróságok nem abszolút, hanem csak relatív értelemben alkalmazzák. Ez azt jelenti, hogy e szempont figyelembevétele csak akkor indokolt, ha több olyan alkalmas kezelési módszer is van, amelynek hasonló az eredményességi valószínűsége. Ha csak egy orvosi szempontból indokolt kezelés áll rendelkezésre, akkor annak elvégzése az áráról függetlenül gazdaságossági szempontból is indokolt lesz. Ha azonban több olyan kezelés is van, amely orvosilag indokoltnak minősül a korábban bemutatott szempontok alapján, akkor azok közül a legolcsóbb fog egyedül gazdaságossági szempontból is indokoltnak minősülni azonos eredményességi kilátások esetén. Ha ekkor nem a legolcsóbb kezelést választják, akkor azt túlkezelésnek (*Übermaßbehandlung*) nevezik, hiszen egy másik kezelés alacsonyabb költségekkel járt volna.

A gazdaságossági szempont azonban más tekintetben is érvényesül. A kezelés árát ugyanis az egészségügyi szolgáltató határozza meg. Ha a szolgáltató által követelt díj aránytalanul magas a ténylegesen nyújtott szolgáltatás reális ellenértékéhez képest, akkor ez a beavatkozás sem tekinthető gazdaságosnak. Ezt az utóbbi esetet nevezik túlszámlázásnak (*Übermaßvergütung*). A biztosító mind a túlkezelés, mind a túlszámlázás esetén jogosult a saját szolgáltatásának korlátozására.¹⁵

3.2.2. Szabad orvosválasztás

A vonatkozó MB 4. § (2) bekezdése szerint a biztosítottakat megilleti a szabad orvosválasztás joga. A szabad orvosválasztást a PKV egyik legfőbb előnyeként szokták említeni a GKV-vel szemben.¹⁶ Ennek azonban az a következmé-

¹⁴ Christian KATZENMEIER: Alternative Therapierichtungen im Recht der gesetzlichen und der privaten Krankenversicherung. *Neue Zeitschrift für Versicherung und Recht*, 2002/12. 538.

¹⁵ LANGHEID és WANDT i. m. 3. kötet 170.

¹⁶ Magyar szemmel meglepőnek tűnik az a gyakorlat, hogy jellemzően nem téríti meg a biztosító a kórházon kívüli ellátás költségét, ha az orvosi kezelési szerződés a biztosított és egy jogi

nye, hogy jellemzően nem jön létre jogviszony az egészségügyi szolgáltató és a biztosító között. A biztosító csak az egészségügyi ellátás költségeiről kiállított számlát kapja meg, amelyet utólag meg kell térítenie.

3.2.3. A biztosítások időtartama

A helyettesítő biztosítások főszabály szerint határozatlan időtartamúak a VVG 195. §-a szerint, és a biztosítót nem illeti meg a felmondás joga sem (VVG 206. §). A törvény szövege általánosan zárja ki a biztosítók felmondási jogát, de több bírósági döntés is megerősítette, hogy a biztosító még e biztosítások körében is jogosult rendkívüli felmondással élni.¹⁷

3.2.4. Tájékoztatási kötelezettség

Az egészségbiztosítások területén a biztosítót rendkívül széles tájékoztatási kötelezettség terheli. A VVG–InfoV szerint helyettesítő biztosítások esetén különösen az alábbiakról kell tájékoztatni a biztosítottat:

- a biztosítási díjba beleszámolt költségek nagyságáról (külön kell kimutatni a szerződéskötési költségeket, mint egységes és teljes összeget, valamint az éves díj részeként a további költségeket az adott futamidőnek megfelelően);
- az egyéb lehetséges költségek nagyságáról (különös tekintettel az egyszeri vagy a rendkívüli okból előálló költségekre);
- a növekvő egészségügyi költségek hatásáról a biztosítási díj jövőbeni alakulására;
- a növekvő díjfizetési kötelezettség korlátozására biztosított lehetőségekről;
- valamint áttekintést kell adni az ajánlatot megelőző tíz évben a biztosítás díj alakulásáról, meg kell pontosan jelölni, hogy mennyi lett volna a megelőző tíz évben a havi biztosítási díj, ha a biztosítási szerződést tíz évvel ezelőtt a biztosítottal azonos nemű, 35 éves személy biztosítására kötötték volna.¹⁸

---

személy között jött létre, még akkor sem, ha az orvos a szerződő jogi személy alkalmazottja. A biztosítók arra hivatkoznak, hogy a jogi személlyel való szerződéskötés esetén elméletileg megváltozhat a kezelést ténylegesen nyújtó orvos személye, ami veszélyezteti az ellátás minőségét, ld. BACH–MOSER i. m. Teil C §4 II. 8. széljegyszám

¹⁷ Dirk LOOSHELDERS–Petra POHLMANN: *VVG–Kommentar*. Köln, Carl Heymanns Verlag, 2011. 1899.

¹⁸ Wolfgang E. HALM, Andreas ENGELBRECHT és Franke KRAHE: *Handbuch des Fachanwalts Versicherungsrecht*. Köln, Luchterhand, 2011. 1337.

3.2.5. A biztosítási szerződés módosítása

A VVG. 203. §-a szerint azoknál a biztosításoknál, ahol a biztosító szerződés vagy törvény alapján¹⁹ nem jogosult a biztosítás rendes felmondására (ezek jellemzően a helyettesítő biztosítások), a biztosító jogosult a biztosítási díjnak a módosítására, ha a díj meghatározásának alapjául szolgáló tényezők (a biztosító szolgáltatásai és a halálozási statisztikák) körében előreláthatólag tartós változás történt. A módosításnak a változás mértékével arányosnak kell lennie. További feltétel, hogy a biztosító számításait egy független szakértőnek át kell vizsgálnia, és a módosításhoz hozzá kell járulnia. A módosítás elvileg nem a biztosító, hanem a biztosítottak érdekét szolgálja, mert annak célja a fedezet értékének megőrzése. A független szakértőt akár a biztosítottak képviselőjének is tekinthetjük, és így a szerződés módosítása a felek közös megegyezésével jön létre.

3.3. Az életkorra képzett tartalék és annak hordozhatósága

Köztudott, hogy az életkor az egészségbiztosítások körében kiemelt kockázati tényező: egy 90 éves biztosítottak az egészségügyi ellátási költsége kb. hatszor akkora, mint egy fiatalembernek.²⁰ De a gyakorlatban az nem valósítható meg, hogy a biztosított az adott biztosítási időszakban az életkorának megfelelő díjat fizessen, mert az idősebb korosztály esetén a díj olyan magas lenne, amelynek megfizetése sokaknak nem állna módjában. Az életkorra képzett tartalék alkalmazása mögött az a gondolat áll, hogy a biztosítottak a biztosítás teljes ideje alatt az életkoruktól független mértékű biztosítási díjat fizethessenek. Ez azt jelenti, hogy a biztosítás korai fázisában a fiatal biztosítottak az alacsony kockázatuk alapján számított biztosítási díjnál magasabb összeget fizetnek, és a többletbefizetésekkel az évek során tartalékot képeznek. Az így keletkező tartalék termeti meg a lehetőségét annak, hogy idősebb korban a kockázat alapján adódó biztosítási díjnál alacsonyabb összeget kell csak fizetniük a biztosítottaknak.

A PKV-ben érvényesülő kockázatszámítási elv és az életkorra képzett tartalék alkalmazása azonban rendkívül megnehezíti a biztosítóváltást. Ekkor ugyanis az új biztosító értelemszerűen a biztosított biztosítóváltás-kori életkorát veszi alapul a díj meghatározásához. Mivel az életkor fontos kockázati

¹⁹ A biztosító a rendes felmondási jogát értelemszerűen még az ÁSZF-ben is kizárhatja, ld. LANGHEID és WANDT i. m. 3. kötet 335.

²⁰ LANGHEID és WANDT i. m. 3. kötet 28.

tényező és a biztosítók életkorra képzett tartalékot alkalmaznak a biztosításoknál, ezért jóval magasabb lenne a biztosított biztosítási díja az új biztosítónál, mint a réginél, már csak amiatt is, hogy az új biztosítás esetén a biztosítottnak a magasabb életkoránál fogva kevesebb ideje marad az életkorra képzett tartalék felhalmozásához: ezt a 'lemaradást' csak a magasabb biztosítási díj kompenzálhatja. Emellett természetesen az is növeli a biztosítási díjat, ha a korábbi biztosítás megkötése óta újabb betegségek (és így további kockázatok) jelentkeztek a biztosítottnál.²¹

Három elméleti lehetőség merül fel a biztosítóváltáskor elvesző tartalék költségének a finanszírozására:

- a biztosított viseli a költséget azáltal, hogy számára a tartalék véglegesen elveszik (ez a jellemző megoldás, és ez felel meg a 2007 előtti német szabályozásnak is);
- a korábbi biztosító többi biztosítottja viseli a költséget (ez a megoldás az életkorra képzett tartalék hordozhatóságának felel meg);
- az új biztosító többi biztosítottja viseli a költséget (tehát a biztosítót váltó személy a tartalék átvitele nélkül is csak akkora díjat fizet, mintha abban az időben kötött volna szerződést az új biztosítóval, mint amikor a régivel; ez egy eddig sehol sem alkalmazott elméleti lehetőség).²²

A tartalék hordozhatósága azt jelenti, hogy a biztosítás megszűnésekor a biztosítottnak a tartalék rá jutó részét ki kell adni, hogy az új biztosítás megkötésekor ne kerüljön hátrányos helyzetbe azzal, hogy a korábbi biztosítás során képzett tartalék számára elveszik. De a tartalékot elvileg csak akkor tudná kiadni a biztosító, ha meg tudná mondani, hogy az összes biztosított után képzett tartalék mekkora hányada jutna a kockázatközösségből kilépő biztosítottokra, azaz egyéníteni tudná az életkorra képzett tartalékot.

Az egyéni biztosítások azonban közösségi jellegű jogviszonyok, egyik legfontosabb alapelvük a kockázatkiegyenlítés elve: az adott kockázatközösség által egy adott időszakban befizetett díjnak az adott kockázatközösség kockázatát kell fedeznie. Ennek megfelelően, ha utólagosan megvizsgáljuk az egyes egyénekre lebontva, hogy az adott időszakban általuk befizetett díj az adott biztosított kockázatát ténylegesen fedezte-e, lényeges eltéréseket kapunk: egyes biztosítottak befizetése meghaladta a realizálódott kockázatukat, másoké viszont alatta maradt. A kockázat és a fedezet csak a teljes kockázatközösség szintjén egyenlítődik ki, a várható kár, vagy veszteség egyénekre, azaz bizto-

²¹ BOETIUS i. m. 661.

²² BOETIUS i. m. 662.

sítottakra való lebontása nem lehetséges. A kockázatközösség egyes tagjaihoz egyéni és személyre szabott várható kár vagy veszteség hozzárendelése ellentmond a biztosítás közösségi jellegének.²³ Ezért a jövőbeli kockázatok fedezésére szolgáló életkorra képzett tartalékot nem lehet egyéníteni, az csak a teljes kockázatközösségre vonatkozatható.²⁴

Ennek ellenére a biztosítók közötti verseny növelése érdekében a 2007-es reform egyik jelentős újítása az életkorra képzett tartalék hordozhatóvá tétele volt. A 2009. január elsejét követően kötött biztosítási szerződések biztosított általi felmondása esetén, ha a biztosított egy másik biztosítóval azonnal egy újabb helyettesítő egészségbiztosítási szerződést köt, akkor az előző biztosítónak ki kell adnia az új biztosító számára a biztosítottra jutó életkorra képzett tartalékot, amelynek nagysága egy fiktív, nem egyénített érték. Ennek az a következménye, hogy egy egészséges ember esetén a kockázathoz képest túlságosan magas, egy beteg biztosított esetén viszont túlságosan alacsony érték adódik, amelyet a biztosítónak ki kell adnia. Ezért ha egészséges biztosítottak válnak ki a biztosítási közösségből úgy, hogy magukkal viszik az életkorra képzett tartalékból a fiktív részesedésüket, akkor a korábbi biztosítási közösség biztosítottjai számára megmaradó életkorra képzett tartalék nem fogja fedezni a kockázatukat.²⁵ Ráadásul egyes biztosítók körében öngerjesztő folyamat indulhat be: a kedvező kockázatúak kilépésével kieső tartalékot a felmondási jog hiányában az adott biztosító csak áremeléssel tudná kompenzálni. Ez viszont további versenyhátrányt jelentene az adott biztosító számára, ami további elvándorláshoz vezetne, amelynek eredményeket csak egy magas biztosítási díjat fizető, kedvezőtlen kockázatú biztosított kör maradna.²⁶ Végül azt is meg kell említenünk, hogy az életkorra képzett tartalék a biztosítás időtartama alatt megbetegedő biztosítottaknak továbbra sem nyújt reális lehetőséget a biztosítóváltásra: az új biztosító a szerződés megkötésekor még az életkorra képzett tartalék átvitele mellett sem tud a régi biztosítási díjnál kedvezőbb díjat megállapítani, mert neki a díj meghatározásakor az azóta kialakult betegségekből eredő további kockázatok díjnövelő hatását is figyelembe kell vennie. Ez a körülmény tovább erősíti azt a veszélyt, hogy az egészséges biztosítottak kilépésével elindulhat egy öngerjesztő folyamat.

²³ LANGHEID–WANDT i. m. 3. kötet 119.

²⁴ Természetesen a már összegyűlt tartalék egyéníthetőségének kizártsága mellett az megállapítható, hogy az egyes biztosítottaknak mekkora mértékben kell hozzájárulniuk a tartalék képzéséhez.

²⁵ BACH–MOSER i. m. Teil A 263. széljegyszám

²⁶ LANGHEID–WANDT i. m. 3. kötet 129–132.; BOETIUS i. m. 668–670.

A fentiekből látszik, hogy az életkorra képzett tartalék hordozhatóságának bevezetése erősen vitatható. A reform óta még csak kevés idő telt el, a változás csak a jelenleg hatályos szerződések kisebb hányadát érinti. Még várnunk kell ahhoz, hogy megalapozott véleményt mondhassunk az életkorra képzett tartalék hordozhatóságának bevezetéséről.

4. A német szabályozási modell értékelése

A német szabályozási modell bemutatásakor igyekeztünk azokra a kérdésekre hangsúlyt helyezni, amelyek a magyar egészségbiztosítási jogviszonyok és a piac szabályozásakor is előtérbe kerülhetnek. Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy a magyar és német egészségbiztosítási rendszer között a hasonlóságok ellenére lényeges különbségek vannak. Talán a legfontosabb különbség az, hogy Magyarországon a társadalombiztosításban való részvétel lényegében mindenki számára kötelező, Németországban viszont a lakosság egy jelentős része számára nem az. Így több millió ember csak helyettesítő magán egészségbiztosítással rendelkezik, társadalombiztosítási ellátásra egyáltalán nem jogosult. A német szabályozás elsődlegesen e helyettesítő biztosításokra koncentrál. Hazánkban is elérhetőek már ilyen biztosítások, de jelentősebb piaci szerepük a kiegészítő biztosításoknak lehet, mivel a kötelező társadalombiztosításból nem lehet kilépni.

Ennek ellenére magyar szempontból is figyelemre méltónak tartjuk a német modellt annak pozitívumaival és negatívumaival együtt. Általánosságban példamutatóként értékelhetjük a szabályozás részletes kidolgozottságát, és hogy annak jelentős része a biztosítók által kezdeményezett önszabályozáson alapul. Az egyes részletszabályok kapcsán különösen követendőnek tekintjük a szerződéskötés előtti tájékoztatásra, a szerződés időtartamára és annak módosítására vonatkozó szabályokat. Ezek az előírások az egészségbiztosítási szerződés azon sajátosságával függnek össze, hogy az jellemzően egy több évtizedre létrejövő jogviszony. A biztosított ugyanis az idő előrehaladtával a növekvő kockázatok és az életkorra képzett tartalék felhalmozására rendelkezésre álló idő csökkenése miatt egyre kedvezőtlenebb feltételekkel tud csak biztosítást kötni, így jellemzően benne ragad az első biztosításában. Ezért egyrészt különösen fontos a biztosított minél részletesebb tájékoztatása a szerződés megkötése előtt, mert gyakran az egész életére kiható döntést hoz. Másrészt azt is biztosítani kell, hogy az egészségbiztosítás csak kivételes esetben szűnhessen meg a biztosított akaratától függetlenül: ezért indokolt a biztosító felmondási jogának korláto-

zása és a szerződések határozatlan idejűvé minősítése. Ellenkező esetben, ha a biztosítás például a biztosított 60. vagy 70. életévének betöltésekor a szerződés alapján megszűnik, a biztosított éppen akkor esik el biztosítástól, amikor a leginkább szüksége lenne rá, és másik biztosítást csak az előzőnél jóval kedvezőtlenebb feltételekkel, vagy egyáltalán nem köthetne. Végül a szerződések hosszú időtartama miatt elengedhetetlen azok rendszeres módosítása, mert a megkötésük idején nem lehet előre felmérni, hogy milyen változások fognak akár hatvan-hetven éves időtávlatban bekövetkezni, amelyek jelentősen kihatnak a biztosítási jogviszonyra, a biztosító szolgáltatására (pl. várható élettartam vagy az egészségügyi költségek változása). A biztosítási fedezet megőrzése végett ezért időről időre elengedhetetlen a szolgáltatások és díjak felülvizsgálata. De ezt nem lehet egyedül a biztosító döntésére bízni, mert az visszaélésekre adna lehetőséget. A német modellt e problémára igen frappáns megoldást kínál.

Ugyan a fent említett egyes szabályozási megoldások Németországban elsődlegesen a helyettesítő biztosításokra vonatkoznak, de nem látjuk annak okát, hogy alkalmazásuk miért ne lenne indokolt a kiegészítő biztosítások területén is. Ezért a magyar szabályozás megalkotásakor mindenféleképpen meg kellene fontolni valamilyen formában az alkalmazásukat.

Arra is figyelemmel kell lennünk azonban, hogy milyen negatívumai vannak a német egészségbiztosítási modellnek. Először is a német egészségbiztosítási rendszerben az a megoldás terjedt el, hogy a biztosító és az egészségügyi szolgáltató között nem jön létre közvetlen jogviszony, a biztosító csak utólagosan téríti meg a költségeket számla ellenében. Ugyan ez a rendszer a legszélesebb körben biztosítja a szabad orvosválasztást, de emellett több hátránya is van: egyrészt a biztosító a közvetlen jogviszony hiányában sokkal nehezebben tudja befolyásolni az egészségügyi költségeket és elkerülni a felesleges beavatkozásokat.²⁷ Másrészt a biztosítottak helyzete is bizonytalanabb így, mert mindig csak utólag derül ki, hogy a biztosító végül megtéríti-e az egészségügyi költségeiket. Végül az adminisztrációs költségek is magasabbak: közvetlen jogviszony esetén a biztosító előre pontosan meghatározhatja az általa megtérítendő költségeket, annak hiányában viszont gyakran egy hosszadalmas eljárás alakul ki az egészségügyi szolgáltató, a biztosított és a biztosító között annak tisztázására, hogy a költségeket a biztosító köteles-e megtéríteni. Ehhez kapcsolódóan további hátránya a német szabályozásnak a biztosító szolgáltatási kötelezettsége körüli bizonytalanság: a túlságosan általános és konkrét garanciák nélküli

²⁷ A GKV folyamatos forráshiánya miatt az egészségügyi szolgáltatók bevételei csökkennek, amely arra kényszeríti őket, hogy a PKV rendszeréből szerezzenek többletbevételt.

szabályozás kiszolgáltatottá teszi a biztosítottat: sok esetben nem tudhatja előre, hogy a biztosító utólag mekkora mértékben fogja megtérítenie a költségeit, nem mondja-e azt, hogy a kezelése indokolatlan volt-e vagy aránytalanul drága. Ez különösen azért problémás, mert gyakran nem is a biztosított döntésén múlik, hogy végül éppen milyen egészségügyi szolgáltatást vesz igénybe.

A fentiek alapján azt a következtetést mindenképpen levonhatjuk, hogy a magyar szabályozás kialakításakor érdemes részleteiben is megvizsgálni a német modellt annak gyakorlati tapasztalataival együtt. Ezek után törekednünk kellene az ott jól működő, és a szükséges módosításokkal a magyar viszonyok között is alkalmazható elemek átvételére. Emellett a német szabályozás zavarainak és hiányosságainak további feltérképezése szintén hasznos tanulsággal szolgálhat.

POLGÁRI JOGI KODIFIKÁCIÓ ROMÁNIÁBAN

VERES EMŐD

intézetigazgató egyetemi docens

(Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem)

1. Új Polgári törvénykönyv: előzmények

2011. október elsején Romániában hatályba lépett az új Polgári törvénykönyv (a 2009. évi 287. törvény, a továbbiakban rövidítve: Ptk.). Ha nem is beszélhetünk mérföldkőről a román jogfejlődés tekintetében, a változás mértéke számos jogintézmény esetében radikális.¹

A korábbi, a 'rég' Polgári törvénykönyv 1864-ből származik. Alapvető mintája az 1805-ös francia, napóleoni Polgári törvénykönyv. Az 1800-as évek második felében a nyugat-európai realitásokhoz képest megkésett történelmi fejlődésű Romániában a Ptk. a gyorsított modernizáció eszköze: valós társadalmi beágyazottságot nélkülöző alap nélküli forma, amely azonban fokozatosan magához alakítja a társadalmi viszonyokat. A történelmi fáziseltolódás okai nyilvánvalóak, például Románia csak az 1877–78-as orosz–török háború következményeként nyeri el teljes függetlenségét az Oszmán Birodalommal szemben.

Az 1864-es liberális és kapitalista szellemiségű Polgári törvénykönyv a félféudális, bizánci jogi erkölcsök által meghatározott, a periféria jelleg végett lemaradt román társadalmat fokozatosan polgári társadalommá kényszeríti. Az időtálló jellegét jelzi ennek a pár hét alatt elkészült (fordított és kompillált) törvénynek, hogy számos történelmi megrázkódtatást átélt, és 2011-ig ez volt az emberi lét legjelentősebb mozzanatainak jogi kerete, a születéstől az elhalálozásig, sőt, az örökösödési jog szabályain keresztül még az elhalálozást köve-

---

¹ Ld. Ernest LUPAN: Căile grunzuroase ale Codului civil român, *Scientia Iuris*, 2011/1. 5–10; VERESS Emőd: Néhány megjegyzés az új Polgári törvénykönyvről, *Scientia Iuris*, 2011/3–4. 43–51.; VERESS Emőd: „Kötelesek teljesíteni kötelezettségeiket.” Az új román Polgári törvénykönyvről. *Korunk*, 2012/7. 110–113.

tően is. Cseréje nem is volt létszükséglet (például a francia minta, igaz számos módosítással, de mindmáig hatályos).

2. Új Polgári törvénykönyv: miért?

Akkor miért kellett új Polgári törvénykönyv? Politikai bizonyítási kényszer a kormány(ok) részéről, hogy képesek ekkora reformot megvalósítani? Valós modernizációs szükséglet? Az Európai Unió fele önként tett, de aztán az EU által számonkért ígéret? A rendszerváltással kezdődő és még most sem lezárult igazságszolgáltatási reform legkevesebb költséggel járó és ezért a legkönnyebben megvalósítható komponense? Ezek mind olyan tények, amelyek valamilyen mértékben közrejátszottak az új Ptk. elfogadásában. Érdeemes talán röviden összefoglalni az új Polgári törvénykönyvvel kapcsolatos problémákat is:

- 1) elégtelen volt a gyakorlói jogászok, bírák felkészítése a változásokra (nagyon sokan a hatálybalépés elhalasztását várták, és a halasztás reménye, tekintettel a korábbi jogalkotási gyakorlatra, nem is volt alaptalan);
- 2) a főként anyagi jogi szabályokat tartalmazó Polgári törvénykönyv párja, a peres és nemperes eljárásokra vonatkozó normákat tartalmazó új Polgári eljárási törvénykönyv (Pe.) nem lépett hatályba (legutolsó információk szerint a tervezett hatályba lépés aktuális időpontja 2013. február 1-je, 2012. szeptember 1-jéről elhalasztva, sőt egyes rendelkezések csak 2016-ban fognak hatályba lépni);²
- 3) a 2009-ben elfogadott törvényszöveget még a hatálybalépése előtt, 2011-ben, pontosan a hatályba léptető törvénnyel alaposan módosították, annak ellenére, hogy szokványos esetben az ilyen törvény kizárólag átmeneti rendelkezéseket és a korábbi jogszabályok hatályon kívül helyezésére vonatkozó normákat tartalmaz;³

² Nyilván, a Pe. hatályba léptetésének költségei jóval nagyobbak, mint a Ptk-é, hiszen az igazságszolgáltatás szervezetét, eljárási rendjét alapjaiban alakítják át. A furcsaság, hogy a jelenleg hatályos Pe. utolsó modernizációs módosításai teljesen más irányba alakították az eljárásjog rendszerét, mint amit az új Pe. jelez előre. Tehát a jelenlegi Pe. módosításai nem az új Pe. bevezetését könnyítik és készítik elő, hanem ellenkezőleg, megnehezítik azt. Részletekről ld. Emőd VERES: Câteva aspecte controversate privind "mica reformă" a procedurii civile. *Scientia Iuris*, 2011/1. 126–135.

³ Itt és most nem: a hatályba léptetéséről szóló törvény magát az akkor még nem hatályos Polgári törvénykönyvet módosítja, sokszor alapvetően (bizonyítva, hogy a 2009-ben a Parlament által vita nélkül –kormányzati felelősségvállalással – elfogadott szöveg nem volt megfelelően kiérlelt).

- 4) egyes polgári jogi szabályozási részterületek, például a kamatok kérdése a Ptk-n kívül kerültek szabályozásra (2011. évi 13. – törvényerejű – kormányrendelet), amely lerontja a Ptk. törvénykönyv jellegét, hiszen a példa jelleggel említett szabályozásnak a Ptk-ban lenne a helye;
- 5) a hagyományok tisztelete, a folytonosság, a bevált jogintézmények megőrzése végett elégséges lett volna a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv alapvető reformja, mint egy elsietett polgári jogi kodifikációs kísérlet.

Ennek ellenére a Ptk. pozitív oldalait, valós modernizációs erejét is el kell ismerni. Általánosan jó minőségű jogszabály született, még akkor is, ha az egyes jogintézmények kidolgozottsági foka, a fogalmazás pontossága, részletessége nem egyforma, nem egyenletes. Az új Ptk. jelentősége még nagyobb, mint a korábbi Polgári törvénykönyvé, hiszen az új Polgári törvénykönyv a korábbi Kereskedelmi törvénykönyvet is felváltja, Románia gyakorlatilag áttér a dualista magánjogról a monista magánjog rendszerére, ahol nem két törvénykönyv, azaz külön Kereskedelmi törvénykönyv és külön Polgári törvénykönyv szabályozza a magánjog alapvető kérdéseit. Most már a gazdasági, üzleti életre vonatkozó alapvető szabályokat is az új Polgári törvénykönyv tartalmazza.

3. A régi és új Ptk. párhuzamos alkalmazása

Amúgy a régi Ptk. alkalmazásának megszűnése sem megy egyik napról a másikra. Akár évtizedekig párhuzamosan kell alkalmazni a két, a régi és az új Polgári törvénykönyvet. Ha 2011. szeptember 30-án valaki banki hitelszerződést kötött 25 éves lejáratra és kapcsolódó ingatlan jelzálogszerződést, akkor ezeknek a szerződéseknek az alkalmazása, értelmezése, hatásai, megszűnése, a velük kapcsolatos jogviták megoldása a korábbi szabályok szerint történik. Tehát teljesen természetes módon lehetnek 20 év múlva is olyan perek, amelyekben még a régi Polgári törvénykönyv szabályait kell alkalmazni!

4. A magánjogi szabályozás alapkérdései: Románia útja a dualizmustól a monizmusig

A jog tanulmányozása lehetetlen a történelmi perspektíva megfelelő alkalmazása nélkül. Eric Hobsbawm, a XX. század egyik legnagyobb történésze írta, hogy *„a legtöbb fiatal egyfajta állandó jelenben nő fel, amelynek semmilyen*

szerves kapcsolata sincs a korszak közös múltjával.” Nyilvánvaló, hogy ez nem vezethet egészséges világszemlélethez: általánosan a történeti, sajátosan a jog-történeti ismeretek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy viszonyítási alapunk legyen a jelen megértéséhez és megítéléséhez, a kritikus szemléletmódhoz, az értékelés, megítélés képességének kialakításához. A monista és dualista magánjogi kodifikációs döntések vizsgálata sem nélkülözheti a történeti elemzést.

A magánjog kodifikálásával kapcsolatban két típusú megközelítés létezhet. Egyfelől létezik a *magánjog dualista felfogása*. Ebben a rendszerben a magánjog két külön alrendszerre osztható: a polgári jogra és a tőle elkülönülő kereskedelmi jogra. Vagyis a kereskedelemnek, pontosabban az üzleti életnek saját, elkülönült magánjoga van. A dualista rendszer létjogosultsága mellett szól azon alapvető érv, hogy az üzleti tevékenységnek gyorsaságra, áttekinthetőségre, maximális kiszámíthatóságra, erőteljes hitelezővédelemre van szüksége, amelyet az általános érdekeket követő magánjog, a polgári jog nem biztosít. A dualista rendszer eredete egyébként a rugalmatlan feudális magánjog mellett megjelenő és létező, de attól elkülönülő városi kereskedelmi szokásjogi rendszerekre vezethető vissza. Gyakorlatilag két, formálisan is elkülönülő magánjog alakul ki a dualista rendszerben: külön polgári jogi, és külön kereskedelmi jogi szabályok léteznek.

Történeti szempontból a dualista elv érvényesülését jelzik a szárazföldi és a tengeri kereskedelmről szóló francia szabályok (1673, 1681), illetve a francia Kereskedelmi törvénykönyv (1807), a spanyol Kereskedelmi törvénykönyv (1829), a német államok közös (1861) és az egységes német állam Kereskedelmi törvénykönyve (1897), az olasz Kereskedelmi törvénykönyvek (1865, 1883). Az évszámokból kitűnik, hogy a dualista felfogás leginkább a XIX. században volt meghatározó.

A román Kereskedelmi törvénykönyv (1887) is ekkor született, elsősorban olasz modell után, és ekkor jött létre a magyar Kereskedelmi törvénykönyv is (1875. évi XXXVII. tc), a német államok közös kereskedelmi törvénykönyvének mintájára.⁴

A második alternatíva a *magánjog monista felfogása*. Ebben a rendszerben nincs külön gazdasági jog, a polgári és üzleti viszonyokat ugyanazon szabályok alapján bírálják el. Már a dualista felfogás fénykorában, a XIX. században levették, hogy a polgári jog és a kereskedelmi jog elkülönülésének külső, relatív, történeti oka van, és az elkülönítés a jog egységét és biztonságát veszélyezteti.

⁴ Magyarországon ma a monista koncepció jellemzi a magánjogi szabályozást.

A XX. században egyértelműen a monista felfogás terjedt el, például Olaszország 1942-től, az akkor elfogadott Polgári törvénykönyvön keresztül áttért a monista koncepcióra. A francia, német, osztrák jogrendszerek viszont továbbra is fenntartják a dualista szabályozást és koncepciót.

A legfontosabb érv a monista felfogás mellett, hogy az egykor merev magánjog ma már annyira felgyorsult és átalakult, hogy biztosíthatja a kereskedelem rugalmasságát is, nincs feltétlenül szükség elkülönülő kereskedelmi jogra. Az általános magánjog kereskedelmi 'jogiasult'. És ebben az átalakulásban pontosan a kereskedelmi jog játszott szerepet, amely fokozatosan növelte az elkülönült polgári jog rugalmasságát és gyorsaságát a mai szintre. Az önálló kereskedelmi jog a maga képére formálta a polgári jogot, és így ezzel – azokban az államokban, amelyek áttértek a dualista megközelítésről a monista álláspontra – tulajdonképpen felszámolta önmagát.

A román magánjog hagyományosan a dualista koncepcióra épült. Egyfelől elfogadták a magánjog általános forrásaként a *Polgári törvénykönyvet* (Codul civil). Ahogy a bevezető részben is említettem a Polgári törvénykönyvet 1864-ben állították össze, az 1804-es francia Code civil ('Code Napoléon') mintájára,⁵ hat hét alatt, az olasz Polgári törvénykönyv tervezete, a belga jelzálogtörvény és korábbi román szabályozások alapján. 1865-ben lépett hatályba.

Másfelől fontos szerepet töltött be a *Kereskedelmi törvénykönyv* (Codul comercial), amely 1887-ben lépett hatályba. Mintája az 1882-es olasz Kereskedelmi törvénykönyv (Codice di Commercio), de német, belga, francia elemek is kimutathatóak a szövegében. Elfogadása idején rendkívül korszerűnek számított. 971 cikkből állt. Igaz, hamarosan kiderült, hogy egymagában nem tudja szabályozni a kereskedelem egészét, ezért fokozatosan egyre több speciális kereskedelmi törvény jelent meg.

Az államszocialista diktatúra alatt a Kereskedelmi törvénykönyvet nem helyezték soha hatályon kívül, egyszerűen nem alkalmazták: a törvénykönyv a magántulajdon felszámolásával vagy legalábbis erőteljes korlátozásával tárgyát veszítette.⁶ A rendszerváltást követően a törvénykönyvet ismét alkalmazták. A román Kereskedelmi törvénykönyv sorsa ezért is érdekes: túlélte saját mintáját (az olasz Kereskedelmi törvénykönyvet a második világháború idején he-

⁵ A francia Code „a modern polgári jogrend első, s mindjárt a legtökéletesebb teljes alapvetésének bizonyult...” Napóleon mondása szerint “Waterloo eltörli megannyi nagy győzelem emlékét, de az én dicsőségem nem az, hogy negyven csatát nyertem, hanem ami sosem múlik el, az én polgári törvénykönyvem.”

⁶ Ld. SIPOS István: A Kereskedelmi törvénykönyv időszerűségéről. *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2003/1. 41–42.

lyezték hatályon kívül, a mintául szolgáló olasz jogrendben visszatértek a monista magánjog útjára az 1942. évi Codice civile-vel,⁷ túlélte a totalitarizmust és 1989 után újra feltámadt, természetes közegével, a kapitalizmussal együtt. A Kereskedelmi törvénykönyv sokkal kevésbé bizonyult időtállóknak, mint a Polgári törvénykönyv, a rendszerváltás után fontos részeit, például a társasági jogot vagy a fizetéseképtelenségi jogot külön törvényekben újra kellett szabályozni.

Románia 2011. október 1-jétől, az új Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény hatálybalépésével áttért a monista rendszerre. Ez a változás nem csak a régi Polgári törvénykönyv, hanem a Kereskedelmi törvénykönyv szinte teljességének azonnali hatályon kívül helyezését is jelentette. Így jelenleg Románia is azon államok csoportjába sorolható, melynek a magánjoga egységes (monista) jellegű, vagyis az üzleti életre vonatkozó általános szabályok is a Polgári törvénykönyvben találhatóak.

Az új Ptk. 3. cikke szerint „a jelen törvénykönyv rendelkezéseit a professzionisták közötti jogviszonyok tekintetében és az ezek és bármely más jogalany közötti viszonyokra is alkalmazzák. Professzionistának számítanak azok, akik vállalatot működtetnek.”

Az új Ptk. hatálybalépése élénk vitát váltott ki arról, hogy mi lesz a kereskedelmi jog (a gazdasági, üzleti magánjog) jövője, megszűnik-e a kereskedelmi jog? Lejár-e a kereskedelmi jog – mint gyakorló jogász szakosodási irány, egyetemi tantárgy, kutatási terület kora? A válasz egyértelműen: nem.

Öt pontban foglalom össze, hogy látom a problémát:⁸

- 1) A magánjog egységesülése alapvetően pozitív jelenség. A Ptk-ba kerül a családjogi joganyag, a szerződések általános szabályozása és számos (de nem az összes!) speciális szerződés, a társaságok általános szabályozása, a személyekre vonatkozó, az ötvenes évekből származó elkülönült szabályozás. Megszűnt a külön kereskedelmi kötelmi jog és a kereskedelmi cselekmények kategóriája, a szerződések elkülönült szabályozása. Tehát ami valójában megszűnik, az a külön kereskedelmi kötelmi jog: nem lesz megkettőzött szabályozása például az adásvételi vagy a megbízási szerződésnek, mint eddig.
- 2) Ennek ellenére a kereskedelmi jog megmarad a magánjog autonóm részterületének. (És ha csak gazdasági magánjogi kérdéseket vizsgálunk, akkor ezen elnevezéssel is publikálhatóak új könyvek, jegyzetek, viszont ha gaz-

⁷ Uo. 42–43.

⁸ Ld. VERESS i. m. 43–51.

dasági közjogi problémák tárgyalását tűzzük ki célul, akkor pontosabb az átfogó üzleti jog elnevezés.)

A Ptk. 'anyagjog', de nem zárja ki a speciális törvények létét a gazdasági élet számos vonatkozásában. A társasági jogot teljes egészében, a fizetés-képtelenségi jogot vagy a tőkepiaci magánjogi szabályozást nem tudja a Ptk. tartalmazni, ez a koncepció, a teljességre való törekvés szétfeszítené a Ptk. kereteit. A kereskedelmi jog művelése és egyetemi tantárgyként való elismerése nem függ az önálló Kereskedelmi törvénykönyvtől. A Kereskedelmi törvénykönyv eddig is csak kis mértékben adta a kereskedelmi jog háttéranyagát, amely meghatározó módon inkább speciális törvényekből tevődött össze.

- 3) A kereskedelmi jog számos sajátossága az új Ptk. rendszerében is fennmarad. Például az egyetemes felelősség vélelme (Ptk. 1446. cikk)⁹ vagy az automatikus késedelembe helyezés (Ptk. 1523. cikk),¹⁰ számos szerződéstípusnál a vállalati jogviszonyokra vonatkozóan eltérő előírások érvényesülnek.
- 4) Az üzleti életben számos fontos szerződés nem kap helyet a Ptk-ban, hiszen valamennyi szerződéstípus Ptk. szintjén történő szabályozása lehetetlen. A lízing például megmarad speciális szabályozásként, a franchise üzgszintén, a faktoring szintén megmarad azon a szinten, ahogy eddig állt (egymondatos, a faktoring összes lényegi elemét nem is tartalmazó törvényi meghatározása van, lebeg a nevesített és a nevesítetlen szerződések közötti határon).
- 5) A gazdasági életet ma már nagyon nehéz elszigetelt magánjogi szempontok szerint elemezni. Az üzleti élet jogi szabályozása közjogi és magánjogi szabályok keveréke. Ilyen körülmények között a gazdasági élet magánjogi szabályozását egységesíteni nem ördögtől való dolog.

⁹ A kötelezetti egyetemleges felelősség hitelezővédelmi eszköz, amely azt jelenti, hogy ha több kötelezett van egy jogviszonyban, a jogosult bármelyik kötelezettől követelheti és behajthatja a teljes tartozást. Ha ez megtörténik, akkor a teljesítő kötelezett a többiekre eső részt követelheti és behajthatja a többi kötelezettől. Egyetemleges felelősség esetén a hitelező nem kell megossza a követelését a több kötelezett között.

¹⁰ A határidő letelte automatikusan késedelembe helyezi a professzionális jogalanyt, melynek eredményeképpen a hitelező élhet szerződés felmondási jogosultságaival. Klasszikus magánjogi viszonyban a határidő lejártá nem elegendő, a kötelezettet formálisan (bírószági végrehajtón keresztül vagy tértivevényes levéllel) fel kell szólítani a teljesítésre és számára teljesítési határidőt kell megszabni, enélkül az egyoldalú felmondás hatálytalan. Egyoldalú felmondással a hitelező csak akkor élhet, ha a felszólításban szereplő határidőre sem teljesít az adós. Bírószági kereset benyújtása is késedelembe helyezi az adóst, de ha az idéző átvétele után ésszerű határidőn belül teljesít, akkor a felperes nem kérhet perköltségeket.

Az alapkérdés sokkal fontosabb: az új Polgári törvénykönyv a román jog akkora reformját hozta magával, amelyhez csak az első demokratikus, közepesen rosszul sikerült alkotmány elfogdása mérhető.

Ahogy eddig a Kereskedelmi törvénykönyv, úgy a Polgári törvényköny sem képes önmagában minden részletében szabályozni a gazdaságot. A rendszerváltás után már speciális törvények elfogadásával kellett megteremteni a modern piacgazdasági körülményeket, hiszen a Kereskedelmi törvénykönyv több szempontból már elavultnak számított. Az új Polgári törvénykönyvvel párhuzamosan szintén számos speciális törvény létezik (például a társasági törvény), melyek jelentősége kiemelkedő az üzleti élet szabályozásának szempontjából.

5. Modernizációs irányok: a szerződés kötelező ereje és a bírói szerződésmódosítás

Az új Ptk. egyértelműen modernizálja a román magánjogot. Példa jelleggel a bírói szerződésmódosítás szabályozására térnék ki.

A szerződések szabályozását a klasszikus liberalizmus a szerződések szabadságának elvére alapozza: a felek szabadon köthetnek szerződéseket. A szerződő felek akarata hozza létre a szerződést (akaratszabadság, privátautonómia). Mivel a szerződés a felek akaratát fejezi ki, az megegyezik a szerződő felek érdekeivel, az egyéni érdek pedig a gazdaság fő mozgató ereje. A szerződéseken keresztül érvényesített individuális érdekek pedig a társadalom és a gazdaság általános fejlődését eredményezik. Ezt az elvet így fogalmazza meg az új Ptk.: „*a felek szabadon köthetnek bármilyen szerződést és meghatározhatják ezek tartalmát, a törvény, a közrend és a jóerkölcs által meghatározott korlátok között*” (1169. cikk). A szerződéses szabadság több szinten megnyilvánul: el lehet dönteni, hogy valaki kíván-e szerződést kötni, kivel akar szerződést kötni és a szerződésnek milyen tartalmat szeretne adni.

Az akaratmegegyezésből viszont következik a szerződés kötelező jellege (a *pacta sunt servanda*, 'az adott szó kötelező' elve): a szerződés a felek 'törvénye'.¹¹ Ha egyszer az akaratmegegyezés létrejött, a szerződést kötelező betartani, pontosan úgy, mint a törvényt. Az új Polgári törvénykönyv ezt az elvet is megfogalmazza: „*az érvényesen megkötött szerződés törvényerejű a szerződő felek között*” (1270. cikk). Nyilván, ez a 'törvényerejű' jelleg jogi metafora, hiszen a

¹¹ Részletekről ld. Emőd VERES: *Forța obligatorie a contractului*, in: *Assentio mentium. Studii juridice alese în onoarea prof. univ. dr. Ernest Lupan*, Ed. C.H. Beck, București, 2012. 373–386.

szerződés a felek között kell váltja ki hatásait (keletkeztet jogokat és kötelezettségeket), míg a törvény általános jellegű norma, jogszabály. De ez a metafora jól kifejezi a szerződés kötelező erejét. (Amúgy a korábbi Polgári törvénykönyv is ezt a megfogalmazást tartalmazta, és az új Polgári törvénykönyv megalkotásánál is megőrizték ezt a jogilag nem túl pontos, de irodalmi erejű, szuggesztív kifejezőmódot).

Az antik jogrendszerekben a szerződés megkötése nem csak a megegyező akaratok joghatás céljából történő kinyilvánítása volt, hanem vallási szertartás, a szerződés betartását pedig az istenek biztosították, haragjukkal büntetve a szerződésszegő felet. Az adott szó kötelez, mint alapelv, a Bibliában is megjelenik. Máté evangéliuma szerint *„Így beszéljetez inkább: az igen igen, a nem nem. Ami ezenfelül van, a gonosztól való.”*¹²

A szerződés kötelező erejének fontos következményei vannak. Elsősorban a szerződés tartalma végleges, a jogokat tiszteletben kell tartani és a kötelezettségeket pontosan teljesíteni kell. A szerződés tiszteletben tartása a bírácnak is kötelezettsége, ha jogvita kerül megoldásra az igazságszolgáltatás elé, akkor a szerződést a bíró nem módosíthatja, legfeljebb a nem világos szerződési helyeket értelmezheti. Ezen a koncepción az új Ptk. részben változtat (és ezt rögtön elemezni is fogom).

A szerződés kötelező erejéből az is következik, hogy a felek általában csak együttesen, közös akaratukkal (gyakorlatilag egy újabb szerződéssel) módosíthatják vagy szüntethetik meg a szerződést. Az egyoldalú szerződésmódosítás vagy szerződésmegszüntetés kivételes jellegű.

A törvény vagy akár a szerződő felek nyilván megállapíthat olyan jogokat, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyik fél egyoldalú akaratnyilvánításával megszüntessen vagy módosítson egy szerződést. De mint minden kivételnek, az ilyen kivételes lehetőségnek komoly oka van. Például a megbízási szerződést a jogszabály alapján fel lehet mondani egyoldalúan. De a magyarázat egyértelmű: a megbízás a felek közötti bizalmon alapszik. Hogyan lehetne elvárni egy olyan esetben, amikor a speciális bizalmi viszony bármely okból megszűnik, hogy a törvény a feleket a megbízási szerződés fenntartására kényszerítse? Legújában a fogyasztóvédelmi szabályok vezettek be egyoldalú elállási lehetőségeket a fogyasztók javára, akiknek bizonyos ideig, például 10 napig lehetőségük van meggondolni magukat bizonyos szerződések esetén, mérlegelve, hogy ők ténylegesen meg kívánták-e kötni az adott szerződést, vagy esetleg az agresszív

¹² Máté 5.37.

meggyőző marketingtevékenység áldozataivá váltak.¹³ De az általános kép az, hogy a szerződés csak a felek közös megegyezésével módosítható vagy szüntethető meg, az egyik fél által történő módosítás vagy megszüntetés kivételes.

A 2011-ben hatályba lépett Ptk. azonban új jogintézményt vezet be: a bírói szerződésmódosítás lehetőségét. Ez a privátautonómiába történő erőteljes beavatkozás. A hatályos magyar Ptk. a bírói szerződésmódosítás lehetőségét már korábban megteremtette, ugyanis a 241. § előírja: *“A bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti.”* A bírói szerződésmódosítás lehetősége rendkívül fontos lehet gazdasági válság idején, hiszen a felek a dolgok adott állásának (rebus sic stantibus) figyelembevételével szerződtek.

Nézzünk két példát, hogy megértsük az intézmény gyakorlati jelentőségét. Például két fél 5 évre szóló ingatlanbérleti szerződést köt, amelyben rögzítik a bérleti díj összegét. Az első két év után azonban száguldó inflációs jelenség következik be a gazdaságban, és a változatlan névértékű bérleti díj reálértéken szinte semmit sem fog jelenteni. A szerződés kötelező ereje alapján azonban a bérbeadónak továbbra is biztosítania kell az ingatlan használatát a bérlőnek.

Vagy egy természetes személy svájci frankban vesz fel banki hitelt, kedvező árfolyam körülmények között. A gazdasági válság hatására azonban a kamatok megnőnek és az árfolyam számára kedvezőtlenül változik. Lejben megvalósított jövedelmének jóval nagyobb hányadát fogja a hitel törlesztésére fordítani, mint korábban, a gazdasági válság előtt.

Ilyen és hasonló esetekben merülhet fel a bírói szerződésmódosítás igénye. Külső, gazdasági körülmények hatására megbomlik a szerződés megkötésekor a felek között létező egyensúly. Az új román Ptk. az 1271. cikkben szabályozza a bírói szerződésmódosítást, szó szerinti fordításban *‘előre nem láthatóság’* alcím alatt.¹⁴

¹³ Lásd például az üzlethelyiségen kívül megkötött szerződésekre vonatkozó 1999. évi 106. kormányrendeletet, a távollevők között megkötött szerződésekre vonatkozó 2000. évi 130. kormányrendeletet, a timesharingre (ingatlanok időben megosztott használati jogára) vonatkozó 2004. évi 282. törvényt, stb. Ezen jogszabályok az európai fogyasztóvédelmi jog román jogba történő átültetései.

¹⁴ Románul a jogintézmény ‘impreviziune’ néven ismert, franciául ‘imprévision’, angolul ‘frustration of contract’ vagy ‘commercial impracticability’, németül ‘Wegfall der Geschäftsgrundlage’, olaszul az ‘eccessiva onerosita sopravvenuta’ kifejezésekkel jelölik. A jogintézmény a román Ptk-ba a Draft of a Common Frame of Reference (DCFR) III. – 1:110 cikke alapján került be. Részletekről ld. Mitja KOVAČ: Variation and Unilateral Termination of an Agreement in the Draft Common Frame of Reference, in: Larouche, Pierre in Chiricho,

A hivatkozott cikk első bekezdése újra megerősíti a szerződések kötelező erejének az elvét, megállapítva, hogy a „*felek kötelesek teljesíteni kötelezettségeiket, akkor is, ha ez a teljesítés terhesebbé vált számukra, saját kötelezettségük teljesítési költségeinek megnövekedése vagy az ellenszolgáltatás értékének csökkenése végett*”. Mivel a bírói szerződésmódosítás szabályozása ezzel a szabállyal kezdődik, amely lényegében a szerződés kötelező erejének újbóli hangsúlyozása, jelzi a privátautonómiába való bírói beavatkozás kivételes jellegét. Piaci feltételek között természetes a körülmények megváltozása, ezt a felek előre fel kell mérjék, és lehetőség szerint a szerződésben már alkalmazzanak kockázat csökkentő jogi mechanizmusokat (például inflációs indexálásról szóló záradék stb.).

A bírói szerződésmódosítás akkor lehetséges, ha a szerződés teljesítése nem egyszerűen terhesebbé, hanem ’túlságosan’ terhessé vált, ennek oka a körülmények rendkívüli változása, és az adós teljesítésre való kötelezése – ilyen körülmények között – nyilvánvalóan igazságtalan lenne.

Ilyen esetekben a bíró módosíthatja a szerződést, helyreállítva a megbomlott szerződéses egyensúlyt,¹⁵ vagy ha szükségesnek látja, megszüntetheti a szerződést. A bíró, a feltételek fennállása esetén, jelentős hatalmat, mérlegelési szabadságot kap, és az új Ptk. a szerződések kötelező ereje alól így létrehozott egy igen fontos kivételt. Álláspontom szerint a szerződés módosítása előnyt élvez a szerződés megszüntetéséhez képest, mert a bírónak a lehetőségekhez képest tartózkodnia kell a privátautonómiába történő beavatkozástól, és a minimális intenzitású beavatkozási módszert kell választania, amennyiben az megfelel a szerződéses egyensúly helyreállítása szempontjából.¹⁶

A bírói beavatkozás feltételrendszere a következő:

- a körülmények rendkívüli megváltozása a szerződéskötés után lépjen fel;
- a körülmények megváltozása, illetve ezek mértéke nem voltak és nem is lehetnek az adós által előre láthatóak, a szerződés megkötésének pillanatában;
- az adós nem vállalta a körülmények megváltozásának kockázatát és méltányosan nem is vélelmezhető az, hogy vállalta volna ezt a kockázatot;

Filomena (eds.): *Economic Analysis of the DCFR – The Work of the Economic Impact Group within CoPECL*, Sellier European Law Publishers, 2010. 203–227.

¹⁵ A szerződésmódosítás fogalma szerintem a szerződés felfüggesztésének a lehetőségét is magába foglalja.

¹⁶ Olyan álláspont is létezik, amely szerint az ügyleti tartalom módosítása mélyrehatóbb korlátozás, mint a szerződés megszüntetése.

a kötelezettség adós által történő teljesítése legyen nyilvánvalóan igazságtalan;

az adósnak meg kellett próbálnia méltányos határidőn belül és jóhiszeműen, tárgyalásos úton rendezni a szerződés adaptálását a megváltozott körülményekhez, így az előzetes egyeztetés a kereseti jog gyakorlásának előfeltételévé válik.

Felmerül az a kérdés, hogy a körülmények megváltozásának kockázatát az adós előre, általános szerződéses záradékkal felvállalhatja-e. Ezt a bírósági gyakorlat fogja eldönteni.¹⁷ Szerintem a túl általános és a körülmények megváltozásának a kockázatát preventív jelleggel az egyik félre hárító záradékok érvényessége megkérdőjelezhető.

A bírói szerződésmódosítás és megszüntetés intézménye a jelenlegi gazdasági válság idején azonban minimális gyakorlati jelentőséggel bír. Ezt az újonnan szabályozott jogintézményt kizárólag a 2011. október 1-je, a Ptk. hatályba lépésének időpontja után megkötött szerződésekre lehet alkalmazni. Az ellenszolgáltatások közötti jelentős egyensúlytalanság azonban éppen a folyamatos teljesítésű, de a gazdasági válság előtt megkötött szerződésekben alakult ki. Figyelembe véve a gazdasági válságok ciklikus jellegét, ennek a jogintézménynek a szerepe időnként előtérbe fog kerülni, vitákat fog kiváltani, tehát az új Ptk. szabályozása hasznos és előremutató, de az ár is nyilvánvaló: a szerződési jog évszázados alapelveit kérdőjelezi meg.

6. A kódex jelleg fogyatékoságai

A bevezetőben, példa jelleggel már említettem, hogy a kamatszabályozás külön jogszabályba került, és ezt helytelennek tartom, mert a Ptk. kódex jellegét gyengíti. A kamatokra vonatkozó új keretszabályozás a 2011. évi 13. kormányrendelet.¹⁸

A szabályozás alapelve, hogy a kamat mértékét a felek szerződésükben szabadon állapítják meg, úgy az ügyleti kamatot, vagyis a hitel 'árát', mint a késedelmi kamatot. Nyilván, ez a szabadság nem korlátlan.

Amikor nincsen a kamat összege meghatározva, és a tartozás kamatozó jellegű a törvény vagy a szerződés alapján, a törvény által meghatározott mértékű kamatot kell alkalmazni. A törvényes ügyleti kamat a Román Nemzeti Bank

¹⁷ Ez a szerződéses záradék már meg is jelent a banki szerződésekben.

¹⁸ A kormányrendelet a román jogforrási rendszerben törvényerejű szabály.

referenciakamatjával egyenlő (jelenleg ez évi 6%). A referenciakamatot minden változása esetén Románia Hivatalos Közlönyében közzé kell tenni. A törvényes késedelmi kamat a Román Nemzeti Bank referenciakamatjának négy százalékponttal növelt összege. Ha nem a profitorientált, vállalati jellegű jogviszonyok szerint számolnak törvényes kamatot, akkor a fentiek szerint meghatározott és kiszámolt összegeket 20%-kal csökkenteni kell. Nemzetközi magánjogi viszonyokban, amikor a román jogot kell alkalmazni és a szerződés pénzneve a lejtől eltérő devizában került meghatározásra, akkor a törvényes kamat évi 6%.

A nem profitorientált vállalati jogviszonyok esetén, a szerződéses – ügyleti vagy késedelmi – kamat nem haladhatja meg több mint 50%-kal a törvényes kamatot. Amennyiben a szerződés ennél nagyobb összeget határoz meg, az előírás semmis, és a jogosult elveszíti azt a jogát is, hogy a kisebb mértékű törvényes kamatot kérje. Üzleti viszonyokban kifejezett törvényes tiltás, korlátozás nem érvényesül, de a bíró semmisnek nyilváníthatja a túlzó mértékű kamatokat, ugyanis az új Polgári törvénykönyv 1169. cikke szerint a szerződések nem csak a törvénnyel, hanem a közrenddel és a közérkölcessel is összhangban kell legyenek. A napi 20%-os késedelmi kamat például erkölcstelennek tekinthető. De világos törvényes előírás hiányában hosszú távú, állandó bírói gyakorlat tudja kialakítani azt a pontos határt, hogy üzleti viszonyokban mi az elfogadható kamat. A Ptk. 1541. cikke alapján a bíró a túlzó kötbér mértékét csökkentheti.

Az ügyleti kamatot előre legtöbb hat hónapos időszakra lehet kifizetni. A befizetés végleges, azaz a kamatláb utólagos változásai nem érintik a befizetést.

Ez a szabályozás alapjaiban rendjén is lenne, de az új Ptk-ba kellett volna foglalni. Az új Ptk. amúgy tartalmaz a kamatokra vonatkozóan néhány előírást. Amennyiben valaki pénzösszeg megfizetésével tartozik és nem teljesít határidőre, késedelmi kamatot kell fizessen (1535. cikk), illetve a felek késedelmi kötbért is meghatározhatnak a szerződésben (1538–1539. cikkek). Gazdasági jogviszonyokban a késedelmi kötbér mértékét a felek szabadon határozhatják meg, de a nem üzleti jogviszonyokban szerintem a késedelmi kamatra vonatkozó felső határt kötelező tiszteletben tartani.

Ez a párhuzamos, részben egymást átfedő szabályozás nem szerencsés.

7. Következtetések

Az új Ptk. elfogadása, még akkor is, ha az alaposabb szakmai előkészítés és bevezetésének körültekintőbb megtervezése kívánatos lett volna, fontos lépés a román magánjog fejlődésében. A Ptk. több mint egyszerű fordítás (ez a ko-

rábbi Ptk. esete). Az új Ptk. sokmodelles, ezeket a modelleket legtöbb esetben megfelelően alkalmazó, önálló szellemi munka végeredménye. Jelentőségét a tárgyalt problémák sem csökkentik. Azonban nem lehet és nem szabad ezt a törvénykönyvet hibátlan alkotásnak tekinteni. Nem lezárt irodalmi remekmű, hanem jogszabály, amelynek ki kell állnia az alkalmazás próbáját, és amikor szükséges, szövegén a megfontolt korrekciókat el kell végezni.

POLGÁRI ELJÁRÁSJOG

THE IBA GUIDELINES ON CONFLICTS OF INTEREST
IN INTERNATIONAL ARBITRATION –

GONDOLATOK AZ ELSŐ ÉVEK GYAKORLATA
ALAPJÁN

BOÓC ÁDÁM

egyetemi docens (KRE ÁJK)

tudományos munkatárs (MTA TK Jogtudományi Intézete)

Mottó:

„*An arbitration is only as good as an arbitrator*”

1.

A nemzetközi választottbíráskodásban a megválasztásra kerülő, és a választottbíróvási eljárásban választottbíróként eljáró személlyel szemben alapvető elvárásként fogalmazódik meg a *függetlenség* (*independence*) és a *pártatlanság* (*impartiality*) elve.¹ A nemzetközi szakirodalomban több jelentős példát is láthatunk arra vonatkozóan, miként kísérelték meg meghatározni eme kettő – *prima facie* talán könnyen körülhatárolhatónak tűnő, ám a valóságban rendkívül összetett jelentéstartalommal bíró – fogalmat. Megítélésünk szerint igen jó meghatározást tartalmaz Alan Redfern és Martin Hunter a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás gyakorlatában már-már ikonikusnak tekinthető szakkönyve az alábbiak szerint: „*In previous editions of this book, a distinction was drawn between «independence» an «impartiality». However, since the third*

¹ Erről összefoglalóan magyar nyelven lásd: Boóc Ádám: *Nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás. A választottbíró megválasztása és kizárása*. Budapest, 2009.

edition was published, there has been a distinct trend towards viewing these two elements as the opposite side of the same coin. There has therefore been a move towards considering them as a «package», and to use them as parallel tools for assessing the potential or actual bias. They are rarely used on their own, individually, but are usually joined together as a term of art. It is generally considered that »dependence« is concerned exclusively with questions arising out of the relationship between an arbitrator and one of the parties, whether financial or otherwise. This is considered to be susceptible to an objective test, because it has nothing to do with an arbitrator's (or prospective arbitrator's) state of mind. ... By contrast the concept of «impartiality» is considered to be connected with actual or apparent bias of an arbitrator – either in favour of one of the parties or in relation to the issues in dispute. Impartiality is thus a subjective and more abstract concept than independence in that it involves primarily a state of mind.”²

A fenti citátum alapján elmondható, hogy a függetlenség hiánya, a függőség (*dependence*) a választottbíró és valamelyik fél közötti tényleges kapcsolatból vezethető le, azaz objektív természetű, hiszen tényekkel, körülményekkel leírható, megvizsgálható. Ezzel szemben a pártatlanság hiánya (*lack of impartiality*) akkor jelentkezik, amikor a választottbíró az eljárás során valamely fél számára kedvez, avagy az ügyel kapcsolatban sajátos hozzáállással rendelkezik, mely nyilván befolyásolja az eljárás során végzett tevékenységét is. Ekként a pártatlanság hiánya inkább szubjektív szempontok szerint írható le, és elsődlegesen a választottbíró egyfajta szellemi beállítódását (*state of mind*) jelenti.

A függetlenség meghatározásával összefüggésben igen szellemesnek tekinthető a genfi Pierre Lalive megfogalmazása az alábbiak szerint: „*Independence implies the courage to displease, the absence of any desire, especially for the arbitrator appointed by a party, to be appointed once again as an arbitrator.*” Ennek megfelelően akkor beszélhetünk függetlenségről, ha a választottbíró meri az általa jelölt féllel szemembenő álláspontot elfoglalni, annak tudatában is, hogy ez magában hordozza annak az esélyét, hogy a jövőben őt a fél nem fogja választottbírónak jelölni. Megítélésünk szerint ez igen jól mutat rá a választottbírói feladat és hivatás mibenlétére is. A jelen elemzés tárgyát képező *IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration* (a továbbiakban: *IBA Guidelines*), mely 2004. május 22-én került elfogadásra, habár nem tartalmazza meghatározását a függetlenség és a pártatlanság fogalmának,

² Lásd: Alain REDFERN – Martin HUNTER: *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, 2004. 4th ed. 170.

mégis azzal foglalkozik, hogy e fogalmak gyakorlatban történő megjelenése a választottbírói eljárásban milyen problémákat vet föl, és azok hogyan kezelhetők.

Az *IBA Guidelines* célja a nemzetközi választottbírói eljárásban felmerülő érdekkonfliktusok, összeférhetlenségek kezelésére vonatkozó iránymutatás annak érdekében, hogy az egyre növekvő számú nemzetközi választottbírói eljárások hatékonyságát az egyes összeférhetlenségi esetek ne rontsák.

2.

Az *IBA Guidelines*-t az IBA által felállított nemzetközi munkacsoport készítette. A bizottság tagjai között a világ legfontosabb jogcsaládjainak képviselői lehetők fel, melynek nyilvánvaló célja az volt, hogy az *IBA Guidelines* mint nemzetközi ajánlás a lehető legnemzetközibb karakterrel rendelkezzen. Az *IBA Guidelines* az alábbi szerkezeti egységekre osztható fel:³

Bevezetés (*Introduction*)

I. rész: A pártatlansággal, a függetlenséggel és a tájékoztatással kapcsolatos általános elvárások (*General Standards Regarding Impartiality, Independence and Disclosure*)

II. rész: Az általános elvárások gyakorlati alkalmazása (*Practical Application of the General Standards*)

- A feltétlenül kizárást eredményező Piros Lista (*Non-Waivable Red List*)
- A nem feltétlenül kizárást eredményező Piros Lista (*Waivable Red List*)
- Narancssárga lista (*Orange List*)
- Zöld lista (*Green List*)

Bár meglepőnek tűnik, de – miként arra a fentiekben már utaltunk – a függetlenség, illetve pártatlanság fogalmát nem határozza meg az *IBA Guidelines*, annak elméleti definícióját vélhetőleg a szakirodalomra bízva. Figyelemre méltó ugyanakkor az, ahogyan az ajánlás a jogos kételyek, a *justifiable doubts* fogalmát határozza meg:

c) *Doubts are justifiable if a reasonable and informed third party would reach the conclusion that there was a real likelihood that the arbitrator may*

³ Az *IBA Guidelines* internetes fellelhetősége a következő: http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx#conflictsofinterest Megjegyezzük, hogy az *IBA Guidelines* magyar nyelven – Kassainé Incze Borbála fordításában – hozzáférhető: KECSKÉS László – LUKÁCS Józsefné (szerk.): *Választottbírók könyve*. Budapest, 2012. 358–379.

be influenced by factors other than the merits of the case as presented by the parties in reaching his or her decision.

d) Justifiable doubts necessarily exist as to the arbitrator's impartiality or independence if there is an identity between the party and the arbitrator, if the arbitrator is a legal representative of a legal entity that is a party in the arbitration, or if the arbitrator has a significant financial or personal interest in the matter at stake."

Az ajánlás szerint ahhoz, hogy jogos kételyekről beszélhessünk, az szükséges, hogy egy ésszerűen gondolkodó harmadik fél arra a következtetésre jusson, hogy reális valószínűsége áll fenn annak, hogy a választottbírárt az ügy érdemétől eltérő más faktorok is befolyásolják döntése meghozatala során. Megítélésünk szerint ez a megfogalmazás igen közeli rokonságot mutat az angol jog által kidolgozott *Gough – testhez*, amely szintén az elfogulatlanság, pártatlanság fokmérője az angol esetjogban.⁴

Érdemes megjegyezni, hogy az ajánlás szerint a jogos kétely szükségképpen fennáll abban az esetben, amennyiben a választottbíró és a fél között azonoság áll fenn, abban az esetben, amennyiben a választottbírószági eljárásban részt vevő valamelyik fél jogi képviselője a választottbíró, vagy amennyiben a választottbírónak jelentős pénzügyi vagy személyes érdeke áll fenn a jogvitával összefüggésben. Ezek tehát olyan esetek, amelyek egyértelműen és minden további vizsgálódás nélkül a választottbírói elfogultság megállapítását megalapozzák.

3.

Véleményünk szerint az *IBA Guidelines* legértékesebb pontja a II. rész, amely azokat a potenciális esetköröket foglalja össze, melyek megalapozhatják a függetlenség – pártatlanság hiányát. Az ajánlás szerkesztői a nemzetközi közlekedés színeinek megfelelően három listát állítottak össze.⁵ A piros lista jelenti azokat az eseteket, amikor is minden esetben a függetlenség hiánya fennáll, itt azonban létezik egy fontos distinkció. A *non – waivable Red List* esetkörének fennállása esetén a feleknek – a szabály voltaképpeni kógenciájából adódóan – nincsen arra lehetőségük, hogy eltekintsenek a választottbíró kizárásától,

⁴ Ezzel kapcsolatban lásd különösen: Boóc Ádám: A választottbíró megválasztása és kizárása az angol jogban. *Jogtudományi Közlemény* 64 (2009). 160–169.

⁵ Ezzel kapcsolatban lásd: Kiss Károly: A választottbíróval szembeni kizárási indítvány. *Gazdaság és Jog* 15. (2007) 26.

mivel ezek az esetkörök olyan jelentős mértékben sértik a választottbírói eljárás tisztességes lefolytatását, hogy nem lehetséges a választottbíró kizárásának kezdeményezésétől eltekinteni. A *waivable Red List* lényege, hogy ebben az esetben – bár igen súlyos kizárási okról van szó –, amennyiben mindkét fél ezzel egyetért, el lehet tekinteni a jogkövetkezmények alkalmazásától.

Valójában ugyanakkor megítélésünk szerint ennek gyakorlati jelentősége csekély, hiszen az itt szereplő esetkörök is meglehetősen súlyosak ahhoz, hogy bekövetkezésük esetén ama fél, amelyre nézve sérelmes lehet a választottbíró eljárása, hozzájárulna az eljárás további lefolytatásához. Megjegyezzük egyebekben, hogy az itt szabályozott esetkörök is vannak annyira súlyosak, hogy amennyiben ilyen körülmények mellett kerülne lefolytatásra az eljárás, majd meghozatalra az ítélet, akkor ez akár alapot adhatna a választottbírói ítélet rendes bíróság előtt történő érvénytelenítésére *közrendbe ütközés* jogcímén.⁶ Más kérdés az, hogy amennyiben a *waivable Red List*-be tartozó esetről van szó, és mindkét fél lemondott a kifogás jogáról, választottbírói kizárási eljárás kezdeményezéséről, akkor a későbbiekben az ítélet birtokában az ítélet érvénytelenítésére irányuló eljárás azon a jogcímen, hogy a választottbírói tanács összetétele a közrenddel ellentétes, minden valószínűség szerint a *contra factum proprium* jogelvét is sértené.

A narancssárga lista olyan helyzeteket sorol fel, amelyek – az ügy tényeinek függvényében – a felek személyében jogos kétségeket ébreszthetnek a választottbíró pártatlansága vagy függetlensége tekintetében, ezért a választottbírárt ezekben az esetekben feltárási kötelezettség (*disclosure obligation*) terheli. A zöld lista esetköreinél a bizottság értelmezésében nem áll fenn tényleges érdekkonfliktus, ennél fogva a választottbírónak feltárási kötelezettsége sincsen. Az egyes esetkörök alá szubszumálható körülmények az alábbiak szerint foglalhatóak össze.

⁶ A közrendbe ütközés, a közrend nemzetközi fogalma vonatkozásában a magyar szakirodalomban lásd: BURIÁN László: Gondolatok a közrend szerepéről. In: KISS Daisy – VARGA István (szerk.): *Magister artis boni et aequi. Studia in Honorem Németh János*. Budapest, 2003. 99–122.; KECSKÉS László: „Jó lovassal a nyeregben a zabolálatlan ló is megfégyelmezhető”. A közrend fogalmáról két bírósági határozat alapján. In: *Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére* (szerk.: GÁL István László – HORNYÁK Szabolcs) Pécs, 2006. 129–153. RAFFAI Katalin: A közrend a kereskedelmi választottbíráskodásban. *Külgazdaság*, 2007/1–2. Jogi melléklet. 1–12.; KECSKÉS László – NEMESSÁNYI Zoltán: Magyar közrend – nemzetközi közrend – közösségi közrend. *Európai Jog*. 2007. évi 3. sz. 21–38.; BOÓC Ádám: A választottbírói ítéletek érvénytelenítése a közrendre (public policy) hivatkozással az Amerikai Egyesült Államokban. In: *Ünnepi tanulmányok Sárközy Tamás 70. születésnapjára*. (szerk.: NÓTÁRI Tamás.) Szeged, 2010. 33–47.; Ádám Boóc: Observations on the Definitions of Public Policy (Ordre Public) in Swiss Arbitration Law. *Acta Juridica Hungarica*, 2012/3. 181–192.

Non – waivable Red List (Kötelező, feltétlenül kizárást eredményező Piros Lista)

- Amennyiben a peres fél és a választottbíró között azonosság áll fenn, vagy a választottbíró jogi képviselője annak a személynek, amely az eljárásban peres fél;
- Amennyiben a választottbíró valamelyik fél ügyvezetője, igazgatója, felügyelő bizottsági tagja vagy hasonló irányító befolyással rendelkezik valamely félben;
- Amennyiben a választottbírónak jelentős anyagi érdeke fűződik valamely félhez vagy a jogvita kimeneteléhez;
- Amennyiben a választottbíró rendszeresen ad jogi tanácsot az őt jelölő jogi félnek vagy annak leányvállalatának, és a választottbíró vagy ügyvédi irodája ebből jelentős bevételre tesz szert.

Waivable Red List (A lemondás jogát fenntartó, nem feltétlenül kizárást eredményező Piros Lista)

- A választottbíró kapcsolata a jogvitával;
- A választottbíró közvetlen vagy közvetett érdeke a jogvitában;
- A választottbíró kapcsolata a felekkel vagy a jogi képviselőkkel.

Orange List (Narancssárga Lista)

- Valamelyik fél részére korábban nyújtott szolgáltatás;
- Valamelyik fél részére folyamatban lévő szolgáltatásnyújtás;
- Kapcsolat egy választottbíró és egy másik választottbíró vagy jogi képviselő között;
- Kapcsolat egy választottbíró és valamelyik fél, vagy valamely, az eljárásban érintett személy között;
- Más körülmények.

Green List (Zöld Lista)

- Korábban kifejtett jogi álláspontok;
- Egyik féllel szemben korábbi szolgáltatások, korábbi eljárás;
- Valamelyik fél számára folyamatban lévő egyes szolgáltatások;
- Kevésbé jelentős kapcsolat valamelyik választottbírával, vagy valamelyik fél jogi képviselőjével;
- Kevésbé jelentős kapcsolat a választottbíró és valamelyik fél között.

4.

Az első évek gyakorlata alapján általánosságban elmondható, hogy az *IBA Guidelines*-t széles körben alkalmazzák, egyes jogrendszerekben gyakrabban, másoknál ritkább esetekben találunk rá hivatkozásokat. A *China International Economic and Trade Arbitration Commission* (CIETAC), a kínai nemzetközi gazdasági és kereskedelmi választottbírószági bizottság például áttekintvén az iránymutatást, úgy gondolta, hogy az túl részletes, és sok szempontból nem releváns a kínai választottbíráskodás vonatkozásában.⁷ Az *IBA Guidelines*-ra rendszerint kizárási kérelmek és eseti bírósági döntések hivatkoznak. Nyilvánvaló módon az eldöntendő kérdés az, hogy vajon egységes, az egyes nemzeti jogrendszereken felülemelkedő alkalmazása az ajánlásoknak lehetséges-e.

Az alábbiakban –a teljesség igénye nélkül – bemutatunk néhány olyan példát az elmúlt évek gyakorlatából, melynek során az *IBA Guidelines* rendelkezéseinek alkalmazására került sor. Ausztriában már 2004-ben hivatkoztak az *IBA Guidelines*-ra egy, az *UNCITRAL Model Law* alapján zajló *ad hoc* választottbírószági eljárásban.⁸ A tényállás szerint az eljáró választottbírószági tanács elnöke egy nagy ügyvédi iroda partnere volt, és az eljárás folyamata alatt az egyik partner az ügyvédi irodából valamely peres fél leányvállalatától elfogadott egy megbízást. A tanács elnökétől származó feltárás (*disclosure*) után az alperes az *IBA Guidelines* piros és narancssárga listájára hivatkozott akkor, amikor kizárási kérelmet terjesztett elő. A felperes egyetértett azzal, hogy a választottbírószág elnökének személyét meg kell változtatni. A lefolytatott bírósági eljárás alapján kiderült, hogy az *IBA Guidelines* igencsak hasznosnak bizonyult, mivel lényegesen több részletet tartalmazott, mint a rendelkezésre álló osztrák esetjog.⁹

Olaszországban a Milánói Kereskedelmi Kamara (*Camera Arbitrale di Milano*) választottbírószága belföldi választottbírószági ügyekben alkalmazza az

⁷ Lásd: Judith GILL.: *The IBA Conflicts Guidelines – Who's Using Them and How?* Dispute Resolution International 1 (2007) 62. A CIETAC eljárási szabályzatának hatályos szövegéhez lásd: *China International Economic and Trade Arbitration Commission Arbitration Rules 2012. Revised and Adopted by the China Council for the Promotion of International Trade China Chamber of Commerce*. Beijing, 2012.

⁸ Az osztrák választottbíráskodási jog vonatkozásában lásd különösen: Jenny POWER: *The Austrian Arbitration Act. A Practitioner's Guide to Sections 577-618 of the Austrian Civil Procedure*. Wien, 2006.

⁹ Lásd: GILL i. m. 61.

IBA Guidelines-t.¹⁰ Példaként az úgynevezett *Fondaz*-ügyre utalunk, amelyben ugyan a Legfelsőbb Bíróság ítéletében nem említi meg az *IBA Guidelines*-t, de az indoklás tükrözi az iránymutatás hatását.¹¹ Az ügy tényállása szerint egy választottbíró ellen azért kezdeményeztek kizárási eljárást, mert az irodája ugyanabban az épületben és ugyanazon az emeleten volt, mint valamelyik fél jogi képviselőjének az irodája. A Legfelsőbb Bíróság a kizárási kérelmet elutasította arra hivatkozással – és az indoklás alapján valószínűsíthető az *IBA Guidelines* hatása –, hogy hacsak egy személyes és gazdasági szemszögből ez a helyzet nem teremt közeli kapcsolatot a választottbíró és valamelyik fél között, akkor ez nem szolgáltathat alapot egy eredményes kizárási eljárásra.

Kiemelkedően érdekes az *Oberlandesgericht Frankfurt* 2007. október 4-i döntése, amely egy, a DIS – *Deutsche Institution für Schiedsgerichtsbarkeit* szabályai alapján zajló választottbírói eljárásban az elnök elleni kizárási kérelem ügyével foglalkozott.¹² Az ügy lényege az volt, hogy az eljáró választottbírói tanács elnöke a DIS Igazgatótanácsának is a tagja volt, és ebbéli minőségében aláírt egy előszót a DIS 2006 szeptemberében megjelent kiadványához, mely kiadvány az EU versenyjogával és a választottbíráskodás kapcsolatával foglalkozott.¹³ Ebben a számban szerepelt egy, az alperes jogi képviselője által a DIS szervezésében lezajlott konferencián megtartott előadás szerkesztett szövege is. Az előadás egyebek mellett foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy egy választottbírói eljárás során a választottbíráknak kell-e foglalkozniuk az európai uniós versenyjog vélt megsértésével avagy sem.

Csak a kép teljessége végett jegyezzük meg, hogy a Svájci Szövetségi Bíróság egy híressé vált, 1992. április 28-i döntésében, a *Gamma SA vs. Sigma SA* ügyben fontos szempontokat fogalmazott meg ezzel a kérdéssel összefüggésben, kimondva, hogy egy választottbírói ítélet vonatkozásában az Európai Unió közrendjének megsértése lenne, ha a választottbírói ítélet a Római Szerződés akkori 85., jelenlegi 81. cikkelyével inkonzisztens lenne. Ennek megfelelően

¹⁰ Az olasz választottbíráskodási jog vonatkozásában lásd különösen: Gianfranco GARBO: *Italy*. In: *The Baker & McKenzie International Arbitration Yearbook 2011 – 2012*. New York, 2012. 267–273.

¹¹ A *Fontaz Enpam v Soc Sogess (Corte di Cassazione)* ügy leírását lásd: GILL i. m. 65.

¹² Az ügyet részletesen ismerteti: Matthias SCHERER: *The IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration: The First Five Years 2004 – 2009*. Dispute Resolution International 1 (2010). 12–13.

¹³ Megjegyzendő, hogy az Európai Unió versenyjog és a választottbíráskodás összefüggése a magyar jogirodalomban is vizsgált probléma. Lásd ehhez: SZALAY Ágnes: Versenyjog és választottbíráskodás. *Jogtudományi Közöny* 56 (2001). 93. – 103. ; DÖMÖTÖRFY Borbála Tünde: Versenyjog és választottbíráskodás az Európai Unióban. *Iustum Aequum Salutare* VIII. 2012/1. · 133–145.

– a Svájci Szövetségi Bíróság szerint – a választottbíráknak kötelezettségük az, hogy az előttük elfekvő megállapodásokat a közösségi jog szempontjából is megvizsgálják, annak érdekében, hogy elkerüljék a közösségi joggal össze nem férő döntések meghozatalát.¹⁴

2007 januárjában – azt követően, hogy megjelent a kérdéses előadás a kiadványban – a választottbíróóság tájékoztatta a feleket, hogy le kívánja zárni a bizonyítási eljárást, és nem kíván további vizsgálódást végezni abban a körben, hogy megfelel-e az ügy az Európai Unió versenyjogi előírásainak. A felperes a kizárási eljárásban arra is hivatkozott, hogy csak rövid idővel ezt követően szerzett tudomást az alperesi előadásról, és annak a fentiek szerinti megjelenéséről. Az *Oberlandesgericht Frankfurt* elutasította a keresetet, kimondva, hogy nincs arra nézve bizonyíték, hogy a választottbíróági tanács elnöke nyilvánosan támogatott volna egy speciális jogi álláspontot a kialakult vitában. A bíróság megállapította, hogy az elnök a kérdéses konferencián nem vett részt és az ominózus cikket nem is olvasta. Lényeges, hogy a bíróság elvi élel kimondta, hogy a pusztán tény, hogy egy tudományos folyóirat egy cikket publikál, nem jelenti azt, hogy a szerkesztők osztják az abban foglalt álláspontot. Ennek megfelelően a bíróság szerint az *IBA Guidelines*-nak ama – narancssárga listás – pontja, mely szerint kizárást eredményezhet az, ha a választottbíró nyilvánosan kifejtett jogi álláspontot egy olyan kérdésben, amely a választottbíróági eljárás tárgya (3.5.2 pont), jelen ügyben nem foghat helyt. A fogalmi elkülönítés gyakorlati nehézsége végett jegyezzük azt meg, hogy az *IBA Guidelines* zöld listáján van egy igen hasonló helyzet (4.1.1 pont), ami arról szól, hogy a választottbíró korábbiakban publikált, a választottbíróági ügy által is érintett kérdésben elfoglalt általános jogi álláspont nem eredményezhet kizárást. Az itt bemutatott német ügy talán hasznos lehet a narancssárga lista 3.5.2 pontja és a zöld lista 4.1.1 pontja közötti különbségtétel helyes megtalálásában is.

Nagyon érdekes az, ahogyan az amerikai gyakorlat fogadta az *IBA Guidelines*-t. Mint ismeretes, az európai jogrendszerektől némiképpen eltérő módon az amerikai választottbíróági jog nem a függetlenség – pártatlanság fogalmat, hanem az *evident partiality* (nyilvánvaló elfogultság) *terminus technicusát* alkalmazza.¹⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a szövetségi választottbíróági törvény, a

¹⁴ Ezzel kapcsolatban lásd: Boóc Ádám: *Észrevételek a közrend (ordre public) fogalmához a svájci választottbíróági jogban*. In: *Prudentia Iuris Gentium Potestate. Ünnepi tanulmánykötet Lamm Vanda tiszteletére*. (szerk.: NÓTÁRI Tamás – TÖRÖK Gábor) Budapest, 2010. 35.

¹⁵ Ezzel kapcsolatban lásd különösen: Boóc i. m. 189–220.; Boóc Ádám: A választottbíró megválasztása, kizárása az American Arbitration Association eljárási szabályai tükrében. *Jogtudományi Közöny* 64 (2009). 279–286.

Federal Arbitration Act is adós e fogalom meghatározásával, annak tartalma egyes jogesetekben hozott döntések elemzésével írható le. Az *IBA Guidelines* vonatkozásában az amerikai gyakorlatban *leading case*-nek, vezető jogesetnek az *Aimcor* – ügy tekinthető.¹⁶

Az *Aimcor* – ügy tényei röviden az alábbiak szerint foglalhatóak össze. A felek egy *joint venture*-t alakítottak, amelynek értelmében az *Aimcor* feladata volt szénkocsz vásárlása és Törökországba szállítása, míg az *Ovalar* a szénkocsz törökországi disztribúcióját és eladását vállalta. A két fél viszonya 1997-ben megromlott és egy alávetési megállapodásnak megfelelően választottbíróvági testület került felállításra, melynek a feladata a feleknek a profithoz való jogukkal kapcsolatos vita megoldása volt. A felek által jelölt választottbírák (*party – appointed arbitrators*) közösen Fabrikant Urat, egy cég vezérigazgatóját jelölték elnöknek, aki – az alávetési megállapodás rendelkezéseinek megfelelően – feltárási nyilatkozatot tett az eljárás elején, melyben semmilyen kizárási okhoz vezető körülmény nem szerepelt. A választottbíróvági eljárás folyamán azonban az egyik felet, az *Aimcor* egy másik cég, az *Oxbow* megvásárolta. A választottbíróvági tanács elnöke ezt követően közölte, hogy a cégből valamelyik kollégája tárgyalásokat folytat az *Oxbow* nevű céggel, de ő maga személyesen nem vesz részt ezekben a tárgyalásokban és a jövőben sem kíván részt venni. További feltárási nyilatkozatok nem kerültek elő az eljárás során, azonban a választottbíróvági tanács egy kettő-egy szótöbbséggel meghozott, az *Aimcor* részére kedvező részítéletet hirdetett ki, melyben a döntő szavazat az elnöké volt. A marasztalt peres fél, az *Ovalar* később rájött arra, hogy a választottbíróvági tanács elnökének egyik irodája üzleti kapcsolatba került az *Oxbow* céggel, mely tény nem került közlésre. Ezért az *Ovalar* az elnököt lemondásra szólította fel, melynek az elnök nem tett eleget. Ezt követően az *Ovalar* az Amerikai Egyesült Államokban az ítélet érvénytelenítését és a választottbíróvági elnöknek az eljárásból való kizárását kezdeményezte. A megvizsgálandó jogkérdés az volt, hogy a fenti ténykörülmények – az *evident partiality* szabályára és az *IBA Guidelines* rendelkezéseire is figyelemmel – megalapozhatják – e az elnök kizárását az eljárásból. Az első és másodfokon eljáró Bíróvági az *Ovalar* kérelmének – eltérő indokokkal – helyt adott. Az ítéletek részben foglalkoztak az *evident partiality* megjelenésének kérdésével, de hivatkoztak az *IBA Guidelines*-ra is. A választottbíró közlési, feltárási kötelezettségének megmagyarázásához az alacsonyabb szintű bíróság

¹⁶ Az *Applied Industrial Materials Corp. Ovalar Makine Ve Ticaret Sanayi* ügy bemutatását lásd: SCHERER I. M. 24–26.

azt az érvrendszert alkalmazta, hogy az meghatározott 'okok' diktálják, hogy a választottbírónak az elfogultság vagy az elfogultság látszatának elkerülése érdekében folyamatos tájékoztatási kötelezettsége (*continuous obligation*) áll fenn. A hivatkozott okok pedig az *IBA Guidelines* tartalmának elemzéséből vezethetők le.

A fellebbviteli bíróság szerint ugyanakkor a folyamatos közlési kötelezettségnek a forrása abban a puszta tényben leledzik, hogy a választottbírónak az összeférhetlenségről (*conflict of interest*) tudomása van, és nem abban, hogy elfogadta a választottbírói megbízatást. A fellebbviteli bíróság így egy megszorító értelmezést alkalmazott, hiszen míg az elsőfokú bíróság egy folyamatos általános feltárási kötelezettséget állapított meg, addig a másodfokú bíróság a folyamatos tájékoztatási kötelezettséget csak akkor követelte meg, ha a választottbíró ténylegesen az összeférhetlenség tényéről tudomást is szerzett. Egyes választottbírói intézmények az *IBA Guidelines* esetleges módosításával, kiegészítésével kapcsolatban több javaslatot is tettek. (Megjegyezzük, hogy az iránymutatást kidolgozó munkacsoport az iránymutatás elején szereplő bevezetésben *expressis verbis* ki is mondja, hogy kifejezetten várja az anyaggal kapcsolatos kiegészítéseket.)

A Stockholm-i Kereskedelmi Kamara is több észrevételt tett, egyebek mellett javasolja, hogy az *IBA Guidelines* egyes választottbírói eljárási szabályzatok részét képezze, illetve általánosságban azt is tanácsolja, hogy az egyes nemzeti választottbírói törvények és eljárási szabályzatok tartalmazzanak kötelezést arra nézve, hogy a választottbírói ítéleteknek minden esetben legyen indokolása, illetve azt is célszerű szabályozni, hogy eme indokolásoknak milyen részletesnek kell lenniük.¹⁷

Az eddigieket összefoglalva, az elmúlt évek gyakorlatát figyelembe véve elmondható, hogy az *IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration* – az IBA által elfogadott egyéb ajánlásokhoz hasonló módon – a nemzetközi választottbíráskodási jog fontos instrumentumának tekinthető. Ennek megfelelően alkalmas lehet arra, hogy ebben az igen kényes, számos tényezőtől befolyásolt kérdésben, a választottbírói függetlenség és pártatlanság, illetőleg a választottbírói összeférhetlenség vonatkozásában az egységes jogértelmezés és gyakorlat irányába vezető úton megfelelő iránytűként szolgáljon.

¹⁷ Lásd: GILL i. m. 67.

A PERELHÚZÁS MEGAKADÁLYOZÁSÁNAK ELJÁRÁSJOGI ESZKÖZEI

CZOBOLY GERGELY
doktorandusz (PTE ÁJK)

1. Bevezetés

A polgári perek elhúzódása különböző okokra vezethető vissza, amelyek közül megemlíthetjük különösen a bíróságok túlterheltségét, a személyi és tárgyi feltételek hiányát, valamint a polgári perek nem megfelelő előkészítését és koncentrálását. Az okok között azonban külön figyelmet érdemel a felek és képviselők által alkalmazott perelhúzó taktikák alkalmazásából eredő elhúzódás, amely képes az egyébként kielégítő átlag-pertartamot produkáló országokban is az egyedi pereknél jelentős késedelmet eredményezni, a perelhúzás szempontjából sérülékenyebb jogrendszerekben pedig képes a bírósági eljárások átlag-időtartamát is jelentősen megnövelni.

A felek és képviselők oldaláról tapasztalható perelhúzás kortól és földrajzi elhelyezkedéstől független jelenség, amelynek álláspontunk szerint azonos eredményei vannak. Jelen tanulmányban abból a feltevésből indulunk ki, hogy *a polgári perek elhúzására abban az esetben kerül sor, ha a szándék és a lehetőség találkozik. Bármelyik hiányában tehát ilyen taktikák alkalmazására nem kerül sor.* Abban az esetben ugyanis, ha a feleknek vagy képviselőiknek bár módjában állna az eljárást elhúzni, de az nem áll az érdekükben, úgy nem élnek ezzel a lehetőséggel. Ugyanakkor, ha a feleknek, vagy képviselőiknek bár érdekükben állna a pereket elhúzni, de arra nincs megfelelő eszközük az adott jogrendszerben, úgy könnyen belátható, hogy nem kerül sor perelhúzó taktikák alkalmazására.

Tanulmányunkban először azt vizsgáljuk meg, hogy mi vezet a felek és képviselőik részéről ilyen magatartás tanúsítására, ezt követően pedig a perelhúzás eszközoldalával foglalkozunk, és azt vesszük sorra, hogy mi befolyásolja a perelhúzó módszerek működését. Ennek keretében azt próbáljuk azonosítani, hogy mi eredményezi azt, hogy bizonyos jogrendszerek sérülékenyebbek, míg mások

jobban ellen tudnak állni a perelhúzásnak. Álláspontunk szerint ugyanis *a különböző jogrendszerek eltérő mértékben vannak kitéve a felek és képviselőik perelhúzó taktikáinak*.

Álláspontunk szerint a bíróság és a felek felelősségi viszonyának megoszlása, a felelősséggel szinkronban álló szankciók léte, valamint a per résztvevőinek pereskedési gyakorlata az, amely ezt alapvetően meghatározza. Azok a jogrendszerek, amelyekben a felek és a bíróság közötti felelősség arányosan van elosztva, a bíróság megfelelő eszközökkel rendelkezik az ebből fakadó kockázat kezelésére és a gyakorlat sem semlegesíti ezeknek a hatását, kevésbé veszélyeztetettek, mint azok, amelyekben ezek hiányoznak.

Ezek után azokat az eljárési eszközöket vizsgáljuk meg és rendszerezzük, amelyek a probléma leküzdésére szolgálhatnak. Az alapfelvetésünkből kiindulva aszerint osztályozzuk a különböző eszközöket, hogy azok a szándék, vagy a lehetőség oldalra koncentrálnak. Eszerint megkülönböztetünk olyan eszközöket egyik oldalról, amelyek a felek és képviselőik érdekeit kívánják semlegesíteni, másik oldalról pedig olyan eszközöket, amelyek a felek manőverezési lehetőségeit szűkítik a polgári perben.

2. A perelhúzás mögött meghúzódó érdekek

A polgári per befejezésének időpontja szempontjából hagyományosan *a felek érdekeit* szokták hangsúlyozni. „Azt tartják, és sokszor ez így is van, hogy a felperesek általában a gyors, az alperesek általában a lassú perbefejezésben érdekeltek. Talán helyesebb ezt kissé bonyolultabban úgy fogalmazni, hogy a pernyerésre nagyobb esélyt érző fél sürgeti, a kisebb esélyt érző fél lassítja a perbefejezést.”¹

A peresztéstől tartó alperes különösen akkor kívánhatja a polgári per elhúzóását, ha arra számít, hogy egy későbbi időpontban jobban tud teljesíteni, vagy csak egyszerűen az elvesztett per kedvezőtlen hatásait későbbre akarja tolni. Ilyenkor a fél csak *időt akar nyerni* magának. Habscheid ezt úgy fogalmazta meg, hogy „[ha] a félnek már eleve, vagy a per folyamán (pl. a bizonyításfelvétel eredményének alapján) a per elvesztésével kell számolnia, abban az esetben emberileg megérthető, ha a fél az eljárás késedelmes befejezésén és a fenyegető

¹ Kiss Daisy: *Az ügyvédek nagy kézikönyve*. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., 2010. 347.

végrehajtás elodázásán fáradozik.”² Az adós ekkor tulajdonképpen a pert olyan hitelnek tekinti, amelynek a tartama alatt nem kell törlesztenie a hitelezőjének. Különösen alacsony kamatszint mellett lehet csábító ez a megoldás, amelynek a segítségével az adós hitelbírálat és biztosítékok adása nélkül kerül olyan helyzetbe, mintha a tartozása kiegyenlítésére hitelt vett volna fel. Emellett megemlíthetjük azt az esetet, amikor az alperes csak időt akar nyerni a végrehajtás alapjául szolgáló vagyon kimentésére.

Az előbbi esetkörtől meg kell különböztetni azt, amikor a gazdaságilag erősebb fél azért kívánja a per elhúzódását, hogy rá nézve *kedvezőbb alkut tudjon kötni* a gazdaságilag gyengébb ellenfelével, aki rendszerint nem engedheti meg magának a hosszan tartó eljárást. Ilyen esetben az, aki anyagilag rászorul, inkább belemegy egy számára kedvezőtlenebb alkuba is, minthogy kivárja a hosszú éveken át tartó per végét. Emellett egy elhúzódó eljárásban a felmerülő perköltség is az alku megkötésére ösztönözheti a felet, ilyen esetben ugyanis a költségek előre kalkulálhatatlanná válnak és a szintjük gyakran eléri, vagy meghaladja a követelt összeg mértékét. Ezzel összefüggésben Chiarloni hívja fel a figyelmet arra a jelenségre, hogy Olaszországban a biztosító társaságok gyakran azért törekszenek a perek elhúzására, hogy tisztességtelen perbeli alkut köthessenek a károsultakkal, akik nem képesek kivárni a több évig elhúzódó eljárásokat.³ A polgári perek elhúzódása és az ennek eredményeként felmerülő aránytalanul magas költségek így ahhoz vezetnek, hogy a gazdaságilag gyengébb helyzetben levő felek inkább elfogadják a számukra kedvezőtlenebb ajánlatot is.

Ezekben az esetekben a perelhúzást alkalmazó *fél magatartását racionálisnak tekinthetjük*, hiszen az általa elérni kívánt helyzetet kedvezőbbnek ítéli meg annál, mint a perelhúzó taktikák alkalmazása nélkül lenne. Ilyenkor a fél – a rendelkezésre álló információk és várakozások alapján – kalkulál az elérhető előnyökkel és az ennek elérése során felmerülő kockázatokkal. Mindezek alapján pedig döntést hoz arról, hogy milyen perbeli taktikát kövessen. Ez a mérlegelés a különböző helyzetben lévő felek esetében rendkívül eltérő lehet. Egy likviditási gondokkal küzdő alperes, aki csak időt kíván nyerni a teljesítésre valószínűleg sokkal egyszerűbb módon mérlegel, mint egy biztosító társaság, akinek az alkalmazásában magasan kvalifikált közgazdászok végeznek kockázatelemzéseket, valószínűleg

² Walther J. HABSCHIED: A polgári per koncentrációját célzó újabb irányzatok az NSzK-ban, Olaszországban, Franciaországban és Svájcban. (fordította: Schelnitz György) *Jogtudományi Közöny* 1971/01. 27.

³ Sergio CHIARLONI: Civil Justice and its Paradoxes: An Italian Perspective. In Adrian ZUCKERMAN (szerk.): *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. New York, Oxford University Press, 1999. 276.

az ilyen eshetőségekre vonatkozóan is. Ezekről élesen el kell különítenünk a feleknek azokat az érdekeit, amelyek – az előbbi összefüggés szempontjából – nem racionális megfontolásokból fakadnak. Ilyenek lehetnek a különböző érzelmek, mint a harag, vagy a bosszú. Míg ugyanis az első csoport esetében a bíróság által kiszabható szankciók olyan kockázatnak minősülnek, amellyel a felek számolnak, addig a második esetében ilyenről nem beszélhetünk és így azok esetében a szankciók preventív hatása kérdéses.

Láthatjuk, hogy a polgári per elhúzásában a felek különböző okokból kifolyólag lehetnek érdekelte. Ezekről meg kell különböztetnünk azt az esetkört, amikor *a felek képviselői saját érdekeikből* fakadóan húzzák el a pereket. Ennek jellemzően – bár, ahogy látni fogjuk, nem kizárólag – a bevételük maximalizálása az oka.

Nick Armstrong állapítja meg, hogy „bár az *adversarial system* azon a feltevésen alapszik, hogy a saját érdekeik érvényesítéséhez a felek vannak a legjobb helyzetben. Ez nem számol azzal a ténnyel, hogy a feleket ügyvédek képviselik, akik nem minden esetben az ügyfelek érdekében cselekszenek: hozzá nem értésből adódóan, díjuk növelése érdekében, vagy az ügyvéd-ügyfél kapcsolatból fakadó más okból kifolyólag.”⁴ Verkijk rendszerezte az ügyvéd és ügyfél érdekeit a polgári perben és megállapította, hogy az ügyfelek érdekein túl az ügyvédeknek is vannak különféle érdekei.⁵

Ezek közül az első csoportba tartoznak az ügyvéd szakmai érdekei. Ide sorolhatjuk különösen azt, hogy a rá bízott ügyben szakmailag kifogástalanul képviselje ügyfelét, amely adott esetben a perek elhúzásához is vezethetnek. Zuckerman hívja fel a figyelmet arra, hogy az ügyvédek gyakran a polgári perbeli szerepük megfelelő teljesítése érdekében húzzák el a peres eljárásokat. Szerinte a „saját érdekük nem csak a fizetségük maximalizálásában merül ki, de arra is kiterjed, hogy biztosítsák a helyzetüket egy esetleges kártérítési perekben. Annak érdekében ugyanis, hogy minimalizálni tudják a gondatlanságból fakadó felelősségüket, az ügyvédek természetesen hajlamosak követni valamennyi eljárási utat, amely nyitva áll előttük”, ez pedig a perek elhúzódsához vezethet.⁶ Gyakran ezzel magyarázható az is, hogy az ügyvédek visszatartják az információkat és azokat az eljárás megfelelő szakaszában adják csak

⁴ Nick ARMSTRONG: Making Tracks. In Adrian ZUCKERMAN – Ross CRANSTON (szerk.): *Reform of Civil Procedure, Essays on 'Access to Justice'*. Oxford, Clarendon Press 1995. 107.

⁵ Richard VERKIJK: Beyond Winning: Judicial case management and the role of lawyers in the principles of transnational civil procedure. In C.H. van RHEE (szerk.): *Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation* Antwerpen, Intersentia, 2008. 72.

⁶ ZUCKERMAN i. m. 65.

elő, amely meghatározott eljárásjogi környezetben a fellebbezési eljárást jelenti. A megfelelően időzített bizonyíték sokkal nagyobb hatást tud gyakorolni a bíróság tagjaira és képes egy per menetét teljes egészében megfordítani.

Második csoportba sorolhatók az ügyvéd nem jogszerű érdekei, amelyek hatására az ügyvédek büntetőjogilag fenyegetett cselekményeket valósítanak meg. Ilyen lehet például, az ígért pénz megszerzése, amelyet azért kap az ügyvéd, hogy elveszítsen egy pert. Ritkábban, de ilyen érdekek is vezethetnek egy ügyvédet perelhúzó taktikák alkalmazására.

A harmadik csoportba pedig azok az érdekei sorolhatók, amelyek nem tekinthetők ugyan illegálisaknak, ugyanakkor nem is tartoznak a szakmailag kívánatos érdekei közé. A fenti csoportok közül témánk szempontjából ez utóbbival érdemes behatóbban foglalkoznunk. Verkijk erre az ügyvédi munkadíjat hozza fel példaként, amely bár jogszerű érdek, de nem kapcsolódik közvetlenül a szakmaisághoz.⁷ Zuckerman is megállapítja, hogy a feleken kívül az ügyvédeknek is vannak saját, a felektől elkülönülő érdekeik, így különösen a díjazásuk. Ezzel kapcsolatban állapítja meg, hogy „csoda lenne, ha nem létezne kapcsolat az ügyvédek anyagi érdeke és a pereskedési gyakorlat között” akkor, amikor az eljárási szabályok megfelelő manőverezési lehetőségeket biztosítanak ehhez és az ügyfelek részéről sincs ezzel szemben ellenállás.⁸

Az ügyvédi munkadíj számításának több módja is ismert, amely különbözőképpen befolyásolhatja az ügyvéd viselkedését a polgári perben és ez által a polgári per stílusát és tartamát is. A különböző rendszerek tehát más típusú magatartásra sarkallják az ügyvédeket, egy közös pont azonban mindegyiknél megfigyelhető, mégpedig az, hogy az adott rendszer adta keretek között *az ügyvéd próbálja a saját hasznát maximalizálni*. Ezt önmagában még nem tekinthetnénk morálisan elítélendőnek, mondhatjuk értéksemleges, amely a bevételeinek növelésére törekvő, racionális emberi viselkedésből fakad. Azonban ha ez az érdek összeütközésbe kerül mások érdekeivel, úgy annak értéksemlegessége megszűnik. Ezt tapasztalhatjuk a perek elhúzása esetén is, hiszen az ügyvédnek a szakmai közössége felé, a bíróság felé és az ügyfele irányába is vannak olyan *kötelezettségei, melyek megsértéséhez vezetne*, ha azokkal szemben a haszon maximalizálására törekedne.

Ugyanakkor téves lenne azt feltételezni, hogy az ügyvédek kizárólag a bevételeik növelése érdekében tanúsítanak olyan magatartást, amely a perek elhúzó-

⁷ Uo. 72.

⁸ Adrian ZUCKERMAN: Reform in the Shadow of Lawyers' Interests. In Adrian ZUCKERMAN – ROSS CRANSTON (szerk.): *Reform of Civil Procedure, Essays on 'Access to Justice'*. Oxford, Clarendon Press 1995. 65.

dásához vezetnek. Gyakran az ügyvédek egymás iránti 'szakmai szolidaritás' miatt működnek közre a másik ügyvéd által alkalmazott magatartásban. Ilyen eset, ha az egyik ügyvéd a tárgyalás elhalasztását kéri, amelyikbe az ellenfél ügyvédje beleegyezik. Erre mutat rá Lord Woolf is jelentésében. Vizsgálatai szerint „még az is előfordulhat, hogy az ellenérdekű felek képviselőinek érdekében áll egymás vétségeinek a kölcsönös elnézése. Bírói tapasztalat, hogy az ügyvédek kényelmességének az eredménye, hogy a pert el kell halasztani, mert abba mindkét fél beleegyezett. Ez annak eredményeként derült ki, hogy amikor a bíró előírta a felek személyes közreműködését, hogy ők is támogassák a tárgyalás elhalasztását, akkor az ilyen típusú beadványok száma drámaian lecsökkent.”⁹ Habscheid az ügyvédi szolidaritást azzal magyarázza, hogy „csak a kollégájával szemben előzékeny ügyvéd várhat megfelelő szívességet a kollégájától arra az esetre, ha a jövőben ő kerül hasonló helyzetbe.”¹⁰ Ez a magatartás is a felvázolt érdekrendszer harmadik csoportjába sorolható. Ebben az esetben ugyanakkor nem a bevételüket kívánják az ügyvédek növelni, hanem a kölcsönösségen alapuló szakmai kapcsolataikat ápolni. Ez is olyan érték lehet a perbeli képviselő szemében, amiért érdemes közreműködni az eljárás elhúzásában.

A perelhúzó taktikák alkalmazása szempontjából tehát alapvetően *két érdekcsoportot* azonosíthatunk, így egyfelől a felek érdekeit, másfelől pedig az ügyvédek saját érdekeit. Ezek jellemzően az ügyvéd személyénél találkoznak, akinél az érdekek felerősíthetők, vagy akár ki is olthatják egymást. A későbbi ítélethozatalban érdekelt ügyfél érdekeit az ügyvédje szem előtt tarthatja és olyan eljárásjogi eszközöket vehet igénybe, amelyek a perek elhúzódsához vezetnek. Ezt továbbá erősíthetik az ügyvédeknek a saját érdekei is, akiknek ügyfeleik érdekeitől függetlenül is szándékában állhat az eljárás késleltetése. Ugyanakkor ezek gyengíthetők, illetőleg szélsőséges esetben akár ki is olthatják egymást. A fentiekből továbbá azt is láthatjuk, hogy a perelhúzó taktikák alkalmazására *legtöbb esetben racionális érdekek sarkallják a feleket és az ügyvédeket* is. Ennek megállapítása azért fontos, mert ha a perbeli taktika megválasztásánál valóban lejátszódik egy értékelő folyamat és az érintettek racionálisan választják a perelhúzást, úgy álláspontunk szerint az *érdekek semlegesítésével, vagy azok ellensúlyozásával a perelhúzás megelőzhető.*

⁹ Lord WOOLF: Access to Justice: Interim Report, 1994. Chapter 3 Nr. 31.

¹⁰ HABSCHIED i. m. 27.

3. A perelhúzó taktika és a felelősség elosztása a polgári perben

A dolgozatunk alapfeltevésének, miszerint a perek elhúzására csak a szándék és a lehetőség együttes meglétekor kerül sor, az egyik elemét, nevezetesen a 'szándékot' megvizsgáltuk. A továbbiakban annak másik összetevőjével, a 'lehetőséggel' foglalkozunk. Ez alatt azt értjük, hogy a feleknek a döntésétől függ-e, hogy elhúzzák a pert vagy sem. Amennyiben nem tudják befolyásolni az eljárás lefolyását, úgy nem beszélhetünk perelhúzó magatartásról. A polgári per ettől függetlenül elhúzódhat, ekkor azonban nem a felek taktikája miatt, hiszen annak alkalmazására nincs is lehetőségük, hanem más okból kifolyólag.

Vizsgálódásunknál abból indulunk ki, hogy a perelhúzás szempontjából a különböző jogrendszerek eltérő mértékben sérülékenyek. Álláspontunk szerint ennek az oka abban keresendő, hogy ezekben az országokban más és más a *bíróság és a felek szerepe a per menetének alakításában*. Ha ugyanis a felek kezébe van adva, hogy az eljárás alakulását befolyásolják, úgy annak megakasztása is tőlük függ. Ilyen esetben a perelhúzó taktikákat igen széles körben tudják alkalmazni. Annak érdekében tehát, hogy a feleknek ne legyen lehetőségük a perek elhúzására, olyan módon kell a feladatokat és a jogosultságokat meghatározni, hogy ilyen taktikák alkalmazására ne legyen módjuk. Ebben a fejezetben tehát arra keressük a választ, hogy ez a sérülékenységük milyen módon csökkenthető.

A perelhúzás módszerei jogrendszerenként eltérőek lehetnek, hiszen a per résztvevőinek a mozgásterét az adott eljárásjog határozza meg. A módszerek között szerepelhetnek a torpedó keresetek¹¹, az ügy eldöntéséhez szükséges információk visszatartása és 'csöpögtetése'¹², a per elhalasztására, vagy szünetelésére benyújtott kérelmek, a bíró összeférhetetlenségére való ismételt hivatkozás annak érdekében, hogy a kizárás tárgyában való döntés elhúzza az

¹¹ Florian SANDER – Steffen BRESSLER: Das Dilemma mitgliedstaatlicher Rechtsgleichheit und unterschiedlicher Rechtsschutzstandards in der Europäischen Union - Zum Umgang mit sogenannten „Torpedoklagen“. *Zeitschrift für Zivilprozess* 2009/2. 157.

¹² Franz-Josef RINSCHKE: *Prozesstaktik*. Köln, Carl Heymans Verlag KG 1993. 62.; Hanns PRÜTTING In Gerhard LÜKE – Alfred WALCHSHÖFER (szerk.): *Münchener Kommentar*. München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1992. 1668.

alapeljárást¹³, a közbenső kérdésekben hozott döntések megtámadása¹⁴, vagy például egymással összefüggő keresetek benyújtása a különböző illetékességű és hatáskörű bíróságokhoz azért, hogy azok az összefüggő eljárások lezárásáig az előttük folyó pert felfüggeszék. A lehetséges módszerek száma és típusa változó lehet, amely mindig az adott eljárási törvény által nyújtott keretektől függ. Azokban az országokban például, ahol a törvény biztosítani akarja a kétoldalú meghallgatás elvét és nem szankcionálja mulasztási ítélettel az alperes távolmaradását, már az alperes egyszerű távolmaradásával megakasztható az eljárás. Mivel a lehetséges perelhúzó módszerek száma országonként és koronként változik, így fejtegetésünkben nem az egyes perelhúzó módszerek oldaláról kívánjuk körüljárni a problémát, hanem egy másik aspektusból, a bíró és a felek közötti felelősség-megosztás oldaláról.

Kengyel mutat rá, hogy „történelmi korszakoktól és társadalmi berendezkedéstől függetlenül a polgári per szabályozásának mindenkori alapkérdése a bíróság és a felek hatalmi viszonyának a meghatározása. Alapvetően ettől függ az eljárásjogi felelősség realizálhatósága is.”¹⁵ Álláspontunk szerint a perelhúzásnak a 'lehetőség' oldalát a bíróság és a felek közötti hatalmi viszony szempontjából érdemes megközelíteni, ugyanis így kapunk választ arra a kérdésre, hogy milyen módon lehet a perelhúzó taktikákat korlátozni és ilyen módon a jogrendszer sérülékenységét csökkenteni. A polgári pernek történetileg különböző modelljei alakultak ki, amelyek különbözőképpen osztották meg az eljárási jogokat és kötelezettségeket a felek és a bíróság között.¹⁶

Témánk szempontjából elsődlegesen a per menetére gyakorolt befolyásukat kell megvizsgálunk. Abban az esetben, ha jelentős részben a felektől függ a per lefolyása, úgy a felek rendkívül széles mozgástérrel bírnak a perek elhúzására is. Lényegében az ő felelőségük, hogy a perek időben befejeződjenek-e. Amennyiben ez a befolyásuk korlátozottabb és az megoszlik a bíróság és közöttük, úgy a perelhúzásra a lehetőségeik is szűkebbek.

¹³ AIDA GRGIČ: The Length of Civil Proceedings in Croatia: Main Causes of Delay. In Alan UZELAC – C.H. van RHEE (szerk.) *Public and Private Justice – Dispute Resolution in Modern Societies*. Antwerpen, Intersentia, 2007. 155.

¹⁴ PAUL MICHALIK: Justice in Crisis: England and Wales. In Adrian ZUCKERMAN (szerk.): *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. New York, Oxford University Press, 1999. 128.

¹⁵ KENGYEL Miklós: A bíróság és a felek közötti felelősségi viszony a polgári perben. (Történeti és összehasonlító elemzés). Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 1989. 11.

¹⁶ Lásd: KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

A liberális permodellben az eljárás menetének a tekintetében is a féluralom érvényesült, így a feleknek jelentős befolyásuk volt a per lefolyására, amivel gyakran vissza is éltek. Habscheid szerint a XIX. századi kodifikációknál „az erők szabad játékában bíztak: az volt az általános meggyőződés, hogy a jogait vitató fél egyéni érdeke a leghatékonyabb katalizátor a jogi helyzet mielőbbi tisztázásában.”¹⁷ Ennek a feltevésnek a hibás voltát könnyen felismerhetjük, ha arra gondolunk, hogy egy perben egyrésről két ellenérdekű fél van, akik között a per kimenetében és nem szükségképpen annak lefolyásában van érdekellentét. Elképzelhető, hogy ugyanabban a perben mind a két fél visszatartja az információkat, hogy azok megfelelő időben történő előadásával előnyre tegyen szert. Másrésről látnunk kell, hogy a feleket jellemzően ügyvédek képviselik, akik esetében az 'erők szabad játéka' nem jelentkezik olyan élesen, részben a saját érdekeikből, részben szakmai szolidaritásból kifolyólag. A rendszer gyengeségei *a keretek túlfeszítéséből és az azokkal való visszaélésből* fakadt. Zuckerman jegyzi meg – egyezően Lord Woolf megállapításaival – hogy „a komplexitás, a késedelem és a költségek nem az eljárási eszközök természetéből, hanem azok túlzott és aránytalan használatából és az azokkal való visszaélésből fakadnak.”¹⁸ A liberális permodellnek a perelhúzás szempontjából az volt a koncepcionális hibája, hogy az eljárás menetének alakulását a felek kezébe tette le, akik azonban ezzel visszaéltek.

A liberális per visszásságaira adott reakcióként fejlődött ki a XIX. század végén Ausztriában a *szociális polgári per*, amelyben a jogszabály a felektől a bíróhoz helyezte át a per irányításához szükséges eszközöket. „A polgári per szociális funkciójának a megvalósítása szempontjából kulcsfontosságúvá vált a bíróság szerepe. A felek uralmi helyzetével szemben Klein a bíróság erőteljes aktivitását hangsúlyozta.”¹⁹ Ez az aktív bírói szerepvállalás azonban nem korlátozta a felek magánautonómiáját, csak a liberális per koncepcionális hibáit kívánta orvosolni.

Magyary a következőképpen fogalmazta ezt meg. „Hogy a bíró és a fél érvényesülésének egyensúlyát a perben sikerült létrehozni, annak oka főleg kettőben rejlik. Először, hogy sikerült a felek rendelkezését kellő határok közé szorítani. A féltől függjön, hogy akar-e jogvédelmet vagy sem. De ne tőle függjön, hogy az eljárás miképpen bonyolódik le és meddig tartson. Ha a fél jogvédelmet kér,

¹⁷ HABSCHIED i. m. 27.

¹⁸ ZUCKERMAN i. m. 62.

¹⁹ KENGYEL (2003) i. m. 105.

ne legyen a bíró akadálya az igazság keresésében.”²⁰ Ennek eredményeként a perek elhúzására a feleknek és képviselőiknek a mozgásteret jelentős mértékben lecsökkent. Ezt egyik oldalról a bíróság aktív részvételéből, másik oldalról a rendelkezési joguk korlátozásából fakad. Ugyanis, ha a bíró aktív szerepvállalása a megfelelő eljárési eszközökkel párosul és a felek sem rendelkeznek olyan jogosítványokkal, amelyekkel szabadon elhúzhatnák az eljárást, úgy az erre irányuló taktikák nem tudnak érvényesülni. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy ehhez nem elég a bíró szerepvállalását megnövelni, azzal párhuzamosan a felek rendelkezési jogosítványait korlátozni kell és a bíróság kezébe olyan eszközöket kell adni, amellyel biztosítani tudják, hogy a felek eleget is tesznek a parancsaiknak.

Kengyel hívta fel erre az összefüggésre a figyelmet Olaszország és Franciaország példáján keresztül. „Az olasz és a francia polgári eljárásjog fejlődése a bírói hatalom növelésének az irányába mutat. A bírói pervezetési jogosítványainak a koncentrációját lényegesen lassabban követi a felek korlátlan rendelkezési jogának a visszaszorítása és a percelemekért való felelősségének a fokozódása. Úgy tűnik, hogy amíg ez a két fejlődési irány nem kerül egymással 'szinkronba', addig sem a francia, sem az olasz polgári eljárás nem fog tudni megszabadulni a 'latin perjogok' közös örökségétől, a kánonjog hatásától. Az írásbeliség, a közvetettség, a formalizmus maradványai még mindig felbukkannak, tág tered adva a felek és ügyvédjeik 'taktikázásához', 'a per tetőleges elhúzásához’.”²¹

4. A perhúzó taktika megakadályozásának módszerei

Az alapfeltételezésünknek mind a két elemét megvizsgáltuk. Ezek alapján egyik oldalról megállapítottuk, hogy a felek és képviselőik különböző okokból érdekeltek lehetnek a polgári per elhúzásában, amelyek között számosat racionálisnak minősítettünk. Ebből arra következtettünk, hogy ezek semlegesíthetőek, amivel a perelhúzás megelőzhető. Másik oldalról megvizsgáltuk a pertaktikai lehetőségek korlátozhatóságát. Ennek a módjaként a felek mozgásterének a szűkítését jelöltük meg, amely részben a jogszabályi korlátok hatására, részben a bíró aktív szerepvállalása által érhető el. Ezek után azt vizsgáljuk meg, hogy melyek azok az eljárési eszközök, amelyek segítségével az előbbi célkitűzések,

²⁰ MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. (Harmadik kiadás) Budapest, Franklin-Társulat Kiadása, (é.n.) 38.

²¹ KENGYEL (1989) i. m. 59.

nevezetesen, az érdekek semlegesítése és a felek pertaktikai mozgásterének leszűkítése elérhető.

Álláspontunk szerint két csoportra lehet bontani azokat az eljárási eszközöket, amelyek a perelhúzás megakadályozására szolgálnak. Első csoportba azokat soroltuk, amelyek céljuk szerint az érdekeket akarják semlegesíteni, másikkban pedig azokat, amelyek a felek pertaktikai mozgásterét akarják szűkíteni.

4.1. A perelhúzásban való érdekeltség semlegesítése

Véleményünk szerint azokra az érdekekre tudunk a jog eszközeivel hatni, amelyek racionálisnak tekinthetők abban az értelemben, hogy az elhúzás eredményeként keletkező helyzetet kedvezőbbnek ítéli meg az érdekelt annál, mintha nem húzná azt el. Ilyenként egyik oldalról a felek racionális érdekeit azonosítottuk. Ezek ellentételezésére a legtöbb jogrendszerben a *pénzbüntetés* és a perelhúzás esetére kilátásba helyezett speciális *költségviselési szabályok* szolgálnak. Ezek kockázatként jelennek meg a fél szemében. A fél képzeletbeli mérlegének egyik oldalára ilyenkor a perelhúzással elérhető eredmény, a másik oldalára pedig a kockázatként megjelenő szankció kerül. Amennyiben a szankció mértéke és alkalmazásának valószínűsége alapján kialakuló kockázat nagyobb, mint az elérhető haszon, úgy a racionális fél nem fogja a perelhúzást választani. Ezt nevezzük a szankció preventív hatásának. A szankcióknak ezek alapján olyan mértékűeknek kell lenniük, amelyekkel a bíróság el tudja rettenteni a felet. A preventív hatás viszont csak akkor érhető el, ha a szankciókat rendszeresen alkalmazzák is, így a félnek alappal kell arra számítania, hogy perelhúzás esetén azt vele szemben ki fogják szabni, illetőleg a fél erről megfelelő információkkal rendelkezik is. Michalik emeli ki a Woolf-féle reform előtti angol eljárásjoggal összefüggésben, hogy a felek perelhúzásával szembeni küzdelemhez hiányoznak az eljárási szabályokból a megfelelő szankciók és a liberális szemléletre visszavezethetően a kiszabott büntetések alól utóbb mentesítik a feleket.²² Ilyen esetben a szankcióknak nincs preventív hatásuk, hiszen az érdekelt alappal számíthatnak arra, hogy a bíróság utóbb elengedi a rájuk kiszabott szankciókat.

Másik oldalról az ügyvédek érdekeit minősítettük racionálisaknak. Ugyanis a hosszan tartó per esetében az ügyvéd kedvezőbb helyzetbe kerül, mintha az eljárás rövidebb lenne. Amennyiben tehát az ügyvéd a hosszabb eljárás esetén több bevételhez jut, úgy érdekeltté válik az eljárás elhúzásában. Ez egyrészt az *ügyvédi munkadíj számításának módszerével*, másrészt *szankciókkal* befolyásolható.

²² MICHALIK i. m. 145.

Munkaóra alapú díjszámítás esetén a kiszámlázott óráktól függ az ügyvéd munkadíja, így ha több időt tölt az ügyvel, úgy a bevétele is megnő. Ilyenkor tehát az ügyvéd érdekeltté válik abban, hogy az eljárás tovább tartson, mert így több órát tud kiszámlázni. Ugyanez az eset azokban a rendszerekben, ahol ugyan díjtáblázat van, amelyből a különböző tételek az ügyvédnek meghatározott eljárási cselekményenként járnak, de azok felszámítására minden eljárási cselekmény esetén ismételten lehetőség van. Ilyen esetben az ügyvéd abban lesz érdekelt, hogy tovább tartson az eljárás és több alkalommal is ki tudjon számlázni meghatározott tételleket. Ezzel szemben azok a rendszerek, ahol csak eljárási cselekményenként egyszer lehet felszámítani a díjat, az ügyvéd abban lesz érdekelt, hogy azt minél hamarabb elvégezze, hogy a díjához minél korábban hozzájuthasson. Példaként a német költségszabályokat lehet említeni, amelyben az ügyre fordított munkaórától függetlenül számítják az ügyvéd díját, attól függően, hogy a per milyen szakaszába ért. Leipold említi szemléltetésképpen, hogy „a bizonyítási díjat csak egyszer lehet elszámolni egy eljárási fokon. Így az ügyvéd nem keres több pénzt akkor, ha tíz tanú és három szakértő meghallgatására kerül sor, mint ha csak egy tanút hallgattak volna meg. Az ügyvédnek így gazdasági érdeke, hogy az eljárás a bizonyítás szakaszába kerüljön, de abban már nem érdekelt, hogy az elhúzódjon.”²³ Ezzel a rendszerrel tulajdonképpen az a cél, hogy az ügyvéd ne legyen érdekelt az ügyek elhúzásában. Ugyanezt tapasztalhatjuk az ún. sikerdíj esetén is. Ilyenkor az ügyvédnek abban van érdeke, hogy minél nagyobb legyen a félnek megítélt összeg, hiszen az ő munkadíja is ahhoz igazodik. Ugyanakkor ez az összeg nem lesz nagyobb, ha a per hosszabb ideig tart.

Az ügyvédi munkadíj számításának jelentőségére utal Leipold is. Szerinte „a költségszabályok befolyását nem szabad alábecsülni, és ha az eljárást ténylegesen befolyásolni kívánjuk, akkor gondolni kell arra, hogy a felek és főleg képviselőik gazdasági érdeke miképpen befolyásolja magatartásukat.”²⁴ A költségszabályok azáltal, hogy az ügyvéd érdekelttségét csökkentik, képesek lehetnek megakadályozni, hogy az ügyvéd saját érdekéből fakadóan, az ügyfelének akarata nélkül húzza el a pert.

Másik befolyásolási eszközként a szankciókat jelöltük meg. Ez speciálisan alakul a különböző országokban, hiszen az ügyvédi munka jellegéből fakadóan kényes kérdés az ügyvédek fegyelmezése, amely sok helyen a bíróságok hatáskörén kívül van. Normand jegyzi meg, hogy „összességében a perbeli taktikák-

²³ Dieter LEIPOLD: Limiting Costs for Better Access to Justice: The German Approach. In: Adrian ZUCKERMAN – Ross CRANSTON (szerk.): *Reform of Civil Procedure, Essays on 'Access to Justice'*. Oxford, Clarendon Press 1995. 272.

²⁴ Uo. 266.

nak és visszaéléseknek a fő kezdeményezője az ügyvéd, mindazonáltal csak néhány jogrendszer van, amelyik ismer olyan szankciókat, amelyeket velük szemben lehet alkalmazni.²⁵

A bíróság szankcionálási jogkörei országról országra változnak. Egy képzeletbeli skála egyik végén az angolszász országokat, másik végén pedig Németországot helyezhetjük el. Míg ugyanis az Egyesült Államok szövetségi eljárásjogi törvénye rendkívül sok esetben engedi az ügyvédet bírságot, addig a német polgári perrendtartás nem teszi lehetővé az ügyvédnek a bíróság általi szankcionálását. Breyer hasonlítja össze a német rendszert az angollal és az amerikaival és állapítja meg, hogy míg az utóbbi országokban az ügyvéd kötelességzegése esetén a bíróság kötelezheti az ügyvédet az okozott költségek megtérítésére, addig ez a német rendszerben nem fordulhat elő.²⁶

A helyzet mára Ausztriában is a némethez hasonló. Korábban ugyan az osztrák polgári perrendtartás lehetővé tette, hogy a bíró az ügyvédet bírságot, ha az súlyos gondatlanságból az eljárást elhúzta²⁷, ezt a helyzetet megváltoztatta az osztrák polgári perrendtartás 1983. évi módosítása, amely az ügyvédek feletti bírósági fegyelmezési jogkört megszüntette.²⁸ A polgári per elhúzásának esetei Ausztriában a szakmai szabályok megszegésének minősülnek és az ügyvédi kamara fegyelmezési jogkörébe tartoznak.²⁹ Az angol eljárási szabályok ezzel szemben ismerik az ügyvéd szankcionálhatóságát. Azok például lehetővé teszik, hogy a bíróság megtiltsa az ügyvédnek, hogy költségeinek megtérítését ügyfelétől kérje, vagy utasíthatja, hogy személyesen fizesse meg más költségeit.³⁰ Erre olyan esetekben kerülhet sor, többek között, ha az ügyvéd nem jelenik meg a tárgyaláson, vagy miatta az eljárásban szükségtelen eljárási cselekményre kerül sor, vagy gyakori ismétlésekkel és kirívó lassúsággal adja elő érveit és ezáltal hátráltatja az eljárást.³¹

²⁵ Jacques NORMAND: Final Report: The Two Approaches to the Abuse of Procedural Rights. In Michele Taruffo (szerk.): *Abuse of procedural rights: comparative standards of procedural fairness*. The Hague, Kluwer Law International, 1999. 246.

²⁶ Michael BREYER: *Kostenorientierte Steuerung des Zivilprozesses*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2006. 12.

²⁷ NORMAND i. m. 246.

²⁸ Walther H. RECHBERGER: *Kommentar zur ZPO*. Wien, Springer-Verlag, 1994. 558.

²⁹ Bernhard KÖNIG – Andrea KÖNIG: Landesbericht Österreich. In Gerhard WALTER (szerk.): *Professional Ethics and Procedural Fairness*. Bern, Verlag Paul Haupt, 1991. 196.

³⁰ Paula LOUGHLIN – Sepsen GERLIS: *Civil procedure (Second Edition)*. London, Cavendish Publishing Limited, 2004. 537.

³¹ Uo. 538.

Az ügyvédeknek a bíróság általi szankcionálása azonban nem aggálytalan. Az ügyvéd státuszából és a munkájának a jellegéből adódóan *kifogásolható* az olyan eljárási szabály, amely lehetővé teszi, hogy a polgári perben eljáró bíró fegyelmezési jogokat gyakoroljon az ügyvéd felett. Persze az ügyvédnek nem csak a szakmai közössége, de a bíróság irányába is vannak kötelezettségei, amelyek megsértése esetén a felelősséget meg kell állapítani és vele szemben a megfelelő szankciókat vele ki kell szabni. Ennek azonban lehet az a módja, hogy a bíróság hivatalból értesíti a kamarát az ügyvéd magatartásáról, amely ez után a fegyelmezési jogkört gyakorolja.

4.2. A pertaktikai mozgástér leszűkítése

Egy másik megoldási kísérlet a perelhúzás megakadályozására a felek *eljárási mozgástérének lecsökkentése*. Ez az érdekekre nem kíván hatással lenni, helyette az eszközök oldaláról közelíti meg a perelhúzó taktikákat. Ezen a csoporton belül álláspontunk szerint továbbá meg lehet különböztetni a *jogszabályi korlátozásokat* és az *aktív bírói pervezetést*, melyek közös célja a felek perelhúzó taktikáinak kizárása és ezzel a koncentrált per megvalósítása.

Első esetkörbe tartozik különösen a mulasztási ítélet intézménye, a másodfokú eljárásban új tények előterjesztésének a tilalma, a keresetváltoztatásra, illetve a bizonyítás előterjesztésére vonatkozó határidő meghatározása. Példaként a magyar polgári eljárásjog 2008-as reformját³² lehet említeni, amelyben a jogalkotó a kísértékű perekben az első tárgyalásig engedi meg a kereset megváltoztatását, illetőleg a bizonyítási indítványok előterjesztését is. A jogalkotó ezzel azt kívánta elérni, hogy a polgári per tárgya az eljárás során ne változzon és így koncentráltan lehessen azt lefolytatni. A régebbi, írásbeliségen alapuló eljárásokból lehet még említeni az eshetőségi elvet, amelynek a lényege, hogy a felek a per anyagát csak egy meghatározott időpontig, egységesen terjeszthették elő. Ilyen módon a feleknek a törvény határozott meg egy időpontot, amíg támadási és védekezési eszközeiket előterjeszthették.

Ugyancsak a perelhúzás eszközoldalát kívánja korlátozni a másik csoportba sorolható *bírói pervezetés* is. Azáltal ugyanis, hogy a bíró kezébe kerülnek bizonyos, a pervezetéssel kapcsolatos jogosultságok, a feleknek és ügyvédeknek kevesebb mozgástere marad. Andrews jegyzi meg, hogy aktív pervezetés esetén „arra lehet számítani, hogy a feleknek kevesebb lehetőségük lesz a perbeli manőverezésre”

³² 2008. évi XXX. Törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról

és ezáltal biztosíthatóvá válik a gyors és hatékony eljárás.³³ A bíró kezébe ennek érvényre juttatásához megfelelő eszközöket is kell biztosítani. Ilyeneknek tekinthető különösen a német és osztrák eljárásjogban ismert preklúzió intézménye, amely több közép- és kelet európai országban³⁴ is alkalmazott megoldás. Ez az intézmény a koncentrált pert olyan módon kívánja biztosítani, hogy a félnek azokat a támadási és védekezési eszközeit kizárja, amelyeket nem a per menetének megfelelő időpontban terjesztettek elő.³⁵ A német eljárásjogban lévő, per előbbre viteli kötelezettség (Prozessförderungspflicht) megszegése így akár pervesztességhez is vezethet. Leipold is azt emeli ki, hogy a késedelmes előterjesztés kizárása és az ebből következő pervesztesség veszélye szorítja rá a feleket és ügyvédek, hogy a per előbbre viteli kötelezettséget komolyan vegyék.³⁶ Ezzel a bíró kezébe olyan eszköz kerül, amellyel a felek perelhúzásra irányuló kísérleteit korlátozni tudja. Ez több oldalról is hat a felek mozgásterére. Egyik oldalról a pernyerésre esélyt érző felet arra szorítja, hogy mihamarabb előadja a támadási és védekezési eszközeit, ha nyerni akar. Így az ügyvédek is arra kényszerülnek, hogy megfelelő időben adják ezeket elő a bíróság előtt, különben ügyfelük pervesztes lehet. Az ügyvédeknek ekkor bár érdekükben állna a perek elhúzása, de az ügyfelük pernyertessége miatt kénytelenek az információkat időben előadni, azokat nem 'csöpögtethetik'. A pernyerésre esélytelen felet pedig olyan módon korlátozza, hogy a bíró által meghatározott időpont után nem lehet az információk visszatartásával és fokozatos előadásával a pert elhúzni. Így az a fél, aki tudja magáról, hogy el fogja veszíteni a pert, bár érdekében állna és el akarná azt húzni, mégsem tudja, mert a bíróság nem vár az ő előadásaira.

5. Befejezés

Összefoglalásként megállapítható, hogy a perek hosszú tartamának gyakran a perhúzó taktikák alkalmazása az oka. Ennek megakadályozására kortól és

³³ Neil ANDREWS: Abuse of Process in English Civil Litigation. In Michele TARUFFO (szerk.): *Abuse of procedural rights: comparative standards of procedural fairness*. The Hague, Kluwer Law International, 1999. 96.

³⁴ Lásd: Thomas SUTTER-SOMM – Viktória HARSÁGI (szerk.): *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mitteleuropa um die Jahrtausendwende. Reform und Kodifikation – Tradition und Erneuerung*. Zürich, Schulthess, 2012.

³⁵ Ulrich FOERSTE. In: Hans-Joachim MUSIELAK: *Kommentar zur Zivilprozessordnung* (3. neubearbeitete Auflage). München, Verlag Franz Vahlen, 2002. 712.

³⁶ Dieter LEIPOLD In: *Stein-Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung* (20. Auflage, 11. Lieferung). Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1985. 268.

földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül próbáltak megfelelő eszközöket találni. Álláspontunk szerint a probléma megfelelő kezeléséhez a perelhúzáshoz vezető folyamatot elemeire kell bontani és meg kell különböztetni egyik oldalról a felek és képviselőik szándékát, amely az érdekekből táplálkozik, másik oldalról a lehetőségüket arra, hogy a pereket elhúzzák. Tanulmányunkban azt próbáltuk igazolni, hogyha ezekből valamelyik hiányzik, úgy nem kerül sor a perelhúzásra. Abban az esetben tehát, ha a jog eszközeivel meg akarjuk akadályozni, hogy ilyen taktikák alkalmazására sor kerüljön, azt kell elérnünk, hogy a feltételek valamelyike hiányozzon.

Az érdekek semlegesítésére a szankciók megfelelő kialakítását és alkalmazását, valamint az ügyvédi díjszámítás módjának megfelelő kiválasztását jelöltük meg. Megvizsgáltuk, hogy az ügyvédek szankcionálására milyen megoldások ismertek a különböző jogrendszerekben. Meglátásunk szerint az ügyvédek jogállására és a munkájuk speciális jellegére tekintettel, aggályosnak tekinthetők azok a szankciók, amelyeket a bíróság az adott eljárásban szabhat ki az ügyvédekkel szemben. A preventív hatás elérése álláspontunk szerint megvalósítható olyan módon is, hogy a szankciók kiszabására a kamara jogosult, akit a bíró hivatalból értesít.

A perelhúzás lehetőségének csökkentésére az aktív bírói pervezetést, a bírói akarat realizálására alkalmas eljárási eszközök létét és a felek rendelkezési jogának megfelelő korlátozását jelöltük meg. Meggyőződésünk, hogy a fenti eszközöknek a megfelelően kiegyensúlyozott rendszere képes lehet a perelhúzások számát és ezen keresztül a perelhúzódást magát is csökkenteni. Ugyanakkor látnunk kell az eljárási szabályok korlátait is. A legkiválóbb törvények sem képesek a céljukat elérni, ha nem párosul hozzájuk megfelelő gyakorlat. Ez elsődlegesen a bíróság, másodsorban pedig az ügyvédség gyakorlatát jelenti. Egy olyan rendszerben ugyanis, ahol a bíró kezébe vannak helyezve azok az eszközök, amelyekkel a perelhúzódás megakadályozható, ott a felelősség is nagyobb részben őt terheli. Ez ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy a felek és képviselőik felelősségét el kellene felejteni. A perelhúzó taktikák alkalmazására a felek és képviselőik érdekében kerül sor, amely az ő akaratuk és tevékenységük nélkül nem valósulna meg. Ebből kifolyólag az ő felelősségük is jelentős, amelyhez következetesen alkalmazott és arányos szankcióknak kell párosulnia ahhoz, hogy a perek elhúzódását meg lehessen akadályozni.

ÚJ DIMENZIÓK A BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁS TERÜLETÉN

KIRÁLY LILLA
egyetemi adjunktus (PTE ÁJK)

1. Jogegységesítés szükségessége az Európai Unióban

„Az EU működése és céljainak megvalósítása szempontjából alapvető jelentőségű, hogy a végrehajtási eljárás területén a tagállamokban hasonló szabályozás működjön, hasonló hatékonysággal. Ugyanakkor igen jelentős eltérések tapasztalhatók az EU tagállamainak jogrendszerei között, például a végrehajtási eljárásban közreműködő szervek, az adós és a hitelező érdekeinek védelmét szolgáló intézmények, vagy a hitelezők közötti kielégítési sorrend szabályozásában. A különbségek alapvető oka, hogy az EU tagállamainak jogrendszerei eltérő fejlődési utat jártak be, különböző jogcsaládokhoz tartoznak.”¹

A polgári peres eljáráshoz kötődő és a bírósági végrehajtásra irányadó szabályok tekintetében a tagállamok között fennálló különbségek miatt szükségessé vált a minimumszabályok pontos és részletes meghatározása. A végrehajtás során alapvető jelentőségű jogi szabályozás, szervezet rendszer, ingatlan-nyilvántartása stb. minden tagállamban különböző. Legfőképpen ez az oka annak, hogy az EU – eddigi – álláspontja alapján a végrehajtás foganatosítása mindenhol a belső jog szerint történik. „Ami nem jelenti azt, hogy szemet hunyna a fölött, hogy az egyik tagállamban jobb, a másikban kevésbé jó a végrehajtás, illetve egyáltalán nem működik. Rendszeresen figyelemmel kíséri különböző programjai kapcsán, melyekben a tagállamoknak számot kell adniuk a belső

---

¹ KAPA Mátyás: Európai jogharmonizáció a bírósági végrehajtás területén. In Papp Zsuzsanna (szerkesztő): *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*. Tanulmányok Németh János egyetemi tanár tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 106.

jogi rendelkezésekről,² de – eddig – nem kívánt beleszólni a végrehajtás fogantatásának tagállami szabályozásába.

Az Európai Bizottság először a 'A bírósági határozatok Európai Unióban történő meghozatala és végrehajtása hatékonyságának javítása'³ című, 1998. évi közleményében mutatott rá a határokon átnyúló követelésbehajtás nehézségeire, hangsúlyozva a határozatok végrehajtása és az adós vagyonával szembeni uniós szintű biztosítási intézkedések kialakításának szükségességét. Az Európai Tanács a kölcsönös elismerésre vonatkozó 2000. évi programjában⁴ támogatta ezt az álláspontot. Azóta jelentős előrelépés történt az Európai Polgári Igazságügyi Térség tényleges működésének biztosítása terén, de az uniós szintű, egységes biztosítási intézkedések kérdésével az európai jogalkotó még nem foglalkozott. A polgári igazságszolgáltatás keretében rendelkezésre álló eszközök – pl. a 44/2001/EK Tanácsi Rendelet [a továbbiakban: Brüsszel I. rendelet]⁵ – arra az általánosan elismert problémára keresték a választ, hogy a tagállamok joghatóságra, a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó eltérő szabályozása jelentősen akadályozza a belső piac működését, amely lehetőséget biztosít az uniós polgároknak, gazdasági társaságoknak, hogy más uniós tagállamban vásároljanak, vagy gazdasági tevékenységet folytassanak. Ezért „az Európai Közösségek létrehozásának elsődleges célja egy egységes piac megteremtése volt. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mennyire lehet működőképes egy egységes piac, ha jogrendjéből hiányoznak az alapvető egységes eljárási szabályok? A piac hatékony működése érdekében – az eljárási szabályok területén – mindenképp előtérbe kellett hozni az egyik tagállamban hozott határozat másik tagállamban – egyszerűsített és gyorsított eljárás keretében – történő elismerésének és végrehajtásának lehetőségét, másrészt az állampolgárok hatékony jogvédelme szempontjából – az egymással összeegyeztethetetlen ítéletek elkerülése érdeké-

² JUHÁSZ Edit: *A bírósági végrehajtás aktuális kérdései európai uniós csatlakozásunk tükrében*. Jogi tájékoztató füzetek. Budapest, 2004. 198.

³ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és a Parlamentnek a bírósági határozatok Európai Unióban történő meghozatala és végrehajtása hatékonyságának javítása címmel [1998] HL C 33. 1998.1.31. 3.

⁴ Zöld könyv az ítélet végrehajtás hatékonyságának javításáról az Európai Unióban: bankszám-lák letiltása [SEC (2006) 1341] COM 2006. 618 végleges 1.1.

⁵ A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról HL L 12., 2001.1.16.

ben – minimalizálni kellett a párhuzamos eljárások lehetőségét, azaz egységesíteni kellett a joghatósági szabályokat is.”⁶

Az utóbbi évek uniós jogalkotása a végrehajtás területén egyértelműen azt a tendenciát tükrözi, hogy a jogharmonizáción túllépő jogegységesítés⁷ folyamata zajlik: a hatályos rendeletek mindenkire nézve kötelező és közvetlen alkalmazhatósága, az újabb rendeletjavaslat⁸ jogforrási jellege azt támasztja alá, hogy az EU jogalkotó szervei nem kívánják megadni a tagállamok jogalkotó szerveinek azt a szabadságot, mely alapján maguk határozhatják meg a jogi szabályozás kereteit (mint az irányelv esetében), ellenkezőleg, a részletszabályok tekintetében is az egységes szabályozásra törekcszenek.⁹

Az Európai Unióban az utóbbi évtizedben különösen fontos célkitűzéssé vált a bírósági határozatok szabad mozgásának¹⁰ biztosítása. Ehhez elengedhetetlenné vált a közösségi aktivitás, közösségi jogi normák alkotása a polgári eljárásjog, azon belül a bírósági végrehajtás területén. A közösségi aktivitás konkrét prioritásait¹¹ ezen időszakra az Európai Tanács 2009 decemberében elfogadott *Stockholmi Programja* jelenti, amely a jogérvényesülés és biztonsági szakpolitikára vonatkozó EU átfogó öt éves terve (2010–2015), fő célkitűzése olyan javaslatok elfogadása, amelyek hatékonyabbá és a polgárok számára kézzelfoghatóbbá teszik a bel-és igazságügyi együttműködés pozitív hozadékait.¹²

⁶ WALLACHER Lajos: Európai polgári eljárásjog – álom vagy valóság? In Wopera Zsuzsa – Wallacher Lajos (szerkesztők): *Polgári Eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában*. I. fejezet. Budapest, Complex, 2006. 25.

⁷ Két fontos elv határozza meg azt, hogy mikor alkothat az Unió jogot: az arányosság és a szükségesség elve. Az arányosság azt jelenti, hogy az Unió ténykedése nem léphet túl azon, ami szükséges az Alapszerződések céljainak megvalósításához, a szükségesség pedig azt, hogy az Unió akkor lép be a jogalkotási folyamatba, ha az alsóbb szintű (tagállami) szabályozás nem hatékony In TATTAY Levente: *Bevezetés az európai magánjogba*. Budapest, Szent István Társulat, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kiadója, 2011. 17.

⁸ Javaslat – Az Európai Parlament és Tanács Rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a határokon átnyúló követelésbehajtás megkönnyítése érdekében ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés létrehozásáról. COM(2011) 445 végleges, Brüsszel, 2011. 7. 25.

⁹ WALLACHER i. m. 25.

¹⁰ Vö. WOPERA ZSUSZA: Megjegyzések a polgári eljárásjogi harmonizáció szükségességéről és realitásáról. *Európai Jog*, 2003/01. 19.

¹¹ Fokozott jogi védelem az uniós polgárok számára; a polgárok életének megkönnyítése; a polgárok védelme; a befogadó társadalom ösztönzése.

¹² GOMBOS Katalin: *Az Európai Unió jogának alapjai*. Budapest, Complex, 2012. 237.

2. A Brüsszeli Egyezménytől napjainkig

A határozatok elismerésének és végrehajtásának alapját az 1968. évi Brüsszeli Egyezmény¹³ és az azt felváltó Brüsszel I. Rendelet¹⁴ teremtette meg. Ennek lényege az *exequatur*–eljárás lefolytatása, amely egy más tagállamban hozott határozat végrehajthatóvá nyilvánítása körében lefolytatott előzetes eljárás, célja pedig a végrehajtási jogcím, vagyis a végrehajthatóság megteremtése, abban a tagállamban, ahol a végrehajtás elrendelését kérték. Ez alapján az egyik tagállamban hozott határozatot a másik tagállamban csak akkor lehet végrehajtani, ha azt a végrehajtás tagállamában előbb végrehajthatóvá nyilvánították, egy *exequatur*–eljárás keretében.¹⁵ Az eljárás gyorsítása céljából a Bizottság a határokon átnyúló követelések érvényesítésének elősegítése érdekében, 2002 áprilisában új rendeletjavaslatot terjesztett a Tanács és a Parlament elé a nem vitatott követelések európai végrehajtható okiratának bevezetéséről, melyet 2004 áprilisában 805/2004 számon fogadtak el [a továbbiakban: Rendelet].¹⁶ Ennek legfőbb célja a nem vitatott követelések tekintetében a végrehajthatóvá nyilvánítási (*exequatur*) eljárás eltörlése volt.¹⁷ A Rendelet továbblépett a Brüsszel I. Rendelet és a Tanács 2201/2003/EK rendeletének (továbbiakban Brüsszel II. rendelet)¹⁸ – kizárólag a szülői felelősséggel kapcsolatos határozatokra vonatko-

¹³ A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló 1968. szeptember 27. Brüsszeli Egyezmény HL C 27., 1998. 1. 26.

¹⁴ A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról HL L 12., 2001. 1. 16.

¹⁵ A Vht. 207. §-a szerint a bíróság a végzésével a külföldi határozatra végrehajtási tanúsítványt vezet, amelyben azt tanúsítja, hogy a határozat a magyar jog szerint a belföldi bíróság határozatával azonos módon végrehajtható. A végrehajthatóvá nyilvánítási eljárást soron kívül kell lefolytatni, magáért az eljárásért külön díjat vagy illetéket nem lehet felszámítani. Az eljárással szemben fellebbezésnek, a fellebbezés folytán született végzéssel szemben pedig felülvizsgálatnak van helye.

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról HL L 143, 30. 4. 2004.

¹⁷ A 805/2004/EK Rendelet nem alkalmazható: a) az adó-, vám- vagy közigazgatási jogi ügyekre; b) az állam felelősségére a közhatalom gyakorlása során történt cselekményekért és mulasztásokért; c) természetes személyek személyi állapota, jog- és cselekvőképessége, házassági vagyoni jog, öröklési jog, beleértve a végrendeletek jogát is; d) csődeljárás, fizetésképtelen vállalatok vagy más jogi személyek felszámolásához kapcsolódó eljárások, csődegyezség, kényszeregyezség és hasonló eljárások; e) társadalombiztosítás; f) választott bírászkodás. 2. cikk (2) bekezdés.

¹⁸ A Tanács 2201/2003/EK Rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről HL L 338/1, 23. 12. 2003.

zó¹⁹ – szabályozásán, azzal, hogy a tagállamok közötti viszonylatban eltörölte az *exequatur*–eljárást,²⁰ felgyorsítva ezzel a hitelező jogos érdekének érvényesülését. A Rendelet a nem vitatott követelések vonatkozásában azonban nem írja felül a Brüsszel I. Rendeletet, ugyanis az európai végrehajtható okirat kibocsátása iránti kérelem csak lehetőség a hitelező számára: a végrehajtást kérő dönthet úgy is, hogy a nem vitatott követelésekre vonatkozó különleges szabályok helyett a Brüsszel I. Rendeletet, (az abban foglalt *exequatur*–eljárást) veszi igénybe.²¹ Ez hatékony alternatívát nyújt, mely jelentősen leeredukálja a határon átnyúló eljárással járó késedelmet és költségeket.²² Az *exequatur*–eljárás a külföldi határozat és a tagállami végrehajtási eljárás közötti híd szerepét tölti be, melynek eltörléséért cserébe az uniós jogalkotó bizonyos eljárási minimum standardok betartását várja el a tagállami bíróságoktól az európai végrehajtható okiratként hitelesíthető határozatokra, bírósági egyezségekre és közokiratokra nézve.²³

A Rendelet a nem vitatott pénzkövetelésekre²⁴ vonatkozóan létrehozta az európai végrehajtható okirat²⁵ intézményét, amellyel az EU egyik tagállamában hozott határozatot, bármely másik tagállamban hozott (belföldi) határozattal megegyező feltételekkel kell figyelembe venni. Ez azt jelenti, hogy az adott tagállam végrehajtásra vonatkozó belső szabályait ugyanúgy alkalmazni kell ezekre az okiratokra is, azaz a végrehajtás elrendelésének meg kell előznie a végrehajtás foganatosítását. Ezért a terminológiai zavarok elkerülése érdekében

¹⁹ A magyar kormány válasza a bizottságnak a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK tanácsi rendelet felülvizsgálatáról szóló, COM (2009) 175. sz. Zöld Könyvére, forrás: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0002/contributions/ms_governments/hungary_hu.pdf [letöltés: 2012. 11.10]

²⁰ A Tanács 44/2001/EK rendelete szerint az egyik tagállamban hozott végrehajtható határozatot más tagállamban akkor lehet végrehajtani, ha azt bármely érdekelt fél kérelmére ott végrehajthatónak nyilvánították, vagy – az Egyesült Királyságban érvényesülő szabályok szerint – azt a bíróság nyilvántartásba veszi (38. cikk). Ugyanez irányadó a végrehajtás elrendelésére alapul szolgáló közokiratra, illetve perbeli egyezségekre is (57–58. cikk). Ez gyakorlatilag egy külön (nemperes) eljárás alkalmazása, az elismerés megtámadásának lehetőségével.

²¹ KAPA i. m. 21.

²² MOLNÁR Judit: Az Európai Parlament és Tanács 805/2004/EK rendelete a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról In GYEKICZKY Tamás–KORMOS Erzsébet–KÖBLÖS Adél–MOLNÁR Judit–NAGY Adrienn–WALLACHER Lajos–WOPERA Zsuzsa (szerk. WOPERA Zsuzsa): *Az Európai Unió polgári eljárásjoga*. Budapest, Complex, 2007. 184.

²³ NAGY Csongor István: *Az Európai Unió nemzetközi magánjog*, Határon átnyúló polgári jogviták az EU-ban. Budapest, HVG Orac Kiadó, 2006. 256.

²⁴ Az adós sem a fennálló követelés összecszerúségét, sem annak jogcímét nem vitatja.

²⁵ A rendelet angol szövege alapján: európai végrehajtási végzés, német szövege alapján: európai végrehajtási jogcím.

szerencsésebb 'európai végrehajtási jogcímmé minősítésről', nem pedig 'európai végrehajtható okiratról' beszélni. A szabályozás nagy előrelépést jelent a bírósági határozatok, bírósági egyezségek és a pénzkövetelésről szóló közokiratok Európai Unión belüli szabad áramlása terén,²⁶ azonban jelentősége tényleges tartalmán messze túlmutat: a nem vitatott pénzkövetésekre vonatkozóan megalkotta az európai végrehajtási jogcím intézményét, ezzel egyben megalkotta az európai végrehajtható okirat prototípusát is, amelyek alkalmazása a későbbiek folyamán egyéb követelésekre is kiterjeszhető.²⁷

A végrehajthatóvá nyilvánítási (*exequatur*) eljárás mellőzése az alapja a 4/2009 EK Tanácsi (tartási),²⁸ a 1896/2006/EK Tanácsi (európai fizetési meghagyásos eljárás)²⁹ és a 861/2007/EK Tanácsi (kis értékű követelések európai eljárása)³⁰ rendeletek által szabályozott végrehajtási eljárásoknak is. A 'tartási rendelet' a tartással kapcsolatos határozatok, perbeli egyezségek és közokiratok elismerésére és végrehajtására³¹ vonatkozóan teszi lehetővé a közbenső eljárás nélküli, automatikus végrehajtás elrendelését³² és ez az alapja az 'európai fizetési meghagyásos eljárás' során született határozatok végrehajtásának is. A 'kis

²⁶ KAPA i. m. 21.

²⁷ Uo. 22.

²⁸ A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (**HL L 007 10.01.2009**) kettős mérce szerint, két különböző eljárási rendet állapít meg aszerint, hogy milyen uniós tagállami határozat végrehajtásáról van szó: A 2007. évi hágai jegyzőkönyv hatálya alá tartó tagállamok esetében nincs exequatur-eljárás (17. cikk), azt az olyan tagállamokban meghozott határozatokra kell alkalmazni, amelyek nem tartoznak a 2007. évi hágai jegyzőkönyv hatálya alá (Egyesült Királyság, Dánia) 16–17. cikkek Az eljáráshoz a 44/2001/EK rendeletben szabályozott eljárás és az elismerés megtagadása alapjául szolgáló indokok szolgálnak. (23–24. cikkek) Exequatur-eljárás hiányában is sor kerülhet az elismerés megtagadására a végrehajtáshoz való jog elévülése és egy korábbi végrehajtható határozat megléte esetében (21. cikk).

²⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról (**HL L 399. 2006.12.30.**) alkalmazásakor nincs szükség arra sem, hogy a határozatot kibocsátó bíróság/közjegyző az európai fizetési meghagyást európai végrehajtási jogcímmel lássa el. 19. cikk

³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről (**HL L 199. 2007. 7. 31.**) szabályozása alapján a származási tagállam bírósága bármelyik fél kérelmére térítésmentesen kiállítja a kis értékű követelések európai eljárásában hozott ítéletre vonatkozó tanúsítványt, amely igazolja az ítéletnek a végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás nélküli végrehajthatóságát egy másik tagállamban (20. cikk (2) bekezdés) Magyarországon a Vht. 31/C. § (1) bekezdése alapján a tanúsítványt az első fokon eljáró bíróság állítja ki.

³¹ A Tanács 4/2009/EK rendeletének 2. cikk (1) bekezdés 1., 2. és 3. pontjai

³² Az exequatur nélküli végrehajtás kedvezménye azonban csak az egységes kollíziós jogi rendelkezéseket (2007. évi Hágai Jegyzőkönyv) alkalmazó bírósági határozatokhoz kötődik.

értékű követelések európai eljárása' az európai végrehajtási jogcím egy különös fajtájának tekinthető, tekintettel arra, hogy a határozatot hozó tagállam bírósága tanúsítványt állít ki az ítélet (*exequatur*–eljárás nélküli) végrehajthatóságára vonatkozóan.³³

A külföldi határozatok elismerését és végrehajtását szolgáló valamennyi köztes intézkedés (*exequatur*–eljárás) eltörlése³⁴ a célja a 44/2001/EK tanácsi rendelet felülvizsgálatáról 2009-ben nyilvánosságra hozott Zöld Könyvnek. „A végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás eltörlése a polgári és kereskedelmi ügyek nagy részében feltételezi, hogy a tagállami bíróságok között olyan nagyfokú bizalom alakuljon egymás működésével szemben, mint a saját államuk bíróságaival szemben. Ehhez szükséges, hogy a származási tagállam bíróságai tökéletesen ismerjék a Rendeletet és ezen túl további javulást kell elérni a kézbesítésre vonatkozó szabályok helyes alkalmazása tekintetében is, hiszen a legnagyobb mértékben a kézbesítés során jelentkező problémák akadályozzák a külföldi határozatok végrehajthatóságát. E feltételek teljesülése garantálhatná azt, hogy a végrehajtás helye szerinti állam bíróságai elé már csak olyan határozatok kerüljenek, amelyek e tagállamban történő végrehajthatóságával kapcsolatban nem merülnek fel aggályok. Ha a megfelelő kölcsönös bizalom hiányzik, ez azt eredményezi, hogy a továbbra is fennmarad az igény, hogy a végrehajtás helye szerinti tagállamban legyen valamilyen mechanizmus, amely keretében ellenőrizhető bizonyos garanciális elemek megléte az adott külföldi határozat vonatkozásában. Ezt a funkciót jelenleg az *exequatur*–eljárás tölti be, de ha ezt megszüntetjük, számolni kell azzal a veszéllyel, hogy a tagállamok a teljes mértékben a belső jog által szabályozott végrehajtási eljárásba fogják az eddig az *exequatur*–eljárás során alkalmazott szűrőket beépíteni. Ez pedig azzal a nem kívánatos következménnyel járna, hogy a tagállami bíróságok határozatainak az eddigiekkel szemben nem egy egységes követelményrendszernek, hanem akár 27 egymástól eltérő szabályozásnak kellene megfelelnie, attól függően, hogy melyik tagállamban kéri annak végrehajtását.”³⁵

³³ Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete 20. cikk (2) bekezdés

³⁴ Zöld könyv – A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK tanácsi rendelet felülvizsgálatáról COM (2009) 175. végleges, Brüsszel, 21. 4. 2009 6.

³⁵ A magyar kormány válaszai a bizottságnak a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK tanácsi rendelet felülvizsgálatáról szóló, COM (2009) 175. sz. Zöld Könyvére, forrás: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0002/contributions/ms_governments/hungary_hu.pdf [letöltés: 2012. 11.10]

Álláspontom szerint a polgári és kereskedelmi ügyekre nézve *exequatur*-eljárás eltörlése a fentiek alapján – egyelőre – még kivitelezhetetlennek tűnik, de annak egyszerűsítése már egyáltalán nem az: az *exequatur*-eljárás eltörlését megvalósító az *Európai végrehajtható okiratról, az Európai fizetési meghagyásos eljárásról, a Kis értékű követelések elbírálásáról, és a Tartással kapcsolatos ügyekben e rendeletek által alkalmazott szabályozási megoldások követendő mintát jelenthetnek ennek megvalósításában.*

3. A határokon átnyúló bírósági végrehajtás legújabb jogforrásai

A polgári eljárásjog területén – különösen az ezredforduló óta – feltűnően aktív jogalkotási tevékenység zajlik: az EU szupranacionális szervei egyre szélesebb területre terjesztik ki az uniós jog hatókörét, így a végrehajtási eljárás terén is újabb intézkedések, jogforrások láthatnak napvilágot a jövőben.³⁶ Erre példa az *adósok vagyonának átláthatóságáról* 2008. március 6-án kiadott Zöld Könyv,³⁷ amely megoldásokat keres az ítéletek végrehajthatóságának javítására és az adós vagyonáról szóló megbízható információk hozzáféréseire. Az átláthatóság jegyében négy irányban fogalmaz meg lehetőségeket:³⁸

- a nemzeti végrehajtási jogszabályokra, gyakorlatokra vonatkozó kézikönyv iránti igény,
- a rendelkezésre álló információk körének bővítése, a nyilvántartások tágabb köréhez történő hozzáférés javítása;
- a végrehajtó hatóságok közötti információcsere kiépítése;
- az adós vagyonyilatkozatának kérdése.

Kiemelkedő jelentősége van a *bankszámlák letiltása tárgyában* 2006. október 24-én kiadott Zöld Könyvnek,³⁹ amely egy európai bankszámla zárolási okirattal létrehozását sürgeti. Ez lehetővé tenné a hitelezőnek a követelés fedezésére szolgáló összeg biztosítását, annak – az adós részéről történő – elvonása eseté-

³⁶ Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete 20. cikk (2) bekezdés

³⁷ Zöld könyv – A bírósági határozatok hatékony végrehajtása az Európai Unióban: az adósok vagyonának átláthatósága COM (2008) 128 végleges, Brüsszel 6. 3. 2008

³⁸ BARACSI Katalin: A külföldi határozatok európai uniós végrehajtásának történeti áttekintése és a jövő kihívásai. *Glossa Iuridica*, 2011/1. 160.

³⁹ Zöld könyv az ítélet-végrehajtás hatékonyságának javításáról az Európai Unióban: bankszámlák letiltása COM (2006) 618 végső

re. Ez az okirat a hitelező érdekét szolgálná, a bankszámlán található összeget zárolásával, azonban ez nem tenné lehetővé az összeg részére történő átutalását, továbbá az okirat kiállításának szigorú feltétele a bíróság meggyőződése a hitelező érdekvédelmének szükségességéről, ami pedig az adósnak jelentene garanciát. A szabályozás rendelet javaslat formájában 2011. július 25-én *a polgári és kereskedelmi ügyekben a határokon átnyúló követelésbehajtás megkönnyítése érdekében ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés létrehozásáról* címen került az Európai Unió Tanácsa elé elfogadásra.

3.1. Az ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés

3.1.1. Azonnali jogvédelmet biztosító – előzetes (ideiglenes, biztosítási) – intézkedésekre vonatkozó szabályozások az európai polgári eljárásjogban

Az európai tagállamok polgári eljárásjogi szabályozására jellemző szemlélet, hogy a sürgős esetekben, azonnali jogvédelmet biztosító intézkedéseket egységesen kezelik és bár gyakran különbséget tesznek elnevezésükben ideiglenes és biztosítási intézkedések között, azokat egy koherens rendszerben együtt szabályozzák, függetlenül attól, hogy a kérelmező jogvédelmi igénye az eljárás mely szakaszára vonatkozik.⁴⁰

Jelenleg az a hitelező, aki más tagállamban követelését kíván behajtani, problémákba ütközik. Különösen hosszú és költséges az eljárás, ha megelőző intézkedésekkel kívánja elérni követelésének fedezete céljából az adós más tagállamban lévő vagyonának megőrzését. Pedig az ilyen 'előzetes' intézkedés kulcsfontosságú az adós vagyonának megőrzése céljából, a bíróság végrehajtható ítéletének meghozataláig.⁴¹

Az 1968-as Brüsszeli Egyezményben az adós vagyonára vezetett 'biztosítási végrehajtást' akkor volt kérelmezhető, ha az adott államban egy másik szerződő állam által hozott határozat végrehajtását engedélyezték, de az ellen az adós jogorvoslattal élt. Ez azt jelenti, hogy a jogosult már birtokában volt a végrehajtható határozatnak, de arra tekintettel, hogy azt egy másik államban kell végrehajtani, ami – a jogorvoslat biztosítása következtében is – több időt vesz

⁴⁰ WOPERA ZSUSZA: *Az ideiglenes intézkedés elmélete és gyakorlata a polgári eljárásjogban*. PhD értekezés, Miskolc, kézirat 2001. 161.

⁴¹ Javaslat – Az Európai Parlament és Tanács Rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a határokon átnyúló követelésbehajtás megkönnyítése érdekében ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés létrehozásáról. COM(2011) 445 végleges, Brüsszel, 2011. 7. 25. 1.1.

igénybe, az Egyezmény lehetővé tette, hogy erre az időszakra elrendelt biztosítási intézkedéssel garantálni lehessen a végrehajtás sikerét.⁴²

Az 1968-as Brüsszeli Egyezményt felváltó Brüsszel I. Rendelet 47. cikke a végrehajthatóvá nyilvánítás előtt és után kérhető ideiglenes intézkedéseket szabályozza. A hitelező a végrehajthatóvá nyilvánítási eljárás befejezése előtt végleges végrehajtási intézkedéseket nem foganatosíthat, de olyan eszközöket kap a kezébe, amelyekkel – vagy a megkeresett állam nemzeti jogának mércéje szerint, vagy közvetlenül a rendelet alapján – megakadályozhatja azt, hogy az adós időközben a vagyonáról rendelkezzen, ezáltal a később végrehajtást megghiúsítsa.⁴³ A 47. cikk (1) bekezdése már a jogvita eldöntése után, de még a határozat végrehajthatóvá nyilvánítása előtt elrendelhető⁴⁴ ideiglenes intézkedéseket szabályozza,⁴⁵ a 47. cikk (2) bekezdése pedig kimondja, hogy a külföldi határozat végrehajthatóvá nyilvánítása után a biztosítási intézkedések elrendelésére való jogosultság nem a nemzeti jogból, hanem közvetlenül a közösségi jogból vezethető le.⁴⁶ Ez azt jelenti, hogy a kérelmezőnek már nem kell megfelelni a nemzeti jogban megadott feltételeknek,⁴⁷ e nélkül is elrendelhető a biztosítási intézkedés, közvetlenül a Brüsszel I. Rendelet alapján.⁴⁸

Nem tartalmaz a Brüsszel I. Rendelet a tényleges végrehajtási módokra vonatkozóan rendelkezéseket, mivel erre – az ideiglenes számlazárolást elrendelő

⁴² WOPERA (2001) i. m. 163.

⁴³ Az ideiglenes intézkedések fogalmát sem a 44/2001 EK Tanácsi Rendelet szövege, sem a magyarázó jelentések nem határozzák meg. A joghatóságról szóló fejezet végén található 31. cikk is mindössze annyi támpontot ad, hogy a fogalomba a követelés biztosítására irányuló intézkedések is beleértendők. Az Európai Bíróság több ítéletében is foglalkozott az ideiglenes intézkedések jogi természetével, a főkövetelésekhez való viszonyával, de nem tartotta szükségesnek azt, hogy a fogalomnak közösségi jogilag autonóm értelmezést adjon. Az ideiglenes és a biztosítási intézkedések elrendelésének a feltételeit a tagállamok nemzeti joga szabályozza. A szabályozás célja, hogy a végrehajtási eljárás során mindvégig fenntartsa a hitelező és az adós érdekei közötti egyensúlyt. In KENGYEL–HARSÁGI i. m. 142.

⁴⁴ A Vht. 186.§ (3) bekezdése kimondja, hogy biztosítási intézkedés rendelhető el e § alapján akkor is, ha a követelés olyan bírósági határozaton alapul, amelyet a 44/2001/EK tanácsi rendelet vagy a 4/2009/EK tanácsi rendelet alapján Magyarországon el kell ismerni.

⁴⁵ Vö. KENGYEL–HARSÁGI i. m. 142.

⁴⁶ Vö. KENGYEL–HARSÁGI i. m. 143.

⁴⁷ Pl. Pp.156. §

⁴⁸ A biztosítási intézkedések alkalmazására addig van lehetőség, amíg a végrehajtási tanúsítvány kiállításával kapcsolatban benyújtott jogorvoslat elbírálásra kerül, ezt követően kielégítési végrehajtásnak van helye.

európai végzésről szóló rendelet javaslatáig⁴⁹ – kizárólag a nemzeti jog volt az irányadó.

A rendelet javaslat⁵⁰ lehetővé teszi az ideiglenes intézkedés iránti kérelem előterjesztését még a keresetlevél előterjesztése előtt, ezzel „perelhárító funkcióval” ruházza fel azt, amely lehetőséget ad a jogintézmény alkalmazási körének kiterjesztésére is.⁵¹

A 2201/2003 EK Tanácsi Rendelet 20. cikke lehetővé teszi, hogy a tagállami bíróság a tagállam joga szerint alkalmazandó ideiglenes (védelmi) intézkedéseket hozhasson a területükön található személyek vagy vagyontárgyak tekintetében, akkor is, ha más tagállam bírósága rendelkezik joghatósággal az ügy érdemi elbírálására. A gyakorlatban a házassági ügyek kapcsán kevesebb, a szülői felelősségi ügyek tekintetében annál nagyobb jelentőséggel bír e szabályozás.⁵²

A 4/2009 EK Tanácsi Rendelet 14. cikke – a Brüsszel–I. rendelettel egyezően – már a joghatósághoz kapcsolódva kimondja, hogy valamely tagállam joga alapján rendelkezésre álló ideiglenes és biztosítási intézkedések a tagállam bíróságánál kérelmezhetők, még akkor is, ha e rendelet alapján az ügy érdemi elbírálására más tagállam bírósága rendelkezik joghatósággal.⁵³

A 2007. évi Hágai Jegyzőkönyv hatálya alá tartozó tagállamokban a végrehajtható határozat a jogszabálynál fogva feljogosít a végrehajtás szerinti tagállam joga szerinti biztosítási intézkedés elrendelésére.⁵⁴ A 2007. évi Hágai Jegyzőkönyv hatálya alá nem tartozó tagállamokban hozott határozatok esetében az ideiglenes és biztosítási intézkedéseket a végrehajthatóvá nyilvánítás nélkül is igénybe lehet venni.⁵⁵

Amennyiben a hitelező – a 805/2004/EK tanácsi rendelet alapján – már európai végrehajtási jogcímmel rendelkezik, biztosítási intézkedés elrendelését kérheti a végrehajthatási jogcímet hitelesítő bíróságtól vagy azon tagállam végrehajtó hatóságától, amelyben az adós számláját vezető bank található, de a a nemzeti jog alapján is.⁵⁶

⁴⁹ Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a határokon átnyúló követelésbehajtás megkönnyítése érdekében ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés létrehozásáról. COM (2011) 445 végleges Brüsszel 2011. 7. 25.

⁵⁰ Javaslat – COM (2011) 445 5. cikk 1 bekezdés a) pont

⁵¹ Vö. WOPERA (2001) i. m. 165.

⁵² KÉNGYEL–HARSÁGI i. m. 227.

⁵³ Uo. 257.

⁵⁴ 4/2009 EK Tanácsi Rendelet 18. cikk

⁵⁵ 4/2009 EK Tanácsi Rendelet 36. cikk

⁵⁶ 805/2004/EK tanácsi rendelet 6. cikk, 14. cikk

Az azonnali jogvédelmet biztosító intézkedések kulcsfontosságúak a végrehajtás sikeressége szempontjából, azonban e jogintézmények – jelentőségükhöz méltó – önálló rendeleti szabályozása eddig váratott magára. E téren lényeges előrelépés történt az önálló, európai szintű biztosítási intézkedés: az európai számlazárolási végzés létrehozásával.

3.1.2. Az ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés

A határokon átnyúló végrehajtás eredményességének javítását az Európai Parlament 2011 májusában kiadott jelentésében sürgette és felkérte a Bizottságot megoldási javaslat előterjesztésére az adós számlájának zárolása tárgyában.⁵⁷ Ezzel – egyrésztől – elősegítve az Unió belső piacának az Európa 2020 stratégiában⁵⁸ megfogalmazott fejlesztését, – másrésztől – a valódi Európai Polgári Igazságügyi Térség létrehozását a határokon átnyúló polgári és kereskedelmi ügyekben, a végrehajtás területén. A javaslat általános célkitűzései:⁵⁹

- a határokon átnyúló követelések behajtásának elősegítése,
- a kereskedelmi kockázatok mérséklése, ez által a határokon átnyúló üzleti tevékenység fellendítése.

Ennek eszközei:⁶⁰

- azonos feltételek alapján kibocsátott ideiglenes számlazárolási végzés;
- az adós bankszámláját vezető pénzügyintézetekre vonatkozó információkhoz történő hozzáférés;
- a kérelmezők költségeinek mérséklése;
- gyors eljárás;
- ideiglenes hatályú végzés, az adós előzetes meghallgatása nélküli kibocsátással (meglepetés jelleggel).

⁵⁷ Az EP 2011. május 10-i plenáris ülése. A Jogi Bizottság 2011. február 6-i 2009/2169 (INI) dokumentuma

⁵⁸ Az Európai Tanács 2010. március 26-i ülésén az Európai Unió vezetői meghatározták az „Európa 2020” tervet, mely az EU versenyképességének fokozását és nagyobb növekedés, illetve több munkahely teremtését szolgálja forrás: http://ec.europa.eu/europe2020/index_hu.htm. [letöltve: 2012. 07. 20.]

⁵⁹ Javaslat – COM (2011) 445. 2011. 7. 25. 1. 2.

⁶⁰ Uo.

A rendelet javaslat egy új, *önálló uniós eljárást* hoz létre polgári és kereskedelmi ügyekben, határon átnyúló⁶¹ pénzkövetelésekre nézve⁶² – a már meglévő szabályozások mellett⁶³ – mellyel a hitelező az adós bankszámláinak zárolását, bármely uniós tagállamban, kérheti:⁶⁴

- a) az ügy érdemére vonatkozó bírósági eljárás megindítása előtt, vagy ezen eljárás bármely szakaszában;
- b) a kérelmező a kérelmezettel szemben a származási tagállamban végrehajtható bírósági határozattal, perbeli egyezséggel vagy közokirattal rendelkezik, de azt a végrehajtás helye szerinti tagállamban még *nem nyilvánították végrehajthatóvá*, amennyiben ilyen nyilatkozatra szükség van.
- c) a kérelmező azt követően kéri számlazárolási végzés kibocsátását, hogy a kérelmezettel szemben a végrehajtás helye szerinti tagállamban végrehajtható vagy ott *végrehajthatónak nyilvánított* bírósági határozattal, perbeli egyezséggel vagy közokirattal rendelkezik

Az európai eljárás tehát két – egymástól jól elhatárolható - esetkörben lesz igénybe vehető: a számlavezetés helye szerinti tagállamban végrehajtható jogcím megszerzése előtt és azt követően. Ez alapján a számlazárolási végzés kibocsátására a rendelet egy '1. szakaszt' és egy '2. szakaszt' különít el egymástól. Az 1. szakasz⁶⁵ az a)–b) pontok, a 2. szakasz⁶⁶ a c) pont esetében irányadó. A '3. szakasz'⁶⁷ a közös – mindkét előző szakaszra vonatkozó – rendelkezéseket tartalmazza.

⁶¹ E rendelet alkalmazásában minden olyan ügy határokon átnyúlónak minősül, amelyben a számlazárolási végzés alkalmazásával megbízott bíróság, a végzéssel zárolandó összes bankszámla vezetésének helye és a felek lakóhelye nem azonos tagállamban van. Uo. 3. cikk

⁶² A Brüsszel I. rendelethez hasonlóan kizárt a hatálya alól a fizetéseképtelenség, a szociális biztonsága választottbíráskodás, nemzeti jog szerinti foglалás alól mentes számlákra stb. A Brüsszel I. rendelettel szemben alkalmazni kell majd a házassági vagyoni jogi kérdésekre, a regisztrált élettársi kapcsolatok és az öröklés vagyoni jogi következményeire, amikor a Bizottság által e két területre vonatkozóan javasolt jogi aktusok elfogadásra és alkalmazásra kerülnek Uo. 2–3. cikk

⁶³ A Vht. 187.§ (3) bekezdése szerint biztosítási intézkedés rendelhető el, ha a 44/2001/EK tanácsi rendelet vagy a 4/2009/EK tanácsi rendelet szerinti ügyben a kereseti kérelmet az Európai Unió másik tagállamának bíróságához nyújtották be. A biztosítási intézkedést a 16. § c) pontjában meghatározott bíróság rendeli el.

A számlazárolási végzés a hitelező számára a tagállami jog értelmében meglévő biztosítási intézkedések helyett áll rendelkezésére. Javaslat – COM (2011) 445. 1. cikk

⁶⁴ Uo. 5. cikk

⁶⁵ Uo. 6–13. cikk

⁶⁶ Uo. 14–15. cikk

⁶⁷ Uo. 16–51. cikk

Az '1.szakasz' szerinti joghatóság alapján az európai végzést az a bíróság bocsáthatja ki, amely az ügy érdemére vonatkozóan is joghatósággal rendelkezik. Több ilyen bíróság esetén az a bíróság járhat el, amelyik előtt a kérelmező az érdemi eljárást megindította vagy meg kívánja indítani. Meghozhatja a végzést a számlát vezető bank székhelye szerinti bíróság is, de ekkor a végzés hatálya a kibocsátás helye szerinti tagállamra korlátozódik és más tagállamokban nem ismerhető el és nem hajtható végre.⁶⁸ A '2. szakasz szabályai' szerint, ha bírósági határozat vagy perbeli egyezség van a kérelmező birtokában, a határozatot hozó vagy a perbeli egyezséget jóváhagyó bíróságnak, ha a kérelmező közokirattal rendelkezik, a közokirat kiállításának helye szerinti tagállam e célra kijelölt illetékes hatóságnak van joghatósága a végzés kiállítására, illetve olyan hatóságnak, amelyet az adott tagállam számlazárolási végzés meghozatalára illetékesként megjelölt.⁶⁹

A biztosítási vagy ideiglenes intézkedés elrendelésének legfontosabb kérdése az, hogy mikor állapítható meg a követelés, illetőleg a kielégítés veszélyeztetettsége.⁷⁰ A rendelet javaslat megköveteli a hitelezőtől annak igazolását, hogy az ügy érdemében a pernyertességére jó esélye álljon fenn, azaz igénye első ránézésre megalapozottnak minősíthető és egyben fennálljon annak kockázata is, hogy a később meghozandó bírósági határozat végrehajtása meghiúsul az adós magatartása miatt. Ezen túlmenően a bíróság arra is kötelezheti a hitelezőt, hogy nyújtson biztosítékot az adós esetleges kárának megtérítésére, ha a végzés a későbbi hatályon kívül helyezésére annak megalapozatlansága hivatkozással kerül sor (1.szakasz).⁷¹ A '2. szakasz' természetesen már nem ír elő feltételeket a követelés megalapozottságára nézve, arról azonban nyilatkoznia kell a kérelmezőnek, hogy a bírósági határozat teljesítése még nem történt meg,⁷² illetve kérte-e azonos követelés biztosítását célzó számlazárolási végzés más bíróságtól vagy a nemzeti jog szerinti biztosítási intézkedés ugyanazon kötelezettel szembeni kibocsátását, illetve ilyen végzés kibocsátására, biztosítási intézkedés elrendelésére sor került-e. (1. és 2. szakaszra is irányadó)⁷³

⁶⁸ Uo. 6. cikk.

⁶⁹ Uo. 14. cikk.

⁷⁰ Annak a lehetőségével kell számolni, hogy a jogvita befejezésekor a követelés tárgyát képező vagyontárgy, vagy fedezetet nyújtó vagyontömeg kikerül a végrehajtás kényszere alól In i. m. Kommentár a Bírósági Végrehajtásról szóló törvényhez. 185. § , CD jogtár.

⁷¹ Pl. mert a hitelezőnek nem volt az ügy érdemét tekintve érvényes követelése. COM (2011) 445. 7 és 12. cikk.

⁷² Uo. 15. cikk.

⁷³ Uo. 19. cikk.

Az ideiglenes számlazárolást elrendelő európai végzés kibocsátása *ex parte* eljárásban, azaz a másik fél meghallgatásának mellőzésével fog történni. Ez biztosítja az intézkedés 'meglepetés jellegét'.⁷⁴ Azokban a helyzetekben azonban, ahol erre nincs szükség a kérelmező kérheti, hogy az eljárásra a másik fél meghallgatásával (*inter partes*) kerüljön sor. Írásbeli bizonyítás felvételre (írásbeli tanúvallomás vagy szakértői vélemény formájában) lehetőség van. Szóbeli bizonyítás felvételre csak kivételes esetben kerülhet sor (videokonferencia vagy más kommunikációs technológia segítségével) ezzel biztosítva az eljárás gyorsaságát.⁷⁵ (1. szakasz)

Ha a kérelmet az eljárás megindítása előtt nyújtották be, a kérelmezőnek a végzés kibocsátásától számított 30 napon vagy a kibocsátó bíróság által megszabott rövidebb határidőn belül meg kell indítani az eljárást, melynek elmulasztása esetén a végzést vissza lehet vonni.⁷⁶ A bíróság a számlazárolásról szóló végzést a kérelem benyújtásától számított 7 naptári napon belül bocsátja ki. Ha szóbeli tanúmeghallgatásra van szükség, akkor legkésőbb 7 naptári napon belül tűzi ki a meghallgatást, és legkésőbb a meghallgatást követő 7 naptári napon belül bocsátja ki a végzést (1. szakasz) vagy a kérelem benyújtásától számított 3 naptári napon belül bocsátja ki azt (2. szakasz).⁷⁷

Az alábbi rendelkezések mind az 1. mind a '2. szakaszra' irányadók:

Az egyik tagállamban kibocsátott számlazárolási végzést el kell ismerni és végre kell hajtani a többi tagállamban. A végrehajthatóvá nyilvánításhoz és elismeréshez további eljárásra nem lesz szükség.⁷⁸

Nehézségeket okozhat a hitelező számára az adós bankszámlájára vonatkozó információk beszerzése. A rendelet javaslat ennek megkönnyítésére kötelezi a tagállamokat, az alábbi két mechanizmus közötti választás jogának biztosításával.⁷⁹

- A kérelmező a végrehajtás helye szerinti tagállamban az adós bankszámlájára vonatkozó információk rendelkezésére bocsátását kérheti. Ekkor a jogatósággal rendelkező bíróság (vagy más hatóság) szerzi be a szükséges adatokat.

⁷⁴ A végzés kibocsátását megelőzően az adós nem értesíthető az eljárásról, az eljárásban nem hallgatják meg.

⁷⁵ Uo. 10–11. cikkek.

⁷⁶ Uo. 13. cikk.

⁷⁷ Uo. 21. cikk.

⁷⁸ Uo. 23. cikk

⁷⁹ Uo. 17. cikk

- A tagállamok a területükön lévő összes pénzügyintézetet annak közlésére kötelezhetik, hogy a kérelmezett(adós) bankszámláiról nyilatkozzanak.⁸⁰

A pénzügyintézetnek történő kézbesítés tekintetében a rendelet javaslat két esetet különböztet meg:

- Ha a bíróság és a pénzügyintézet azonos tagállamban található, a kézbesítésre a nemzeti jog irányadó.
- Ha másik tagállamba történő kézbesítésnél az 1393/2007/EK rendelet az irányadó, egy fontos módosítással: a kézbesítendő iratokat a származási bíróság vagy közvetlenül a kérelmező továbbítja a végrehajtás helye szerinti tagállam illetékes hatóságának, amely pedig kézbesíti azokat a számlát vezető pénzügyintézetnek. Ez alapján nem csupán az biztosítható, hogy a pénzügyintézetek az általuk ismert csatornákon keresztül kapják meg a végzéseket, hanem az is lehetővé válik, hogy az illetékes hatóság hivatalból figyelembe vegye a végrehajtás alól mentes összegeket.⁸¹

A pénzügyintézetnek haladéktalanul végre kell hajtania a végzést az abban szereplő pénzügyösszeg zárolása útján. A számlazárolási végzésben meghatározott összegben felüli pénzeszközöket az adós továbbra is szabadon felhasználhatja. A zárolást elrendelő pénzügyintézet 3 munkanapon belül értesíti a zárolt összeg nagyságáról az illetékes hatóságot és a kérelmezőt. Ha az elrendelő végzésben szereplő teljes összeg zárolható, az adós számlaegyenlege nem közölhető.

Amennyiben a számlazárolási végzés az ugyanannál a banknál vezetett több számlára vonatkozik, a pénzügyintézet a végzést csak az abban meghatározott összeg erejéig hajthatja végre.⁸² A különböző tagállamokban vezetett, több számla esetben kötelezheti a hitelezőt, hogy a követelését meghaladó összegek zárolását haladéktalanul oldja fel.

⁸⁰ A hatályos magyar szabályozás értelmében a végrehajtó a követelés biztosítása érdekében felhívja az adóst megillető összeget kezelő pénzforgalmi szolgáltatót, hogy a biztosítandó összeget és az eljárás költségeinek fedezésére szolgáló összeget a számláról sem az adós, sem más javára ne fizesse ki, ha pedig a számla egyenlege nem éri el a biztosítandó összeget, a jövőbeni befizetések tekintetében is hasonlóan járjon el. A *zárolás iránti végrehajtói felhívás teljesítéséből adódó intézkedéseket a pénzforgalmi szolgáltató köteles haladéktalanul megkezdni és a fizetési megbízások teljesítésére a pénzforgalomról szóló törvényben meghatározott határidők szerint teljesíteni. A végrehajtó a biztosítási intézkedéssel összefüggésben valamennyi, az adós rendelkezése alatt álló pénzügyintézetnél kezelt összeget eljárás alá vonhatja. In i. m. Kommentár a Bírósági Végrehajtásról szóló törvényhez. 191. §, CD jogtár*

⁸¹ Javaslat – COM(2011) 445. 24–25. cikk

⁸² Uo. 26–27. cikk

A közös és kedvezményezett számlák zárolására vonatkozó nemzeti jogszabályok nagyfokú eltérésére figyelemmel a nemzeti jogra bízva e kérdéskör szabályozását.⁸³

A pénzügyi fedezet hiánya miatt részben vagy egészben nem teljesíthető zárolás iránti végrehajtói felhívást a pénzforgalmi szolgáltató 'sorbaállítja' a teljesítéshez szükséges fedezet biztosításáig. A javasolt rendelet előírja, hogy az európai végzés rangsorban elfoglalt helye a nemzeti jogban az egyenértékű intézkedést megillető ranghelynek felel meg.⁸⁴

Az intézkedés hatályba lépésekor – a zároláskor – haladéktalanul értesíteni kell az adóst a végzés és annak mellékletei megküldésével.⁸⁵ A jogorvoslati lehetőségek eltérőek az '1. szakasz'⁸⁶ és a '2. szakasz'⁸⁷ esetében.

A biztosítási intézkedést elrendelő végzés elleni fellebbezésnek nincs halasztó hatálya.⁸⁸ A javasolt rendelet feljogosítja az adóst, hogy a számlazárolást elrendelő végzést akár anyagi jogi, akár eljárás jogi indokokkal támadhassa.

Az adós felülvizsgálat iránti kérelmének elbírálására joghatósággal rendelkező bíróság meghatározásának kérdését illetően a szabályozás a Brüsszel I. Rendeletben kialakított megközelítést követi:⁸⁹

- Az adósnak a végzést kibocsátó – eredetileg eljáró – származási bíróságnál kell jogorvoslatot benyújtania, így a végzés felülvizsgálatáról ugyanaz a bíróság dönt;
- Kivételesen a végrehajtási eljárással kapcsolatos kifogásokat a végrehajtás helye szerinti tagállam bíróságainál kell – formanyomtatványon – benyújtani, mivel az eljárást e tagállam bonyolítja le.
- Eltérő joghatósági szabály vonatkozik az adósok egyes olyan kategóriáira, akiket a jogvitában általában 'gyengébb félnek' tekintenek, azaz a fogyasztókra, munkavállalókra és biztosítottakra. Az ilyen adósok a lakó-

⁸³ Uo. 28–29. cikk

⁸⁴ Uo. 33. cikk A zárolás iránti végrehajtói felhívás teljesítése – a hatósági átutalás és az átutalási végzés kivételével – megelőzi az egyéb fizetési megbízások teljesítését. A hatósági átutalási megbízással, átutalási végzessel és zárolás iránti másik végrehajtói felhívással való viszonyában pedig a teljesítés sorrendjét a pénzforgalmi szolgáltató általi átvétel időpontja határozza meg. Vht. 191. § (1) bek.

⁸⁵ Uo. 24–25. cikk

⁸⁶ Pl. a számlazárolási végzés felülvizsgálata (Uo. 34. cikk), végrehajtás korlátozása, megszüntetése (Uo. 35. cikk)

⁸⁷ Pl. végzés hatályon kívül helyezése, végrehajtás felfüggesztése (Uo. 35. cikk)

⁸⁸ Vht. 190. § (3) bek.

⁸⁹ Javaslat COM (2011) 445. 34–36. cikk

helyük szerinti tagállam bíróságai előtt is jogorvoslással élhetnek a végzés ellen.

A pénzüintézetek csak akkor számíthatnak fel díjat az ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés végrehajtásáért, ha a nemzeti jog szerinti egyenértékű intézkedésekért is jogosultak erre. Az átláthatóság fokozása érdekében az érintett tagállamoknak a területükön érvényes, egységes rögzített díjat kell meghatározniuk. Egységes rögzített díjat kell meghatározni az illetékes hatóság – pl. a végrehajtó – igénybevételekor felmerülő költségekre is. A tagállamok ugyan továbbra is szabadon dönthetnek az európai eljárás illetékének megállapítása tárgyában, de ez nem lehet magasabb, mint nemzeti jog szerint egyenértékű intézkedés iránti kérelem illetéke, nem lehet aránytalan a követelés összegéhez viszonyítva, és nem lehet az eljárás igénybevételétől visszatartóan magas.⁹⁰ A rendelet tervezet 43. cikke a pervesztes felet kötelezi az európai eljárás költségeinek viselésére.

Minden tagállam jogában léteznek biztosítási intézkedések – így számlázárolást elrendelő végzések – kibocsátása iránti nemzeti eljárások, azonban az intézkedés elrendelésének feltételei és annak hatékonysága lényegesen eltérő. A határokon átnyúló ügyekben bonyolult, hosszadalmas és költséges a nemzeti biztosítási intézkedések igénybevétele, különösen, ha a hitelező különböző tagállamokban vezetett, több számla zárolását igyekszik elérni. A hitelező számára az adós bankszámlainak egyszerű, gyors és olcsó zárolását biztosító európai eljárás orvosolná a fennálló helyzet hiányosságait. Óriási előnye, hogy ha a számlán tartott pénzeszközök pénzneme eltér a számlázárolási végzés kibocsátásának pénznemétől, ez nem akadály a zárolásnak, ilyenkor a bank az összeget a végrehajtás napján érvényes hivatalos árfolyamra hivatkozással határozza meg.⁹¹

Az új európai végzés a gazdaságra is óriási hatást gyakorolna, tekintettel arra, hogy a megkérdezett európai gazdasági társaságok több mint fele jelentősen bővítene a határokon átnyúló kereskedelmi tevékenységét, amennyiben egységes európai szabályozás születne a bankszámlák zárolásával kapcsolatban.⁹²

⁹⁰ Uo. 30, 31, 43. cikkek A hatályos magyar szabályozás szerint a végrehajtó a biztosítási intézkedést elrendelő végzés kézhezvétele után haladéktalanul felhívja a végrehajtást kérőt az előleg rövid határidő alatt történő megfizetésére, a díjelőleg beérkezése után a biztosítási intézkedés végrehajtását haladéktalanul megkezdi. Biztosítási intézkedés végrehajtása esetén a végrehajtót eljárása kezdetén előlegként a teljes munkadíjnak és a várhatóan felmerülő készkiadásnak, illetőleg költségátalánynak megfelelő összeg illeti meg (Vht. 190. § (4) bek.)

⁹¹ Javaslat – COM (2011) 445. 26. cikk

⁹² Uo. 1. 2.

Ehhez azonban az első gyakorlati lépés a bankok és bankszámlák egységes központi nyilvántartásának megteremtése.

3.2. Az adós vagyonának átláthatósága

A határokon átnyúló adósságbehajtással kapcsolatos problémák egyrésztől abból adódnak, hogy a késedelmes és a nem teljesített fizetések egyaránt veszélyeztetik a vállalkozások és a fogyasztók érdekeit, másrésztől pedig a hitelező, illetve a végrehajtó hatóságok nem rendelkeznek információkkal az adós tartózkodási helyére vagy vagyonára vonatkozóan.

Milyen eszközök állnak rendelkezésre az adós vagyonának a tagállamok területén történő pontos beazonosítására? Legkézenfekvőbb megoldás: nyilvántartások alkalmazása,⁹³ az adós vagyonyilatkozat tételi kötelezettsége, a nemzeti végrehajtási jogszabályokra és gyakorlatokra vonatkozó kézikönyv kidolgozása és a végrehajtó hatóságok közötti információcsere.

Az Európai Unióban több tagállami jogforrás is felhatalmazza a végrehajtó szerveket arra, hogy közvetlenül az adóstól kérjen információkat a vagyoni helyzetére vonatkozólag. A vagyonyilatkozatoknak két csoportját lehet elkülöníteni: az egyik valamennyi vagyontárgyának felfedésére kötelezi az adós, a másik ezzel szemben csak a hitelezői követelés kielégítésére elegendő értékű vagyontárgyak meghatározására.⁹⁴ Az adós vagyonyilatkozatát a tagállamok többségében a hitelező kezdeményezi. A vagyoni helyzetének felfedését megtagadó adóssal szemben kényszerintézkedés alkalmazható, a valótlan adatokat állító személy pedig bűncselekményt követ el.⁹⁵

⁹³ a) *kereskedelmi nyilvántartások (társasági jog)* A Tanács első irányelve (1968. március 9.) az egész Közösségre kiterjedő egységes biztosítékok kialakítása érdekében a tagállamok által a társasági tagok és harmadik személyek érdekei védelmében a Szerződés 58. cikkének (2) bekezdése szerinti társaságoknak előírt biztosítékok összehangolásáról (68/151/EGK) A Tanács tizenegyedik irányelve (1989. december 21.) a valamely tagállam jogának hatálya alá tartozó meghatározott jogi formájú társaságoknak egy másik tagállamban létesített fióktelepeire vonatkozó bejelentési és közzétételi követelményeiről (89/666/EGK) b) *A népesség-nyilvántartások*: a magánadós lakcímét kereső hitelező számára a központi nyilvántartások gyakran nem hozzáférhetőek c) *A társadalombiztosítási- és az adónyilvántartások*: az adónyilatkozatnál jobb tájékoztatási eszközt nyújthat a hitelező számára, mivel nem teszi szükségessé az adós közreműködését.

⁹⁴ Zöld Könyv – A bírósági határozatok hatékony végrehajtása az Európai Unióban: Az adósok vagyonának átláthatósága Európai Unióban Brüsszel 6.3.2008. COM (2008) 128. [12.]

⁹⁵ Uo.

A Zöld Könyv⁹⁶ egy egységes európai vagyonyilatkozat bevezetését javasolja, mely az Európai Igazságügyi Térség területén fellelhető összes vagyontárgy feltárására kötelezné az adóst. Büntetőjogi szankciókat helyezne kilátásba a nyilatkozat megtagadása, illetve valótlan adatok közlése esetében.⁹⁷ A vagyonyilatkozat tétel kötelezettsége alól mentesülhet az adós, fizetés vagy a követelés mértékével egyenértékű vagyontárgy felajánlásával.⁹⁸ Az európai vagyonyilatkozat egységes formanyomtatványon történne, azonos feltételek, tartalmi és formai követelmények szerint.

A Bizottság javaslata egyértelműen rámutat arra, hogy a nyilatkozat felvételi aktus részletes szabályozása a tagállamok hatáskörébe tartozna, melynek egyik eleme az illetékes hatóság kijelölése. Véleményem szerint Magyarországon erre – adminisztrációs kapacitása, valamint már létező európai kapcsolattartási rendszere miatt – legalkalmasabb a Nemzeti Adó és Vámhivatal (NAV).⁹⁹ Jelentős érv a NAV mellett az is, hogy eljárási cselekményeihez kialakult jogorvoslati rendszer kapcsolódik (kifogás, fellebbezés, bírósági felülvizsgálat, határozat/végzés módosítása és visszavonása, felügyeleti intézkedés, új eljárásra utasítás),¹⁰⁰ továbbá, hogy ezzel a megoldással azonnal választ kapunk az illetékességet, a hatáskört valamint a kötelezett adatainak védelmét érintő kérdésekre is.

A hatályos magyar szabályozás a vagyonyilatkozat intézményét – mint az adós vagyona feltérképezésének egyik eszközét – nem alkalmazza, annak ellenére, hogy a vagyonyilatkozat-tételi kötelezettségről huszonhárom hatályos törvény rendelkezik.¹⁰¹

Álláspontom szerint az egységes európai vagyonyilatkozat közeljövőben történő bevezetése nem elérhetetlen cél. Az Európai Igazságügyi Térségen belül már kialakultak a tagállamok közötti együttműködés alapjai, melyek megfelelő

⁹⁶ Zöld Könyv – Az adósok vagyonának átláthatósága Európai Unióban, 2008. COM (2008) 128.

⁹⁷ Bíróság kiszabása, illetve adós letartóztatása.

⁹⁸ Zöld Könyv – Az adósok vagyonának átláthatósága Európai Unióban, COM (2008) 128. [14.]

⁹⁹ Vö. DOMBI Gergely: Végrehajtás külföldön, *Adóvilág*, 2009. augusztus, XIII. évfolyam 09. szám, 2–4.

¹⁰⁰ 2003. évi XCII. (Art), 135–143. §; 159. §

¹⁰¹ A szabályozás két főcsoportba sorolható: az egyik esetben a vagyonyilatkozat nem nyilvános, és annak megtételére a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvényben (Ktv.) rögzített, illetőleg annak mintájára megállapított szabályok szolgálnak; a másik esetben a nyilatkozat nyilvános, és az eljárási szabályok mintája az országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvényben lefektetett szabályozás. In: JÓRI András–SZABÓ Máté Dániel: Az információs szabadság elektronikus kézikönyve, 2008. 34. forrás: www.tankonyvtar.hu/.../informacioszabadsag/pdf [letöltve: 2012. 11. 10.]

hátteret biztosítanak egy ilyen jogintézmény bevezetéséhez. A magyar önálló bírósági végrehajtók között végzett kutatás alapján¹⁰² egy ilyen törvényileg kötelező vagyonynyilatkozat megkönnyítené a végrehajtók munkáját, azonban csak abban az esetben, ha nyilatkozat megtagadása, illetve hamis adatok szolgáltatása esetén a végrehajtót rendbírság kiszabására, majd ezt követően – az eljárás akadályoztatása miatt – büntetőjogi szankciók alkalmazására jogosítaná fel.¹⁰³

Az európai vagyonynyilatkozat nemzeti jogrendbe történő integrálásakor a másik legfontosabb kérdés, hogy az eljárás során érintett személyeknek milyen jogorvoslati eszközök állnak rendelkezésére az eljárásban.

A végrehajtó szervek közötti információcsere vonatkozásában megállapítható, hogy az önálló bírósági végrehajtók nem férhetnek hozzá sem közvetlenül, sem közvetve a többi tagállam nyilvántartásához. A skandináv államok azt tervezik, hogy 'a behajtási ügyekben történő információcseréről szóló megállapodást' fogadják el.¹⁰⁴ Ez az egyezmény lenne az első olyan jogi eszköz, amely a végrehajtó szervek között közvetlen együttműködést előírná.

A tartással kapcsolatos ügyekben alkalmazandó rendelet szintén példa értékű lehet az együttműködési rendszer kiterjesztése tekintetében: a nemzeti központi hatóságok hozzáférést biztosítanak azon információkhoz, melyek megkönnyítik a tartási követelések behajtását, különösen a kötelezett tartózkodási helyének és a vagyonának megállapítására nézve.¹⁰⁵

¹⁰² KIRÁLY Lilla: Az adós vagyonának feltérképezhetősége tárgyában, a végrehajtók körében végzett felmérés (kézirat), 2009.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Zöld Könyv – Az adósok vagyonának átláthatósága Európai Unióban, COM (2008) 128. [28]

¹⁰⁵ A Tanács 4/2009/EK rendelete (49–63. cikk) ld. A határon átnyúló tartási ügyekben a központi hatósági feladatok ellátásáról szóló 2011. évi LXVII. törvény

PERINDÍTÁSPOLGÁRIÜGYEK BEN AZ ANGOLSZÁSZ JOGRENDSZER BEN

LUGOSI JÓZSEF
doktorandusz (ELTE ÁJK)

1. Bevezetés

A tanulmány tárgya az angolszász jogrendszerben a polgári (peres) eljárás (polgári per) kezdetének bemutatása összehasonlítva a hazai (kontinentális) jogrendszer megoldásaival. A dolgozat – szűk keretek között – az angolszász jogrendszerből az Egyesült Királyságra, az USA-ra és Ausztráliára összpontosít. A téma azáltal kötődik e konferenciához, mert a hatályos Pp. 121. § (1) bekezdés első tagmondatát és a törvény szóhasználatát ('per megindítása', 'perindítás') pontosító jogalkotás, jogszabály-módosítás kihat a polgári (peres) eljárás létszakainak egzakt meghatározására, és más megvilágításba helyezheti az eljárás tárgyalás-előkészítési szakaszát. Az államok három csoportja különböztethető meg, amelyek eltérően kötődnek a *common law*-hoz:¹

1. A jogot teljes egészében az angol telepesek alakították ki (Ausztrália, Új-Zéland, USA Louisiana kivételével, Kanada Québec kivételével);
2. Az angol telepesek megjelenésekor a már kialakult, az európai szemmel nézve is megfelelő szintű szervezet-és jogrendszer (India, Malajzia, Szingapúr, Afrikában: Kenya, Nigéria, Zambia);
3. Az utolsó csoportot azok a jogrendszerek alkotják, amelyek az angolok megjelenésekor már rendelkeztek európai típusú (római-germán jogon

---

¹ A *common law* kifejezés használata írja le mindazokat a szabályokat, amelyek az elmúlt több mint 800 évben – szemben a Parlament által hozott törvényekkel – a bírósági eseteken keresztül alakultak-, illetve fejlődtek ki (James A. HOLLAND–Julian S. WEBB: *Learning Legal Rules*, Second Edition, Blackstone, Press Limited London, 1993. 9.)

alapuló) jogrendszerrel (Dél–Afrika, Kanada Quebec tartománya, USA Louisiana állama).²

A kiválasztott *common law* jogrendszerű államban az angol gyarmatosítók a jogrendszert előzmény hiányában, teljes mértékben a saját elképzelésük szerint alakították ki.

2. Egyesült Királyság

Az angolszász jog³ a kontinentális-, ezen belül a magyar joghoz képest teljesen 'más világ'.⁴ Az angol *common law* jogrendszerben a kontinentális jogrendszertől eltérően⁵ a *polgári (peres) eljárás megindításának lehetősége – korábban – nem volt általános*. Az angol jogszemlélet szerint – amely napjainkra már nagymértékben meggyengült – *keresetet csak olyan igény érvényesítése céljából lehet indítani, amelyet a jogszabály megenged*. Ennek a felfogásnak a megnyilvánulási formája a különböző tárgyú ügyekhez (*torts, contracts, personal injuries* stb.), különböző keresetlevél formulák (*claim form*) társítása.⁶ Az angol polgári eljárásjog fejlődését a XX. század végén a Lord Woolf nevével fémjelzett reform határozta meg, amelynek eredményeképpen 1999. április 26-án életbe lépett az 1998-ban megalkotott új polgári eljárásjogi kódex, a *Civil Procedure Rules* (CPR). Az új eljárási törvény megalkotásával Lord Woolf:

1. az eljárás felgyorsítását (*to speed up civil justice*);

² RADICS Olívia–BENCZE Máttyás: A common law Anglián kívüli változatai In: BADÓ Attila–BENCZE Máttyás (szerk.): *Bevezetés a jogrendszerek világába*. Studio Batiq, Budapest, 2007. 47–57., 48–49.

³ Az angol polgári perről lásd: KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai Doktori Értekezés, Pécs, 2003. 65–82.

⁴ Az angolszász és a kontinentális jogrendszer közötti különbségre plasztikusan világít rá: „Az írottjogi és esetjogi szemlélet különbsége az, hogy az egyik a tételezett jogot már kész jognak és a jogalkalmazást magától értetődő következménynek, a másik ellenben jognak csak a konkrétan alkalmazott jogot tekinti...” (HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*. Pallas Stúdió/Attraktor Kft., Budapest, 2001. 8.).

⁵ Alapvető különbség az angolszász (a.) és kontinentális (b.) jogrendszer között a jogi következtetés/gondolkodás módjában (*style of legal reasoning*) keresendő: a) az előbbire *induktív* módszer a jellemző, amely szerint az egyedi esetek vezetnek el az általános szabályhoz, b) az utóbbira *deduktív* elv vonatkozik, amelyben az általános szabályból következtetnek az egyedi esetre (In: ALISON RILEY: *English for Law*, Macmillan Publishers Ltd. London and Basingstoke 1991. 23., 205.).

⁶ A 'claim' fogalom általános értelemben: „*A demand for a remedy or assertion of a right. The term is used in a certain court pleadings, such as statement of claim*”. – *A Concise Dictionary of Law*, second edition Oxford – New York, Oxford University Press 1990., 69.

2. az 'átlagemberek' számára a polgári peres eljárás elérhetővé tételét (*to render civil procedure more accessible to ordinary people*);
3. az eljárás nyelvének egyszerűsítését (*to simplify the language of civil procedure*);
4. a gyors egyezség kötés előmozdítását (*to promote swift settlement*);
5. az aránytalan és kirívó bírósági döntések elkerülésével az eljárás hatékonyabbá/olcsóbbá tételét (*to make litigation more efficient and less costly by avoiding excessive and disproportionate resort to procedural devices*)⁷ kívánta biztosítani.

A reform a felek között még a tárgyalás (*trial*) megkezdése előtt, kompromisszumos, igényeiket kölcsönösen figyelembe vevő megoldás létrejöttét szorgalmazta. Az Egyesült Királyságban (Angliában, Wales-ben) az új polgári ügyek elbírálásával kétféle bíróság foglalkozik: a. *County Courts* és a b. *High Court*. Ezek a bíróságok büntetőügyekkel nem foglalkoznak, a büntető ügyeket külön erre szakosodott bíróságok, a *Magistrate Courts* és a *Crown Court* tárgyalják, amelyek viszont polgári ügyekkel nem foglalkoznak. A keresetlevelet a megfelelő formanyomtatvány kitöltésével lehet előterjeszteni.⁸ Ezen bíróságok hatáskörébe csak új ügyek (*fresh cases*) tartoznak.

Mikor kezdődik a polgári per (eljárás) az Egyesült Királyságban? A törvény szerint: „*Proceedings are started when the court issues claim form at the request of the claimant*”⁹. „*A claim form is issued on the date entered on the form by the court*”¹⁰. Az eljárás kezdetét veszi, ha a bíróság érkezteti/kibocsátja a keresetlevelet a felperes kérése szerint.¹¹ Az új eljárási törvény szerint a keresetlevelet a bíróság is kézbesítheti, de ez a lehetőség a fél számára is megengedett. A

⁷ Neil ANDREWS: *English Civil Procedure: A Synopsis Japan Course 2006 Ritsumeikan Law Review*, No. 25. 2008. 25–61., 31.

⁸ A keresetlevél formanyomtatvány elérhető a fél számára a hmcts.courtfinder.justice.gov.uk/courtfinder/forms/n001-eng.pdf oldalon [letöltve: 2012.07. 01.].

⁹ CPR 7.2. (1) – <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part/07-> [letöltve: 2012. 04. 23.]

¹⁰ CPR 7.2. (2) – forrás ua., mint az előző pontban.

¹¹ „On receipt of the appropriate documents duly completed the court will draw up the summons (unless the solicitor has already done so) and seal it with court seal” (John O’ HARE–Robert N. HILL: *Civil litigation*. Fourth Edition, Longman London, 1989. 246.). „A claimant who serves the claim form must file a certificate or service within seven days of service with a copy of the document served attached” (Gary SLAPPER & David KELLY: *English Law* Routledge, Cavendish New York 2007. 699. A High Court előtti eljárásban: „In actions in the High Court at the instance of the plaintiff for the purpose of giving the defendant notice of the claim made against him and of compelling him to appear and answer it if he does not admit it. *It is the first step in the action*” (The Dictionary of English law General Editor Earl JOWITT Editor Clifford Walsh Volume 2 I–Z London Sweet&Maxwell Limited 2&3 Chancery Lane 1959. 1886.

keresetlevél bíróságra történt benyújtását követő 14 napon belül a felperesnek a keresetlevél kellékeit (*particulars of claim*) kézbesíteni kell az alperesnek.¹² Ha a keresetlevelet a bíróság joghatósága alá (*within the jurisdiction*) tartozó alperesnek kell kézbesíteni, a felperesnek a keresetlevél kiállítását követő 4 hónapon belül a törvény szerinti kézbesítési módok (*method of service*) valamelyikén kézbesítenie kell a keresetlevelet az alperesnek. Ha a keresetlevelet a bíróság joghatóságán kívüli (*out of jurisdiction*) címmel rendelkező alperesnek kell kézbesítenie a felperesnek, a keresetlevél kiállításának napját (*date of issue*) követő 6 hónapon belül teljesítenie kell.¹³

1. A keresetlevél kézbesítése nem (vagy nem feltétlenül) a bíróság feladata, hanem főként a felperesé;
2. a keresetlevél kézbesítése nem jelent egyúttal – fogalmaink szerinti – tárgyalásra szóló idézést is;
3. A perfüggség az eljárás eltérő struktúrája miatt ezért más értelemben fordul elő.

Az Egyesült Királyságban a CPR bevezetése óta az ún. 'gyors' és 'nagy' ügyekben¹⁴ a bírónak már a következő 'menedzselési felelőssége' (*managerial responsibility*) áll fenn (*case management*):

1. együttműködés és egyezségkötés (*co-operation and settlement*);
2. a lényeges tényeknek és az ügy elsődleges kérdéseinek meghatározása (*determining relevance and priorities*);
3. lehetőség szerint az ügy tárgyalás előtti befejezése (*making summary decisions*);
4. az ügy fix időpontok közé szorítása, ellenőrzés gyakorlása az ügy más módon való megoldása felett, a 'lendület fenntartása' (*maintaining impetus*);
5. az eljárás szabályozott költségek közé szorítása tekintetében (*regulating expenditure*).¹⁵

Ennek keretében a bíró a) ösztönzi a felek közötti együttműködést (*encouraging co-operation between the parties*); b) segít a feleknek az egyezségkötésben az ügy egészében vagy bizonyos részében (*helping parties to settle all or part of the case*); c) bátorítja az alternatív vitarendezést (*encouraging ADR (alternative dispute resolution)*); d) ha szükséges, lehetőséget biztosít az ügy 'állására' (szünetelésére), amíg a bíróságon kívüli tárgyalások és viták fo-

¹² CPR 7.4. (1) b. – forrás ua., mint a 810. pontban

¹³ CPR 7.5 (1) (2) – forrás ua., mint a 810. pontban

¹⁴ £ 5000 és £ 15000 értékhatár közötti ügyek (*fast track cases*) és £ 15000 összeget meghaladó értékű ügyek (*multi-track cases*)

¹⁵ ANDREWS i. m. 33.

lyamatban vannak (*if necessary, staying the action (ie.placing it 'on pause') to enable such extra-curial negotiations or discussions to be pursued*).

Az angol jog a keresetlevél benyújtása után a *per* (tárgyalást) elkerülő szabályokat állapít meg. Az angol *common law*-ban a keresetlevél benyújtása után a bíróság feladata a *per elkerülése, a felek közötti egyezség megkötésének előmozdítása*, szemben a hazai bírósággal, amely a tárgyalást készíti elő.

3. Amerikai Egyesült Államok

Az USA szövetségi és tagállami struktúrája 'kettős jogrendszer' kialakulását eredményezte, ezért az alkalmazandó jog meghatározása döntő jelentőségű.¹⁶ A szövetségi eljárási törvény mellett a tagállamok is megalkották saját polgári eljárási törvényeiket. A kontinentális jog befolyása – az angolszász jogrendszerhez tartozó többi államhoz képest – az Egyesült Államokban volt a legjelentősebb, „részben az Angliától való különbség kifejezése, részben szigorúan jogi szempontok miatt”.¹⁷ Az USA jogrendjében jelenik meg legtisztábban az ún. *adversarial (adversary) system*.¹⁸ Az eljárásban két ügyvéd reprezentálja az általuk képviselt feleket, az ügyben pártatlan fél vagy csoport (rendszerint esküdtszék vagy bíró) előtt, akik megkísérlik megállapítani az 'ügy igazságát' (*who attempt to determine the truth of the case*).¹⁹

Ennek az ellenkezője a kontinentális jogrendszerre jellemző *inquisitorial system*, amelyben a bírónak (bírák csoportjának) az ügy kivizsgálása a feladata (*whose task is to investigate the case*)²⁰. Az 1938-ban született szövetségi eljárási törvényt, a *Federal Rules of Civil Procedure-t (FRCP)*, többször átfogóan módosították (1948-ban, 1963-ban, 1966-ban, 1970-ben, 1980-ban, 1983-ban, 1987-ben, 1993-ban, 2000-ben), legutóbb 2006-ban.²¹ A FRCP harmadik szabálya rendelkezik az eljárás megindításáról (*commencing an action*): „*civil action*

¹⁶ A kérdésről bővebben MENYHÁRT Ádám: A jogválasztás problémája az Amerikai Egyesült Államok polgári peres eljárásában. *Magyar Jog*, 2002/8. 497–502.

¹⁷ Glenn H. PATRICK: A common law „civilizálódása”. *Magyar Jog*, 1996/1. 50–57., 56.

¹⁸ Az *adverzariális rendszerben* Angliában – Neil Andrews szerint – a felek azok, akik meghatározzák az eljárás szakaszainak formáját, tartalmát és az eljárás lépéseit (Neil ANDREWS: The Adversarial Principle: Fairness and Efficiency: Reflections on the Recommendations of the Woolf Report 169–183.,171. – *Reform of Civil Procedure – Essays on 'Access to Justice'* Edited by A. A. S. ZUCKERMANN & ROSS CRANSTON, Clarendon Press, Oxford, 1995.)

¹⁹ http://e.wikipedia.org/wiki/Adversarial_system [letöltve: 2012. 04. 23.]

²⁰ Uo.

²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Rules_of_Civil_Procedure [letöltve: 2012. 06. 04.]

is commenced by filing a complaint with the court".²² A keresetlevél bíróságra való benyújtása után a felperes az idézést is előterjesztheti, azt a bírósági hivatalnok aláírja és lebélyegzi, majd *ezt követően kézbesítheti a felperes a keresetlevelet az alperesnek*.²³ Számos tagállamban az ügyvéd a keresetlevelet duplikáltan nyújtja be a bíróságra, a másodpéldányt a bíróság küldi vissza a részére azért, hogy az ügyvéd a bírósági bélyegzővel ellátott példányt kézbesíthesse az alperesnek. Az idézést²⁴ a keresetlevél másolatával együtt kell kézbesíteni az alperesnek (*a summons must be served with a copy of the complaint*).²⁵

A felperes felelősséggel tartozik azért, hogy a keresetlevelet és az idézést a törvény által engedélyezett határidőn – 120 napon – belül kézbesítse az alperesnek. A kézbesítést a felperes kérésére az Egyesült Államok Marshal-ja, helyettes Marshal-ja vagy a bíróság által erre a feladatra kijelölt személy is végezheti.²⁶ Az eljárás 'tárgyalás' előtti szakaszában (*pleadings*) történnek meg a felek közötti írásbeli nyilatkozattételek: 1. A felperes keresetére az alperes írásbeli nyilatkozatot tesz (*answer*); 2. az alperes nyilatkozata lehet ellenkérelem, viszontkereset (*counterclaim, crossclaim*); 3. az alperes nyilatkozatára a felperes válasza, – ha a bíróság megengedi – *reply*.²⁷ Az alperesnek a keresetet és az idézést 21 napon belül kell kézbesíteni, kivéve, ha az alperes megfelelő időben lemondott a kézbesítésről, 60 napon belül elküldte az erre vonatkozó nyilatkozatát vagy olyan alperesnek kell kézbesíteni, aki az USA másik bírósági joghatósága alá tartozó területen rendelkezik kézbesítési címmel (90 nap).²⁸

A bíróság elrendelheti, hogy az ügyvédek vagy a nem reprezentált felek az alábbi okokból egy vagy több alkalommal ún. bíróság előtti meghallgatásra (*pretrial conference*) jelenjenek meg:

1. az eljárás gyorsítása miatt (*expediting disposition of the action*),
2. a bíróság korai és a folyamatos ellenőrzése, hogy a menedzselés hiányossága miatt az ügyet ne lehessen időben elnyújtani (*establishing early and*

²² FCRP Rule 3 -www.law.cornell.edu/rules/frcp/rule_3- [letöltve: 2012. 07. 02.]

²³ FCRP Rule 4 (b) Issuance – forrás: lásd 823. pont

²⁴ Az idézés (summon) olyan irat, amely értesíti az alperest arról, hogy meghatározott időpontban jelenjen meg a bíróság előtt – de még nem a tárgyaláson – vagy a felperes által követelt összeg vonatkozásában a bíróság mulasztási ítéletet (*default judgment*) hoz vele szemben (Larry L. TEPLY – Ralph D. WHITTEN: *Civil Procedure* Fred B. Rothman & Co. Littleton Colorado 1991. 31.).

²⁵ FCRP Rule 4 (c) Service – forrás: lásd 823. pont

²⁶ Uo.

²⁷ FCRP Rule 7 (a) Pleadings – forrás: lásd 823. pont

²⁸ FCRP Rule 12 (a) Time to serve a responsive pleading – forrás: lásd 22. pont

continuing control so that the case will not be protracted because of lack of management),

3. könnyelmű és pazarló cselekményeinek megakadályozása érdekében (*discouraging wasteful pretrial activities*),
4. az ügy alapos előkészítése által a tárgyalás színvonalának továbbfejlesztése végett (*improving the quality of the trial through more thorough preparation*),
5. az egyezségkötés elősegítése céljából (*facilitating settlement*).²⁹

Az eljárás tárgyalás előtti szakaszának (*pretrial procedure*) része a *discovery*. Ha a bíróság másként nem rendel, ennek tárgya minden nem privilegizált tény, adat feltárása, amely lényeges lehet a keresetlevél vagy a védekezés szempontjából, beleértve minden dokumentum létezését, leírhatóságát, természetét, állapotát, megőrzését, helyét vagy más megfogható dolgokat és az azonosságát, továbbá a lakóhelyét azoknak a személyeknek, akik tudomással bírnak minden ilyen adatról. A bíróság elrendelheti minden olyan lényeges anyag (bíróság előtti) 'felfed(éz)ését', amely a jogvita tárgyát is magában foglalja.³⁰ Az eljárás célja, hogy a felek minden olyan információ birtokában legyenek, amelyek már nem okozhatnak meglepetést a tárgyaláson.³¹ Ekkor következnek (következik) be:

1. A dokumentummal kapcsolatos kérések (*Document requests*): a fél kérhet dokumentumokat és valós, létező tárgyakat a másik féltől (felektől), és a feleknek nem minősülő személyektől is;
2. (K)i kérdezések (*Interrogatories*): a fél kérheti, hogy 25 kérdésére a másik fél adjon választ;
3. Felhívás 'nyilatkozat (vallomás)'-ra (*Request for admissions*): A fél kérheti, hogy a másik fél elfogadja vagy tagadja bizonyos állítások igazságát;
4. Nyilatkozatok (*Depositions*): a fél igényelheti 10 egyéntől vagy szervezet képviselőjétől: 7 órán keresztül kérdések feltételét anélkül, hogy elhagyná a bíróság épületét.³²

Az amerikai polgári eljárásjogban is fontos szerepet játszik *az ügy részletes és alapos előkészítése*, hangsúlyos *az eljárás tárgyalás előtti (pretrial) – fe-*

²⁹ FCRP Rule 16 (a) Purposes of a pretrial conference www.law.cornell.edu/rules/frcp/rule_16 - [letöltve: 2012. 07. 02.]

³⁰ FCRP Rule 26 (2) (b) Duty to disclosure; general provisions governing discovery www.law.cornell.edu/rules/frcp/rule_26 - [letöltve: 2012. 07. 03.]

³¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Rules_of_Civil_Procedure- [letöltve: 2012. 06. 04.]

³² Uo.

lek aktivitásán alapuló – szakasza.³³ Az amerikai polgári peres eljárásban – hasonlóan az angol megoldáshoz – a keresetlevél és az idézés ellenérdekű fél részére való kézbesítése nem jelent automatikusan az ügy érdemi tárgyalására szóló idézést. Amerikai és az angol jog: az ügy feldolgozása még a tárgyalás előtt alaposan megtörténik.³⁴ Magyarország: a tényállás megállapítása rendszerint a tárgyaláson foganatosított bizonyítási eljárás eredményeként, és nem azt megelőzően történik meg; b. Angolszász jogban a cél: a jogvita tárgyalás előtti megoldása (perelhárítás). Magyarországon: bizonyítási eljárás és tényállás–megállapítás terepe a tárgyalás, a jogvita érdemi elbírálása polgári perben (tárgyaláson).

4. Ausztrália

Az önálló kontinens államban az amerikai államberendezkedéshez hasonló szövetségi-tagállami politikai rendszer és bírósági struktúra alakult ki. Az ausztrál jog az angol *common law* egyszerű másolatának tekinthető, itt valósult meg az angol minta leghűségesebb követése.³⁵ Az angol parlament 1828-ban törvényben mondta ki, hogy abban az évben hatályos angol jog automatikusan az ausztrál jog részévé válik, emiatt az ausztrál joghoz tartozik többek közt a Magna Charta is.³⁶ Az ausztrál Alkotmány szerint Ausztrália hat tagállamból álló szövetségi állam (Új–Dél Wales, Queensland, Tasmania, Dél–Ausztrália, Nyugat–Ausztrália, Viktória), mindegyik tagállam saját alkotmánnyal, parlamenttel, kormánnyal rendelkezik.³⁷

³³ „Az eljárás során minden feladat és felelősség a felekre hárul, nekik kell a jognyilatkozatokat megalapozottan előterjeszteni?... „Az amerikai polgári eljárás élesen kettéválik tárgyalás előtti és tárgyalási szakra. A tárgyalás előtti szak az alábbi állomásokból épül fel: A bírósági fórum megválasztása, a hatáskör és illetékesség; a kézbesítés és az idézés szabályai; a tárgyaláson kívüli bizonyítás; a tárgyalás kitzúzése és az esküdtzék kiválasztása” (MENYHÁRT Adám: Bevezetés az amerikai polgári peres eljárás alapjaiba. *Collega*, 2001. március (V. évfolyam 1. szám) 40–43., 40–41.).

³⁴ „After the pleadings are closed and discovery completed, the case finally comes to trial” (JAMES–HAZARD–LEUBSDORF: *Civil Procedure* Fourth Edition Little, Brown and Company Boston Toronto London 1992., 38.).

³⁵ RADICS–BENCZE i. m. 47–57, 49.

³⁶ RADICS–BENCZE i. m. 47–57, 49.

³⁷ ZWEIGERT K.–KÖTZ H.: A common law elterjedése a világon (részlet) 110–131., 112. In: BADÓ Attila–LOSS Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába* Budapest, Nyitott Könyv, 2003.

Ausztráliában az USA-hoz hasonlóan, minden tagállamban a tagállami bíróság mellett szövetségi bíróság működik, illetve minden államban van külön legfelsőbb bíróság, a szövetségi legfelsőbb bíróság (*High Court of Australia*) mellett. Ausztráliában az Egyesült Államokhoz hasonlóan kettős jogi szabályozás érvényesül: a szövetségi szint mellett tagállami szinten is külön eljárásjogi törvénykönyvek születtek. Ausztráliában a Woolf-reform időszakában az ún. *case management* elvét fejlesztették tovább, ennek formája a '*managerial judge*', amely főként az eljárás tárgyalás előtti szakaszában (*pretrial process*) érvényesül. A bíró aktív magatartásával az ügyek gyors rendezése céljából igénybe veheti a 'bíróság hatalmát'. A bíró nem a vita passzív döntőbírója, hanem a jogvita aktív 'felügyelője'.³⁸ Ez a bírói szerep nemcsak a tárgyalóteremre korlátozódik: már az eljárás megindításakor elkezdődik és a végső ítéleti rendelkezés időpontjában fejeződik be. Ez a bírói szerepfelfogás először Új-Dél Wales-ben az *Uniform Civil Procedure Rules (UCPR)-ban (2005)* jelent meg, majd elterjedt Viktória, Nyugat-Ausztrália, Queensland, Dél-Ausztrália államokban és az az északi, illetve a központi területeken is.³⁹ A törvény kimondta: „*The overriding purpose of this Act and of rules of court, in their application to civil proceedings, is to facilitate the just, quick and cheap resolution of the real issues in the proceedings*”.⁴⁰ A *The Federal Court of Australia Act 1976.* évi módosításával inkorporálta a *case management*-hez hasonló hatású elvet, az '*overarching purpose*'-t.⁴¹

Az ausztrál jogban is – az angol gyökerek miatt – nagy jelentősége van a jogviták – bíróság helyetti – alternatív rendezésének. Az alternatív vitarendezési lehetőségek: a) *mediation* (békéltetés, közvetítés, egyeztető eljárás) b) *arbitration* (döntőbíráskodás, választottbíráskodás) és c) *conciliation* (békéltetés, egyeztetés). Ezeknek az eljárásoknak az újabb formái magukba foglalják:

1. az együttműködési jogot (*collaborative law*),
2. a korai semleges értékelést (*early neutral evaluation*),
3. a szakértői véleményt (*expert appraisal*),

³⁸ Ez a tendencia megfigyelhető az Egyesült Államokban is, ahol '*Managerial Judges*'-ről beszélnek, Ontarió-ban 1981-ben bevezették a '*Case Management Judge*' intézményét (Glenn H. PATRICK i. m. 55.)

³⁹ www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/Supreme_Court/II_sc.nsf/vwFiles/mcclellan140410.pdf – Preparing for trial 5–6. Az írás címe, szerző megjelölése nélkül: Civil Justice Reform in Australia: Developments so far – 2012. július 5.

⁴⁰ Preparing for trial 7. – forrás: lásd előző pont. Az írás címe szerző megjelölése nélkül: Civil Justice Reform in Australia: Developments so far – 2012. július 5.

⁴¹ Preparing for trial 8. – forrás: lásd 840. pont. Az írás címe szerző megjelölése nélkül: Civil Justice Reform in Australia: Developments so far – 2012. július 5.

4. a felek között ún. egyszerűsített tárgyalásokat (*mini-trials are emerging*). Ezek a mechanizmusok a kezdetektől fogva függetlenek a bíróság előtti eljárástól, de a bíróság az alternatív vitarendezési eljárást, annak megindulásától követően közös bírósági helységbe utalhatja. A legtöbb ausztrál bíróságnak lehetősége van rá, hogy az ügyben kötelező egyeztetést rendeljen el.⁴²

Az eljárás instituálására *különböző metódusok alakultak ki* az egyes ausztrál tagállamokban. Bizonyos tagállamban az eljárások megindítása attól is függ, hogy *milyen szintű bíróság előtt* kezdeményezi a fél.

Nyugat–Ausztráliában a legfelsőbb és a kerületi bíróságok (*Supreme and District Courts*) előtti eljárás megindítható a) *'writ'*-tel (minden Legfelsőbb Bíróság előtti eljárást ebben a formában kell kezdeményezni) b) *'originating summons'*-al (a felek közötti polgári eljárásban a tárgyalótermi meghallgatás megindítása ezzel a formulával történik) és c) *'originating motion'*-nal (minden más polgári eljárást ebben a formában kell megindítani).⁴³ Új–Dél–Wales-ben a felperes az eljárást kétféleképpen indíthatja meg: a) *'statement of the claim'*-el, vagy b) *'summons'*-al.

Az előbbi módon kell megindítani az eljárást:

1. a bekövetkezett kár orvoslása (*tort*) iránti ügyekben,
2. ha a felperes állítását csalásra (*fraud*) alapítja, ha a
3. felperes az igényét a szolgálatszegéssel kapcsolatos kárra (*damages for breach for duty*) alapítja, illetve a kártérítés iránti keresetekben, amely magába foglalja a kegyeleti jog megsértésével kapcsolatban keletkezett károkat (*damages respect of death*), a személyi sérülést (*personal injures*) vagy a tulajdonban keletkezett károkat (*damage to property*), valamint
4. az alapítvánnyal, célvagyonnal (*trust*) kapcsolatos ügyekben. Azokat az eljárásokat, amelyekben nincs alperes, *'summons'*-al kell kezdeményezni.⁴⁴ Az ausztrál államszövetség legnépesebb tagállamában, Új–Dél–Wales-ben az *eljárás kezdetét veszi, ha a bíróság iktatja a keresetet vagy az idézéssel*, a választási lehetőség a felperest illeti meg („...*in the court by filing*

⁴² Preparing for trial 26. – forrás: lásd 840. pont. Az írás címe szerző megjelölése nélkül: Civil Justice Reform in Australia: Developments so far – 2012. július 5.

⁴³ www.Irc.justice.ua.gov.au/2publications/reports/P92-CJS/contents/2-4commencingcivil.pdf-szerző nélkül „Means of Commencing Civil Proceedings” 307–318., 307. 2012. július 5.

⁴⁴ Forrás: ua., mint 844. pont.

a statement of claim or summons – ...the plaintiff may choose whether to commence proceedings by statement of a claim or summons)”).⁴⁵

Viktória államban a felek közötti polgári peres eljárás (*civil proceedings between parties*) megindítására két lehetőség áll rendelkezésre: a) 'writ' és b) 'originating motion'. Ha a törvény másként nem rendelkezik (*unless the Rules otherwise provide*), minden eljárást 'writ'-tel kell kezdeményezni. Az eljárást a következő esetekben kell 'originating motion'-nal megindítani: ba. ahol nincs alperes (*where there is no defendant*), bb. ahol a törvény felhatalmazása alapján ezt alkalmazhatja a bíróság (*where by or under any Act an application is authorized to be made to the court*) és bc. a jogszabály speciális előírása folytán (*where specifically required by the rules*).⁴⁶ Ausztráliában a 'keresetlevél' formulák megjelölése tagállamonként változik, amely az angol vagy az amerikai jog keresetlevélre vonatkozó definícióival sem egyezik meg.

5. Befejező gondolatok

A különböző szabályozás, az eltérő tradíció és szervezeti struktúra ellenére az angolszász jogrendszer számos elképzelést kínálhat, amelyet hazánkban korábban még nem alkalmaztak, de a megoldás átvétele mégis *a polgári peres eljárás gyorsítása, a bíróságok leterheltségének csökkentése, vagy az eljárás ésszerű időn belül való befejezése irányába mutat*.

1. Az eljárás megindítására vonatkozó szabályok – ellentétben a hatályos magyar eljárási joggal – attól függően változhatnak, hogy *milyen típusú ügyben (tort, contract stb.), milyen szintű és hatáskörű bíróság előtt, a szövetségi államok esetén melyik tagállamban kezdeményezik az eljárást. Az eljárás megindításának horizontálisan (ügytípusok szerint) és vertikálisan (szövetségi vagy tagállami bíróság jár-e el) is több szintje lehet*. A hazai terminológiával ellentétben a 'keresetlevél' fogalmára országonként is nagyon gazdag és változatos fogalomhasználattal találkozunk: az Egyesült Királyságban 'claim form', az USA-ban 'complaint', Ausztráliában 'writ', 'originating summons', 'originating motion', 'statement of claim'.
2. A hazai joggal szemben az angolszász jogrendszerhez tartozó eljárásjogok *egyértelmű szabályokat tartalmaznak a 'per (eljárás) megindítása' tárgyá-*

⁴⁵ Uniform Civil Procedure Rules 2005 6.2. How proceedings commenced (1) (2) –www.austlii.edu.au/au/legis/nsw/consol_reg/ucpr2005305/s6.2. html - 2012. július 7.

⁴⁶ Forrás: lásd 844. pont

ban. Az angolszász jogban a keresetlevél benyújtásával az eljárás kezdetét veszi, amelynek a végső – és nem soron következő – fázisa a per/tárgyalás (*lawsuit, legal action, legal proceedings, case, trial, litigation*).

3. A hazai rendelkezésekkel ellentétben a kézbesítésre vonatkozó rendelkezéseket az *eljárási törvények* szabályozzák, a külföldön lakóhellyel (székhellyel) rendelkező fél vonatkozásában, és részben (Egyesült Királyság, Ausztrália) az EU szabályokhoz (a Tanács 44/2001/EK Rendelethez, az Európai Parlament és a Tanács 1393/2007/EK Rendelethez) való viszonyra is kiterjedően. *A kézbesítés garanciális jelentőségét hangsúlyosan fejezi ki, ha a polgári eljárási törvény tartalmazza – más törvény helyett – az erre vonatkozó előírásokat is.*
4. A keresetlevél kézbesítése Magyarországon kettős funkcióval bír: a) a keresetlevél kézbesítése a tárgyalásra szóló idézéssel együtt történik, ezért *az első tárgyalás kitűzésével azonos, és b) az alperesnek jogosultságot és kötelezettséget is jelent az ellenkérelem előterjesztésére.* Az angolszász jogrendszerben a keresetlevél kézbesítésével ún. *'pre-trial procedure/process/protocol'* veszi kezdetét, amelynek célja *a per/tárgyalás (trial) elkerülése.* Az angolszász jogrendszerben – szemben a magyar joggal – az alperes *idézése (summon)* általában nem feltétlenül a tárgyaláson való megjelenésre kötelezi őt, hanem a *'case management'* keretében rendszerint *a tárgyalás előtti meghallgatáson (pre-trial hearing) való részvételre vonatkozik.*⁴⁷ Az angolszász jogrendszerben a keresetlevél alperes számára történő kézbesítése ezért más jelentésű, mint hazánkban a *'perindítás joghatályainak beállása'*.

Az angolszász jogrendszer magyar jogra gyakorolt hatásának példája az *eljárás megindítása előtt a felek közötti közvetítői eljárás (ADR) bevezetése*, illetve annak megtörténte/hiányára hivatkozás a keresetlevél benyújtásakor.⁴⁸ A jogi személy gazdálkodó szervezetek közötti perekben a keresetlevél benyújtása előtt *kötelező az egyeztetés,*⁴⁹ *de ez az előírás később – több főszabály alóli kivétel meghatározásával – már nagymértékben gyengül.*⁵⁰ Az angolszász jogrendszer bizonyos célszerűnek tűnő jogintézményeinek (előírásainak) hazai jogba való indokolt bevezetésének lehetőségét azonban a mindenkor aktuális jogpolitikai törekvések határozzák meg.

⁴⁷ Graham GOOCH–Michael WILLIAMS: *Oxford Dictionary of Law Enforcement*, Oxford University Press, Oxford 2007. 50., 366.

⁴⁸ Pp. 121. § (4) bek.

⁴⁹ Pp. 121/A. § (1) bek.

⁵⁰ Pp. 121/A. § (4) bek. a–e.

AZ ÁLLAMI BÍRÓSÁGOK SZEREPE A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁSBAN

*(Különös tekintettel a választottbíróági ítélet
érvénytelenítésére közrendbe ütközés miatt)*

RAFFAI KATALIN
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1.

A felek autonómiájából fakad, hogy eldönthessék, mely fórum elé viszik kereskedelmi/gazdasági szerződésükkel összefüggésben felmerülő jogvitájukat: állami bírósághoz vagy magánbírószághoz. A válasz a felek autonómiájában, az ügyek természetében és a választottbírák speciális szakmai tudásában rejlik. Számos előnye ismert a választottbíróági eljárásnak: a különleges szakértelem, gyorsaság (viszonylag egyszerű és rugalmas eljárási szabályok, egyfokúság, rövid határidők), zárt eljárás (üzleti titok védelme), az ítélet azonnal jogerőre emelkedik és végrehajtható.¹ Tekintsük át röviden az egyes jellemzőket.

A választottbíróági törvény (Vbt.)² egyértelműen meghatározza azokat a feltételeket, amelyek fennforgása esetén a szerződő felek a bírósági eljárás helyett a választottbíróági utat vehetik igénybe:

- ha a felek egyike hivatásszerűen folytat gazdasági tevékenységet és a jogvita e tevékenységgel összefüggésben merül fel
- ha a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek
- ha a felek érvényes választottbíróági kikötést tettek.³

¹ Ld. részletesen: HORVÁTH Éva: *Nemzetközi választottbíráskodás*. Budapest, HVG Orac, 2010. 31–34.

² 1994. évi LXXI. törvény a választottbíráskodásról.

³ Vbt. 3. § (1). bek. a–b–c pontok. (Ha törvény megengedi választottbíróági eljárás nem csak gazdasági tevékenységgel összefüggésben köthető ki.)

A választottbíróági kikötés kizárólagosságot eredményez, ezért érvényes választottbíróági szerződés esetén nem járhat el állami bíróság. Ilyen esetben, ha a felek mégis a rendes bírósághoz fordulnak, akkor a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, vagy a pert bármely fél kérelmére megszünteti. Erről a kérdésről egyértelműen rendelkezik a Vbt. 8. § (1) bekezdése,⁴ mégis a jogszabályhely alkalmazása tekintetében nem alakult ki egységes bírósági gyakorlat, mert előfordultak olyan esetek is, amikor a per megszüntetésével egyidejűleg a bíróságok a választottbíróáshoz való áttételről is rendelkeztek. A Legfelsőbb Bíróság⁵ a kérdés vizsgálata során egyértelműen akként foglalt állást, hogy az áttételnek a Pp. 129. § alapján nincs helye. Indokolásában rámutatott arra, hogy a 8. § (1) bekezdésében foglaltakat értelmezve, a törvényben előírt kivételektől eltekintve, a keresetlevelet idézet kibocsátása nélkül el kell utasítani, vagy bármelyik fél kérelmére meg kell szüntetni.

Mégis a teljes választottbíróági eljárás során számos olyan momentum adódhat, melyben az állami bíróságra hárul az a feladat, hogy "továbbblendítse" az elakadt választottbíróági eljárást másrészt ellenőrzést gyakoroljon az ítélettel szemben az érvénytelenítési eljárás során.⁶

Az állami bíróságnak a választottbíróági eljárásban betöltött szerepe tehát kettős:

- kiegészítő szerep: a választottbíróági hatáskörrel összefüggő vizsgálat, illetve ha a választottbíróági eljárás valamilyen okból elakad, továbbblendíti azt (pl. választottbíró kijelölése, kizárása, bizonyítás felvétel stb.);
- ellenőrző szerep (választottbíróági ítélet érvénytelenítése).

Jelen tanulmányban kizárólag ez utóbbi, vagyis a választottbíróági ítélet érvénytelenítésével foglalkozunk. A Vbt. 55. § tartalmazza az érvénytelenségi okok rendszerét. Ebben a zárt rendszerben kiemelkedő jelentőségű az 55. § (2) bek. b) pontja, amely a magyar közrendbe ütközésre tekintettel teszi lehetővé

⁴ „8. § (1) Az a bíróság, amely előtt a választottbíróági szerződés tárgyát képező ügyben keresetet indítottak – kivéve az 54. § szerinti keresetet – a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, vagy bármely fél kérelmére a pert megszünteti, kivéve, ha úgy ítéli meg, hogy a választottbíróági szerződés nem jött létre, érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. A per megszüntetésére irányuló kérelmet az alperes legkésőbb a keresetlevélre benyújtott érdemi ellenkérelmében terjesztheti elő.”

⁵ Ld. részletesen: MURÁNYI Katalin: Az állami bíróságoknak a választottbíróóságok működéséhez kapcsolódó gyakorlata és gondolatok az esetleges szükséges jogszabály módosításokról. *Magyar Jog*, 2011/4, 193–208.

⁶ HORVÁTH i. m. 94.

az érvénytelenítési kereset benyújtását. Az érvénytelenítési eljárások igen nagy hányadát alapítják erre az érvénytelenségi okra. Ennek oka nagy valószínűséggel abban is rejlik, hogy mind a mai napig élénk vita tárgyát képezi mi is tekinthető valójában a magyar közrendnek. Mivel a jogintézmény sajátossága, hogy a joggyakorlat alakítja ezért ez valójában a legképlékenyebb érvénytelenségi ok, melynek tartalmát az egyes ítéletek folyamatosan formálják. Fenti megállapítás ellenére mégsem mondhatjuk azt, hogy a közrend tartalma kiszámíthatatlanul, teljesen esetlegesen alakul. Az egyes nemzeti bíróságok döntéseinek alapulvételével, meg lehet határozni olyan fix pontokat, amelyek nagy valószínűséggel a jogrendszerek zömében megtalálhatók a közrend összetevői között. Egy elsődleges eligazodást nyújthat ebben a kérdésben a UNCITRAL Mintatörvény 34. cikk 2. bekezdés b) pont ii) alpontjának alkalmazásával kapcsolatban összegyűjtött joggyakorlat. Ennek alapján az alábbiakban (a teljesség igénye nélkül) megkíséreljük bemutatni ezeket a közös elemeket. Előtte azonban nézzük magát az érintett cikket.

2.

A kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó nemzetközi jogforrások közül, három a legjelentősebb: a New Yorki Konvenció,⁷ a Nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló Genfi Európai Egyezmény,⁸ és a UNCITRAL Mintatörvény. Köztudomású, hogy a Vbt. mintájául a Mintatörvény szolgált, ezért az alábbiakban kizárólag ezen jogforrás rendszerét ismertetjük.

Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (*United Commission on International Trade Law*, a továbbiakban: UNCITRAL) Választottbíráskodási Mintatörvényének (továbbiakban: Mintatörvény) 1985. június 21-i elfogadása egy olyan harmonizációs eszköz megalkotása reményében történt, amely majd iránytűként szolgál a nemzeti jogalkotók számára és összehangolja a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodást. Annak ellenére, hogy nem kötelező érvényű nemzetközi jogforrásról (*soft law*) van szó, a keletkezésétől eltelt időszakban bebizonyosodott, hogy a célkitűzésnek megfelelt, többek között a Vbt.

⁷ 1962. évi 25. törvényerejű rendelet a külföldi választottbíráskodási határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁸ European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 Done at Geneva, April 21, 1961 United Nations, Treaty Series, vol. 484, p. 364 No. 7041 (1963-1964), kihirdette az 1964. évi 8. tvr.: a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló, Genfben 1961. április 21-én kelt Európai Egyezmény.

alapjául is szolgált. A Mintatörvény VII. fejezete ismerteti a választottbírósági ítélettel szemben kezdeményezhető érvénytelenítési eljárás feltételeit (34. cikk). Az (1) bekezdés megfogalmazásából egyértelműen kiderül, hogy ilyen eljárást kizárólag a (2) és (3) bekezdésekben meghatározott okok alapján és időn belül lehet indítani. Mivel a Vbt. szabályai a Mintatörvényhez hasonlóan rendezik ezt a kérdést, talán nem érdektelen megvizsgálni a mintatörvényhez fűzött értelmező rendelkezéseket (*Explanatory Note*), valamint a kapcsolódó nemzetközi joggyakorlatot.

A 34. cikk 2. bekezdése az érvénytelenítési okok körében a b) pont ii) alpontjában kimondja, hogy a bíróság érvénytelenítheti a választottbírósági határozatot, ha úgy ítéli meg, hogy az összeütközésbe került az adott állam közrendjével.⁹ A VIII. fejezet a választottbírósági ítélet elismerésével és végrehajtásával foglalkozik. Ebben a fejezetben a 36. cikk (a 34. cikkhez hasonlóan) a választottbírósági határozat elismerésének és végrehajtásának okait sorolja fel, melyek közül az egyik lehetséges megtagadási ok az 1. bekezdés b) pont ii) alpontja szerint: a közrendbe ütközés, ha a bíróság arra az álláspontra jut, hogy az ítélet elismerése és végrehajtása ellentétes lenne az adott állam közrendjével.¹⁰ A Mintatörvény tehát a New York-i Konvencióhoz hasonló körben használja a közrend fogalmát.

A Mintatörvényhez fűzött értelmező rendelkezések az érvénytelenítési okok magyarázatánál utalnak arra, a nyilvánvaló a párhuzamosságra mely a Nemzetközi kereskedelmi választottbíróságról szóló Genfi Európai Egyezmény IX. cikkébe foglalt hatályon kívül helyezési okok és a New York-i Konvenció V. cikke között merülnek fel.

Ám a Mintatörvény, követve ugyan ezt a gondolatiságot, mégis továbbmegy egy lépéssel, közvetlenül korlátozva az érvénytelenítés okait. Bár az érvénytelenítési okok csaknem teljesen azonosak az elismerés és végrehajtás megtagadásával, mégis két fontos különbséget kell kiemelni. Az első a közrendre

⁹ „Chapter VII. Recourse against Award
Art. 34. Application for setting aside as exclusive recourse against arbitral award
(2) An arbitral award may be set aside by the court specified in article 6 only if:
(b) the court finds that:
(ii) the award is in conflict with the public policy of this state”

¹⁰ „Chapter VIII. Recognition and Enforcement of Awards
Art. 36. Grounds for refusing recognition or enforcement
(1) Recognition or enforcement of an arbitral award, irrespective of the country in which it was made may be refused only:
(b) if the court finds that:
(ii) the recognition or enforcement of the award would be contrary to the public policy of this State.”

való hivatkozás esetében merül fel, mégpedig azért, mert a közrend tartalmát tekintve az adott állam függvényében eltérő lehet: más és más tartalommal te-
lítődhet az érvénytelenítő állam közrendje és az elismerő állam közrendje. A
második talán még fontosabb különbség: hogy míg az elismerés és végrehajtás
megtagadása csak abban az államban érvényesül, amelyben a pernyertes fél
az elismerési és végrehajtási aktust kezdeményezte, addig az érvénytelenítési
okoknak eltérő a hatása: a sikeres érvénytelenítés a határozathozatal államában
egyben meghiúsítja az ítélet elismerését bármely más államban. Vagyis a New
York-i Konvenció alkalmazására és az ítélet végrehajtására már sor sem kerül-
het (nincs ítélet, amit végre lehetne hajtani).

Az elismerés és végrehajtás megtagadása körében is adódik egy alapvető
eltérés – bár itt is a New York-i Konvencióval azonos okokat sorakoztat fel a
Mintatörvény – szemben a New York-i Konvencióval, amely a külföldi ítélet
vonatkozásában bír relevanciával, a Mintatörvény bármely (nemzetközi és bel-
földi) választottbírói ítéletre vonatkozatható.

Bár a Mintatörvény kifejezetten a nemzeti jogrendszerek harmonizálására
törekszik, ez a cél a közrend esetében nem érvényesül, az intézmény jellegé-
ből fakadóan nem is érvényesülhet. Nem határozhat meg egy általános nem-
zetek feletti közrend fogalmát, mert az összeegyeztethetetlen lenne a nemzeti
jelleggel, amely a közrend belső értéktartalom fogalmából fakad. Ezt támaszt-
ja alá az is, hogy a 34. cikk (2)(a)(ii) szövegezése során élénk vita bontakozott
ki az angolszász jogrendszer *public policy* és a kontinentális jogrendszer *ordre
public* fogalma közötti különbségekről, végül a már fentebb bemutatott komp-
romisszumos megoldás született, anélkül, hogy meghatározták volna a közrend
fogalmát vagy alkalmazásának eseteit. Az egyes nemzeti közrend tartalom sa-
játosságainak a vázolása, összehangolása céljából a UNCITRAL gyűjti, rend-
szerezi (tematikusan ill. országonkénti lebontásban) és honlapján¹¹ szerkesztett
formában közzéteszi az egyes országok bírói gyakorlatát. A Mintatörvény szer-
kezetét tekintve tartalmaz egy ún. bevezetést (*Introduction*), majd a cikkhez
kapcsolódóan, az egyes nemzeti bíróságok értelmezését.

A 34. cikket nem érintette a 2006-os revízió. A bevezetés leszögezi, hogy
a 34. cikk egységesíti az érvénytelenségi okokat, az érvénytelenítési eljárás
benyújtására nyitva álló határidőt – ez utóbbi az ítélet kézbesítésétől számí-
tott három hónap. Az érvénytelenítési eljárást függetlenül attól, hogy belföl-
di vagy külföldi felek közötti jogvita kapcsán született ítéletről van szó, kizá-

¹¹ UNCITRAL 2012 Digest of Case of Law on the Model Law on International Commercial Arbitration, www.uncitral.org. [a továbbiakban: Digest].

rólág azon állam bírósága előtt lehet indítani, ahol a választottbírósági ítéletet hozták. A bevezetés hangsúlyozza, hogy az érvénytelenítési okok tükröképei az elismerés és végrehajtásról szóló 36. cikk (1) bekezdésével, amelyek azonosak a New York-i konvenció V. cikkével. A Mintatörvény két említett cikkének az azonossága ellenére a bekezdés felhívja a figyelmet egy alapvető különbségre: az érvénytelenítési kereset kizárólag abban az államban nyújtható be ahol a választottbírósági ítéletet hozták, míg a végrehajtási bármely államban lehetséges (ahol ezt kezdeményezik). Ezen okból kifolyólag az adott választottbírósági ítélet kapcsán a közrend megítélése változhat, annak függvényében, hogy mely állam jogának a vizsgálata alá vetik a választottbírósági ítéletet. Lehet, hogy az érvénytelenítés államának közrendi szűrőjén átmegy az ítélet, míg a végrehajtási állam közrendi szabályaival összeegyeztethetetlen.

A Mintatörvény az érvénytelenítési okokat két csoportba sorolja, az első csoportba tartoznak azok, amelyek alapján

a) az érintett felek kezdeményezhetik az érvénytelenítést:

- a választottbírósági megállapodást kötő félnek nem volt jog- és/vagy cselekvőképessége, a választottbírósági kikötés érvénytelen az alávétés államának a joga szerint, vagy a szerint, amely államban az érvénytelenítést kezdeményezték;
- az érintett felet nem értesítették a választottbíró kijelöléséről, vagy a választottbírósági eljárásról, illetve ügyét nem tudta előadni;
- olyan ügyben született ítélet, melyet a felek nem kívántak a választottbíróság hatáskörébe utalni, vagy amelyre a választottbírósági kikötés nem terjed ki, esetleg, amely a választottbírósági szerződés hatályán kívül esik;
- a választottbírósági tanács összetétele, vagy az eljárás nem állt összhangban a felek megállapodásával, kivéve, ha ez a megállapodás ellentétes jelen állam joga azon szabályaival, amelyektől a felek nem térhetnek el (kógens szabályok), ennek hiányában jelen állam jogával ellentétes.

b) a bíróság kezdeményezheti az érvénytelenítést ha:

- a jogvita a jelen állam joga szerint nem bírálható el választottbírósági eljárásban
- az ítélet ellentétes a jelen állam közrendjével.

A Digest a nemzeti bíróságoknak a 34. cikk alkalmazásával összefüggésben kialakított joggyakorlatát veti össze és bontakoztatja ki belőle cikk tényleges tartalmát. Az elején leszögez néhány alaptételt. Ezek közül a legfontosabbak:

- a bíróságok általában abból indulnak ki, hogy a felsorolt okok kimerítőek, azokat szűken kell értelmezni, és nem lehet analógia útján kiterjeszteni,

- mindig vizsgálni kell, hogy teljesül-e valamelyik érvénytelenítési ok alkalmazásának a feltétele.
- a Mintatörvény egyik alapvető célkitűzésével összhangban hangsúlyozzák a választottbíróági ítéletek véglegességét (*the finality of awards*), vagyis, hogy ne lehessen könnyedén, indokolatlanul érvényteleníteni, ezáltal az állami bíróság intervencióját a minimálisra csökkenteni.
- számos esetben kiemelik, hogy, nincs lehetőség a választottbíróági ítélet érdemi felülvizsgálatára.

A közrendi klauzula kérdésében az egyes bíróságok általánosságban a jogintézmény szűken vett értelméből indulnak ki, és egyetértés mutatkozik abban is, hogy csak a legsúlyosabb anyagi- és eljárásjogi sérelmek esetén és kizárólag rendkívüli esetekben lehet megalapozott az alkalmazása.

A jogintézmény jellemzőit nézve a közrendnek mind az anyagi, mind pedig az eljárásjogi aspektusát hangsúlyozzák. Számos ítélet született, amelyek kiemelik a különbséget nemzeti és nemzetközi közrend között (*national – international public policy*), összhang van abban a tekintetben is, hogy utóbbi szűkebb kategória az előbbinél. Például a Német Szövetségi Bíróság egy ítéletében kimondta,¹² hogy a két koncepciónak csak a terjedelmében van különbség, de nem jelöl külön jogi kategóriákat.

Egy szingapúri ítélet szerint, a bíróság a féltől kérte, hogy az érvénytelenítési keresetben jelölje meg pontosan, hogy a közrend mely elemét sérti a választottbíróági ítélet valamely része.¹³

Összegezve azokat az általános elveket, melyek fennforgása esetén a bíróságok a legnagyobb gyakorisággal találták a választottbíróági ítéletet a nemzeti közrenddel összeegyeztethetetlennek a következők.

- alapvető jogi–erkölcsi–igazságszolgáltatási értékek sérülése (*principle of the law or morality or justice was violated*)
- az ítélet sérti az igazságszolgáltatás alapvető (eljárásjogi) alapelveit, különös tekintettel a tisztességes eljárás követelményére, valamint az eljáró tanács 'tisztaságára',
- az ítélet ellentétes a gazdaság vagy a közélet alapvető elveivel (csalás, korrupció, nagyon súlyos eljárási szabálysértések stb.)

A Digest külön taglalja az eljárásjogi (*procedural public policy*) és az anyagi jogi (*substantive public policy*) sajátosságait.

¹² BGH, III ZB 17/08, 30 Oktober 2008, www.dis-arb.de/de/47/datenbanken/rspr/bgh-az-iii-zb-17-08-datum-2008-10-30-id875.

¹³ VV.and Another v. VW, High Court Singapore, 22 January 2008, OS 2160/2006 [2008] SGHC 11.

Eljárásjogi kérdések akkor képezik a közrend részét, ha szorosan összefüggnek az eljárásjogi alapelvekkel, pontosabban ezek sérelmét eredményezik. Tipikusan azokban az esetekben merült fel az eljárásjogi közrend sérelem, amikor az eljárásban sérült az egyik fél meghallgatáshoz való joga, de ez is csak abban az esetben, ha szoros összefüggés mutatható ki az alapjogsérelem és az ítélet tartalma között. Például a bíróság nem látta megvalósulni ezt a sérelmet abban az esetben, amikor az ítélet részletesen taglalta az eljárásban a felek által felsorakoztatott érveket.¹⁴

Általános álláspont, hogy a 34. cikk (2) (b) (ii) nem teszi lehetővé az ítélet érdemben történő felülvizsgálatát. Az ítéletet nem lehet érvényteleníteni pusztán azon az alapon, mert ezáltal helyre hozható lenne egy esetleges téves jog- és/vagy ténybeli értelmezés. A Digest példalózó jelleggel felsorolja azokat a leggyakrabban előforduló eseteket, amelyek nem vezetnek a közrendsérelemhez és így a választottbírósági ítélet érvénytelenségének a kimondásához sem: ilyenek tipikusan a szerződéses klauzulák hibás értelmezése vagy a jogviszony téves minősítése. Természetesen kivétel ez alól a tétel alól is adódik: a választottbírósági ítélet érvénytelenítését eredményezi, ha ezek a sérelmek az alapvető igazságossági szempontokkal (*fundamental aspect of justice*) összeegyeztethetetlenek.¹⁵

A Digest felhívja a figyelmet arra is, hogy eltérő megközelítések léteznek a nemzeti közrendek definícióját illetően. E meghatározások közös jellemzője a közrend szűken felfogott értelméből való kiindulás, valamint a sérelem kirívó jellege. Az egyes nemzeti bíróságok olykor drámaian fogalmaznak, például közrendbe ütköző, ami sokkolja a lelkiismeretet (*shock the conscience*), egyértelműen káros a közjóra (*clearly injurious to the public good*), sérti a jog és erkölcs alapvető fogalmait (*violation of the most basic notion of morality and justice*), nyilvánvalóan jogellenes (*patently illegal*) stb.

Ebben a kontextusban a Digest külön kiemeli a német bíróságok gyakorlatát, amelyek egyértelműsítették, hogy önmagában nem elégséges, ha az ítélet kógens szabályokkal ellentétes. A választottbírósági ítélet csak akkor ütközik a közrendbe, ha olyan kényszerítő szabályokkal ellentétes, amelyek a társadalom alapjait alkotják, és mint ilyenek a nemzeti vagy nemzetközi közrend szerves

¹⁴ CLOUT Case No. 569. www.dis-arb.de/de47/datenbanken/rspr/hanseat-olg-hamburg-az-11-sch-01-01-datum-2001-06-08-id1274.

¹⁵ Oberlandsgericht Karlsruhe, 14. september 2001, www.dis-arb.de/de/47/datenbanken/rspr/olg-karlsruhe-az-10-sch-04-01-datum-2001-09-14-id1268de (a közrend és az alkotmányos jogok közti kapcsolat)

részét képezik.¹⁶ Szintén közrendellenesnek tekintik azokat az ítéleteket is, amelyek az emberi jogokat sértik.¹⁷ A gyakorlatban azonban sikertelenül kísérelték meg azon választottbíróági ítéletek érvénytelenítését, amelyek a tulajdonjog alkotmányos garanciáját és az egyenlő bánásmódot sértették meg. A német jogi felfogáshoz hasonló a kanadai is amennyiben szintén születtek olyan tartalmú ítéletek, amelyek kimondták, hogy nem minden kötelezően alkalmazandó norma megsértése eredményezi az egyidejűleg a közrendbe ütközést is.¹⁸

A Digest a magyar Legfelsőbb Bíróság döntései közül kiemeli azt az elhíresült esetet,¹⁹ amikor a választottbíróági ítéletet azért érvénytelenítette a magyar közrendbe ütközés miatt, mert aránytalanul magasnak találta a 290 millió forint összegű perköltség megfizetésére való kötelezését a pervesztes félnek.²⁰ A Legfelsőbb Bíróság indoklásában kifejtette, hogy a kiemelkedően magas ügyvédi munkadíj, még akkor is, ha igazodik a jogszabályban előírt feltételekhez, alkalmas arra, hogy korlátozza feleket a bírósághoz való fordulás illetve a jogorvoslathoz való joguk gyakorlásában és egyben sérti a társadalom értékítéletét is éppen ezért a magyar közrendbe ütközik.

3.

Ami a magyar joggyakorlatot illeti a Vbt. 55. § (2) bek. b) pontjának alkalmazása tekintetében meg kell állapítanunk, hogy a korábban kialakított szempontok mentén halad.²¹

Összefoglaló jelleggel ezek a következők:

- az érvénytelenítési okokat (és így a közrend tartalmát sem) nem lehet kiterjesztően értelmezni

¹⁶ Bundesgerichtshof, III ZB 17/08, 30 October 2008, www.dis-arb.de/de/47/datenbanken/rspr/bgh-az-iii-zb-17-08-datum-2008-10-30-id875

¹⁷ Oberlandsgericht Dresden, 11Sch 01/05, 20 April 2005, www.dis-arb.de/de/47/datenbanken/rspr/olg-dresden-az-11-sch-01-05-datum-2005-04-20-id307

¹⁸ *Desputeaux v. Édition Chouett (1987) inc.* Supreme Court Canada, 31 March 2003, (2003) 1 S.C.R. 178.

¹⁹ BH 2003.127.

²⁰ Az ítélet elemzését ld. RAFFAI Katalin: A közrendi záradék a magyar bírói gyakorlatban. In: *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében.* (szerk: Fleck Zoltán) Budapest, 2010. ELTE Eötvös Kiadó.

²¹ A Vbt. hatályba lépésétől 2008-ig terjedő időszakot többször vizsgáltam lásd. RAFFAI Katalin: A közrend a kereskedelmi választottbíráskodásban. *Külgazdaság–Jogi melléklet*, 2007/1–2n 1–12.; RAFFAI Katalin: A nemzetközi magánjogi közrend rétegei – különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra. 2008. (kézirat).

- a választottbírósági ítéletet nem lehet érdemben vizsgálni és ez által a közrend sérelme sem valósulhat meg (pl. téves jogszabály alkalmazás, hibás jogi álláspont, bizonyítékok téves értékelése stb.)
- a közrend sérelem csak a társadalom széles körét érintő, a jogi–gazdasági–társadalmi rend alapjait védő intézményrendszer érintettsége esetén merülhet fel (közérdek sérelem)
- a magyar közrend tartalmába tartozik: az alapjogok védelme, a jogrendszer alapvető elveinek védelem (pl. jogbiztonság), az általános társadalmi értékítélet megjelenítése

Ha összevetjük ezeket a tartalmi elemeket a Mintatörvény 34. cikkének értelmezése céljából a közzétett döntésekből levont következtetésekkel, akkor a hasonlóság szembetűnő. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a jogintézmény alkalmazása nagyjából azonos elvek mentén történik, de természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne lennének speciális, csak egy-egy jogrendszerhez kötődő sajátos elemek is.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbíróság fennállásának 60. évfordulója alkalmából rendezett konferencián Wellmann György²² felhívta a figyelmet arra, hogy az érvénytelenítési per ugyan jogorvoslati funkciót tölt be, de nem lehet fellebbezési- és perújítási lehetőségként számolni vele. Mivel a pervesztes felek kereset indításának a háttérben ilyen rejtett okok is gyakorta fellelhetők, ez is hozzájárul, hogy a gyakorlatban viszonylag kevés a sikerrel járó érvénytelenítés.

A választottbíráskodás és az állami bíróságok a bírói út két ágát jelentik, de a legfontosabb találkozási pont közöttük az a közös feladat, hogy a hozzájuk forduló felek jogvitáit tisztességesen elbírálják.²³

²² Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának vezetője

²³ WELLMANN György: A választottbíráskodás és az állami bíróságok közötti együttműködés. In: *A Választottbíróság hatvan éve 1949–2009*, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara kiadványa, Budapest, 2009. 20–27., 20.

AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE A TÖMEGESEN JELENTKEZŐ IGÉNYEK ÉRVÉNYESÍTÉSE MEGKÖNNYÍTÉSÉBEN

UDVARY SÁNDOR

tanszékvezető egyetemi docens (KRE ÁJK)

Bevezetés

A mai napon már hallhattunk egy előadást, ami az európai kollektív igényérvényesítési eljárás múltjával, jelenével és lehetséges jövőjével foglalkozott. Címecé dacára az én előadásom is ezt a témakört érintené, azzal ugyanakkor, hogy inkább az állam felelősségére és elméleti kérdésekre szeretnék koncentrálni, különösen mivel a témának a gyakorlata – hazai szempontból legalábbis – csekély, valójában nem létező. Mégis, csatlakozva a korábban szólóhoz, magam is úgy látom, hogy a kollektív igényérvényesítési eljárásnak helye van egy modern jogrendszerben.

1.

Az alapvető elméleti kiindulási pont polgári eljárásjogi szempontból, hogy enged-e és ha igen, mennyiben egy adott ország polgári eljárásjoga az igények összekapcsolt érvényesítését. Szélsőségesen merev lenne az olyan eljárási rend, amely egy felperes egy alperes ellen egyetlen konkrét igény érvényesítése érdekében indult pert fogadna be, így természetesen a perjogok hol lazábban, hol szorosabban engedik az alanyi és tárgyi keresethalmazat létesítését. Az alanyi keresethalmazat képzésének eljárásjogi intézménye a pertársaság, amely az elmúlt évszázad magyar irodalmában és közzétett bírósági gyakorlatában viszonylag kevés problémát vetett fel. A tárgyi keresethalmazat tekintetében

az általános szabályok hallgatagok, ebből következően alapvetően megengedők. Vagyis tárgyi keresethalmazatot a felperes szabadon képezhet az általa megjelölt kereseti igények egy keresetlevélben való érvényesítésével. Ezt a szabadságot a különös perek bizonyos körben korlátozzák, pl. a személyállapoti perekben meg van határozva, hogy az adott keresettel mi köthető össze, stb. A másik oldalról amennyiben a felperes olyan igényeket érvényesít egy keresetlevélben, amelyek egységes tárgyalása nem célszerű, a bíróság elrendelheti azok elkülönített tárgyalását [Pp. 149. § (1) bek.]. Az eljárás kezdetén tehát az alanyi keresethalmazat a pertársaság szabályai szerint képezhető, a tárgyi keresethalmazat viszonylagos szabadsággal, mindkettő a keresetlevélben a felperes(ek) akarata szerint.

Más a helyzet a keresetindítást követően létrehozni kívánt alanyi és tárgyi keresethalmazat tekintetében. A kezdetben megjelölt felek körének bővítése már jelentős korlátokhoz kötött, így a másodfokú eljárásban pl. arra már nincsen mód. Az elsőfokú eljárásban a felperes akár kényszerűen, akár szabad akaratából kiterjesztheti az alperesek körét azok perbehívásával, amennyiben a pertársaság szabályai alá az beilleszthető.

Ennek legfőbb akadályát az új alperessel szembeni illetékesség fennállása jelentheti. Ha egységes pertársaság [Pp. 51. § a)] és az egyszerű pertársaság első esete [Pp. 51. § b)] körébe tartozó új alperest szeretnénk perbe vonni, akkor reá nézve nem kell a már folyamatban lévő per bírósága tekintetében az illetékességet vizsgálni, mivel a Pp. 40. § (3) bekezdése alapján a felperes által I. rendűként megjelölt alpereshez illesztett bíróság illetékessége megáll a további alperesekre nézve is. Viszont az egyszerű pertársaság leglazább, célszerűsége alapuló esete [Pp. 51. § c)] adja alapját az alanyi keresethalmazat képzésének, vagyis amikor az összefűzött követelések pusztán hasonló ténybeli és jogi alaptól erednek, akkor az illetékességre a fenti egyszerűsítő szabály nem vonatkozik és valamennyi alperessel szemben fenn kell állnia a személyesen vizsgált, az egyéb illetékességi szabályokra alapított illetékességnek. Felhívjuk a figyelmet, hogy a *b)–c)* pontos pertársaságnál már eleve több érvényesített követelést említ a törvény, vagyis a törvényalkotó már eleve vegyes keresethalmazatként szabályozta az adott esetet. Alperesi oldalon tehát ezek azok a főbb keretek, amelyeket a törvény a keresetindítást követő alanyi keresethalmazás elé állít. Fontos kiemelni, hogy a felperesi oldalra való csatlakozást meglehetősen mosztóhán kezeli a jogalkotó. Felperesi perbehívásról nem szól a törvény, a Pp. 64. § (3) bekezdése viszont lehetővé teszi, hogy *a)–b)* pontos pertársaság esetén a más által indított perbe felperesi oldalon belépjen az, aki maga is része lehetett volna a pertársaságnak már a megindítás idején. A *c)* pontos célszerű pertársasá-

ságnál viszont ilyen lehetőség nincsen, még akkor sem, ha az alperesi oldalon nem lenne akadály, az alperesi illetékesség nem lenne aggályos. Érintőlegesen szólnék még a tárgyi keresethalmazat változtatásáról a keresetindítást követően. Ezt a törvény csak korlátozottan engedi, amennyiben a keresetváltoztatás feltételei fennállnak: elsőfokú eljárásban, feltéve, hogy a megváltoztatott keresettel érvényesített jog ugyanabból a jogviszonyból ered, mint az eredeti kereset, vagy azzal összefügg [Pp. 146. § (1) bek.; kötelező jogi képviselő esetén némileg szigorúbbak az eljárási szabályok].

2.

Rátérve előadásom szorosabban vett tárgyára, a tömegesen jelentkező csekély értékű követelések érvényesítésének elősegítésére, hadd utaljak elsőként arra, hogy a kis értékű követelések jogalkotói kezelése meglehetősen mostoha. Bármilyen szentnek is tűnik a bírósághoz fordulás joga, az *access to justice*, amely ennél persze többet jelent, az igényérvényesítés tényleges elősegítése által, van egy bizonyos – országonként és kultúránként változó – értékhatár, amely alatt az igazságszolgáltatási szervezetrendszer egyre visszautasítóbb a csekély értékű követeléssel szemben. Ennek oka, hogy egy egyszerű, bár feltételezéseken alapuló számítás alapján úgy értékelik, hogy az eljárás lefolytatása nem éri meg. Ha ennek a gondolatnak formát kívánunk adni, akkor azt kell vizsgálnunk, hogy egy adott évben mennyit szán az állam az igazságügyi rendszer működtetésére, abban az évben mennyi bírósági ügy került eldöntésre, ebből következően mennyi volt az egy ügyre eső fajlagos költség. Ha ilyen leegyszerűsítő gondolatot fogadnánk el, akkor azt mondhatnánk, hogy az így megkapott érték alatti pertárgyértékű ügyben egyszerűen magasabb volt az ügy elbírálásának a költsége, mint amilyen értéket maga az ügy képviselt. Ergo – nem éri meg az igazságszolgáltatási szervezetet igénybe venni, mivel nem tudja költséghatékonyan megvalósítani feladatát. Milyen egyszerű, de ugyanakkor durva következtetés.

A kép azonban sokkal árnyaltabb. Tisztában vagyok azzal, hogy a tudományos modellalkotás szükségképpen leegyszerűsítő jellegű, azonban az előző szkeccs célzatosan túlságosan vázlatosra sikeredett. Ahhoz, hogy működőképes modellt alkossunk, annyira kell leegyszerűsíteni a valóságot, hogy még kezelhető legyen a betáplált adatmennyiség, és az abból eredő következtetések pedig egy előre megállapított tűréshatáron belül legyenek pontosak az ellenőrzés tükrében. Ezek alapján, ha meg akarjuk állapítani a polgári eljárásokban

egy ügyre eső fajlagos költséget, akkor a költségvetést (2012-ben egyébként 79,870 milliárd forint) tagolni kell a polgári és a büntető ügyekben eljáró bírók csoportjára. Az így kialakuló arány alapján csak a polgári bírókra eső megmaradó értéket kell majd elosztani az adott év, vagyis inkább a korábbi év, hiszen arról van statisztikánk, polgári ügyeinek számával. Itt ismét egy korrekcióra van szükségünk. A polgári ügyszakban több száz olyan pertípus, ügytípus van, amely mögött nem húzódik meg közvetlenül pénzben kifejezhető érték, elbírálásuk azonban az állam olyan kötelessége, amely alól nehezen mentesülhet. Gondolok itt arra, hogy pl. a személyállapoti perek és más eljárások nehezen forintosíthatók, mégis a leghatározottabban tiltakozom még a gondolat ellen is, hogy az állam erről a terepről a rentabilitás hiánya miatt visszavonuljon: a társadalmi rend fenntarthatósága csökkenne, akár meg is szűnne egy ilyen üzenettől. Persze ezek az ügyek emésztenek fel igazságszolgáltatási erőforrásokat, nem is csekély mértékben, elbírálásuk azonban nem mellőzhető. Azok az ügyek azonban, amelyek kifejezetten vagyoni jogi ügyek, ott lehet relevanciája annak, hogy engedékeny-e avagy korlátozóbb az állam az eljárás szabályaival. Az tehát már megfelelőbb módszer lenne, hogy a polgári bírókra eső költségvetést az értékkel nem párosítható ügyekre eső arányban csökkentve, végül a bírósági költségvetés egy jóval csekélyebb részét azzal a pertömeggel vessük össze, amely kifejezett vagyoni következményre irányul. Ennek a műveletnek az elvégzését követően már inkább orientáló számadatot kapnánk az egy vagyoni jogi ügyre eső igazságszolgáltatási költség tekintetében.

Kétségbeejtő, de az össztársadalmi költségeket még ez a szám sem írná le, hiszen a felek oldalán felmerülő költségek, amelyek részben átterhelhetők a pervesztesre, más részben viszont a fél terhén maradnak, a tanúk és más személyek nem érvényesíthető munkakiesése, stb.: ezek mind–mind olyan költségek, amelyek akumulálva jelentős mértéket érhetnek el és igenis befolyásolják a perhatékonyságot, a bírósághoz fordulók komfortérzetét és a társadalmat is. Elegendő itt pl. arra az egyszerű szabályra gondolni, hogy a munkaviszonyban álló tanú részére a munkáltatója távolléti díjat köteles fizetni, amiből következik, hogy az ilyen tanú számára nem a fél vagy az állam, hanem a munkáltatója állja az igazságszolgáltatás működtetése költségét. Ezek a költségek egy elsődleges vizsgálat során kényszerűségből kiesnének, és csak egy finomított modellben lenne lehetőség azok vizsgálatára.

Mindezek fényében mégis úgy vélem, hogy alapos módszertani előkészítést követően megadható egy olyan hozzávetőleges összeg, amely a vagyoni jogi ügyeknél egy olyan orientáló értékhatár lenne, amely alatt az igazságszolgáltatási rendszer egy ügyre vetítve veszteségesen működik, abban az értelemben,

hogy csekélyebb érték tárgyában hoz végleges döntést, mint amibe az ügy lefolytatása került. Azt látni kell, hogy ennél közvetlenebb értéket az igazságszolgáltatás nem fog generálni, nem lesz exportálható tömegcikk belőle vagy divatos árucikk a bírósági ítélet. Viszont éppen ebből a felütésből ered az a következtetés, amely az ilyen módon képzett érték alatti összegek igényérvényesítésére vonatkozik.

3.

A kérdés tehát az, hogy vagyoni jogi ügyek tekintetében értékelhető-e és ha igen, mennyiben az a körülmény, hogy – tegyük fel a vita kedvéért – az igazságszolgáltatás veszteséget termel az általam előbb használt értelemben. Másként megfogalmazva: ha tömegesen érvényesítenek olyan igényeket, amelyek egy fenti módon képzett értékhatár, mondjuk 450 000 Ft. (a képzése a fent ismertetett legegyszerűbb módon történt, mivel a kutatás kezdetén vagyunk) alatt vannak, arra az állam korlátozó intézkedéseket tehet-e s ha igen, milyen módon. Vagy éppen ellenkezőleg, valamilyen módon elő kell segítenie az ilyen igények érvényesítését is?

Az elsődleges válaszom a fenti kérdésre, hogy alapvető jogi szempontból szűk az állami mozgástér a negatív igazságszolgáltatási hatékonyságú követelések kizárása vagy korlátozása tekintetében. A bírósághoz fordulás joga olyan alapjog, amelyet csak más alapvető jog érvényesülése érdekében, az elérni kívánt céllal arányos módon lehet korlátozni. Az igazságszolgáltatási tevékenységet bíróságok végzik – még ha az alaptörvény ezt így nem is tartalmazza, a Bszi. igen. Ebből számomra alapvetően az következne, hogy ki nem zárható az ineffektív igények bírósági érvényesítése, de más eljárási szabályok, korlátozóbb, garanciákban csökkentett szabályok igenis alkalmazhatók arra. Jó példát szolgáltatnak erre a kis értékű perek szabályai, amelyek egymillió forint alatti követeléseknél adnak olyan eljárásjogi keretet, amely az általános szabályokhoz képest első pillantásra szigorúbbnak tűnnek. Az, hogy az alapelvi prést meddig lehet szorítani, vagyis, hogy milyen garanciákat és milyen mértékig lehet elvonni, az végső soron alkotmányossági kérdés.

Hadd fordítsam azonban itt meg egy kicsit az eddigi gondolatmenetemet, összekötve az első és a második részben kifejtett gondolataimat. Nem az a kérdés számomra, hogy megteheti-e az állam hogy restriktív szabályokat alkalmaz a csekély értékű követelések érvényesítése kapcsán: ezt megteszi, s bár ez kizárólag a saját véleményemet tükrözi, a szabályok alkotmányossága vélhetően

megállna. A kérdés nekem inkább az, hogy megéri-e? Kizárni úgysem tudja, azt talán kijelenthetjük, hogy az ilyen ügyeket kisöpörni a bírósági ügyteherből nem tudja. Mégis milyen hatással van azonban az, ha a polgárok azzal szembesülnek, hogy csekély értékű követeléseik érvényesítését nemhogy bátorítaná, de éppen korlátozni kívánja az állam. Meggyőződésem, hogy a jogkövetést nem pozitív irányban befolyásolja ez a jogpolitikai üzenet.

Van egy olyan területe az eljárásjognak, ahol külföldi minták óvatos kezelésével, hazai viszonyokhoz igazításával az igények érvényesítését bátorítani lehetne, ezzel fokozva a joghoz jutás érzetét a polgároknál. Ezek azok a tömegesen jelentkező igen csekély értékű követelések, amelyek hasonló ténybeli és jogi alapból erednek, individuális érvényesítésük azonban nem volna hatékony az eljárási költségek magas volta miatt. Itt nem is az általam korábban szándékosan durva becsléssel megadott számadatot mondanám példának, hanem a pár ezer forintos olyan igényeket, amelyek fogyasztók, károsultak, kartell-áldozatok tömegénél azonos módon lépnek fel. Ezek az igények létező, valódi polgári jogi igények, amelyek tekintetében a perjogi rendszer magas fajlagos költségintje okozza azt, hogy nem kerülnek érvényesítésre. Márpedig a polgári eljárásjognak túl az egyéni igények érvényesítésén van társadalmi célja is, ez pedig a magánjog szolgálata abban a tekintetben, hogy a megsértett jogállapotot helyreállítja, ezáltal a társadalmi jogi békét szolgálja. Minden olyan igény, mégoly csekély is, amely az eljárásjogi rendszer hibája, hiányosságai miatt nem kerül érvényesítésre, olyan tüske a háborítatlan jogállapot oldalában, amelyet könnyen ki lehetne húzni egy megfelelő olcsó eljárásjogi eszközzel.

Ilyennek szánja az európai jogalkotó a *collective redress* intézményét. Nem véletlen, ahogy előadótársam is jelezte, hogy nehézkes a megalkotás folyamata. Az intézmény meghonosítása még nemzeti keretek között is kellő átgondolást igényel, nemhogy európai szinten. Mégis meggyőződésem, hogy az államnak nem az ügyek elhárítása, hanem azok – persze hatékony eljárási keretek közt – bíróságra való terelése áll érdekében azért, hogy polgárai joghoz jutását segítse. Ennek egyszerű első lépése a pertársaság szabályainak olyan enyhítése lehetne, amely a hasonló ténybeli és jogi alapból származó követeléseknél is lehetővé tenné a perek tárgyalásának későbbi összefűzését, a pertársaságok képzését. Apró lépésenként, minden egyes lépés hatását vizsgálva talán úgy lehetne felépíteni egy kollektív igényérvényesítési rendszert nemzeti keretek között, hogy a más országokban volt gyermekbetegségeket kikerüljük vele, mégis alkalmassá tesszük perjogunkat a tömeges igényérvényesítésre ahelyett, hogy elhárítanánk az ilyen követeléseket.

EURÓPAIJOG, NEMZETKÖZIMAGÁN-
ÉS ELJÁRÁSJOG

LESZ-E/LEGYEN-EHATÁRONTÁNYÚLÓKOLLEKTÍV FOGYASZTÓI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI ELJÁRÁS AZ EURÓPAI UNIÓBAN?

ARANYI PÉTER

osztályvezető (Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság)

Az utóbbi években kevés téma tudott olyan érdeklődést és élénk vitát kiváltani az Európai Unió fogyasztóvédelmi politikájának területén, mint a kollektív jogérvényesítés kérdése. Bár a kétezres évek közepe óta folyamatosan napirenden – és a különböző érdekcsoportok harcának kereszttüzében – van, számottevő előrelépést mai napig nem tudott felmutatni az Európai Bizottság. Erről azonban majd később ejtünk szót. Mindenekelőtt fontos tisztázni, mit értünk általánosságban a *kollektív jogérvényesítés (collective redress)* kifejezés alatt. Annak ellenére, hogy generálisan elfogadott csoportosítást nem ismerünk, többben tettek már kísérletet a kollektív jogvédelmi eljárások tipizálására.¹

A téma kapcsán gyakran hivatkozott és az uniós szintű gondolkodás kezdő lépéseinél is meghatározó szerepet betöltő Leuveni Katolikus Egyetem összehasonlító tanulmánya minden olyan eljárást, amely a klasszikus perjogi fel fogásban ismert egy felperesen és egy alperesen alapuló eljárás alternatívája lehet a tág értelemben vett alternatív vitarendezési eszközök közé sorol². Ezek között megtalálhatóak *extrajudiciális* megoldások, mint a békéltetés, vagy a közvetítés, a hagyományos bírósági eljárást kiváltani, egyszerűsíteni, gyorsítani szándékozó technikák (pl. a kis értékű követelések európai eljárása, az európai fizetési meghagyásos eljárás, a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat) és végezetül a kollektív bírósági jogvédelmi

¹ Pl. Geraint HOWELLS – James RHODA: Litigation in the Consumer Interest. *ILSA International and Comparative Law Journal* 2003/1. 1–56.

² An analysis and evaluation of alternative means of consumer redress other than redress through ordinary judicial proceedings Final Report, Leuven, 2007. 26–35. http://ec.europa.eu/consumers/redress/reports_studies/comparative_report_en.pdf [letöltve: 2010. október 10.]

technikák, melyek közé sorolhatunk minden olyan mechanizmust, amelyek révén elérhető a felperesek nagy számát érintő jogellenes magatartás befejezése vagy megelőzése, illetve az ilyen gyakorlatokkal okozott kár megtérítése. A perben érvényesíthető igény alapján differenciálva beszélhetünk tehát *jogsértés megszüntetését célzó eljárásokról (injunction relief)*, amelyek közé a Ptk. és a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény alapján kezdeményezhető közérdekű keresetek is sorolhatóak, míg a másik nagy halmazba taroznak a tényleges vagyoni kompenzációt biztosító *kártérítési célú kollektív keresetek*. Ez utóbbiakat szokás a perbeli legitimáció alapján felosztani a közvetlenül a károsultak által megindítható *csoportheresetekre*, valamely szervezet, hatóság, ombudsman által a károsultak nevében megindítható *képviselési jellegű eljárásokra* és végül, az azonos ténybeli vagy jogi alapokon nyugvó tipikus keresetek közül egyet mintegy precedensjelleggel jogerős döntésig eljuttató *próbaberekre*, melyekben hozott döntést az alperes kötelezőnek ismeri el magára nézve az azonos ténybeli és jogi alapokon benyújtott keresetek tekintetében is.

Mint a fentiekből is látszik a kollektív jogérvényesítési mechanizmusok összetett rendszerében nem könnyű eligazodni, a terminológia következetlen alkalmazása pedig a jogintézmény teljes félreértelmezésének veszélyét is magában hordozza. Erre a Bizottság is igyekezett már a kezdetek kezdetén rávilágítani. Maglena Kuneva akkori fogyasztóügyi biztos asszony a portugál elnökség alatt 2007 őszén a témában megrendezett konferencián világossá tette: csalódnak fognak azok, akik *class action* típusú eljárások európai szintű bevezetését vizionálják³. E kijelentés, bár egyértelműen a kontinentális jogi hagyományokkal sok tekintetben szembemenő amerikai jogintézményre utalt, nem igazán volt szerencsés. Bár a mai napig élénk vita dúl a *class action* perek előnyeiről, hátrányairól, lehetőségeiről és veszélyeiről, szögezzük le gyorsan: a csoportos perlésnek számos európai országban már kialakult gyakorlata van, melyek közül több igen eredményesen működik. Világosan látni kell, a veszélyeket nem a *class action* kifejezés kontinentális jogrendszerben történő használata, hanem az angolszász modell, kontinentális jogi gondolkodással és alkotmányos berendezkedéssel össze nem egyeztethető elemeinek következetlen és adekvát garanciák nélküli alkalmazása jelentené. Ez pedig lényeges különbség, melynek figyelmen kívül hagyása alaptalanul tüntet fel rossz színben egy hatékonyan és eredményesen alkalmazható jogi instrumentumot.

³ Ld. http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/docs/mku_cr_lisbon_final.pdf [letöltve: 2011. december 5.]

1. Előzmények

De honnan is indult a kollektív jogérvényesítéssel kapcsolatos uniós munka. Az Európai Unió 2007-2013 közötti időszakra szóló fogyasztóvédelmi politikája⁴ célul tűzte ki – többek között – hatékony fogyasztói jogérvényesítési eszközök kidolgozását. A politika szerint, ha azt akarjuk, hogy a fogyasztók élvezzék a belső piac nyújtotta előnyöket, és legyen bizalmuk határon átnyúlóan vásárolni, biztosítani kell, hogy vita esetén megfelelő igényérvényesítési eszközök álljanak rendelkezésükre. Olyan eszközökre van szükség, amelyek által generált költségek nem aránytalanul magasak a várható előnyökhöz viszonyítva. A Bizottság a már létező megoldások (ADR, jogsértés megszüntetésére irányuló eljárások) támogatása mellett megvizsgálja a kollektív fogyasztói jogérvényesítési eszközök uniós szinten történő megvalósíthatóságát is. A témával kapcsolatban a Bizottság vitanapot szervezett 2007. június 29-én a belgiumi Leuvenben, majd 2007 novemberében a portugál elnökség alatt szintén sor került egy nagyszabású rendezvényre, melyen Kuneva asszony ominózus kijelentése is elhangzott.

2008 elején a Bizottság – talán mindezidáig az egyetlen kézzel fogható eredményként – egy tíz pontból álló listát tett közzé azon sarkalatos pontokról, melyeket egy hatékony és eredményes kompenzációs célú kollektív jogérvényesítési rendszer működtetése során figyelembe kell venni⁵. A Bizottság a *benchmarkok* tárgyában nyilvános konzultációt kezdeményezett, melynek eredményének és más gyakorlatai kérdések megvitatása céljából a 2008 első felében három szakmai *workshopot* is szervezett. Egyértelműen látszik, hogy a benchmarkok sokkal inkább a tagállami továbbgondolást kívánják elősegíteni, hatékony nemzeti eljárási rendszerek bevezetéséhez kívánnak támpontot adni, semmint a Bizottság EU-s szintű kollektív kompenzációs célú keresetindítás támogatása mellett való elkötelezettségét jeleznék. Az eligazodást az sem segítette, hogy az Egészségügyi és Fogyasztóvédelmi Főigazgatóság (DG SANCO) és a Versenyügyi Főigazgatósággal (DG *Competition*) párhuzamosan végezte munkáját a fogyasztói és a versenyjogi kollektív jogérvényesítés kérdésében. *Howells szerint* a DG SANCO munkájához a szükséges ösztönzést a versenyjogi helyzetekre alkalmazandó kollektív jogérvényesítési modellek bevezetésének szándéka adta meg. Hiszen, ami működik komplikált versenyjogi szituációkban, annak működnie kell a közösségi jogszabályok nyomán jóval egysze-

⁴ COM/2007/0099 final <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0099:FIN:EN:PDF> 10-11. [letöltve: 2009. szeptember 10.]

⁵ http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/docs/feedback_benchmark_en.pdf [letöltve: 2010. október 11.]

rúbben megítélhető fogyasztói igények érvényesítése esetében is⁶. Ez a gondolatmenet a nagy számban jelentkező, de az egy főre eső csekély összegére tekintettel önálló érvényesítést meg nem alapozó helyzetekre kínálna megoldást. Mint később látni fogjuk az egységes megközelítés hiánya, a két szálon párhuzamosan futó munka és a világos célkitűzések hiánya aláásta a kezdeményezések megítélését. De ennyire ne szaladjunk előre. Miközben 2008 elején megjelent a *Fehér Könyv* az EK trösztellenes szabályainak megsértésén alapuló kártérítési keresetekről⁷, fogyasztói ügyekben a kollektív fogyasztói jogorvoslatról szóló Zöld Könyvben kívánta a SANCO felvázolni a lehetséges jövőbeli fejlődési irányokat.

2. A Zöld Könyv kritikája

A Bizottság által 2008. november 27-én elfogadott *Zöld Könyv*⁸ célja „a jogorvoslati mechanizmusok helyzetének értékelése, különösen olyan esetekben, amelyekben ugyanazon jogsértés valószínűleg sok fogyasztót érint, valamint választási lehetőségeket biztosítani a hatékony jogorvoslatok azon hiányosságainak pótlására, amelyeket az ilyen ügyekre vonatkozóan azonosítottak”. [A nagyszámú fogyasztót érintő jogellenes gyakorlatok torzíthatják a piacokat, ezért a cél az, hogy] „hatékony kollektív jogorvoslati eszközöket álljanak rendelkezésre a polgárok számára az Unió egész területén. Ez olyan mechanizmusokat jelent, amelyek segítségével egy adott kereskedő gyakorlata által érintett fogyasztók nagy csoportja hatékony jogorvoslatra tehet szert, függetlenül attól, hogy a kereskedő az Unión belül hol található.”⁹

A dokumentumban a Bizottság sorra veszi a hagyományos bírói úttal szemben felhozható ellenérveket (magas költségek, bonyolult, hosszadalmas, kockázatos), és a jelenleg alkalmazott alternatív vitarendezési mechanizmusok hiányosságait (széttagoltság, ágazatonként eltérő szabályok), illetve csupán felsorolás szintjén, de megemlíti a kollektív jogérvényesítés kapcsán gyakran emlegetett előnyöket és aggályokat. A Zöld Könyv legnagyobb hiányosságaként a

⁶ Geraint HOWELLS: Comments on the Prospects for EU Action in the Field of Collective Consumer Redress. In: Matthias CASPER–André JANSSEN, Petra POHLMANN–Reiner SCHULZE: *Auf dem Weg zu einer europäischen Sammelklage?* München, Sellier European Law Publishers, 2009. 99–100.

⁷ COM (2008) 165 2008.04.02.

⁸ COM (2008) 794 2008.11.27.

⁹ COM (2008) 794 2008.11.27. 3–4.

kiaknázatlan lehetőséget lehet felróni, a szabályozás szükségességét következetes érvekkel nem tudja alátámasztani, nem vázol fel konkrét haladási irányt és a közösségi szinten azonosított hiányosságok felszámolását hivatott érdemi javaslatokat. A dokumentum nem tesz többet, mint négy (tulajdonképpen érdemben kettő és fél) opción keresztül bemutatja, mettől meddig terjedhetne a közösségi szintű mozgástér¹⁰. Ebből az első, ahogyan az sok hasonló konzultációra bocsátott anyag esetében is tapasztalható, a *közösségi szintű fellépés mellőzése*, a status quo fenntartása. Az indokolás szerint a jelenleg rendelkezésre álló eszközök az ADR mechanizmusoktól a kis értékű követelések európai eljárásán át egészen a közvetítésről szóló irányelvig megfelelő hatékonysággal működnek, nem azonosítható közösségi szinten olyan szabályozási szükséglet, ami a meglévőknél túl továbbiak megalkotását igényelné. Ha csak a *benchmarkokból* indulunk ki a kezdeti töretlen lendületet erőteljes visszaveti a beavatkozás mellőzésének valós opcióként történő felvázolása.

A második opció a *tagállamok közötti együttműködés erősítését* foglalja magában. Itt a Bizottság lényegében semmi többet nem vázol fel annál, mint, hogy a tagállamok, megnyitják saját nemzeti rendszereiket más országok fogyasztói számára is, illetve azon országok, amelyek eddig nem rendelkeztek ilyen mechanizmussal, létrehoznak valamilyet. Erre nézve a Bizottság ajánlás megfogalmazását vagy egy irányelv kidolgozását tartja lehetségesnek. A tulajdonképpeni *soft law* modell sikere a tagállamok hozzáállásán áll vagy bukik. Sajnos vannak kétségeink afelől, hogy a tagállamok mennyi hajlandóságot mutatnának saját forrásaik felhasználásával más országok fogyasztóinak jogérvényesítését elősegíteni, különösen azon országok polgáraival szemben, melyekben nem működnek hatékony nemzeti szintű mechanizmusok. Ezt maga a Bizottság is elismeri az opció lehetséges veszélyeként. A *soft law* megközelítés hátránya, hogy a fogyasztók rendelkezésére álló védelmi szint is országonként eltérő lenne, ezzel pedig inkább a széttagoltságot, mintsem a hatékony jogvédelmet segítené elő. A Bizottság feltételezése szerint szükség lenne egy a tagállamok keresetindításra jogosult intézményiből (civil szervezetek és hatóságok egyaránt) álló hálózatra, amely koordinálhatná a határon átnyúló ügyek lebonyolítását, információt bocsáthat a partnerintézmény részére, segítené a csoportok megszervezésében, menedzselésében, az iratok fordításában. Egy új hálózat felállítása azonban rendkívül költséges és bizonytalan kimenetelű lenne. Felmerült a fogyasztói

¹⁰ A Bizottság megközelítését bővebben ld. Dirk STAUDENMAYER: Überlegung der Europäischen Kommission. In: Matthias CASPER – André JANSSEN – Petra POHLMANN – Reiner SCHULZE: *Auf dem Weg zu einer europäischen Sammelklage?*, Sellier European Law Publishers, München, 2009. 90–95.

jogviták peren kívüli elintézésére hivatott Európai Fogyasztói Központok hálózatának bevonása is, de nem teljesen világos, hogy a Bizottság mit ért ez alatt. Az egyes EFK-kat a tagállamok szabadon jelölhetik ki, és működésükben és tevékenységükben függetlenek, elkülönülnek a működtető szervezettől amely civil szervezet vagy hatóság egyaránt lehet. Az EFK hálózat legfőbb rendeltetését a fogyasztók és vállalkozások közötti egyedi jogviták békés úton, közvetítéssel történő rendezését veszélyeztetné, ha kollektív keresetindítási jogosultságot kellene a hálózatnak biztosítani. Az EFK-k erre a feladatra történő kijelölése továbbra sem oldaná meg azonban a tagállamok belső eljárásjogában fennálló különbségeket, így ez az opció további jelentős finomításra szorul.

A harmadik opció a legszínesebb, amely már nevében is (*szakpolitikai eszközök kombinációja*) arra utal, hogy meglévő eszközök finomhangolása, párhuzamos alkalmazása, további erősítése hivatott a korábban azonosított akadályok lebontására. A vállalkozások panaszkezelési rendszerének fejlesztését és a tudatosságnövelő akciók támogatását azonban csak nagy jóindulattal lehet a kollektív vitarendezést segítő preventív eszközként értékelni. Hasonlóképpen, az alternatív vitarendezési hálózatok (békéltető testületek, FIN-NET, EFK hálózat) kibővítése kollektív alternatív vitarendezési hálózattá is maximum a viták gyorsabb peren kívüli megegyezését segítheti elő, de ehhez mindenképp az alternatív vitarendezés intézményének kellene kellő tekintélyt adni. A hazai tapasztalatok azt mutatják, a vállalkozások ADR hálózatok eljárásában történő együttműködési és alávetési hajlandósága, az ún. ADR kultúra közel sincs még azon a szinten, hogy a fennálló problémák eredményes felszámolását várjuk tőle. Az opció fentiekén kívül még két javaslatot foglal magában: a kis értékű követelésekre vonatkozó eljárások kiterjesztését tömeges követelésekre, illetve a fogyasztóvédelmi jogszabályok végrehajtásáért felelős hatóságok közötti együttműködési hálózat (*CPC network*) tagjai hatáskörének kibővítése. Az előbbi javaslat nem meglepő módon heves kritikákat kapott. A kis értékű követelésekre szolgáló eljárások¹¹ célja éppen az egyszerű jogi megítélésű ügyek gyors és hatékony, anyagi eszközök kíméletével zajló elintézése egyszerűsített szabályok mentén, alacsonyabb szintű bírói fórumokon. Képzelnék csak el ennek realitását egy több tízezer fogyasztót érintő perben. Tévedés azt gondolni, hogy egy főre vetítve alacsony összegű fogyasztói követelések az ügy egyszerű megítélését is jelentik. Tömegesen jelentkező igények elbírálása hosszabb időt vesz igénybe és magas költségekkel jár, emellett a jogi és ténybeli alapok ha-

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről HL L 199. 2007.7.31. 1–22.

sonlóságának vagy azonosságának igazolása, a követelésre jogosultak beazonosítása, az egy főre eső kompenzáció mértékének számszerűsítése mind olyan kérdések, melyek az eljárást jogi megítélés és adminisztratív kötelezettségek szempontjából komplexebbé teszik, így ez az opció teljes egészében szembe megy a kis értékű követelések eljárásának valós céljával és rendeltetésével.

Az utolsó javaslat e csokorból a CPC rendelet¹² módosítása oly módon, hogy a tagállamok hatáskörrel rendelkező hatóságai jogosultak legyenek kollektív kompenzációs célú keresetet indítani határon átnyúló jogsértés esetén. Ahhoz, hogy meg tudjuk ítélni a javaslatot, először is ismerni kell a CPC hálózat működési mechanizmusát. A hálózatban a tagállamok által kijelölt és a rendelet mellékletében felsorolt fogyasztóvédelmi tárgyú közösségi jogszabályok rendelkezéseinek megsértése esetén eljárni jogosult hatóságok tevékenykednek. Célja a határon átnyúló jogsértések eredményes megszüntetése, olyan esetekben, amikor a jogsértő tevékenységet folytató vállalkozás székhelye nem a jogsértés elkövetésének helye szerinti tagállamban van, így akadályba ütközik a hatóság eljárása. Lényegében egyfajta informális jogsegély hálózatról van szó, amelynek IT rendszerén keresztül a megkereső hatóság végrehajtás (vagy információ) iránti kérést intéz a megkeresett hatósághoz, amely a vázolt tényállás és a vélelmezett jogsértés ismeretében mérlegelése alapján dönt a vállalkozással szembeni tervezett intézkedésekről és a megtett intézkedésekről a megkereső hatóságot tájékoztatni köteles.

A probléma az, hogy a CPC hálózatba kijelölt hatóságok nagy része nem rendelkezik keresetindítási joggal, vagy ha igen, csak az *injunction directive*¹³ alapján, és nem kompenzációs céllal. Azon országokban, ahol létezik ugyan kompenzációs célú kollektív keresetindítás, de annak megindítására az adott kijelölt hatóság nem jogosult (mert pl. csak civil szervezet vagy ombudsman rendelkezik ilyen jogkörrel) szintén nem értelmezhető a javaslat. Emellett a rendszer alkalmazásának tapasztalati sem adnak alapot túlzott bizakodásra. Mivel a hatóságok szabad mérlegelésére van bízva mind az ügy megítélése, mind a tervezett intézkedések meghatározása, a megkereső tagállam abba semmilyen szinten nem tud beleszólni, ellenkezőleg a legtöbb esetben az eljárás akadály a megkereső részéről biztosított információk, bizonyítékok hiányos volta. A

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2006/2004/EK rendelete (2004. október 27.) a fogyasztóvédelmi jogszabályok alkalmazásáért felelős nemzeti hatóságok közötti együttműködésről HL L 364., 2004.12.9., 1–11.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/22/EK irányelve (2009. április 23.) a fogyasztói érdekek védelme érdekében a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárásokról (kodifikált változat) HL L 110., 2009.5.1., 30–36.

megkeresett hatóság intézkedéseit nyilvánvalóan determinálják a rendelkezésre álló források és kapacitás. Pár magas szintű fogyasztóvédelmi rendszerrel rendelkező tagállamot leszámítva a tagállamok többsége csak esetleges jelleggel alkalmazza a rendszert. Ilyen kondíciók mellett nehéz azt elképzelni, hogy egy másik országból érkező megkeresés alapján úgy indítson keresetet egy hatóság, hogy a jogsértés nem is a saját országában, nem is saját fogyasztóit érintően valósul meg. Az információhiány, a magas költségek, sőt sok esetben a szükséges szakértelem hiánya is gátló tényező lehet, emellett a nemzeti eljárásjogi szabályozások közötti eltérések is csak a töredezettséget erősítik. Végezetül lássuk a negyedik, és egyben leginkább előremutató javaslatot: nem kötelező vagy kötelező uniós intézkedések kollektív bírósági fogyasztóvédelmi jogorvoslati eljárások megteremtése céljából. A cél, hogy minden tagállam részéről kerüljön megalkotásra tömeges kártérítési ügyekben alkalmazható mechanizmus. A Bizottság e pont alatt felsorolja a hatékony és megfelelő garanciákat tartalmazó modell jellemzőit¹⁴. Maga a Zöld Könyv külön kitér a határon átnyúló ügyek esetén alkalmazandó joghatósági és alkalmazandó joggal kapcsolatos szabályokra is. Ehelyütt jegyezzük meg, hogy megítélésünk szerint az EU nem is rendelkezhet jogalappal a határon átnyúló helyzeteken kívül a kérdés szabályozására, sem a szubszidiaritás sem az arányosság elve nem teszi lehetővé a tagállami eljárásjogokba történő ilyen mértékű beavatkozást határon átnyúló dimenzió hiányában. Ugyanakkor meglátásunk szerint egy kizárólag határon átnyúló fogyasztói ügyekben alkalmazandó, kollektív, kompenzációs célú jogorvoslati eljárás az internet világában, egy határok nélküli Európában igenis indokolt lehet. Egy minimumharmonizációs irányelv rögzíthetné az alapvető szabályokat, tág teret engedve a tagállamoknak a részletszabályok kidolgozására, beavatkozását a nemzeti jogba az arányosság és szükségesség elvének megfelelően minimálisra korlátozva, főként az eljárások garanciális szabályainak rögzítésével, melyhez kiindulása pontot adhatnak a korábban rögzített benchmarkok és a később tárgyalandó EP állásfoglalásban rögzített közös alapelvek.

A Zöld Könyv konzultációja – nem meglepetésre – ellentmondásos eredményt hozott. Míg a fogyasztóvédelmi civil szervezetek szinte kivétel nélkül a 4. és 3. opciót támogatták, addig a gazdasági érdekképviseltek inkább elutasítóak voltak, míg a tagállami hatóságok, szabályozó szervek többsége kritikusan fogadta a kezdeményezést. Ami leginkább húsba vágó lehetett a Bizottság számára az a kezdeményezés megalapozottságával kapcsolatos ne-

¹⁴ Pl. finanszírozási kérdések megválaszolása, megalapozatlan keresetek kiszűrése, perbeli legitimitáció kérdése, *opt-in* vagy *opt-out* rendszer preferálása, a megítélt kártérítés felosztása.

gatív megjegyzések. A válaszadók többsége szerint a Bizottság nem tudott meggyőző bizonyítékokat felhozni a szabályozás szükségesség mellett, melynek oka vagy a határon átnyúló problémák hiánya vagy a meglévő nemzeti mechanizmusok kielégítő működése lehet. A többség szerint a meglévő mechanizmusok többsége még annyira új, hogy érdemes várni azok kiértékelésével és csak a tapasztalatok ismeretében szabad állást foglalni a hatékonyság kérdésében. A másik fájóan megkérdőjelezett pont a fentebb már említett hatásköri deficit. A válaszadók szerint az EU sem általánosságban, de leginkább szembetűnően a 4. opciónál nem tudott megjelölni jogalapot, amely megalapozná a közösségi beavatkozás szükségességét. A többség egyetért abban, hogy a Bizottságnak mindenekelőtt a szubszidiaritás elvének szem előtt tartásával további vizsgálatokat kell végeznie a kérdésben.¹⁵

Fél évvel később a Bizottság nyilvános meghallgatást tartott a fogyasztói kollektív jogorvoslatról, melyen több mint 200 érdekelt vett részt. A megbeszélés tárgyát négy téma képezte: a probléma meghatározása, az EU-s beavatkozással elérni kívánt célkitűzések, a Zöld Könyvben vázolt opciók finomhangolása, valamint hatásvizsgálat. A vita alapját a Zöld Könyvről tartott konzultációhoz érkezett észrevételekből összeállított és 2009. május 8-án közzétett *követő munkadokumentum*¹⁶ képezte, amely öt a Zöld Könyvben foglaltakra épülő, de azokat a konzultáció fényében már továbbfejlesztő politikai opciót kínált: 1. status quo fenntartása, beavatkozás mellőzése, 2. önszabályozáson alapuló modellek fejlesztése, 3-4. kollektív alternatív vitarendezési mechanizmusok és bírósági kollektív jogvédelmi eljárások felállításának kötelező, illetve nem kötelező jelleggel történő előírása, egyidejűleg a CPC rendelet keretében az eljáró hatóságok hatásköreinek megerősítése, 5. határon átnyúló kollektív fogyasztói jogorvoslati eszközök, beleértve a kollektív alternatív vitarendezést is.

A konzultáció eredménye tükrözte a Zöld Könyv kapcsán kinyilatkoztatott álláspontokat. A civilek jelentős része a 4. vagy 5. opciót támogatta, szemben a vállalkozói szektorral, mely az 1. vagy 2. variációt tartotta elfogadhatónak. A nyilatkozó tagállamok nem helyezkedtek egyértelmű álláspontra, de mindenképpen további vizsgálatok lefolytatását tartották indokoltnak. A dokumentum ugyan törekszik alátámasztani a közösségi fellépés szükségességét és az egyes opciókkal kapcsolatos elképzeléseket is részletesebben kifejti, újfent felsorolja a

¹⁵ A konzultáció eredményeit részleteiben ld. http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/response_GP_collective_redress_en.htm

¹⁶ http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/docs/consultation_paper2009.pdf [letöltve: 2010. március 16.]

korábban meghatározott benchmarkokat, ugyanakkor olyan kritikus kérdésekben, mint a tagállami mechanizmusok elégtelen működésének igazolása, egyben a közösségi fellépés jogalapjának feltüntetése, a határon átnyúló dimenzióra történő korlátozás, az alkalmazandó jog és joghatóság kérdése továbbra sem ad kielégítő választ.

3. Úton az egységes megközelítés felé

Ekkor már a Bizottság is felismerte, hogy a kérdést új kontextusban kell vizsgálni és amennyiben tovább kívánja vinni a kollektív jogorvoslatról szóló kezdeményezést új megközelítésre lesz szükség. Ennek első lépéseként a korábban a DG SANCO és DG *Competition* szárnyai alatt párhuzamosan futó kezdeményezéseket egységesen a DG JUST alá rendelték és 2011. február 4-én közzétették az *Úton a kollektív jogorvoslat koherens európai megközelítése felé*¹⁷ című bizottsági munkaanyagot, melyet egyúttal nyilvános konzultációra is bocsátottak. A dokumentum elemző része szerint az egységes európai uniós megközelítés hiánya alááshatja a hatékony joggyakorlást uniós szinten, de egy a különböző nemzeti hagyományokra épülő koherens keret megoldást jelenthetne a korábban azonosított problémákra. Ehhez az európai jogi tradíciókat tiszteletben tartva mellőzni kell az idegen eljárásjogi intézmények bevezetését, tartózkodni kell az amerikai típusú *class action* eljárás elemeinek átültetésétől. A Bizottság önkritikusan megjegyzi, hogy az eddigi különböző bizottsági kezdeményezések nem voltak következetesek, és a koherencia növelésére van szükség, ehhez mindenekelőtt le kell fektetni a központi alapelveket, amelyeket a vonatkozó uniós kezdeményezések esetében minden ágazatban alkalmazni kell. Az egységes megközelítés célja tehát a *közös jogi alapelvek azonosítása*, illetve annak megvizsgálása, hogy azok miként illeszthetők a tagállamok jogrendjébe. Ennek megfelelően a Bizottság gyakorlatilag a nullától indította újra útnak a kollektív jogérvényesítés kérdését, és változtatva eddigi megközelítésén nem politikai opciók közül kínál választási lehetőséget, hanem egy 34 kérdésből álló kérdőívet bocsátott vitára, melyeket kilenc kérdéskör¹⁸ köré csoportosítottak.

¹⁷ SEC(2011)173 2011.02.04.

¹⁸ 1. A kollektív jogorvoslat potenciális hozzáadott értéke az uniós jog érvényesítésének javítása tekintetében (1-6.) 2. Jövőbeni uniós kezdeményezések közös alapelvei (7-10.) 3. A jogorvoslat eredményessége és hatékonysága (11-12.) 4. Tájékoztatás és érdekképviseleti szervezetek szerepe (13-14.) 5. Kollektív konszenzusos vitarendezés mechanizmusainak fontossága (15-19.) 6. Visszaélészerű pereskedés megelőzését szolgáló biztosítékok (20-24.) 7. Megfelelő

A Konzultáció eredménye lényeges eltérést ugyan nem mutatott a korábbiakhoz képest, de már csak a kérdésfeltevés formájából adódóan is teret engedett az egyes kérdésekre adható válaszok részletes kifejtéséhez. Ehelyütt nem kívánjuk a kérdésekre adott válaszok részletes elemzését elvégezni, tekintettel arra, hogy azt már a Heidelbergi Egyetem átfogó összehasonlító tanulmányában¹⁹ megtette. Sokkal inkább érdemes figyelmet szentelni az Európai Parlament 2012. február 2-án elfogadott állásfoglalásának²⁰, amely remekül összefoglalja az uniós kollektív jogorvoslat főbb kritikáit, illetve meghatározza a továbblépés lehetőségeit. Az állásfoglalás preambulumban az EP felhívja a figyelmet arra, hogy, az uniós polgárok számára biztosítani kell, hogy a gyakorlatban is élhessenek az egységes piac előnyeivel, ehhez pedig a jogok hatékony és eredményes érvényesítését is biztosítani kell részükre. Ennek egyik lehetséges módja a jelenlegi uniós jogérvényesítés rendszerének kiegészítése (de nem helyettesítése) a magánfelek általi jogérvényesítés további eszközeivel. Rávilágít arra is, hogy az európai jogi hagyományok jellemzően a viták individuális megoldását preferálják, de ez alól elképzelhetőek ésszerű kivételek, ha a kollektív vitarendezés mindkét fél számára előnyösebb. Ilyen szituáció lehet a nagyszámú csoportot érintő jogsértés különösen kis értékű követelések esetében, amikor is az egyéni fellépése a peresedés költségeihez viszonyítva értelmetlen volna. Az EP is elismeri, hogy bár számos tagállam vezetett be saját nemzeti jogrendjébe kollektív jogérvényesítési modelleket, relatíve új jogintézményekről van szó kevés gyakorlati tapasztalattal, ugyanakkor az is világos, hogy a tagállami eljárási szabályok közötti eltérések gyengítik a hatékony határon átnyúló jogérvényesítést. Az állásfoglalás tervezetének előkészítésére kijelölt Jogi Ügyek Bizottsága a rapportóri indokolásában²¹ hangsúlyozza is a tagállami megoldások működésével kapcsolatos információk hiányos és pontatlan voltát, ezért nem is meglepő, hogy a Bizottság mindezidáig nem tudta egyértelmű bizonyítékokkal alá-

---

finanszírozási mechanizmusok kialakítása (25-28.) 8. Eredményes jogérvényesítés feltételei (29-32.) 9. Koherens európai megközelítés hatóköre (33-34.)

¹⁹ Study JUST/2010/JCIV/CT/0027/A4 Evaluation of contributions to the public consultation and hearing: "Towards a Coherent European Approach to Collective Redress" http://ec.europa.eu/competition/consultations/2011_collective_redress/study_heidelberg_overview_en.pdf [letöltve: 2012. február 5.]

²⁰ Az Európai Parlament 2012. február 2-i állásfoglalása a „Nyilvános konzultáció: A kollektív jogorvoslattal kapcsolatos egységes európai megközelítés felé” című munkadokumentumról (2011/2089(INI)) 2012.02.02.

²¹ Draft Report on Towards a Coherent European Approach to Collective Redress (2011/2089(INI)) Committee on Legal Affairs <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPACT+PE-467.330+01+DOC+PDF+V0//EN&language=EN> 8-13. [letöltve: 2012. február 5.]

támasztani a közösségi fellépés szükségességét. Ezért kéri a Bizottságot, hogy további hatásvizsgálatok elvégzésével igazolja, hogy a tervezett intézkedések összhangban vannak a szubszidiaritás és arányosság elvével, illetve felhívja a figyelmet az EUMSZ valamely cikkének megfelelő jogalapként való megjelölésének szükségességére, illetve az elutasító tagállami álláspontok komoly megfontolására. Az állásfoglalás talán egyik leglényegesebb eleme értelmében az eddigi nem összehangolt uniós kezdeményezések a nemzeti eljárásjogok és kártérítési jogok széttöredezéséhez vezetnek, ezért, ha „alapos megfontolás után az a döntés születik, hogy a kollektív jogorvoslat uniós rendszere szükséges és kívánatos [...] az esetleges javaslat olyan horizontális keretet alkosson, amely közös elveket tartalmaz [...] és kifejezetten a fogyasztói jogok megsértésével foglalkozik”.²² Emellett ágazattól függetlenül alkalmazandónak kell lennie, különösen eljárásjogi és nemzetközi magánjogi kérdésekben. A keret alkalmazásának lényeges feltétele a határon átnyúló dimenzió megléte és a közösségi jog sérelme (e tekintetben a kidolgozandó aktus mellékletében lehetne felsorolni azon jogszabályokat, amelyek megsértése esetén lehetővé válna a kollektív jogorvoslat).

Az állásfoglalás összefoglalja a legfontosabb biztosítékokat is, amelyek egy fentebb jelzett jól működő mechanizmus alapkövei kell, hogy legyenek. Ezek felsorolás szintjén: világos előzetes elfogadhatósági kritériumok léte; részvételen (*opt-in*) alapú modell; széleskörű bírói diszkréció és kontroll; képviseleti jellegű, csak minősített szervezetek általi keresetindítás és magánfelek perbeli legitimációjának kizárása; ténylegesen okozott kárért járó kártérítés elve és büntető kártérítések tilalma; angolszász elemek (pl. ügyvédi sikerdíjak, harmadik fél általi finanszírozás és bizonyítékok feltárásnak kötelezettsége) elutasítása; visszaélésszerű joggyakorlás megakadályozása érdekében a vesztes fizet elv következetes alkalmazása; joghatóság és alkalmazandó jog kérdéseinek megválaszolása (*forum shopping* megakadályozása, a Brüsszel I., Róma I.-II. Rendeletek alapul vétele speciális eltérő szabályok meghatározásával).

4. Hogyan tovább?

A Bizottság tudomásul vette az EP állásfoglalását, egyúttal jelezte, hogy a munkát az egységes megközelítés szellemében végzi tovább, és 2012-ben egy közleményben fogja ismertetni jövőbeli célkitűzéseit. Nos, bár a 'Kollektív jogér-

²² 2011/2089(INI) 15. pontja

vényesítés uniós kerete' címmel szerepel egy lehetséges aktus a Bizottság idei munkatervében²³, lassan az év végéhez közeledünk, de a várva várt közlemény kiadására eddig nem került sor. A Bizottság munkatervének megvalósulását nyomon követő havonta frissülő tájékoztató szerint 2012 negyedik negyedévében kerül sor a kollektív igényérvényesítés Európai uniós keretének általános elveiről szóló közlemény kibocsátására²⁴.

Csak remélni tudjuk, hogy a Bizottság a kritikák megfontolását követően újabb kísérletet tesz egy koherens keretrendszerre vonatkozó javaslat megfogalmazására és nem riad meg sem a gazdasági lobbától sem a tagállami kritikáktól²⁵. Ugyanis meggyőződésünk, hogy a XXI. században és a digitális világban igenis okvetlenül szükség van a határon átnyúló kisösszegű, ám nagyszámú fogyasztót érintő jogsértésekkel szembeni hathatós fellépésre. Ennek pedig megítélésünk szerint mindmáig ismert legkézenfekvőbb módja – nem vitatva az alternatív mechanizmusokban rejlő lehetőségeket – a kollektív kompenzációs célú bírósági eljárások.

²³ COM(2011) 777 http://ec.europa.eu/atwork/pdf/cwp2012_annex_en.pdf 110. pont

²⁴ 2012/JUST+/017 http://ec.europa.eu/atwork/pdf/forward_programming_2012.pdf 3.

²⁵ Ld. pl. a legutóbbi konzultáció során a német és francia kormány részéről megfogalmazott elutasító álláspontokat

HAJÓRONCSOK ÉS BERUHÁZÁS-VÉDELEM

A Diana ügy lehetséges úttörő szerepe

CSATLÓS ERZSÉBET

tudományos segédmunkatárs (SZTE ÁJK)

1. Bevezetés

Az elsüllyedt hajók, és főként azok rakománya időtlen-idők óta vonzza a kincsvadászokat. Tévedés azonban, hogy az elsüllyedt hajók szabad prédává váltak volna, noha az irányadó jog is meglehetősen sokrétű és kaotikus, számos szempontot szükséges egyszerre figyelembe venni. Ez legfőképpen két érdek szembenállásában mutatkozik meg.

A hajóroncsok felkutatása, és a rakományok felszínre hozása a technikai fejlődés eredményeképpen egyre gyakoribb.¹ Nem hivatalos adatok szerint eddig 118.300. víz alatti hajóroncsról tudunk, amelyből 115.030.-at lokalizáltak.² A sokszor évszázadok óta hullámsírban fekvő hajók és rakományuk a történelem egy darabját jelentik, azok kulturális értéke felbecsülhetetlen, így számos állam érdekében áll a régészeti jellegű kincsek feltérképezése és megmentése. Ez viszont megfelelő technológiát, eszközöket és tetemes anyagi ráfordítást igényel, amely legtöbbször erre szakosodott, sokszor 'kincsvadásznak' titulált szerveződéseknek, társaságoknak van, amelyek elsősorban profitorientáltak, így a mentés és az értékesítés a céljuk, és nem a régészeti jelleg megóvása, ahogy erre sokszor képesítésük sincs. A két fél azonban a kulturális érdekek megőrzése, de ezzel párhuzamosan a világ számára való megismerhetősége miatt együttműködésre van ítélve, az azonban nem mindegy, hogy milyen feltételek mellett.

---

¹ Robert Nutley GRENIER – Ian David COCHRAN: *Underwater Cultural Heritage at Risk: Managing Natural and Human Impacts*. ICOMOS – International Council on Monuments and Sites, Paris, 2006. i.

² A Wrecksite a hajóroncsokra vonatkozóan a világ legnagyobb online adatbázisa. <http://www.wrecksite.eu/Wrecksite.aspx> (letöltve: 2012.05.06.)

A parti államot a tengerjog szabályai szerint generális kötelezettség terheli a tengerben talált régészeti és történelmi jelentőségű tárgyak védelmét illetően.³

Számos esetben ez a védelem a kincsek felszínre hozatalát jelenti és múzeumban való elhelyezésében nyilvánul meg. Megoszlik a vélemény a tudósok körében, hogy ez, vagy az *in situ* védelem szolgálja-e jobban a víz alatti kincsek, mint a kulturális örökség megóvását,⁴ mindenesetre elterjedt gyakorlat, hogy a kiaknázással kifejezetten erre a tevékenységre specializálódott, a megfelelő tőkével, felszereléssel és szakértelemmel rendelkező társaságokat bíznak meg a feladat elvégzésére. Ezek a szerződések az évszázadokkal ezelőtt szokásjogban kialakult *mentési jogon* alapulnak, olyannyira, hogy formanyomtatványként is kezdenek elterjedni. A mentési jog eredetileg azokra az esetekre vonatkozott, amikor a tengeri veszélybe került vízi járművet és annak rakományát olyan személy menti meg a pusztulástól, akinek erre vonatkozóan jogi kötelezettsége nincs, és így a tevékenysége jutalmat érdemel.⁵ Ennek a modern verziója a kereskedelmi mentési szerződés, amely alapján a bajba jutott hajókat segítik, és ebből a jogviszonyból vezették le a történelmi mentési szerződéseket, amely a már akár több évtizede, évszázada a tengerfenéken nyugvó hajók és/vagy rakományuk felszínre hozatalára vonatkozik. Fő jellemzője, hogy a mentést végző finanszírozza a kutatást, és vállalja annak kockázatát, hogy esetleg sikertelen a tevékenysége, és ebben az esetben a profit is elmarad.⁶

Ez utóbbi szerződés, és az abból eredő problémák az előadás tárgya, ugyanis igen gyakran az állam köt szerződést a mentéssel foglalkozó, igen gyakran külföldi érdekeltségű társasággal az adott tevékenység elvégzésére.

Mi történik azonban, ha az állam és a tényleges felkutatási munkát végző személy érdekei ütköznek? Hol talál megfelelő jogi védelmet ez utóbbi egy állammal szemben? A *Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központjánál (International Center of Settlement of Investment Disputes - ICSID)* előtt zaj-

³ United Nations Convention on the Law of the Sea Montego Bay, 10 December 1982. 1833 U.N.T.S. 3. [a továbbiakban: UNCLOS] 303. cikk (1).; Ez a cikk nem érinti az azonosítható tulajdonosok jogait, a tengeri mentés szabályait, illetve a kereskedelmi tengerészet más szabályait, vagy a kulturális cserére vonatkozó törvényeket és gyakorlatokat. UNCLOS 303. cikk (3).

⁴ Ld. Luigi MIGLIORINO: In Situ Protection of the Underwater Cultural Heritage under International Treaties and National Legislation. *International Journal of Marine and Coastal Law*, 10. 1995. 483–496.

⁵ Mariann LEIGH MILLER: Underwater Cultural Heritage: Is the Titanic Still in Peril as Courts Battle over the Future of the Historical Vessel? *Emory International Law Review*, 20. 2006. 353.

⁶ Edgar GOLD: Marine Salvage: Towards a New Regime. *Journal of Maritime Law and Commerce*, 20. 1989/4. 487–488.

lott, 2009-ben zárult *Diana-ügy* (ICSID ARB/05/10) új korszakot nyitott a hajóroncsok felkutatására irányadó jog tekintetében, ugyanis elismerte, hogy maga a tevékenység beruházásnak minősül, és emiatt a vonatkozó beruházás-védelmi egyezmények alkalmazhatóak, és az esetleges jogvita az államtól független nemzetközi választottbíróóság, az ICSID elé vihető.

2. A Diana-ügy és a beruházás-védelem

A Calcutta és Kanton között kereskedő, kínai porcelánnal megrakott brit hajó Indiából visszatérve 1817. március 17-én süllyedt el a Malacca-szorosban.⁷ A roncs lelőhelye a mai malajziai parti tenger alatt van.

A malajziai kormány 1991. augusztus 3-án szerződést kötött a zömmel brit részvényesekből álló, de maláj jog szerint bejegyzett, *Malaysian Historical Salvors* (MHS) elnevezésű társasággal. A megállapodás értelmében a társaság az állam számára saját költségén és eszközeivel, a szakértelmét felhasználva lokalizálja a roncsot és felszínre hozza annak rakományát, és vállalja a mentéssel felmerülő összes kockázatot, továbbá megtisztítja és katalogizálja az értéktárgyakat, és a *Christie's* nemzetközi aukciós ház keretén belül intézkedjen azok elárverezéséről.⁸ A szerződés a klasszikus 'nincs kincs, nincs pénz' alapján állapította meg a fizetséget, vagyis a mentéssel megbízott társaság csak akkor profitál az elvégzett munkából, ha sikerül értékesíteni a felszínre hozott tárgyakat. A megállapodás szerint, ha az eladott és az el nem adott kincsek becsült értéke nem éri el a 10 millió amerikai dollárt, akkor a társaság az érték 70%-ára jogosult, ha 10 és 20 millió amerikai dollár közötti, akkor 60%-a, és ha ezt meghaladó értéket képvisel a kincs összessége, akkor annak 50%-a illeti meg. A malajziai állam fenntartotta magának azt a jogot, hogy bizonyos tárgyakat visszatartson az árveréstől, és állami tulajdonként kezeljen azzal a feltétellel, hogy ezen dolgok értékét a legmagasabb reális áron számítják hozzá az árverésből származó bevételhez.⁹ A szerződés nem tartalmazza, de a malajziai kormány folyamatos felügyeletet gyakorolt a munkálatok felett.¹⁰

A munkálatok 4 éven keresztül zajlottak, 24.000. tárgyat hoztak fel a tengerfenékről, amelyeket 1995 márciusában az amszterdami Christie's árverésén

⁷ *Malaysian Historical Salvors Sdn., Bhd. v. The Government of Malaysia* (ICSID Case No. ARB/05/10) Award on Jurisdiction, May 17, 2007. [a továbbiakban: Diana case (Award)]

⁸ Diana case (Award) 9. pont.

⁹ Diana case (Award) 10–11. pont.

¹⁰ Diana case (Award) 12. pont.

értékesítettek 2,98 millió amerikai dollár értékben.¹¹ Az MHS 1,2 millió amerikai dollár értékű díjazást kapott a malajziai kormánytól, amely az aukció nyereségének mindössze 40 %-a a 70% helyett, amely a szerződés szerint járt volna, ráadásul Malajzia 400.000. amerikai dollár értékű kínai eredetű értéktárgyat tartott vissza az árveréstől, amelyből nem fizetett részesedést a társaságnak.¹²

A szerződés a *kuala lumpuri* bíróság joghatóságát jelölte ki az esetleges vitarendezés fórumaként, így a társaság először itt próbálta meg érvényesíteni az igényeit. A bíróság azonban elutasította azt, ahogy a fellebbezést nyomán eljáró malajziai legfelsőbb bíróság is.¹³ Az MHS 2000-ben nemzeti választottbírói fórum elé kívánta vinni az ügyet, amely azonban kudarcba fulladt, 2001-ben elutasították az ügyben való eljárást.¹⁴

Ezek után az MHS 2004. szeptember 30-án a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központjánál (*International Center of Settlement of Investment Disputes – ICSID*) kezdeményezett választottbírói eljárást az Egyesült Királyság és Észak-Írország kormánya és a Malajzia kormánya által kötött, és 1988. október 21-én kötött beruházásvédelmi megállapodás megsértésére hivatkozva, arra való tekintettel, hogy a MHS tevékenysége tulajdonképpen beruházás volt. Az ICSID Főtitkársága elfogadta választottbíráskodásra való felkérést, és megküldték a malajziai kormánynak (alperes) az MHS (felperes) keresetét.¹⁵

2007. május 17-én egyesbírói eljárás keretén belül az ICSID meghozta döntését, amely szerint az MHS tevékenysége nem beruházás, és így az ICSID nem rendelkezik joghatósággal az ügy eldöntésére. Az ICSID Egyezmény rendelkezései alapján a helyben bejegyzett társaság külföldi részvényesei igényt érvényesíthetnek a felek között kötött szerződés hiányában is. A nemzetközi szokásjog bizonytalanságait elkerülve a befektetők egyre gyakrabban kötnek a fogadó állammal egyedi beruházási szerződést, melyek a beruházásvédelem területén.¹⁶ Az ICSID joghatósága azonban csak olyan vitákra terjed ki, melyek közvetlenül beruházások kapcsán keletkeztek és valamilyen jogi kérdést érinten-

¹¹ Diana case (Award) 13. pont.

¹² Diana case (Award) 14. pont.

¹³ Diana case (Award) 15. pont.

¹⁴ Diana case (Award) 17. pont.

¹⁵ Diana case (Award) 18–19. pont.

¹⁶ Ld. ICSID Database of Bilateral Investment Treaties. <http://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet> (2012.07.03.); SCHIFFNER Imola: A diplomáciai védelem a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, különös tekintettel az egyéni jogok érvényesítésére. *Acta Juridica et Politica*, LXXI. 2008/13. 420.; Eric Luke PETERSON: *Human Rights and Bilateral Investment Treaties. Mapping the Role of Human Rights Law within Investor-State Arbitration*. Rights & Democracy, Montreal, 2009. 11.

nek. Az Egyezmény azonban nem határozza meg mit is ért beruházás alatt.¹⁷ Az eljárás során az egyik legfontosabb kérdés a társaság tevékenységének megítélése, vagyis, hogy a roncs lokalizálása, illetve az egykori rakomány felszínre hozatala minősíthető-e beruházásnak az ICSID egyezmény 25. cikk (1) bekezdése értelmében,¹⁸ és így a BIT (*bilateral investment treaty*) alkalmazandó-e a jelen ügyben.

2.1. Az első felvonás: a felperes tevékenysége nem minősül beruházásnak

A felperes azzal érvelt, hogy a tevékenysége a *Salini*, a *Joy Mining* és a *L.E.S.I. – DIPENTA*-ügyekben megállapított elvek fényében beruházásnak minősül, mivel saját pénzügyi, technikai és személyi ráfordítása nyomán, valamint a mentési művelet sikertelenségének kockázatát felvállalva teljesítette a szerződésből ráeső kötelezettségeket. Fő jogalapként az *Alcoa Minerals*-ügyet jelölte meg, amely a tőkeráfordítást a beruházás egy fajtájaként deklarálta.¹⁹ Ezzel szemben az alperes, a maláj állam szerint az általa és az MHS által kötött szerződésben meghatározott tevékenység célja kizárólag a régészeti célú tanulmányozás volt, és annak jellege nem minősíthető beruházásnak a *Salini –ügyben* megállapított feltételek szerint legfőképpen azért, mert nem járult hozzá a maláj állam gazdasági fejlődéséhez.²⁰

A legfőbb kérdés, hogy milyen tevékenység esik a beruházás fogalma hatálya alá. Az ICSID ugyanis kettős tesztet alkalmaz a beruházások megítélésakor: az ugyanis, hogy egy adott tevékenység beruházásnak minősíthető a BIT alapján, még nem jelenti, hogy az ICSID egyezmény szerint is megfelel a 25. cikk (1) bekezdés szerinti objektív definíciónak.²¹

¹⁷ Convention on the settlement of investment disputes between States and nationals of other States. Washington, 18 March 1965, 575 UNTS 160. [a továbbiakban: Washingtoni Konvenció]

¹⁸ Washingtoni Konvenció 25. cikk (1) *A Központ joghatósága kiterjed minden olyan beruházásból közvetlenül keletkező jogvitára, amely egyik Szerződő Állam (vagy ezen Szerződő Állam bármely olyan alárendelt szerve vagy ügynöksége, amelyet az a Központnak bejelent) és egy másik Szerződő Állam természetes és jogi személyei között jött létre, amennyiben a vitában álló felek írásban hozzájárulnak a jogvitának a Központ elé terjesztéséhez. Amennyiben a felek hozzájárulásukat adták, azt egyik fél sem vonhatja vissza egyoldalúan.*

¹⁹ Diana case (Award) 12. pont.; Az Alcoa-ügy megállapításait lásd: *Alcoa Minerals of Jamaica, Inc v Jamaica*. ICSID Case No. ARB/74/2. [a továbbiakban: *Alcoa Minerals*]

²⁰ Diana case (Award) 13. pont.

²¹ Diana case (Award) Joy Mining para. 50.

2.1.1. A beruházás fogalma az ICSID gyakorlatában

Az választott bíró az ICSID egyezmény preambulumának értelmezéséből indult ki, amelyet *CSOB-ügy* alapján úgy értelmezett, amely szerint a gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás kívánatos a beruházások esetén.²² A következtetését a szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény által előírtakra alapozta, vagyis hogy a szerződéseket *jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.*²³

Ezt követően hét, a befektetés fogalma szempontjából fontos jogeset megállapításait tekintette át. Az alapügynek számító *Salini-ügy* fektette le a beruházás fogalmának alapjait. Eszerint *általában* akkor minősül egy tevékenység az ICSID egyezmény 25. cikk (1) bekezdésének hatálya alá tartozónak, ha „(...) a befektető részéről hozzájárulást tartalmaz, kockázatvállalást, és bizonyos időintervallumon keresztül folyik. Ezen felül az egyezmény preambuluma nyomán egyesek a fogadó állam gazdasági fejlődéséhez való hozzájárulását is említik.”²⁴ Kérdés, hogy ezek az elemek milyen kötőerővel bírnak, és milyen az egymáshoz való viszonyuk: konjunktívák, esetleg vagylagosan is elég, ha érvényesülnek.

A *Salini-ügyben* használt *általában* szó arra utal, hogy ezek csak a befektetés jellemző elemei, és nem a kritériumai.²⁵ A *Joy Mining -ügyben* az ítélet úgy fogalmazott, hogy egy tevékenységnek meg kell felelnie az ICSID esetjogában foglalt feltételeknek, vagyis ahhoz, hogy beruházásnak lehessen minősíteni megfelelő időn keresztül szükséges tartania, rendszer profittal és annak visszaforgatásával szükséges járnia, kockázatvállalást és lényeges kötelezettségvállalást szükséges tartalmaznia, valamint a fogadó állam gazdaságához is ajánlott, hogy hozzájáruljon. Ezek a kritériumok azonban egyedi elbírálás alá esnek az adott ügy speciális körülményeihez igazodva, és összességükben kell

²² Ceskoslovenska obchodni banka, a.s. v Slovak Republic (Case No. ARB/97/4) [a továbbiakban: CSOB – ügy]; Diana case (Award) 64. pont; 66. pont.

²³ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, 1155 UNTS 331 [a továbbiakban: VCLT] 31. cikk (1).

²⁴ *The doctrine generally considers that investment infers: contributions, a certain duration of performance of the contract and a participation in the risks of the transaction [...] In reading the Convention's preamble, one may add the contribution to the economic development of the host State of the investment as an additional condition.* Salini Costruttori S.p.A. and Italy strade S.p.A. v Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/4 [a továbbiakban: Salini-ügy] 52. pont, Diana case (Award) 78. cikk.

²⁵ Diana case (Award) 83. pont.

őket értelmezni, és nem egymástól izolálva.²⁶ A *L.E.S.I.-DIPENTA* - ügy ezzel szemben már 3 feltételről beszélt, amelyeknek meg kell felelnie az adott tevékenységnek ahhoz, hogy befektetésnek minősítsék: a szerződő félnek bizonyos időn keresztül hozzájárulást kell teljesítenie a fogadó államban, és kockázatot kell vállalnia. Ezen felül szükséges az is, hogy a tevékenység a fogadó állam gazdasági fejlődését előmozdítsa.²⁷ A *Patrick Mitchell-ügyben* ez utóbbi feltétel esetén a bizottság leszögezte, hogy fontos, de nem feltétlen szükséges jellemzője a beruházásnak.²⁸

A *Bayindir-ügyben* eljáró testület úgy fogalmazott, hogy a beruházás fogalma feltételezi az alábbi elemek fennállását: hozzájárulás, időtartam, kockázatvállalás és a gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás. A feltételeket azonban összességében kell tekinteni, és figyelembe kell venni az eset körülményeit is.²⁹ A *Jan de Nul-ítélet* a *Salini-tesztként* emlegetett elemeket iránymutatóknak (*indicatives*) nevezi, és az előbbi esethez hasonlóan összességükben,

²⁶ *Summarizing the elements that an activity must have in order to qualify as an investment, both the ICSID decisions mentioned above and the commentators thereon have indicated that the project in question should have a certain duration, a regularity of profit and return, an element of risk, a substantial commitment and that it should constitute a significant contribution to the host State's economy. To what extent these criteria are met is of course specific to each particular case as they will normally depend on the circumstances of each case.* Joy Mining Machinery Limited v Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/03/11. [a továbbiakban: Joy Mining-ügy] 53. pont; Diana case (Award) 84-85. pont.

²⁷ *It would seem consistent with the objective of the Convention that a contract, in order to be considered an investment within the meaning of the provision, should fulfill the following three conditions:*

- a) the contracting party has made contributions in the host country;*
- b) those contributions had a certain duration; and*
- c) they involved some risks for the contributor.*

On the other hand, it is not necessary that the investment contribute more specifically to the host country's economic development, something that is difficult to ascertain and that is implicitly covered by the other three criteria. Consorzio Groupement L.E.S.I.-DIPENTA v People's Democratic Republic of Algeria. ICSID Case No. ARB/03/08. [a továbbiakban: L.E.S.I.-DIPENTA-ügy] 13. (IV) pont; Diana case (Award) 89. pont.

²⁸ *"contribution to the economic development of the host State" characteristic of "investment" is "an essential - although not sufficient - characteristic or unquestionable criterion of the investment."* Patrick Mitchell v The Democratic Republic of Congo, ICSID Case No. ARB/99/7. Decision for annulment [a továbbiakban: Patrick Mitchell] 33. pont; Diana case (Award) 94. pont.

²⁹ *[...]held that the notion of investment presupposes the following elements: (a) a contribution, (b) a certain duration over which the project is implemented, (c) sharing of the operational risks, and (d) a contribution to the host State's development, being understood that these elements may be closely interrelated, should be examined in their totality, and will normally depend on the circumstances of each case.* Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S v Islamic Republic of Pakistan. ICSID Case No. ARB/03/29. [a továbbiakban: Bayindir-ügy] 130 pont.; Diana case (Award) 99. pont.

az eset körülményeinek figyelembevételével kívánja értékelni a tevékenység jellegét.³⁰A befektetés fogalmi elemei az esetjog alapján tehát beazonosíthatóak, az azonban világosan látszik, hogy a jelentőségüket tekintve nincs egységes álláspont, hacsak azt nem tekintjük közös nevezőnek, hogy az adott eset és annak körülményei döntik el, hogy mikor melyiket milyen súllyal vesszük figyelembe.

2.1.2. Az MHS tevékenységének minősítése

A rendszeres nyereség elérése és annak visszaforgatása, mint a befektetések jellemző vonása a *Joy Mining- ügyben* jelent meg először, a *Salini-tesztnek* nem része. A jelen ügyben ez a jelleg nem valósult meg teljességében, ugyanis csak a ráfordítás volt megfigyelhető, amelynek eredményeként egyre több régiséget hoztak a felszínre, az értékesésükre azonban a munkafolyamat során nem került sor, így visszaforgatott haszonról nem is beszélhetünk.³¹

A felperes hozzájárulása anyagi oldalról, eszközök, know-how és személyzet tekintetében valósul meg. A Diana-ügyben ez a feltétel a klasszikus kereskedelmi zsákmányszerződést jellemző módon valósult meg.³² A szerződés hatályának, a tevékenység végzésének időtartama tekintetében a *Salini-ügy* 5 éves minimumot állapított meg. Minél hosszabb ugyanis a szerződés időbeli hatálya, annál nagyobb a fogadó állam gazdaságára gyakorolt hatása. A *Diana-ügyben* a szerződést egyszer meghosszabbították, az eredetileg ugyanis csak 18 hónapra szólt, de összesen 4 évet vett igénybe a hajóroncs kincseinek felszínre hozatala. Az arbitrátor ezt az időintervallumot úgy minősítette, hogy mennyiségileg megfelel a beruházás jellemzőinek, minőségileg azonban nem, ez azonban önmagában még nem jelenti, hogy a tevékenység ne tartozhatna az ICSID egyezmény 25. cikk (1) bekezdésének hatálya alá, hiszen a jellemzőket együtt, egymással összefüggésben kell értékelni.³³

Ami a kockázatvállalást illeti, a zsákmányszerződések főszabály szerint azt az elvet követik, hogy a zsákmányolónak akkor van haszna, ha talál valamit (*'no-finds-no-pay'*), és ennek tudatában végzi a tevékenységét. Ez viszont a választottbíró szerint azt is jelenti, hogy az MSH semmivel sem vállalt több kockázatot, mint amennyit egy átlagos kereskedelmi jelegű zsákmányszerződés egyébként is tartalmaz, ezért mennyiségileg megfelelőnek ítélte meg a felperes

³⁰ Jan de Nul N.V. Dredging International N.V. v Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/04/13. Decision on Jurisdiction. [a továbbiakban: Jan de Nul] 91. pont.

³¹ Diana case (Award) 109. pont.

³² Uo. 109. pont.

³³ Diana case (Award) 110–111. pont.

kockázatvállalását, amely azonban minőségét tekintve nem elegendő ahhoz, hogy azt minőségileg is beruházásnak megfelelő kockázatként fogadja el.³⁴

A legellentmondásosabb az összes jellemző közül a tevékenység a fogadó állam gazdaságára gyakorolt hatásának megítélése. A *Salini-ügyben* nem minősítették szükségszerűnek, noha a kívánalmat megfogalmazták, a *L.E.S.I. – DIPENTA-ügyben* pedig nem is vizsgálták külön a meglétét, mivel úgy vélték, hogy a többi feltételben burkoltan benne van a gazdasági hatásra vonatkozó információ is. Ezzel ellentétben a *Joy Mining - ügyben* már úgy fogalmaztak, hogy a tevékenységnek gazdaságerősítő hatása *kell*, hogy legyen. Érdekes módon a *Bayindir-ügyben* a *Joy Mining-ügyet* idézve ugyanez a jellemző már nem feltétlen szükséges, hanem kívánatos elemként jelenik meg. A *Jan de Nul*-esetben a *Salini-*, a *Bayindir-és a L.E.S.I. – DIPENTA-ügyet* idézve a beruházás szignifikáns elemének minősítették a gazdaságfejlesztéshez való hozzájárulást, ahogy a *CSOB-ügyben* is.³⁵ A *Patrick Mitchell –ügyben* viszont úgy fogalmaztak, hogy a gazdaságra gyakorolt hatás lényeges, de nem elegendő, mérhető, vagy sikert jelentő feltétele a beruházás fogalmának.³⁶ Ezzel szemben a *PSEG-ügyben* az eljáró választottbírói bizottság lényegesnek tekintette azt, hogy a beruházás jelentősen járuljon hozzá a fogadó állam gazdaságának fejlődéséhez.³⁷

A *Diana-ügyben* is jelentős problémát okozott annak megítélése, hogy a maláj kormány és az MHS által kötött szerződés alapján végzett tevékenység vajon megvalósítja-e a gazdasági fejlődéshez köthető jellemzőt, és az eredmény mennyiben és milyen irányban befolyásolhatja a beruházáskénti minősítést. A felperes arra hivatkozott, hogy több, mint 40 helyi, maláj lakost alkalmaztak a műtárgyak tisztítása, katalógizálása, fotózása végett, és ezáltal a zsákmányolás iparágához mérten jelentősen hozzájárultak a gazdasághoz. Ezt a tényt a választottbíróóság is elismerte, de úgy vélte, hogy a felek közötti szerződés inkább szolgáltatási, mintsem az ICSID egyezmény 25 cikk (1) bekezdése értelmében szerinti beruházási szerződés, így a felperes által végzett, a roncs lokalizálására, és a rakományának kimentésére irányuló tevékenységét nem minősítette be-

³⁴ Uo. 112. pont.

³⁵ CSOB-ügy 64. pont.

³⁶ Patrick Mitchell ügy 33. pont.

³⁷ PSEG Global Inc and Konya Ilgin Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Sirketi v Republic of Turkey, ICSID Case No. ARB/02/5. [PSEG] 85. pont; Diana-case (Award) 113–119. pont.

ruházásnak. A szerződés eredményeként inkább kulturális, archeológiai előny keletkezett, mintsem gazdaságban mérhető hatás.³⁸

A döntés alapján az ICSID nem rendelkezik joghatósággal a felek közötti vitás kérdés eldöntésére, a perköltséget pedig megosztotta közöttük.³⁹

2.2. A második felvonás: a felperes tevékenysége beruházásnak minősül

Az MHS a rendelkezésre álló határidőn belül⁴⁰ 2007. szeptember 7-én az ICSID egyezmény 52. cikk (1) bekezdés b) pontja alapján⁴¹ kérelmezte az ítélet hatályon kívül helyezését. 2007. október 30-án került sor a háromtagú *ad hoc* bizottság kijelölésére, amely részletesen elemezte a beruházás fogalmát, és az ítélettel szemben, a felperes álláspontja mellett tette le a voksát. A bizottság az ICSID egyezmény és a brit-maláj BIT értelmezéséből indult ki, és leszögezte, hogy az 1969-es bécsi egyezmény szabályai *expressis verbis* nem alkalmazhatóak a jogvitában, ugyanis annak hatálya csak azokra a szerződésekre terjed ki, amelyeket a hatálybalépése után kötöttek.⁴² Így nemcsak az 1965-ös Washingtoni Konvencióra, hanem az 1981-es BIT-re vonatkozóan a szerződések értelmezésére vonatkozó szokásjog – amelyet gyakorlatilag a bécsi egyezmény kodifikált – alkalmazandó, hiszen Malajzia csak 1994-ben vált a bécsi egyezmény részesévé.⁴³

Az ICSID egyezmény célja a tervezetek és előkészítő dokumentumok alapján egyértelműen a 25. cikk (1) bekezdés tág értelmezése, ezért is nem határozták meg a beruházás fogalmát, és az egyezmény megszövegezésekor ezért vetettek el minden részletszabályozás iránti kezdeményezést. Elvetették a beruházás értékének számszerűsítését, és az időintervallum meghatározását (ami egyébként megegyezett a későbbi, *Salini-ügyben* meghatározott öt évvel). A *travaux préparatoire* alapján az ICSID joghatóságát a felek akarátának rendelték alá,

³⁸ *Malaysian Historical Salvors Sdn., Bhd. v. The Government of Malaysia* (ICSID Case No. ARB/05/10) Decision on Annulment, April 16, 2009 [a továbbiakban: Diana case (Annulment)] 132–138.; 146. pont.

³⁹ Diana-case (Award) 151. pont.

⁴⁰ Washingtoni Konvenció 52. cikk (2) A kérelmet az ítélet meghozatalának napjától számított 120 napon belül kell benyújtani, kivéve, ha a hatályon kívül helyezést megvesztegetésre hivatkozással kérték, az ilyen kérelmet a megvesztegetés felfedezésétől számított 120 napon belül, de legkésőbb az ítélet hozatalának napjától számított három éven belül kell előterjeszteni.

⁴¹ Washingtoni Konvenció 52. cikk (1) Bármelyik fél a főtítkárhoz intézett írásbeli kérelem útján kérheti az ítélet hatályon kívül helyezését az alábbi indokok alapján: [...] b) a bíróság nyilvánvalóan túllépte hatáskörét.

⁴² VCLT 4. cikk.

⁴³ Diana case (Annulment) 56. pont.

vagyis a beruházás fogalmának meghatározásakor a felek megegyezése a döntő, az egyetlen kritérium, hogy *jogvitáról* legyen szó.⁴⁴ A bizottság azzal érvelt, hogy a közel 3000 beruházásvédelmi szerződés is jellemzően tágan értelmezi a beruházás fogalmát.⁴⁵ Kihangsúlyozta továbbá, hogy az ICSID joggyakorlatában előforduló fogalmi elemek csak a beruházás jellemzői, és nem a minősítés feltételei.⁴⁶ Emiatt hatályon kívül helyezte az egyesbírói eljárás során, 2007. május 17-én született választottbírói ítéletet, és elismerte a felperes tevékenységét, mint beruházást.

3. A jövő kérdései

A hatályon kívül helyező döntés során a három választottbíróból egy, *Shahabuddeen bíró* kifejezetten ellenezte a 2007-es ítélettel szembeni álláspontot, és a gazdasági növekedés fontossága mellett tette le a voksát. A döntéshozatal eredményét titáni küzdelemként jellemezte a két pártra szakadt bírák között: azok között, akik a beruházás fogalmát a felek szándékától tette függővé, és akik az ICSID elvei fényében a fogadó állam gazdasági növekedésében látják annak lényegét.⁴⁷

⁴⁴ Diana case (Annulment) 59–72. pont.

⁴⁵ Uo. 73. pont.

⁴⁶ Uo. 79. pont.

⁴⁷ Dissenting Opinion of Judge Mohamed Shahabuddeen (attached to the Decision on the Application for Annulment) (April 16, 2009) 62. pont.

A FOGYASZTÓK VÉDELME AZ ÚJ EGYSÉGES EURÓPAI ADÁSVÉTELI RENDELET JAVASLATBAN

KENDERES ANDREA

megbízott oktató (ELTE-ÁJK), Nemzetközi kapcsolatok csoport vezetője,
önkormányzati főtanácsadó (Főpolgármesteri Hivatal)

1. Bevezetés

A fogyasztóvédelem legáltalánosabb megközelítésben a kereskedők visszaélés elleni küzdelmet jelenti, hiszen tulajdonképpen a tisztességtelen kereskedelem egyidős az emberiséggel.¹ A gyengébb szerződéses alkupozícióban lévő fogyasztó magánjogi védelme ma már általánosan elfogadott. A sajátos védelmi szabályok elsősorban a szerződési jogban jelennek meg. Az Európai Unió jogalkotása ismételten szükségesnek tartotta, hogy a tagállamokat átételre kötelező irányelvekben szabályozza a fogyasztó jogait, meghatározott tárgyú fogyasztói szerződésekben, illetve meghatározott szerződéskötési körülmények esetére.² Az európai jogalkotó célja, hogy a piaci folyamatokra gyakoroljon hatást, növelni próbálja a versenyt, és a szerződési viszonyokban gyengébb pozícióban lévő fogyasztó érdekében szabályozza az értékesítési módszereket vagy bizonyos szerződés típusokat.³ A jogharmonizációval szemben elvárás a tagállamok jogának egymáshoz közeledése, a jogalkalmazás egyszerűbbé válása.

Az Európai Unió polgárai fogyasztókként kulcsszerepet játszanak az Unió határok nélküli belső piacán. Tény ugyanis, hogy a fogyasztók aktív részvétele nélkül nem lehet teljesen sikeres az egységes belső piac működése. A fogyasztóvédelem egységes megnyilvánulására az Európai Közösségek belső piacán

---

¹ KARSAI Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*, Hvg-orac, Budapest, 2011, 13.

² VÉKÁS Lajos: *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 756.

³ NAGY Éva: *Kölcsönből fogyasztói hitel*, Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 2010, 9.

azért van szükség, mert az egyes tagállamok eltérő szabályozása mellett nem érvényesül egyformán mindenütt az Unió által elvárt, a fogyasztói érdekek 'magas szintű' védelme. Az Európai Unió polgárai részére biztosítani kell, hogy fogyasztói minőségükben eljárva az egységes európai piacon bármely tagállamban hozzá jussanak a legbiztonságosabb árukhoz és szolgáltatásokhoz, valamint a legtisztességesebb tájékoztatáshoz.⁴

Jelenleg az uniós cégek alig több mint 9 százaléka forgalmazza termékeit másik tagállamban, így 26 milliárd euró értékű unión belüli kereskedelemről esnek el évente a kereskedők. A határon átnyúló kereskedelem egyik jelentős akadálya az egyes országok eltérő szerződési joga. Jelenleg a határokon átnyúló tranzakciókat lebonyolítani kívánó vállalkozásoknak 26 eltérő nemzeti szerződési joghoz kell igazodniuk, ezeket le kell fordíttatniuk, ügyvédekkel kell alkalmazniuk, ami átlagosan 10 ezer euróba kerül számukra minden egyes új exportpiac vonatkozásában. Ez főleg a kisebb cégeknek nagyon riasztó. A 27 tagállamban alkalmazott eltérő adásvételi jogszabályok bonyolulttá és költségessé teszik a külföldre történő értékesítést. Ez a magyarázata, hogy az 500 millió európai fogyasztó elesik a szélesebb választéktól és az alacsonyabb ártól. Ha több vállalkozás rendelkezne határokon átnyúló ajánlatokkal, különösen a kisebb nemzeti piacokon, jól járnának a fogyasztók, ezáltal a kkv-k és növekedhet a nemzeti GDP. Egy 2011. októberi Eurobarométer felmérés szerint az európai cégek 71 százaléka nyilatkozott úgy, hogyha lehetősége lenne rá, egységes európai szerződési jogot alkalmazna valamennyi, más uniós tagállambeli fogyasztóval folytatott, határokon átnyúló adásvétel során.

2. Azonos fogyasztóvédelmi szempontok a tagállamokban

Az egységes európai piacon rejő lehetőségekkel teljes mértékig valójában csak azok a nagy nemzetközi vállalatok tudnak élni, amelyek ehhez jogi szakemberek sokaságával vannak felvértezve. A kisvállalatok többsége (az uniós vállalkozások közel 99%-a) nem engedheti meg magának azt, hogy más uniós országokban kereskedjen, mert ahhoz akár 26 különböző jogrendszerhez kellene igazítania az adásvételi szerződéseket. Márpedig e művelet országonként átlagosan 10 000 eurót emészt fel – amelyhez a világhálón kereskedelmi tevé-

⁴ Tények az EU-ról, Fogyasztóvédelem, http://www.euvoanal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=5 [letöltve: 2012. 11. 15.]

kenységet folytató (e-kereskedelemmel foglalkozó) cégek esetében még hozzáadódik a honlap módosításának közel 3 000 eurós költsége is.

Az európai fogyasztók is kárát látják a jelenlegi helyzetnek, mert elesnek a jobb ajánlatoktól, és szűkebb kínálatból választhatnak. Ez nem csak annak tudható be, hogy a kereskedők nem hajlandóak más országokban termékeiket vagy szolgáltatásaikat értékesíteni, hanem annak is, hogy a fogyasztók nincsenek tisztában azzal, hogy külföldi cégtől való vásárlás esetén milyen jogok illetik meg őket. Az Európában élők közül a megkérdezettek közel 44%-a nyilatkozott úgy, hogy azért nem rendel külföldi cégtől terméket vagy szolgáltatást, mert kockázatosnak találja azt. Gazdasági szempontból évi 26 milliárd eurónyi veszteséget okoz a kereskedelmi ágazatnak az, hogy a vállalkozások nem adnak el annyi terméket, amennyit értékesíteni tudnának. Az Európai Bizottság olyan közös európai adásvételi jog bevezetését javasolja minden uniós országban,⁵ amely lehetővé teszi a vállalkozások számára, hogy ugyanazt az adásvételi jogot alkalmazzák, függetlenül attól, hogy egy vagy több uniós országban kereskednek és egyben az egyértelmű fogyasztói jogoknak köszönhetően magas szintű fogyasztóvédelmet nyújt. Minden vállalkozás számára olcsóbb lesz a határokon átnyúló kereskedelem és a cégek könnyebben tudnak majd kereskedni egész Európában, s ez serkenti a gazdasági tevékenységet.

A határokon átnyúló elektronikus kereskedelmi ügyletek költsége csökken, ha a vállalatoknak már nem kell az egyes uniós országok különböző jogi követelményeihez igazodva módosítaniuk a honlapjukat. A közös adásvételi jog szerint készült szerződés aláírásakor a világos szabályok nyújtotta jogbiztonság révén erősödik a határokon átnyúló vásárlásba vetett fogyasztói bizalom. A vonatkozó szabályokat közérthető nyelven megfogalmazott tájékoztató ismerteti a fogyasztókkal. Amikor például valaki hibás terméket vásárol külföldről, akkor a következő lehetőségek közül választhat majd: a teljes vételár visszatérítése, csere, az áru javítása vagy a vételár csökkentése. A korábbinál kiterjedtebb piacon versengő vállalkozások tevékenységének köszönhetően a vásárlóknak nagyobb választék áll majd a rendelkezésükre – az eddiginél olcsóbb áron.

Összegezve, a közös európai adásvételi jog könnyebbé, biztonságosabbá és olcsóbbá teszi az uniós országbeli partnerek között létrejövő adásvételi szerződések megkötését. Fenntartható gazdasági és társadalmi előnyökkel jár a digitális belső piacon rejlő e-kereskedelmi lehetőségek kiaknázása révén. Csökkenti

⁵ COM (2011) 635 végleges, 2011/0284 (COD)

a kötelezettségek betartásának költségeit, fokozza a jogbiztonságot és a védelmet minden érintett számára, ezáltal megerősíti a belső piacba vetett bizalma.⁶

3. Jogalkotási háttér

A tervezet⁷ több mint egy évtizedes előkészítő munka előzte meg, melyben helyet kaptak az európai jogtudomány jeles képviselői, valamint a rendelet által potenciálisan érintett csoportok, a fogyasztók, illetve vállalkozások is és egyébként széleskörű társadalmi konzultáció övezte. Ennek ellenére nem tudható biztosra, hogy a tervezet sikerrel elfogadásra talál-e a tagállamok és az európai parlamenti képviselők által. Amennyiben a kereskedők a közös európai adásvételi jognak megfelelően kínálják termékeiket, a fogyasztóknak lehetőségük lesz magas fokú védelmet biztosító felhasználóbarát uniós szerződést választani mindössze egyetlen egérváltással.⁸

A 2001. évi közleményével⁹ a Bizottság széles körű nyilvános konzultációt indított el a széttagolt szerződési jogi keretrendszerrel és arról, hogy ez hogyan akadályozza a határon átnyúló kereskedelmet. A fogyasztók és a vállalkozások javára szolgáló európai szerződési jog felé történő előrehaladás szakpolitikai választási lehetőségeiről szóló Zöld Könyv¹⁰ [a továbbiakban: Zöld Könyv] 2010. júliusi közzétételével a Bizottság nyilvános konzultációt indított, amelyben különböző szakpolitikai lehetőségeket vázolt fel azzal kapcsolatban, hogy hogyan erősíthető a belső piac az európai szerződési jog terén történő előrehaladás révén. A Zöld Könyvre válaszul az Európai Parlament a 2011. június 8-i állásfoglalásában kifejezte, hogy határozottan támogatja egy olyan jogi eszköz létrehozását, amely elősegítené a belső piac létrehozását és működését, és a kereskedők, a fogyasztók, valamint a tagállamok igazságszolgáltatási rendszerei javát szolgálná. A Bizottság az 'Európa 2020' című közleményében¹¹ elismeri annak szükségességét, hogy a kereskedők és a fogyasztók számára – különösen

⁶ Az európai unió közös adásvételi joga, Európai Bizottság, http://ec.europa.eu/justice/contract/files/common_sales_law/sales_law_general_hu.pdf [letöltve: 2012. 11. 13.].

⁷ COM (2011) 635 végleges, 2011/0284(COD)

⁸ Határokat bonthat le az európai adásvételi jog, Jogi fórum, <http://www.jogiforum.hu/hirek/26373>, [letöltve: 2012. 11. 13.]

⁹ COM(2001) 398 végleges, 2001. 7. 11.

¹⁰ COM(2010) 348 végleges

¹¹ Az egységes piaci intézkedéscsomag COM(2011) 206 végleges, 2011. 4. 13., 19., és az éves növekedési jelentésnek az Európa 2020 kapcsán elért haladásról szóló 1. melléklete (COM (2011) 11 – A1/2, 2010. 1. 12. 5. o.) szintén említi az európai szerződési jogi kezdeményezést.

egy választható európai szerződési jog kialakítása terén tett előrelépés révén – könnyebbé és kevésbé költségessé kell tenni azt, hogy a más tagállamokban működő partnereikkel szerződéseket köthessenek. Az európai digitális menetrend felvázol egy választható európai szerződési jogi eszközt a szerződési jog széttagoltságának leküzdése és az e-kereskedelemben vetett fogyasztói bizalom fellendítése érdekében.

4. A rendelet javaslat hatása a nemzetközi magánjog (Róma I. és Róma II. rendelet)

A nemzetközi magánjog terén az Unió a jogválasztásról szóló jogi aktusokat fogadott el, elsősorban a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, 2008. június 17-i 593/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletet (Róma I.),¹² illetve – a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségek körében – a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló, 2007. július 11-i 864/2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletet (Róma II.).¹³ Az elsőként említett jogi aktus a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó szabályokat fekteti le, a második pedig szerződésen kívüli – köztük a szerződést megelőző jognyilatkozatokból származó – kötelezettségekre vonatkozóakat szabályozza. A Róma I. és a Róma II. rendeletet változatlanul alkalmazni kell, azokat nem érinti a javaslat. A határon átnyúló szerződésekre alkalmazandó jogot továbbra is meg kell állapítani. Erre a Róma I. rendelet szokásos alkalmazása révén kerül majd sor. Maguk a felek is meghatározhatják e jogot (Róma I. rendelet 3. cikke), ha pedig ezt nem teszik meg, akkor a Róma I. rendelet 4. cikkének alaphelyzetre vonatkozó szabályai alapján kerül megállapításra.

Ami a fogyasztói szerződéseket illeti, a Róma I. rendelet 6. cikke (1) bekezdésének értelmében, ha a felek nem választották meg az alkalmazandó jogot, e jog a fogyasztó szokásos tartózkodási helyének joga. A közös európai adásvételi jog második szerződési jogi rendszer lesz az egyes tagállamok nemzeti jogrendszerén belül. Amennyiben a felek megállapodnak a közös európai adásvételi jog alkalmazásáról, annak szabályai lesznek az egyedüli alkalmazandó nemzeti szabályok a hatálya alá tartozó ügyekben. Tehát amennyiben egy adott

¹² HL L 177., 2008. 7. 4., 6.

¹³ HL L 199., 2007. 7. 31., 40.

ügy a közös európai adásvételi jog hatálya tartozik, nincs helye bármely egyéb nemzeti szabály alkalmazásának. A közös európai adásvételi jog alkalmazására vonatkozó, említett megállapodás azt jelenti, hogy ugyanazon nemzet jogrendszeren belüli két adásvételi jog között választanak, és ennél fogva nem minősül az alkalmazandó jog előzetes választásának a nemzetközi magánjog értelmében, és nem szabad azzal összetéveszteni. Mivel a közös európai adásvételi jog nem terjed ki a szerződés összes vonatkozására (pl.: a szerződés jogellenesége, képviselet), a tagállami polgári jognak a szerződésre alkalmazandó hatályos szabályai továbbra is szabályozni fogják ezeket a fennmaradó kérdéseket.

Azonban a Róma I. rendelet szokásos alkalmazása alapján a vállalkozások és a fogyasztók közötti ügyletekben korlátozások alá esik a jog megválasztása. Ha a felek a vállalkozások és a fogyasztók közötti ügyletekben a fogyasztó jogától eltérő tagállam jogát választják, e választás – a Róma I. rendelet 6. cikkének (1) bekezdésébe foglalt feltételek alapján – nem foszthatja meg a fogyasztót a szokásos tartózkodási helye szerinti jog kötelező rendelkezései által biztosított védelemtől (a Róma I. rendelet 6. cikkének (2) bekezdése). Az utóbbi rendelkezés ugyanakkor nem bírhat gyakorlati jelentőséggel, ha a felek az alkalmazandó nemzeti jog keretén belül a közös európai adásvételi jogot választották. Ennek oka az, hogy a választott ország jogának közös európai adásvételi jogába foglalt rendelkezések azonosak a fogyasztó országa szerinti közös európai adásvételi jog rendelkezéseivel. Ezért a fogyasztó országának jogszabályai szerinti kötelező fogyasztóvédelem szintje nem magasabb, és a fogyasztót nem fosztják meg a szokásos tartózkodási helyes szerinti jogvédelemtől.¹⁴

5. A rendelet javaslat célja

Ennek a rendeletnek az a célja, hogy javítsa a belső piac létrehozásának és működésének feltételeit azáltal, hogy elérhetővé teszi a szerződési jog szabályainak az I. mellékletben megállapított egységes rendszerét. Ezek a szabályok a szerződő felek megállapodása esetén áru adásvételére, digitális tartalom szolgáltatására, illetve az ezekhez kapcsolódó szolgáltatásra irányuló határon átnyúló ügyleteknél használhatók. Ez a rendelet lehetővé teszi a kereskedők számára, hogy minden határon átnyúló ügyletük során közös szabályokra támaszkodhassanak

¹⁴ COM(2011) 635 végleges, 2011. 10. 11.

és ugyanazokat a szerződési feltételeket alkalmazhassák, ezáltal csökkenti a szükségtelen költségeket, és egyidejűleg magas szintű jogbiztonságot teremt.¹⁵

A kereskedők és a fogyasztók közötti szerződésekkel kapcsolatban ez a rendelet a fogyasztóvédelmi szabályok átfogó rendszerét tartalmazza a fogyasztók magas szintű védelmének biztosítása érdekében, a fogyasztók belső piacba vett bizalmának növelése és a határokon átnyúló fogyasztói vásárlások ösztönzése céljából. A felek megállapodhatnak arról, hogy áru adásvételére, digitális tartalom szolgáltatására, illetve kapcsolódó szolgáltatás nyújtására irányuló, határon átnyúló szerződéseikre a közös európai adásvételi jogot alkalmazzák. A közös európai adásvételi jog a határon átnyúló szerződésekre alkalmazható.

6. A rendelet javaslat tartalma

A rendelet javaslat 5 részből áll: az első rész taglalja a javaslat jogi hátterét, a második az érdekeltekkel folytatott konzultációs eredményeket, a harmadik rész a javaslat jogi elemeit, a negyedik a költségvetési vonzatokat, és végül az ötödik rész tartalmazza a kiegészítő információkat. Az első számú melléklet részletezi a közös európai adásvételi jog szövegét. Azon szerződő felek esetében alkalmazható a közös európai adásvételi jog, ha az áru eladója vagy a digitális tartalom szolgáltatója kereskedő. Amennyiben valamennyi szerződő fél kereskedő, a közös európai adásvételi jog akkor alkalmazható, ha a felek legalább egyike kis- vagy középvállalkozás. A javaslat meghatározza a kkv fogalmát, ami alapján a 250 főnél kevesebb személyt alkalmazó; valamint az éves forgalma nem haladja meg az 50 millió eurót, vagy pedig éves mérlegfőösszege nem haladja meg a 43 millió eurót.

Az I. melléklet, amely a közös európai adásvételi jogot tartalmazza, 8 részre tagolódik. A bevezető rendelkezések között találjuk az általános jogelveket. Generálklauzulaként meghatározza a javaslat a szerződési szabadság, a jóhiszeműség és tisztesség, és végül az együttműködés elvét. Az alkalmazás rész alatt a javaslat az értelmezés fogalmát érti. A javaslat külön kiemeli az elvárható magatartás ésszerűségének fogalmát. Sajátos alakíságot nem határoz meg, bármely alakban elfogadásra kerülhet a nyilatkozat. Egyedileg meg nem tárgyalt feltétel, ha a másik félnek nem volt lehetősége, ez a rész továbbá meghatározza a kereskedő bizonyítási kötelezettségét az egyedi megtárgyalás tekintetében. A javaslat meghatározza a felmondás feltételeit. Definiálja a vegyes szer-

¹⁵ COM(2011) 635 végleges, 2011. 10. 11.

ződés fogalmát, mely alapján szerződés adásvételi illetve digitális tartalmi vagy egyéb szolgáltatásnyújtási sajátosságokat mutathat. A címzett számára az értesítés módját szabadon meg lehet határozni. A rendeletjavaslat meghatározza az értesítés megérkezésének időpont lehetőségeit, továbbá a kézbesítési módokat, az elektronikus közvetítést és a tudomásszerzést.

A határidő számítását, ugyanúgy ahogy a belső jogban, napok, hetek, hónapok és évek határozzák meg. A munkaszüneti nap meghatározásánál az Európai Unió által meghatározott jegyzékben kiadott napok a meghatározóak. A javaslat külön részletezi az egyoldalú nyilatkozat tartalmi elemeit. A II. rész tartalmazza a kötelező erejű szerződések fogalmát, a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség, az árra, díjakra vonatkozó tájékoztatási kötelezettséget. További fontos elem a szerződés tartalmáról való tájékoztatási kötelezettség. A szabályozás itt a távollévők között és üzlethelyiségen kívül kötött szerződésekre vonatkozik. A bizonyítási teher a kereskedő kötelezettsége a tájékoztatási kötelezettség területén is. A fogyasztó hátrányára semmilyen esetben sem lehet eltérni.

A javaslat meghatározza a szerződés megkötésének feltételeit, az ajánlat elfogadásának és az elutasítás esetét. A szerződés létrejöttének időpontja, amikor az elfogadó nyilatkozat megérkezik az ajánlattevőhöz. Ebben a részben találjuk a késedelmes elfogadás és a módosított elfogadás szabályozását is. Az elállási jog körében meghatározza a javaslat az indoklás nélküli elállás lehetőségét. Ez vonatkozik a távollévők között kötött szerződések esetére és üzlethelyiségen kívül kötött szerződésekre, ha a szerződés értéke meghaladja az 50 eurót. Kivételek közt szerepelnek többek közt az élelmiszerek, a hírlap áruk és a gyorsan romlandó áruk, illetve a fogyasztó egyéni kívánalmi alapján készült termékek. Az elállási határidő általánosan 14 nap. A javaslatban megtaláljuk egyaránt a kereskedők és fogyasztók kereskedők kötelezettségeit elállás esetére.

Külön fejezet részletezi az akarathibákat. Ezek a tévedés, a csalás, fenyegetés és a tisztességtelen kihasználás. Ahogy a Polgári törvénykönyv meghatározza, így hasonló a szabályozás a javaslatban is, értesítés, megerősítés, kártérítésre vonatkozóan megtámadás esetén. A III. rész tartalmazza a szerződés tartalmának értékelését. Az értelmezési elvek tekintetében az akarati elv dominál. Tehát a szerződést a felek közös szándéka szerint kell értelmezni.¹⁶ Eltérve az eddigi gyakorlattól a jogszabály meghatároz releváns tényezőket, melyeket az értelmezés kapcsán figyelembe kell venni. A javaslat külön kitér fordítási problémákra, amely alapján mindig az eredeti nyelven készült szerződés az irányadó.

¹⁶ COM(2011) 635 végleges, 2011. 10. 11.

Az egyedileg megtárgyalt szerződési feltételeknek elsőbbsége van az egyedileg meg nem tárgyalt feltételekkel szemben.

A javaslat külön fejezetben tárgyalja a tisztességtelen feltételek fogalmát. A részleges érvénytelenség elvét alkalmazza a szabályozás, mivel ilyen esetben a szerződés kötelező ereje a többi részben nem dől meg. A javaslat külön kitér a 'Minden körülmény között tisztességtelennek minősülő szerződési feltételek'-re. Ezek például, ha a feltétel a kizárja vagy korlátozza a kereskedő felelősségét a fogyasztó halála vagy személyi sérülése esetére, kizárja vagy korlátozza a kereskedő felelősségét a fogyasztót érő, szándékosan vagy súlyos gondatlansággal okozott hátrány, kizárja vagy korlátozza a fogyasztó arra vonatkozó jogát, hogy jogi úton fellépjen, vagy például a fogyasztót köti a szerződés, míg a kereskedőt nem, továbbá ha a kereskedő számára a fogyasztó részére irányadónál rövidebb felmondási időt biztosít. Külön kitér a javaslat a vélelmezett tisztességtelen feltétel fogalmára. Többek között ilyen feltétel például a bizonyítás korlátozása, jogorvoslat korlátozása, követelés beszámítás korlátozása, illetve az aránytalan magas összegű kártérítés vagy a kötbér esete.

A javaslat külön kitér az adásvételi és digitális tartalom nyújtására vonatkozó szerződésekre is. Részletezi az eladó és a vevő kötelezettségeit, a jogorvoslat lehetőségét, illetve a szavatossági jogokat. Ezt követi a megtámadás jogkövetkezményeinek meghatározása és az eredeti állapot helyreállításának szabályai. Az elévülési idő három kategóriát különböztet meg. Az első a rövid elévülési idő, amely 2 év, a második a hosszú elévülési idő, amely 10 év és végül a személyi sérülések esetén 30 év. Az elévülés kezdete, meghosszabbítása, elévülés nyugvása ugyanúgy alakul, mint belső jogi szabályozások esetében.

A rendelet javaslat II. melléklete részletezi a szabványos tájékoztatót, amely meghatározza a legfontosabb fogyasztói jogokat. A közös európai adásvételi jog által megállapított, a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségek mellett a kereskedő és a fogyasztó közötti kapcsolatokban a kereskedő a megállapodást megelőzően felhívja a fogyasztó figyelmét a közös európai adásvételi jog alkalmazására vonatkozó szándékra, úgy, hogy a fogyasztónak figyelemfelhívó módon átadja a II. mellékletbe foglalt tájékoztatót. Amennyiben a felek egy szerződés tekintetében érvényesen megállapodtak a közös európai adásvételi jog alkalmazásában, akkor azokban a kérdésekben, amelyekre a közös európai adásvételi jog szabályai kiterjednek, csak ez a jog alkalmazható.

7. Zárzó

A fogyasztóvédelmi jog alapja a fogyasztás szükségletének és termelésnek az egymásra utaltságában keresendő. A fogyasztó és a gazdálkodó szervezet közötti ideális egyensúly megteremtéséhez a jog eszközeit biztosítani kell, amely alapján a gyengébb gazdasági helyzetben lévő fogyasztó egyenlő eséllyel léphet fel a sokszor nagyhatalmú multinacionális cégekkel szemben.¹⁷ Az Európai Unió fogyasztóvédelmi programjainak célkitűzéseit az utóbbi években inkább minőségi szemlélet érvényesülése határozta meg. Célkitűzéseiben a vezérelv a belső piac által összekapcsolt nemzeti jogok olyan mértékű harmonizációja, amely az Unió állampolgárai számára a határokon átnyúló ügyletek esetében is magas szintű biztonságot és jogvédelmet tesz lehetővé.¹⁸

A közös európai adásvételi jog a minőségre is garanciát jelent majd a fogyasztók számára. Lehetővé teszi például, hogy a hibás árut vásárolt fogyasztók szabadon válasszanak a jogorvoslati lehetőségek közül – akár hónapokkal a vásárlás időpontját követően. Ez azt jelenti, hogy a fogyasztó felmondhatja a szerződést, kérheti a termék cseréjét, javítását vagy árának csökkentését. Jelenleg a jogorvoslati lehetőségek közötti szabad választás csak öt uniós tagállamban létezik: Franciaország, Görögország, Litvánia, Luxemburg és Portugália esetében. Szélesebb termékválaszték biztosítása alacsonyabb áron: jelenleg azon fogyasztók esetében, akik proaktívan keresik a jobb ajánlatokat az EU területén, különösképpen az interneten, a kereskedők gyakran megtagadják az értékesítést vagy a szállítást. Ez legkevesebb 3 millió fogyasztót érintett egy év leforgása alatt. A fogyasztók 44 százaléka állítja, hogy a jogaikkal kapcsolatos bizonytalanság elveszi a kedvüket attól, hogy egy másik uniós tagállamból vásároljanak. Az átláthatóság és a fogyasztók bizalmának növelése érdekében, a fogyasztók minden esetben egyértelmű tájékoztatásban fognak részesülni, valamint beleegyeznek abba, hogy a szerződés a közös európai adásvételi jogon alapuljon. Ezen felül saját anyanyelvükön egyértelmű felvilágosítást kapnak jogaikról egy tájékoztatóban.¹⁹

A közös európai adásvételi jog nem lép a nemzeti szabályozás helyébe. Ehelyett az új piacra lépést fontolgató eladók számára lehetővé teszi majd, hogy

¹⁷ MISKOLCZI BODNÁR Péter–SÁNDOR István: *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása*. Patrocinium, Budapest, 2010. 22.

¹⁸ FAZEKAS Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2007. 20.

¹⁹ Lehetnének alacsonyabb árak és nagyobb választék, Piac és profit, http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/piac/lehetnenek_alacsonyabb_arak_es_nagyobb_valaszték/ [letöltve: 2012.11.03]

választható jelleggel olyan adásvételi jog alkalmazását ajánlják fel, amely minden uniós országban megegyezik. Azok, akik e lehetőséggel nem kívánnak élni, egyszerűen továbbra is a már meglévő tagállami szabályokat alkalmazhatják. A javaslat megvalósulása esetén a kisvállalkozások a jövőben megengedhetik maguknak azt, hogy több uniós országban is kereskedjenek.

Magyarország növekedése szempontjából is kulcsfontosságú, hogy a kkv-k minél nagyobb arányban exportáljanak. A hazai kisvállalkozók többsége azonban tőkeszegény és a hiányzó piacismeret is akadály a sikeres külpiazi szereplésüknek. Az eltérő jogszabályok tovább nehezítik a külpiazi megjelenést. Az Európai Bizottság olyan az unióban választható közös európai adásvételi jogot javasolt, amely segíti ezen akadályok megszüntetését, valamint több választási lehetőséget és magas fokú védelmet biztosít a fogyasztók számára. Ez elő fogja segíteni a kereskedelmet azáltal, hogy a határokon átnyúló szerződések-re vonatkozóan egységes szabályrendszert biztosít mind a 27 uniós tagállamban. Amennyiben a kereskedők a közös európai adásvételi jognak megfelelően kínálják termékeiket, a fogyasztóknak lehetőségük lesz magas fokú védelmet biztosító felhasználóbarát uniós szerződést választani mindössze egyetlen egérekattintással. A bizottság javaslata most az uniós tagállamok, továbbá az Európai Parlament jóváhagyására vár, mely utóbbi egy idei szavazás alkalmával már jelezte elsőprő támogatását. „A választható közös európai adásvételi jog könnyű és olcsó módszert biztosít a vállalkozások számára, hogy új európai piacokra lépjenek, egyúttal jobb ajánlatokat és magas fokú védelmet kínál a fogyasztók számára” – nyilatkozta Vivien Reding alelnök, az EU jogérvényesülésért felelős biztosa. A nemzeti jogszabályok félretolása helyett az Európai Bizottság ma szabad választáson, szubszidiaritáson és versenyen alapuló innovatív megközelítést alkalmaz.²⁰

²⁰ Európai Bizottság, IP/11/1175, http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20111011_kozos_adasveteli_jog_hu.htm [letöltve: 2012. 11. 15.].

ÁLLAMI BEAVATKOZÁS EGYES MAGÁNJOGI JOGVISZONYOKBA

*(Jogalkotói törekvések a polgári védelmi intézkedések
határokon átnyúló biztosítására –
az Európai Bizottság javaslata a polgári ügyekben hozott
védelmi intézkedések kölcsönös elismeréséről)*

NÉMETH ILDIKÓ

jogi ügyintéző (Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium)

1. A javaslat háttere

Az Európai Bizottság 2011 májusában tette közzé a *polgári ügyekben hozott védelmi intézkedések kölcsönös elismeréséről szóló rendelettervezetet*.¹ A tervezethez készített hatástanulmány² szerint az Európai Unióban évente a népesség kb. 15%-a lesz közvetlenül bűncselekmény áldozata. Az Eurostat adatai szerint³ az Unió tagállamaiban 2007-ben nagyjából 30 millió bűncselekményt vettek nyilvántartásba – amibe a kisebb súlyú bűncselekményeket nem számították bele. Az EU Nemzetközi Bűnözési Felmérés elnevezésű kutatási projekt 'A bűnözés terhe az Európai Unióban' ('The Burden of Crime in the EU') című jelentésében szereplő elemzés alapján⁴ e számot ki kell egészíteni a meg-

¹ COM (2011) 276.

² SEC(2011) 580 final COMMISSION STAFF WORKING PAPER IMPACT ASSESSMENT accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social Committee of the Regions – Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on mutual recognition of protection measures in civil matters.

³ Eurostat, Fókuszban a statisztika, 36/2009.

⁴ The Burden of Crime in the EU, Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005 www.europeansafetyobservatory.eu [letöltve 2012. 03. 10.].

közeliítőleg 60%-os arányú bűncselekménnyel, amelyet be sem jelentenek, és így eljutunk oda, hogy a bűncselekmények évente nagyjából 75 millió közvetlen áldozatot érintenek. A felmérés becslései szerint mindez nagyjából évi 225 millió közvetett áldozatot jelent.

Ezen adatokból kiindulva számítják ki a határokon átnyúló jellegű ügyeket, vagyis azon eseteket, amikor egy polgár egy másik tagállamban válik áldozattá. Kb. 11,3 millió EU polgár él idegen tagállamban⁵ és még többen utaznak csupán nyaralási célból egy másikba (becslések szerint 2008-ban az európaiak 1,4 milliárd utazást bonyolítottak le, amelynek 90 %-a az EU-n belülre irányult).⁶ Nem állnak rendelkezésre az állampolgárságot is figyelembe vevő bűnügyi statisztikák, de ha azt feltételezzük, hogy határokon átnyúló viszonylatban is a polgárok 15%-a válik közvetlenül bűncselekmény áldozatává, akkor a más tagállamban élő áldozatok száma éves szinten eléri az 1,7 milliót.

Az Európai Unió döntéshozói felismerve ezt a problémakört elhatározták, hogy a bűncselekmények áldozatainak érdekeit a tagállami jogrendszerek középpontjába helyezik és minél szélesebb védelmet biztosítanak a bűncselekmények áldozatainak.

2010-ben 12 tagállam a bűnügyi együttműködés keretében irányelv javaslatot terjesztett elő az *Európai védelmi határozatról*. Ezt a javaslatot 2011 végére a Tanács és az Európai Parlament el is fogadta rendes jogalkotási eljárás keretében.⁷ Az irányelv végső változata a korábbi célkitűzésekkel ellentétben szűkebb hatállyal rendelkezik, és csak a büntetőjogi határozatokra terjed ki, a polgári jogi határozatokra nem. Annak érdekében, hogy a polgári jogi határozatok is rendelkezhessenek határokon átnyúló jelleggel, a Bizottság 2011 tavaszára elkészített egy javaslatot a *polgári ügyekben hozott védelmi intézkedések kölcsönös elismeréséről* szóló rendeletrre.

⁵ Eurostat, Fókuszban a statisztika, 94/2009.

⁶ COM(2010)352, az Eurostat adatai alapján, a turizmusról 2008-ban készült statisztika. E ki-mutatások azonban nem jelzik, hogy mennyien vettek részt ezeken az utazásokon (hányan utaznak évente).

⁷ 2011/99/EU irányelv az európai védelmi határozatról [2011] HL L 338., 2011. 12. 21., 2–18.

2. A javaslat tartalma

A javaslat azt kívánja biztosítani, hogy az egyes tagállamokban polgári ügyekben hozott védelmi intézkedések által biztosított védelem ne vesszen el akkor, ha a védett személy más tagállamba utazik. Ezt a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés keretében már kialakult mechanizmusok alapulvételével valósítanák meg: külön eljárások (*exequatur*) nélkül elismernék az egyik tagállamban meghozott polgári védelmi intézkedést egy másik tagállamban. A javaslat alapjául az ún. Brüsszel I. rendelet⁸ és a Brüsszel IIa. rendelet⁹ mintája szolgált.

Technikailag a rendelet úgy működne, hogy az eredeti védelmi határozatot egy tanúsítvány kísérné, amely egyfajta tükörként leképezné a határozat lényeges elemeit, azonban az joghatás kiváltására önmagában nem volna képes. A címzett tagállam illetékes hatósága a határozat és a tanúsítvány birtokában automatikusan elismerné a védelmi intézkedést oly módon, hogy azt érdemben nem vizsgálhatná felül. Amennyiben az eljáró hatóság megállapítja, hogy az adott idegen védelmi intézkedést nemzeti jogrendszere nem ismeri, akkor az elismerés során *adaptációt* alkalmazna és az eredeti intézkedést hozzáigazítaná a nemzeti jogában meglévő, azonos joghatást kiváltó, hasonló célokat és érdekeket szolgáló intézkedéshez.¹⁰

Figyelemmel arra, hogy az elismerés során a védelmi intézkedés érdemi felülvizsgálata nincs lehetőség, a rendelet hatálya alá tartozó védelmi intézkedéseket alapvető jogokra vonatkozó biztosítékok kísérik. Így a tanúsítvány kiállításakor ellenőrizni kell, hogy a veszélyeztetető személy tisztességes eljáráshoz való jogát tiszteletben tartották-e. E rendelkezésnek különösen a védelemhez való jog megfelelő biztosítása terén van jelentősége, ugyanis a rendelet hatálya

⁸ 44/2001/EK rendelet a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról [2001] HL L 12., 2001. 01. 16., 1–23., magyar különkiadás 19. fejezet 04 kötet 42–64.

⁹ 2201/2003/EK rendelet a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről [2003] HL L 338., 2003. 10. 27., 1–29.; magyar különkiadás 19. fejezet 06 kötet, 243–271.

¹⁰ A polgári igazságügyi együttműködés területén az adaptáció elvét megtalálhatjuk a 2015-ben hatályba lépő ún. Európai Öröklési Rendelet (650/2012/EU rendelet az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről, [2012] HL L 201., 2012. 07. 27. 107–134.) 31. cikkében, rendszeres alkalmazását illetően a tagállamok közötti együttműködés keretében azonban egyelőre még nem számolhatunk be tapasztalatról.

alá tartoznának a veszélyeztető személy távollétében, annak értesítése nélkül lefolytatott ún. *ex parte* eljárások is. Ilyen *ex parte* eljárások esetén a távollévő félnek a kötelezést tartalmazó határozat meghozatala szerinti tagállamban utólag biztosítani kell a megfelelő jogorvoslati lehetőségeket, amelyek igénybevétele azonban a határozat végrehajthatóságára általában nem bír felfüggesztő hatással.

Az alapvető jogokra vonatkozó biztosítékok másik eleme, hogy amennyiben a polgári ügyben hozott védelmi intézkedést az eredeti eljárás szerinti tagállamban felfüggesztik vagy visszavonják, úgy azt az elismerés szerinti tagállamban is fel kell függeszteni, vissza kell vonni. Ugyancsak alapjogi garanciát jelent, hogy a hatóságoknak mind a védett, mind a veszélyeztető személyt értesíteniük kell a védelmi intézkedés legfontosabb adatairól. Így különösen azt kell tudomásukra hozniuk, hogy egy adott védelmi intézkedést egy tagállamban meghoztak, ennek az intézkedésnek mi a tartalma, a joghatásait egy másik tagállamban már elismerték, adott esetben azokat egy másik intézkedéshez igazították, valamint, hogy ebben a másik tagállamban a határozat megszegése milyen szankciókkal, következményekkel jár.

A szankciók kapcsán megjegyzendő, hogy a védelmi intézkedések alapvetően valamilyen negatív magatartást várnak el a kötelezettől, vagyis azt, hogy az illető tartózkodjon valaminek a megtételétől. Ily módon a klasszikus értelemben vett végrehajtási intézkedések foganosítására alapvetően nincs szükség. Hatósági beavatkozás akkor válik indokolttá, ha a kötelezett valamely számára tiltott tevékenységet megvalósít (pl. a védett személlyel érintkezésbe lép, belép azon helyiségekbe, amelyekről eltiltották, stb.). Az ilyen esetekre vonatkozóan a tervezet nem ad részletes útmutatást, a védelmi intézkedések megsértésnek jogkövetkezményeit az egyes tagállamok jogrendszerére bízza.

3. A javaslattal kapcsolatos egyes problémák

3.1. A büntető és a polgári ügyek

A rendelet nemzetközi magánjogi és nemzetközi polgári eljárásjogi eszközökkel magára vállalja, hogy ha az állam az egyes tagállamokban már beavatkozott a magánjogi jogviszonyokba (döntően a családi jogviszonyokba), mert a gyengék védelme, a családi élet védelme stb. szempontjából ezt indokoltnak látta, akkor ezt a védelmet hatósági közreműködéssel más tagállamokra is kiterjeszse oly módon, hogy minél gyorsabban, hatékonyabban kerüljön sor az idegen

védelmi határozat elismerésére. Ez a fajta paternalizmus üdvözlendő, hiszen a kiszolgáltatottak védelmére irányul. Kérdés inkább az, hogy ezen célkitűzések jelen tervezet általi megvalósítása mennyiben lehet eredményes, és mennyiben biztosítja az érintett felek jogainak megfelelő védelmét.

Első gondolatként felvetődik, hogy a rendelet hatálya a *polgári ügyekben* hozott védelmi intézkedésekre terjed ki. A magánjogi jogviszonyoknál a felek autonómiája élvez elsőbbséget. Jelen esetben azonban az állam az egyik szereplő védelmére hivatkozással beavatkozik a felek ügyeibe, kívülről megbontja a kettőjük közötti viszonyt és az általa rászorulónak ítélt személy oldalára áll. Ezt a megbomlott egyensúlyi helyzetet úgy igyekszik helyreállítani, hogy intézkedéseit a veszélyeztető személynek biztosított eljárási garanciákkal korlátozza. Kérdés csupán, hogy e kényes helyzetben mennyire jár sikerrel.

Ahogy arról már korábban is szóltunk, itt is megjegyzendő, hogy a tervezet témáját tekintve kapcsolódik a bűnügyi együttműködés terén 2011-ben elfogadott, *az európai védelmi határozatról szóló 2011/99/EU irányelvhez*. A két jogi eszköz ugyanis együtt, egymást kiegészítve kívánja az áldozatok védelmét biztosítani. Problémaként adódik a tervezet és az irányelv kapcsolata, azok elhatárolása. Elvileg az intézkedést hozó tagállam jogrendszere határozza meg, hogy az adott intézkedés a majdani rendelet, vagy az irányelv alá tartozik-e. A származási tagállamban polgári ügyben hozott védelmi intézkedések a rendelet hatálya alá tartoznak, és az ott büntetőügyben hozott védelmi intézkedések pedig az irányelv alá. Kérdés, mi történik akkor, ha egy tagállam (mint amilyen pl. Portugália) csupán a büntetőjogi védelmi intézkedéseket ismeri, a polgáriakat nem? Ilyenkor a polgári védelmi intézkedést meghozzák a származási tagállamban, annak joghatásai kiterjesztésére a rendelet lesz irányadó, az intézkedés megszegésének szankcióira pedig a megkeresett tagállam jogrendszere. Tehát portugáliai végrehajtás esetén előfordulhat, hogy a polgári ügyben elrendelt védelmi intézkedéshez végső soron büntetőjogi jogkövetkezmények társulnak? Megeshet-e, hogy valaki a bűnügyi nyilvántartásban találja magát, holott az eredetileg vele szemben indított eljárásban ennek az esélye még fel sem merült?

Kérdés az is, hogy mennyiben torzulnak a veszélyeztető személy jogai abban az esetben, amikor egy tagállam a polgári védelmi intézkedések megsértéséhez büntetőjogi jogkövetkezményeket kapcsol. (Pl. egyes tagállamok a védelmi határozat megsértését 5 évig is tartó elzárással szankcionálják.) Vajon elfogadható-e, hogy a polgári ügyekben elrendelt védelmi intézkedések megsértésük esetén nem maradnak meg a polgári jog körében, és azon túli jogkövetkezményekkel járnak? Véleményem szerint ez szűk keretek között megengedhető, ugyanis a legtöbb tagállamban a polgári védelmi intézkedések egy sajátosan

hibrid elegyet alkotnak, ahol az eljárásra gyakran a polgári eljárási szabályok az irányadók (vagy közigazgatásiak), a végrehajtás pedig sokszor átnyúlik a szabálysértési jog területére (bírságok, elzárás révén próbálnak annak érvényt szerezni).

3.2. A polgári védelmi intézkedések sokfélesége

Gondot okozhat az is, hogy egyes tagállamok olyan védelmi intézkedéseket alkalmaznak, amelyek teljesen idegenek a másik tagállam jogrendjétől és még adaptáció révén sem lehet azokat a belső jogukban elismerni. Ausztriában például a kötelezett nemcsak passzív magatartásra kötelezhető, hanem aktív, tevélegyes cselekményre is: az általa az áldozattal közösen használt lakáskulcsokat bizonyos esetekben át kell adnia a bíróságnak. Az Egyesült Királyságban ismert *Forced Marriage Protection Order* esetén a bíró gyakorlatilag szabad kezet kap és bármilyen általa hasznosnak ítélt intézkedést elrendelhet a védett jogtárgy, a házasságkötésre való kényszerítés megakadályozására. Németországban is találunk arra példát, hogy a jogszabály taxatívum nem sorolja fel a bíróságok által elrendelhető védelmi intézkedéseket,¹¹ Walesben a veszélyeztető személynek a határozatban leírt cselekménytől kell tartózkodnia a *Sexual Offences Prevention Order* elrendelésekor, amivel a közösség vagy annak egyes tagjai védelmét kívánják biztosítani a szexuális bántalmazással szemben – megsértése egyébként Walesben büntetőjogi szankciót von maga után.

Figyelemreméltó, hogy a Franciaországban a polgári védelmi intézkedés tartalmazhat rendelkezést a szülői felügyelet tárgyában és a tartásdíj–fizetési kötelezettség tekintetében is. Aggodalomra adhat okot egy ilyen intézkedés más tagállamban a tervezet szerint való elismerése. A többi tagállamban e kérdések már meghaladják a fizikai védelem biztosítását és annak rendezését egy olyan eljárásra bízják, amely nem a helyzet ideiglenes, gyors, hanem annak tartós rendezését célozza, alapos és széleskörű bizonyítás felvételi eljárás lefolytatásával. A szülői felügyelet tárgyában és a tartásdíj–fizetési kötelezettséget is érintő védelmi intézkedések kapcsán kétségek merülhetnek fel atekintetben, hogy az ilyen tartalmú védelmi intézkedések nem inkább a Brüsszel IIa. rendelet, illetve az ún. Tartási rendelet¹² hatálya alá tartoznak-e.

¹¹ Ld. Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz – GewSchG)1. §.

¹² 4/2009/EK rendelete a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről [2009] HL L 7, 2009. 01. 10. 1–79.

Mindezek kapcsán elgondolkodhatunk azon, hogy vajon a tagállami szabályozások mennyiben avatkoznak be az áldozatok védelme érdekében a magánjogi viszonyokba. Ha pedig már egyszer beleavatkoztak, akkor ezt a védelmi intézkedés elismerése során egy másik tagállamnak mennyiben kell elfogadnia.

3.3. A tervezet és a Brüsszel I., illetve a Brüsszel IIa. rendelet viszonya

A Brüsszel I. és a Brüsszel IIa. rendelettel való kapcsolat szintén neuralgikus pontja a rendelettervezetnek. A javaslat e két rendelet határozatok elismerésére és végrehajtására kiépített mechanizmusát veszi mintául, hozzájuk való viszonya azonban egyelőre nem világos. Az általában vett polgári és kereskedelmi ügyeket érintő Brüsszel I. rendelet feltehetőleg egy generális szabályozást jelent, amihez képest a tervezet speciálisabb rendelkezést alkot, és így elsőbbséget élvez. Tehát a rendelet hatálya alá tartozó védelmi intézkedések joghatását egy automatikus elismerési eljárás keretében kiterjesztik a többi tagállamra. Viszont azon polgári védelmi intézkedések, amelyek valamilyen oknál fogva nem tartoznak a rendelet hatálya alá, értelmezésünk szerint határokon átnyúló esetekben nem veszítik el jelentőségüket, a veszélyeztetett személy azok más tagállamban való elismerését a Brüsszel I. rendelet által biztosított rendszer keretében még kezdeményezheti. Tehát úgy látjuk, a Brüsszel I. rendelet másodlagos alkalmazása nem kizárt.

A Brüsszel IIa. rendelet a házassági ügyekre és a szülői felelősségre vonatkozik. A tervezet e kérdésköröket érintetlenül hagyná, így a Brüsszel IIa. rendelet vele szemben egyfajta elsőbbséget élvezne, és a rendelet nem lenne alkalmazandó a Brüsszel IIa. rendelet hatálya alá tartozó védelmi intézkedésekre. Úgy látszik azonban, hogy a helyzet nem ennyire egyszerű. Nem teljesen világos, hogy mi a teendő azon határozatokkal, amelyeket egy, a Brüsszel IIa. rendelet hatálya alá tartozó ügyben hozott a joghatósággal rendelkező tagállam bírósága, ám e határozat az ügyet még véglegesen nem rendezi, csupán egyik félnek nyújt ideiglenes védelmet a házasság felbontása vagy a gyermekelhelyezési ügy margóján.

A Brüsszel IIa. rendelet a 20. cikkében¹³ ráadásul lehetővé teszi a joghatósággal nem rendelkező tagállamok hatóságainak, hogy ideiglenes intézkedéseket alkalmazzanak a területükön található személyek vagy vagyontárgyak védel-

¹³ Brüsszel IIa. rendelet, 20. cikk, Ideiglenes intézkedések, beleértve a védelmi intézkedéseket is „(1) Sürgős esetben e rendelet rendelkezései nem gátolják a tagállam bíróságait abban, hogy az e tagállam joga szerint alkalmazható ideiglenes intézkedéseket – a védelmi intézkedéseket is beleértve – hozzanak a területükön található személyek vagy vagyontárgyak

mében. Ez a védelem korlátozott, ugyanis a 20. cikk (2) bekezdése szerint hatályát veszti, ha az ügy érdemében döntés született, továbbá az Európai Bíróság esetjoga alapján¹⁴ kizárólag az adott tagállam területén érvényes, arra tehát nem vonatkozik a Brüsszel IIa. rendelet határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó III. fejezete. Vagyis a Brüsszel IIa. rendelet a hatálya alá tartozó igen kényes családi ügyekben (házasság felbontása, gyermekelhelyezés) igenis nyújt védelmet a rászorulóknak, de annak más tagállamban való érvényesítése nehézkes, vagy teljesen kizárt.

Arról nem is beszélve, hogy a Brüsszel IIa. rendelet kizárja a hatálya alól a már említett *ex parte* eljárásokat, a tervezet viszont nem. A jelenlegi javaslat így azt az értelmezést engedi meg, miszerint egyes családi ügyekben – amikbe akár a családon belüli erőszak esetei is beletartozhatnak – az *ex parte* eljárásokban hozott határozatok könnyített elismerése kizárt, addig más, kevésbé érzékeny esetekben, ez a védelem a tervezet alapján más tagállamban egyszerűen érvényesíthető.

Remélhetőleg, ezt az értelmezést a jogalkotók nem osztják és találnak valamiféle megoldást az elkerülésére. Hiszen továbbra is megoldatlannak látszik a hozzátartozók közötti erőszak esete. Vajon elegendő-e, ha azt az államok a többi fajta védelemmel azonos szinten kezelik, vagy pedig kiemelten szabályozást érdemel-e?

3.4. A magyar szabályozás hiányosságai

Ha a rendeletjavaslatot a magyar jogrendszerben akarjuk elhelyezni, akkor mindenféleképpen szem előtt kell tartanunk, hogy a polgári védelmi intézkedésekről Magyarországon a *hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazandó távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény* rendelkezik. E jogszabály hozzátartozók közötti erőszak esetén ideiglenes megelőző távoltartás alkalmával 72 órára biztosít védelmet, megelőző távoltartás alkalmával pedig 30 napra. Sajnos meg kell állapítanunk, ezen védelmek egyike sem olyan mértékű, amely alkalmas lenne arra, hogy joghatásait más tagállamokba is ki lehessen terjeszteni, hiszen a javaslat révén bármennyire is automatizálják a határozatok elismerését,

tekintetében, akkor is, ha a rendelet szerint más tagállam bírósága rendelkezik joghatósággal az ügy érdemében.

(2) Az (1) bekezdésben említett intézkedések hatályukat veszítik, ha az e rendelet szerint az érdemi ügyet tekintve joghatósággal rendelkező tagállam bírósága megtette az általa megfelelőnek ítélt intézkedéseket.”

¹⁴ Id. C-256/09. sz. ügy Bianca Purrucker kontra Guillermo Vallés Pérez [EBHT 2010., I-07353]

azt a gyakorlatban 30 nap alatt szűkösen lehet csak lefolytatni. Hiszen 30 nap eleve kevés arra, hogy valaki egy veszélyhelyzet idején nyugodtabb életkörülményeket teremtsen – akárcsak átmenetileg is.

A magyar szabályozás az általa biztosított védelem korlátozottsága és egyes eljárásjogi nehézségei miatt mindenféleképpen hiányosnak mondható, amely aligha alkalmas arra, hogy eredeti célkitűzéseit megvalósítsa.¹⁵ Európai uniós dimenzióban ez a probléma hatványozottan merül fel, hiszen ezt a hiányos védelmet immáron nem csak a magyarországi veszélyhelyzetekre alkalmazzák, hanem a más tagállamokban előforduló esetekre is.

4. Záró gondolatok

Úgy gondoljuk, a tervezetet nemcsak kritikával kell illetni. Noha tagadhatatlan, hogy abban első látásra csupán a Brüsszel I. és a Brüsszel IIa. rendelet gyenge leképeződését látjuk. Emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jogalkotók azáltal, hogy a védelmi intézkedéseknek kiemelt helyzetet biztosítanak, egyedi jogvédelmet nyújtanak az áldozatoknak, illetve a potenciális áldozatoknak és azok családtagjainak. Ez a szándék pedig mindenféleképpen értékelendő. Technikailag a szabályozásokon mind nemzeti, mind uniós szinten sok javítanivaló van, remélhetőleg azonban mindkét szinten sikerül olyan megoldásokat találni, amelyek a magánjogi viszonyokba történő beavatkozás során a rászorulókat és a veszélyhelyzetben lévők védelmét biztosítják oly módon, hogy ezzel egy időben megfelelő egyensúlyt hoznak létre a kötelezettek tisztességes eljáráshoz való jogával.

¹⁵ A magyar szabályozást illetően ld. SZABÓ Károly: Néhány gondolat a megelőző távoltartásról. *Magyar jog*, 2012/07. 436–438.

ELKOBZOTT MŰALKOTÁSOK ÉS ÁLLAMI IMMUNITÁS AZ AMERIKAI BÍRÓSÁGOK ELŐTT

SZABÓ SAROLTA
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A kulturális javak, azon belül is a műalkotások restitúciója egy olyan komplex területe a jognak, ahol a nemzetközi jog, a nemzeti polgári jogok, valamint a nemzetközi magánjog aspektusait együtt kell figyelembe venni. A II. világháború idején kisajátított műalkotások visszaadása iránti perek száma az utóbbi évtizedben látványosan emelkedik, ezzel együtt egyre több esetben az állam is megjelenik félként az eljárásban, amely még tovább bonyolítja a kérdés megítélését.

A következőkben a II. világháború idején elkobzott műalkotásokkal kapcsolatos olyan perek egyes aspektusait vizsgálom, amelyben az egyik szereplő az állam, azon *forum shopping* jelenség indokait megjelenítve, amely eredményeként a leendő felperesek inkább az USA bíróságai elé viszik ilyen ügyeiket. A tanulmány központi kérdése, hogy ezek a perek miért az USA-ban indulnak nem csak hazánkkal, hanem pl. Ausztriával, Hollandiával, Lengyelországgal, Oroszországgal, Spanyolországgal, tehát külföldi államokkal szemben. Ennek elemzésekor olyan új esetek kerülnek bemutatásra, mint pl. az ún. *Cassirer v. Kingdom of Spain* ügy, vagy az Oroszországot marasztaló – az orosz–amerikai kulturális hidegháborút kiobbantó – *Chabad v. Russian Federation* ügy, valamint a hazánkat is érintő *Herzog* hagyatékkal kapcsolatos *De Csepel v. Republic of Hungary* eset.¹

¹ Jögesetek elemzését a tanulmányban hivatkozottakon túlmenően lásd még, pl.: Lawrence M. KAYE: Avoidance and Resolution of Cultural Heritage Disputes: Recovery of Art Looted during the Holocaust. *Willamette Journal International Law & Dispute Resolution*, 2006. 243–268.; Shira T. SHAPIRO: Case note: How Republic of Austria v. Altmann and United States v. Portrait of Wally Relay the Past and Forecast the Future of Nazi Looted–Art Restitution Litigation.

2. Előzmények rövid áttekintése

Az Amerikai Egyesült Államokban az első per már az 1960-as évek közepén elindult, de a figyelem homlokterébe az 1990-es években került a kérdés. Ezen 'újabb nekilendülés' egyaránt volt köszönhető a nemzetközi (politikai) környezet megváltozásának, a kutatók munkájának és az újságírók fokozott érdeklődésének is.² Ebből az időszakból számos jelentősebb esemény hozható. 1996 végén és 1997 elején perek sorozata indul több svájci bankkal szemben New Yorkban a holokauszt áldozatok betéteivel összefüggésben (*In re Holocaust Victim Assets Litigation*).³ 1998-ban rendezik meg a Washingtoni Konferenciát, ahol elfogadják a náci éra alatt kisajátított műtárgyakra vonatkozó ún. Alapelveket.⁴ Ezzel egy időben a restitúciós igények amerikai fórumok elé vitele is egyre gyakoribbá válik, ennek egyik esete a *United States v. Portrait of Wally* ügy, amelyben *Egon Schiele: Wally* portréja c. festményét adta kölcsön az osztrák Leopold Múzeum egy New York-i kiállításra, de a művet az USA-ba érkezésekor lefoglalták a vitatott tulajdonosi pozíció bíróság előtti tisztázásáig (az ügy végül 2010-ben peren kívüli megállapodás útján rendeződött, a Múzeum 19 millió dollárt fizetett az eredeti tulajdonosnak).

William Mitchell Law Review, 2007–2008. 1147–1176.; Ronald J. BETTAUER: The Role of the United States Government In Recent Holocaust Claims Resolution. *Berkeley Journal of International Law*, 2002. 1–10.; Michael J. REPPAS: Empty "International" Museums' Trophy Cases of Their Looted Treasures and Return Stolen Property to the Countries of Origin and the Rightful Heirs of Those Wrongfully Dispossessed. *Denver Journal of International Law & Policy*, 2007–2008. 93–123.

² Bővebben: Bert DEMARSIN: Let's Not Talk about Terezín: Restitution of Nazi Era Looted Art and the Tenuousness of Public International Law. *Brooklyn Journal of International Law*, 2011. 121. skk.

³ Az 1997 áprilisában egyesített ügyek az első sikeres csoportper, amely a II. világháborúval kapcsolatban született, s a jogvita 1,25 milliárd US dolláros rendezésével ezen időszak legjelentősebb ügye Amerikában. 1998-ban számos eljárás indul német társaságok ellen, amelynek eredményeképp a Bundestag 2000-ben egy alapítványt hozott létre (*Stiftung „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“*), amelyhez a károsultak fordulhattak (több mint 100 ország, 1,66 millió lakosának 2001-2007 között kb. 4,4 milliárd eurót fizetett ki). DEMARSIN i. m. 127. skk.

⁴ Ehhez kapcsolódóan fogadják el később, 2009-ben az újabb nemzetközi közjogi dokumentumot, az ún. Terezíni Nyilatkozatot a náci éra tulajdonjogi vitáinak rendezéséről.

3. Forum shopping jelenség indokai

3.1. Joghatóság

A *forum shopping* jelenséghez olyan joghatósági szabály(ok) fennállta szükséges, amely(ek) lehetővé teszi(k), hogy a leendő felperes több állam fóruma előtt is megindíthassa az eljárást. A 'bíróság megvásárlása'-nak előfeltétele a tárgyalat esetekben az is, hogy az állam ne élvezzen joghatósági immunitást, azaz a külföldi állam ne legyen mentes az amerikai bíróságok eljárása alól. Valójában az elkobzott műalkotások amerikai hatóságok előtti perlési lehetőségét az ún. *Foreign Sovereign Immunities Act* (1976, továbbiakban: FSIA) elfogadása teremtette meg.

Még a jogszabály elfogadása előtti időkben, a XIX. század elején a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy magánszemély nem perelhet be egy külföldi államot.⁵ A bíróságok tehát rendszerint visszautasították a külföldi állam elleni igények elbírálását, még azon ügyek tekintetében is, amelyek az állam kereskedelmi tevékenységével voltak kapcsolatosak (abszolút immunitás tana). 1952-ben a Külügyminisztérium – az immunitás tanának más országokban történő fejleményeire figyelemmel – kibocsátotta az ún. *Tate Letter-t*,⁶ amelyben a funkcionális (korlátozott) immunitás tanát (*Restrictive Theory of Sovereign Immunity*) fogadta el, tartotta követendőnek. Eszerint, amennyiben a külföldi állam a közhatalom hordozója (*jure imperii*), megilleti a mentesség, míg ha magánjogi jogalanyként (*jure gestionis*) jár el, akkor nem.⁷ Az új tétel azonban nem gyakorolt nagy hatást az állami immunitás amerikai bíróságok általi megközelítési módjára:⁸ egyrészt azért, mert a bíróságok továbbra is halogatták a mentesség kérdésében való döntés felelősségének vállalását, másrészt azért, mert a Külügyminisztérium nem tett alapvető különbséget közös magánaktusok között, így azok elhatárolása nehéz maradt.⁹ Összességében a

⁵ *The Schooner Exchange v. McFadden* (1812)

⁶ A levelet *Jack Tate*, a Külügyminisztérium jogtanácsosa *Philip Perlman* igazságügy-miniszternek küldte, amelyben közölte, hogy a Külügyminisztérium a relatív immunitás tanának elfogadásáról döntött. Bővebben: Noe Hamra CARBAJALES: Cassirer v. Kingdom of Spain: Did the Exhaustion of Remedies Doctrine Find Its Way into Claims Under the Foreign Sovereign Immunities Act? *Tulane Journal of International and Comparative Law*, 2009/2010. 542.

⁷ Az állam közjogi tevékenységei közé tartoznak pl. a belső közigazgatási cselekmények, jogi aktusok, fegyveres erőkkkel, diplomáciai tevékenységgel kapcsolatos aktusok.

⁸ CARBAJALES i. m. 542.

⁹ A XX–XXI. század fordulója előtt az ügyek döntően a közhatalmi és a kereskedelmi tevékenység elhatárolására irányultak. A vegyes tevékenységek tekintetében, tehát amennyiben

relatív immunitás tételének alkalmazásával összefüggő jelentős különbségek és a homályos mércék vezettek a Kongresszus közbelépéshez, és a FSIA megalkotásához.¹⁰ Így végül a funkcionális immunitás tana jogszabályban kodifikálásra került. A Kongresszus célja az volt, hogy létrehozza azt a törvényt, amelynek alapján egy külföldi állam kereskedelmi tevékenységét tekintve nem élvez mentességet az amerikai bíróságok joghatósága alól, és amelynek alapján a külföldi állam kereskedelmi tulajdona lefoglalható a kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban hozott marasztaló ítélet végrehajtására.¹¹

A FSIA tehát elsősorban joghatósági szabályokat tartalmaz. Amennyiben egy külföldi alperes – a törvény szerint – ’külföldi államnak’ minősül,¹² akkor az USA (szövetségi vagy tagállami) bíróságainak eljárása alól mentességet élvez, hacsak nem esik a törvényi kivételek alá. A kivételek zárt körét kizárólag a FSIA 1605–1607 §-ai vagy az alkalmazandó nemzetközi egyezmény határozzák meg. Ahogyan azt a Legfelsőbb Bíróság is kifejtette: a FSIA adja „az egyedüli alapját egy külföldi állam feletti joghatóság gyakorlásának”.¹³ A külföldi állam mentességét tehát vélelmezik, kivéve, ha valamely adott törvényi kivétel alkalmazandó.

Az elkobzott kulturális javakkal kapcsolatos perekben az állami immunitás alóli kivételként az ún. kisajátítás kivétele (*expropriation exception*) [FSIA 1605 § (a) (3)] kerül rendszerint felhívásra. A rendelkezés a következőképpen szól:

---

az ügylet kereskedelmi és szuverén elemeket is tartalmaz, a bíróság értelmezése szerint a joghatóságot a kereset alapját képező elem figyelembe vételével kell meghatározni. Később a Legfelsőbb Bíróságnak az argentin kormány által az ország államadóságának stabilizálásához szükséges program részeként kibocsátott kötvényekkel összefüggésben kellett a FSIA rendelkezéseit értelmezni. A *Republic of Argentina v. Weltover (1992)* esetben Argentínát azért perelték be a kötvénytulajdonosok szerződésszegésért, mert nem fizetett időben, a eljárakor. Argentína arra hivatkozott, hogy a FSIA rendelkezései alapján mentességet élvez az eljárás alól, a bíróság ellenben kifejtette, hogy a kötvénykibocsátás kereskedelmi tevékenység volt. A ’kereskedelmi tevékenység’ meghatározásánál ugyanis inkább az aktus ’természete’, mintsem annak ’célja’ a döntő.

¹⁰ Lauren Fielder REDMAN: The Foreign Sovereign Immunities Act: Using a ’Shield’ Statute as a ’Sword’ for Obtaining Federal Jurisdiction in Art and Antiquities Cases. *Fordham International Law Journal*, 2007–2008. 788.

¹¹ FSIA 1602 §. Megjegyzendő, hogy ha az amerikai bíróság el is jár az immunitás alóli kivételek bármelyikének teljesülése miatt, a FSIA további szigorú korlátokat ír elő. A külföldi állammal szemben csak teljes kártérítés ítéelhető meg (igaz, az ügynökséggel, vagy szervezettel szemben büntető kártérítés kiszabása is lehetséges). Ezen túlmenően a külföldi államot marasztaló ítélet végrehajtása nehézkes vagy egyenesen lehetetlen lehet, tekintettel arra, hogy az idegen állam legtöbb vagyona mentes a végrehajtás alól (1609 §, valamint 1610, 1611 §).

¹² Az állammal azonos megítélés alá esik az állam ügynöksége vagy szervezete is. 1603 § (a).

¹³ *Argentine Republic v. Amerada Hess Shipping Corp.*(1989).

Camille Pissarro:
*Rue San Honoré délután,
esőben (1897)*

„Egy külföldi állam nem mentes az USA vagy tagállamai bíróságainak joghatósága alól egyetlen olyan ügyben sem [...],

(3) amelynek tárgya a vagyoni jogoktól a nemzetközi jog megsértésével történt megfosztás és ez a vagyon vagy az ennek helyébe lépett vagyon egy a külföldi állam által az USA-ban kifejtett kereskedelmi tevékenységgel összefüggésben az USA-ban van, vagy ez a vagyon vagy az annak helyébe lépett vagyon a külföldi állam egy olyan ügynökségének, vagy szervezetének a tulajdonában, vagy kezelésében áll, amely az USA-ban kereskedelmi tevékenységet folytat.”¹⁴

Ezen joghatósági ok egyes feltételeit elemző ítéletek közül jelentős az ún. *Cassirer v. Spanyol Királyság* eset. Az ügy felperese, *Claude Cassirer*, unokája a néhai *Lily Cassirer Neubauer*nek, aki 1939-ben úgy döntött, elhagyja Németországot. Ehhez ugyan rendkívüli vízumot kapott, tehát vagyonát is szabadon magával vihette, azonban a náci kormány egy ügynöke (*Jakob Scheidwimmer*, képkereskedő) arra kényszerítette, hogy adja át a tulajdonában lévő *Camille Pissarro* festményt (*Rue San Honoré délután, esőben*).¹⁵ Ezután a diler eladta egy másik kereskedőnek, akitől a képet a *Gestapo* vette el, végül 1943-ban értékesítették egy aukción. A *Pissarro* festmény később a *Thyssen–Bornemisza* kollekciónban, egy svájci magángyűjtőnél bukkant fel. A gyűjteményben lévő műkincsek tulajdonjoga – a spanyol kormány 327 millió \$ vásárlása folytán – 1993-ban a *Thyssen–Bornemisza* Alapítványra szállt át, a képek a múzeumként használt *Villhermosa* palo-

¹⁴ „§ 1605. *General exceptions to the jurisdictional immunity of a foreign state*

(a) *A foreign state shall not be immune from the jurisdiction of courts of the United States or of the States in any case [...]*

(3) *in which rights in property taken in violation of international law are in issue and that property or any property exchanged for such property is present in the United States in connection with a commercial activity carried on in the United States by the foreign state or that property or any property exchanged for such property is owned or operated by an agency or instrumentality of the foreign state and that agency or instrumentality is engaged in a commercial activity in the United States.”*

¹⁵ *Camille Pissarro* (1830–1903) francia impresszionista és divizionista festő, Gaugen mesterének tekintette, legtöbb képét a XIX. század végi Párizsról festette, gyakran erkélyről, hogy rálásson a sugárutakra, körutakra, terekre, hidakra, valamint többször is megfestette ugyanazt a részletet különböző napszakokban, évszakokban, érzékeltetve a természet varázsát. Bővebben: Fernand HAZAN: *A modern festészet lexikona*. Budapest, Corvina, 1974. 293. skk.

tába kerültek, Madridba. *Claude Cassirer* 2000-ben értesült arról, hogy a kép az Alapítvány tulajdonában van, majd több – nem bírói – út igénybevételel kísérelte meg visszaszerezni a művet, sikertelenül (pl. kérést intézett az alapítvány vezetését ellátó, spanyol oktatási,- kulturális,- és sportminiszterhez). Végül amerikai (kaliforniai) bíróság előtt indította meg az eljárást, anélkül, hogy spanyol/német ítélkező testület előtt érvényesítette volna igényét.

A bíróságnak a FSIA kisajátítási kivételének [1605 § (a) (3) bekezdés] alkalmazását illetően három kérdésben kellett döntenie:

- a) A festménytől tulajdonosát a nemzetközi jog megsértésével fosztották meg?
- b) A festmény a spanyol állam ügynökségének vagy szervezetének tulajdonában vagy kezelésében áll-e?
- c) Az ügynökség vagy szervezet az USA-ban kereskedelmi tevékenységet folytat-e?

a) A spanyol állam védekezésében előadta, hogy a festmény tulajdonosát tulajdonjogától a nemzetközi jog megsértésével valójában nem Spanyolország, hanem a náci Németország fosztotta meg, így az első feltétel nem teljesülhet. A bíróság szerint viszont a FSIA megfogalmazásából nem következik, hogy az a külföldi állam, aki ellen a keresetlevelet benyújtották, legyen az az entitás, amely a vagyont a nemzetközi jog megsértésével elvette. Ez levezethető mind a Kongresszusi dokumentumokból, mind abból, hogy a jogalkotó a passzív szerkezetet választotta (*'rights in property taken in violation of international law'*).

A spanyol kormány további hivatkozása szerint a megfosztás nem a nemzetközi jog megsértésével történt, mert *Lily Cassirer* német állampolgár volt. E második érvet illetően a fórum egyetértett abban a spanyol kormánnyal, hogy saját állampolgárai tulajdonának a szuverén állam általi kisajátítása a nemzet-

közi jogot nem sérti.^{16 17} Azonban – a felperes bizonyítékait elfogadva – a bíróság bizonyítottan találta, hogy *Lily Cassirer* a festmény elvételének időpontjában nem rendelkezett német állampolgársággal, mert attól a náci Németország a zsidó származásúakat megfosztotta.

A nemzetközi jog ismert szabálya, hogy ha egy állam igényt támaszt egy másik állammal szemben a nemzetközi jog megsértésére hivatkozással, egy olyan jogsértés miatt, aminek sértettje a felperesi állam állampolgára, akkor az igénynek rendszerint csak abban az esetben lehet helyt adni, ha a sérelmet szenvedett vagy jogutódja minden helyi jogorvoslatot kimerített. Spanyolország ezen az alapon hivatkozott arra, hogy szükséges lett volna a külföldi államban a jogorvoslati lehetőségek kimerítése. Az amerikai bíróság úgy találta, hogy a FSIA megfogalmazása egyértelmű és világos, nem tartalmaz ilyen feltételt, ugyanis annak rendelkezéseit szigorúan értelmezve, az semmilyen egyéb feltételtől nem teszi függővé a kivétel érvényesülését.

b) Azon kérdés eldöntésében, hogy az Alapítvány ügynöksége, vagy szervezete-e a spanyol államnak, a bíróság – *inter alia* – az alábbi tényezőket vette alapul: az Alapítványnak a teljes kollekció megvételéhez szükséges vételárat, valamint a művek elhelyezésére szolgáló *Villhermosa* palotát az állam biztosította; az Alapítvány testületében a spanyol kormány számos minisztere részt vesz (vezetőit a spanyol kormány nevezi ki). A második feltétel, hogy ezen intézmények 'tulajdonában vagy kezelésében álljon' a vagyon, e tekintetben jelentős, kielégítő elemnek tekintendő a birtoklás.

c) A kereskedelmi tevékenység fogalmát az amerikai bírói gyakorlat tágan értelmezi, annak minősül a kisajátított képeket hasznosító könyvek vagy más

¹⁶ A nemzetközi jog szabályai szerint a kisajátítás kizárólag akkor érinti a nemzetközi jogot, ha a kisajátító állam területén lévő idegen javakra és érdekekre vonatkozik (területi és személyi főhatalom ütközése), vagy ha saját állampolgárainak idegen területen lévő javaira irányul (személyi és területi főhatalom ütközése). Az állami hatáskörök teljességének és kizárólagosságának elve miatt nincs ilyen konfliktus, ha az állam saját területén saját állampolgárainak javait sajátítja ki. Bővebben: Nguyen Quoc DINH–Patrick DAILLIER–Alain PELLET–KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris, 1997. 334.

¹⁷ Ennek a gondolatmenetnek ellenpontja lehet a genocídiumra, valamint az alapvető emberi jogokra történő hivatkozás. Az amerikai Igazságügyminisztérium által megfogalmazott álláspont szerint a Kongresszus egyértelmű iránymutatása hiányában a FSIA kivétele nem értelmezhető jelentősen kitejesztve, ellenkező esetben ugyanis az „a nemzetközi emberi jogok teljes vertikumára – ideértve az idegeneket valamint állampolgárokat egyaránt – joghatósági alapot adna az amerikai bíróságok eljárásához”. *Amicus Brief Whiteman v. Republic of Austria* ügyben az USA Igazságügyminisztériumától (2004. 09. 09.). Ezzel ellentétben az amerikai bíróságok számos más esetben elfogadják a genocídiumra történő hivatkozást a külföldi állam elleni eljáráshoz a külföldi állam saját területén saját állampolgárai javainak kisajátításakor, pl. *Erno Kalman Abelesz, et al. v. Magyar Nemzeti Bank; Fischer et al. v. Magyar Államvasutak Zrt.* (Court of Appeals, Seventh Circuit 2012).

kiadványok megalkotása, annak elősegítése és árusítása. Az ügyben további kereskedelmi tevékenységnek tekintette a bíróság: az Alapítvány egy New York-i múzeum előadójával előadás tartására kötött szerződést; az Ibéria légitársaság gépein, az USA–Spanyolország járaton, a múzeumról és a festményekről filmet vetítettek (nyilvánvalóan marketing céllal); valamint egyes amerikai múzeumokkal műalkotások kölcsönzésére megállapodásokat kötöttek, stb.

A felsőbb bírósági ítélet megszületésének évében, 2010-ben, Claude Cassier elhunyt, azonban örökösei folytatták a pert. 2011-ben, az amerikai Külügyminisztérium kérésére az örökösök akként döntöttek, hogy visszavonják a követelésüket a spanyol állammal szemben, így az eljárás már csak az Alapítvány ellen folytatódott. Végül 2012-ben született ítélet, amely alapján a fórum – a kaliforniai elévülési idő lejártára történő hivatkozással – a felperesek kérelmét elutasította.

3.2. Kollíziós jog és az alkalmazandó anyagi jog

Az elvett műalkotások visszaadása iránti perekben elsősorban értelemszerűen a dologi jogi szabályok merülnek fel. A nemzetközi elemre tekintettel kérdés, hogy melyik állam jogát kell alkalmazni. A jogrendszerek ütközését feloldó kollíziós szabály az egyes államok nemzetközi magánjogában a *lex situs*, amely annak az államnak a jogát jelöli, ahol a dolog a vitatott rendelkezés vagy ügylet időpontjában feküdt. Ez egy jelentős akadály lehet, hiszen a perekben adott esetben igen nehézkes lehet a bíróságoknak megállapítani az elmúlt évtizedek ügyleteinek láncolatát, így a dolog egyes fekvési helyeit.

Az alkalmazandó nemzeti jogok tekintetében ráadásul jelentős eltérések vannak. A *common law* és a *civil law* országok közös megközelítési módja azon az általános alapelven nyugszik, hogy senki sem szerezhethet tulajdont egy olyan személytől, aki nem tulajdonos (*nemo plus iuris*). A legfontosabb kivétel a jóhiszemű vevő védelme, amelyet a német jogtudomány dolgozott ki (a *Codex Teheresianus* 1786-ban már kodifikálta), s ezt követően az elv Európa szerte elfogadottá vált.¹⁸ Viszont a *bona fide* vevők helyzete az eredeti tulajdonos védelmének különböző fokozataitól függ. Az egyes nemzeti jogok eltérnek a tekintetben, hogy szerezhethet-e tulajdont a jóhiszemű vevő, ha bűncselekmény folytán kerül ki a dolog az eredeti tulajdonos birtokából. Általános szabály az angol és az amerikai dologi jog szerint lopott vagy elvesztett dolog

¹⁸ LENKOVICS Barnabás: *A dologi jog vázlatja*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 146.

esetében a jóhiszemű vevő nem szerezhethet tulajdont.¹⁹ Más országokban ellenben ez lehetséges, ám plusz feltételeket támasztanak a tulajdonszerzéshez. A magyar jogban a kereskedelmi forgalmon kívül nem lehet tulajdonjogot szerezni, mert hiányzik a szerzéshez a tulajdonos rábízása, ilyenkor a jóhiszemű vevő csak a neki eladótól követelheti a vételárat; ha viszont a jóhiszemű vevő a lopott dolgot kereskedelmi forgalomban vásárolta, azon tulajdont szerez, az eredeti tulajdonos pedig a kereskedőtől követelhet kártérítést.²⁰ Hazánkban a feltétel tehát a kereskedelmi forgalomban történő tulajdonszerzés, másutt viszont az eltelt idő a döntő, így pl. a német jogban a megszerzéstől számított 10 év után szerezhethet tulajdont a vevő (BGB 937 §), míg a holland jogban ez 20 év (BW 3:105).²¹

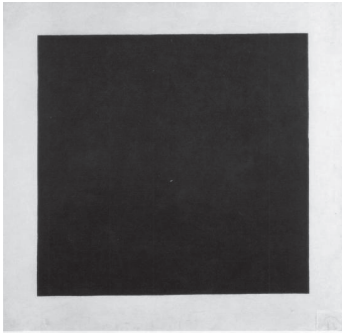
Ezzel (is) kapcsolatos az ún. *Malewicz*-ügy. A *Malewicz v. City of Amsterdam* (2005) esetben a felperes Amszterdam városát vonta perbe a XX. századi absztrakt művészet egyik jelentős képviselője, *Kazimir Malewicz*²² 84 festményének kisajátítása miatt. Az eset háttéréhez tartozik, hogy élet-történetét tekintve *Malewicz* mindvégig Oroszországban/Szovjetunióban élt és dolgozott, kivéve 1926-ot, amikor kijutott Németországba, a Nagy Berliini Kiállításra. Körülbelül 100 művével utazott ki, de képeinek nagy részét Németországban hagyta, mert félt, hogy azok a sztálini Szovjetunióban megsemmisítésre kerülnek. Hazatérése után Leningrádban letartóztatták, döntően két indokkal: egyfelől német kapcsolatai miatt, másfelől mert festészete túl 'burzsoá' volt, nem fejezte ki a szocialista realizmust. Azonban festményei később Németországban is veszélybe kerültek, a 'degenerált művészet' ellen folytatott náci kampány következtében az elkobzás elől azokat egy vidé-

¹⁹ Nadin BURRATH: Options for Settling Claims in Respect of Nazi Spoliated Art – a Discussion to the Developments in America and the United Kingdom. *Dublin Legal Review Quarterly*, 2011. 76.

²⁰ LENKOVICS i. m. 145.

²¹ Ez a kivétel azonban nem alkalmazható, ha a BW 3:86a alá tartozó – 1996 óta külön törvény által szabályozott – 'kulturális dolgokról' (*culuurgoederen*) van szó. Lásd: *Introduction to Dutch Law*. J. M. J. CHORUS – P. H. M. GERVER, E. H. HONDIUS (szerk.), Kluwer Law International, 2006. 124.

²² *Kazimir Szeverinovics Malevics* (1878–1935) lengyel származású orosz–szovjet festő. Művészetét tekintve hangsúlyt helyezett a geometriai formákra, s nagyon hamar eljutott a teljes absztrakcióhoz. 1913-ban mutatta be Moszkvában *Fekete négyzet fehér alapon* c. művét, amely nagy feltűnést keltett, a huszadik századi absztrakt festészet egyik alapműve. Saját stílusirányzatát *szuprematizmusnak* nevezte el. A kubizmust továbbgondolva a fejlődés egy új fonalát indította el: a geometriai formák önmaguként szerepeltek a képen. Saját művészetét egyre radikálisabban továbbgondolta, így jutott el a – művészetfilozófiájában mérőöldkönek tekintett – *Fehér alapon fehér négyzet* című képéig (Moszkvában állította ki először 1919-ben, ma a *Museum of Modern Art* őrzi New Yorkban). HAZAN i. m. 216.

*Kazimir Szeverinovic
Malevics:
Fekete négyzet fehér alapon
(1913)*

ki múzeumban (Biberach városkában) rejtették el. A vidéki múzeum igazgatója a műtárgyak egy kisebb részét az USA-ba küldte (New York, Harvard), a nagyobb részét kölcsönbe adta 1956-ban Amszterdam városának, annak *Stedelijk* Múzeumába. Végül a vitatott festmények a kölcsönszerződés egy kitételére alapozva, adásvétel útján 1958-ban végleg a múzeumhoz kerültek. 1996-ban *Malewicz* örökösei visszakérték a 84 festményt a Múzeumtól, ezt azonban Amszterdam megtagadta. A fordulat 2003-ban következett be, amikor 14 művet időszakos kiállításra az USA-ba szállítottak. A kiállítás időtartama alatt az örökösök keresetet nyújtottak be az amerikai fórumhoz, azok visszaadása iránt, így a képek lefoglalásra kerültek. A felperesek 'fórum-vásárlását' tehát az is motiválta, hogy az akkori holland jog szerint már tulajdonossá vált a szerző (hiszen a birtokba kerüléstől az igény jelzéséig már 40 év telt el). Erre tekintettel is indította meg az eljárást az USA-ban a felperes.

A jogvita 2008-ban zárult, ugyanis mielőtt fellebbviteli fórumhoz került volna az ügy a felek peren kívül megállapodtak az egész amszterdami gyűjteményről, amely alapján az öt főbb *Malewicz* festményt az örökösöknek visszaadták, ellentételezésül viszont elismerték, hogy a többi festményen a város tulajdonjogot szerzett.

3.3. Elévülési idő

Röviden indokolt kitérni az elévülés kérdésére, hiszen az eltelt több mint 70 év egy erős védekezési eszközt ad az alperesek 'kezébe'. Az elévülési időnél elsősorban nem az időtartam hosszában van lényeges eltérés,²³ hanem a kezdő időpont meghatározásában. E tekintetben, az USA tagállamaiban két fő elv érvényesül:

– *discovery rule*: a legtöbb tagállam a „feltárás szabályát” követi, eszerint az elévülési idő akkor kezdődik, amikor az eredeti tulajdonos megtudja, vagy tudhatta volna azt a megfelelő személyt vagy intézményt, akit perelni kell, aki/ amely jelenleg a műtárgyat birtokolja;

²³ Ez a tagállamokban különböző, de általában 3–4 év.

– *demand and refusal rule*: New York-i esetjog fejlesztette ki a „kérés és visszautasítás szabályát”, amely szerint az elévülési idő akkor kezdődik, amikor az eredeti tulajdonos kéri a műkincs visszaadását, de azt a jelenlegi birtokos, vagy a jóhiszemű vevő visszautasítja.

A kettőt összevetve, nyilvánvalóan az utóbbi több időt adhat az eredeti tulajdonosnak a jóhiszemű vevő megtalálására, így a védelem egy magasabb szintjét biztosíthatja.²⁴

Mindent egybevetve, nagyon sok esetben ahhoz, hogy az eredeti tulajdonos jogi helyzetét meg lehessen állapítani, az adott műalkotás történetének és az ügyletek alapos felderítése szükséges. Jellemzően ez az időfaktor döntő tényező az ügyek többségében, s ez az eredeti tulajdonos jogi pozícióját néha igen bizonytalanná teszi.

Grosschmid Béni tanulságos hasonlata juthat eszünkbe a tulajdoni per 'bajnokáról'. Szerinte a tulajdoni perben sem az dől el, hogy ki a tulajdonos, hanem az, hogy a perben szereplő felek közül kinek a tulajdonosi minősége mellett szól több adat. Miként az atlétikai verseny győztese sem az, aki a világon a legjobban tud futni, hanem aki a versenyen elsőnek érkezik a célba. A tulajdoni per nyertese tehát voltaképpen nem a tulajdonos, hanem a 'bajnok'.²⁵

3.4. Egyéb megfontolások

Az eljárási költségek (pl. ügyvédi díj, perindítás költségei) is egy tényező, annak mérlegelésekor, hogy a leendő felperes melyik ország hatóságai elé forduljon jogorvoslatért.

Az ügyvédi díjak esetében a legtöbb ország a '*costs follow the event*' elvet, azaz a vesztes fizet, avagy az ún. 'angol szabály'-t követi, amely a pernyertes felet feljogosítja, hogy a perben felmerült minden költségét, vagy legalábbis annak egy részét megtérítsék. Ezzel ellentétben áll az ún. 'amerikai szabály', amely szerint mindenki viseli a maga költségeit.²⁶ Az amerikai rendszerben tehát az alperes számára kedvezőtlen az 'amerikai szabály' és a magas perköltség. Ehhez adódik, hogy a bonyolult tényállások, a joghatóság vizsgálata miatt az

²⁴ Emily A.GRAEFE: The Conflicting Obligations of Museums Possessing Nazi-Looted Art. *Boston College Law Review*, 2010. 481–486.

²⁵ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1997. 191.

²⁶ Az Amerikai Egyesült Államokban ez az utóbbi elvet számos kivétel „tarkítja”, mind szövetségi, mind tagállami szinten. Egyes törvényhelyek – pl. fogyasztóvédelmi, szerzői jogi esetekben – lehetővé teszik az ügyvédi díjak és költségek megítélését, valamint a bíróságok általában végrehajtják a felek ilyen tartalmú megállapodásait is.

ügyek évekig elhúzódhatnak, így előfordulhat, hogy az alpereseknek egyszerűbb (olcsóbb) peren kívül megegyezni a felperesekkel.²⁷

El Greco: Ima a getsemáni kertben (1608)

A felperes általi 'fórum választásakor' ennek fordítottja is megfigyelhető. A magas perindítási költség adta az egyik okot a *Republic of Austria v. Altmann* ügyben (2004) a felperesnek, hogy amerikai fórumhoz forduljon. Az eset egyfelől a híres művészetpártolóhoz, az 1945-ben elhunyt zsidó származású, osztrák–cseh cukorbárához, *Ferdinand Bloch–Bauer*hez, másfelől egy osztrák festőművészhez, a szecessziós stílus egyik legismertebb képviselőjéhez *Gustav Klimt*hez kapcsolódik. *Ferdinand Bloch-Bauer*, felesége *Adele* halála után, 1925-ben jutott a jogvita tárgyát képező *Klimt* képekhez. Az *Anschluss*-t követően a *Bloch–Bauer* vagyont kisajátították, a képeket végül az Osztrák Galériában helyezték el. *Maria Altmann*, az egyetlen élő rokon (*Ferdinand Bloch–Bauer* unokahúga), először Ausztriában kívánt pert indítani, de az akkori osztrák eljárásjogi rendelkezésekre tekintettel a festmények értéke miatt megközelítőleg 350 000 \$ eljárási illetéket kellett volna lerónia. Így végül a felperes élt az amerikai jog nyújtotta *forum shopping* lehetőséggel, és az USA-ban perelte be Ausztriát.

*Gustav Klimt:
Adele Bloch-Bauer I
portréja (1907)*

Az eset végkimenetelét illetően, *Altmann* és Ausztria kormánya megállapodott az ügy végleges, osztrák választottbíróság előtti rendezésében. A választottbírói tanács 2006. január 15-én meghozott döntésében a *Bloch–Bauer* örökösnek ítélte a képeket, amelyeket tulajdonosa pár hónappal később a *Christie's* aukciós házon keresztül értékesített összesen 327 millió dollárért.

Érdekes eset a hazánkat érintő *David de Csepel v Republic of Hungary* ügy (D. D. C., 2011), amelyet a sikertelen magyarországi eljárást követően indítottak meg az USA-ban.

²⁷ Bővebben pl. *Andre H. Friedman* interjú, HVG 2012. augusztus 28.
http://hvg.hu/itthon/20120828_otp_mnb_per_interju [letöltve: 2012. október 10.]

Herzog Mór Lipót báró Európa egyik, és Magyarország leggazdagabb művészeti magángyűjteményének volt a tulajdonosa. Unokája 1999 októberében magyar bíróság előtt indított eljárást a magyar állammal szemben a *Herzog* család hagyatékát képező, a Szépművészeti Múzeumban és a Nemzeti Galériában kiállított 12 darab festmény kiadásáért, amelyeket a családtól 1944-ben a magyar hatóság vett el. Jogerős ítélet 2008 januárjában a Fővárosi Ítéltábla előtt született, amellyel a felperes keresetét elutasították.²⁸ Mindezek után került az ügy az amerikai fórum elé 2010 júliusában. A felperesek már 44 darab műkincs visszadását, vagy ellentételezésül 100 millió USA dollár kártérítés megfizetését kérték. Az első fokon eljáró bíróság a Magyarországon már elbírált 12 kép vonatkozásában az ún. 'nemzetközi udvariasság' (*international comity*) alapján megtagadta az eljárást, míg a fennmaradó műtárgyak tekintetében megállapította az eljárási képességét.²⁹ A joghatóság vonatkozásban a fellebbviteli testület 2012 októberéig várta a peres felek beadványait.

4. Végrehajtás

A végrehajtásról általánosságban elmondható, hogy elég nehézkes, ti. az idegen állam legtöbb vagyona mentes a végrehajtás alól. A kulturális javakat illetően ráadásul egy speciális jogszabály is született. A Kongresszus még 1965-ben elfogadta az időszaki és nonprofit kiállításon bemutatott külföldről kölcsönzött kulturális javakra a lefoglalás alól mentességet biztosító törvényt (*Immunity from Seizure Under Judicial Process of Cultural Objects Imported for Temporary Exhibition or Display ('IFSA')*). Ez valójában tehát a végrehajtás korlátjaként funkcionálhat, amennyiben azt a konkrét alkotásokra kérik, és azt megadják.³⁰

²⁸ Az igény elbírálására alkalmazandó belső nemzetközi magánjogi jogforrás, az 1979. évi 13. tvr. akkor hatályos 55. § (1) d) pont, valamint a 21. § (1) bekezdés és 22. § (1) bekezdés szerint. Döntésében a fórum egyesével vizsgálta meg a festményekre vonatkozó felperesi igényt, figyelemmel az igények rendezéséről szóló, 1973-ban kötött amerikai–magyar megállapodásra, a magyar Ptk. rendelkezéseire, valamint a Budapesti Büntetőszék 1950-ben hozott elsőfokú és a Legfelsőbb Bíróság által 1951-ben másodfokon hozott vagyonekobzást kimondó határozataira.

²⁹ Bővebben: SZABÓ Sarolta: Állami immunitás és joghatóság a kisajátított műkincsekkel kapcsolatos amerikai perekben. *Magyar Jog*, 2011/8. 489–502.

³⁰ A Külügyminisztériumon keresztül az Elnöktől kell kérni a mentességet, amely egy komplex folyamat eredménye: a múzeumnak fel kell tárnai a potenciális vita lehetőségét, majd az Elnök felhatalmazza a minisztériumot, hogy meghatározza: jelentős objektumról van-e szó, nemzeti érdek-e a kiállítása; valamint felveszik a *Federal Register*-be. Számos alkalommal már megadásra került, pl. afrikai, görög, egyiptomi kulturális javak kölcsönzésekor.

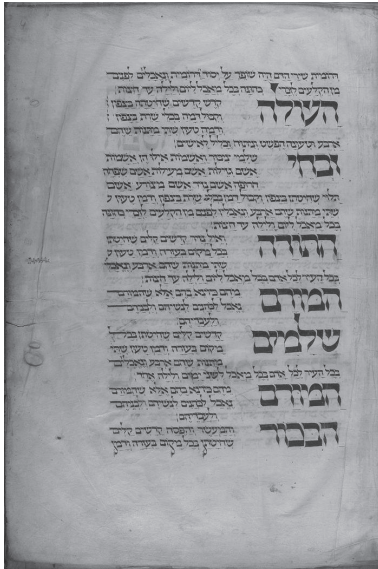
A Malewicz ügyben az Amsterdami Múzeumból kölcsönzött USA-ban kiállított képek is immunitást élveztek volna az IFSA szerint, de a bíróság a FSIA általános immunitási szabályára hivatkozással, azaz, hogy a külföldi kormány nem mentes az amerikai fórumok eljárása alól, ha a vagyont a nemzetközi jog megsértésével vették el, és amely a külföldi állam által kifejtett kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos, a fórum a művek kölcsönzését 'kereskedelmi tevékenységnek' tekintette. „Míg az IFSA védi a műalkotásokat a lefoglalástól, addig a FSIA nem oltalmazza Amszterdamot a kapcsolódó károkozástól.” Ezáltal a bíróság inkonzisztenciát teremtett a szövetségi jogban, amellyel valójában kioltotta az IFSA adta mentességet (ellenben támogatja a *forum shoppingot*, hiszen a joghatósági lehetőség önmagában nem elegendő a végrehajthatóság nélkül). Nem véletlen, hogy a Kongresszus már elfogadott egy tervezetet, amely jelenleg a Szenátus előtt van (*Foreign Cultural Exchange Jurisdictional Immunity Clarification Act ('FCEJICA') (S. 2212)*). A FCEJICA meg kívánná erősíteni az IFSA által biztosított védelmet azzal, hogy módosítaná a FSIA-t. Tartalma szerint tehát kizárna minden, az USA területén kölcsönben lévő külföldi műtárgy tulajdoni igényével kapcsolatos kereset megindítását, kivéve, amelyeket olyan családok kezdeményeznek, akiknek műtárgyát a náciok sajtótították ki a II. világháború alatt.³¹ A tervezet így – részben – felülírná a Malewicz döntést, kifejezetten kimondva, hogy a kulturális javak kölcsönzése a szuverén államok között a FSIA célja szerint nem kereskedelmi tevékenység, valójában tehát joghatósági korlátot emelne. A Szenátus az Elnök választás évében valószínűleg nem hoz döntést, elfogadás híján viszont az amerikai múzeumok számára egyre nehezebb a külföldi múzeumok kollektíóiból való kölcsönzés, ugyanis a kölcsönbeadók bizonytalanok, hogy nem lesznek-e részesei ezzel az aktussal egy esetleges amerikai bírósági eljárásnak is.

Itt kell kitérni arra, hogy hazánk is – követve Franciaország, Svájc, Németország, Egyesült Királyság példáját – e körben új jogszabályt alkotott a külföldről érkező, Magyarország területén – időszaki kiállítás céljából – bemutatott kulturális javakra és az e javak különleges védelmére. A 2012. július 13-tól alkalmazandó *2012. évi XCV. törvény a kölcsönzött kulturális javak különleges védelméről* új jogintézményt vezetett be.³² Ennek alapján kérelemre speciális

³¹ A *State Department* gondosan vizsgálná az IFSA szerinti lefoglalási kérelmeket, a Malewicz esethez hasonlók jövőbeli elkerülése végett.

³² Például a Szépművészeti Múzeumban 2012 őszén megrendezésre kerülő *Cézanne* kiállítással összefüggésben a jogszabály már alkalmazásra is került, a kiállításra kölcsönző közel 40 intézmény – többek között a New York-i *Metropolitan Museum of Art* és *Guggenheim Museum*, a washingtoni *National Gallery*, a párizsi *Louvre* és *Musee D'Orsay*, a londoni *British Museum*

(végrehajtási) immunitást kaphatnak azok a kulturális javak, amelyek időszaki kiállításra érkeznek hazánkba, így a kiállítás ideje alatt ezeket a tárgyakat nem lehet lefoglalni vagy zár alá venni.³³ Ez a szabályozás külföldi kölcsönadó fél számára jelent biztonságot, hiszen így biztosítható, hogy a kiállítási tárgyat egy másik országban – restitúciós igény vagy pénzügyi követelés miatt – ne foglalhassák le. Az új szabályozásra azért is volt szükség, mert a nemzetközi magánjogi jogforrás, a Kódex (1979. évi 13. tvr.) sem rendezi ezt a kérdést.³⁴

Visszatérve az amerikai perekre, a külföldi állammal szembeni restitúciós ügyekben számos végrehajtással kapcsolatos nehézség adódhat. Remekül szemlélteti ezt a most is zajló *Agudas Chasidei Chabad v. Russian Federation* ügy (D. D. C., 2010), amely egyfajta orosz-amerikai 'kulturális hidegháborút' idézett elő. Az esetben egy Oroszországból származó zsidó vallási társaság amerikai szervezete vonta perbe az Orosz Föderációt, egy könyvtárát és egy leltárát, szakrális szövegek és dokumentumok nemzetközi jog megsértésével történő elvétele miatt. A felperes hivatkozása szerint a rabbik által évek alatt összegyűjtött valóságos szövegek, kéziratok, kézzel írt tanítások egy része a bolsevik forradalom (1917) alatt került ki birtokukból az Orosz Állami Könyvtárba. A többi dokumentum egy lengyel rabbi Lengyelországból való elmenekülése után került a náci németek kezébe, majd a gyűjteménynek ezt a részét a szovjet hadsereg kobozta el, és hadizsákmányként került az Orosz Állami Katonai Levéltárba. *Chabad* keresetében az ún. *Schneerson* kollekció

és *National Gallery* – kölcsönzött műalkotásokat. Hasonlóan a Szépművészeti Múzeum által tervezett 2013-as *Egon Schiele* kiállításához.

³³ és *National Gallery* – kölcsönzött műalkotásokat. Hasonlóan a Szépművészeti Múzeum által tervezett 2013-as *Egon Schiele* kiállításához.

³³ A végrehajtási immunitás nem automatikus, azt a kölcsönszerződés alapján a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodájánál kell kérelmezni. Az immunitás biztosítását a jogszabály szigorú feltételekhez köti. Korlátozza egyrészt a jogi immunitást kérelmezők körét (közintézmények), és leghosszabb időtartamát (12 hónap), másrészt kizár e körből meghatározott műtárgyakat, valamint a vonatkozó tanúsítvány kiállítását a hatósági eljárás keretei között szabályozza.

³⁴ A 62/E § (2) bekezdése csak a következőképpen rendelkezik: „A külföldi állammal szemben hozott marasztaló határozat alapján nem vezethető végrehajtás az állam belföldön fellelhető olyan vagyona terhére, amely az állam közhatalmi feladatainak ellátását, állami szerveinek működését szolgálja.”

mindkét – Oroszországban lévő – részére igényt formált. A felperes szervezet előadta, hogy 1991-ben megkísérelte az iratokat visszaszerezni, melynek eredményeként bírósági ítélet, valamint egy jogalkotó által hozott rendelet is született azok *Chabadnak* való visszaadásáról. Az újonnan megválasztott *Borisz Jelcin* is ígéretet tett *George W. Bush* elnöknek a visszaszolgáltatásra, végül azonban a későbbi orosz kormányzati aktusok ezt megakadályozták.

Az amerikai bíróság 2008-ban meghozott döntésében megállapította, hogy a FSIA kisajátítási kivétele alapján joghatósággal rendelkezik az eset érdemi eldöntésére. Ezután – de még az érdemben hozott döntés – megszületése előtt Oroszország arról informálta a bíróságot, hogy az Orosz Föderáció tulajdonát illetően nincs joghatósága a bíróságnak, ezért az Orosz Föderáció semmilyen ilyen rendelkezést nem tekint magára nézve kötelezőnek. Ezzel párhuzamosan Oroszország felmondta az amerikai múzeumokkal kötött kölcsönszerződéseket, visszavitette az orosz műtárgyakat, tulajdonképpen tehát az USA-t embargó alá helyezte (a kulturális javak kölcsönzése tekintetében „kiviteli tilalmat rendelt el”). Viszont válaszképpen már az amerikai múzeumok sem kölcsönöznek kulturális javakat oroszországi kiállításra. 2010 júliusában *Judge Lamberth* marasztalta az alpereseket, *Chabad* igényének adott helyt, és előírta a *Schneerson* kollekció visszaadását, azaz annak visszavitelét a moszkvai amerikai nagykövetségre. A 60 napos önkéntes teljesítésre szabott határidő eredménytelen letelte után, *Chabad* ismételten bírósághoz fordult a végrehajtás késedelme miatt, 2012. március 5-i kérelmében bíróság megsértése jogcímen pénzbeli szankció kiszabását kérte az Orosz Föderációra (napi, legalább 25 000 \$-t a teljesítésig). 2012 májusában az eljáró hatóság a szövetségi kormány álláspontját kérte a pénzbeli szankciót illetően. Augusztusi válaszában az amerikai kormány álláspontja (*statement of interest*) az volt, hogy az „USA külpolitikai érdekeivel ellentétes” lenne egy ilyen pénzbeli szankció kiszabása.³⁵ *Royce Lambert* bírót azonban ez nem győzte meg, 2013 januárjában napi 50 000 \$ összegnyi bíróságot ítélt a felperesnek. A „kulturális hidegháború” legutóbbi „válaszlépéseként” *Sergej Lavrov*, orosz külügyminiszter, ferbuárban bejelentette, hogy egy 1994-es könyvtárközi kölcsönzés miatt per indítását javasolja két orosz intézménynek, moszkvai bíróság előtt, az amerikai Kongresszusi Könyvtárral szemben, ugyanis a kölcsönbe adott könyvek – álláspontjuk szerint – azóta sem kerültek vissza Oroszországba.³⁶

³⁵ Lásd részletesebben, pl.: www.cnn.com/id/48973132/ [letöltve: 2012. október 10.]; www.artlawreport.com [letöltve: 2012. október 10.]

³⁶ <http://www.theartnewspaper.com/articles/Russian+agencies+move+to+sue+US+Library+of+Congress/28613> [letöltve: 2013. február 16.]

5. Összegzés

Az újabb fejlemények közé sorolható, hogy már a külföldi államok is megjelennek a felperesi oldalon (pl. Lengyelország és Ukrajna kéri vissza amerikai múzeumoktól a *Dürer* műveket tartalmazó, ún. *Lubomirski* kollekciót), míg az amerikai múzeumok kerülnek alperesi pozícióba. Ezzel egy időben pedig a jogirodalomban többen felvetik, hogy nem csak a II. világháború idején a nemzetközi jog megsértésével elvett műtárgyak, hanem pl. az örmény népirtás, az iraki háború kapcsán is akár pereket lehetne indítani az amerikai fórumok előtt.³⁷ A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság egyik, 1982-ben hozott döntésében megjegyezte: a FSIA, mintegy 'törvényi labirintus', homályos kifejezésekkel operál, amelyek számtalan értelmezésre adnak módot „[...] fennállásának ideje alatt egy pénzügyi jótétemény az ügyvédeknek, de egy állandó csapás a szövetségi jogalkalmazásnak”.³⁸

Összegezve, az amerikai fórumok előtt indított elkobzott kulturális javakkal kapcsolatos *forum shopping* jelenség indokai röviden az alábbiakkal magyarázhatóak.

A legalapvetőbb a FSIA kisajátítási kivételének fennállta, amely tehát joghatósági alapot ad a külföldi állammal szembeni fellépésre a nemzetközi jog megsértésével elvett vagyont illetően. Ehhez kapcsolódik, hogy a jogszabályi feltételek összetettek, gyakorlatuk ellentmondó. Ezen túlmenően az eljárás egyéb korlátainak (*act of state*, *forum non conveniens*, politikai kérdés, nemzetközi udvariasság doktrínája) ítélkezési gyakorlata sem egységes,³⁹ ehhez járul az eljárási költségek kérdése, valamint az eljárás idejének elhúzódása. Az *International Foundation for Art Research*, valamint a területet elemző tudományos kutatók (pl. *Jennifer A. Kredner*) készítette statisztikákból egyértelműen kitűnik, hogy a peres eljárások kimenetele bizonytalan.⁴⁰ Gondoljunk a *Wally* portréja esetre, ahol a lefoglalt kép tulajdoni viszonyainak rendezése iránt indított per 1998-ban kezdődött, majd 2010 decemberében peren kívüli megállapodással zárult. Összesen majd 12 évig nem állt módjában az osztrák Leopold

³⁷ Michael J. BAZYLER: From „Lamentation and Liturgy to Litigation”: the Holocaust–Era Restitution Movement as a Model for Bringing Armenian Genocide–Era Restitution Suits in American Courts. *Marquette Law Review*, 2011. 245–303.

³⁸ *Gibbons v. Udaras na Gaeltachta (1982)*

³⁹ Bővebben: SZABÓ i. m. 495. skk.

⁴⁰ Az ügyek egy jelentős számban peren kívüli megállapodással rendeződnek, vagy azt a felek alternatív vitarendezési útra terelik (mediáció, választottbíráskodás). www.ifar.org [letöltve: 2012. október 10.]; *Kredner* 2012 februárjában készített statisztikája: www.ssrn.com/abstract=1636295 [letöltve: 2012. október 10.].

Múzeumnak a műalkotás bemutatása. Valójában tehát a *'forum shopping'* lehetősége önmagában egy nyomásgyakorlási eszköz lehet a vitás viszonyok bíróságon kívüli rendezésére. Úgy tűnik azonban, hogy ezt szűkíti a – fentebb bemutatott – *Cassirer* ügyben hozott Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása, amely jelentős korlátot szabott az állammal szembeni eljárások jövőbeni megindításának, az az, hogy az állammal szemben indított eljárás feltétele, hogy a műalkotás az USA területén legyen.⁴¹ Ezen túlmenően egy további kérdés a FSIA módosításának mikéntje. Ami viszont bizonyosan látszik, hogy a *Chabad* ügy – 'végkimenetelétől' függetlenül – megvilágítja a kulturális javakkal kapcsolatos perek, – ha úgy tetszik – a 'kultúrák kollíziójának' problematikáját.

Ezen folyamatok fényében nem véletlen, hogy a megoldást többen a kulturális javakkal kapcsolatos jogterület önálló rendezésében, egy nemzetközi (jogi) mechanizmus kidolgozásában látják,⁴² ennek megvalósulásáig azonban maradnak a bizonytalan kimenetű perek az amerikai bíróságok előtt.

⁴¹ A 2011-ben meghozott döntés így ellentmondásba kerül a 2010-ben meghozott *Chabad* ügygyel, ahol a vitatott iratok, könyvek Oroszországban találhatóak.

⁴² Pl. Giselle BARCIA: After *Chabad*: Enforcement in Cultural Property Disputes. *The Yale Journal of International Law*, 2012. 477. sk. Más hasznos megoldások is szerepet kaphatnak, például tanácsadó panelek (Spoliation Advisory Panel az Egyesült Királyságban); *ex gratia* fizetség. Alternatív megoldási módok: BURRATH i. m. 80. skk.; Jennifer A. KREDER: Cultural Property, Law and Ethics. In: *Yearbook of Cultural Property Law*, 2009. 13–33.

SZABADKERESKEDELEMÉSKÖRNYEZETVÉDELEM: A WTO VITARENDEZÉSI TESTÜLETÉNEK GYAKORLATA

VÍG ZOLTÁN

egyetemi tanár (FEPPS, Singidunum Egyetem)

1. Bevezető

A környezet állapota az embereket csak a kilencszázas évek hetvenes éveiben kezdték el komolyabban aggasztani, amikor is az egészséges környezethez való jog bekerült a harmadik generációs emberi jogok közé. Ez a jog a kilencvenes években lassan kezd beépülni a demokratikus országok alkotmányába is.¹ Az 1989. évi magyar Alkotmányban is, de az új Alaptörvényben is, megtalálhatók olyan kifejezések, mint a 'környezet védelme' vagy az 'egészséges környezethez való jog'.² Ezért a kilencvenes években, amikor létrehozták a Kereskedelmi Világszervezetet (a továbbiakban: WTO), a Marrakesh-i Egyezmény preambulumban is hivatkoztak a fenntartható fejlődés, valamint a környezet védelmének és megóvásának szükségességére:

[A] felek [...] lehetővé teszik a világ erőforrásainak optimális használatát összhangban a fenntartható fejlődés céljával, kívánva mind a környezet védelmét és megóvását [...]³

Ekkoriban, a WTO álláspontja az volt, hogy a gazdasági növekedés több forrást biztosít a környezet megóvásához, ezért támogatni kell a szabadkereskedelmet, és ezáltal a világkereskedelem, világgazdaság fejlődését. Ezt az ún. Kuznets–

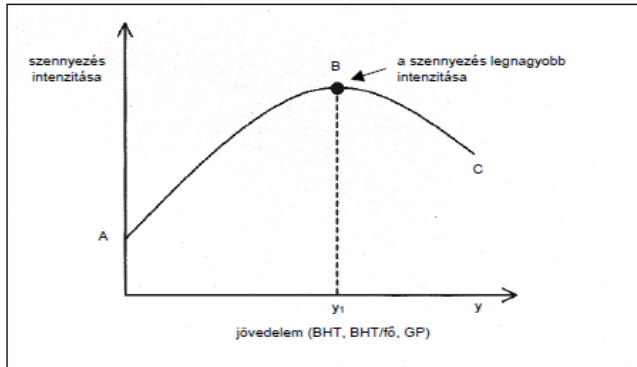
---

¹ Bettina Bock: *Umweltschutz im Spiegel von Verfassungsrecht und Verfassungspolitik*. Berlin, Duncker und Humblot, 1990. 94–99., 101–110.

² A Magyar Köztársaság 1989. évi Alkotmányának 18. és 70/D cikkelyei, illetve Magyarország Alaptörvényének XX. és XXI. cikkelyei.

³ 1998. évi IX. Törvény az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

görbének a környezetvédelem–gazdasági fejlődés összefüggésre való alkalmazásával próbálták igazolni:⁴

Az elmélet lényege, hogy miután a gazdasági fejlődés elér egy bizonyos szintet, a környezet szennyezésének intenzitása elkezdi csökkenni. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a gazdasági fejlődés jelenti a megoldást a környezeti problémákra.

Ugyanakkor nem vették figyelembe az elmélet hiányosságait, tudniillik, hogy előfeltétele, hogy az egyes időszakok szennyeződései ne halmozódjanak (amit a gyakorlatban nagyon sok példa cáfol: fel nem bomló hulladék, légköri szennyeződés), valamint ne legyenek vissza nem fordítható károk a fejlődés során (amit pedig például az a tény cáfol, hogy a gazdasági fejlődés eredményeként naponta hal ki egy-egy faj bolygónkon). Emellett a gazdagabb országok viszonyait vetítették ki a szegényebbekre, aminek eredményeként az alapfeltételek ideálisabbnak tűntek.

Azóta több tanulmány is bebizonyította, és ezt a WTO is elismeri, hogy a gazdaság méretének növekedésével járó világgazdasági fejlődés egyértelműen károsan befolyásolja a környezetet (csak néhány cáfolhatatlan példa erre: a természeti erőforrások visszafordíthatatlan elhasználódása, fajok kihalása, a nyersanyagok és áruk kitermelésével, előállításával és szállításával járó környezetszennyezés).

Így miután a WTO belátta, hogy a korábbi álláspont nem tartható fenn, arra az álláspontra helyezkedett, hogy meg kell találni az egyensúlyt a környezetvé-

⁴ GITTLÁR Ferencné: *A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) hatása a globális környezeti viszonyokra és a fenntartható fejlődésre*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, <http://dokutar.omikk.bme.hu/collections/mgi_fulltext/trend/2002/11/1103.pdf>, [látogatva: 2012. 05. 20.]

delem és a szabadkereskedelem között. Itt érdekes módon, jellegzetesen kapitalista indoklással éltek: az erőforrások hatékonyabb elosztása és kihasználása céljából. Ugyanakkor olyan tendenciák is fellelhetőek, hogy a WTO megpróbálja elkerülni ezt a kérdést, arra hivatkozva, hogy a környezetvédelmi kérdéseket illetően nem rendelkezik hatáskörrel, illetve, hogy ezek a dolgok más nemzetközi egyezmény, szervezet hatáskörébe tartoznak.⁵

Mindezek mellett, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy nem kizárólag a környezetvédők propagálják a környezet megóvásának eszméjét, hanem maguk a WTO tagországok is, sokszor nem önzetlen céllal. A környezet megóvására hivatkozva hoznak protekcionista intézkedéseket, amelyekkel valójában a nemzetgazdaságot védik. A nagy világgazdasági válságok idején, mint amilyen a jelenlegi is, feltehetően az ilyen esetek száma is megnövekszik. Azonban, hosszú távon az ilyen jellegű támogatás nem jelenthet megoldást a nemzetközi kereskedelem okozta környezetvédelmi problémákra.

Sok szerző a megoldást a multilaterális környezetvédelmi egyezményekben látja. Azonban mint az az utóbbi évtizedben megfigyelhető, az ilyen egyezmények nagyon lassan jönnek létre, és még, ha tető alá is hozzák őket, akkor is évekbe, évtizedekbe telik, míg hatályba lépnek.

Ezért a gyakorlatban a Vitarendezési Testületre marad a nemzetközi kereskedelem és a környezetvédelem közötti egyensúly megtalálásának feladata. Ugyanakkor, azért ennek is lehetnek előnyei. Először is, egy nemzetközileg elfogadott joganyag alapján döntenek, tehát objektívebbek a feltételek mint ha általános jogelvek alapján, vagy egy adott nemzeti jog alapján döntenének, vagy netalán politikai nyomásra, az adott félnek éppen megfelelő nemzetközi szerződés rendelkezései alapján tennék ezt. Emellett, a panelnek joga van szakértőkkel konzultálni, ami potenciálisan növeli az elfogulatlan, és szakmailag helyes döntés meghozatalának esélyét. A fejlődő országok megfelelő súllyal, befolyással rendelkeznek ebben a rendszerben, így politikailag is kevésbé elfogult a rendszer. Valamint a civil szféra is, a nemzetközi környezetvédelmi és egyéb szervezeteken keresztül, elmondhatja a véleményét az *amicus curiae* jelentéssel.

⁵ Ezzel kapcsolatban ld. Richard SENTI: *Die WTO im Spannungsfeld zwischen Handel, Gesundheit, Arbeit und Umwelt*. Baden–Baden, Nomos, 2006. 93–101.

2. A Vitarendezési Testület gyakorlata

A következőkben a Vitarendezési Testületnek a GATT XX. cikkelyvel kapcsolatos vitarendezési gyakorlatát vizsgáljuk meg, ugyanis ez a cikkely bizonyult a legfontosabbnak a környezetvédelem szempontjából a WTO létrejötte óta.⁶ Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a GATS, a TRIPS valamint a Kereskedelem Technikai Akadályairól szóló Egyezmény és az Egészségügyi és Növény-egészségügyi Intézkedések is tartalmaznak a környezetvédelem szempontjából fontos rendelkezéseket, és ezekkel kapcsolatban is születtek jelentős döntések, amelyek befolyásolják a környezetvédelmet.

A XX. cikkely valójában a GATT-ban vállalt kötelezettségek alóli mentesülési lehetőségeket sorolja fel, azaz azokat az indokokat, amelyekre való hivatkozással egy szuverén állam korlátozhatja a nemzetközi kereskedelmet. Az ilyen korlátozás rendszerint ellentétes lesz a GATT I. (általános legnagyobb kedvezmény elve), III. (a nemzeti elbánás elve), illetve a XI. cikkelyben foglalt diszkrimináció tilalmával.⁷ A XX. cikkely egy általános részből (*chapeau*), és egy felsorolást tartalmazó részből áll. Az általános rész kimondja, hogy csak akkor lehet hivatkozni valamely, a felsorolást tartalmazó részben foglalt kivételre, ha annak alkalmazása nem jelent önkényes vagy indokolatlan diszkriminációt, valamint az ilyen intézkedések nem jelenthetik a nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozását.⁸ Ezeket a feltételeket mindenképpen figyelembe kell venni.

Környezetvédelmi szempontból a második (felsorolást tartalmazó) rész b) d) és g) pontjai relevánsak. Ezek szerint akkor lehet korlátozni a kereskedelmet, ha az intézkedés

[...] b) az emberi, állati, vagy növényi élet vagy egészség védelme céljából szükséges

[...] d) olyan jogszabályok vagy előírások betartása céljából szükséges, amelyek nem mondanak ellent a jelen Egyezmény szabályaival, [...]

⁶ Alan OXLEY: *WTO and the Environment*. The Australian APEC Study Centre at RMIT University, <http://www.apec.org.au/docs/oxley2001.pdf>, [látogatva: 2012. 06. 11.]; PALÁSTI Gábor: A környezet védelme a termékek forgalmának globális szabályozási rendszerében. In: *Globalizáció, piacliberalizáció – A világméretű globalizáció megvalósításának jogi esz-közrendszere, a piacliberalizációs szabályozás és korlátai*. Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2004. 319–321.

⁷ John H. JACKSON: *The World Trading System*. (2. kiadás) Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1997. 233.

⁸ Ld. RAFFAI Katalin: Világkereskedelem és emberi jogok. In: RAFFAI Katalin (szerk.): *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok a XXI. században*. Budapest, Pázmány Press, 2011. 92–93.

[...] g) kimeríthető természeti erőforrások megóvására vonatkozik, amennyiben ezek az intézkedések a hazai termelés vagy fogyasztás korlátozásán keresztül fejtik ki hatásukat.⁹

Környezetvédelmi szempontból az első jelentősnek mondható jogeset, melyben a g) pontba foglalt kivételt vizsgálta a Vitarendezési Testület, a *Reformulated Gasoline* volt a múlt század kilencvenes éveiben.¹⁰ Itt arról volt szó, hogy az Amerikai Kormány hozott egy környezetvédelmi jogszabályt, amellyel azt szerették volna elérni, hogy az előállított üzemanyag minél kisebb mértékben szennyezze a levegőt, és amely szabályozás eredményeként egy bizonyos időpont előtt az országban már működő finomítók által előállított üzemanyag alacsonyabb adókulcs alapján adózott, mint az ez után létrejötték által előállított, valamint az import üzemanyag.¹¹ Ez hátrányosan érintette az amerikai piacra exportáló dél-amerikai országokat (Venezuela, Brazília), ezért ezek a Vitarendezési Testülethez fordultak. Ezek az országok nem kérdőjelezték meg egy WTO tagország jogát, hogy környezetvédelmi standardokat állítson fel, csak azok diszkriminatív jellege ellen tiltakoztak.¹²

A Fellebbezési Testület először a GATT cikkelyek értelmezésének kérdésével foglalkozott. Habár a panel és a Vitarendezési Testület joghatóságát korlátozzák a WTO egyezmények, az alkalmazandó jogot illetően nem tesznek említést ezen egyezmények, míg a Vitarendezési Egyetértés kifejezetten nem zárja ki a WTO egyezményeken kívül a nemzetközi jog más forrásainak alkalmazását is.¹³ Így a Fellebbezési Testület megállapította, hogy a GATT cikkelyeit „úgy kell értelmezni, hogy az érvényre juttassa a GATT céljait és tárgyát”, a Vitarendezési Egyetértés 3 (2) cikkelyének, valamint a Bécsi Egyezmény 31. cikkelyének megfelelően.¹⁴ Fontos megfigyelni, hogy a Fellebbezési Testület már az argumentáció legelején a nemzetközi joghoz nyúlt, és annak forrásait figyelembe véve értelmezett.

⁹ A fordítást illetően ld.: PALÁSTI (2004) i. m. 319.; Ld.: Philippe SANDS: Principles of International Environmental Law. 2. kiadás. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 948.

¹⁰ United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline (AB–1996–1), Report of the Appellate Body (WT/DS2/AB/R), a továbbiakban: United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline. Ld. JACKSON (1997) i. m. 234.

¹¹ Részletesen ld. United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 4–7.

¹² Uo. 10–11.

¹³ Abban az esetben, ha ezek a források mindkét felet kötelezik a nemzetközi jogban. United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 17. M. Vö.: OESCH: *Standards of Review in WTO Dispute Resolution*. Oxford, Oxford University Press, 2003. 208.

¹⁴ United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 17–18.

Ezek után, először a természeti erőforrások megóvására 'vonatkozik' kifejezést vizsgálva, arra a következtetésre jutott, hogy ez valójában azt jelenti, hogy „elsődlegesen az kell, hogy legyen a célja” az intézkedésnek, hogy megőrizze a természeti erőforrásokat. A Fellebbezési Testület véleménye szerint az adott intézkedés ennek meg is felelt.¹⁵ Ugyanakkor, a Fellebbezési Testület felvetette azt is, hogy a panel hibát követett el, hogy nem vizsgálta meg, hogy a g pont második része is ki van-e elégítve, mivel mind a behozatali, mind a hazai üzemanyagot érintette.¹⁶ Mivel az intézkedésnek hatása volt a hazai termékre is, habár nem ugyanolyan mértékben (ami valójában nem számít, mert akkor nem is lenne értelme a XX. cikkelyre hivatkozni), ezért a g) pont második részének is megfelelt.¹⁷

A *chapeau* vizsgálata azonban komoly kihívás elé állította a Fellebbezési Testületet, amely először a *chapeau* létrejöttének történetét vizsgálta.¹⁸ A *chapeau* megalkotásának az volt a célja, hogy megakadályozza a kivételekkel való visszaélést.¹⁹ Ahhoz pedig, hogy elkerüljék a visszaéléseket, minden intézkedést ésszerűen (*reasonably*) kell alkalmazni.²⁰ Emellett megállapította, hogy nagyobb terhet visel az a fél, aki a *chapeaura* hivatkozik, mint az, aki valamely kivétel alkalmazhatóságára hivatkozik. Magának a *chapeaunak* a szövegét illetően, kifejtették, hogy a gyakorlatban nehéz értelmezni az 'önkényes vagy indokolatlan diszkrimináció', valamint a 'nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozása' kifejezéseket. Ezek a kifejezések mindenképpen együtt értelmezendők, ugyanis a leplezett korlátozás magában foglalja a leplezett diszkriminációt, valamint a leplezett korlátozás önkényes vagy indokolatlan diszkriminációhoz vezet.²¹ A konkrét esetben, az Egyesült Államok arra hivatkozott, hogy azért alkalmazott a III. cikkellyel ellentétes intézkedést, mert nem tudott megfelelően együttműködni a külföldi finomítókkal. Ezt az érvet sem a panel, sem a Fellebbezési Testület nem fogadta el, kihangsúlyozva, hogy az Egyesült Államok meg sem próbált tárgyalásokba bocsátkozni a panaszosokkal ennek a problémának a megoldása érdekében. A tárgyalások elmulasztása, valamint

¹⁵ Uo. 17–19.

¹⁶ Ld. ERICH VRANES: *Trade and the Environment*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 282.

¹⁷ United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 19–22.; Ld. M. MATSUSHITA–T. J. SCHOENBAUM–P. C. MAVROIDIS: *The World Trade Organization*. Oxford, Oxford University Press, 2003. 452.

¹⁸ VRANES (2009) i. m. 276–277.

¹⁹ Uo. 277.

²⁰ United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 22.

²¹ Uo. 23–25.

a külföldi finomítókat érintő többletköltség a Fellebbezési Testület szerint diszkriminációt jelent.²² Végző következtetésként kimondta, hogy az Egyesült Államok által alkalmazott intézkedések indokolatlan diszkriminációt jelentenek, valamint a nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozását, ezzel a panaszosoknak adva igazat.²³

A környezetvédők szempontjából ebben a jogesetben az is fontos volt, hogy a Fellebbezési Testület kimondta, hogy a levegő is kimeríthető természeti erőforrás a XX. cikkely g pontja értelmében. Itt valójában kiterjesztően értelmezte ezt a pontot a Testület.

A XX. cikkely értelmezése szempontjából egy másik igen jelentős eset a Garnélarák/teknős jogesetben arról volt szó, hogy az Egyesült Államok azzal a feltétellel eresztette be a piacára a garnélarák termékeket, hogy az adott ország rendelkezik éves regisztrációval az Egyesült Államok hatóságainál, aminek az volt a feltétele, hogy bizonyítsa, hogy az Egyesült Államokhoz hasonló teknős-megóvó programmal rendelkezik, vagy a garnélarákokat teknős-megóvó technológiával fogták ki. Emellett, a jogszabály, amely ezt a kérdést szabályozta az Egyesült Államokban, kötelezte a hazai hatóságokat, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek más nemzetekkel a teknősök megóvása érdekében. Az Egyesült Államok le is folytatta a tárgyalásokat a Karibi-térség országaival, és kiadta nekik a szükséges engedélyeket, de a panaszosokkal (India, Malajzia, Pakisztán és Thaiföld) nem is kezdeményezett ilyen jellegű tárgyalásokat. A panaszosok arra hivatkoztak, hogy az intézkedések ellentétesek a GATT XI (1) cikkelyével, az Egyesült Államok pedig a XX. cikkely g) pontjára hivatkozva védekezett.²⁴

A Fellebbezési Testület először megvizsgálta, hogy a teknősök egyáltalán a XX. cikkely g) pontja értelmében kimeríthető természeti erőforrásoknak minősíthetőek-e. Itt figyelembe vette a nemzetközi jogot, illetve a nemzetközi környezetvédelmi egyezményeket is, és habár közvetlenül nem hivatkozott a Bécsi Egyezmény 31. cikkelyének 3 (c) bekezdésére, igen kiterjesztően értelmezte az élő természeti forrásokat.²⁵ Nem a klasszikus történeti értelmezést alkalmazta, hanem az ún. evolúciós elmélet alapján értelmezett. Ugyebár, a GATT-ot a

²² Ld. SANDS (2003) i. m. 977.

²³ United States – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline i. m. 28–29.

²⁴ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products (AB–1998–4), Report of the Appellate Body (WT/DS58/AB/R), [a továbbiakban: United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products].

²⁵ Robert HOWSE: The Use and Abuse of International Law in WTO Trade/Environmental Litigation. In: Merit E. JANOW–Victoria DONALDSON–Alan YANOVICH (szerk.): *The WTO: Governance, Dispute Settlement, and Developing Countries*. Huntington, Juris Publishing, Inc., 2008. 644–645.

második világháború után szövegezték, amikor a környezetvédelem még nem volt jelentős társadalmi kérdés. Azóta sajnos környezetvédelmi szempontból sok minden megváltozott a világban. Ugyanebben a jogesetben ki is mondta a Fellebbezési Testület, hogy a „GATT rendelkezéseit a közösség aktuális környezetvédelmi aggodalmaira tekintettel kell értelmezni”.²⁶ Ennek a kiterjesztő értelmezésnek köszönhetően potenciálisan minden élő és élettelen erőforrás a XX. cikkely g) pontja értelmében kimeríthető természeti erőforrásnak minősülhet.²⁷ A konkrét esetben a Fellebbezési Testület arra hivatkozott, hogy egy nemzetközi környezetvédelmi egyezmény (CITES) mellékletében ezek a teknősök veszélyeztetett fajként vannak feltüntetve, így kimeríthető természeti erőforrásnak minősítette őket a XX. cikkely g) pontja értelmében.²⁸

A következő lépcsőben azt vizsgálta a Fellebbezési Testület, hogy az adott intézkedés a kimeríthető természeti erőforrások megóvására *vonatkozik-e*. Megállapította, hogy az alkalmazott eszközök (intézkedések) ésszerű kapcsolatban állnak az elérni kívánt célokkal.²⁹ Ezt követően, a *Reformulated Gasoline* jogesethez hasonlóan, itt is megvizsgálta, hogy a g) pont második részében álló feltételek is ki vannak-e elégítve, és miután erről meggyőződött,³⁰ a *chapeau* fényében elemezte tovább az intézkedéseket.

Mint már a korábbi jogesetnél is, itt is igen nagy hangsúlyt fektetett a Fellebbezési Testület arra, hogy megvizsgálja, hogy a felek megpróbálták-e tárgyalásos úton rendezni az adott kérdést. A konkrét esetben elmarasztalta az Egyesült Államokat, mert az egyes országokkal (Karibi-térség országai) folytatott tárgyalásokat, míg másokkal nem. Ezzel a Fellebbezési Testület véleménye szerint indokolatlan diszkriminációt valósított meg, de a jóhiszeműség elve sem érvényesült.^{31,32} Ugyanakkor azt is kihangsúlyozta, hogy nem feltétele a tárgyalás annak, hogy bármilyen egyoldalú intézkedést hozzanak egy adott környezetvédelmi kérdést illetően.

²⁶ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products i. m. 129–130. pont.; Ld. HOWSE (2008) i. m. 643–652.

²⁷ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products i. m. 128–132. pont.

²⁸ Uo. 132. pont.

²⁹ Uo. 141. pont.

³⁰ Uo. 143–145. pont.

³¹ Ld. HOWSE (2008) i. m. 648.

³² Andrew D. MITCHELL: *Legal Principles in WTO Disputes*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. 175.

Itt is felmerült, ugyanúgy, mint az ismert Tonhal/delfin jogesetnél is, a kérdés, hogy egy állam saját jogszabályait rákényszerítheti-e egy másik állam halászaira (állampolgáira).³³ Azaz, hogy a konkrét esetben szükséges-e valamiféle kapcsolat megléte a 'kimeríthető természeti erőforrás' (teknősök) és az adott szuverén állam között, hogy fennálljon az állam érdeke, hogy megóvja azt.³⁴ A Tonhal/delfin jogesetben a panel egyértelműen elutasította annak lehetőségét, hogy egy állam saját jogszabályait rákényszerítse egy másik szuverén államra vagy annak állampolgáira. A Garnélarák/teknős jogesetben a Fellebbezési Testület nem válaszolta meg ezt a kérdést, tehát kifejezetten nem is zárta ki ennek lehetőségét. Az Egyesült Államok bizonyítékkal szolgált arra, hogy a teknősök évi rendszerességgel elúsznak Florida partjai mellett, amit érvként el is fogadott a Fellebbezési Testület. Ugyanakkor, ha az adott intézkedés ugyanúgy vonatkozik a hazai termelőkre is az Egyesült Államokban, akkor semmiképpen sem volt a jogalkotó szándéka az, hogy egyenlőtlen versenyhelyzetet teremtsen, azaz, hogy diszkrimináljon a külföldi termelőkkel szemben. Tehát protekcionizmusról az *extraterritoriális* hatályt illetően nem lehet beszélni.

A XX. cikkely b) pontjával kapcsolatos említésre méltó jogeset még az Azbeszt jogeset volt, ahol arról volt szó, hogy egy francia jogszabály megtiltotta az azbeszt és azbesztet tartalmazó termékek előállítását, eladását és behozatalát, kivéve néhány esetet, amikor nem volt lehetőség helyettesítő termék használatára. Kanada szerint ez a rendelkezés ellentétes volt mind a GATT III. és XI. cikkelyeivel, valamint a Kereskedelem Technikai Akadályairól szóló egyezményvel, míg a franciák, azaz az EK a XX. cikkely b) pontjával védekeztek.³⁵

A Fellebbezési Testület először a XX. cikkely b) pontja alatti 'szükségességet' vizsgálta. Úgy találta, hogy nem szükséges minősíteni az azbeszt szálak használatával járó kockázatot, ahhoz, hogy alkalmazni lehessen a XX. cikkely b) pontját. Elegendő a kockázatot megbecsülni mennyiségileg vagy minőségileg. Ami az egészség védelmének szintjét illeti egy adott államban, azon a véle-

³³ A Tonhal/delfin jogesetben felvetődött még egy a környezetvédők számára fontos kérdés, azaz, hogy a XX. cikkely magára a termékre alkalmazható csak, vagy az előállításához szükséges eljárásra is, ugyanis rendszerint az eljárások a környezetkárosítóak. A Tonhal/delfin jogesetben a panel úgy értelmezte, hogy csak a termékre vonatkozhat. Azonban itt is fejlődés figyelhető meg azóta, a környezetvédelem javára.

³⁴ Az állami szuverenitás korlátozásáról környezetvédelmi céllal meglehetősen jó áttekintést ad: Caroline HINDS: *Umweltrechtliche Einschränkungen der Souveränität – Völkerrechtliche Präventionspflichten zur Verhinderung von Umweltschäden*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 1997.

³⁵ European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-containing Products (AB–2000–11), Report of the Appellate Body (WT/DS135/AB/R), [a továbbiakban: European Communities – Measures Affecting Asbestos and Asbestos-containing Products.] 1–9. pont.

ményen volt, hogy minden államnak megvan a joga, hogy maga határozza meg a védelem szintjét.³⁶

A Fellebbezési Testület szintén állást foglalt a bizonyítási terhet illetően, amikor a paneleknek olyan tudományos bizonyítékokat kell értékelniük, amelyek a XX. cikkely b) pontjával kapcsolatos intézkedést próbálnak alátámasztani. Elvetette a kanadai érvet, miszerint az ilyen igazolásnak az uralkodó tudományos nézeten kell alapulnia, hanem elég, ha a tagország jóhiszeműen, olyan tudományos nézetre alapozza az állítását, amely az adott időpontban eltér a többségitől, de alkalmas és elfogadott véleményen (*divergent, but qualified and respected opinion*) alapszik.³⁷ Tehát a tagország nem köteles minden esetben a kialakult többségi tudományos nézeteket követni.

A XX. cikkely b) pontjában szereplő ‘szükséges’ kifejezést a Fellebbezési Testület az EU és Brazília között felmerült vitában, a használt gumiabroncsok esetében, vizsgálta meg szintén, mely jogeset tényállásának lényege, hogy Brazília korlátozta az EU gumiabroncs Brazíliába irányuló kivitelét, ugyanakkor a MERCOSUR tagok felé nem alkalmazta ezt a korlátozást.³⁸ A Fellebbezési Testület a XX. cikkely b) pontja alapján feltételesen ‘szükségesnek’ találta az importkorlátozást, ugyanakkor mivel diszkriminatív módon alkalmazták, ezért az ellentétes volt a XX. cikkely általános feltételeit tartalmazó részével, és így végül a Testület nem találta jogosnak a korlátozást.³⁹

3. Összegzés

A környezetvédelem szempontjából fontos, hogy a WTO gyakorlata mind jobban kezd áthelyeződni a kereskedelmi diplomáciáról (ahol sajnos a nagyobb gazdasági súllyal bíró tagországok érdekei szoktak felülkerekedni), a szabályok alkalmazásának irányába.⁴⁰ Ugyanakkor, a feldolgozott jogesetekből látható, hogy a Fellebbezési Testület továbbra is fontosnak tartja, hogy a felmerülő kérdéseket a tagországok vitassák meg, tárgyaljanak róluk.

³⁶ Uo. 155–175. pont.

³⁷ Uo. 178. pont.

³⁸ Brazil – Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres (AB–2007–4), Report of the Appellate Body (WT/DS332/AB/R), [a továbbiakban: Brazil – Measures Affecting Imports of Retreaded Tyres].

³⁹ Uo. 258. pont.

⁴⁰ VINCZE Attila: A GATT 1994 szerinti kötelezettségek alóli kivételek rendszere: a szükségességi–arányossági elv a nemzetközi gazdasági jogban. *Jogtudományi Közlöny*, 2008/12. 622.

Az is megfigyelhető a jogeseteknél, hogy a Fellebbezési Testület mindig egy igen kiegyensúlyozott véleményt fogalmaz meg, ahol egyre jobban odafigyel a környezetvédelmi szempontokra. Ugyanilyen jelentőséggel bír az is, hogy a Fellebbezési Testület nemcsak a WTO egyezményekre hivatkozik, amikor ezek egyes rendelkezéseit értelmezi, hanem a nemzetközi jogot is figyelembe veszi. Ez azért is fontos, mert ma már igen nagy számban léteznek nemzetközi környezetvédelmi egyezmények, amelyekre a fenti jogesetekben hivatkoznak is.

Magát a XX. cikkelyt, azaz a kivételeket illetően, elmondható, hogy a Vitarendezési Testület nem környezetvédelem ellenes, de megpróbálja megakadályozni a kivételekkel való visszaélést (amennyiben az intézkedés alkalmazása diszkriminatív, nem jóhiszemű), ami nem egyszerű feladat. A tárgyalt jogesetek némelyikénél a teljes tényállás ismeretében sem igazán egyszerű eldönteni, hogy jóhiszeműen vagy sem járt el az adott tagország, amikor korlátozta a nemzetközi kereskedelmet.

A környezetvédelem szempontjából igen bátorító, hogy a Fellebbezési Testület a 'kimeríthető természeti erőforrás' kifejezést igen tágan értelmezi, beleértve mind az élő, mind az élettelen erőforrásokat. Elég indoknak találta, hogy ebbe a kategóriába sorolja az adott erőforrást, ha az nemzetközi környezetvédelmi egyezményben veszélyeztetettként szerepelt.

Magának a XX. cikkelynek való megfelelést két lépcsőbe vizsgálta. Először megvizsgálta, hogy az adott intézkedés besorolható-e valamelyik a felsorolásban szereplő kivételbe (igazolási okba), majd azt, hogy megfelel-e a *chapeau* feltételeinek.

Megállapította, hogy a *chapeau* célja az, hogy meggátolja azt, hogy a XX. cikkelyben felsorolt kivételeket protekcionista gazdaságpolitikai célok elérésére használják fel, nem pedig az, hogy korlátozza azon intézkedések végrehajtását, amelyeknek valóban az a célja, hogy megóvják a környezetet.⁴¹ Ezért a Fellebbezési Testület itt is kidolgozott egy két lépcsős tesztet a *chapeaunak* való megfelelés vizsgálatára. Először megvizsgálta, hogy az adott állam, amely a XX. cikkelybeli kivételre hivatkozott, és amely egyoldalú kereskedelemkorlátozó intézkedést vezetett be, előzőleg megpróbált-e jóhiszemű tárgyalásokat folytatni az érdekelt felekkel, és mindenki számára elfogadható megoldást találni, majd azt, hogy figyelembe vette-e a másik országban uralkodó viszonyokat is (pl., gazdasági, technikai fejlettség, stb.).

⁴¹ SANDS (2003) i. m. 977.

Sajnos, a jelenlegi világgazdasági helyzetben nagyon sok kihívással kell szembenéznie a környezetvédelemnek, ezért fontos, hogy a Kereskedelmi Világszervezet Vitarendezési Testülete a GATT XX. cikkelyében található, környezetvédelemmel kapcsolatos kivételek kapcsán már kialakult gyakorlattal rendelkezik, valamint, hogy ez a gyakorlat igyekszik figyelembe venni a környezetvédelmi szempontokat.